

2019'DA TÜRKİYE

SİYASET

EKONOMİ
DIŞ POLİTİKA

GÜVENLİK VE
SAVUNMA

MEDYA

ENERJİ

EĞİTİM VE SOSYAL
POLİTİKALAR

HUKUK VE YARGI

2019'DA TÜRKİYE

Bölüm Editörleri

Nebi Miş • Muhittin Ataman • Murat Yeşiltaş • Cem Duran Uzun • Kemal İnat • Enes Bayraklı
Kadir Üstün • Nurullah Gür • Atilla Arkan • İsmail Çağlar

Yazarlar

Nebi Miş • Hazal Duran • Serencan Erciyas • S. Hüseyin Öztürk • Baki Laleoğlu • Ahmet Baykal
Fatma Zehra Özdemir • M. Metin Uzun • Muhittin Ataman • Oğuz Güngörmez • Kadir Üstün
Abdullah Aydoğan Kalabalık • Mehmet Uğur Ekinci • Can Acun • Emrah Kekilli • M. Erkut Ayyavaz
Yusuf Emre Koç • Bilal Salaymeh • Mustafa Caner • Mehmet Çağatay Güler • Kutluhan Görücü
İbrahim Bachir Abdoulaye • İbrahim Alboğa • Ümit Tetik • Nurullah Gür • Mevlüt Tatlıyer • Şerif Dilek
Deniz İstikbal • Merve Yanartaş • Yunus Furuncu • İsmail Kavaz • Büşra Zeynep Özdemir • Cem Duran Uzun
Muharrem Kılıç • Nesibe Kurt Konca • Mert Hüseyin Akgün • Atilla Arkan • Müberra Nur Emin • Mustafa Altunel
Selin Yünter • Naciye Öztürk • Merve Reyhan Baygeldi • Turgay Yerlikaya • Seca Toker
Kevser Hülya Akdemir • Metin Erol

COPYRIGHT © 2019

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımını yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

ISBN: 978-625-7040-10-5

1. Baskı: Ocak 2020, İstanbul

Redaksiyon : Mehmet Akif Memmi, Mustafa Said İşeri,
Hasan Hüseyin Çağırın, Berrin Çalışkan

Kapak ve Uygulama : Erkan Söğüt

Baskı : Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202-223-9885 | Faks: 202-223-6099

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Kahire

21 Fahmi Street Bab al Luq Abdeen Flat No: 19 Cairo EGYPT

Tel: 00202 279 56866 | 00202 279 56985 | @setakahire

SETA | Berlin

Französische Straße 12, 10117 Berlin GERMANY

Tel: +49 30 20188466

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	5
2019'DA SİYASET	9
GİRİŞ	11
2019'DA CUMHURBAŞKANLIĞI	14
2019'DA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ)	22
2019'DA CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP)	31
2019'DA MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ (MHP)	42
2019'DA İYİ PARTİ	50
2019'DA HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ (HDP)	59
2019'DA DIŞ POLİTİKA	67
GİRİŞ	69
TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ	72
TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ	78
TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ	85
TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ	91
TÜRKİYE-BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ	99
TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ	107
TÜRKİYE-FİLİSTİN İLİŞKİLERİ	113
TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ	118
TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ	123
TÜRKİYE-ISRAİL İLİŞKİLERİ	129
KIBRIS VE DOĞU AKDENİZ GELİŞMELERİ	133
TÜRKİYE-KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ	140
TÜRKİYE-KUZEY AFRİKA İLİŞKİLERİ	147
TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ	151
TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ	156
TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ	163

2019'DA GÜVENLİK VE SAVUNMA	169
2019'DA TERÖRİZM VE PKK İLE MÜCADELE	171
PKK KAYNAKLI TEHDİTLER VE PKK TERÖRÜ İLE MÜCADELE	173
PKK'NIN TERÖR SALDIRILARI	179
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	186
2019'DA EKONOMİ	189
YENİ EKONOMİ PROGRAMI	191
ON BİRİNCİ KALKINMA PLANI	193
EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM	195
ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI	201
KAMU MALİYESİ	205
DIŞ TİCARET	208
CARİ AÇIK	212
2019'DA ENERJİ	217
GİRİŞ	219
TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÖRÜNÜMÜ	220
ENERJİ PROJELERİ	227
DOĞAL GAZ VE PETROL ARAMA ÇALIŞMALARI	230
DIŞ POLİTİKADA ENERJİ POLİTİKALARINI ETKİLEYEN GELİŞMELER	233
SONUÇ	239
2019'DA HUKUK VE YARGI	245
GİRİŞ	247
YASAMA FAALİYETLERİ	249
YÜRÜTMENİN DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ: CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ	252
YARGI	256
15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE FETÖ YARGILAMALARI	271
ULUSAL İNSAN HAKLARI KORUMA MEKANİZMALARI	277
2019'DA EĞİTİM VE SOSYAL POLİTİKALAR	283
MİLLİ EĞİTİM	285
YÜKSEKÖĞRETİM	301
SOSYAL POLİTİKALAR	312
2019'DA MEDYA	325
BATI BASINI	327
YENİ MEDYA	339
ULUSLARARASI RAPORLARDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ	344
RTÜK İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR VE YÖNETMELİK	347

GİRİŞ

Türkiye’de farklı alanlarda bir senenin değerlendirmesini içeren akademik yıllık sayısı yok denecek kadar azdır. Belli başlı konularda yayımlanan az sayıdaki yıllıklar ise genelde kronolojik olayların alt alta sıralanması ve bu kronolojilere eklenen fotoğraflardan ibarettir. Uzun süredir yayımlanan “SETA yıllıkları” bir yılın kronolojisini ortaya koymanın çok ötesinde analiz yoğunluklu bir formatta ve birçok farklı alanı kapsayacak şekilde yazılmaktadır. Artık gelenekselleşmiş olan SETA yılığı “iç siyaset”, “dış politika”, “güvenlik ve savunma”, “ekonomi”, “enerji”, “eğitim ve sosyal politikalar”, “hukuk ve yargı” ve “medya” başlıklarında o yıl içindeki tüm gelişmeleri analiz eden bir içerikle konusunun uzmanları ve araştırmacılar tarafından titizlikle hazırlanmaktadır.

2019’da iç siyasetin en önemli gündemi 31 Mart yerel seçimleriydi. Yerel seçimlerin Türkiye siyaseti açısından önemi –yasal bir çerçeve olmasa da– partilerin büyük çoğunluğunun kendi aralarında ittifaka giderek blok siyaseti üzerinden seçimlere katılmasıydı. Blok siyaseti etrafında şekillenen seçimlerin sonucunu da büyük oranda ittifaklar belirledi. 31 Mart yerel seçimleri 2002’den bu yana AK Parti döneminde yapılan on beşinci seçimdi. Bu seçimlerin sekizi 2014 ve sonrasında yapıldı. Daha önceki tüm seçimlerde olduğu gibi 31 Mart seçimlerinde de AK Parti, Cumhur İttifakı ile birlikte galip geldi. Ancak İstanbul ve Ankara başta olmak üzere bazı büyükşehirlerde CHP, Millet İttifakı partileri ve HDP’nin desteği ile uzun bir süreden sonra yerel seçimleri kazandı.

Yılığın Türkiye iç siyaseti bölümünde yeni hükümet sistemine geçişle birlikte Türkiye siyasetinin en önemli kurumu haline gelen Cumhurbaşkanlığı makamı başta olmak üzere Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi, İYİ Parti ve Halkların Demokratik Partisi’nin iç ve dış siyasete yönelik gündemleri ele alındı. Bu bağlamda söz konusu siyasi aktörlerin özellikle 31 Mart yerel seçimleri ile 23 Haziran’da tekrarlanan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimi sürecindeki pozisyonları, diğer yandan PKK ve FETÖ olmak üzere terör örgütleriyle mücadeleye yaklaşımları, dış politikadaki gelişmelere yönelik tutumları ve kendi iç gündemleri detaylı bir şekilde incelendi. Tüm bunlara ek olarak siyaset kurumunda Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişle birlikte başlayan dönüşüm süreci yine söz konusu aktörler açısından değerlendirildi.

Türk dış politikası açısından 2019 en hareketli geçen yıllardan biriydi. Türkiye yıl içinde karşı karşıya geldiği her türlü siyasi, güvenlik ve ekonomik meydan okumaları yöneterek etkili bölgesel aktör ve yükselen küresel bir oyuncu olduğunu ispat etti. Üstlendiği inisiyatiflerdeki oyun kurucu ya da bozucu etkisi Türkiye'nin bölgesel rolünü giderek pekiştirdi. Ulusal birliğine ve bütünlüğüne yönelik operasyonlara oldukça etkili cevaplar verdi. Yıl boyunca Türk dış politikasını en fazla meşgul eden konu başlıkları Ortadoğu ile ilgili gelişmelerdi. Ortadoğu'daki gelişmeler Türkiye'nin sadece bölge ülkeleriyle değil ABD ve Rusya gibi küresel oyuncularla ilişkilerini de ciddi şekilde etkiledi.

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde 2018'den devralınan kriz başlıkları 2019'da da devam etti. Suriye kriziyle irtibatlı olarak ABD'nin YPG/PKK'ya verdiği destekten geri adım atmaması ve buna mukabil Türkiye'nin de Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerini satın almaktan vazgeçmemesi ikili ilişkilerdeki en önemli sorun alanlarıydı. Bunun yanında ABD'nin Türkiye'ye yönelik yaptırım başlıklarını sopa olarak kullanması ve FETÖ elebaşının iade edilmemesi gibi farklı konulardaki krizlerde ilerleme sağlanamadı. Bu bağlamda 2020'de S-400'lerle ilgili ABD yaptırımları ikili ilişkilerdeki en önemli test alanını oluşturacak.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasının öne çıkan gündem maddesi daha önceki yıllarda olduğu gibi yine Suriye kriziydi. Bu konuda yıl içinde yaşanan en önemli gelişme 9 Ekim'de Barış Pınarı Harekatı'nın başlatılmasıydı. Yaklaşık on gün süren bu hareketle ilgili tüm dünya Türkiye karşıtı açıklamalar yapsa da iktidar kararlılığından vazgeçemedi. ABD ve Rusya ile Suriye'nin kuzeyinde bir terör devletinin kurulmasına müsaade edilmeyeceği üzerinden yürüttüğü müzakerelerde başarılı sonuçlar elde etti.

2019'daki Suriye, (İdlib, güvenli bölge, YPG ile mücadele ve mülteciler), Libya, Doğu Akdeniz, ABD ve Rusya ile ilgili sorun alanlarının birçok boyutu 2020'ye taşındı. Yeni yılda Rusya ve Esed güçleri adım adım İdlib çatışmasızlık bölgesini ele geçirme niyetinde. Sayısı 2-3 milyonu bulabilecek bir mülteci baskısı ABD ve AB'nin iş birliğiyle karşılanamazsa Türkiye 2020'de İdlib'in geleceğiyle ilgili yeni önerilerle ilgili tarafların karşısına dikilmek zorunda kalacaktır.

2019'un ikinci yarısında Türkiye'nin Libya denklemine müdahil olması da önemli dış politika gündemlerinden birini oluşturmuştur. Yıl sonu itibarıyla Suriye krizi bağlamında yaşananların bir benzeri Libya sorununda tekrarlanacağı gibi tartışmalar devam ediyor. Ancak Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Libya hamlesini bu sorunda daha avantajlı bir konuma geçtiğinin işareti olarak yorumlamak gerekir.

Dünya ve Türkiye 2019'da Brexit'i, NATO'nun geleceğini, ABD Başkanı Trump'ın azlini, İsrail'in yayılmacılığını, Kaşıkçı cinayetini, Hong Kong'dan İran'a, Irak'tan Fransa ve Bolivya'ya uzanan protestoları, ticaret savaşlarını, S-400'leri, yerel seçimleri, Suriye iç savaşını, Barış Pınarı Harekatı'nı, Bağdadı'nın öldürülmesini, Keşmir'i, Aramco tesislerinin vurulmasını, yerli otomobili, Kanal İstanbul'u, ABD yaptırımlarını, ekonomik toparlanmayı, Doğu Akdeniz ve Libya'nın geleceği gibi

konuları tartıştı. Bu başlıklarının birçoğunda Türkiye tartışmaların merkezindeydi. Son yıllarda bölgesel türbülansın olumsuz etkileri ile uğraşan Türkiye güçlü siyasi liderliği ve dış politikasındaki aktivist adımlarıyla bu tartışma başlıklarının birçoğunda giderek avantajlı bir konuma yükseliyor.

Türkiye'nin sınır içinde ve ötesinde terörle mücadelesi açısından 2019 başarılı bir yıl oldu. Tüm yıl boyunca terörle mücadele “bütüncül” ve “kesintisiz operasyon stratejisi” çerçevesinde yürütüldü. Terörün kaynağında yok edilmesi hedefi bağlamında 2016'da Suriye içerisindeki YPG/PKK varlıklarına yönelik gerçekleştirilen Fırat Kalkanı Harekatı'nı 2018'de Zeytin Dalı Harekatı izledi, 2019'da ise Suriye'nin kuzeyinde Barış Pınarı Harekatı ile beklenenin de ötesinde başarılı sonuçlar elde edildi. Ayrıca Irak'ın kuzeyine de “Kararlılık” ve “Pençe” hareketleri düzenlenerek PKK'ya ağır darbeler indirildi. Sınırın içerisinde ise “Kıran” hareketleri ile PKK ile mücadelede son yıllardaki en önemli başarıya ulaşıldı. Bu kapsamda PKK'ya karşı yurt içinde 613, sınır ötesinde 357 operasyon gerçekleştirildi.

Irak'ın kuzeyinde sürdürülen Pençe hareketleri neticesinde 158 terör örgütü mensubu etkisiz hale getirildi. Türkiye içerisinde, Irak'ta ve Suriye'nin kuzeyinde yürütülen operasyonlarda terör örgütlerinin tüm uzantılarına ait taktik-operasyonel unsurlarını, lider kadrolarını ve lojistik kapasitelerini etkisiz hale getirmede çok önemli başarılar elde edildi. Sınır ötesi operasyonlar neticesinde de terör kaynaklı olası tehdit ve saldırıların önüne geçildi. Terör örgütleriyle her alanda kesintisiz yürütülen mücadelenin en başarılı sonuçlarından biri de örgüte katılımın giderek azalmasıdır. Devletin terör örgütünün siyasi uzantılarına yönelik aldığı önlemler sayesinde PKK'nın zorla eleman devşirmesi güçleşti. Ayrıca PKK'nın zorla kendine saflarına kattığı gençlerin geri gönderilmesine yönelik annelerin Diyarbakır'da başlattığı sivil baskı terör örgütüne katılımı son yılların en düşük seviyesine getirdi. 2019'da PKK'ya katılım sadece yüz sekiz sayısıyla sınırlı kaldı.

2019'un öne çıkan en önemli gündem başlıklarından biri ekonomik gelişmelerin ne yönde seyredeceğiydi. 2019'da açıklanan ve 2020-2022 dönemini kapsayan Yeni Ekonomi Programı'nın ana teması “değişim” üzerineydi. Bir önceki yılın ekonomi programının ana gündemi olan “dengelenme” sürecinde önemli bir ilerlemenin sağlanması 2019'da ekonomide yapısal dönüşüm için yeni fırsatları ortaya çıkardı. Enflasyon ve cari açık 2019'da kayda değer oranlarda geriledi. Bunun yanında döviz kurlarında daha istikrarlı bir ivmenin yakalanması Türkiye ekonomisinin ihtiyaç duyduğu yapısal değişime yönelik politika adımlarının atılmasının önünü açtı. 2020-2022 dönemini kapsayan Yeni Ekonomi Programı'nın büyüme hedeflerinde yukarı yönlü revizyonlar yapıldı. Yıl içinde iç talebin daralmaya başlamasına paralel olarak ithal mallara olan talepte hissedilir oranda azalma yaşandı. 2019'un seçim yılı olması, kur şokunun etkileri ve ekonomik büyümenin yavaşlaması gibi nedenlerden bütçe hedeflerinde bir sapma yaşandı. Bu sapmaya rağmen bütçe açığının Maastricht Kriterleri'nde belirlenen yüzde 3'lük hedefi aşmamasına yönelik mali mücadele verildi.

2019'da yargı gündemini belirleyen en önemli gelişme Üçüncü Yargı Reformu Strateji Belgesi'nin tamamlanarak açıklanmasıydı. 2009 strateji belgesiyle başlayan yargıda planlı reform hareketinin üçüncü aşamasını oluşturan 2019 Yargı Reformu Strateji Belgesi'nin açıklanmasıyla yeni bir aşamaya geçildi. 2019'da FETÖ ve darbe davalarında önemli ilerlemeler sağlandı. Darbe davalarının yüzde 93'ünde nihai kararlar verildi. 31 Mart seçimlerinin ülke gündemindeki önceliğinden dolayı yıl içerisinde TBMM'nin yasama faaliyetleri otuz altı kanunla sınırlı kaldı. Bu kanunların çoğunluğu onaylanan milletler arası anlaşmaların uygun bulunmasına ilişkin oldu. Yargıyla ilgili düzenlemeleri içeren kanunlar ve askere alma sistemini tamamen değiştiren yasalar TBMM'nin öne çıkan iki önemli gündemini teşkil etti. Öte yandan yeni hükümet sistemi doğrultusunda yürütmenin görev alanına dair düzenlemeler Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile gerçekleştirildi. Gerek bu kararnamelerle gerekse diğer işlemlerle geride bıraktığımız yılda Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin kurumsallaşması bakımından ciddi bir mesafe alındı.

2019'da daha önceki yıllarla karşılaştırıldığında eğitimde nispeten başarılı bir dönem geride kaldı. Ulusal ve uluslararası alanda önceki yıllarda gelinen seviye geliştirilip mevcut durumdaki mesleki dinamikler gündeme alınarak geleceğe yönelik planlamalar somut aşamalarla belirlendi. Mevcut durumda Türkiye'de eğitim ekonomik gelişmenin ve siyasetin önemli belirleyicilerinden biridir. Bu bağlamda eğitimde önceliklerin belirlenip mali ve insan kaynaklarının etkin ve verimli kullanılarak yönetilmesinin çok daha kritik bir önemde olduğu tartışmaları bu yılın önemli fakat öne çıkmayan gündemleri arasındaydı.

Burada farklı başlıklarda kısaca özetlenen konular *2019'da Türkiye* başlığıyla SETA yıllığında analize tabi tutulmaktadır. Bu analiz 2019'da Türkiye'nin iç siyasetini, dış politikasını, güvenlik ve savunma alanında yaşananları, ekonomi, enerji, eğitim, sosyal politikalar, hukuk, yargı ve medya konularındaki gelişmeleri etraflı bir şekilde ele almaktadır. Her konu başlığı kendi içinde bir bütünlük oluşturacak şekilde alt başlıklar üzerinden incelenmektedir. *2019'da Türkiye* başlıklı SETA yıllığı hem geçmişin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmakta hem de geleceğe yönelik bir perspektifin ortaya konulmasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Daha önceki yıllarda olduğu gibi bu yılki SETA yıllığı da Türkiye ile ilgili birçok konuyu bir arada anlamak isteyenler için önemli bir referans kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir.

Burhanettin Duran
SETA Genel Koordinatörü
31 Aralık 2019

2019'DA

SİYASET

NEBİ MİŞ • HAZAL DURAN • SERENCAN ERCİYAS • S. HÜSEYİN ÖZTÜRK • BAKİ LALEOĞLU
AHMET BAYKAL • FATMA ZEHRA ÖZDEMİR • M. METİN UZUN

GİRİŞ

Bu bölümde yeni hükümet sistemine geçişle birlikte Türkiye siyasetinin en önemli kurumu haline gelen Cumhurbaşkanlığı makamı başta olmak üzere Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), İYİ Parti ve Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) iç ve dış siyasete yönelik gündemleri ele alındı. Bu bağlamda söz konusu siyasi aktörlerin özellikle 31 Mart yerel seçimleri ile 23 Haziran'da tekrarlanan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçimleri sürecindeki pozisyonları, başta PKK ve FETÖ olmak üzere terör örgütleriyle mücadeleye yaklaşımları, dış politikadaki gelişmelere yönelik tutumları ve kendi iç gündemleri detaylı bir şekilde incelendi. Tüm bunlara ek olarak siyaset kurumunda Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişle birlikte başlayan dönüşüm süreci yine söz konusu aktörler açısından değerlendirildi.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye siyasetinin ana aktörü olmayı bu yıl da sürdürdü. Yeni siyasal sistemle birlikte 2019, Cumhurbaşkanlığının gerek makam gerekse kurumsal olarak siyasetin merkez aktörü olduğu bir yıl olarak geride kaldı. Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı açısından iç ve dış siyaset, terörle mücadele ve yeni sistemin kurumsallaşması gibi meseleler ana gündem maddeleri olarak ön plana çıktı. Bu noktada iç siyasette 31 Mart yerel seçimleri en önemli mesele oldu. Dış politikada ise Cumhurbaşkanı Erdoğan açısından dikkat çeken en önemli gündem başta Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere ikili ilişkilerdeki gelişmelerdi. Buna paralel olarak Erdoğan, terörle mücadele alanında hem söylem hem de diplomatik temaslarıyla Türkiye'ye liderlik etti. Özetle Cumhurbaşkanı Erdoğan gerek devletin gerekse siyasetin bir numaralı aktörü olarak yürüttüğü aktif ve etkin rolünü 2019'da da sürdürdü.

2019'da AK Parti'nin en önemli gündemi yerel seçimlerdi. 31 Mart'ta gerçekleştirilen seçimlere 51 büyükşehir ve ilde MHP ile iş birliği yaparak katılan AK Parti yüzde 44,33'lük oy oranıyla seçimlerden birinci parti olarak çıktı. AK Parti ve MHP'nin oluşturduğu Cumhuriyet İttifakı da yüzde 51,64 oy oranına ulaşarak seçim yarışını yüzde 37,57 oranında oy alan Millet İttifakı'nın önünde tamamladı. AK Parti bir önceki yerel seçime kıyasla oy oranını korusa da İstanbul, Ankara ve Antalya'da büyükşehir belediye başkanlıklarını kaybetti. Ancak İstanbul büyükşehir belediye

başkanlığı seçimi üzerine yaşanan tartışmalar sonucunda YSK, sandık kurullarının teşkilindeki hatalar ve sayım döküm cetvellerindeki usulsüzlükleri gerekçe göstererek büyükşehir belediye başkanlığı seçimlerinin 23 Haziran'da yenilenmesine karar verdi. Yenilenen seçimlerde AK Parti adayı Binali Yıldırım geçerli oyların yüzde 45'ini alsa da seçimi kaybetti. AK Parti'nin 2019 yılındaki bir diğer önemli gündemi ise parti içi revizyon meselesi ve Ekim itibarıyla başlayan ve 2020'nin sonuna kadar devam edecek olan 7. Olağan Kongre süreci oldu.

Yerel seçimler ve ittifak görüşmeleri, seçimler sonrası yol haritası arayışları, Millet İttifakı'nın geleceği ve kurultay süreci CHP'nin 2019'daki en önemli gündemiydi. Parti yılın ilk çeyreğinde yerel seçimler için ittifak görüşmelerine yoğunlaştı. CHP ve İYİ Parti arasındaki ittifak görüşmelerinde çeşitli krizler yaşansa da 25 Ocak'ta iki parti arasında ittifak protokolü imzalandı. CHP, 31 Mart seçimlerinde oy oranında önemli bir artış yakalayamasa da ittifakın sağladığı avantajla birçok ilde belediye başkanlığı seçimini önde bitirdi. 23 Haziran yenileme seçiminde ise İstanbul büyükşehir belediye başkanlığına Millet İttifakı'nın adayı Ekrem İmamoğlu seçildi. Seçim sürecinin tamamlanmasıyla birlikte CHP, yeni yol haritasını belirlemek için çeşitli kamp programları düzenledi. Yılın son aylarında ise partinin ana gündem maddesi Nisan 2020'de yapılması planlanan 37. Kurultay oldu. Ayrıca "Küllüye'ye giden CHP'li" meselesi parti için tartışmaların odağı haline geldi.

MHP, 2019'un ilk yarısını yerel seçim odaklı geçirdi. 31 Mart yerel seçimlerine AK Parti ile iş birliği yaparak giden MHP, seçim öncesi Cumhuriyet İttifakı için ortaya konan en az yüzde 50 oy alma ve parti olarak toplam belediye sayısını artırma hedeflerine ulaştı. Yılın ikinci yarısında ise MHP'nin iç siyaset gündeminde yoğunluklu olarak af meselesi yer aldı. Öte yandan dış siyasete ilişkin gelişmelerde devletin bekasını önceleyen duruş ve iktidara yönelik destek sürdürüldü. Terör konusunda ise geçmiş yıllarda olduğu gibi terör karşıtı tavrından taviz vermedi. 2019 ayrıca MHP'nin kuruluşunun 50'nci yılı olması sebebiyle parti açısından özel bir anlama sahipti. Nitekim partinin yıl dönümü çeşitli etkinliklerle coşkulu bir şekilde kutlandı.

Katıldığı ilk yerel seçim olması hasebiyle 31 Mart seçimleri İYİ Parti'nin 2019'daki en önemli gündemiydi. 24 Haziran seçiminde dahil olduğu ittifakı bu seçimde de sürdüren İYİ Parti 53 şehirde CHP ile ortak aday belirledi. Bu kapsamda CHP 10 büyükşehir ve 12 ilde aday çıkarmayarak İYİ Parti adaylarını destekledi. Seçimlerin sonucunda yüzde 7,45 oranında oy alan İYİ Parti hiçbir büyükşehir ve il belediyesi kazanamadı. İYİ Parti'nin kazandığı belediyeler 25 ilçe ve belde ile sınırlı kaldı. Ayrıca 3 ve 4. olağanüstü kurultaylar 2019'da parti açısından diğer önemli gelişmeler olarak öne çıktı. Parti içi tartışmaların yoğunlaştığı kurultaylarda yönetimdeki isimler ve parti tüzüğü hakkında birtakım değişiklikler yapıldı.

2019'da HDP'nin gündemini 31 Mart yerel seçimleri, ittifak arayışları, çeşitli terör eylem ve suçlamaları nedeniyle kayyum atanan belediyeler, haklarında açılan

soruşturmalar sonucunda tutuklanan parti mensupları ve Diyarbakır annelerinin eylemleri oluşturdu. HDP, 31 Mart yerel seçimlerinde hem son yıllarda kaybettiği siyasi meşruiyeti hem de kayyum atanan belediyeleri tekrar kazanmayı hedefledi. Bu doğrultuda batıdaki büyükşehirlerde Millet İttifakı'nı destekleyen HDP, CHP'nin büyükşehirleri kazanmasında önemli bir rol oynadı. Ancak Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde önemli kayıplar yaşadı. Öte yandan parti terörle iltisaklı siyaset tarzını 2019'da da sürdürdü, ulusal ve uluslararası birçok meselede Türkiye karşıtı pozisyon aldı. Ayrıca çeşitli terör eylemleri nedeniyle birçok il ve ilçe belediye başkanı görevden alınarak yerlerine kayyum atandı. 2019'un son aylarında ise terör örgütlerinin HDP aracılığıyla çocuklarını dağa kaçırdığını öne süren aileler HDP Diyarbakır İl Başkanlığı önünde oturma eylemi başlattı.

2019'DA CUMHURBAŞKANLIĞI GÜNDEMİ

2019'da Cumhurbaşkanlığı kurumu ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan açısından oldukça yoğun bir gündem geride kaldı. Bu yıl içerisinde iç siyasette 31 Mart yerel seçimleri en önemli gündem maddesini oluşturdu. Uluslararası alanda ise başta ABD ve Rusya ile ilişkiler olmak üzere ikili ilişkiler ve diplomasi ana gündem maddeleri arasında yer aldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan özellikle sınır ötesinde yürütülen terörle mücadele operasyonları esnasında hem söylem hem de diplomatik açıdan Türkiye'ye liderlik etti. Özetle Cumhurbaşkanı Erdoğan gerek devletin gerekse siyasetin bir numaralı aktörü olma konumunu 2019'da da sürdürdü.

31 MART YEREL SEÇİMLERİ

İç politika bağlamında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan için 2019'un en önemli gündem maddesi 31 Mart mahalli idareler genel seçimleri oldu. Erdoğan, AK Parti genel başkanı sıfatıyla seçim sürecinde en aktif parti lideri olurken adayların belirlenmesinden tanıtılmasına, mitinglerden kampanyanın yürütülmesine kadar oldukça yoğun bir seçim süreci yaşadı. Bu doğrultuda Erdoğan seçim çalışmalarına 5 Ocak'ta İzmir'de aday tanıtım programına katılarak başladı. Yine seçim süreci boyunca aday tanıtım toplantıları, mitingler ve diğer kampanya çalışmaları dahilinde 59 farklı il ve 43 ilçede mitingler düzenledi.¹

Yerel seçimler kapsamında Cumhurbaşkanı Erdoğan açısından önemli gelişmelerden biri ise bizzat kendisinin açıkladığı seçim manifestosu oldu. 31 Ocak'ta açıklanan manifestonun ana teması "Gönül Belediyeciliği" olurken "Şehir Planla-

1. "Başkan Erdoğan'dan Balkon Konuşması", A Haber, 1 Nisan 2019.

rı”, “Altyapı ve Ulaşım”, “Kentsel Dönüşüm”, “Benzersiz Şehirler”, “Akıllı Şehirler”, “Çevreye Saygılı Şehirler”, “Sosyal Belediyecilik”, “Yatay Şehirleşme”, “Halkla Birlikte Yönetim”, “Tasarruf ve Şeffaflık” ve “Değer Üreten Şehirler” olmak üzere toplam on bir başlık altında yerel hedefler ortaya kondu. Ayrıca manifesto ile Erdoğan, liderlik ettiği hareketin yerel yönetim anlayışını ve gelecekte nasıl bir anlayışla hareket edeceklerinin genel bir çerçevesini çizdi.² Cumhurbaşkanı Erdoğan, bizzat açıkladığı bu manifestoyla dünyada yükselen yeni yerel yönetim trend ve anlayışlarına da dikkat çekerek “Teknolojinin imkanlarını şehirlerimizin emrine sokacağız ve Türkiye’yi bu yarışta geri bırakmayacağız”³ ifadelerini kullandı.

Manifestoyla ilgili olarak bir diğer dikkat çeken detay ise toplumda değişen yerel yönetim beklentisinin karşılanacağına yönelik mesajlardı. Manifestoda açıklanan başlıklar oldukça kapsamlı bir vaat ve vizyon ortaya koymakla beraber seçmen nezdinde dönüşen beklentilere yönelik bir mesaj niteliği de taşımaktaydı. Özellikle temizlik, altyapı gibi klasik beklentilerin yerelde kalkınma, mikro hizmetler, yenilikçi yaklaşım ve teknoloji ile birlikte günlük hayatın kolaylaştırılması gibi beklentilere dönüştüğünün anlaşıldığı ve bu doğrultuda söz konusu beklentilerin karşılanacağı mesajı bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından verildi.⁴

31 Mart gecesinde ise Erdoğan her seçim sonrası gelenekselleşen balkon konuşmasında 3 Kasım 2002’den beri yapılan her seçimde milletin kendilerini birinci çıkarttığını ifade etti ve 31 Mart’ta da sandıktan on beşinci kez birinci çıktıklarının altını çizdi. Yine Cumhuriyet İttifakı olarak oy oranını önceki seçimlere kıyasla koruduklarını belirtti. Öte yandan bazı büyükşehirlerin kaybedilmesini “Bu seçimde arzu ettiğimiz neticeleri alamadığımız yerlerdeki sonucun tek sebebini, milletimize kendimizi yeterince anlatamamış, gönüllere yeterince girememiş olmamız olarak görüyorum... Eksiklerimiz varsa bunları düzeltmek boynumuzun borcudur. Bunu halkımızda arayamayız. Kendimizde arayacağız. Yarın sabahdan itibaren eksiklerimizi tespit ve telafi etmenin çalışmalarına başlıyoruz. Her olanda hayır vardır. Demokrasi mücadelesi budur”⁵ şeklinde değerlendirdi.

Öte yandan İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçiminin yenilenme sürecinde arka planda kalmayı tercih eden Erdoğan son bir haftaya kadar meydanlara inmedi. Seçim sonuçlarını ise “İstanbul halkının kararının başımızın üzerinde yeri vardır. Bizim için asıl önemli olan milli iradenin en sağlıklı, en şaibesiz şekilde tecelli etmesidir. Bizim siyaset anlayışımızda millete küsmek ve milleti suçlamak asla ve asla yoktur”⁶ şeklinde değerlendirdi.

2. Baki Laleoğlu, “Akıllı Şehirler ve Manifesto”, *Sabah Perspektif*, 9 Şubat 2019.

3. “Başkan Erdoğan AK Parti Manifestosunu Açıkladı! İşte 11 Maddelik Seçim Manifestosu”, *Sabah*, 31 Ocak 2019.

4. Nebi Miş, “Manifesto ve Kent Yönetiminin Yeni Kodları”, *Türkiye*, 2 Şubat 2019.

5. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Milletimiz Bizi 15. Defa Sandıkta Birinci Yaptı”, TRT Haber, 1 Nisan 2019.

6. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: İstanbul Halkının Kararının Başımızın Üzerinde Yeri Vardır”, NTV, 25 Haziran 2019.

İÇ POLİTİKADAKİ DİĞER GÜNDEM MADDELERİ

2019'da Cumhurbaşkanlığı açısından yerel seçimler dışında oldukça çeşitli meseleler gündemde yer aldı. Özellikle 2018'de başlayan ekonomik sıkıntılarla mücadele doğrultusunda Merkez Bankası Başkanı Murat Çetinkaya, Cumhurbaşkanı tarafından görevden alındı ve yerine yardımcısı Murat Uysal atandı. Bu gelişmenin ardından Merkez Bankasının bağımsızlığı ve kararın hukuki dayanağı hakkında tartışmalar yaşanırken Erdoğan yeni yönetim sisteminin cumhurbaşkanına bu konuda yetki verdiğini ve kendisinin de bu yetkiye dayanarak böyle bir karar aldığını söyledi. Ayrıca başkanın görevden alınmasının sebebi olarak Çetinkaya'nın kişisel kararları neticesinde ağır bedeller ödenmesini ve verilen kararlara uyulmamasını gösterdi.⁷

Yeni başkanın göreve başlamasının ardından ise Merkez Bankası yıl içerisinde dört kez faiz indirimine gitti ve politika faizinde toplamda yüzde 24'ten yüzde 12'ye bir iniş gerçekleşti. Böylelikle 2019'da son dört buçuk yıldaki ilk faiz indirimi yaşanırken Cumhurbaşkanı Erdoğan bu hususta yeni başkanla birlikte faiz indirimlerinin devam edeceğini söyledi.⁸

İç politikada bir diğer önemli gündem maddesi "Yargı Reformu Strateji Belgesi" oldu. Cumhurbaşkanı Erdoğan belgeyi bizzat açıklamakla birlikte söz konusu reformun iki temel anlayış üzerine inşa edildiğini söyledi. Söz konusu iki anlayıştan ilkinin hak ve özgürlüklerin genişletilmesi ve bu doğrultuda demokrasinin güçlendirilmesi olduğunu söyleyen Erdoğan ikinci anlayışın adalet sistemini daha etkin ve kolay işler hale getirilmesi olduğunu belirtti.⁹

Erdoğan ayrıca yurt içinde gerçekleştirilen birçok ulusal ve uluslararası etkinliğe, önemli projelerin açılış ve temel atma törenlerine katıldı. En dikkat çeken etkinlikler Birinci Yaşlılık Şurası, Yedinci Aile Şurası, İstanbul'un fethinin 566. yılı kutlamaları ve bu sene 100. yıl dönümü olması sebebiyle özel anlam ifade eden Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcı ve Sivas Kongresi programlarıydı. Ayrıca her sene 11 Kasım olarak belirlenen Milli Ağaçlandırma Günü kapsamında fidan dikim etkinliği de dikkat çekti. Gebze-Halkalı Banliyö Hatları, Büyük Çamlıca Camii, Bursa Şehir Hastanesi ve İstanbul-İzmir Otoyolu'nun açılışları ile Cumhuriyet tarihinde bir ilk olan İstanbul Süryani Kadim Vakfı Mor Efrem Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi temel atımı 2019'da Erdoğan'ın katıldığı diğer önemli etkinliklerdi.¹⁰

7. "Erdoğan'dan Çetinkaya Yorumu: Talimatlara Uymayan Bu Arkadaşımızı Değiştirdik", Sputnik Türkiye, 10 Temmuz 2019.

8. "Erdoğan: Faiz Daha da İnecek", Bloomberg HT, 16 Kasım 2019.

9. "Cumhurbaşkanı Erdoğan Yargı Reformu Strateji Belgesini Açıkladı", Anadolu Ajansı, 30 Mayıs 2019.

10. "Yurt İçi Ziyaretler", T.C. Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/receptayyip Erdogan/yurticiziyaretler>, (Erişim tarihi: 19 Kasım 2019).

DIŞ POLİTİKA

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın siyaset tarzındaki en önemli özelliklerinden biri olan “etkin ve aktif dış politika” 2019'da da devam etti. Erdoğan gerçekleştirdiği yurt dışı ziyaretler, ikili görüşmeler ve katıldığı uluslararası etkinliklerle Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse küresel meselelerdeki duruşunu ortaya koydu. Rakamsal olarak ise Erdoğan sene içinde 14 farklı ülkeye toplam 19 ziyaret gerçekleştiren¹¹ 27 farklı ülkeden 32 hükümet ve devlet başkanını da misafir etti.

Erdoğan'ın yurt dışı politika ajandasındaki ilk başlık Rusya ile ilişkiler oldu. Yıl içerisinde 5 kez Rusya'yı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan gerek karşılıklı ilişkiler gerekse Suriye meselesiyle ilgili olarak ikili ve heyetler arası görüşmeler gerçekleştirdi. Bu bağlamda sırasıyla 23 Ocak, 14 Şubat, 8 Nisan, 27 Ağustos ve 22 Ekim'de Rusya'ya giden Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın en dikkat çekici görüşmeleri ise 14 Şubat ve 22 Ekim'deki ziyaretlerde gerçekleşti. 14 Şubat'taki ziyarette Suriye konulu Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirve toplantılarının dördüncüsü gerçekleşti. En önemli ziyaret 22 Ekim'de gerçekleşti. Ziyaret kapsamında Türkiye'nin Suriye'de başlattığı Barış Pınarı Harekatı sonrası bölgenin durumu görüşüldü ve taraflar 10 maddelik Soçi mutabakatını açıkladı.

Dış politikada Erdoğan'ın bir diğer önemli gündem maddesi ise ABD ile ilişkiler oldu. S-400 meselesi ve ABD'nin YPG'ye desteği gibi ikili ilişkilerdeki büyük problemler devam ederken Türkiye'nin düzenlediği Barış Pınarı Harekatı (BPH) bu problemlerin ciddiyetini daha da artırdı. Bu bağlamda Trump yönetiminden çelişkili açıklamalar gelirken hareketin kısa zamanda önemli başarılar kazanması ABD'deki Türkiye karşıtı tutumu da güçlendirdi.

Bu doğrultuda Cumhurbaşkanı Erdoğan sene içerisindeki en önemli ziyaretlerinden birisini de 12-13 Kasım'da ABD'ye gerçekleştirdi. Ziyaretin temel konuları S-400'ler üzerinden devam eden problemler, Suriye meselesi, ABD'nin YPG'ye desteği ve ikili ticari ilişkiler oldu. Devlet başkanları ve heyetler arası görüşmelerden çıkan sonuç karşılıklı ilişkilerde diyalog yolunun açık tutulması ve ticari hedeflerin diğer problemlerden etkilenmemesi oldu. Türkiye açısından ise Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Türkiye'nin özellikle YPG ve FETÖ hususundaki tezlerini ABD kamuoyuna açık ve net bir şekilde ifade etmesi ziyaretin temel kazanımı olarak değerlendirildi. Erdoğan ayrıca ABD Başkanı Trump'ın BPH ile ilgili yazdığı mektubu iade etti.¹²

2019'daki bir diğer önemli ziyaret 27 Haziran-1 Temmuz arasında G20 Liderler Zirvesi sebebiyle Japonya'ya gerçekleşti. Osaka'da gerçekleşen zirvede Cumhurbaşkanı Erdoğan İspanya, Fransa, Almanya, Rusya, Hindistan, Endonezya, ABD,

11. “Yurt Dışı Ziyaretler”, T.C. Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/receptayyip Erdogan/yurtdisiziyaretler>, (Erişim tarihi: 20 Aralık 2019).

12. “Beyaz Saray'da Türkiye-ABD Zirvesi... Erdoğan ve Trump'tan Ortak Basın Açıklaması”, *Milliyet*, 14 Kasım 2019.

İngiltere ve Japonya liderleriyle görüşmeler gerçekleştirdi.¹³ Görüşmeler kapsamında gerek ticari gerekse diplomatik ilişkiler ele alındı. Erdoğan ziyaret kapsamında ayrıca iş adamları tarafından düzenlenen programlara ve çeşitli kültürel etkinliklere de katıldı.

21-25 Eylül arasında gerçekleşen Birleşmiş Milletler (BM) liderler zirvesine de katılan Cumhurbaşkanı Erdoğan önceki yıllarda olduğu gibi dünya liderleri ve halklarına seslenen önemli bir konuşma gerçekleştirdi. Kendi tabiriyle küresel bir “ufuk turu” çizen Erdoğan konuşmasında terör, Suriye, Filistin, Yemen, İslamofobi gibi birçok soruna değindi. Ayrıca BM’in işlevsizliğini İsrail’in Filistin işgali üzerinden eleştirdi ve önceki yıllarda olduğu gibi BM’in reforma ve yeni bir yapılanmaya ihtiyacı olduğunu vurguladı.¹⁴

Erdoğan’ın diğer önemli ziyaretleri ise Tacikistan, Çin, Bosna Hersek, Sırbistan, Azerbaycan, Macaristan, İsviçre, Malezya ve Tunus’a gerçekleşti. Yine Birleşik Krallık’ta gerçekleşen NATO Liderler Zirvesi’ne katıldı. Ayrıca İletişim Başkanlığının kurulmasının ardından sayıları artan yabancı gazete ve dergiler vasıtasıyla uluslararası kamuoyuna Türkiye’nin tezlerini Erdoğan imzasıyla anlatmayı amaçlayan makaleler yayımlanmaya devam etti. Bu bağlamda 2019 içinde ABD’den *New York Times*, *Washington Post* ve *Wall Street Journal*, Rusya’dan *Kommersant* ve Çin’den *Global Times* ve *Huanqiu Shibao* gazete ve dergilerinde Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın makaleleri yayımlandı.¹⁵

TERÖRLE MÜCADELE

Türkiye’nin başta PKK/PYD/YPG ve FETÖ olmak üzere tüm terör örgütlerine karşı yurt içi ve yurt dışındaki mücadelesi 2019’da da kararlılıkla devam etti. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da devlet başkanı sıfatıyla Türkiye’nin bu mücadelesinde kararlı ve haklı olduğuna dair iradeyi temsil eden isim oldu. Ayrıca Milli Güvenlik Kurulu 6 kez Cumhurbaşkanı Erdoğan başkanlığında toplandı.

2019 içerisinde Türkiye’nin terörle mücadelesindeki en önemli adım 9 Ekim’de başlatılan BPH oldu. Türkiye’nin Suriye’nin kuzeyinde kendi sınırları boyunca bir terör devletinin oluşmasını engellemek amacıyla başlattığı bu hareket özellikle yurt dışından büyük tepkiler çekti. Cumhurbaşkanı Erdoğan da gelen tüm eleştirileri reddederek Türkiye’nin uluslararası hukuka ve Suriye ile imzalanmış Adana Mutabakatı’na dayanan yetki ve hakları olduğunu belirtti ve hareketin amacına ulaşana kadar devam edeceğini birçok kez ifade etti.¹⁶

13. “Yurt Dışı Ziyaretler – Japonya”, T.C. Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/yurt-disi-ziyaretler/355/106905/japonya>, (Erişim tarihi: 18 Kasım 2019).

14. Burhanettin Duran, “Erdoğan’ın BM ve İsrail Eleştirisi”, *Sabah*, 27 Eylül 2019.

15. “Makaleler”, T.C. Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/makaleler>, (Erişim tarihi: 18 Kasım 2019).

16. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Barış Pınarı Harekatı Kesinlikle Devam Edecek”, TRT Haber, 8 Kasım 2019.

BPH'nin kısa zamanda başarı kazanmasının ardından Suriye'deki önemli aktörler adımlar atmaya başladı. İlk olarak ABD başkan yardımcısı ve dışişleri bakanının da olduğu bir heyet Ankara'ya geldi. Cumhurbaşkanı Erdoğan'la ve heyetler arası görüşmelerin ardından yine özellikle Erdoğan tarafından uzun bir süredir dile getirilen “terörden arındırılmış bölge” teklifi ABD tarafından kabul edildi. Anlaşmaya göre ABD, YPG'li teröristlerin hareket bölgesinden çıkarılarak 30 kilometre güneye çekileceğinin teminatını verdi.¹⁷

ABD'nin ardından bir diğer anlaşma da Rusya ile hayata geçirildi. Soçi mutabakatı olarak adlandırılan ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Rusya ziyaretinde üzerinde uzlaşılan metne göre BPH sonrası oluşan mevcut durum taraflarca kabul edildi. Ayrıca yüz elli saat içerisinde hareket dışında kalan sınır bölgelerinden YPG'nin 30 kilometre güneye çekilmesi ve bu bölgelerde 10 kilometre derinliğinde Türk-Rus ortak devriyelerinin başlaması kararlaştırıldı.¹⁸ Böylelikle gerek ABD gerekse Rusya ile yapılan anlaşmalarla birlikte Türkiye'nin 2016'tan itibaren Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kararlı liderliğiyle yürütülen üç operasyon neticesinde sınırda bir terör devletinin kurulması çok büyük oranda engellendi.¹⁹

Türkiye'nin terörle mücadelede bir diğer önemli adımı Pençe ve Kırın operasyonları oldu. Yurt içi ve özellikle de Irak'ın kuzeyine düzenlenen operasyonlarda aralarında sözde yöneticilerin de olduğu çok sayıda isim etkisiz hale getirildi. Cumhurbaşkanı Erdoğan da söz konusu operasyonlarla ilgili olarak esas amacın özellikle Fırat'ın doğu kesiminde kalıcı hale gelmeye çalışan terör örgütünün Kandil'den başlayarak sınır boyunca kurmaya çalıştığı koridoru engellemek olduğunu söyledi.²⁰

Terörle mücadele kapsamında FETÖ bu yıl da ana gündem maddelerinden biri olmayı sürdürdü. FETÖ ile ilgili davalar devam ederken Cumhurbaşkanı Erdoğan mücadelede kararlık mesajları vermeye devam etti. Bu noktada Erdoğan, yıl içerisindeki en önemli açıklamalarından birini 15 Temmuz gecesi bombalanan ve 51 polisin şehit olduğu Gölbaşı Özel Harekat Daire Başkanlığının yeni binasının açılış töreninde yaptı. Erdoğan buradaki konuşmasında FETÖ ile topyekun bir mücadele yürüttüklerini, devlet ve milletin bu örgütten tamamen temizlenmesine kadar durmanın “haram” olduğunu söyledi. Cumhurbaşkanı ayrıca “Açık konuşmak gerekirse, FETÖ ihanet çetesi mensuplarını kurumlarımızdan hala tam olarak temizleyemediğimizi düşünüyorum”²¹ ifadelerini kullandı.

17. Murat Yeşiltaş, “Barış Pınarı: Kazanımlar, Riskler ve Fırsatlar”, *Star Açık Görüş*, 27 Ekim 2019.

18. “İşte 10 Maddelik Tarihi Mutabakat”, *Sabah*, 22 Ekim 2019.

19. Burhanettin Duran, “Soçi Mutabakatı Sonrası Ne Beklemeli?”, *Sabah*, 25 Ekim 2019.

20. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: S-400'leri Alarak Barışı ve Kendi Milli Güvenliğimizi Garanti Altına Almaya Çalışıyoruz”, T.C. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaşkanı-erdogan-s-400leri-alarak-barisi-ve-kendi-milli-guvenligimizi-garanti-altina-almaya-calisiyoruz>, (Erişim tarihi: 18 Kasım 2019).

21. “FETÖ'yü Kurumlarımızdan Tam Olarak Temizleyemedik”, *Hürriyet*, 11 Nisan 2019.

Cumhurbaşkanı Erdoğan 15 Temmuz'un 3. yıl dönümünde İstanbul ve Ankara'da çeşitli programlara katıldı ve FETÖ ile mücadeleye yönelik mesajlar verdi. Ayrıca kendisinin bizzat talimat verdiği ve 15 Temmuz Şehitler Köprüsü Anadolu Yakası girişinde yapılan "Hafıza 15 Temmuz Müzesi"nin açılışını gerçekleştirdi.²²

CUMHURBAŞKANLIĞI TEŞKİLATI

24 Haziran 2018 seçimleriyle birlikte uygulanmaya başlanan Türkiye'nin yeni yönetim modeli ve bunun paralelinde tekrar yapılanan Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı ilk senesini doldurdu. Bu noktada yeni sistemin kurumsallaşma ve teşkilatlanma süreci devam etti.

Yeni sistem bağlamında bakanlar kurulunun yerini alan "Cumhurbaşkanlığı Kabinesi" sene içerisinde toplam 12 kez toplandı. Yine Erdoğan yeni sistemin kendisine verdiği yetkiyle başkanlık ettiği politika kurulları başkan vekilleriyle bir kez toplandı. Ayrıca birçok kez kurul toplantılarına bizzat başkanlık etti. Bunlar dışında Türkiye Varlık Fonu A.Ş. Yönetim Kurulu, Savunma Sanayii İcra Komitesi ve YAŞ gibi başkanlık ettiği kurulların toplantılarına da katıldı.²³

2019 içerisinde Cumhurbaşkanı Erdoğan 17 Aralık itibarıyla toplam 26 Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımladı.²⁴ Bu kararnameler arasında en dikkat çekenlerden bir tanesi "Cumhurbaşkanlığı Yüksek İstişare Kurulu"nun oluşturulması oldu. Kararnameye göre kurul "Mille ve devlete hizmeti geçmiş, bilgi ve birikim sahibi kişilerin bu kazanımlarından istifade edilebilmesi amacıyla"²⁵ oluşturuldu. Kurula hayatta olan tüm TBMM eski başkanları davet edilirken Bülent Arınç, İsmail Kahraman, Cemil Çiçek, Mehmet Ali Şahin, Köksal Toptan ve Yıldırım Akbulut kurul üyelik teklifini kabul etti. Hikmet Çetin ise daveti teşekkür ederek geri çevirdi. Kurul ayrıca sene içerisinde Erdoğan başkanlığında üç kez toplandı.

Sonuç olarak 2019 Türkiye siyaseti açısından oldukça önemli gündem maddelerinin olduğu bir yıl olarak geride kaldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan da gerek yerel seçimler ve iç siyaset gerekse dış politika ve terörle mücadele olmak üzere Türkiye siyasetinin her alanında merkez aktör olmayı sürdürdü. 31 Mart yerel seçimlerinde oldukça yoğun bir kampanya süreci geçiren Erdoğan büyük projelerin açılışları, etkinlikler, ekonomi ve adalet gibi birçok alanda aktif rol oynadı. Cumhurbaşkanı dış politika ve terörle mücadele alanlarında da başta ikili ilişkiler ve anlaşmalarda en önemli isim oldu. Ayrıca 2019 Cumhurbaşkanlığı sistemi ve teşkilatı açısından kurumsallaşmanın öncelikli olduğu bir yıl oldu.

22. "Hafıza 15 Temmuz Müzesi Ziyarete Açıldı!", *Sabah*, 16 Temmuz 2019.

23. "Günlük Program", T.C. Cumhurbaşkanlığı, <https://www.tccb.gov.tr/program>, (Erişim tarihi: 17 Aralık 2019).

24. T.C. Resmi Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr>, (Erişim tarihi: 17 Aralık 2019).

25. "Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi", Sayı: 30775, *Resmî Gazete*, 15 Mayıs 2019.

KRONOLOJİ: 2019'DA CUMHURBAŞKANLIĞI	
5 Ocak	Cumhurbaşkanı Erdoğan yerel seçim çalışmalarına İzmir'den başladı.
23 Ocak	Cumhurbaşkanı Erdoğan 2019'daki ilk yurt dışı gezisini Rusya'ya düzenledi.
31 Ocak	Erdoğan, AK Parti'nin 31 Mart yerel seçim manifestosunu açıkladı.
14 Şubat	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Soçi'de Suriye konulu Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi'ne katıldı.
31 Mart	Mahalli İdareler Genel Seçimleri düzenlendi. AK Parti on beşinci kez sandıktan birinci olarak çıktı.
3 Mayıs	Büyük Çamlıca Camii Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından açıldı.
30 Mayıs	Erdoğan, Yargı Reformu Strateji Belgesi'ni açıkladı.
27 Haziran - 1 Temmuz	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Japonya'daki G20 Liderler Zirvesi'ne katıldı.
15 Temmuz	Erdoğan, İstanbul ve Ankara'da 15 Temmuz şehitlerini anma programlarına katıldı.
3 Ağustos	Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir kilisenin temeli atıldı. Erdoğan, İstanbul Süryani Kadim Vakfı Mor Efremler Süryani Kadim Ortodoks Kilisesi'nin temel atma törenine katıldı.
21-25 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan BM 74. Genel Kuruluna katıldı.
9 Ekim	Barış Pınarı Harekatı başladı.
18 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'ye gelen ABD Başkan Yardımcısı Pence ve Dışişleri Bakanı Pompeo ile görüştü. Türkiye ile ABD, Barış Pınarı Harekatı bölgesinden teröristlerin çıkarılması hususunda anlaştı.
22 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan Soçi'de Rusya Devlet Başkanı Putin ile görüştü. Türkiye ve Rusya, Suriye'nin kuzeyinin teröristlerden temizlenmesi için mutabakata vardı.
11 Kasım	Cumhurbaşkanı tarafından "Milli Ağaçlandırma Günü" ilan edilen 11 Kasım'da 81 il ve 2023 noktada 11 milyon fidan dikildi. Erdoğan da fidan dikme törenine katıldı.
3-5 Aralık	Cumhurbaşkanı Erdoğan, NATO Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'ne katıldı.

2019'DA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ)

2019'da tüm siyasi partilerin olduğu gibi AK Parti'nin de ana gündemini 31 Mart yerel seçimleri oluşturdu. Yılın ilk günlerinde MHP ile 31 büyükşehirde ittifak yapmayı kararlaştıran AK Parti sürecin devamında bu ittifakı genişleterek 51 büyükşehir ve ilde MHP ile iş birliği yapma kararı aldı. 31 Mart'ta gerçekleştirilen seçimlerde AK Parti ve MHP'nin oluşturduğu Cumhuriyet İttifakı seçimlerde yüzde 51,64 oranına ulaşırken Millet İttifakı yüzde 37,57 oranında oy kazandı. AK Parti yüzde 44,33'lük oy oranıyla seçimlerde birinci oldu. Bir önceki yerel seçime kıyasla oy oranını korumasına rağmen İstanbul, Ankara ve Antalya'da belediye başkanlıklarını kaybetti.

31 Mart yerel seçimlerinin ardından İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı seçim sonuçları üzerine tartışmalar yaşandı. AK Parti seçim sonuçlarında şaibe olduğunu, bu sebeple öncelikle tüm geçersiz oyların, akabinde de İstanbul genelindeki tüm oyların yeniden sayılmasını talep etti. Tüm ilçelerdeki geçersiz oyların sayılmasıyla AK Parti'nin adayı Binali Yıldırım ile CHP'nin adayı arasındaki oy farkı 13 bin 729'a düştü. YSK, sandık kurullarının teşkilinde hata yapıldığı ve sayım döküm cetvellerinde usulsüzlükler olduğu gerekçesiyle büyükşehir belediye başkanlığı seçimini 23 Haziran'da tekrar etme kararı aldı. Tekrar edilen seçimi CHP adayı Ekrem İmamoğlu kazandı.

AK Parti'nin 2019'daki bir diğer gündemini ise parti içi revizyon meselesi oluştururken Cumhurbaşkanı Erdoğan parti içerisindeki değerlendirmeler ve tartışmalar sonucunda revizyon konusunda karara varılacağını belirterek bu konuda net bir tavır ortaya koydu. 2019'un AK Parti açısından son gündemini Ekim itibarıyla başlayan ve 2020'nin sonuna kadar devam edecek olan 7. Olağan Kongre süreci oluşturdu.

31 MART 2019 YEREL SEÇİMLERİ

İttifaklar ve Aday Belirleme Süreci

AK Parti açısından 2019'un ilk gündemi 31 Mart'ta gerçekleştirilecek seçimlerde MHP ile yapılacak ittifaktı. Her iki parti arasında AK Parti'den Mehmet Özhaseki, MHP'den ise Sadir Durmaz'ın başkanlığında yürütülen ittifak görüşmelerinde büyükşehir-il-ilçe bazında hangi seçim bölgelerinde ittifak yapılacağına ilişkin görüşmeler epeyce uzun sürdü. Müzakereler sonucunda Ocak'ta yapılan ilk açıklamada 30 büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyelerinde her iki partinin ittifak halinde seçimlere katılacağı açıklandı.²⁶ 30 büyükşehirin 27'sinde AK Parti'nin; Adana, Mersin ve Manisa'da ise MHP'nin Cumhur İttifakı kapsamında aday çıkarması kararlaştırıldı.

Fakat sürecin devamında AK Parti ve MHP ittifakın kapsamını genişletme kararı aldı. Bu kararda CHP ve İYİ Parti'nin 30 büyükşehirin 23'ünde ve 51 ilin 30'unda seçim iş birliğine gitmeleri etkili oldu. Cumhur İttifakı'nın sınırlı ittifakına karşın Millet İttifakı'nın kapsamlı bir ittifak kurması, Cumhur İttifakı'nın seçimlerde başarısız olmasına neden olabilirdi. Bu sebeple her iki parti 30'u büyükşehir olmak üzere 51 ilde ittifak yapma kararı aldı.²⁷

Bu sebeple iki parti arasındaki ittifak görüşmeleri devam etti. 19 Şubat'ta aday listelerinin YSK'ya teslim edilmesiyle AK Parti ve MHP'nin 30 büyükşehir ve 21 ilde ittifak yapması kesinleşti. Yerel seçimlerdeki ittifak kapsamında AK Parti Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya, Aydın, Balıkesir, Bursa, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Mardin, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Şanlıurfa, Tekirdağ, Trabzon, Van, Rize, Ağrı, Artvin, Bilecik, Bitlis, Bolu, Burdur, Çanakkale, Edirne, Giresun, Hakkari, Muş, Siirt, Sınop, Şırnak, Ardahan ve Yalova olmak üzere 44 büyükşehir ve ilde seçimlere katılırken MHP bu seçim çevrelerinde kendi adayını çıkarmayarak AK Parti'yi destekledi. Mersin, Manisa, Adana, Isparta, Kars, Osmaniye ve Iğdır'da ise AK Parti aday çıkarmayarak MHP'yi destekledi. AK Parti Kars, Osmaniye, Kırklareli ve Iğdır'da daha önce isimlerini açıkladığı adayların seçime girmeyeceğini ve bu yerlerde MHP adaylarının seçimlere katılacağını duyurdu.²⁸ AK Parti İstanbul büyükşehir belediye başkan adayı olarak Binali Yıldırım'ı, Ankara belediye başkan adayı olarak Mehmet Özhaseki'yi, İzmir belediye başkan adayı olarak ise Nihat Zeybekci'yi aday gösterdi.

AK Parti yerel seçim adaylarının bir bölümünü 31 Ocak'ta seçim manifestosunu da açıkladığı toplantıda ilan etti. Söz konusu toplantıda Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından partinin yerel seçim manifestosu da ilan edildi. On bir maddeden oluşan seçim manifestosunda "Şehir Planları, Altyapı ve Ulaşım, Kentsel Dönüşüm, Akıllı Şehirler, Çevreye Saygılı Şehirler, Sosyal Belediyecilik, Yatay Şehirleşme, Halkla

26. "Devlet Bahçeli: Cumhur İttifakı Çıkar Merkezli Bir Oluşum Değildir", TRT Haber, 4 Ocak 2019.

27. "AK Parti ve MHP'den 51 İlde İttifak", Anadolu Ajansı, 19 Şubat 2019.

28. "Cumhur İttifakı Genişliyor: Bazı İllerde Adaylar Geri Çekildi", *Sabah*, 19 Şubat 2019.

Birlikte Yönetim, Tasarruf ve Şeffaflık, Değer Üreten Şehirler” başlıklarıyla partinin yeni dönemde yerel seçim vizyonunu şekillendirecek unsurlar anlatıldı.²⁹ Manifesto AK Parti'nin son dönemlerde kent yönetimine ilişkin trendleri göz önüne aldığını ve bu trendleri AK Parti belediyciliği ile özdeşleşen sosyal belediycilik, kültürel belediycilik ve gönül belediyciliği temaları ile bütünleştirdiğini gösterdi. “94 Ruh” ve “Gönül Belediyeçiliği” sloganları etrafında çevreci projeler ortaya konuldu.³⁰ Yaşanabilir şehirler, çevre, mimari ve estetik gibi hususlar ise Millet Bahçeleri projesiyle yerel seçimler beklenmeden uygulanmaya başlandı.³¹ Cumhurbaşkanı Erdoğan konuşmasında “Şehirlerimizi mazisiyle barışık ve geleceği kucaklayan hizmetlere kavuşturmak amacıyla gece gündüz ter döktük. Her alanda olduğu gibi belediycilikte de Cumhuriyet tarihinin tamamında yapılanların kat be kat eserler ortaya koyduk. Bu büyük müktesebatın yanında, şehirlerimizi geleceğe hazırlayacak yeni projeler geliştiriyoruz” açıklamasını yaptı.

AK Parti'nin büyükşehir-il-ilçe-belde düzeyindeki tüm adayları 19 Şubat'ta aday listelerinin YSK'ya teslim edilmesiyle kesinleşti. AK Parti ve MHP yalnızca büyükşehir ve il değil ilçe düzeyinde de ittifak yaptı. AK Parti İstanbul'un 36 ilçesinde aday çıkarırken Beşiktaş, Maltepe ve Silivri'de ise MHP aday gösterdi.³²

Kampanya Süreci

AK Parti ile MHP seçim kampanyası kapsamında 16 Şubat'ta 9 maddelik Cumhuriyet İttifakı genelgesi yayımlandı. Genelge her iki partinin adaylarının seçim kampanyasında izleyeceği stratejiyi ortaya koydu. Genelgede seçim çalışmalarında Cumhuriyet İttifakı'nın prensiplerine uyulması, ortak miting yapılacak yerlerde yalnızca Türk bayrağının kullanılması, bu mitinglerde parti sloganlarının atılmaması ve sahada yapılan ziyaretlerde Cumhuriyet İttifakı ve “gönüldaşlık” vurgusunun yapılması vurgulandı.³³ “Memleket İş Gönül İş” ile “Beka için Milli Karar Cumhuriyet için İstikrar” sloganları da her iki partinin ortak sloganları olarak seçim çalışmalarında kullanıldı.

AK Parti ve MHP'nin seçim söyleminin odak noktasını ise beka meselesi oluşturdu. AK Parti ve MHP kampanya sürecinde seçimlerin Türkiye'nin bekası açısından önemini sıklıkla belirtti. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “Bölgemizde meydana gelen son hadiseler, 31 Mart'ı şimdiden salt bir mahalli idareler seçimleri olmaktan çıkarmıştır. Bu seçimler, ülkemiz açısından bir beka meselesine, bir beka seçimine dönüşmüştür. Bölücü örgütün uzantılarına koltuk değnekliği yapmayı millilik olarak gören bir zihniyet ülkemize, milletimize sadece yıkım, baskı, zulüm ve gözyaşı

29. “AK Parti Manifestosu Açıklandı”, *Akşam*, 1 Şubat 2019.

30. Burhanettin Duran, “Neden Vazgeçmeyecekler?”, *Sabah*, 1 Şubat 2019.

31. “AK Parti Genel Başkan Yrd. Çiğdem Karaaslan: ‘Millet Bahçeleri Türkiye'nin En Büyük Çevre Projesi’”, *Kriter*, Sayı: 33, (2019).

32. “İstanbul Belediye Başkanı Adayları”, *Hürriyet*, 31 Mart 2019.

33. “AK Parti ve MHP'den 9 Maddelik Cumhuriyet İttifakı Genelgesi”, *Yeni Şafak*, 16 Şubat 2019.

getirecektir” sözleri de yerel seçimlerin Türkiye’de genel siyasetin dinamiklerini etkileyeceğine işaret etti.³⁴

AK Parti’nin beka meselesi söyleminin birkaç boyutu bulunuyordu. Öncelikle muhalefet partilerinin Türkiye’deki Cumhurbaşkanlığı sistemine yönelik yaklaşım ve politikaları, AK Parti ve MHP cephesinde yeni siyasal sistemin bekası açısından 31 Mart seçimlerini kritik bir eşik haline getirdi.³⁵ Çünkü CHP ve İYİ Parti tıpkı 24 Haziran seçimlerinde olduğu gibi Cumhurbaşkanlığı sistemini bu süreçte de tartışmaya açtı. Zira Türkiye’nin milli hedeflerini gerçekleştirecek kalıcı bir kurumsallaşma için Cumhurbaşkanlığı sisteminin konsolidasyonu şarttı.³⁶

Seçimlerin beka meselesine dönüşmesinin bir diğer boyutunu ise Türkiye’nin FETÖ ve PKK terörüyle mücadelesi, uluslararası ve bölgesel düzlemdeki aktif dış politikası oluşturdu. Terör örgütleriyle mücadelenin devamı açısından AK Parti ve MHP’nin iş birliği yapması hayati bir öneme sahipti. Özellikle HDP’nin de Millet İttifakı’na destek vermesiyle birlikte seçimlerin terörle mücadele üzerindeki belirleyiciliği arttı. Ayrıca HDP’nin YPG’nin Suriye’nin kuzeyindeki varlığını savunması da Türkiye’nin terörle mücadelesinde Cumhur İttifakı ile Millet İttifakı arasında geçecek yerel seçimleri kritik bir eşik haline getirdi.³⁷

AK Parti’nin seçim kampanyasında beka meselesinin yanı sıra yerel yönetimlerin dinamikleri de etkili rol oynadı. 31 Mart yerel seçimleri kampanya süreci de gerek yerel ittifakların gerekse seçim kampanyalarındaki köklü değişimin doğal bir sonucu olarak önceki kampanya süreçlerinden farklılaştı. AK Parti’nin öncülüğünü yaptığı “çevreye duyarlı kampanya” insana ve çevreye saygılı olma ile ses ve görüntü kirliliği oluşturmama prensiplerine dayanıyordu. Bu bağlamda parti bayrakları asma, plastik ve kağıt kullanma, seçim araçlarıyla sokak ve caddelerde dolaşma gibi uygulamalara büyük ölçüde son verildi.³⁸ AK Parti’nin öncülüğünü yaptığı çevreye duyarlı kampanya anlayışı diğer partiler tarafından da benimsendi.

AK Parti 2019 yerel seçimleri kampanya sürecinde geçmiş seçimlere kıyasla sosyal medya kullanımına da ağırlık verdi. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın “Twitter’daki her bir mesajımızda birkaç Yenikapı mitingi yapmış gibi olduğumuzu görüyoruz” sözleriyle belirttiği gibi sosyal medya araçları kampanyanın merkezinde yer alırken kampanyada görevli kişilerin daha hızlı iletişim kurabilmesi amacıyla bir dijital ağ kuruldu.³⁹ Ayrıca aday belirleme sürecinde yapılan temayül yoklamaları da çevrim içi olarak gerçekleştirildi.

34. “Erdoğan: 31 Mart Seçimleri Bir Beka Meselesi”, *Türkiye*, 28 Ocak 2019.

35. Nebi Miş, “Yerel Seçimde ‘Beka’ Konuşulamaz mı?”, *Türkiye*, 5 Mart 2019.

36. Burhanettin Duran, “31 Mart Sadece Yerel Seçim mi?”, *Kriter*, Sayı: 33, (2019).

37. Kemal İnat, “Yerel Seçimlerin Türkiye’nin Güvenlik ve Dış Politikasıyla İlgisi”, *Türkiye*, 27 Mart 2019.

38. “AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Ünal: En Çevreci Seçim Kampanyasını Yürütüyoruz”, Anadolu Ajansı, 9 Mart 2019.

39. Seca Toker, “Seçim Kampanyalarında Dijitalleşme”, *Kriter*, Sayı: 31, (Ocak 2019).

AK Parti seçim çalışmaları kapsamında pek çok yerde miting yaptı. Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan 48 gün süren seçim gezileri kapsamında 59 il ve 43 ilçede düzenlenen mitinglerde vatandaşlara hitap etti. Cumhurbaşkanı Erdoğan 17 Mart'ta İzmir'de, 23 Mart'ta Ankara'da ve 24 Mart'ta İstanbul'da gerçekleştirilen mitinglerde MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ile seçmene seslendi.

31 Mart Yerel Seçim Sonuçları

31 Mart yerel seçim sonuçlarına göre Cumhuriyet İttifakı seçimlerde yüzde 51,64 oranına ulaşırken Millet İttifakı ise yüzde 37,57 oranında oy elde etti.⁴⁰ AK Parti yüzde 44,33'lük oy oranıyla seçimlerin açık ara farkla birinci partisi oldu. Katılım oranının yüzde 84,67 olduğu seçimlerde Cumhuriyet İttifakı toplamda 50 il ve 680 ilçede seçimleri kazandı. AK Parti yüzde 44,33'lük oy oranıyla 15 büyükşehir ve 24 ilde belediye başkanlığını kazandı. 2014 yerel seçimlerinde 48 belediye kazanan AK Parti 2019 yerel seçimlerinde 39 belediyeye gerilemiş oldu.

AK Parti 3'ü büyükşehir ve 12'si il olmak üzere elinde olan toplam 15 şehri seçimlerde kaybetti. Kaybedilen üç büyükşehir İstanbul, Ankara ve Antalya olurken kaybedilen 12 il arasında Bolu, Artvin, Ardahan, Bilecik, Çankırı, Karaman, Kütahya, Amasya, Erzincan, Bayburt, Kastamonu ve Kırşehir yer aldı. AK Parti bu belediyelerin 7'sini ittifak ortağı MHP'ye, 8'ini ise CHP'ye karşı kaybetti. İstanbul, Ankara, Antalya, Bolu, Artvin, Ardahan, Kırşehir ve Bilecik'i CHP alırken Amasya, Çankırı, Erzincan, Kastamonu, Kütahya, Bayburt ve Karaman'ı ise MHP kazandı. Isparta, Giresun, Zonguldak, Bitlis, Ağrı ve Şırnak olmak üzere toplam 6 yeni il belediyesini ise bu seçimlerde kazanmış oldu.

Seçim sonuçları AK Parti'nin 17 yılda katıldığı 15. seçimde de açık ara farkla birinci parti olduğunu ortaya koydu. Fakat seçim sonuçlarının gösterdiği bir diğer durum AK Parti'nin İstanbul ve Ankara başta olmak üzere büyükşehirlerde oy oranının düşüşte olmasıydı. Seçim sonuçlarıyla ilgili açıklama yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan, "Bu seçimde arzu ettiğimiz neticeleri alamadığımız yerlerdeki sonucun tek sebebini, milletimize kendimizi yeterince anlatamamış, gönüllere yeterince girememiş olmamız olarak görüyorum... Buna rağmen eksikliklerimiz varsa, bunları düzeltmek, boynumuzun borcudur. Bunu halkımızda, milletimizde arayamayız. Yine kendimizde arayacağız. Yarın sabahtan itibaren eksiklerimizi tespit ve telafi etmenin çalışmalarına başlıyoruz"⁴¹ dedi.

23 Haziran İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı Seçimi

31 Mart yerel seçimlerinin ardından en tartışmalı konu İstanbul büyükşehir belediye başkanı seçimi oldu. 1 Nisan'da YSK Başkanı Sadi Güven yaptığı açıklamayla CHP adayı Ekrem İmamoğlu'nun 4 milyon 159 bin 650 oy aldığını ve 4 milyon 131 bin

40. YSK, 31 Mart Mahalli İdareler Genel Seçimi Sonuçları, 2019.

41. "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Milletimiz Bizi 15'inci Defa Sandıkta Birinci Yaptı", Anadolu Ajansı, 1 Nisan 2019.

761 oy elde eden Binali Yıldırım'ın önünde olduğunu açıkladı. Güven açıklamasında itiraz süreçlerinin devam ettiğini de belirtti.

AK Parti seçimlerde oy sayımında usulsüzlük olduğunu ifade ederek sonuçlara itiraz etti. AK Parti İstanbul İl Başkanı Bayram Şenocak düzenlediği basın toplantısında seçim sonucuna yönelik tespit ettikleri usulsüzlükler de dahil olmak üzere tüm itirazlarını 39 ilçe seçim kuruluna teslim ettiklerini söyledi. Şenocak açıklamasında “Üzülerek belirtmeliyim ki oy verme işleminin başlamasından itibaren mevzuata aykırı adil seçim ortamını ifsat eden hileler ve usulsüzlükler tespit etmiş olduk. Oyların ilk olarak kayda geçirildiği, ıslak imzalı ve mühürlü sandık sayım döküm cetvelleri ile sandık sonuç tutanakları ve YSK'ya bildirilen oylar arasında fahiş farklar tarafımızca tespit edilmiş ve itirazımıza konu edilmiştir”⁴² açıklamasını yaptı.

AK Parti'nin itirazı sonrasında YSK 8 ilçede oyların tamamının ve İstanbul genelinde tüm geçersiz oyların sayılması kararı aldı.⁴³ AK Parti'nin İstanbul'daki tüm oyların sayılması için İl Seçim Kuruluna yaptığı başvuru ise reddedildi. CHP de tüm ilçelerdeki oyların yeniden sayımına karşı çıktı.⁴⁴ Yeniden sayımlar sonucunda iki aday arasındaki oy farkı 24 bin 408'den 13 bin 729'a düştü.

AK Parti 17 Nisan'da YSK'ya İstanbul büyükşehir belediye başkanı seçiminin iptali ve yenilenmesi için başvurdu. Seçimde oyların sayımında sonuçları etkileyecek düzeyde maddi hata yapıldığını ifade eden AK Parti Genel Başkan Yardımcısı Ali İhsan Yavuz “Yüksek Seçim Kurulu kararı hepimizi bağlar. Ama ortada bir şüphe var ve bu şüpheyi gideremedik. Daha maddi hataların düzeltimi, geçersiz oyların sayımı ve tüm oyların sadece yüzde 10'u kadar sayılmışken bu fark 29 binlerden 13 bin 900'lere indi. İddia ediyoruz ki bunların tamamı sayılıyorsa veya bu şüpheleri ortadan kaldıracak adımlar atılıyorsa, bizim rakamlar gerçektir ve bizim lehimize bu seçim sonuçlanacaktır” ifadelerini kullandı. YSK, AK Parti'nin itiraz başvurusunun ertesi günü 17 Nisan'da YSK'nın ilk açıkladığı sonuçlara göre yarışı önde bitiren CHP adayı Ekrem İmamoğlu'na büyükşehir belediye başkanlığı mazbatasını verdi.

İstanbul seçimleriyle ilgili yaşanan itiraz süreci 6 Mayıs'ta YSK'nın büyükşehir belediye başkanı seçimini iptal etmesi ve 23 Haziran'da seçimin yenileneceğini duyurmasıyla neticelendi.⁴⁵ YSK seçimin yenilenmesi kararını 4'e karşı 7 oyla alırken Ekrem İmamoğlu'nun mazbatasını da iptal edildi.

YSK'nın iptal kararı iki temel gerekçeye dayandırıldı. Sandık kurullarının teşkilinde hata yapıldığını belirten YSK, 754 sandık kurulu başkanı ve 2 bin 333 sandık kurulu üyesinin seçiminde yasa da belirtildiği gibi kamu görevlisi şartına uyulmadığı-

42. “Şenocak: İtirazlarımızı 39 İlçe Seçim Kuruluna Teslim Ettik”, Anadolu Ajansı, 2 Nisan 2019.

43. “İl Seçim Kurulu: İstanbul'un Tüm İlçelerinde Geçersiz Oylar Yeniden Sayılacak”, CNN Türk, 4 Nisan 2019.

44. “İstanbul'da Oyların Yeniden Sayımının Durdurulması Kararının Arkasında CHP mi Var?”, *Akşam*, 12 Haziran 2019.

45. Yüksek Seçim Kurulu, Karar No: 4219, <http://www.ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/78053/2019-4219.pdf>, (Erişim tarihi: 14 Kasım 2019).

nı tespit etti. Seçimlerin iptalinin bir diğer gerekçesi ise sayım döküm cetvellerindeki usulsüzlükler oldu. YSK 18 sandıkta sayım döküm cetvelinin olmadığını, 90 sayım döküm cetvelinin de imzasız olduğunu belirledi.

YSK'nın iptal kararı sonrasında yaptığı açıklamada Erdoğan "Bu seçimi 25-28 bin arasında bir farkla AK Parti'nin kaybettiği ilan edildi. Biz milli iradeye olan teslimimiz sebebiyle bu durumu saygıyla karşılamaya hazırдық. İlerleyen saatlerde ve günlerde arkadaşlarımızın yaptığı sandık sonuç tutanaklarıyla, ilçe birleştirme tutanaklarıyla, geçersiz oylarla ilgili itirazlar netleştikçe, karşımıza bambaşka bir manzara çıktı. Meseleyi araştırınca sandık kurulu üyeleri ve seçmen listeleriyle ciddi yolsuzluklar olduğunu gördük. İtirazlarımızın ardından konuyu YSK'ya taşıdık. Belgeler gayet sağlamdır. Somut deliller vardır. Aradaki fark yarı yarıya azalmamış olsaydı mesele buralara gelmezdi. Hukuksuzluğu, bir irade gaspını görmezden gelemeyiz"⁴⁶ açıklamasını yaptı.

23 Haziran İstanbul seçim kampanyası sürecinde AK Parti'den yapılan açıklamada İstanbul'da ilçe bazlı bir seçim kampanyası yürütüleceği ve seçmene birebir temas etme odaklı bir kampanya oluşturulacağı ifade edildi. Bu doğrultuda seçim kampanyası yürüten parti teşkilatları sahada aktif olarak çalıştı. Binali Yıldırım kampanya sürecinde İstanbul'da gerçekleştirdiği programların yanında İstanbul'da hemşerileri en fazla olan Sivas'a, memleketi Erzincan'a ve Diyarbakır'a da ziyaretler gerçekleştirdi.⁴⁷

23 Haziran'da gerçekleşen seçimde Ekrem İmamoğlu yüzde 54 ile seçimleri kazanırken Binali Yıldırım ise yüzde 45 oranında oy aldı. 31 Mart seçimleri ile karşılaştırıldığında Ekrem İmamoğlu oylarını 572 bin 120 artırırken Binali Yıldırım ise yaklaşık 220 bin oy kaybetti. Seçim sonuçları ile ilgili açıklama yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan İmamoğlu'nu kutladı ve seçim sonuçlarının İstanbul için hayırlı olmasını temenni etti.

AK PARTİ'DE SEÇİM SONRASI GÜNDEM VE MUHASEBE

Seçimler sonrasında AK Parti açısından bir diğer gelişme parti politikalarından rahatsızlık duyan bazı isimlerin partiden ayrılarak yeni parti kurma çalışmalarına başlamasıydı. Ali Babacan, Sadullah Ergin ve Beşir Atalay 28 Ağustos'ta AK Parti'den istifa etti. 3 Eylül'deki MYK toplantısında ise Ahmet Davutoğlu, Ayhan Sefer Üstün, Abdullah Başçı ve Selçuk Özdağ "AK Parti içtüzüğüne aykırı eylem söz ve davranışlarında buldukları" gerekçesiyle oy birliğiyle partiden kesin ihraç talebiyle Merkez Disiplin Kurulu'na sevk edildi. Bu isimler sürecin tamamlanmasını beklemeden 13 Eylül'de partiden istifa ettiklerini ve yeni parti kurma çalışmalarına başladıklarını duyurdu. İstanbul Milletvekili Mustafa Yeneroğlu da 30 Ekim'de AK

46. "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan İstanbul Seçimleri Açıklaması", *Sabah*, 7 Mayıs 2019.

47. Hazal Duran, "İstanbul Adaylarının İstanbul Dışındaki Kampanyaları", *Sabah*, 8 Haziran 2019.

Parti'den istifa etti. Ahmet Davutoğlu kendisiyle beraber istifa eden isimlerle 13 Aralık'ta Gelecek Partisi'ni kurdu.

AK PARTİ 7. OLAĞAN KONGRE SÜRECİ

AK Parti'nin 7. Olağan Kongre süreci Ekim itibarıyla başladı. Kongre sürecinin başlamasının ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan kuruluşundan bu yana görev yapmış il başkanlarıyla bir araya gelerek birlik ve beraberlik mesajı verdi.⁴⁸ Ekim'de başlayacak ve 2020'nin sonuna kadar tamamlanacak kongre sürecinin partinin yenilenmesi ve enerji tazelemesi için önemli bir fırsat olduğuna dikkat çeken Cumhurbaşkanı Erdoğan parti teşkilatlarında görev yapmış isimlerle de istişare edileceğini vurguladı.

Kongre süreci kapsamında ilk olarak 28 Kasım-15 Aralık arasında delege seçimleri yapıldı. Kongre takvimine göre Aralık'ın son haftasında başlayan belde kongrelerinin 2020'nin ilk aylarında tamamlanması, ilçe ve il kongrelerinin akabinde büyük olağan kongrenin gerçekleştirilmesi beklenmektedir. Dolayısıyla 2020'de AK Parti'nin gündemini kongreler ve AK Parti teşkilatlarının yeni döneme hazırlıklı hale getirilmesi olacaktır.

48. "Cumhurbaşkanı Erdoğan AK Parti'nin Eski ve Mevcut İl Başkanlarıyla Buluşuyor", *Habertürk*, 29 Ekim 2019.

KRONOLOJİ: 2019'DA AK PARTİ	
1 Ocak	AK Parti'nin Ankara adayı Mehmet Özhaseki, İstanbul adayı Binali Yıldırım ve İzmir adayı ise Nihat Zeybekci oldu.
23 Ocak	MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli 559 seçim çevresinde AK Parti'yi destekleyeceklerini açıkladı.
1 Şubat	Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan partisinin yerel seçim manifestosunu açıkladı.
19 Şubat	AK Parti YSK'ya aday listelerini teslim etti. AK Parti ve MHP ittifakı genişletildi ve 30'u büyükşehir olmak üzere 51 ilde ittifak yapıldı.
31 Mart	AK Parti ve MHP'nin oluşturduğu Cumhur İttifakı seçimlerde yüzde 51,64 oranında oya ulaşarak seçimleri Milleti İttifakı'nın önünde bitirdi. AK Parti yüzde 44,33'lük oy oranıyla seçimlerin birinci partisi oldu.
2 Nisan	AK Parti İstanbul İl Başkanı Bayram Şenocak düzenlediği basın toplantısında seçim sonucuna yönelik tespit ettikleri usulsüzlükler de dahil olmak üzere tüm itirazlarını 39 ilçe seçim kuruluna teslim ettiklerini söyledi.
17 Nisan	AK Parti YSK'ya İstanbul büyükşehir belediye başkanı seçiminin iptali ve yenilenmesi için başvurdu.
6 Mayıs	YSK İstanbul büyükşehir belediye başkanı seçimlerini iptal etti ve 23 Haziran'da seçimin yenileneceğini duyurdu.
23 Haziran	Gerçekleştirilen seçimde Ekrem İmamoğlu yüzde 54 ile seçimleri kazanırken Binali Yıldırım ise yüzde 46 oranında oy aldı.
4 Ekim	AK Parti Kızılcahamam'da gerçekleştirilen kampta partide revizyon meselesini ele aldı.
31 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan kuruluşundan itibaren AK Parti'de görev yapmış il başkanları ile bir araya gelerek birlik ve beraberlik mesajı verdi.
28 Kasım	AK Parti'de kongre öncesi delege seçimleri başladı.

2019'DA CUMHURİYET HALK PARTİSİ (CHP)

Yerel seçimler için ittifak görüşmeleri, 31 Mart yerel seçimleri, 23 Haziran yenileme seçimi, seçimler sonrası yol haritası arayışları, Millet İttifakı'nın geleceği ve kurultay süreci CHP'nin 2019'daki önemli gündemleriydi. Millet İttifakı'nda yer alan partilerin genel başkanları yerel seçimler için iş birliği görüşmeleri gerçekleştirdi. CHP ve İYİ Parti ortak adaylar gösterme konusunda anlaşabildiklerini duyurdu. Saadet Partisi (SP) "dirsek teması"nda olduklarını, Demokrat Parti (DP) ise kendi adayları ile seçimlere gideceklerini açıkladı. CHP ve İYİ Parti arasındaki ittifak görüşmelerinde çeşitli krizler yaşansa da 25 Ocak'ta iki parti arasında ittifak protokolü imzalandı. Öte yandan HDP 28 Ocak'ta Cumhur İttifakı adayları karşısında hangi partinin adayları güçlü ise onların lehine bazı illerde belediye başkanlığı seçimine girmeyeceklerini açıkladı.

CHP, 31 Mart seçimlerinde oy oranında önemli bir artış yakalayamasa da ittifakın sağladığı avantajla birçok ilde belediye başkanlığı seçimini önde bitirdi. CHP ittifak dahilinde aday çıkardığı Adana, Antalya, Ankara, Artvin, Bilecik, Bolu ve Kırşehir'de belediye başkanlığını Cumhur İttifakı partilerinden devraldı. 23 Haziran yenileme seçiminde İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) başkanlığına Millet İttifakı'nın adayı Ekrem İmamoğlu seçildi. Seçimlerin bitmesiyle birlikte CHP yeni yol haritasını belirlemek için çeşitli kamp programları düzenledi. Nisan 2020'de yapılması planlanan 37. Kurultay öncesinde CHP içinde krizler yaşandı. "Külliyeye giden CHP'li" gündemi parti için tartışmaların odağı haline geldi. Muharrem İnce parti içi bir "çete" tarafından kendisine kumpas kurulduğunu iddia etti. Kurultay süreci mahalle delegelerinin seçimi ile başladı, ilçe ve il kongreleri ile devam etti.

31 MART YEREL SEÇİMLERİ

İttifak Görüşmeleri

CHP, Millet İttifakı'nın 31 Mart seçimlerinde de sürdürülmesi için 2018 sonunda çalışmalara başladı. Bu doğrultuda CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu 12 Kasım 2018'de İYİ Parti Genel Başkanı Meral Akşener ile İYİ Parti Genel Merkezi'nde bir görüşme gerçekleştirdi.⁴⁹ Kılıçdaroğlu 25 Kasım 2018'de Saadet Partisi (SP) Genel Başkanı Temel Karamollaoğlu ile SP Genel Merkezi'nde bir araya geldi. Görüşme sonunda Karamollaoğlu yaptığı açıklamada genel bir ittifakın söz konusu olmadığını ancak "Anadolu'da çeşitli yerlerde yeri geldiği zaman bir dirsek temasının yapılabileceğini ifade etmiştik. Bu düşüncemizde yine kararlıyız. İnşallah bu seçimler memleketimiz için milletimiz için hayırlı olur diyoruz"⁵⁰ dedi.

Kılıçdaroğlu'nun Ahmet Türk ile 8 Kasım 2018'de "gizli" bir görüşme gerçekleştirdiği ortaya çıktı. Görüşmede HDP-CHP ittifakıyla ilgili fikir alışverişinde bulunulduğu iddia edildi.⁵¹ Görüşme hakkında açıklamada bulunun Ahmet Türk 31 Mart 2019'daki yerel seçimde resmi bir ittifaktan söz etmenin mümkün olmadığını belirtti. Türk yaptığı açıklamada "Değişimi isteyen, bu iktidarın politikalarından rahatsız olan insanlar, demokrasiyi esas alan ve bunu yürütebilen bazı yerlerde o adaylar etrafında bütünleşmelidir. Demokrasiyi savunanların ortak bir irade kullanması gerekir. Resmi bir ittifak olmayabilir ama birçok yerde o ilin yönetimini değiştirecek bir güç varsa onu doğru kullanmak lazım"⁵² ifadelerini kullandı.

Kılıçdaroğlu'nun gerçekleştirdiği görüşmeler sonunda CHP ve İYİ Parti yetkilileri ittifak görüşmelerine başladı. Partiler arasındaki ilk görüşme CHP adına Bülent Tezcan ve İYİ Parti adına Koray Aydın'ın katılımıyla 15 Kasım 2018'de gerçekleştirildi.⁵³ Daha sonra 12 Aralık 2018'de CHP ve İYİ Parti genel başkanları CHP Genel Merkezi'nde bir araya geldi. Genel başkanların görüşmesinden önce aynı gün içerisinde ittifak görüşmelerini yürüten CHP genel başkan yardımcılarını Oğuz Kaan Salıcı ve Seyit Torun ile İYİ Parti Genel Sekreteri Cihan Paçacı ve Genel Başkan Yardımcısı Koray Aydın önce CHP sonra İYİ Parti genel merkezinde görüşmeler gerçekleştirdi. Heyetler arasında gerçekleştirilen bu toplantılarda krize neden olan Ankara'da CHP'nin, Balıkesir'de İYİ Parti'nin aday çıkarmasına karar verildi. Mersin'de ise iki partinin de kendi adaylarıyla seçime gireceği karara bağlandı. Heyetlerin vardığı anlaşmayı parti liderleri yaptıkları basın açıklamasıyla kamuoyuna duyurdu.⁵⁴

49. "Kılıçdaroğlu-Akşener Görüşmesi Sonrası Ortak Açıklama", *Milliyet*, 13 Kasım 2018.

50. "Kılıçdaroğlu ile Karamollaoğlu Görüştü", *Hürriyet*, 26 Kasım 2018.

51. "Kemal Kılıçdaroğlu ile Ahmet Türk'ün Gizli Görüşmesi.", *A Haber*, 12 Kasım 2018.

52. "Kılıçdaroğlu'yla görüşen Türk: Sayın Kılıçdaroğlu söylediklerimi Onayladı, Karşı Çıkışı Olmadı", *Sputnik Türkiye*, 14 Kasım 2019.

53. "Yerel Seçimler için CHP ile İYİ Parti Arasındaki İlk Görüşme Gerçekleşti", *NTV*, 15 Kasım 2018.

54. "Kritik görüşme sona erdi! İlk açıklama geldi", *Hürriyet*, 13 Aralık 2018.

Heyetler arası görüşmeler parti genel başkanlarının açıkladığı ilk anlaşmadan sonra da devam etti. 2 Ocak 2019'da gerçekleştirilen görüşmede ittifakın genişletilmesine karar verildi. İlk anlaşmada karara varılan 21 büyükşehirden sonra 18 ilde daha iş birliği yapılmasına karar verildi.⁵⁵ Sonraki günlerde yapılan toplantılarda heyetler, iller ve ilçeler üzerinde tek tek çalışarak ittifakın kapsamını daha da genişletti. Kılıçdaroğlu'nun 25 Ocak'ta İYİ Parti Genel Merkezi'ne yaptığı ziyarette ittifakın detayları bir protokole bağlandı.⁵⁶

Protokole göre iki parti 23'ü büyükşehir belediyesi olmak üzere toplam 53 ilde uzlaşma sağladı. 13 büyükşehir ve 18 ilde CHP, 10 büyükşehir ve 12 ilde İYİ Parti adaylarının desteklenmesine karar verildi. Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Bursa, Eskişehir, Hatay, İstanbul, İzmir, Kahramanmaraş, Malatya, Muğla ve Tekirdağ büyükşehir belediyelerine; Amasya, Artvin, Bartın, Bilecik, Bolu, Burdur, Çanakkale, Edirne, Erzincan, Giresun, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Sinop, Sivas, Tunceli, Yalova ve Zonguldak il belediyelerine CHP'li isimler ittifak dahilinde aday gösterildi. Geriye kalan 7 büyükşehir ve 21 ilde her iki parti kendi adayını çıkarma kararı aldı. İki parti ilçe belediye başkanlıkları ve belediye meclis üyelikleri için gösterilecek adaylarda da ortak çalışma kararı aldı.

CHP ve İYİ Parti arasında ittifak protokolünün kurulmasından hemen sonra HDP, CHP'nin aday gösterdiği 3 büyükşehirde aday göstermeyeceğini açıkladı. HDP sözcüsü 28 Ocak'ta yaptığı açıklamada Adana, İstanbul ve İzmir'de büyükşehir belediye başkanlıkları için aday göstermeyeceklerini ancak belediye meclislerinde parti kimliği ile yer alacaklarını duyurdu.⁵⁷ Sonrasında HDP aday göstermeyecekleri illerin sayısını artırdı. HDP yerel seçimlerde CHP'nin aday gösterdiği Adana, Ankara, Antalya, Aydın, Bursa, Hatay, İstanbul, İzmir, Mersin ve Muğla'da belediye başkan adayını göstermedi.⁵⁸ HDP'ye yakın birçok ismin ise CHP listelerinden belediye meclis üyeliklerine aday gösterildiği iddia edildi.⁵⁹ Ayrıca CHP ve HDP'nin yerel yöneticileri Adıyaman ve Şanlıurfa'da SP adaylarını desteklediklerini açıkladı.⁶⁰

Aday Belirleme Sürecinde Parti İçi Gerilimler

CHP Genel Merkezi'nde 2 Şubat'ta toplanan parti meclisinde (PM) belirlenen 71 belediye başkan adayı ile birlikte açıklanan aday sayısı 902'ye ulaştı. Toplantıda alınan kararla aday belirlenmeyen yerlerde aday belirleme yetkisi Kılıçdaroğlu'na verildi.⁶¹ CHP 19 Şubat'ta YSK'ya aday listelerini teslim ederek aday belirleme sürecini tamamladı.

55. "CHP ile İYİ Parti İttifakı Genişledi", *Milliyet*, 2 Ocak 2019.

56. "Millî İttifak'ın 31 Mart Mutabakatı: 50 İlde İşbirliği", *Hürriyet*, 26 Ocak 2019.

57. "HDP, İstanbul, Adana ve İzmir'den Aday Çıkarmayacak", *Anadolu Ajansı*, 28 Ocak 2019.

58. "HDP 11 Büyükşehirde Aday Çıkarmadı", *Hürriyet*, 20 Şubat 2019.

59. "Zillet İttifakı'nın PKK'lı 340 İsmi Deşifre Edildi", *Yeni Şafak*, 24 Mart 2019.

60. "İşte Saadet Partisi'nin de Zillet İttifakında Yer Aldığının Kanıtları.", *A Haber*, 3 Mart 2019.

61. "CHP, 71 Belediye Başkan Adayını Daha Açıkladı", *NTV*, 2 Şubat 2019.

Aday belirleme sürecinde CHP içinde çeşitli krizler yaşandı. İttifak görüşmelerinde krize neden olan Balıkesir'de CHP, adayını geri çekmek zorunda kaldı. Bu karar karşısında CHP Balıkesir örgütü bir açıklama yaparak ismi açıklanan adaylarının İYİ Parti lehine geri çekilmesini protesto ettiklerini duyurdu.⁶² İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Aziz Kocaoğlu seçimlerden uzun bir süre önce aday olmayacağını açıklamasına rağmen CHP, İzmir adayını belirlemeyi geciktirdi. İstanbul ve Ankara adayları belirlendiği halde İzmir adayının gecikmesi üzerine Kocaoğlu 15 Ocak'ta Kılıçdaroğlu ile bir görüşme gerçekleştirerek adaylık konusunda sorumluluktan kaçmayacağını duyurdu.⁶³

Belediye başkan adaylarının belirlenmesi sürecinde CHP'de istifalar yaşandı. Akif Hamzaçebi'nin parti sözcülüğünden istifa sebebinin itirazda bulunduğu isimlerin aday olarak belirlenmesi olduğu iddia edildi.⁶⁴ Mustafa Sarıgül CHP'den aday gösterilmemesi üzerine partisinden istifa ederek DSP'den Şişli belediye başkanı adaylığını koydu.⁶⁵ Mevcut Kırklareli belediye başkanı ise Muharrem İnce'nin yanında olduğu için partisi tarafından aday gösterilmediğini iddia ederek CHP'den istifa etti ve seçime bağımsız aday olarak katıldı.⁶⁶

İstanbul ilçe belediye başkan adaylarının PM'ye sunulduğu süreçte yaşananlar parti içindeki krizlerin en dikkat çekeniydi. CHP İstanbul İl Başkanı Canan Kaftancıoğlu bazı ilçeler için gösterilecek adaylara itirazının kabul görmemesi üzerine istifa kararı aldı. Ancak Kaftancıoğlu kısa bir süre sonra istifadan vazgeçtiğini açıkladı.⁶⁷

Aday belirleme süreçlerine partinin önde gelen isimlerinden itirazlar geldi. Aralarında Selin Sayek Böke'nin de bulunduğu 12 PM üyesi Kılıçdaroğlu'na aday belirleme yetkisinin devredilmesinden sonra belirlenen adayların PM'ye sunulması gerektiğine dair Genel Merkez'e dilekçe sundu.⁶⁸ Gürsel Tekin aday belirleme sürecinde liyakatin bir kenara bırakıldığını, şahsi yakınlığın öne çıkartıldığını, olağanüstü kurultay isteyenlerin liste dışı bırakıldığını, her seçim çevresinde farklı bir kriterin ortaya konduğunu belirterek CHP yönetimine eleştirilerde bulundu.⁶⁹ Muharrem İnce "CHP Genel Merkezi'nin yaptığı yanlışlar Ağrı Dağı'nı aştı" diyerek eleştirisini dile getirirken kimsenin partiye küsmemesi gerektiğini belirterek partilileri seçim çalışmalarına katkı sunmaya davet etti.⁷⁰

62. "Balıkesir'de CHP İl Başkanlığı'ndan İstifa Sinyali", NTV, 13 Aralık 2018.

63. "Aziz Kocaoğlu'ndan Adaylık Açıklaması: Sorumluluktan Kaçmayacağım", *Yeni Şafak*, 16 Ocak 2019.

64. Kenan Kıran, "Kılıçdaroğlu'nun Sağ Kolu da Dayanamadı Kaçtı", *Sabah*, 8 Şubat 2019.

65. "Mustafa Sarıgül CHP'den İstifa Etti", NTV, 23 Ocak 2019.

66. "Mehmet Siyam Kesimoğlu: İnce'nin Yanında Olduğum için Aday Gösterilmedim", *Takvim*, 15 Şubat 2019.

67. "CHP'de Canan Kaftancıoğlu Krizi... "Sen İstifasını Al, Sen Almazsan Ben Alırım", CNN Türk, 31 Ocak 2019.

68. "CHP'de Aday Tartışması", CNN Türk, 17 Şubat 2019.

69. "CHP'li Gürsel Tekin'den Partisine Aday Belirleme Eleştirisi", *Habertürk*, 11 Şubat 2019.

70. "İnce: CHP Genel Merkezi'nin Yaptığı Yanlışlar Ağrı Dağı'nı Aştı", *Habertürk*, 8 Şubat 2019.

Seçim Kampanyası

10 Şubat'ta Ankara Arenada yapılan aday tanıtım toplantısında CHP'nin seçim kampanyasının detayları duyuruldu. Seçimlerde "bereketli, huzurlu, özgür kentler", "Mart'ın sonu bahar", "derman belediyeçiliği" ve "Türkiye için halkçı belediyeçilik" temalarının ön planda olduğu bir kampanya süreci yönetileceği açıklandı. Toplantıda "Huzurlu Kentlerde Yaşamak için Halkçı Belediyeçilik" başlığı taşıyan CHP seçim bildirgesi de yayımlandı. Bildirgede on iki başlıkta vatandaşın belediyelerden neler beklediği belirtilirken üç temel politika alanı olarak "Yerel Yönetim Anlayışı", "Yerel Ekonomik Kalkınma Politikası" ve "Kent ve Çevre Politikası" belirlendi ve vaatler bu başlıklar altında sıralandı.⁷¹

Seçim süreci boyunca CHP önceki seçimlerden farklı bir kampanya dili kullandı. AK Parti ve Erdoğan karşıtlığı üzerinden kurulan negatif siyaset dilinden bu kampanya sürecinde uzak duruldu. Belediye başkan adayları daha "uzlaşmacı ve yapıcı" bir dil kullanmaya özen gösterdi. Kampanya sürecinde adayların görünürlüğü ön planda tutulurken parti yöneticileri daha çok salon toplantıları ile çeşitli toplumsal kesimlere ulaşmaya çalıştı.

CHP yönetimi kampanya sürecinde HDP ile ittifak iddialarına cevap vermek durumunda kaldı. HDP Eş Başkanı Sezai Temelli bir televizyon programında yaptığı konuşmada "Mansur Yavaş da bilecek ki seçilmişse HDP oylarıyla seçilmiştir. HDP'lileri yok sayarak, Kürtleri yok sayarak, Ankaralıları yok sayarak siyaset yapamaz. O da işte bizim gücümüzdür. Ekrem İmamoğlu seçilmişse bilecek ki o kentte yaşayan 3 milyon Kürt'ün oyuyla seçilmiştir. Kürtlere rağmen siyaset yapamayacağını bilecektir. Yapmaya çabalarsa zaten siyaseten bir karşılığı olmayacaktır"⁷² dedi. Bu ve benzeri açıklamalara referansla CHP ve HDP'nin "örtülü ittifak" kurduğu iddia edildi. Kılıçdaroğlu HDP ile ittifak iddialarına "vatandaşlarla birlikte sandıkta ittifak" yaptıkları savunması ile karşılık verdi.⁷³ Ayrıca CHP belediye meclis aday listelerinde PKK ile iltisaklı isimlerin olduğu iddiası parti tarafından reddedildi.⁷⁴

Seçim Sonuçları

31 Mart 2019'da gerçekleştirilen seçimlerde CHP yüzde 30'un üzerinde bir oy oranı elde etti. İYİ Parti ile birlikte ittifak ortağı iki parti toplamda yüzde 37,5 oranında bir oya ulaştı. CHP, 10 büyükşehir (YSK tarafından yenilenen İstanbul hariç), 10 il, 191 ilçe ve 51 belde belediye başkanlığı kazanarak önemli bir sonuç elde etti. CHP 1.440 belediyenin 262'sinde belediye başkanlığı yarışını birinci bitirerek toplam belediye

71. Onur Bekiroğlu ve Şükrü Balcı, "31 Mart 2019 Yerel Seçimlerinde Millet İttifakı'nın Siyasal İletişim Stratejisi", *SETA Analiz*, Sayı: 273, (Mart 2019).

72. "HDP Eş Genel Başkanı Sezai Temelli: İstanbul ve Ankara'yı İmamoğlu ve Yavaş Değil HDP Yönetecek", CNN Türk, 15 Mart 2019.

73. "CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu: Vatandaşlarla Birlikte Sandıkta İttifak Yapacağız", CNN Türk, 5 Mart 2019.

74. "Kılıçdaroğlu PKK'lı Aday İddialarına Yanıt Verdi: Adaylarımızın Hepsini CHP Üyesi", NTV, 25 Mart 2019.

başkanlığı sayısında yüzde 18'lik bir orana ulaştı. CHP'nin en az bir ilçe belediye başkanlığı kazandığı il sayısı 55'te kaldı.

CHP, Giresun ve Zonguldak'ı AK Parti'ye kaybederken tekrar aday göstermediği Mehmet Siyam Kesimoğlu ise bağımsız aday olarak Kırklareli'nde yeniden belediye başkanı seçildi. CHP, Adana, Antalya, Ankara, Ardahan, Artvin, Bilecik, Bolu, Mersin ve Kırşehir belediyelerini AK Parti ve MHP'den aldı. CHP, Ardahan ve Mersin hariç yeni kazandığı tüm illerde ittifak dahilinde aday gösterdi. Kaybettiği tüm illerde de adayları ittifak dahilinde destekleniyordu.⁷⁵

İSTANBUL YENİLEME SEÇİMİ

İtiraz Süreci

Seçim öncesi ve seçim gününde fark edilemeyen organize usulsüzlükler tespit ettiğini duyuran AK Parti İstanbul seçimine yönelik itirazlarda bulundu. Seçim kurullarına yapılan itirazlar sonucunda Cumhur İttifakı adayı Binali Yıldırım ile Millet İttifakı adayı Ekrem İmamoğlu arasındaki oy farkı 13 bin 729'a indi.⁷⁶ Oy farkının kendi adayı lehine azalmasını da gerekçe gösteren AK Parti 7 Nisan'da İstanbul genelinde tüm sandıklarda yeniden sayım yapılması yönünde talepte bulundu. Ancak AK Parti'nin bu talebi YSK tarafından reddedildi.⁷⁷

İBB başkanı seçimine itirazlar ve yeniden sayımlar sürerken Ekrem İmamoğlu 2 Nisan'da Ankara'ya ziyarette bulundu. Anıtkabir ziyaretinde Anıtkabir Özel Defteri'ni "İstanbul büyükşehir belediye başkanı" sıfatıyla imzaladı.⁷⁸ Kemal Kılıçdaroğlu ile Meral Akşener 10 Nisan'da CHP Genel Merkezi'nde bir araya gelerek yedi madde halinde YSK'ya çağrıda bulundu. Açıklamada "YSK, alacağı bir kararla ya Türkiye'yi aydınlığa çıkaracaktır veya Türkiye'yi kaosa sürükleyecektir"⁷⁹ ifadeleri kullanıldı. CHP kurmaylarının 2 Nisan'da İstanbul İl Seçim Kuruluna gelerek yasalara aykırı şekilde yedi ilçede devam eden sayımın durdurulmasını sağladığı iddia edildi.⁸⁰

Yeniden sayım isteğinin kabul görmemesi üzerine AK Parti 16 Nisan'da YSK'ya olağanüstü itirazda bulunarak 31 Mart'ta yapılan İBB başkanı seçiminin iptali ve yenilenmesini talep etti.⁸¹ Maltepe'de tüm oyların yeniden sayımının tamamlanmasının ardından il seçim kurulu il birleştirme tutanağını hazırlayarak 17 Nisan'da Ekrem İmamoğlu'na mazbatasını verdi.⁸²

75. "Hangi İller Partiler Arasında El Değiştirdi?", NTV, 1 Nisan 2019.

76. "İstanbul'un Seçim Sonuçları Açıklandı!", *Takvim*, 17 Nisan 2019.

77. "Son Dakika... YSK'dan İstanbul Kararı", *Hürriyet*, 9 Nisan 2019.

78. "Ekrem İmamoğlu'dan Anıtkabir'e Ziyaret", NTV, 2 Nisan 2019.

79. "Kılıçdaroğlu: YSK, Türkiye'yi Aydınlığa Çıkaracak veya Kaosa Sürükleyecek", NTV, 10 Nisan 2019.

80. Kenan Kıran, "İşte CHP'nin Hukuka Müdahale Görüntüleri", *Sabah*, 12 Haziran 2019.

81. "AK Parti Olağanüstü İtiraz Dilekçesini YSK'ya Sundu", TRT Haber, 16 Nisan 2019.

82. "Ekrem İmamoğlu Mazbatasını Aldı", CNN Türk, 17 Nisan 2019.

Yenileme Kararı ve Tepkiler

6 Mayıs'ta YSK, AK Parti'nin olağanüstü itirazını karara bağlayarak İBB başkanı seçimini iptal etti ve yenileme seçiminin 23 Haziran'da yapılmasına karar verdi. Bunun üzerine, Ekrem İmamoğlu'nun mazbatasını YSK tarafından iptal edildi. İçişleri Bakanlığı tarafından İstanbul Valisi 23 Haziran'a kadar belediye başkan vekili olarak görevlendirildi.

Ekrem İmamoğlu kararın açıklandığı 6 Mayıs'ta Beylikdüzü'nde yaptığı konuşmada İstanbul seçiminde herhangi bir şaibe olmadığını savundu. İmamoğlu konuşmasında 24 Haziran 2018'de gerçekleştirilen her iki seçimin de şaibeli olduğunu iddia etti.⁸³ Seçim yenileme kararının değerlendirildiği 7 Mayıs tarihli CHP PM toplantısında aralarında İlhan Cihaner'in de olduğu bazı partililer seçimin boykot edilmesi gerektiğini savundu. Ancak bu öneri reddedilerek sandığa gitme kararı alındı.⁸⁴ Seçim kampanyası boyunca CHP'liler aynı zarfta dört farklı oy verildiği halde sadece büyükşehir belediye başkanı seçiminin iptal edilmesinin siyasi bir karar olduğunu ve CHP'nin mağdur edildiğini savundu. Ayrıca CHP, İstanbul'da tüm ilçe belediye başkanı seçimlerinin ve 24 Haziran seçimlerinin iptali için "tam kanunsuzluk" gerekçesiyle YSK'ya dilekçe verdi.⁸⁵

Seçim Kampanyası ve Sonuçları

Seçim yenileme kararıyla birlikte CHP kampanya sürecine hızlı başladı. Seçim kampanyasında parti genel merkezi ile İstanbul örgütünün ortaklaşa çalışması, miting yerine mahalle toplantılarına ağırlık verilmesi ve seçimle ilgili açıklamaların sadece belirli isimler tarafından yapılması kararlaştırıldı. Kampanya sloganı olarak "Her Şey Çok Güzel Olacak" seçilirken parti örgütüne seçim yenileme kararıyla yaşadıkları mağduriyetin anlatılması ve "Ekrem İmamoğlu CHP'nin değil 16 milyon İstanbullunun adayı" söyleminin kullanılması talimatı verildi.⁸⁶ Ekrem İmamoğlu seçim çalışmalarında "seçilmiş başkan" unvanını kullanmayı tercih etti.

Öte yandan yenileme seçimi sürecinde tartışmalar devam etti. Seçim kampanyası kapsamında gerçekleştirilen Karadeniz programı sonrasında özel uçakla dönüş için Ordu-Giresun Havalimanı'na gelen CHP heyetinin VIP salonundan geçmekte ısrar ettiği ve Ekrem İmamoğlu'nun Ordu valisine hakaret ettiği iddia edildi. Ayrıca Binali Yıldırım ve Ekrem İmamoğlu 16 Haziran'da bir canlı yayında karşı karşıya geldi.

23 Haziran'da gerçekleştirilen yenileme seçiminde Ekrem İmamoğlu 4 milyon 742 binin üzerinde oy alarak yüzde 54'ün üzerinde bir oranla İBB başkanı seçildi. Ekrem İmamoğlu seçim sonuçları netleştikten sonra seçim koordinasyon merkezinde yaptığı açıklamada "zafer değil yeni bir başlangıç" söylemini ön plana çıkardı. Ekrem İmamoğlu 27 Haziran'da mazbatasını il seçim kurulundan alarak görevine başladı.

83. "Ekrem İmamoğlu: YSK'yı Kınıyorum", NTV, 6 Mayıs 2019.

84. "CHP'den Karar: Boykot yok, Seçime Katılacağız" NTV, 7 Mayıs 2019.

85. "CHP ve İYİ Parti'den YSK'ya İptal Başvurusu", CNN Türk, 8 Mayıs 2019.

86. "CHP İstanbul Seçimlerinin Hazırlıklarına Başladı", TRT Haber, 12 Mayıs 2019.

SEÇİM SONRASI CHP'NİN GÜNDEMİ

CHP'nin Yol Haritası Arayışları

Yenileme seçiminin ardından CHP seçim sonuçlarını değerlendirmek ve seçim sonrası dönemin planlamasını yapmak üzere çeşitli koordinasyon toplantıları düzenledi. Temmuz'un başında gerçekleştirilen PM toplantısında "89 sendromu" olarak adlandırılan ve SHP'nin önemli bir oy oranı elde ettiği 1989 yerel seçimleri sonrasında yapılan hataların tekrar edilmemesi için izlenecek yol haritasına ilişkin değerlendirmeler yapıldı.⁸⁷

CHP Genel Merkezi tarafından ilki 25-27 Temmuz'da Afyonkarahisar'da ve ikincisi 22-23 Kasım'da İzmir'de gerçekleştirilen belediye başkanları çalıştayları düzenlendi. Ayrıca CHP'li büyükşehir başkanları 29 Ağustos'ta İstanbul'da ve 1 Kasım'da İzmir'de bir araya geldi. Toplantıların ortak gündemi CHP'li belediyelerin muhtemel hatalarının önüne geçebilmek için atılacak adımlardı. Toplantılarda CHP Genel Merkezi'nin belediyeler arası koordinasyonu sağlaması ve hataların önüne geçecek denetim mekanizmaları kurması kararı alındı.

Millet İttifakı'nın Geleceğine İlişkin Tartışmalar

İçişleri Bakanlığı terörle bağını koparmayan HDP'li belediye başkanlarını Ağustos itibarıyla görevden alarak kayyum atamaya başladı. CHP kayyum gündemi ile toplandığı 19 Ağustos tarihli MYK toplantısı sonrasında HDP'ye desteğini açıklayarak atamalara tepki gösterdi.⁸⁸ İlerleyen günlerde HDP heyeti CHP Genel Merkezi'ne ziyarette bulunurken⁸⁹ CHP'li heyetler de bölgede görevden alınan başkanlara ziyaretler gerçekleştirdi.⁹⁰

CHP'nin yaptığı açıklamalar ve ziyaretler İYİ Parti'de rahatsızlık uyandırdı. İYİ Partili Yavuz Ağıriloğlu "CHP'nin HDP'ye doğru adımlarını görüyoruz. Biz bu konuda endişeliyiz. Bu adımları tereddütle izliyoruz"⁹¹ ifadelerini kullandı.

CHP'nin sınır ötesi operasyon öncesi tezkere oylamasında evet oyu kullanmasına HDP'liler tepki gösterdi. Demirtaş "Barış isteyen halka öz eleştiri sorumluluğu, savaşın arkasında hizalanan muhalefettedir. Onların yerinde olsam Kürt halkını hafife almazdım. Bugünden başlayarak kendimi affettirmek için pratikte ikna edici adımlar atardım. Yoksa yarın geç kalınmış olabilir"⁹² ifadelerini kullandı.

87. Ayşe Sayın, "CHP'de Seçim Başarısı Hangi Etkenlere Bağlanıyor, '89 Sendromu'na Karşı Hangi Adımlar Atılacak?", BBC Türkçe, 2 Temmuz 2019.

88. "CHP'den HDP'li Başkanların Görevden Alınmasına İlişkin Açıklama", NTV, 19 Ağustos 2019.

89. "HDP'den CHP'ye Kayyım Ziyareti", TRT Haber, 26 Ağustos 2019.

90. "CHP Heyetinden HDP'li Ahmet Türk'e Ziyaret", Anadolu Ajansı, 26 Ağustos 2019.

91. "CHP ve İYİ Parti Arasında HDP Kavgası! Zillet İttifakı Sona mı Eriyor?", *Takvim*, 23 Ağustos 2019.

92. "Selahattin Demirtaş'tan 'Barış Pınarı' Tehdidi: Günü Geldiğinde...", A Haber, 31 Ekim 2019.

SP genel başkanı 20 Eylül'de CHP Genel Merkezi'ni ziyaret edip ittifakın geleceğine ilişkin olumlu mesajlar verdi.⁹³ Ancak Kasım içerisinde yaptığı açıklamalarda ittifakların değişebileceği yönünde mesajlar verdi.⁹⁴ Tüm bu açıklamalar CHP'nin kurduğu "seçim ortaklıkları"nın dağılmaya başlaması olarak yorumlandı.⁹⁵

CHP'NİN DIŞ POLİTİKAYA YÖNELİK TUTUMU

2019'da CHP'nin dış politikaya yönelik tutumu S-400'ler, Doğu Akdeniz ve Barış Pınarı Harekatı konuları üzerinden şekillendi. CHP bu konularda çoğunlukla hükümetten farklı bir tutum sergiledi. Kılıçdaroğlu S-400'lerin alımına ilişkin yaptığı açıklamada hava savunma sisteminin Türkiye'nin ihtiyacı olduğunu söylerken⁹⁶ parti üst yöneticileri yaptıkları açıklamalarda sistemin konuşlandırılmasının Türkiye'ye zarar vereceğini ve ertelenmesi gerektiğini belirtti.⁹⁷

Kılıçdaroğlu il başkanları toplantısında "Doğu Akdeniz'de bir tek Türkiye yok" açıklamasında bulunurken⁹⁸ Dış ilişkilerden sorumlu genel başkan yardımcısı Ünal Çeviköz "Eğer Türkiye, Doğu Akdeniz'de varlığını güçlü bir şekilde sürdürebiliyor, siyasi bakımdan gücünü hala hissettirebiliyor olsaydı, Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nda Türkiye'de olurdu"⁹⁹ ifadelerini kullandı.

CHP'nin Suriye konusundaki tutumu "Şam yönetimiyle irtibata geçilmesi gerektiği" tezi üzerinden şekillendi. CHP Eylül sonunda "Uluslararası Suriye Konferansı" düzenledi. Etkinlikte tüm paydaşların olacağı açıklanmasına rağmen konferansa PYD/PKK ve Esed rejimi ile yakınlığı bilinen isimlerin davet edildiği ancak rejim muhaliflerine yakın kimsenin davet edilmediği iddia edildi.¹⁰⁰ Barış Pınarı Harekatı öncesi TBMM'de oylanan tezkere için Kılıçdaroğlu "İçimiz yana yana evet diyeceğiz"¹⁰¹ dedi. Harekatın gündeme alındığı 10 Ekim tarihli MYK toplantısında ise hem hareket sürecinde hem de sonrası için Şam yönetimiyle aracısız irtibat kurulması gerektiği ifade edildi.¹⁰²

KURULTAY SÜRECİ

CHP özellikle 2019'un son aylarında kurultay gündemine yoğun olarak odaklansa da partide Haziran itibarıyla kurultay gündemi yer edinmeye başladı. Seçimlerin

93. "Saadet Partisi'nden CHP'ye Ziyaret", TRT Haber, 20 Eylül 2019.

94. "Saadet Partisi Lideri Karamollaoğlu: İttifaklar Değişebilir, Yenileri Kurulabilir", Haberler, 12 Kasım 2019.

95. Nebi Miş, "Millet İttifakı Dağılıyor mu?", *Türkiye*, 5 Ekim 2019.

96. "CHP Lideri Kılıçdaroğlu'dan S-400 Açıklaması", NTV, 13 Temmuz 2019.

97. "CHP, S-400 Meselesinde NATO'cu Oldu: Almayın!", *Takvim*, 23 Mayıs 2019.

98. "Kılıçdaroğlu'ndan Akla Ziyen Doğu Akdeniz Açıklaması: Doğu Akdeniz'de Bir Tek Türkiye Yok", *Star*, 17 Ağustos 2019.

99. "CHP'den 'Dış Politika' Değerlendirmesi", Anadolu Ajansı, 20 Ağustos 2019.

100. "CHP'den Sekiz Kişiyile Uluslararası Konferans! Skandal İsmi Davet Ettiler", *Akşam*, 29 Eylül 2019.

101. "İçimiz yana yana evet", *Hürriyet*, 9 Ekim 2019.

102. "CHP MYK Olağanüstü Toplandı", Anadolu Ajansı, 10 Ekim 2019.

hemen ardından Kılıçdaroğlu'nun 2008'de kabul edilen parti programının değiştirilmesi için düğmeye bastığı, yeni programın "CHP dışındaki kitlelere açılma" stratejisi ekseninde benimsenen ve "Kılıçdaroğlu doktrini" olarak tanımlanan politikaları yansıtacağı iddia edildi.¹⁰³

Muharrem İnce'nin Eylül ayı başında cumhurbaşkanı adaylığına talip olduğunu açıklaması parti içinde tartışmalara neden oldu. Kılıçdaroğlu gündemlerinde cumhurbaşkanı adaylığının olmadığını ifade etti. Ekrem İmamoğlu'nun kampanya direktörü Necati Özkan "Dün dün de kaldı cancağızım. Artık mekanın yeni sahibi var"¹⁰⁴ paylaşımında bulundu. Öte yandan kulislere Ekrem İmamoğlu'nun Muharrem İnce'ye oranla daha avantajlı olduğu, yerel seçimlerde "oylara sahip çıkma" konusunda sergilediği performansın seçimde karşılık bulduğu değerlendirildi.

Bu gelişmeler yaşanırken kamuoyunda Ekrem İmamoğlu'nun parti içindeki iktidar alanını artırmaya çalıştığı ve "İstanbul seçim başarısı"nın paylaşmadığı yorumları yapıldı. Nitekim Necati Özkan'ın yayımladığı kitap sonrasında yapılan tartışmalar Ekrem İmamoğlu ile Canan Kaftancıoğlu arasındaki gerilimin bir yansıması olarak değerlendirildi.¹⁰⁵

Eylül sonunda gerçekleştirilen MYK toplantısında ilçe ve il kongreleri takvimi netleştirilirken 37. Kurultay'ın Nisan 2020'de yapılmasının planlandığı duyuruldu.¹⁰⁶ "Külliyeye giden CHP'li" tartışması ise kurultay sürecinde en çok konuşulan konu oldu. Muharrem İnce 24 Kasım'da gerçekleştirdiği basın açıklamasında "Bu dedikoduların hepsi CHP Genel Merkezi'nde üretilmiştir. Bunu benim dışarıdaki rakiplerim değil, partideki küçük bir grup üretmiştir. 24 Haziran akşamından bu yana bu grup dedikodu üretmeye devam etmektedir"¹⁰⁷ ifadelerini kullandı.

2020'de kurultay süreci CHP adına önemli bir gündem maddesi olacaktır. Kurultayda genel başkanlığa adaylığını koyacak isimler ve partinin yeni genel başkanı kim olacağı CHP adına önemli gündem maddeleridir. Seçimlerin erkene alınması gerektiği yönünde Millet İttifakı partilerinden açıklamalar yapılmaktadır. CHP'li yöneticiler erken seçim talep etmediklerini ancak gelen talepleri de değerlendirdiklerini ifade etmektedir. CHP'li belediyelerin performansları seçimlerde vatandaşın oy verme davranışında önemli bir kriter olacaktır.

103. "CHP Parti Programına 'Açılım' Güncellemesi", *Milliyet*, 29 Haziran 2019.

104. "Kılıçdaroğlu'ndan '2023'te Yeniden Aday Olacağım' Diyen İnce Hakkında İlk Açıklama", *Akşam*, 19 Eylül 2019.

105. Hazal Duran, "CHP'yi Bölen Kitap: 'Kahramanın Yolculuğu'", *Sabah Perspektif*, 9 Kasım 2019.

106. "CHP'nin Kurultay Tarihi Belli Oldu", *CNN Türk*, 30 Eylül 2019.

107. "CHP'li İnce'den Cumhurbaşkanı Erdoğan'la Görüşlüğü İddialarına Yanıt", *Anadolu Ajansı*, 24 Kasım 2019.

KRONOLOJİ: 2019'DA CHP	
25 Ocak	İYİ Parti ile ittifak görüşmeleri sonucunda bir protokol imzalandı.
27 Ocak	Canan Kaftancıoğlu partisinden istifa ettiğini duyurdu. Ancak daha sonra bu kararından vazgeçtiğini açıkladı.
10 Şubat	Ankara Arena'da aday tanıtım toplantısı düzenlendi. Toplantıda CHP'nin seçim bildirgesi de açıklandı.
19 Şubat	CHP adaylarını ilçe ve il seçim kurullarına teslim etti.
31 Mart	CHP, 10 büyükşehir (YSK tarafından yenilenen İstanbul hariç), 10 il, 191 ilçe ve 51 belde belediye başkanlığı elde etti. Yüzde 30'un üzerinde oya ulaştı.
17 Nisan	İtirazlar ve yeniden sayımlar sonunda Ekrem İmamoğlu mazbatasını aldı.
21 Nisan	Kılıçdaroğlu'na katıldığı şehit cenazesinde yumruklu saldırıda bulunuldu.
6 Mayıs	YSK, İstanbul büyükşehir belediye başkanı seçimini iptal ettiğini duyurdu.
23 Haziran	Yenilenen İBB başkanı seçimlerinde Ekrem İmamoğlu 806 bin oy farklı birinci geldi.
25-27 Temmuz	Afyonkarahisar'da belediye başkanları çalıştayı düzenlendi. 22-23 Kasım'da İzmir'de aynı başlıkta bir toplantı daha düzenlendi.
15-17 Ağustos	Nevşehir'de CHP İl Başkanları Toplantısı düzenlendi.
29 Ağustos	CHP'li büyükşehir belediye başkanları İstanbul'da çalıştay düzenledi. İkinci çalıştay 1 Kasım'da İzmir'de gerçekleştirildi.
4-6 Ekim	Bolu Abant'ta "CHP 27. Dönem 2. Çalışma ve Değerlendirme Toplantısı" düzenlendi.
28 Ekim	CHP "Uluslararası Suriye Konferansı" düzenledi.
1 Kasım	CHP'de il ve ilçe kongreleri süreci mahalle delegelerinin seçimi ile başladı. Kurultayın Nisan 2020'de yapılması planlandı.

2019'DA MİLLİYETÇİ HAREKET PARTİSİ (MHP)

Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 2019'un ilk yarısını yerel seçimler sebebiyle hareketli geçirirken yılın ikinci yarısında iç ve dış siyasete ilişkin gündem maddelerinde belirleyici rolünü sürdürdü. MHP 31 Mart yerel seçimlerinden önce AK Parti ile seçim iş birliği gerçekleştirirken öte yandan seçim kampanyasını da aktif bir şekilde yürüttü. İstanbul'da büyükşehir belediye başkanı seçiminin tekrar edilmesi kararı alındığında Cumhur İttifakı için çalışmalarını sürdürdü.

Yılın ikinci yarısında ise MHP'nin iç siyaset gündeminde yoğunluklu olarak af meselesi yer aldı. Öte yandan dış siyasete ilişkin gelişmelerde devletin bekasını öncelerek gerek istişarelerde bulduktan sonra gerekse doğrudan olmak üzere hükümetin kararlarına tam destek verdi. Terör konusunda ise geçmiş yıllarda olduğu gibi terör karşıtı tavrından taviz vermedi. 2019 ayrıca MHP'nin kuruluşunun 50'nci yılı olması sebebiyle parti açısından özel bir anlama sahipti. Nitekim partinin yıl dönümü çeşitli etkinliklerle coşkulu bir şekilde kutlandı.

31 MART YEREL SEÇİMLERİ

MHP'nin 31 Mart yerel seçimlerine yönelik politikasını AK Parti ile 15 Temmuz darbe girişiminden sonra başlattığı ve 2018'de Cumhur İttifakı adıyla resmiyete döktüğü iş birliği ve iş birliğinin temel dayanağı olan beka sorunu şekillendirdi. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında oluşan ve "Yenikapı ruhu" olarak adlandırılan birlik beraberlik ortamını sürdüren iki parti arasındaki mutabakat MHP'nin hükümet değişikliğine yeşil ışık yakmasıyla devam etmişti. Söz konusu birliktelik daha sonra 24 Haziran genel seçimleri ve cumhurbaşkanı seçimlerinde ittifak yasası ile çerçevelendirilmişti. İki parti arasındaki mutabakat 31 Mart 2019 seçimlerinde de iş birliği şeklinde varlığını korudu.

31 Mart seçimlerini MHP açısından AK Parti ile kurduğu iş birliğinin yanı sıra önemli yapan bir diğer faktör bu seçimlerin İYİ Parti'nin katılacağı ilk yerel seçimler olmasıydı. Bu durum partinin söylem ve propaganda biçimine yansdı. CHP ve İYİ Parti 31 Mart seçimlerinde iş birliği yaparak bazı illerde aday çıkarmak yerine diğerinin adayını destekleme yoluna gittiler. İYİ Parti'nin özellikle MHP'nin de oy aldığı illerde aday çıkarması ve CHP'nin buralarda aday göstermeyerek İYİ Parti'ye destek vermesi MHP açısından 31 Mart seçimlerini kritik hale getirdi.

Seçim İttifakı

MHP 24 Haziran 2018 milletvekili ve cumhurbaşkanı seçimlerinde AK Parti ile gerçekleştirdiği Cumhuriyet İttifakı'nı 31 Mart seçimlerinde iş birliği şeklinde devam ettirdi. İlk etapta iş birliği yapmayacaklarını duyuran iki parti Kasım 2018'de bir araya gelerek durum değerlendirmesinde bulundu ve ittifak yapma kararı aldı. Bu bağlamda otuz ilde ittifak yapılması kararlaştırıldı. Ancak Şubat'ta yeniden değerlendirilmede bulunan MHP ve AK Parti listelerin YSK'ya teslim edilmesine saatler kala ittifakı elli bir ile genişletti.¹⁰⁸

Yapılan iş birliği kapsamında MHP, AK Parti ile uzlaşmaya vardığı illerde aday çıkarmayarak AK Parti'yi desteklerken bazı illerde de AK Parti aday göstermeyecek MHP'yi destekledi. MHP 31 Mart yerel seçimlerinde 825 yerde kendi adayını gösterdi. Büyükşehir, il, ilçe ve belde düzeyinde 544 seçim bölgesinde ise Cumhuriyet İttifakı adaylarının desteklenmesine karar verildi.

İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere üç büyükşehirde ilçe bazında da ittifaklar yapıldı. İstanbul'da Maltepe, Beşiktaş ve Silivri; Ankara'da Etimesgut, Gölbaşı ve Polatlı sadece MHP'nin aday çıkardığı iller oldu. MHP, Etimesgut ve Polatlı'da mevcut belediye başkanlarını yeniden aday gösterirken Gölbaşı'nda ise AK Parti kökenli Ramazan Şimşek MHP'nin adayı oldu. İzmir'de ise Aliğa, Çeşme, Dikili, Foça ve Narlıdere'de AK Parti aday çıkarmayarak MHP'nin adayını destekledi.

İki parti arasındaki ittifak görüşmeleri seçimlere bir ay kalana kadar sürdü. İlk etapta ittifaka dahil edilmeyen bazı illerde sonradan ittifak yapılması kararlaştırıldı. Denizli, Aydın ve Erzurum'un ittifaka dahil edilmesiyle buralardaki adaylar geri çekildi.

Seçim Kampanyası

MHP'nin seçim kampanyasında temel vurgu Cumhuriyet İttifakı'nın devletin bekası için önemi oldu. Nitekim partinin sloganı da bu vurgu etrafında şekillendi. Slogan seçimlere üç ay kala "Beka için Milli Karar, Cumhuriyet için İstikrar" olarak açıklandı.¹⁰⁹

MHP 2014 yerel seçimleri öncesinde yayımladığı *Üretken Belediyecilik Vizyon Belgesi*'ni de 2019 seçimleri için güncelledi. 2012'deki belediye yasasına istinaden vizyon belgesinde geçen "belde" ifadeleri çıkarıldı ve "hemşeri" yerine "kentli" ke-

108. "Cumhuriyet İttifakı Genişledi", *Sabah*, 20 Şubat 2019.

109. "MHP'nin Seçim Sloganı Belli Oldu!", *Sabah*, 22 Ocak 2019.

limesi kullanıldı. Belgede yer alan projelerde ciddi bir değişiklik yapılmazken kent, milliyetçilik, üretkenlik, hizmet, proje, destek, bilgi, yeşil, katılım, doğa, kültür ve göç gibi kavramlar ön plana çıktı.¹¹⁰

MHP belediye başkan adaylarını belirlerken tanınırlık, dürüstlük, belediyecilik ve şehircilik hizmetini bilmesi ve partiyi zor duruma sokacak bir geçmişe sahip olmaması gibi kriterlere önem verdi. Belediye başkan adayları için bir aday kılavuzu yayımlayarak adayların seçmen ile kuracakları iletişimde dikkat etmeleri gereken hususları vurguladı. Aday adaylarından üretken belediyecilik anlayışına uygun somut projeler ile başvuru yapmalarını talep etti. İttifak gerçekleştirilen il ve ilçelerdeki adayların parti isimleriyle değil Cumhur İttifakı adayı olarak sahaya çıkmasına özen gösterdi.

Kampanya sürecinde tüm bunlara dikkat eden MHP çeşitli illerde mitingler düzenledi. Bahçeli çalışmalarına 10 Mart'ta Söğüt'te başladı ve Tokat, Isparta, Manisa, Aksaray, Kastamonu, Çankırı, Kırıkkale, Yozgat, Eskişehir, Nevşehir, Bilecik ve Zonguldak illerinde mitingler ve toplantılar gerçekleştirdi. Parti mitinglerinin yanı sıra AK Parti ile beraber 17 Mart'ta Büyük İzmir Mitingi, 23 Mart'ta Büyük Ankara Mitingi ve 24 Mart'ta Büyük İstanbul Mitingi olmak üzere üç büyükşehirde ortak miting yapıldı. Bu mitinglere iki partinin lideri de katıldı.

Seçim Sonuçları

Cumhur İttifakı kapsamında AK Parti ile 51 ilde iş birliği yapan MHP 2014 yerel seçimlerine göre oy oranında yarı yarıya bir düşüş yaşadı. Buna rağmen elde ettiği belediye başkanlığı sayısı ile seçimlerden kazançlı çıkan partiler arasında yer aldı. MHP yüzde 7,31 oy oranıyla 1 büyükşehir, 10 il, 134 ilçe ve 89 belde belediyesi olmak üzere toplamda 234 belediye başkanlığı kazandı.

MHP'nin 2014 yerel seçimlerinde kazanmış olduğu Adana ve Mersin büyükşehir belediye başkanlıklarını bu seçimlerde CHP kazandı. Kars il belediyesi HDP'ye, Isparta il belediyesi ise AK Parti'ye geçti. MHP 2 büyükşehir ve 2 il belediyesini kaybetmesine karşın Manisa büyükşehir belediyesini ve Çankırı, Erzincan, Bayburt, Amasya, Kastamonu, Karaman ve Kütahya olmak üzere 7 yeni ilde belediye başkanlığını kazandı. Bu iller bir önceki dönem AK Parti'de olmaları sebebiyle ittifak içerisinde el değiştirmiş oldu. Cumhur İttifakı kapsamında MHP adayının desteklediği 7 ilden sadece Osmaniye ve Manisa'da MHP kazandı. MHP ittifak kapsamında kendi adayının yarıştığı Iğdır ve Kırklareli'de çok az oy farkıyla kaybetti. Iğdır'ı yüzde 3,3 oranında oy farkıyla HDP ve Kırklareli'ni de yüzde 0,6 oranında oy farkıyla CHP'den istifa ederek seçimlere bağımsız olarak katılan eski Belediye Başkanı Mehmet Siyam Kesimoğlu kazandı.

MHP kendi adaylarıyla seçime katıldığı illerin 17'sinde oy oranında 2014 yerel seçimlerine göre bir düşüş yaşadı. 10 ilde düşüş oranı yüzde 10'un üzerinde oldu.

110. Serencan Erciyas ve Ahmet Baykal, *31 Mart Seçimlerine Doğru: Düünden Bugüne Partilerin Yerel Yönetim Vizyonu*, (SETA Rapor, İstanbul: 2019).

MHP'nin en çok oy kaybettiği il yüzde 26 oranında bir düşüşle Afyon oldu. Bu ili yüzde 22 ile Yozgat ve yüzde 20 ile Uşak takip etti. MHP, 2014 yerel seçimlerine kıyasla 3'ü büyükşehir, 16'sı il belediyesi olmak üzere toplamda 19 ilde oy oranını arttırdı. En yüksek artış Bayburt, Bingöl, Karaman, Manisa ve Kırklareli'nde yaşandı. Bu illerde MHP'nin oy oranı yüzde 10 ve üzerinde olacak şekilde artış gösterdi. Karabük, Bartın ve Kütahya olmak üzere üç ilde ise oy oranları düştüğü halde belediye başkanlığını kazandı.

Böylece MHP 17'si büyükşehir belediyesi olmak üzere 44 ilde belediye başkan adayı çıkarmayarak buralardan hiçbir şekilde oy elde edemedi. Bir diğer dikkat çeken sonuç ise MHP'nin kazandığı il belediyelerinde ikinci gelen partiyle arasındaki oy farkının oldukça düşük çıkması oldu. İYİ Parti'nin katıldığı ilk yerel seçimlerde MHP tabanından oy elde etmesi de 2014 seçimlerine kıyasla MHP oylarının düşmesinde bir etkeni.

23 HAZİRAN İSTANBUL YEREL SEÇİMİ

31 Mart'ta gerçekleştirilen İstanbul büyükşehir belediye başkanlığı seçiminde iki aday arasındaki oy farkı oldukça düşük bir oranda kalınca AK Parti'nin itirazı üzerine seçimin tekrar edilmesi kararı alındı. YSK, seçimlerin “bir kısım sandık kurullarının, ilçe seçim kurullarınca Kanun'a aykırı olarak oluşturulması ve bu hususun da seçim sonucuna müessir olması nedeniyle” iptal edildiğini ve yenileceğini duyurdu.¹¹¹ Seçimlerin tekrar edilme ihtimalinin ortaya çıkmasından itibaren MHP lideri Devlet Bahçeli'nin tutumu bu kararı destekleyecekleri şeklinde oldu. Bahçeli'nin meseleye yönelik ilk tepkisi “Parti olarak İstanbul'da seçimin yenilenmesinden yanayız. Demokrasiye leke sürülmesine, milli iradenin karartılmasına sessiz kalamayız”¹¹² şeklindeydi.

23 Haziran'da gerçekleştirilen İstanbul seçiminde MHP ve AK Parti arasındaki ittifak sürdürüldü ve MHP ittifakın adayı olan Binali Yıldırım'ı destekledi. Nitekim MHP'nin ittifakın sürdürülmesi yönündeki kararlılığı seçime iki gün kala Devlet Bahçeli'nin yaptığı açıklamadan anlaşılmaktaydı:

Cumhur İttifakı'nın başarısı konusunda fedakarca ve kararlılıkla mücadele ettiğimiz tartışma götürmez bir gerçektir. 23 Haziran'da sandıktan çıkacak sonuç ne olursa olsun Cumhur İttifakı'nın istikrarlı, inançlı ve iddialı varlığı devam edecektir. Çünkü Cumhur İttifakı istikbalin mimarı, istiklalin muhafızıdır.¹¹³

23 Haziran seçimi CHP adayı Ekrem İmamoğlu'nun oy oranını 31 Mart'a göre arttırarak kazanmasıyla sonuçlandı. MHP lideri Devlet Bahçeli'nin ilk tepkisi halkın tercihini yaptığı ve seçim döneminin artık sona erdiği şeklindeydi.¹¹⁴ Seçimlerden

111. Mert Akgün, “YSK'nın Gereççeli İstanbul Seçimi Kararı”, *Kriter*, Sayı 36, (2019).

112. “Bahçeli: ‘Parti Olarak İstanbul'da Seçimin Yenilenmesinden Yanayız’”, *Hürriyet*, 5 Mayıs 2019.

113. “MHP Genel Başkanı Bahçeli'den ‘23 Haziran’ Açıklaması”, TRT Haber, 21 Haziran 2019.

114. “İstanbullu Seçimini Yaptı! İşte 23 Haziran Seçim Sonuçlarında Son Durum!”, *Sabah*, 23 Haziran 2019.

birkaç gün yaptığı açıklama ile de İstanbul'un "ehline emanet edilmediğini" söyledi.¹¹⁵ Sonuçlar her ne kadar seçmenin AK Parti'ye uyarısı şeklinde değerlendirilse de MHP de bu seçimden birtakım çıkarımlar yapmayı ihmal etmedi. İlk olarak her iki parti de Cumhur İttifakı'nın devam edeceğini vurguladılar. Devlet Bahçeli seçimleri sandığın şaibeden arındırılması ve demokrasinin yerine getirilmesi şeklinde değerlendirdi.

MHP'NİN SEÇİM DIŞI GÜNDEMİ

MHP seçimlerden sonra iç politikada gündem belirleyici olmaya devam etti. 2018'in sonlarına doğru partinin Meclise sunduğu ceza indirimini öngören 7 maddelik yasa tasarısına dair toplumsal beklenti büyürken Aralık 2019'da kanun teklifi geri çekildi. Öte yandan 2019 kuruluşunun 50'nci yılı olması sebebiyle MHP açısından ayrı bir öneme sahipti. Şubat'ta Adana'da gerçekleştirilen etkinliklerle partinin 50'nci yılı kutlandı. MHP ayrıca emeklilikte yaşa takılanlar (EYT) meselesini de gündemine aldı.

MHP'nin Ceza İndirimi Teklifi

Haziran 2018 itibarıyla yapılan detaylı bir çalışmanın ardından ceza indirimini öngören 7 maddelik kanun teklifi MHP tarafından Eylül'de Meclise sunulmuştu. Teklifin genel çerçevesi 19 Mayıs 2018'den önce hüküm giyen veya tutuklanan kişilere beş yıl ceza indirimini yapılmasını öngörüyordu. 2018 biterken henüz AK Parti hükümeti ile MHP arasında kanun teklifine dair bir uzlaşma sağlanmamakla beraber AK Parti Genel Başkan Vekili Numan Kurtulmuş kanun teklifinin yerel seçimlerden önce gündeme alınmayacağına dair bir açıklama yapmıştı.¹¹⁶

Nitekim 2019'un ilk yarısında MHP'nin ceza indirimini yasasına yönelik toplumsal beklenti ve baskı artsa da hükümet konuyu gündemine almadı. MHP'nin kamuoyunda "af yasası" olarak bilinen kanun teklifi hükümetin açıkladığı Yargı Reformu Paketi ile birkaç defa gündeme geldi. Yargı Reformu'na sıcak bakan ve yeni hükümet sistemi kapsamında yapılan en önemli reformlardan birisi olarak gören Devlet Bahçeli Haziran'da bir açıklama yaparak Mecliste bekleyen af teklifinin bu reform ile beraber ele alınabileceğini belirtti.¹¹⁷ Yılın ikinci yarısında MHP lideri af teklifini unutmadıklarına ve sözlerini yerine getireceklerine dair açıklamalar yaptı.¹¹⁸

MHP af yasası teklifini 4 Aralık'ta Meclisten geri çekti. İkinci Yargı Paketi'nin Meclise sunulmasının beklendiği günlerde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 2 Aralık'taki AK Parti Merkez Yönetim Kurulu toplantısında Adalet Bakanı Abdülha-

115. "İstanbul Ehline Emanet Edilmedi", *Yeni Şafak*, 27 Haziran 2019.

116. "Numan Kurtulmuş'tan Af Mesajı: Seçim Sonrasına Kalabilir", *Hürriyet*, 25 Kasım 2018.

117. "Bahçeli'den Af Açıklaması: Af Yasası ile İlgili Hayırlı Bir Adım Atılmış Olur", *Star*, 12 Haziran 2019.

118. "Af Yasası Ne Zaman Çıkacak? Ceza İnfaz İndiriminde Son Durum Ne?", *Hürriyet*, 15 Aralık 2019.

mit Gül'e 10 suçtan 6'sında indirim yapılmaması talimatını verdi. Bu suçlar terör, mükerrer suçlar, cinsel istismar, uyuşturucu, kasten adam öldürme ve organize suçlar şeklinde sıralandı. Bunun üzerine MHP lideri Bahçeli yasa teklifini beklemeye aldıklarını açıkladı. Gerekçesini ise "Cumhur İttifakı çatısı altında tezat ve tersliklerin yaşanmaması, konunun istismar edilmemesi"¹¹⁹ şeklinde belirtti.

MHP'nin Kuruluşunun 50. Yıl Dönümü

Türkiye siyasi tarihinin en uzun ömürlü partilerinden biri olan MHP 2019'da kuruluşunun 50'inci yıl dönümünü kutladı. 9 Şubat 1969'da kurulmuş olan partinin yıl dönümü etkinlikleri Adana'da gerçekleştirildi. Etkinliklerde "Vazgeçilmez Yeminle Bir Ülkünün Peşinde 50. Yıl" sloganı ön plandaydı. Adana Atatürk Parkı Anıtı'na çelenk bırakılarak başlayan anma etkinlikleri konserle devam etti. Etkinliklerin devamında Devlet Bahçeli "1969'dan günümüze MHP" başlıklı sergiyi gezdi. Bahçeli daha sonra fuar alanında partililere seslendi. Adana'daki etkinliklere AK Parti Genel Başkan Yardımcıları Ömer Çelik ve Jülide Sarıeroğlu da katıldı. MHP 50'nci yılına özel bir de video yayımladı.

MHP'nin gündemindeki diğer konu EYT oldu. EYT'ye ilişkin toplumsal beklenti yerel seçimlerden önce artış gösterdi. EYT Derneği'nin öncülüğünde vatandaşlar tarafından taleplerini dile getirdikleri çeşitli buluşmalar gerçekleştirildi. Ancak Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıklamasıyla beraber hükümet EYT'yi gündemine almayacağını belirtti.¹²⁰ Sene sonuna doğru yeniden gündeme gelen konuyla alakalı olarak Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Zehra Zümrüt Selçuk gerekli analizleri yaptıklarını ve maliyetlerin sürdürülebilir olmadığını açıkladı.¹²¹ Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan da daha önceki açıklamasında seçimi kaybetmek pahasına da olsa milletin zararına olacağını düşündüğü için EYT'yi desteklemeyeceğini söylemişti.¹²² MHP lideri Devlet Bahçeli hükümetin ve Cumhurbaşkanı'nın bu tavrına destek verdi. 7 Haziran seçimlerinde beyannameinde EYT'ye yer veren MHP talebin ağır ekonomik yük getirecek olması sebebiyle hükümetin kararının yanında yer aldı.¹²³

MHP'NİN DIŞ POLİTİKAYA BAKIŞI

2019'da dış politikayı ilgilendiren başlıca siyasi gelişmeler Doğu Akdeniz, Barış Pınarı Harekatı (BPH) ve ABD ile diplomatik ilişkilerde yaşanan krizler oldu. MHP kimliği gereği tüm gelişmelere milliyetçi saikle ve devletin bekasını önceleyerek reaksiyon gösterdi. AK Parti hükümetinin dış politikasını destekleyici bir tutum benimsedi.

119. "MHP 'Ceza İndirimi' Teklifini Beklemeye Aldı", Anadolu Ajansı, 4 Aralık 2019.

120. "EYT'de Son Durum Ne? Emeklilikte Yaşa Takılanlar Ankara'da Buluştu", *Hürriyet*, 11 Şubat 2019.

121. "Bakan Zehra Zümrüt Selçuk'tan 'EYT' Açıklaması!", *Sabah*, 19 Kasım 2019.

122. "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Seçimi Kaybetsek de EYT'de Yokum", *Habertürk*, 16 Kasım 2019.

123. "Bahçeli'den Hükümete EYT Desteği", Anadolu Ajansı, 19 Kasım 2019.

Doğu Akdeniz Krizi

Doğu Akdeniz bölgesindeki ülkelerin ve bölgeye komşu olmamasına rağmen ABD, Fransa, İtalya, Rusya ve İngiltere gibi ülkelerin uluslararası enerji firmaları aracılığı ile bölgede faaliyetler gerçekleştirmesi ve Türkiye ile KKTC'yi dışarıda bırakacak anlaşmaların yapılması Ankara'yı haklarını korumak adına birtakım önlemler almaya itmişti. İlk etapta barışçıl ve diplomatik düzeyde atılan adımlara yanıt alamayan Türkiye, Türkiye Petrollerine (TP) ait iki sondaj gemisiyle Akdeniz'deki varlığını ve ekonomik faaliyetlerini arttırma yoluna gitmişti. Bunun üzerine Türkiye'ye ait Fatih sondaj gemisinin Mayıs'ta ve Yavuz adlı sondaj gemisinin Haziran'da Akdeniz'e inmesiyle Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki varlığına ilişkin tartışmalar da yükseldi.¹²⁴ Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) Fatih sondaj gemisinin çalışanları hakkında tutuklama kararı çıkarması ise tepkiye yol açtı.¹²⁵

MHP, Doğu Akdeniz meselesinde Türkiye'nin attığı adımları en başından bu yana desteklemektedir. Tutuklama kararının ardından Bahçeli'nin ilk yorumu "Kıbrıs Türklüğü yalnız değildir, Doğu Akdeniz asla peşkeş çekilmeyecektir," şeklinde oldu.¹²⁶ Avrupa Birliği Dış İlişkiler Konseyi Toplantısı Sonuç Bildirgesi'nde Doğu Akdeniz'deki faaliyetleri sebebiyle Türkiye'ye yaptırım kararının açıklanması üzerine ise MHP; AK Parti, CHP ve İYİ Parti ile ortak bildiri yayımlayarak kararı kınayan partilerden biri oldu.

Barış Pınarı Harekatı

Türkiye, milli güvenliğine tehdit teşkil eden terör örgütlerinin etkisiz hale getirilmesi ve Suriyeli sığınmacıların yurtlarına güvenli bir şekilde geri dönmelerinin temin edilmesi amacıyla 9 Ekim'de BPH'yi başlattı. Dayanağını Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 51. maddesinin tanıdığı "meşru müdafaa" hakkından ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin (BMGK) terörle mücadeleyle yönelik kararlarından alan harekate 17 Ekim'de ABD ile varılan mutabakat sonucu ara verildi.¹²⁷

MHP lideri Devlet Bahçeli'nin harekate yönelik ilk yorumu "kutlu sefer" şeklinde oldu.¹²⁸ MHP harekatı her aşamada destekledi. Batı'nın BPH'ye destek veremeyişi ve ABD Başkanı Donald Trump'ın açıklamalarına karşı da Bahçeli'nin tavrı sert oldu.

Öte yandan harekate yönelik olarak bölgede yaşayan Kürt halkının göreceği olası zararlar ilgili kamuoyu üzerinden yürütülen tartışmaya MHP de katkıda bulundu. MHP

124. Firdevs Yüksel, Barış Sağlam, Büşranur Beğcecanlı ve Gökçe Küçük, "Doğu Akdeniz'de Neler Oluyor", Anadolu Ajansı, 12 Temmuz 2019.

125. "Rum Yönetimi'nden Fatih Sondaj Gemi Personeli Hakkında Skandal Kararı! KKTC'den İlk Tepki", *Sabah*, 10 Haziran 2019.

126. "Devlet Bahçeli'den Doğu Akdeniz Açıklaması", CNN Türk, 10 Haziran 2019.

127. Veysel Kurt, "5 Soru: Barış Pınarı Harekatı", SETA Yorum, 10 Ekim 2019.

128. "Devlet Bahçeli'den Kritik 'Barış Pınarı Harekatı' Talimatı", A Haber, 13 Ekim 2019.

lideri Devlet Bahçeli teşkilatlarını ve ülkücü camiayı bölgede yaşayan Kürt halkı ile PKK-PYD militanları arasındaki ayrımı titizlikle yapmaları konusunda uyardı.¹²⁹

2019 MHP için seçim yılıydı. 31 Mart yerel seçimleri ve 23 Haziran İstanbul seçimi partinin ana gündem maddelerini oluşturdu. Bunun yanında partinin kuruluşunun 50'nci yılı teşkilat tarafından coşkuyla kutlandı. Yılın son aylarında Devlet Bahçeli'nin hastalığı sebebiyle bir süre hastanede kalmasıyla bazı spekülasyon haberler gündeme gelirken Bahçeli'nin taburcu olduktan sonra kısa sürede toparlanarak görevinin başına dönmesiyle bu haberler son buldu.

Seçimsiz geçmesi beklenen 2020' de de MHP'nin AK Parti ile beraber Cumhur İttifakı ruhunu sürdürmesi bekleniyor. Özellikle sınır ötesi operasyonlar ve ülkelerle ilişkilerde hükümetin yanında yer alması beklenen MHP'nin parti içi ajandası da 2020'nin ilk günleri itibarıyla netleşecektir.

KRONOLOJİ: 2019'DA MHP	
16 Ocak	Samsun Milletvekili Erhan Usta disiplin kurulu kararıyla MHP'den ihraç edildi.
22 Ocak	MHP, 31 Mart yerel seçimlerinin kampanya sloganını "Beka için Milli Karar, Cumhuriyet için İstikrar" olarak belirledi.
9 Şubat	MHP'nin 50'nci kuruluş yıl dönümü Adana'da gerçekleştirilen bir dizi etkinlikle kutlandı.
19 Şubat	Aday listeleri YSK'ya teslim edildi. MHP ve AK Parti 30'u büyükşehir olmak üzere 51 ilde ittifak yaptı.
31 Mart	MHP 31 Mart yerel seçimlerinde yüzde 7,3 oranında oy elde ederek 12 ilde belediye başkanlığını kazandı.
1 Ağustos	Devlet Bahçeli, İyi Parti mensuplarına "Fiziken orada, fikren aramızda bulunan dava arkadaşlarımızın MHP'ye dönüşün tarihi sorumluluğunu yerine getirmesi beklentimdir" diyerek geri dönme çağrısında bulundu.
25 Eylül	MHP Genel Başkanı Bahçeli, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı arayarak BM Genel Kurulundaki konuşmasından dolayı tebrik etti.
13 Ekim	MHP Genel Merkezi'nden teşkilatlara gönderilen genelgede, BPH'nin başarısı için Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve hükümete destek mesajı dile getirildi.
22 Kasım	Devlet Bahçeli erken seçim tartışmalarına ilişkin olarak "Görüşümüz nettir. Milletvekili genel seçimleri zamanında, yani 2023 yılının Haziran ayında yapılmalıdır" şeklinde açıklama yaptı.
4 Aralık	MHP "Bazı Suçlarla İlgili Ceza Sürelerinden Şartlı İndirim ile Tutuklu ve Hükümlülerin Salıverilmesine Dair Kanun Teklifi"ni beklemeye aldı.

129. "Devlet Bahçeli'den Kritik 'Barış Pınarı Harekatı' Talimatı".

2019'DA İYİ PARTİ

2019'da İYİ Parti için en önemli gündem başlıklarını yerel seçimler, CHP ile ittifak, partide yaşanan istifalar ve gerçekleştirilen olağanüstü kurultaylar oluşturdu. 31 Mart süreci siyaset sahnesindeki ikinci yılını dolduran İYİ Parti için girdiği ilk yerel seçim olması sebebiyle büyük öneme sahipti. 2018'in son aylarından itibaren başlayan seçim hazırlıkları CHP ile ittifak görüşmelerinin başlamasıyla birlikte hareketlendi. Zaman zaman muğlaklaşan görüşmeler CHP ile iş birliği mutabakatının imzalanmasıyla 2019'un ilk ayında kesinlik kazandı ve seçim çalışmaları başladı. Seçim sürecinin sonucunda ise İYİ Parti yüzde 7,45 oranında oy alarak toplam 25 ilçe ve belde belediyesi kazanabildi.

Sene içerisinde ittifaka tepkiler, parti içi sıkıntılar ve anlaşmazlıklar dolayısıyla pek çok istifa yaşandı. Bu süreçte 3 ve 4. olağanüstü kurultaylar gerçekleştirildi. Zaman zaman parti içi tartışmalara neden olan kurultaylarda parti yönetimindeki isimlerde ve tüzüğünde değişikliklere gidildi.

31 MART YEREL SEÇİMLERİ

CHP ile İttifak Süreci

AK Parti'li ve MHP'li heyetlerin 8 Ekim'de ittifak görüşmelerine başlaması üzerine muhalefet partileri de ittifak arayışına girdi. CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu; Bülent Tezcan, Seyit Torun ve Oğuz Kaan Salıcı ile birlikte 13 Kasım'da İYİ Parti Genel Merkezi'ni ziyaret etti.¹³⁰ İttifaka ilişkin genel ilkelerin ele alındığı bu görüşmede CHP adına Bülent Tezcan ve İYİ Parti adına Koray Aydın'ın ittifak çalışmalarını yürütmesine karar verildi. İYİ Parti kanadından yapılan açıklamalarda söz konusu görüşmeler için "ittifak" yerine "iş birliği" ve "istişare" vurguları kullanıldı.¹³¹ Bunlarla

130. "Kılıçdaroğlu-Akşener Görüşmesi Başladı", *Milliyet*, 13 Kasım 2018.

131. "İyi Partili Türkkan: CHP ile İttifak Yok, İş Birliği Var", *Hürriyet*, 17 Kasım 2018; "Akşener: Görüşmeleri İttifak Değil Sınırlı Güç Birliği Olarak Görüyoruz", *Hürriyet*, 4 Aralık 2018.

birlikte Akşener görüşmelerin en fazla on beş gün içinde sonuçlandırılması gerektiğini belirtti.¹³² Fakat yaşanan bazı anlaşmazlıklar sürecin uzamasına sebep oldu ve görüşmeler ancak 25 Ocak'ta kesin bir karara bağlanabildi.

25 Ocak'ta Akşener, Kılıçdaroğlu ile İYİ Parti Genel Merkezi'nde bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşmede iş birliğine dair bir protokol imzalandı.¹³³ Protokol metninde her adayın iş birliği ruhuna uygun davranacağını sözü verildi.¹³⁴ İş birliği kapsamında 13 büyükşehir ve 18 ilde CHP'nin, 10 büyükşehir, 12 il ve 97 ilçede İYİ Parti adayının desteklenmesine karar verildi. İYİ Parti'ye bırakılan büyükşehirler arasında Balıkesir, Kocaeli, Gaziantep, Denizli, Kayseri, Konya, Manisa, Sakarya, Samsun ve Trabzon yer aldı. Bunlara ek olarak İYİ Parti Ordu'da Saadet Partisi adayı İdris Naim Şahin'e destek verdi. HDP'nin İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Antalya gibi CHP adayının desteklendiği büyükşehirlerde aday göstermemesi HDP'nin de ittifaka dahil olduğu değerlendirmelerini beraberinde getirdi.¹³⁵ Değerlendirmeler İYİ Parti tarafından yalanlanırken Akşener, Iğdır ve Ahlat'ta HDP'nin kazanmaması için aday göstermeyeceklerini, ortak aday çıkarması halinde söz konusu yerlerde Cumhuriyet İttifakı'nın adaylarına destek vereceklerini açıkladı.¹³⁶

Aday Krizleri

CHP ile yürütülen ittifak görüşmelerinde özellikle Ankara, Mersin ve Balıkesir adayları üzerinde anlaşmazlık yaşandı. Yaşanan anlaşmazlıklar zaman zaman görüşmeleri durma noktasına getirdi. İYİ Parti Ankara'da Mansur Yavaş'ı aday göstermek istediğini, CHP'nin de Yavaş'a destek vermesi gerektiğini belirtti. Bu süreçte Yavuz Ağırallıoğlu ve Müsavat Dervişoğlu gibi İYİ Parti'de etkin olan isimler Yavaş ile temasa geçti. Ancak Yavaş, İYİ Parti'nin desteğini alarak CHP'den aday olmak istediğini belirtti. Sonuç olarak İYİ Parti, CHP'den aday olan Yavaş'ı destekleme kararı aldı.

Mersin'de ise hem İYİ Parti hem de CHP kendi adayının desteklenmesinde ısrarcı oldu. En nihayetinde iki parti de farklı adaylarla seçime girme kararı aldı. İYİ Parti, MHP'den istifa eden mevcut Belediye Başkanı Burhanettin Kocamaz'ı aday gösterdi. Ancak İYİ Parti Mersin İl Başkanlığı 19 Şubat saat 17.00'ye kadar teslim edilmesi gereken aday listesini Yüksek Seçim Kuruluna (YSK) gecikmeli olarak ilettili. YSK yetkilileri listenin 26 dakika geç verilmesi sebebiyle Kocamaz'ın adaylığını kabul etmedi.¹³⁷ İYİ Parti'den yapılan açıklamada söz konusu durum "dahili operasyon"

132. "Akşener'den İttifak Açıklaması", *Habertürk*, 5 Aralık 2018.

133. "Millet İttifakı'nın 31 Mart Mutabakatı: 50 İlde İş Birliği", *Hürriyet*, 26 Ocak 2019.

134. "31 Mart 2019 Yerel Seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi-İyi Parti İş Birliği Protokolü", İYİ Parti, <https://iyiparti.org.tr/iyi-parti-nin-31-mart-yerel-secimlerinde-mersin-deki-tavri>, (Erişim tarihi: 31 Ekim 2019).

135. Ali Aslan, "CHP-İYİ Parti-HDP İttifakı", *Sabah Perspektif*, 2 Şubat 2019.

136. "Akşener: Iğdır'da AK Parti ve MHP Adayını Teke Düşürsün, Oyumuzu Ona Vereceğiz", *Sputnik Türkiye*, 31 Ocak 2019.

137. "Burhanettin Kocamaz Aday Olamıyor", *CNN Türk*, 25 Şubat 2019.

olarak nitelendirilirken¹³⁸ Akşener olayla ilgili “İçimizden ihanete uğradık”¹³⁹ açıklamasını yaptı. Yaşanan gelişmeler üzerine İYİ Parti, eski Devlet Bakanı Ayfer Yılmaz'ı Demokrat Parti'den Mersin adayı gösterdi.¹⁴⁰ Bu süreçte Akşener üç defa Mersin'e gitti. İYİ Parti Mersin'de yüzde 12,02 oranında oy alabildi. Seçimin galibi ise yüzde 45,09 ile CHP adayı Vahap Seçer oldu.

Sorun yaşanan bir diğer büyükşehir ise Balıkesir oldu. İttifak görüşmeleri devam ederken CHP, Milletvekili Ahmet Akın'ı Balıkesir büyükşehir belediye başkan adayı olarak açıkladı. Bu durum Balıkesir'de kendi adayının desteklenmesini talep eden İYİ Parti kanadında rahatsızlık yarattı.¹⁴¹ Bu hamleye karşılık Akşener, İYİ Parti Balıkesir Milletvekili İsmail Ok'u aday gösterdiklerini açıkladı. Görüşmelerin bitme noktasına geldiği iddia edilirken Koray Aydın ile Cihan Paçacı CHP Genel Merkezi'ne giderek Oğuz Kaan Salıcı ve Seyit Torun ile bir görüşme gerçekleştirdi. Daha sonra CHP heyeti de İYİ Parti'yi ziyaret etti. Heyetler arasındaki yoğun görüşme trafiğinin ardından Kılıçdaroğlu ve Akşener CHP Genel Merkezi'nde bir araya geldi. İkisinin görüşmesi neticesinde CHP, Ahmet Akın'ın adaylığını geri çekti ve İYİ Parti adayı İsmail Ok'u destekleme kararı aldı.¹⁴² Ancak yüzde 1,28 fark ile seçimin kazananı Cumhur İttifakı adayı Yücel Yılmaz oldu.

Bunlarla birlikte Akşener seçim süreci boyunca Ankara, İstanbul, Samsun, Mersin, Isparta, Afyonkarahisar, Trabzon, Erzurum, Uşak, Niğde, Adana, Muğla ve Düzce'de miting gerçekleştirdi. Denizli, Aydın, Balıkesir, Antalya, Kocaeli, Bursa ve Manisa'da da Kılıçdaroğlu ile ortak miting düzenledi. Seçimlerde ise büyükşehir ve il belediyesi alamayan İYİ Parti 19 ilçe ve 6 belde kazanabildi. Türkiye genelinde aldığı oy yüzde 7,45 oranında kaldı. Buna karşın CHP 5'i büyükşehir, 5'i il olmak üzere 10 yeni belediye kazandı. Bu durum ittifakın CHP'ye kazandırdığı ancak İYİ Parti'ye kaybettirdiği şeklinde değerlendirildi.¹⁴³ Seçim sonuçlarını değerlendiren Akşener ise “Bu seçimin galibi Millet İttifakı'dır. İYİ Parti'nin Millet İttifakı'na kattığı güç ortadadır”¹⁴⁴ ifadelerini kullandı.

23 HAZİRAN İSTANBUL SEÇİMİ

31 Mart seçimlerinin ardından YSK 6 Mayıs'ta İstanbul büyükşehir belediye başkanlığı seçimini yenileme kararı aldı. Kararın ardından Meral Akşener gelişmeleri değerlendirmek üzere Başkanlık Divanı'nı topladı. Toplantı sonrasında İYİ Parti, YSK'ya

138. “Mersin'de İyi Parti'ye Yapılan Dahili Operasyon”, İYİ Parti, 19 Şubat 2019, <https://iyiparti.org.tr/mersin-de-iyi-parti-ye-yapilan-dahili-operasyon>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2019).

139. “İYİ Parti Genel Başkanı Akşener: Mersin'de İçimizden İhanete Uğradık”, Anadolu Ajansı, 26 Şubat 2019.

140. “İYİ Parti'nin Mersin Adayını Burhanettin Kocamaz Açıkladı”, *Hürriyet*, 28 Şubat 2019.

141. “CHP-İYİ Parti İttifakında Kriz: 2 Büyükşehir İstiyorlar”, *Yeni Şafak*, 30 Kasım 2018.

142. “CHP Balıkesir Adayını Geri Çekti”, *Hürriyet*, 4 Ocak 2019.

143. “Seçimin Kaybedeni İYİ Parti”, *Türkiye*, 1 Nisan 2019.

144. “İYİ Parti Genel Başkanı Akşener: Bu Seçimin Galibi Millet İttifakı'dır”, *Milliyet*, 1 Nisan 2019.

seçimin iptaline ilişkin kararın yeniden değerlendirilmesi talebinde bulundu.¹⁴⁵ Ancak YSK, İYİ Parti'nin talebini reddetti. Partisinin grup toplantısında konuşan Akşener kararı “darbe” olarak değerlendirdi.¹⁴⁶ İYİ Parti'den yapılan açıklamada da karar için “6 Mayıs sivil darbesi” ifadesi kullanıldı.¹⁴⁷

İYİ Parti daha sonra seçimlerinin iptaline neden olan sandık kurullarının diğer seçim türlerinde de görev yapması gerekçesiyle İstanbul'daki tüm seçimlerin iptalini istedi.¹⁴⁸ Ancak bu talebi de YSK tarafından reddedildi. Bu süreçte Kemal Kılıçdaroğlu, kurmaylarıyla birlikte İYİ Parti Genel Merkezi'ne gelerek Akşener'i ziyaret etti. Ziyaret sonrasında basın açıklaması yapan Akşener 31 Mart'ta olduğu gibi 23 Haziran seçiminde de CHP adayını destekleyeceklerini açıkladı.

Seçim sürecinde Akşener, CHP adayına destek olmak için Avcılar, Esenyurt, Bahçelievler, Küçükçekmece, Başakşehir, Bayrampaşa ve Kadıköy'de miting düzenledi. Çatalca'da ise CHP adayı Ekrem İmamoğlu ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mansur Yavaş ile ortak bir miting gerçekleştirdi. Mitinglerinde seçimin yenilenmesi kararını eleştiren Akşener sık sık “sivil darbe” ve “sandık darbesi” ifadelerini kullandı. Öte yandan Akşener; Şile, Çekmeköy, Sultanbeyli, Tuzla, Beykoz, Sarıyer, Eyüp, Sancaktepe, Zeytinburnu, Güngören, Bağcılar, Esenler, Ümraniye, Pendik ve Üsküdar ilçelerini de seçim çalışmaları kapsamında ziyaret etti.

Bunlara ek olarak İYİ Parti, İstanbul seçimi için her ilçede bir “demokrasi çadırı” kurdu. YSK kararının “hukuksuz” olduğunu savunan İstanbul İl Başkanı Buğra Kavuncu çadırlarda vatandaşla birebir temasa geçerek bu kararı anlattıklarını belirtti. İYİ Parti'nin 81 il başkanı ise seçim çalışmaları kapsamında İmamoğlu'na destek olmak için İstanbul Bakırköy'deki iftarda bir araya geldi. İl başkanlarına İstanbul'daki hemşehri dernekleri ile diyalog kurma noktasında aktif görev verildi.¹⁴⁹ Ayrıca İYİ Parti milletvekillerini, GİK üyelerini ve il başkanlarını 14-17 Haziran ve 21-23 Haziran tarihlerinde İstanbul'da saha çalışması yapmak üzere görevlendirdi.¹⁵⁰

CHP adayının seçimi kazanmasının ardından konuşan Akşener seçim sonuçlarının Cumhur İttifakı'na bir uyarı niteliğinde olduğunu ifade etti. Bu sürecin ardından erken seçim tartışmalarının başlaması üzerine ise “İstanbul seçim sonuçları muhalefet partisi olarak bizim için bir erken seçim gerekçesi değil”¹⁵¹ açıklamasını yaptı.

145. “YSK İYİ Parti'nin Talebini Reddetti”, *Milliyet*, 7 Mayıs 2019.

146. “YSK: İstanbul'da Seçimlerin Yenilenmesi Kararı için Kim Ne Dedi?”, BBC Türkçe, 7 Mayıs 2019.

147. “6 Mayıs Sivil Darbesi”, İYİ Parti, 8 Mayıs 2019, <https://iyiparti.org.tr/6-mayis-sivil-darbesi>, (Erişim tarihi: 1 Eylül 2019).

148. “İYİ Parti'den YSK'ya ‘Tam Kanunsuzluk’ Başvurusu”, *Milliyet*, 8 Mayıs 2019.

149. “İYİ Parti İl Başkanları İstanbul'da Toplanacak”, NTV, 19 Mayıs 2019.

150. “İYİ Parti'den Yıldırım'a Eleştiri”, *Habertürk*, 12 Haziran 2019.

151. “İYİ Parti Genel Başkanı Akşener: İstanbul Seçim Sonuçları Bizim için Bir Erken Seçim Gerekçesi Değil”, Anadolu Ajansı, 25 Haziran 2019.

OLAĞANÜSTÜ KURULTAYLAR VE PARTİ İÇİ GELİŞMELER

İstifalar

Yıl içerisinde İYİ Parti sık sık istifalarla gündeme geldi. Manisa milletvekili Tamer Akkal, HDP'nin büyükşehirlerde aday çıkarmamasının Millet İttifakı'na destek vermek anlamına geldiğini belirtti ve bu sebeple istifa ettiğini duyurdu.¹⁵² Partililer olarak kamuoyuna yansıtılmaya çalışılan da parti içindeki sıkıntılarının çok fazla olduğunu vurgulayan Akkal, AK Parti'ye geçti. İYİ Parti Genel Başkan Yardımcı Ümit Özdağ ise başkan yardımcılığı görevinden istifa etti. Özdağ'ın Koray Aydın ve Müsavat Dervişoğlu'nun parti içi politikalarına ve bu politikalar sonucu ortaya çıkan seçim sonuçlarına tepki olarak istifa ettiği iddia edildi.¹⁵³ Öte yandan Hukuk ve Seçim İşleri Başkanı Hasan Seymen'in 2011'de yapmış olduğu bir konuşmada "Cumhuriyet'in Çerkeslere asimilasyon uyguladığını" söylediği ortaya çıktı. Söz konusu ifadeler parti içinde tepkilere neden oldu. Yerel Yönetimler Başkanı Metin Ergun, Seymen'e istifa çağrısında bulundu.¹⁵⁴ İstifa eden Seymen'in yerine ise Nuri Okutan getirildi.

Kurucu üyeler arasında yer alan MHP 21. Dönem Erzurum milletvekili Cezmi Polat, Ali Türkşen; İYİ Parti Genel İdare Kurulu (GİK) üyelerinden İsmail Koncuk ve Murat Uysal üyeliklerinden istifa etti. İstifalar il ve ilçe teşkilatları özelinde de devam etti. İzmir, Mersin, Aydın, Samsun, Kırklareli, Burdur, Tekirdağ, Yalova, Ağrı ve Şırnak teşkilatlarında çok sayıda yönetici ve üye istifa etti. İl ve ilçe teşkilatları düzeyinde yaşanan istifalarda kimi zaman "HDP ile iş birliği" kimi zaman parti içi sıkıntılar gerekçe gösterildi. İstifaların bir diğer önemli sebebinin ise MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli'nin İYİ Parti'lilere yaptığı "yuvaya dönün" çağrısı olduğu belirtildi.¹⁵⁵ Nitekim bu çağrı üzerine İYİ Parti Silivri İlçe Başkanlığı kurucularından Alpay Denizli beraberindeki 15 kişi ile MHP'ye katıldı. Antalya Kepez'de ise aralarında İYİ Parti ilçe başkan yardımcısının da olduğu 20 kişiye MHP rozeti takıldı.

CHP-İYİ PARTİ İTTİFAKINDA SON DURUM

Yerel seçim sürecinde CHP adayının desteklendiği büyükşehirlerde aday göstermesi sebebiyle HDP'nin de Millet İttifakı'na dahil olduğu değerlendirildi. Yerel seçim sonrasında gelişen süreçte de CHP'nin HDP ile yakın temas halinde bulunması İYİ Parti içinde rahatsızlık yarattı. Bununla birlikte yargı paketi konusunda toplantı hazırlayan CHP bu toplantıya Meclisteki tüm partileri davet etti. İYİ Parti ise daveti reddetti. İYİ Parti Grup Başkan Vekili Lütfü Türkkan "Biz CHP ile aynı siyasi görüşe mensup iki parti değiliz. Bir seçim ittifakı yaptık, seçim bitti. Dolayısıyla

152. "İYİ Parti'de HDP İstifası", *Hürriyet*, 29 Ocak 2019.

153. "İYİ Partili Ümit Özdağ Görevinden İstifa Etti", *Hürriyet*, 2 Nisan 2019.

154. "İYİ Parti'de Hasan Seymen Görevinden İstifa Etti", *Habertürk*, 4 Eylül 2019.

155. Nebi Miş, "Bahçeli'nin Açıklamaları ve İYİ Parti", *Türkiye*, 3 Ağustos 2019.

la kimse bizi HDP ile anayasa hazırlamaya gayret eden CHP ile ilanihaye yan yana tutmasını” açıklamasını yaptı.¹⁵⁶ CHP kanadından ise buna karşılık “Hiçbirimizin Millet İttifakı’nı değersizleştirmeye hakkı yoktur”¹⁵⁷ cevabı verildi. İYİ Parti sözcüsü Yavuz Ağırlioğlu ise “CHP’nin her yaptığına ‘evet’ diyerek savunmuyoruz. HDP’ye kimi krediler açarak siyaset yapmanızı doğru bulmuyoruz diyoruz. CHP, HDP ile kurumsal olarak devam edeceğim diyebilir, tercihidir. Ama biz bu bileşen içinde olmayız” diyerek bu rahatsızlığı dile getirdi. Söz konusu açıklamalar “İttifakta çatlak mı var?” tartışmalarını gündeme getirdi.¹⁵⁸

Bunlarla birlikte Ali Babacan ve Ahmet Davutoğlu’nun kuracağı yeni partilerin üçüncü bir ittifak bloku oluşturacağı, İYİ Parti’nin de bu blokta yer alabileceği değerlendirildi. İlerleyen süreçte Akşener’in “Yeni partilerden birinin genel başkanı sizden 20 milletvekili isterse verir misiniz?” sorusuna “Biz de böyle bir yoldan geçtiğimiz için elbette evet derim” şeklinde cevap vermesi söz konusu değerlendirildi.¹⁵⁹

Olağanüstü Kurultaylar

İYİ Parti sene içerisinde iki defa olağanüstü kurultaya gitti. 25 Mayıs’ta gerçekleştirilen 3. Olağanüstü Kurultay’da parti tüzüğünde 92 maddelik değişiklik yapıldı. Bu bağlamda genel başkana Genel İdare Kurulu (GİK) üyesi olmayan üç parti üyesini Başkanlık Divanı’na atama yetkisi verildi. 80 olan GİK üye sayısının 50’ye indirilmesine, bu kararın ise ilk kurultayda delegenin onayına sunulmasına karar verildi. Kadın kolları kurulmasının önü açıldı. Geri kalan tüzük değişikliklerinin büyük bölümü imla ve cümle düşüklüğü olan maddeler üzerinde yapıldı.¹⁶⁰

3 Ağustos’ta gerçekleştirilen 4. Olağanüstü Kurultay’da ise genel başkan seçimi yapılmazken partinin üst düzey yönetimi belirlendi. Kurultay sonucunda 80 olan GİK üye sayısı delegenin de onayıyla 50’ye indirildi. Merkez Bankası eski başkanı ve Ankara milletvekili Durmuş Yılmaz ile Ümit Özdağ GİK üyeliğine yeniden aday olmadı. Müsavat Dervişoğlu da TBMM grup başkan vekili seçilmesi nedeniyle adaylığını koymadığını açıkladı. Genel Başkan Yardımcısı Koray Aydın ile Genel Sekreter Cihan Paçacı’nın da aralarında bulunduğu Akşener’in başkanlık divanında yer alan isimlerin büyük bölümü GİK’e girmeyi başardı. Başkanlık Divanı’nın ise genel başkan yardımcılarında değil her biri ayrı uzmanlık alanı olan “başkanlıklar”dan oluşmasına karar verildi. Kurultay sonrası 7 Ağustos’ta ilk toplantısını yapan kurulda söz konusu başkanlık modeliyle Türkiye’yi yönetmeye hazır bir “gölge kabine” oluşturulmasının amaçlandığını belirtildi.¹⁶¹

156. “Millet İttifakı’nda ‘Yargı Paketi’ Krizi”, *Milliyet*, 23 Eylül 2019.

157. “CHP Genel Başkan Yardımcısı Öztrak: CHP’nin Erken Seçim Talebi Yok”, *Anadolu Ajansı*, 19 Eylül 2019.

158. Hazal Duran, “Millet İttifakı Nereye Gidiyor?”, *Sabah Perspektif*, 5 Ekim 2019.

159. “İYİ Parti Lideri Akşener: Yeni Partilere Vekil Veririm”, *Milliyet*, 14 Aralık 2019.

160. “İYİ Parti’de Tüzük Değişikliği”, *Milliyet*, 26 Mayıs 2019.

161. “İYİ Parti Yönetimi Belli Oldu”, *Anadolu Ajansı*, 7 Ağustos 2019.

Kurultay'da öne çıkan en önemli husus GİK üyelerinin Akşener'in oluşturduğu anahtar listeye değil çarşaf liste yöntemiyle seçilmesi oldu. Buna karşın 239 kişilik listede 110 ile 150'nci sıra arasında yer alan isimlerin "genel başkanın anahtar listesi olduğu" ileri sürüldü. Seçimlerin çarşaf liste ile değil anahtar listeye göre yapıldığı tartışmalarını değerlendiren Koray Aydın bu iddianın doğru olmadığını, 110 ile 150 arasında yer alan isimlerin başvuru sıralarına göre art arda dizildiğini savundu. Seçimlerin yenilenmesini isteyen bazı delegelerin GİK üye seçiminde usulsüzlük yapıldığı, parti tüzüğüne ve Genel Başkan Meral Akşener'in çarşaf liste çağrısına uyulmadığı gerekçesiyle Çankaya İlçe Seçim Kuruluna itiraz ettiği belirtildi. Çankaya İlçe Seçim Kurulunun ise itirazı "yetki alanında yer almadığı" gerekçesiyle reddettiği ifade edildi.¹⁶²

Bunlara ek olarak İYİ Parti'nin 2. kuruluş yıl dönümü 26 Ekim'de gerçekleştirilen bir resepsiyon ile kutlandı. Resepsiyona CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu, AK Parti Genel Başkan Yardımcıları Jülide Sarıeroğlu ve Hayati Yazıcı, DSP Genel Başkanı Önder Aksakal, BBP Genel Başkan Yardımcısı Ali Keser, Vatan Partisi Genel Başkan Yardımcısı Hasan Korkmazcan katıldı.

İYİ PARTİ VE DIŞ POLİTİKA

Sene içinde dış politikada S-400 alımı, Doğu Akdeniz'de sondaj çalışmaları ve Barış Pınarı Harekatı gibi önemli gelişmeler yaşandı. İYİ Parti bu gelişmelere destek olduğunu ifade etmekle birlikte bazı hususlarda eleştirilerde bulunmaya devam etti. S-400'ler hakkında Türkiye'nin savunma ihtiyacını karşılaması gerektiğini ifade eden Akşener, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin arasında gerçekleşen satın alma sürecini ise "Süreci şahsi alışveriş gibi yürütüyorlar" diyerek eleştirdi. Ayrıca S-400'ler hakkında bilgilendirilmediklerini söyledi.¹⁶³ Bununla birlikte Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Yunanistan ve Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetlerine tepki göstermesi üzerine İYİ Parti; AK Parti, CHP ve MHP ile ortak bir bildiri imzalayarak çalışmalara sahip çıktı. Akşener, partisinin grup toplantısında yaptığı konuşmada sondaja destek verdiklerini "İYİ Parti olarak bugüne kadar yaptığı yanlışları not ettiğimiz iktidarın bugünkü tavrının arkasında olduğumuzu buradan ilan ediyoruz"¹⁶⁴ sözleriyle ifade etti.

IMF ile Görüşme

Uluslararası Para Fonu (IMF) heyeti, kuruluş anlaşması çerçevesinde gözlem görevini yerini getirmek üzere geldiği Türkiye'de –resmi programda olmadığı halde– CHP ve İYİ Parti temsilcileriyle görüştü. İYİ Parti adına Genel Başkan Yardımcısı ve Merkez

162. "İYİ Parti'de Yeni Kadrolar Belirlendi", *Habertürk*, 6 Ağustos 2019.

163. "İYİ Parti Lideri Meral Akşener'den S-400 Açıklaması", *Habertürk*, 19 Haziran 2019.

164. "İYİ Parti Genel Başkan Akşener: Doğu Akdeniz Konusunda İktidarın Bugünkü Tavrının Arkasındayız", *Anadolu Ajansı*, 17 Temmuz 2019.

Bankası eski Başkanı Durmuş Yılmaz'ın katıldığı bu görüşme tartışmaları da beraberinde getirdi. IMF İcra Direktörü Raci Kaya söz konusu görüşmeye ilişkin “Heyetle yapılan toplantılar boyunca böyle bir görüşme niyetinden dahi söz edilmemiştir. Buna rağmen böylesi saklanan meşruiyet dışı bu toplantı Türkiye’ye karşı farklı bir ajandanın varlığının göstergesidir” açıklamasını yaptı.¹⁶⁵ Yılmaz ise görüşmenin gizli olmadığını ve IMF’den gelen talep üzerine gerçekleştirildiğini belirtti. Ne konuşulduğu sorusuna ise “4. Madde Konsültasyon Çalışması çerçevesinde görüşüldü”¹⁶⁶ diyerek cevap verdi. Akşener de görüşmenin gizli olmadığını savundu ve AK Parti’yi IMF ile gizli görüşmeler yapmakla suçladı.

Barış Pınarı Harekatı

İYİ Parti, Türk Silahlı Kuvvetlerinin 9 Ekim’de Suriye’nin kuzeyindeki PKK/YPG ve DEAŞ terör örgütlerine karşı başlattığı Barış Pınarı Harekatı’na destek verdiğini açıkladı. Harekatın başlaması üzerine İYİ Parti Genel Merkezi’ne ve tüm il-ilçe binalarına Türk bayrağı asıldı. Barış Pınarı Harekatı’nın geç kalınmış bir hareket olduğunu söyleyen Akşener, Türkiye’nin aynı zamanda diplomatik yöntemleri de kullanması gerektiğini vurguladı ve Esed ile görüşülmesi gerektiğini savundu.¹⁶⁷ Bu süreçte Akşener’in talimatı üzerine İYİ Parti milletvekilleri Ümit Özdağ, Hüseyin Filiz, Yasin Öztürk; Yüksek İstişare Kurulu Üyesi Hanefi Yıldırım ve Şanlıurfa il teşkilatı yöneticileri Suruç, Akçakale ve Ceylanpınar’ı ziyaret etti.¹⁶⁸ Öte yandan İYİ Parti Milli Güvenlik Politikaları Başkanı Aytun Çıray harekatı desteklemenin zorunlu olduğunu ancak bunun iktidarın alacağı her kararı destekleyecekleri anlamına gelmediğini vurguladı.¹⁶⁹ Son aşamada ise Akşener, Rusya ve ABD ile yapılan anlaşmalardan duyduğu rahatsızlığı “Milletimizin ve bizim ülkemizin iyiliği uğruna destek verdiğimiz Barış Pınarı Harekatı’nın bugün geldiği noktadan endişe duyuyoruz”¹⁷⁰ diyerek dile getirdi.

Sonuç olarak ittifakların uygulandığı ilk yerel seçim olma özelliğini taşıyan 31 Mart seçimleri siyasi partilerin en önemli gündem başlığını oluşturdu. Büyükşehir ve il belediyesi kazanamayan İYİ Parti 19 ilçe ve 6 belde kazanabildi. Seçim sürecinde başlayan ve sonrasında da devam eden “CHP ile HDP arasındaki iş birliği” değerlendirmeleri ise parti içinde rahatsızlık yarattı. Konuyla ilgili İYİ Parti kanadından yapılan açıklamalarda CHP’ye HDP ile arasına mesafe koyması yönünde mesajlar verildi. İYİ Parti’nin ilerleyen dönemde yoluna Millet İttifakı içinde devam edip etmeyeceği ise merak konusu oldu. Ayrıca yaşanan istifalar ve gerçekleştirilen kurultaylar da parti gündeminde geniş yer tuttu.

165. “IMF Heyetinin CHP ve İyi Parti ile Gizli Görüşmesine Tepki”, *Hürriyet*, 23 Eylül 2019.

166. “CHP ve İyi Parti’nin IMF ile Gizli Görüşmesi”, *Milliyet* 23 Eylül 2019.

167. “Akşener’den Asker Selamı”, *Milliyet*, 16 Ekim 2019.

168. “İYİ Parti Heyeti Şanlıurfa’da”, *Habertürk*, 13 Ekim 2019.

169. “Aytun Çıray’dan Barış Pınarı Harekatı Açıklaması”, *Habertürk*, 20 Ekim 2019.

170. “Meral Akşener: Barış Pınarı Harekatı’nın Geldiği Noktadan Endişe Duyuyoruz”, NTV, 5 Kasım 2019.

KRONOLOJİ: 2019'DA İYİ PARTİ	
25 Ocak	CHP ile iş birliği protokolü imzalandı.
28 Ocak	Manisa milletvekili Tamer Akkal, İYİ Parti'den istifa etti. Akkal daha sonra AK Parti'ye geçti.
19 Şubat	Mersin İl Başkanlığı aday listesini YSK'ya 20 dakika gecikme ile teslim etti. YSK Kocamaz'ın adaylığını kabul etmezken İYİ Parti'den yapılan açıklamada söz konusu gecikme "dahili operasyon" olarak adlandırdı.
31 Mart	İYİ Parti, yerel seçimlerde yüzde 7,45 oranında oy aldı. Hiçbir büyükşehir ve il belediyesi kazanamazken 19 ilçe ve 6 belde kazanabildi.
25 Mayıs	3. Olağanüstü Kurultay gerçekleştirildi. Kurultay'da parti tüzüğü ile ilgili düzenlemeler yapıldı.
3 Ağustos	4. Olağanüstü Kurultay gerçekleştirildi. Kurultay'da Genel İdare Kurulu üyeleri çarşaf liste yöntemiyle seçildi.
21 Eylül	İYİ Parti sözcüsü Yavuz Ağırlioğlu, CHP'nin HDP'ye yönelik adımlarını gördüklerini ve bu konuda endişeli olduklarını belirtti. Ağırlioğlu, Millet İttifakı'na Katolik nikahı ile bağlı olmadıklarını söyledi.
23 Eylül	IMF heyeti CHP ve İYİ Parti temsilcileriyle görüştü. Görüşmeye İYİ Parti adına Durmuş Yılmaz katıldı.
16 Aralık	İYİ Parti "Suriyeli Sığınmacıların Ülkelerine Dönüş Çalıştayı" düzenledi.

2019'DA HALKLARIN DEMOKRATİK PARTİSİ (HDP)

2019'da Halkların Demokratik Partisi'nin (HDP) gündemini 31 Mart yerel seçimleri, ittifak arayışları, çeşitli terör eylemleri nedeniyle kayyum atanan belediyeler, haklarında açılan soruşturmalar sonucunda tutuklanan parti mensupları ve Diyarbakır annelerinin eylemleri oluşturdu. Parti yılın ilk çeyreğinde yerel seçimlere odaklandı. 31 Mart yerel seçimleri hem son dönemde kaybettiği motivasyonu yeniden yakalama hem de kayyum atanan belediyeleri tekrar kazanarak kendi seçim bölgesinde etkin olabilme adına HDP açısından oldukça önemliydi. Bu doğrultuda parti 31 Mart yerel seçimlerine yönelik yoğun bir kampanya yürüttü. Doğu ve güneydoğu illerinde kendi adına bir seçim kampanyası yürüten HDP diğer illerde ise "Cumhur İttifakı karşıtlığı" üzerinden Millet İttifakı lehine bir strateji izledi.¹⁷¹ Buna göre HDP doğu ve güneydoğu illeri için kendisine yakın çizgideki partilerle Kürt kimliği üzerinden ideolojik bir ittifak hedeflerken diğer illerde ise Cumhur İttifakı adaylarına karşı hangi partinin adayı güçlüyse onu destekleme kararı aldı.

Bu gelişmeler ışığında gidilen seçimlerde Millet İttifakı partileri HDP'nin taktik oylarıyla istediğini elde ederken HDP kendi seçim bölgesinde önemli kayıplar yaşadı. Bu durum parti içerisinde rahatsızlık yaratırken bir kez daha parti içi liderlik tartışmaları gündeme geldi. Bu tartışmalar devam ederken HDP, terörle iltisaklı siyaset tarzını 2019'da da sürdürdü. Parti terör örgütleriyle arasına mesafe koymadığı gibi Barış Pınarı Harekatı, Doğu Akdeniz meselesi ve Amerikan Temsilciler Meclisinin sözde soykırım tasarısı gibi konularda da Türkiye karşıtı pozisyon aldı. HDP bu tu-

171. Nebi Miş, "Taktik, İş Bölümü ve Stratejisi Erken Çöktü", *Türkiye*, 9 Mart 2019.

tumu nedeniyle büyük tepki topladı. Sonraki süreçte yasa dışı eylemleri nedeniyle milletvekili, belediye ve il başkanı gibi birçok parti mensubu hakkında soruşturmalar açıldı, gözaltı ve tutuklamalar yapıldı. Çeşitli terör eylemleri nedeniyle birçok il ve ilçe belediye başkanı görevden alınarak yerlerine kayyum atandı. Öte yandan 2019'un son aylarında terör örgütlerinin HDP aracılığıyla çocuklarını dağa kaçırdığını öne süren aileler HDP Diyarbakır İl Başkanlığı önünde oturma eylemi başlattı. Eyleme katılan ailelerin sayısı gün geçtikçe arttı ve eylem kamuoyunda geniş yankı buldu.

31 MART YEREL SEÇİMLERİ

Seçim Kampanyası ve Adaylar

31 Mart yerel seçimlerini kendi siyasi varlığı adına hayati gören HDP, bu seçimlere yönelik hazırladığı “Daha Çok Özgürlük, Daha Çok Hak, Daha Çok Hayat” isimli seçim bildirgesini “Birlikte Demokrasiye” sloganıyla kamuoyuna sundu.¹⁷² Bugüne kadarki en kapsamlı yerel seçim bildirgesini hazırlayan HDP söz konusu bildirmede bir kez daha özerklik ve öz yönetim vurgusu yaptı. Öte yandan 31 Mart yerel seçimlerini bir “demokrasi referandumu” olarak gören HDP 31 Mart'ta yapılacak yerel seçimleri “kayyuma karşı bir referandum” şeklinde lanse etti.¹⁷³ Yerel seçimlerin ruhuna aykırı olarak ülkedeki genel siyaset üzerinden seçim kampanyası yürüten HDP seçim bildirgesinde de daha çok genel siyaseti ilgilendiren konulara yer verdi.

HDP'nin 31 Mart yerel seçimlerinde aday belirlerken temel motivasyonu Cumhuriyet İttifakı karşıtlığı oldu. Bu doğrultuda parti İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Mersin, Antalya, Bursa, Aydın, Hatay ve Muğla'da aday çıkarmayarak Millet İttifakı adaylarını destekleme kararı aldı.¹⁷⁴ Öte yandan Adıyaman ve Şanlıurfa'da Saadet Partisi adaylarının, Gaziantep'te ise DSP adayı Celal Doğan'ın desteklenmesine karar verildi.¹⁷⁵ Bu ortaklıklar neticesinde HDP 30 ilde aday çıkarırken 51 ilde aday göstermedi. HDP'nin bu aday stratejisi kamuoyunda partinin “Türkiye partisi olma” amacından vazgeçtiği yorumlarına neden oldu.

TABLO 1. HDP'İN 31 MART SEÇİMLERİNDE BÜYÜKŞEHİR VE İL BELEDİYE BAŞKANLIĞI DÜZEYİNDE ADAY GÖSTERDİĞİ 30 ŞEHİR

Ağrı	Bolu	Elazığ	Kayseri	Mardin	Şırnak
Balıkesir	Burdur	Erzurum	Kocaeli	Muş	Tekirdağ
Batman	Denizli	Hakkari	Konya	Osmaniye	Tunceli
Bingöl	Diyarbakır	Iğdır	Malatya	Sakarya	Van
Bitlis	Edirne	Kars	Manisa	Siirt	Yalova

172. “Daha Çok Özgürlük Daha Çok Hak Daha Çok Hayat”, HDP 2019 Yerel Yönetimler Seçim Bildirgesi.

173. “HDP Eş Genel Başkanı Temelli: 31 Mart Seçimleri Demokrasi Referandumu”, NTV, 12 Şubat 2019.

174. “HDP 11 Büyükşehirde Aday Çıkarmadı”, *Hürriyet*, 20 Şubat 2019.

175. “HDP 8 İlde Adaylarını Açıkladı: Gaziantep ve Adıyaman'da Aday Çıkarılmayacak”, Sputnik Türkiye, 6 Şubat 2019.

Öte yandan bazı seçim çevrelerinde partinin milletvekilleri aday gösterilerek seçmenin dikkati çekilmeye çalışıldı. Buna göre Kars'ta Ayhan Bilgen, Diyarbakır'da Adnan Selçuk Mızraklı, Van'da Bedia Özgökçe Ertan, İstanbul Bağcılar'da Hüda Kaya, Ankara Çankaya'da ise Filiz Kerestecioğlu aday gösterildi.¹⁷⁶

İttifaklar

Seçim ittifakları meselesi HDP'nin yerel seçimlere ilişkin gündeminin merkezinde yer aldı. Bu doğrultuda ilk girişimlerini 24 Haziran 2018 seçimleri öncesinde gerçekleştiren HDP söz konusu seçimde Millet İttifakı'nda yer alan partilerle "örtülü" bir şekilde ittifak yaptı. Sonraki süreçte HDP ile Millet İttifakı partileri arasındaki birliktelik devam etti. 31 Mart seçimlerine gidilirken HDP yöneticileri Millet İttifakı'yla iş birliğini açıktan dillendirmeye başladı. Öyle ki HDP Eş Genel Başkanı Pervin Buldan ittifak tartışmalarına ilişkin "Bizim partimiz, AK Parti-MHP ittifakını bitirecek kilit bir partidir. Bunun farkında olanlarla beraber zaten yolumuzu yürüyoruz ve yürümeye de devam edeceğiz. Bu seçimlerde demokratik güç birliği yapılması herkesin ortak görev ve sorumluluğudur"¹⁷⁷ ifadelerini kullandı. Bir diğer Eş Genel Başkan Sezai Temelli ise CHP'nin Ankara ve İstanbul Büyükşehir Belediye Başkan adayları Mansur Yavaş ve Ekrem İmamoğlu'nun seçildikleri takdirde bunun HDP'li oyları ile olacağını söyledi.¹⁷⁸ Buna karşın terör örgütleri güdümünde yürüttüğü siyaseti nedeniyle HDP ile açıktan bir ittifakın maliyeti Millet İttifakı partilerini bu iş birliğini açıkça yürütmekten uzak tuttu.¹⁷⁹

HDP 31 Mart seçimleri için gerçekleştirdiği ittifaklar sonucunda doğu ve güneydoğu bölgelerinde güçlü olduğu illerde kendi adaylarıyla seçimlere girme kararı alırken diğer büyükşehir ve illerde ise hiçbir aday çıkarmayarak genellikle Millet İttifakı adaylarını destekledi. HDP'nin bu seçim stratejisinin merkezinde hem son dönemde kaybettiği motivasyonu yeniden yakalama hem de AK Parti karşıtlığı üzerinden Cumhuriyet İttifakı'na kaybettirme amacı bulunuyordu.¹⁸⁰

HDP'nin 31 Mart seçimlerine ilişkin ittifak çalışmaları yalnızca Millet İttifakı ile sınırlı değildi. Özellikle doğu ve güneydoğu illerinde oyların bölünmesini istemeyen HDP bu doğrultuda aynı çizgideki yedi partiyle bir araya gelerek "Kürdistan Seçim İttifakı" adını verdikleri bir birliktelik oluşturdu.¹⁸¹ Bu ittifakın temel motivasyonu da yine Cumhuriyet İttifakı karşıtlığı olarak öne çıktı.

176. Serencan Erciyas ve Ahmet Baykal, *31 Mart Seçimlerine Doğru Dünden Bugüne Partilerin Yerel Yönetim Vizyonu*, (SETA Rapor, İstanbul: 2019).

177. "Buldan: Kilit Partiyiz", *Hürriyet*, 9 Ocak 2019.

178. "HDP Eş Genel Başkanı Sezai Temelli: İstanbul ve Ankara'yı İmamoğlu ve Yavaş Değil HDP Yönetecek", CNN Türk, 17 Mart 2019.

179. "Kimseden Bir Şey Gizlemiyoruz", *Hürriyet*, 30 Ocak 2019.

180. Nebi Miş, "Stratejik ya da Taktiksel Oyun Siyasi Alana Etkisi", *Türkiye*, 17 Ocak 2019.

181. "HDP'den Cumhuriyet İttifakı'na Karşı 'Kürt İttifakı'", Sputnik Türkiye, 7 Ocak 2019.

Seçim Sonuçları

31 Mart yerel seçimleri seçime katılan her parti için farklı mesajlar içeren bir tablo ortaya çıkardı. Bu tabloda HDP güçlü olduğu seçim çevrelerinde istediği sonucu nispeten elde etse de önemli oranda oy kaybı yaşadı. Seçime katıldığı 30 ilden yalnızca 3 büyükşehir ve 5 il belediyesi kazanan HDP toplamda ise 57 belediye kazanabildi. Buna karşın geçmiş yıllarda önemli oranda oy alarak kazandığı Ağrı, Bitlis ve Şırnak'ı AK Parti'ye ve Tunceli'yi ise TKP'ye kaybeden HDP geçmiş seçimden farklı olarak yalnızca Kars'ı kazanabildi.

TABLO 2. HDP'NİN KAZANDIĞI İLLER

Büyükşehirler: Diyarbakır – Mardin – Van

Diğer iller: Batman – Hakkari – Iğdır – Kars – Siirt

Öte yandan seçim stratejisinin bir parçası olarak seçime katılmadığı 51 ilde genellikle Millet İttifakı adaylarını destekleyen HDP bu stratejisinde daha başarılı oldu. Özellikle İstanbul, Ankara, Antalya, Adana ve Mersin gibi büyükşehirlerde Millet İttifakı adaylarını destekleyen HDP seçmen tabanını bu adaylara yönlendirerek seçimlerde bu adayların başarılı olmalarını sağladı.¹⁸²

TABLO 3. 31 MART 2019 YEREL SEÇİM SONUÇLARI (HDP)¹⁸³

	BÜYÜKŞEHİR BELEDİYE BAŞKANLIĞI	BELEDİYE BAŞKANLIĞI	İL GENEL MECLİS ÜYELİĞİ	BELEDİYE MECLİS ÜYELİĞİ
Toplam Seçmen	33.651.741	53.169.212	12.837.077	53.203.842
Kullanılan Oy	28.498.346	44.860.777	10.975.294	44.881.860
Geçerli Oy	27.380.276	43.164.371	10.505.314	42.998.754
HDP'nin Aldığı Oy Sayısı	1.137.552	1.951.185	833.237	2.409.485
HDP'nin Aldığı Oy Oranı (Yüzde)	4,15	4,52	7,93	5,60
Kazanılan Başkanlık/ Üyelik Sayısı	3	57	101	1.230

TERÖRDEN KOPAMAYAN GAYRİ MİLLİ SİYASET

Kayyum Atanan Belediyeler

Geçmiş yıllarda terör örgütleriyle irtibatları ve çeşitli yasa dışı eylemleri nedeniyle milliyetçi Kürt siyasi hareketi çizgisindeki birçok belediyeye İçişleri Bakanlığınca kayyum atanmıştı. Bu durum bugün HDP öncülüğünde sürdürülen etnik milliyetçi Kürt siyasi hareketinin gündemini 2019'da da meşgul etti. Öyle ki bu gelişmeler 31

182. Nebi Miş, "31 Mart'ın Röntgeni", *Kriter*, Sayı: 34, (Nisan 2019).

183. Veriler "www.ysk.gov.tr" den alınmıştır.

Mart yerel seçimlerine gelinen süreçte HDP'nin temel motivasyonunu oluşturdu.¹⁸⁴ Parti 31 Mart seçimlerini bir rövanş mücadelesi olarak gördü ve kayyum atanan belediyeleri yeniden kazanarak bölgedeki etkinliğini sürdürmek istedi. Seçimlerde güçlü olduğu seçim çevrelerinde oy kaybı yaşasa da istediğini elde eden HDP daha önce kayyum atanan birçok belediyeyi yeniden kazandı. Ancak kazanılan bu belediyelerde işleyiş kayyum öncesindeki dönemden farklı olmadı. HDP'li belediyeler yasa dışı eylemlerine devam etti. Bu durum karşısında Ağustos'ta İçişleri Bakanlığı Diyarbakır, Mardin ve Van'ın HDP'li büyükşehir belediye başkanlarını "haklarında terör soruşturmaları olduğu" gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırdı. Görevden alınan belediye başkanlarının yerlerine ise adı geçen şehirlerin valileri belediye başkan vekili sıfatıyla kayyum olarak atandı.¹⁸⁵ İzleyen günlerde ilgili soruşturmalar devam etti, bazı il ve ilçelerde de terör örgütleriyle irtibatlı belediye başkanları görevden alınarak yerlerine kayyumlar atandı.

TABLO 4. KAYYUM ATANAN İL VE İLÇELER

İller: Diyarbakır – Mardin – Van – Hakkari

İlçeler: Karayazı (Erzurum) – Kulp, Kayapınar, Bismil, Kocaköy, Hazro, Yenişehir (Diyarbakır) – Nusaybin, Kızıltepe, Derik, Savur, Mazıdağı (Mardin) – Erciş, Saray, İpekyolu, Muradiye, Özalp, Başkale (Van) – Yüksekova (Hakkari) – Cizre, Idil (Şırnak) – Suruç (Şanlıurfa) – Bulanık, Varto (Muş)

Kayyum atamalarına HDP kanadından tepkiler gecikmedi. HDP Eş Genel Başkanı Pervin Buldan kayyum atamalarıyla Kürtlerin iradelerinin yok sayıldığını iddia ederken –31 Mart seçimlerindeki iş birliğini itiraf edercesine– destek beklediği ittifak ortaklarına ise şu sözlerle yüklendi:

Türkiye'nin demokratikleşmesi için büyük bir ittifak kurmuştuk. İstanbul olmak üzere birçok yerde aday göstermedik. Bugün yaşananlara ses çıkarmayanlar, bizden cevabı mutlaka alacaklardır.¹⁸⁶

HDP'den gelen tepkilerle birlikte diğer siyasilerden ve siyasi partilerden de konuya ilişkin açıklamalar yapıldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan konuyla ilgili "Kim ki terörle el ele olursa yasalar içerisinde onu kapının önüne koyarız"¹⁸⁷ ifadelerini kullandı. MHP Genel Başkanı Bahçeli ise "Belediye imkanlarını Mehmetçik katillerine sunmanın, Anayasa ve kanunları yok saymanın, sandıktan çıkan oy ve desteği yanlış yormanın ahlaken ve hukuken bedeli herkes için bir ve aynıdır"¹⁸⁸ sözleriyle kayyum atamalarına destek verdi. Öte yandan CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu ise kayyum atamalarını doğru bulmadığını ifade ederek HDP'ye destek çıktı.

184. Erciyas ve Baykal, *31 Mart Seçimlerine Doğru Düünden Bugüne Partilerin Yerel Yönetim Vizyonu*.

185. "Üç Belediye Başkanı Terör Bağlantısı Nedeniyle Görevden Uzaklaştırıldı", Anadolu Ajansı, 19 Ağustos 2019.

186. "HDP'li Buldan'dan CHP'ye İttifak Sitemi: İstanbul'da Aday Göstermemiştik, Sessizliklerinin Cevabını Vereceğiz", *Yeni Şafak*, 26 Ekim 2019.

187. "Erdoğan'dan Kayyum Çıkışı: Milletın Parasını Kandil'e Gönderenlere Seyirci Kalamayız", *Sabah*, 23 Ağustos 2019.

188. "Bahçeli'den 'Kayyum' Açıklaması: Hukuken Bedeli Herkes için Bir ve Aynıdır", *Hürriyet*, 21 Ağustos 2019.

Terör Faaliyetleri, Gözaltılar, Tutuklamalar ve Cezalar

HDP öncülüğündeki etnik milliyetçi Kürt siyasi hareketi terörle iç içe siyaset tarzını geçmişten bugüne devam ettirdi. Öyle ki hemen her dönemde hareket mensubu birçok kişi hakkında soruşturmalar açıldı, gözaltılar ve tutuklamalar yapıldı. 2019 içerisinde de parti mensupları hakkında terörle irtibatlı yasa dışı faaliyetleri gerekçesiyle birçok hukuki ve idari işlem yapıldı. Bazı milletvekilleri hakkında soruşturmalar açılırken geçmişten itibaren hukuki süreci devam eden bazı milletvekilleri hakkında ise verilen ceza kararları ilgili kurumlar tarafından onandı. Yine parti mensubu birçok yönetici (il başkanı, başkan yardımcısı vb.) çeşitli terör suçları nedeniyle tutuklandı.

Öte yandan eski HDP Eş Genel Başkanı Figen Yüksekdağ'ın "terör örgütü yöneticiliği", "terör örgütü propagandası", "Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet", "halkı kin ve düşmanlığa tahrik" ve "suç işlemeye tahrik" suçlarından yargılandığı davada tutukluluk halinin devamına karar verildi.¹⁸⁹ Bir diğer eski eş genel başkan Selahattin Demirtaş ise hakkında devam eden davaların birinden 1 yıl 3 ay hapis cezasına çarptırıldı.¹⁹⁰ Ayrıca 27. dönem milletvekilleri Leyla Güven ve Musa Farisoğulları hakkında verilen mahkumiyet kararları ise Yargıtay 16. Ceza Dairesi tarafından onandı.¹⁹¹

DIŞ POLİTİKAYA İLİŞKİN MESELELERDEKİ TUTUM

Türkiye 2019'da bekasına yönelik ciddi tehditlerle karşı karşıya geldi. Bu gelişmelerin başında ülkenin güney sınırında yaşanan gelişmeler vardı. Bu gelişmeler karşısında bölgede terör koridorunun oluşmasını engellemek, bölgeye barış ve huzur getirmek amacıyla 9 Ekim'de Türk Silahlı Kuvvetleri ve Suriye Milli Ordusu tarafından Barış Pınarı Harekati başlatıldı. Harekatin başladığı ilk gün AK Parti, CHP, MHP ve İYİ Parti harekate destek açıklamasında bulundu. Harekatin ilerleyen günlerinde ise bu dört parti Avrupa Parlamentosunun Barış Pınarı Harekati'nı kınayan tasarısına karşı ortak bir bildiri yayımladı.¹⁹² Ancak HDP ne harekate ilişkin bir destek açıklamasında bulundu ne de Avrupa Parlamentosunun skandal kararına karşı yayımlanan ortak bildiriye imza attı.

HDP'nin gayri milli tutum takındığı bir diğer önemli konu Avrupa Birliği'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj çalışmaları nedeniyle Türkiye'ye yönelik yaptırım kararı oldu. Karar karşısında AK Parti, CHP, MHP ve İYİ Parti, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de petrol ve doğal gaz aramasını durdurmaya yönelik yaptırım kararına karşı ortak bildiri yayımladı.¹⁹³ Ancak HDP bir kez daha ortak bildiriye imza atmayarak devlet karşıtı tutumunu sürdürdü.

189. "HDP'li Figen Yüksekdağ'ın Tutukluluk Halinin Devamına Karar Verildi", *Akşam*, 27 Eylül 2019.

190. "Selahattin Demirtaş'a 1 Yıl 3 Ay Hapis Cezası", TRT Haber, 7 Ekim 2019.

191. "Yargıtay'dan 'KCK Ana Davası'yla İlgili Karar", Anadolu Ajansı, 24 Eylül 2019.

192. "TBMM Avrupa Parlamentosu'nun Kararını Kınadı", *Takvim*, 24 Ekim 2019.

193. "Son Dakika: TBMM'den, 'Doğu Akdeniz' için Ortak Bildiri", *Sabah*, 18 Temmuz 2019.

2019 içerisinde HDP'nin Türkiye safında yer almadığı bir diğer husus, ABD Temsilciler Meclisinin sözde Ermeni soykırımını tasarısının kabulüydü. Bu skandal karar karşısında TBMM'de grubu bulunan HDP haricindeki dört siyasi parti ivedilikle ortak bir bildiri yayımladı ve ABD Temsilciler Meclisinin bu kararını kınadığını bildirdi.¹⁹⁴ HDP ise soykırım gibi asılsız iddiaların Türkiye'ye dayatılması karşısında devlet ve millet yanında yer almak yerine Türkiye karşıtı bir tavır takındı. Öyle ki HDP milletvekili Garo Paylan sosyal medya hesabı üzerinden “Ülkem, Ermeni halkının büyük felaketini 105 yıldır inkar ettiği için, acımız başka meclislerin konusu oldu” şeklinde mesnetsiz bir açıklamada bulundu. Ancak bu ne Garo Paylan'ın ne de diğer HDP temsilcilerinin yapmış olduğu ilk açıklamaydı. HDP'li vekiller Ağustos'ta Latin Amerika'da bir araya geldikleri çevrelere de Türkiye'deki Kürtlerin soykırım riskiyle karşı karşıya olduğunu öne sürerek asılsız iddialarla Türkiye'yi kalamaya çalıştı.¹⁹⁵

DİYARBAKIR ANNELERİ

2019 Ağustos'unda Diyarbakır'da Hacire Akar isimli bir vatandaş oğlunun HDP'li-ler tarafından dağa kaçırıldığını söyleyerek partinin Diyarbakır'daki binası önünde oturma eylemi başlattı. Hacire Akar'ın bu eylemi kamuoyunda büyük yankı uyandırırken eylemin üçüncü gününde Akar'ın oğlu ortaya çıktı ve mahkeme tarafından ev hapsiyle cezalandırıldı. Oğluna kavuştuktan sonra eylemine son veren anne Hacire Akar çocukları kaçırılan diğer annelere de çağrıda bulundu.¹⁹⁶ Bu çağrı üzerine harekete geçen çocukları kayıp aileler 3 Eylül 2019'dan itibaren HDP önünde oturma eylemine başladı. Eylemin ilerleyen günlerinde “Diyarbakır anneleri” ismiyle anılmaya başlayan ailelerin sayısı günden güne arttı.¹⁹⁷

Eyleme katılan ailelere siyasilerden STK'lara, sanatçılardan şehit ailelerine hemen her kesimden destek geldi. Eylemi başlatan Hacire Akar'la telefonda görüşen Cumhurbaşkanı Erdoğan, Akar'a “Direndiniz ve söke söke bu hainlerin elinden o evladınızı kurtardınız. Bundan dolayı sizleri şahsım, milletim adına tebrik ediyorum. Bu tür annelere, analara ihtiyacımız var”¹⁹⁸ diyerek geçmiş olsun dileklerini ilettiler. MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli ise “Diyarbakır'da eylem yapan annelere ilgisiz ve duyarsız kalan her kesim dökülen kandan birinci derece sorumludur”¹⁹⁹ ifadelerini kullanarak eyleme kayıtsız kalan kesimlere tepki gösterdi. Öte yandan CHP ve İYİ Parti, HDP'yi eleştirmek yerine okları devlete yönlendirecek açıklamalarda bulundu.

194. “TBMM, ABD Temsilciler Meclisi Kararlarını Kınadı”, Anadolu Ajansı, 30 Ekim 2019.

195. “HDP'li Vekillerden Latin Amerika'da Sözde Soykırım Suçlamaları”, *Hürriyet*, 19 Ağustos 2019.

196. “Anne Hacire Akar'dan Tüm Annelere ve Ailelere Çağrı”, *Habertürk*, 24 Ağustos 2019.

197. “Hacire Anne Başlattı, Akın Akın Geliyorlar”, *Sabah*, 5 Eylül 2019.

198. “Cumhurbaşkanı Erdoğan Hacire Anne ile Görüştü”, TRT Haber, 25 Ağustos 2019.

199. “Son Dakika: Bahçeli'den Diyarbakır Mesajı”, A Haber, 11 Eylül 2019.

Diyarbakır annelerinin eyleminin hedefinde olan HDP yaşanan gelişmeler karşısında sorumluluk üstlenmeyerek devleti suçlamayı tercih etti. Yaşanan gelişmeleri kurmaca olarak nitelendiren HDP, annelerin eylemleri hakkında “Bizler bu filmi çok izledik” ifadelerini kullanarak eylemi sıradanlaştırmaya çalıştı.²⁰⁰ Ancak HDP'nin eyleme karşı ta-
kındığı tavır karşısında aileler geri adım atmadı ve HDP Diyarbakır il ve ilçe yöneticileri hakkında suç duyurusunda bulundu. 3 Eylül'de başlayan Diyarbakır annelerinin oturma eylemi 18 Aralık 2019 itibarıyla 107. gününde 59 aileyle devam etti.²⁰¹

KRONOLOJİ: 2019'DA HDP	
14 Şubat	HDP Diyarbakır milletvekili İmam Taşçier'e iki ayrı suçtan 3 yıl 11 ay hapis cezası verildi.
16 Şubat	HDP 31 Mart yerel seçimlerine yönelik hazırladığı “Daha Çok Özgürlük, Daha Çok Hak, Daha Çok Hayat” isimli seçim bildirgesini “Birlikte Demokrasiye” sloganıyla kamuoyuna sundu.
20 Mart	HDP Şanlıurfa milletvekili Ayşe Sürücü'ye 1 yıl 8 ay hapis cezası verildi.
31 Mart	Yerel seçimler gerçekleştirildi. Buna göre seçime katıldığı 30 ilden yalnızca 3 büyükşehir ve 5 il belediyesi kazanan HDP toplamda ise 57 belediye kazandı.
25 Nisan/ 14 Haziran	HDP eski eş genel başkanları Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ'ın çeşitli suçlardan yargılandıkları davada ara kararını açıklayan mahkeme sanıkların tutukluluk halinin devamını kararlaştırdı.
10 Temmuz	24 Haziran seçimlerinde milletvekili seçildiğinde cezaevinde tutuklu bulunan HDP Hakkari milletvekili Leyla Güven TBMM Genel Kurulunda seçimlerden yaklaşık bir yıl sonra yemin etti.
19 Ağustos	İçişleri Bakanlığı, Diyarbakır, Mardin ve Van'ın HDP'li büyükşehir belediye başkanlarını “haklarında terör soruşturmaları olduğu” gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırdı.
23 Ağustos	Diyarbakır'da oğlunun HDP'lilerce dağa kaçırıldığını iddia eden Hacire Akar oturma eylemi başlattı.
24 Eylül	HDP Diyarbakır milletvekili Musa Farisoğulları ve Hakkari milletvekili Leyla Güven'in mahkumiyet kararları onandı.
7 Ekim	HDP eski eş genel başkanı Selahattin Demirtaş'a “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu'na muhalefet” suçundan 1 yıl 3 ay hapis cezası verildi.
10 Ekim	Barış Pınarı Harekatı ile ilgili açıklamaları nedeniyle HDP'li Pervin Buldan ve Sezai Temelli ile üç milletvekili hakkında soruşturma başlatıldı.
11 Aralık	Diyarbakır annelerinin oturma eylemi 100. gününe ulaştı.

200. “Sorun Politiktedir, Savcılarla Aşılmaz”, HDP Merkez Yürütme Kurulu, <https://www.hdp.org.tr/tr/basin/basin-aciklamalari/sorun-politiktir-savcilarla-asilamaz/13509>, (Erişim tarihi: 11 Kasım 2019).

201. “HDP İl Binası Önündeki Eylemde 107'nci Gün”, Demirören Haber Ajansı, 18 Aralık 2019.

2019'DA

DIŞ POLİTİKA

MUHİTTİN ATAMAN • OĞUZ GÜNGÖRMEZ • KADİR ÜSTÜN • ABDULLAH AYDOĞAN KALABALIK
MEHMET UĞUR EKİNCİ • CAN ACUN • EMRAH KEKİLLİ • M. ERKUT AYVAZ • YUSUF EMRE KOÇ
BİLAL SALAYMEH • MUSTAFA CANER • MEHMET ÇAĞATAY GÜLER • KUTLUHAN GÖRÜCÜ
İBRAHİM BACHİR ABDOULAYE • İBRAHİM ALBOĞA

GİRİŞ

MUHİTTİN ATAMAN

2019'da Türk dış politikası için çok hareketli geçmiştir. Farklı cephelerde farklı dış politika pratiklerine tanıklık edilmiştir. Türkiye bir taraftan ulusal birliğine ve ülkesel bütünlüğüne yönelik siyaset ve projeksiyonlara oldukça etkili cevaplar vermiştir. Diğer taraftan da içinde bulunduğu bölgede önemli inisiyatifler olarak konsolide olmuş bir bölgesel güç ve yükselen bir küresel aktör olduğunu kanıtlamıştır. Dünyanın içinden geçtiği geçiş süreci ve bunun beraberinde getirdiği siyasal istikrarsızlık, Türkiye'nin uzak ve yakın komşularının yaşadığı sorunlar Ankara'nın tedbirli bir dış politika izlemesini gerektirmiştir. Aynı zamanda bu kaotik ortamdan en az hasarla çıkmanın hesaplarını yapmıştır.

Türkiye 2018'de yaşadığı durgunluktan sonra 2019'da yeniden hareketli olmayı ve inisiyatif almayı gerektiren adımlar atmıştır. Hem bölge devletleri hem de küresel güçlerle yapıcı diyaloglar kurmuş ve menfaatlerini korumanın gereğini yerine getirmiştir. Ancak yine de yıl boyunca Türk dış politikasını en fazla meşgul eden konuların başında Ortadoğu bölgesi gelmiştir. Ortadoğu'daki gelişmeler Türkiye'nin sadece bölge ülkeleriyle değil bölge dışındaki devletlerle ilişkilerini de ciddi bir şekilde etkilemiştir. Türk dış politikasının ele alındığı bu bölümde Türkiye'nin belirli aktörlerle ikili ilişkileri üzerinde durulmaktadır.

Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde 2018'de yaşanan krizler 2019 boyunca da devam etti ve bütün yıl gerginlikler ve krizlerle uğraşarak geçti ancak zaman zaman iniş çıkışlar da oldu. Suriye kriziyle irtibatlı olarak ABD'nin YPG/PKK'ya verdiği destekten geri adım atmaması ve buna mukabil Türkiye'nin de Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerini satın almaktan vazgeçmemesi ikili ilişkilerdeki asıl sorunlar olarak diplomatik görüşmelere konu oldu.

Türkiye'nin Ortadoğu bölgesine yönelik dış politikasının en önemli gündem maddesi (daha önceki yıllarda olduğu gibi) yine Suriye krizi oldu. Suriye krizi bağlamında 2019'da yaşanan en önemli gelişme 9 Ekim'de başlayan Barış Pınarı Harekatı (BPH) oldu. Yaklaşık on gün süren hareket bütün dünyada çok ses getirdi, özellikle ABD ve Rusya ile ilişkilerde önemli adımların atılmasına yol açtı. Bir hafta içerisinde hem ABD hem de Rusya ile birer mutabakat imzalayan Türkiye bu iki küresel güç arasında denge sağlamaya çalıştı.

Suriye krizi bağlamında Rusya ile de inişli çıkışlı ilişkilere yol açan gelişmeler yaşandı. Özellikle savunma sanayii, ticaret, turizm ve karşılıklı yatırımlar gibi konularda ikili ilişkiler konusunda yakın iş birliği içinde olduğu Rusya ile Türkiye hemen her bölgesel konu ve krizde karşı karşıya gelmektedir.

2019'da Türkiye'nin Körfez devletleriyle ilişkileri 2017'den beri devam eden bölgesel parçalanmışlıktan doğrudan etkilenmektedir. Katar ile hemen her konuda çok yakın iş birliği içerisinde olan Türkiye'nin Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan ve Bahreyn ile siyasetleri Libya, Suriye, Yemen ve Filistin başta olmak üzere hemen her konuda çatışmaktadır. Bu üç devlet her platformda Türkiye'ye karşı pozisyon almaktan geri kalmadılar. İlginç bir şekilde aynı ülkelerle ekonomik ilişkilerdeki olumlu seyir genel manada devam etmiştir. Öte yandan Kuveyt ve Umman ile nispeten daha düşük düzeyli bir ilişki geliştirilmiştir.

Libya krizindeki gelişmeler de Türk dış politikasının en önemli gündem maddelerinden biri olmuştur. General Hafter'in Trablus merkezli meşru hükümete karşı başlattığı askeri harekate karşı Türkiye, Libya'nın meşru hükümetinin yanında yer almış ve her türlü diplomatik, ekonomik ve en önemlisi askeri yardımda bulunmuştur. Türkiye karşıtı bölgesel ve küresel aktörler Türkiye'nin bölgesel ölçekteki özerk dış politika anlayışını bastırmak için Hafter'i kullanmaktadır. Bölgede daimi bir varlık kazanmak isteyen bazı küresel güçlerin de Hafter'e destek vermesi, en önemlisi de Libya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde önemli bir yer tutuyor olması Türkiye'nin konuya en üst düzeyde yaklaşmasını gerektirmiştir.

25 Kasım'da Türkiye'nin Libya hükümeti ile imzaladığı Deniz Yetki Alanı Sınırlandırma Mutabakatı sonrasında bölgedeki siyasi ve askeri dengeler tümenden değişmiş ve Libya krizi bir kez daha uluslararası siyasetin merkezine yerleşmiştir. İmzalanan mutabakatla Libya ile Türkiye'nin münhasır ekonomik bölgeleri bitişik bir şekilde tanımlanmış ve netice itibarıyla iki ülke denizden komşu olmuştur.

2019'da Türkiye-İrak ilişkilerinde genel manada olumlu bir hava esmiştir. Türkiye bir taraftan Irak içlerindeki PKK varlığına karşı etkili bir mücadele vermiş ve peş peşe çok sayıda askeri hareket başlatmıştır. Diğer taraftan da hem Erbil merkezli Irak Kürt Bölgesel Yönetimi hem de Bağdat'taki merkezi hükümet ile ilişkilerini normalleştirerek devam ettirme gayretinde olmuştur.

Türkiye'nin İran ile ilişkileri 2019'da da inişli çıkışlı olmuştur. Türkiye en büyük komşusu olan İran'da bir siyasi ve ekonomik istikrarsızlık istememektedir. Irak ve Suriye'deki gelişmeler dolaylı olarak Ankara-Tahran ilişkilerini de etkilemektedir.

Türkiye bir süredir uluslararası platformlarda Filistin devletinin ve halkının sesi olma yönünde çaba gösteren neredeyse tek devlet olarak kalmıştır. Türkiye 2019'da da insani yardımlar ve kalkınma destekler başta olmak üzere Filistin halkına yardımlarını esirgememiştir. Bunun aksine İsrail ile gerginlik devam ediyor. Tel Aviv yönetiminin hem Filistin konusuna bakışı üzerinde doğrudan hem de İsrail'in müttefikleri Suudi Arabistan ve BAE ile olan sorunları dolayısıyla Türkiye'ye bakışı

olumsuzdur. İnsani dış politika eğilimini devam ettiren Türkiye her türlü uluslararası hukuk ilkesini ihlal ederek saldırgan siyasetini sürdüren İsrail'i eleştirmekten geri durmamaktadır.

Türkiye, Çin ile ilişkilerini 2019 boyunca iyi tutma gayretinde olmuştur. Uygur Türklerine yönelik zulüm ve baskı politikasının artması ve dünya kamuoyunun gündemine taşınması Ankara-Pekin ilişkilerini de ister istemez etkilemiştir. Yılın sonlarına doğru Türk medyası Çin'in ekonomik aktörlerinin Türkiye pazarında daha etkili olduklarını yazmıŐtır. En son iddiaya göre Çinli Şirketler İstanbul Boğazı'ndaki üçüncü köprü'nün İtalyan firmasına ait olan hisselerini satın alma teŐebbüsünde bulunmuştur.

Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle müspet ilişkileri 2019'da da sürmüştür. Türkiye bölgeye yönelik siyasetinde dışlayıcı değil birleŐtirici ve kuŐatıcı bir diyalog ve çok boyutlu ilişki içerisinde. Balkanlar bölgesinde Türkiye'nin çatıŐmacı ilişkiler içinde olduğu tek ülke Yunanistan'dır. Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkileri 2019'da daha çok Doğu Akdeniz havzası bağlamında söz konusu olmuştur. Türkiye'yi denizden çevrelemek isteyen ve bu yönde bazı adımlar atan Yunanistan'ın projeleri Ankara'nın bölgede attığu etkili adımlardan sonra sorgulanmaya başlanmıştır. Daha önce antlaşma imzaladığu ülkeler bile Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki maksimalist konumundan rahatsız olmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin Libya ile imzaladığu antlaşma Yunanistan'ı diğer bütün ortaklarından ayırđtırmıŐ bulunmaktadır.

Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle yapıcı ve insani diplomasiye dayalı ilişkileri 2019'da da devam etmiştir. Afrika'da en fazla diplomatik misyon bulunduran devletlerin başında gelen Türkiye özellikle kıtaya yönelik kalkınma ve insani yardımlarını sürdürmüştür. 2019'da Mısır'ın darbeyle devrilen ilk seçilmiş cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin yargılama sırasında mahkeme salonunda hayatını kaybetmesi Ankara-Kahire arasındaki ilişkileri ciddi bir Şekilde etkilemiştir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında Türkiye 2019'da 2018'in olumsuz havasını ortadan kaldırmıŐ ve karşı karşıya bulunduğu her türlü siyasi, güvenlik ve ekonomik meydan okumaları yöneterek etkili bir bölgesel oyuncu ve yükselen bir küresel oyuncu olduğunu ispat etmiştir. GiriŐtiđu inisiyatiflerden sonra Türkiye'ye rağmen bölgede bir oyun kurgulanamayacağu bir kez daha ortaya çıkmıştır. Netice itibarıyla Türkiye 2019'da özerklik talebinden feragat etmeden hem bölgedeki sorunlara hem de küresel ölçekte meydana gelen gelişmelere yönelik proaktif olmaya ve mümkünse yapıcı katkılar sunmaya devam etmiştir.

TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ

OĞUZ GÜNGÖRMEZ

2017'deki karşılıklı yaşanan seçim süreçlerinin etkisiyle oldukça olumsuz geçen Türkiye-AB ilişkileri 2018'de toparlanma sinyalleri vermiş, her iki taraftan ilişkilerde yok olan mekanizmaların canlandırılması yönünde bir irade ortaya konulmuştur. Benzer havanın korunacağı ve 2019'da da ilişkilerde yumuşamanın devam edeceği düşünülürken yaşanan dış politika gelişmeleri sebebiyle beklenen gerçekleşmemiş ve ilişkiler zaman zaman artan gerginlik atmosferinde süregelmiştir. Özellikle yaz aylarında gündemde ağırlıklı bir konuma sahip olan Doğu Akdeniz sorununa yönelik AB'nin soruna müdahil olarak taraf tutması ve Ekim'de gerçekleştirilen Barış Pınarı Harekatı'na (BPH) yönelik eleştirileri iki aktör arasındaki ilişkilerin oldukça gerilmesine sebep olmuştur. Bu yönüyle 2019'daki ilişkiler yaşanan iç ve dış politik gelişmelerin etkisiyle gergin geçerken katılım müzakereleri ve vize serbestisi gibi konularda herhangi bir somut gelişme yaşanmamıştır.

Bunların yanı sıra 2019 AB açısından önemli değişim ve dönüşümleri beraberinde getiren bir yıl olmuştur. Mayıs'ta gerçekleştirilen Avrupa Parlamentosu seçimleri ve akabinde gerçekleştirilen görev değişiklikleri Birliğin önümüzdeki yıllardaki yönünü tayin edeceğinden oldukça önemlidir. Ulusal seçimlerde görülen trendlerin devam ettiği parlamento seçimlerinde aşırı sağ partiler ve Yeşiller oy oranlarını önemli ölçüde artırmıştır. Seçim sonuçlarıyla parlamentonun yapısı çok daha parçalı bir hale gelirken aşırı sağ partilerin kazandığı koltuk sayısı Birlik içerisinde gelecekte yaşanacak tartışmaların sinyalini vermiştir.¹

Seçim sonrası kurumlarda gerçekleşecek olan görev değişikliklerinin sonucunda Birliğe önümüzdeki dönemde yön verecek olan aktörler de netlik kazanmıştır. Bu kapsamda AB komisyonu başkanı olan Jean Claude Juncker yerini Ursula von der Leyen'e, AB Konseyi başkanı olan Donald Tusk görevini Charles Michel'e, AB Dı-

1. Enes Bayraklı, "AP Seçimlerinin Ardından: Seçim Sonuçları Ne Anlama Geliyor", SETA Yorum, 27 Mayıs 2019, <https://www.setav.org/5-soru-ap-secimlerinin-ardindan-secim-sonuclari-ne-anlama-geliyor>, (Erişim tarihi: 15 Aralık 2019).

şişleri ve güvenlik yüksek temsilcisi olan Federica Mogherini yerini Josep Borrell'e, Avrupa Parlamentosu başkanı olan Antonio Tajani yerini David Maria Sassoli'ye bırakmıştır. Ayrıca Türkiye raportörlüğü görevini yapan ve Türkiye karşıtı gruplarla dirsek teması halinde olduğu bilinen Hollandalı parlamenter Kati Piri ise görevini İspanyol parlamenter Jose Ignacio Nacho Sanchez'e bırakmıştır.

DOĞU AKDENİZ MESELESİ

Yaz aylarında ise ilişkilerin merkezinde Doğu Akdeniz meselesi özelinde yaşanan gerginlik yer almıştır. Türkiye'nin Mayıs'ta Fatih sondaj gemisini bölgeye göndermesiyle AB soruna müdahil olmuş, Haziran'da toplanan Genel İşler Konseyi Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini “yasa dışı” olarak nitelendirmiştir.² Türkiye Dışişleri Bakanlığı söz konusu açıklamayı ölçsüz ve yanlı bulurken Temmuz'a gelindiğinde Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) AB yönetimine yönelik gerçekleştirdiği baskı ve şantaj politikasının sonucunda ise Birlik, Türkiye'ye yönelik sembolik olarak nitelendirilebilecek çeşitli yaptırım kararları almıştır. Bu kararlar arasında şunlar bulunmaktadır:³

- Kapsamlı Hava Taşımacılığı Anlaşması için sürdürülen görüşmelerin durdurulması
- Dört yıl aradan sonra toplanan Türkiye-AB Ortaklık Konseyi gibi üst düzey diyalog toplantılarının askıya alınması
- Katılım öncesi yardımların azaltılması
- Avrupa Yatırım Bankası'nın Türkiye'ye yönelik mali yardım şartlarını gözden geçirmeye davet edilmesi

Brüksel kulislerinde yaptırım kararının alınmasında özellikle GKRY'nin oldukça çalıştığı, ciddi bir lobi yaptığı, hatta Makedonya ve Arnavutluk'a yönelik genişleme kararını veto edeceği uyarısında bulunduğu ifade edilmiştir. GKRY'yi 2004'te Birliğe alarak birçok sorun yumağının ilk halkasını oluşturan AB yalnızca Kıbrıs sorununu çözümsüz hale getirmekle ve Türkiye'nin AB sürecini sabote etmekle kalmamış, dış politika tercihlerinde GKRY'nin tehditlerine de boyun eğmeye başlayarak taraf olmuştur. AB'nin üye devlet dayanışması ekseninde GKRY'nin peşine takılarak Türkiye karşıtı bir politika izlemesinin Birliğe gelecekte önemli siyasi maliyetler üretme potansiyeli barındırdığının belirtilmesi gerekir. Bu yönüyle GKRY'nin tek tarafı dış politikasının hamiliğine soyunmakla AB 2004'te GKRY'nin üyeliğini kabul ederek yaptığı hatanın daha büyüğüne teşebbüs etmektedir.

Söz konusu yaptırım kararlarının ise GKRY ve Yunanistan'ı yatıştırma amacı taşıdığı ve sembolik olduğunun belirtilmesi gerekir. Zira katılım öncesi yardımlar her sene azaltılmış, hava taşımacılığı anlaşmasına yönelik yapılan görüşmeler ise yine GKRY

2. “AB'den Skandal Doğu Akdeniz Açıklaması”, CNN Türk, 11 Temmuz 2019.

3. “AB'den Türkiye'ye Dört Başlıkta Yaptırım”, DW Türkçe, 15 Temmuz 2019.

meselesi yüzünden ilerleme kaydedilemez hale gelmiştir. Son dönemde gerçekleştirilen diyalog toplantıları ise tarafların tezlerini tekrar etmesinden öteye geçememiş, somut gelişmeler ortaya çıkaramamıştır. Fakat yine de Türkiye'nin söz konusu kararlara tepkisi oldukça sert olmuştur. TBMM'deki dört büyük siyasi parti Konseyin aldığı yaptırım kararlarına yönelik sert bir ortak bildiri yayımlayarak kararların kabul edilemez olduğu belirtmiştir.⁴ Benzer şekilde Dışişleri Bakanlığı da yaptığı açıklamada GKRY ve Yunanistan'ın kendi emelleri için Birliği kullandıkları, bu kararların Türkiye'yi faaliyetlerinden vazgeçirmeyeceğini belirtmiştir.⁵ Her ne kadar Doğu Akdeniz'deki sondaj faaliyetlerine katılan kişi ve kurumlara yönelik de yaptırım geleceği ifade edilmiş olsa da yıl içinde sadece kısıtlayıcı tedbirler çerçeve belgesi kabul edilmiş,⁶ belgeye yönelik herhangi bir şahıs ya da firmaya yönelik yıl içinde yaptırım kararı alınmamıştır.

Bunların yanı sıra Türkiye'nin 27 Kasım'da Libya ile "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılması Anlaşması" imzalamasına ve anlaşmanın 8 Aralık'ta yürürlüğe girmesine AB kanadından da tepki gösterilmiştir. Brüksel'de AB liderlerinin bir araya geldiği zirvede Türkiye ile Libya'nın imzaladığı mutabakat muhtırasının "üçüncü ülkelerin haklarını ihlal ettiği", deniz hukukuna aykırı olduğu ve üçüncü ülkeler için yasal sonuç doğurmayacağı açıklanmıştır.⁷ Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada ise AB'nin uluslararası bir mahkeme olmadığı, bu sebeple hukuka uygunluğuyla ilgili bir hüküm veremeyeceği belirtilmiş, GKRY'nin egemenlik ihlallerine ve Libya'nın kıta sahanlığı haklarının Yunanistan tarafından gasp edilmesine ses çıkarmadığı gerekçesiyle AB'nin çifte standartlı politikaları eleştirilmiştir.⁸

BARIŞ PINARI HAREKATI

Sonbahar aylarına gelindiğinde ise Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirmiş olduğu BPH ile birlikte ilişkilerin çok daha gergin bir hal aldığı görülmektedir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin 9 Ekim'de gerçekleştirdiği harekate AB tarafından aynı gün tepki gösterilmiştir. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini aynı gün bir açıklama yayımlamış ve Suriye'de kalıcı barışın askeri yollarla sağlanamayacağı ve hareketin sonlandırılması gerektiğini belirtmiştir.⁹

Harekate yönelik gerçekleştirilen toplantıda ise AB ülkelerinin ortak bir tutum alma konusunda sorun yaşadıklarının belirtilmesi gerekir. Özellikle Macaristan'ın

4. "TBMM'den AB'nin Yaptırım Kararına Tepki", TRT Haber, 18 Temmuz 2019.

5. "AB Dış İlişkiler Konseyi'nin Aldığı Kararlar Hk.", T.C. Dışişleri Bakanlığı Basın Açıklaması, No: 206, 16 Temmuz 2019, http://www.mfa.gov.tr/no_206_-ab-disiliskiler-konseyi-nin-aldigi-kararlar-hk.tr.mfa, (Erişim tarihi: 25 Aralık 2019).

6. "Turkey's Illegal Drilling Activities in the Eastern Mediterranean: Council Adopts Framework for Sanctions", European Council Press Release, 11 Kasım 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/11/11/turkey-s-illegal-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-framework-for-sanctions>, (Erişim tarihi: 25 Aralık 2019).

7. "AB: Türkiye-Libya Anlaşması Üçüncü Ülkelerin Egemenlik Haklarını İhlal Ediyor", Euronews Türkçe, 13 Aralık 2019.

8. "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy'un Avrupa Birliği Konseyi'nin Ülkemizle İlgili İfadeleri Hakkındaki Soruya Cevabı", T.C. Dışişleri Bakanlığı, SC-76, 13 Aralık 2019.

9. "AB Konseyi'nden Barış Pınarı Harekatı Açıklaması", NTV, 9 Ekim 2019.

kınama metnini bloke etmesi, İngiltere'nin ise ortak açıklama dilinin daha yumuşak olması gibi çeşitli konularda itirazlarını dile getirmeleri bu kapsamda oldukça önemlidir.¹⁰ Bu bakımdan her ne kadar Türkiye'ye yönelik silah ambargosu seçenekler arasında ifade edilse de bu yönde bir karar alınamamıŐtır.

Genel hatları itibarıyla bakıldığında AB kanadının Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirilen harekate DEAŞ'la mücadeleyi sekteye uğratacağı ve yeni bir göç dalgasına sebep olabileceği gerekçeleriyle eleŐtirdiđi görölmüŐtür. DEAŞ ile gerek ölkede gerekse ölkede dışında kapsamlı operasyonlar gerçekleştirerek mücadele eden Türkiye'yi DEAŞ'la mücadeleyi sekteye uğrattığı gerekçesiyle eleştirmek sahadaki gerçeklerle uyuŐmamaktadır. Zira yapılan resmi açıklamalarda sadece 2019'da DEAŞ'a yönelik gerçekleştirilen 1.201 operasyonda 2 bin 782 kişinin göztaltına alındığı, bunların ise 843'ünün tutuklandığı belirtilmiştir.¹¹ Ayrıca Türkiye'deki hapishanelerde 1.180, BPH bölgesindeki hapishanelerde ise 850 yabancı teröristin bulunduğu belirtilmektedir.

AB'nin göstermiş olduğu tepkinin arkasında özellikle Suriye politikasında ABD'ye eklenmiŐ olmasının etkisi büyüktür. Zira Suriye'deki PKK yapılanmasına yalnızca ABD medyasında değil Avrupa medyasında da oldukça ciddi destek verildiği ve Türkiye'nin terörlle mücadele operasyonlarının sorunsallaŐtırılmaya çalışıldığı görölmüŐtür. Özellikle 1949'da Suriye'deki mandası sona eren Fransa'nın harekate tepkisi büyük olmuş ve söz konusu rahatsızlık her fırsatta dile getirilmiştir. YPG/PKK'yi öz müttefiki olan nitelendiren Fransa Cumhurbaşkanı Macron, Elysee Sarayı'nda sık sık PKK'lı yöneticileri ađırlamıŐ ve BPH'ye yüksek perdeden itiraz etmiştir. Söz konusu politikanın gerçekleştirilen harekate iflas etmesi gerek AB özelinde gerekse ölkeler nezdinde tepkiye sebep olmuştur. Özellikle Türkiye kamuoyunda çok yüksek oranda desteklenen harekate AB ölkelerinin karşı çıkması ve anlayıştan uzak bir tutum sergilemesi Türkiye ile AB ölkelerinin dış politik gündemlerinin ve reel politik beklentilerinin farklı olduğunu göstermektedir.

Her ne kadar Federica Mogherini yıl içindeki çeşitli açıklamalarında Türkiye'nin stratejik olarak önemli bir komşu olduğunu, Ortadoğu'ya yakınlığı sebebiyle istikrarının hem kendi için hem de AB için temel bir öncelik olduğunu ifade etse de BPH'deki Birliğin tutumuna bakıldığında bu söylemlerin içinin boş olduğu ve Birliğin gerçek niyetini yansıtmadığı ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin istikrarını önceleyerek sınırında bir terör koridorunun oluşmasını engellemeye yönelik yaptığı ve mültecilerin geri dönüşlerini kolaylaştıracak bir harekate AB'nin karşı çıkması, Federica Mogherini'nin sarf ettiği sözlerin günü geçiŐtirmek için, siyaseten söylenen sözler olduğunu gözler önüne sermektedir. Zira AB Başkanı Faruk Kaymakçı Atlantik Konseyi'nin düzenlediği bir etkinlikte iki hareket (Fırat Kalkanı ve Zeytin

10. "Avrupa Birliği'nde Barış Pınarı atlağı", CNN Türk, 15 Ekim 2019.

11. "Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadele Bilançosu", CNN Türk, 13 Kasım 2019.

Dalı hareketleri) sonrası Afrin, Cerablus ve el-Bab'a toplam 320 bin Suriyelinin geri döndüğünü ifade etmiştir.¹²

DİĞER GELİŞMELER

Son dönem Türkiye-AB ilişkilerinde değerlendirme unsuru haline gelen vize serbestisi ve mülteci meselesi konularında 2019'da da somut ilerlemeler ve gelişmeler kaydedilmemiştir. Her ne kadar yılbaşında Türkiye'den vize serbestisi için kalan kriterlerin tamamlanması konusunda irade gösterilse ve 2018'de AB kanadından da Türkiye'nin 72 kriteri tamamlama konusunda kararlı olduğu ve kriterlerin çok yakın zamanda tamamlanabileceği açıklamaları gelmiş olsa da yaşanan siyasi anlaşmazlıklar ve AB ülkelerinin Türk dış politikasına yönelik açıktan taraf almış olmaları bu alanda somut bir gelişmenin yaşanmasını engellemiştir. Fakat mülteci anlaşmasında Türkiye'nin yükümlülüklerini yerine getirdiğinin altı çizilmelidir. Öyle ki 18 Mart 2016'da imzalanan göçmen mutabakatından sonra Ege Denizi'nden yapılan geçişlerin yüzde 96 oranında azaldığı ifade edilmektedir. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği verilerine göre 2015'te Ege Denizi'nden 856 bin geçiş yapılırken bu sayı 2018'de 32 bin 494'e düşmüştür. Fakat AB kanadının 3+3 milyar avroluk ödemenin tamamını 2019'da da gerçekleştirmediği görülmüştür.

Karar vericiler pozitif gündemli çeşitli toplantıları 2019'da sürdürse de bu toplantılardan somut kararlar ve ilişkileri iyileştirmeye yönelik bir irade ortaya çıkmamıştır. Bu kapsamda 13 Eylül'de Türkiye-AB Siyasi Diyalog Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Toplantıya Faruk Kaymakçı ile AB Dış İlişkiler Servisi bürokratları katılmış ve Türkiye ile AB arasındaki müzakere süreci ele alınmıştır. Gel gelelim toplantı iki tarafın tezlerini tekrar etmekten öteye gidememiştir. Benzer şekilde 15 Mart'ta Türkiye ile AB arasında 54. Ortaklık Konseyi toplantısını yapılmış¹³ ancak söz konusu toplantı da tarafların tezlerinin tekrar edilmesinin ötesine geçememiştir.

EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye-AB arasındaki ekonomik ilişkilere bakıldığında ciddi bir yapısal dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Türkiye, AB ile ilişkilerinde ticaret fazlası veren ülke konumuna gelmiştir. 2018'de AB ile ticari ilişkilerde 3 milyar dolara kadar gerileyen dış ticaret açığı, 2019'da kapanmış ve açık Türkiye lehine değişim göstermiştir. Yılın on bir ayında da ihracat ithalattan fazla olmuş ve Türkiye AB ile ticari ilişkilerinde Aralık itibarıyla 14 milyar dolar fazla vermiştir.¹⁴

12. "EU-Turkey Relations and the Migration Conundrum: Where does the EU-Turkey Statement Stand after Three Years", Atlantic Council, 15 Mayıs 2019, <https://www.atlanticcouncil.org/commentary/event-recap/eu-turkey-relations-and-the-migration-conundrum-where-does-the-eu-turkey-statement-stand-after-three-years>, (Erişim tarihi: 15 Aralık 2019).

13. "Avrupa Birliği-Türkiye Ortaklık Konseyi 54. Toplantısı Sonrası Yapılan Basın Açıklaması", Avrupa Birliği, 15 Mart 2019, <https://www.avrupa.info.tr/tr/news/avrupa-birligi-turkiye-ortaklik-konseyi-54-toplantisi-sonrasi-yapilan-basin-aciklamasi-bruksel>, (Erişim tarihi: 15 Aralık 2019).

14. TÜİK verilerinden alınmıştır.

Gümrük Birliği'nin güncellenmesi konusunda ise 2019'da da herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Konsey tarafından Komisyona verilmesi gereken güncelleme yetkisi bu yıl da gerçekleşmemiştir. Her ne kadar iki aktörün de kazanç sağlayacağı bir konu olmasına rağmen GKRY, Avusturya ve Almanya konuyu siyasallaştırarak Gümrük Birliği'nin güncelleştirilmesini bloke etmekte ve bu durum izlenen irrasyonel tutumun bir yansımasıdır.

SONUÇ

2019, Türkiye-AB ilişkilerinin Birliğe üyelik müzakerelerinin oldukça az gündeme geldiği, ilişkilerin başka konular/krizler üzerinden konuşulduğu bir yıl olmuştur. Bu yönüyle fasılların siyasi blokaj altında olduğu bir atmosferde ilişkilerin farklı konular üzerinden gündeme geldiği görülmektedir. 2017'de kopma noktasına gelen Türkiye-AB ilişkilerinde 2018'de daha ılımlı açıklamalara ve diyalog kanallarının yeniden kurulmaya çalışıldığı bir çabaya şahit olunsa da 2019 eski günlerine döneceği düşünölen ilişkilerin yapısal sorunlara da sahip olduğunu göstermiş ve hayal kırıklığına sebep olmuştur.

AB aktörleri Avrupa kamuoyundaki Türkiye karşıtlarının seslerini bastırma konusunda başarısız olmuş, pozitif gündemi dayatan ve iş birliğini savunan aktörlerin etkinliğini kısıtlamış ve irrasyonel tercihlerin peşine düşmüştür. 2020'de de benzer bir tutumun sürdürölmesi Türkiye-AB ilişkilerinde beklenen iyileşmelerin ortaya çıkmasını engelleyecek ve ilişkiler çok daha sorunlu bir hale dönüştürcektir.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİ	
20 Şubat	Avrupa Parlamentosunun (AP) Türkiye ile AB arasındaki üyelik müzakerelerinin askıya alınmasını öneren karar tasarısı parlamentonun Dışışleri Komisyonunda oy çoğunluğuyla kabul edildi.
26 Şubat	Kati Piri'nin hazırladığı Türkiye raporu Avrupa Parlamentosu Dış İlişkiler Komitesinde kabul edildi.
28 Şubat	Türkiye-AB Yüksek Düzeyli Ekonomik Diyalogu Toplantısı yapıldı.
15 Mart	Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin temel karar organı olan Ortaklık Konseyi dört yıl aradan sonra toplandı. Çavuşoğlu Brüksel'de gerçekleştirilen 54. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi toplantısına katıldı.
9 Mayıs	REG ilk defa Cumhurbaşkanı Erdoğan başkanlığında ve Avrupa gününde toplandı.
23-26 Mayıs	Avrupa Parlamentosu seçimleri gerçekleştirildi.
29 Mayıs	Avrupa Komisyonu 2019 genişleme paketini ve 2019 Türkiye raporunu açıkladı.
18 Haziran	AB Genel İşler Konseyi Türkiye'nin Doğu Akdeniz ve Ege'deki eylemlerini "yasa dışı" olarak nitelendirdi.
15 Temmuz	AB dışışleri bakanları Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj çalışmalarına ilişkin çeşitli yaptırım kararlarını kabul etti.
16 Temmuz	Dışışleri Bakanlığı Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki sondaj çalışmalarına ilişkin yaptırım kararlarına yönelik açıklama yayımladı.
18 Temmuz	TBMM'deki dört parti "Doğu Akdeniz" için ortak bildiri yayımlandı.
17 Eylül	<i>Resmi Gazete</i> 'de AB ile Vize Serbestliği Diyalogunun hızlandırılması yönünde bir cumhurbaşkanlığı genelgesi yayımlandı.
27 Kasım	Türkiye ile Libya arasında "Deniz Yetki Alanlarını Sınırlandırma Muhtırası" imzalandı.

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

KADİR ÜSTÜN

Türk-Amerikan ilişkileri tarihinin en zor senelerinden birini geride bırakıyor. ABD'nin PKK'nın Suriye kolu olan YPG'ye desteğinin devamı, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi tedarik etmesi ve ABD'nin Barış Pınarı Harekati'na (BPH) karşı tepkisi ikili ilişkilerde epeydir devam eden güvensizlik ve kriz ortamını derinleştirerek neredeyse kopma noktasına getirmiştir. Bu krizler 2019'a özel krizler olmamakla beraber bu sene içerisinde ABD'nin Türkiye'ye yaptırım uygulama noktasına gelmesi ve Türkiye'nin geri adım atmaması sorunların 2020'de devam edeceğine işaret ediyor. Ancak ABD Kasım 2020'de gerçekleşecek başkanlık seçimlerine gidiyor ve Türkiye'ye karşı her türlü negatif adımı atmaya kararlı Kongrenin karşısında Türkiye'nin tezlerini açıkça savunmaktan imtina etmeyen fakat aynı zamanda istikrarsız tavırlarıyla öngörülmesi zor olan Başkan Trump tarafından yönetiliyor. Amerikan iç siyasetinde yaşanan çalkantılı dönemde Ankara'yı cezalandırmaya çalışmanın maliyetinin olmadığı ve Türkiye'nin ulusal güvenliğini ilgilendiren meselelerin Amerikan iç siyasetinin malzemesi haline geldiği bir yıl geçirmiştir. Bu dinamiklerin önümüzdeki yılda artan bir şiddetle devam etmesi kuvvetle muhtemeldir. Geride bıraktığımız yılda Türk-Amerikan ilişkilerini değerlendirirken özellikle S-400 krizi ve Kuzey Suriye dinamikleri etrafında yoğunlaşan politika farklılıkları ve çıkar çatışmalarının göz önünde bulundurulması gerekmektedir.

S-400 KRİZİ, YAPTIRIMLAR VE TÜRKİYE'NİN F-35 PROGRAMINDAN ÇIKARILMASI

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi tedarik etmesi Türk-Amerikan ilişkilerindeki en önemli kriz alanlarından biri olarak öne çıktı. Başkan Trump bu konuda Türkiye'nin tezlerine anlayışla yaklaşarak Türkiye'nin Patriot sistemlerini almak istediğini ancak Obama yönetiminin bunu engellediğini söyledi. Türkiye'nin S-400 almış olmasına rağmen Patriot sistemlerini de uygun şartlarda almaya hazır

olduğunu beyan etmesi üzerine ABD yönetimi 2019'un hemen başında Patriot hava ve füze savunma sistemlerinin satışı için Türkiye'ye yeni bir teklif sundu.

Mart'ta Amerikan Genelkurmay Başkanı Orgeneral Joseph Dunford S-400 meselesinin çözümü konusunda umutlu olduğunu ancak sorunun çözümünün kolay olmadığını söyledi. Türkiye'nin F-35 programındaki dahline ara verileceği yönündeki bir soruya cevap veren Dunford, Amerikan hükümetinin hem yasama (Kongre) hem de yürütme (Trump yönetimi) organlarının S-400 ve en gelişmiş uçak olan F-35'lerin bir arada bulunamayacağı konusunda hemfikir olduklarını ifade etti. Mart'ın sonunda ise ikisi Demokrat ikisi Cumhuriyetçi dört senatör, Trump yönetimi S-400'lerin Türkiye tarafından alınmayacağını garantilemediği takdirde halihazırda Türkiye'nin satın almış olduğu F-35 uçaklarının teslimatını engelleyen bir tasarıyı Kongreye sundular. Nisan başında da Pentagon Türkiye'ye F-35 programı kapsamında eğitim ve diğer malzeme ve ekipman teslimatını durdurduklarına ilişkin haberleri doğruladı.

Nisan ortalarında iki ülkenin savunma bakanları Washington'da gerçekleştirdikleri bir görüşme sonrasında konuyla ilgili fazla detay vermeyerek Türk-Amerikan ilişkilerinin NATO bünyesindeki önemine vurgu yapan açıklamalar yaptılar. Nisan sonunda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Başkan Trump'la yaptığı bir telefon görüşmesinde S-400 hava savunma sistemiyle ilgili bir ortak çalışma grubu kurulması teklifinin değerlendirildiği basına yansdı. İkilili ilişkilerde S-400 krizinin derinleŐmesini engelleyen bu tür çabalara rağmen Kongrenin konuyla ilgili yapıcı olmayan tavrı ne çıkmaya devam etti. Mayıs başında Kongrenin alt kanadı Temsilciler Meclisi Silahlı Kuvvetler Komitesinin yeleri daha önce Senatoya sunulmuŐ olan "NATO Semalarının Korunması 2019" yasa tasarısını Temsilciler Meclisine sundular. Medyada Amerikan tarafının Türkiye'ye S-400 teslimatını 2020'ye erteleme teklifi yaptığı haberleri ne çıkarken Temsilciler Meclisi Türkiye'nin S-400 alması durumunda F-35 programından çıkarılması ve F-35 uçaklarını da satın alamaması yönünde bir karar tasarısını gündemine aldı.

2019'a Patriot teklifiyle başlayarak Türkiye'nin S-400'lerden vazgeçmesini sağlamaya alıŐan Trump yönetiminin Haziran'a gelindiğinde Türkiye'nin F-35 programından çıkarılması yönündeki baskılara dayanamadığı anlaşıldı. Vekaleten görevde olan Savunma Bakanı Patrick Shanahan Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'a gönderdiği bir mektupta 31 Temmuz itibarıyla Amerikan tarafının Türkiye'nin F-35 programına katılımıyla ilgili atacağı adımları sıraladı. Akar'ın cevaben gönderdiği mektupta bu adımların mt-tefiklik ruhuna aykırı olduğu belirtilerek karşılıklı saygı ve dostluğa dayalı bir diyalğun devam ettirilmesi gerektiği vurgulandı. Amerikan tarafının gerek havuç gerekse sopa taktikleri Türkiye'nin tavrını deđiŐtirmede, S-400 sisteminin teslimatı Temmuz'da başladı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan sistemin Nisan 2020'de aktif hale geleceğini açıkladı. Öte yandan Başkan Trump yapılanların adil olmadığını söyleyerek F-35 programından çıkarılmasına rağmen Türkiye'ye karşı yaptırımlara karşı olduğunu beyan etti. 23 Temmuz'da 46 senatrle Beyaz Sarayda konuyla ilgili bir toplantı yapan Trump S-400'lerin teslimatı dolayısıyla hemen uygulanması savunulan yaptırımları engelledi.

Başkan Trump Kongrenin konuyla ilgili baskısını azaltabilmek için Türkiye'yle ara formüller bulmaya çalıştı ancak bir yandan da kendi bakanları zaman zaman yaptırımları değerlendirdikleri yönünde açıklamalar yapmaya devam ettiler. Cumhurbaşkanı Erdoğan Patriot sistemlerinin alımı ve Türkiye'nin F-35 programına yeniden dahil edilmesini Başkan Trump'la görüşmeye devam etti. Ekim başlarında Türkiye'nin başlattığı BPH dolayısıyla ikili ilişkilerde gündemin ilk sırasını Kuzey Suriye'deki gelişmeler işgal edince S-400 meselesi de arka plana itilmiş oldu. Senenin sonuna kadar Türkiye'ye karşı yoğun bir kampanya başladı ve birçok konuda yaptırımlar Kongrenin gündemine geldi. İkili ilişkilerin adeta dibe vurduğu bir sonbahar yaşanırken S-400'ler konusunda Kongre, Başkan Trump'ın elini kolunu bağlayacak adımlar atmaya çalıştı. En son Aralık'ta Trump yönetimi Kongreye gönderdiği bir mektupta Türkiye'ye yaptırım uygulamanın bu ülkeyi Rusya'ya savunma ihtiyaçlarını temin etme konusunda daha da yakınlaştıracaklarını ve bu durumun ise NATO'yu zayıflatacağını savundu. Başkan Trump'ın Kongrenin baskısına direnerek Türkiye'yle ilişkilerin tamamen kopmasını engellemeye çalışan tavrının Türk-Amerikan ilişkilerinin genel çerçevesini belirlediğini söylenebilir.

SURİYE'DE GÜVENLİ BÖLGE VE BPH

Türkiye, ABD'nin YPG'ye verdiği desteğe ve Kuzey Suriye'de oluşacak bir PKK devletçliğine kayıtsız kalamayacağını ifade etmekteydi. Başkan Trump'ın Suriye'den çekilmek istediğini herkes biliyordu ve 2019 öncesinde üç defa Suriye'den çekileceklerini açıklamıştı. En son Aralık 2018'de Cumhurbaşkanı Erdoğan'la bir telefon görüşmesi sonrasında Suriye'den hemen çıkacaklarını açıklayan Trump'ın ulusal güvenlik bürokrasisi çekilmenin "düzenli" olması ve bu süreçte sahadaki "müttefikleri" YPG'nin güvenliğinin sağlanması gerektiği yönünde açıklamalar yapıyorlardı. Trump Türkiye'nin güvenli bölge fikrine sıcak bakarken bunun nasıl uygulanacağı konusundaki müzakerelerde Pentagon ile Türkiye'nin askeri yetkilileri arasındaki görüş ayrılıkları öne çıkıyordu. Türkiye, Suriye sınırından içeri doğru 35 kilometre derinlikteki bir alanı kontrol etmek isterken Amerikan askeri yetkilileri Türkiye'nin operasyonlarını ortak devriyeler ve bazı gözlem noktalarıyla sınırlandırmaya çalışarak fiili olarak YPG kontrolünün büyük ölçüde devam etmesini sağlamaya çalışıyordu. Öte yandan ABD'nin Suriye Özel Temsilcisi James Jeffrey liderliğindeki yetkililer Türkiye'ye yoğun bir biçimde çalışma ziyaretleri düzenleyerek Kuzey ve Kuzeydoğu Suriye'de Türkiye'nin YPG konusundaki kaygılarını dikkate alan bir güvenli bölge planı konusunda uzlaşma sağlamaya çalışıyorlardı.

Temmuz'da S-400 krizinin zirve yapması ve Türkiye'ye karşı yaptırımların yoğun biçimde gündeme gelmesi güvenli bölge oluşturulması müzakerelerinin de sekteye uğramasına neden oldu. Türkiye daha önce anlaşılan ancak pratikte uygulanmayan Münbiç anlaşmasında olduğu gibi Amerikan tarafının güvenli bölge konusunda oyalama stratejisi uyguladığından şikayetçiydi. 4 Ağustos'ta Kuzey Suriye'deki duru-

ma artık kayıtsız kalamayacaklarını açıklayan Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye'nin Fırat'ın doğusunda bir askeri operasyon gerçekleştireceğini ve planla ilgili hem ABD hem de Rusya'yı bilgilendirdiğini söyledi. ABD Savunma Bakanı Mark Esper tek taraflı bir operasyonun kabul edilemez olduğunu söylerken iki tarafın güvenli bölge oluşturma konusunda anlaşmaları açıklandı. Türkiye'nin baskısının sonuç verdiğini işaret eden bu gelişmeye rağmen ABD'nin YPG güçlerini geri çekilmeye ikna için zaman kazanmaya çalıştığı da basına yansdı. DEAŞ'a karşı birlikte savaştıkları YPG güçlerini korumaya çalışan ABD askeri yetkililerinin bu tavrı ikili ilişkilerde derinleşen güven bunalımını işaret ediyordu. Cumhurbaşkanı Erdoğan oyalama taktiklerine müsamaha göstermeyeceklerini tekrarlarırken Amerikan tarafı da YPG güçlerinin sınırdan çekildiğini söyledi. Eylül'de ortak hareket merkezi kurulması ve ortak devriyeler gerçekleştirilmesine rağmen Türkiye'nin memnun olmadığı biliniyordu zira YPG güçlerinin sınırdaki varlığı ve kontrolü devam ediyordu.

Başkan Trump'ın Cumhurbaşkanı Erdoğan'la Ekim'in ilk haftasında yaptığı bir telefon görüşmesi sonrasında yaptığı açıklamada Amerikan askerlerinin Türkiye'nin Kuzey Suriye'deki operasyonunun önünde durmayacaklarını açıklaması Amerikan basınında Türkiye'nin operasyonuna yeşil ışık olarak yer aldı. Trump'ın Erdoğan'ı Kasım'da Washington'a davet ettiği görüşmenin sonrasında Türkiye Fırat'ın doğusunda BPH'yi başlattığını duyurdu. 9 Ekim'de başlayan harekate Amerikan medyası ve Kongre çok sert tepki göstererek adeta Türkiye karşıtı bir kampanya başlattı. Trump'ın iç politikadaki Demokrat muhalifleriyle Rusya'nın etkisinden rahatsız birçok Cumhuriyetçinin bir araya geldiği siyasi koalisyon Türkiye'ye sert yaptırımlar uygulamak için harekete geçti. Trump yönetimi de bu baskılar karşısında Amerikan askerlerinin güvenliğini tehlikeye attığı ve Ankara tarafından desteklenen grupların insan haklarını ihlal eden davranışlarda bulunduğu şeklinde Türkiye'ye yönelik ithamlarda bulundu.

Yönetim açık ve üstü kapalı eleştirilerle yetinmeyerek hareket nedeniyle yaptırım kararı da aldı ancak uygulanmasını hareketin gidişatına bağlı kılarak Türkiye'ye baskı kurmaya çalıştı. Amerikan kamuoyu ve yönetiminin baskısı Ankara'yı kararlılığından vazgeçiremeyince Suriye'de zaten kalmak istemeyen Başkan Trump Türkiye'yle yapılan bir "ateşkes" anlaşması sayesinde yaptırımları tamamen kaldırdığını açıkladı. Buna rağmen Temsilciler Meclisi, BPH nedeniyle yaptırımlar uygulanmasını içeren bir tasarıyı ve Ermeni tasarısını kabul etti. Trump yönetiminin onaylamadığı bu tasarılar Türkiye sert tepki gösterdi, YPG'ye karşı harekate devam etme hakkını saklı tuttuğunu ve Kongrenin ikili ilişkileri baltalamaya çalıştığını belirtti. 13 Kasım'da Trump'ın daveti üzerine Washington'ı ziyaret eden Cumhurbaşkanı Erdoğan ikili ilişkilerin kopmasını istemediklerini ancak S-400 ve BPH gibi konularda taviz vermeyeceklerini belirtti. 2019'da Türk-Amerikan ilişkilerindeki krizi en üst düzeye çıkaran Kuzey Suriye'deki politika ayrılıklarına rağmen Başkan Trump'ın askerlerini geri çekmek istemesi ve Kongrenin baskılarına Türkiye lehine direnmesi sayesinde Türk-Amerikan ilişkilerinin kopması engellendi.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİ

3 Ocak	ABD yönetimi Patriot hava ve füze savunma sistemlerinin satışı için Türkiye'ye resmi bir teklif sundu.
8 Ocak	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Bolton'un Türkiye'den YPG'nin güvenliğini sağlamasını talep ederek "John Bolton çok ciddi bir yanlış yapmıştır" dedi.
14 Ocak	Başkan Trump ve Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD'nin Suriye'den çekilirken bölgede devam eden iş birliğini ele alan bir telefon görüşmesi gerçekleştirdi.
18 Ocak	Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD'nin Suriye'den çekilirken bölgedeki durumu konuşmak üzere Cumhuriyetçi Parti senatörü Lindsey Graham ile bir araya geldi.
9 Şubat	ABD'nin Suriye'den çekilmesini koordine etmek üzere Washington ile Ankara arasında ortak görev gücü kurulmasına karar verildi.
13 Şubat	Milli Savunma Bakanı Akar ve ABD Savunma Bakan Vekili Patrick Shanahan Suriye'deki son gelişmeleri NATO'nun Brüksel'deki iki günlük Savunma Bakanları Toplantısı'nda görüştü.
17 Şubat	Başkan Trump, David Satterfield'ı ABD'nin Ankara Büyükelçiliği görevine atadı.
21 Şubat	Başkan Trump ve Cumhurbaşkanı Erdoğan telefonda görüştü. Görüşmede iki ülke liderlerinin "ABD'nin Suriye'den çekilme kararının müşterek çıkarlara uygun olarak ve ortak hedeflerine zarar vermeyecek şekilde uygulanması hususunda mutabık kaldığı" ifade edildi.
27 Şubat	Başkan Trump'ın başdanışmanı Jared Kushner, Türkiye'yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Erdoğan ve diğer yetkililerle üzerinde çalıştığı Ortadoğu Barış Planı'nın detaylarını görüştü.
17 Mart	ABD'li yetkililere dayandırılan bir haberde Amerikan yönetiminin Suriye'de bin kadar askeri bırakacağına ilişkin bir planının olduğu ileri sürüldü.
21 Mart	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Başkan Trump'ın Golan Tepeleri'ni İsrail'in toprakları olarak tanımasını eleştirdi. ABD Genelkurmay Başkanı Orgeneral Joseph Dunford "Hükümetimizin hem yürütme hem de yasama tarafının S-400'lerle bizim en gelişmiş uçığımız olan F-35'in bir arada bulunması konusuna uzlaşmaya yanaşması oldukça zor olacak" dedi.
25 Mart	ABD'nin Suriye özel temsilcisi James Jeffrey "Türkiye ile Türk sınırının belirli bir kısmında YPG güçlerinin olmadığı güvenli bir bölgenin oluşturulması için çalışıyoruz" dedi.
28 Mart	ABD'li dört senatör Trump yönetiminin S-400'leri almayacağını teyit edene kadar Türkiye'ye F-35 uçaklarının teslimatını engelleyen tasarısı Senatoya sundu.
1 Nisan	Pentagon Türkiye'ye F-35 savaş uçaklarına ilişkin eğitim ve diğer malzeme ve ekipmanların teslimatını durdurduğu yönündeki haberleri doğruladı.
9 Nisan	Cumhuriyetçi Senatör Roger Wicker Amerikan vatandaşları ve ABD Konsoloslukları çalışanlarının tutuklanmasından sorumlu olan üst düzey Türk yetkililerine yönelik yaptırım öngören tasarısı sundu.
16 Nisan	Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak, ABD Başkanı Donald Trump, Hazine Bakanı Steven Mnuchin ve Beyaz Saray danışmanı Jared Kushner ile görüştü. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, ABD Savunma Bakanı Vekili Patrick Shanahan ile görüştü. Pentagon sözcüsü tarafından yapılan açıklamada iki bakanın ikili olarak ve NATO bünyesinde Türk-Amerikan ilişkilerinin önemini vurguladığı belirtildi.
24 Nisan	Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Başkan Trump tarafından 1915 olaylarına ilişkin yaptığı yazılı açıklamayı eleştirdi.
27 Nisan	ABD İstanbul Başkonsolosluğunda çalışan güvenlik görevlisi Nazmi Mete Cantürk'e, eşine ve kızına FETÖ terör örgütüne üyeliği suçlamasıyla dava açıldı.
29 Nisan	ABD Başkanı Trump ve Cumhurbaşkanı Erdoğan bir telefon görüşmesi gerçekleştirilerek S-400 savunma sistemi konusunda ortak bir çalışma grubu kurulması teklifini konuştu.
15 Mayıs	ABD Temsilciler Meclisine sunulan karar tasarısında Türkiye'nin S-400'leri alması durumunda F-35 programından çıkarılması, F-35 satışının durdurulması ve Türkiye'ye yönelik yaptırım uygulanması istendi.

21 Mayıs	Türkiye, limanlarını İran petrolüne kapatarak ABD'nin uyguladığı yaptırımlara uydu.
22 Mayıs	Türk Ticaret Bakanlığı, ABD menşeli 22 kalem ürünün ithalatına uygulanan ek vergileri yarı yarıya indirdi. Türkiye bu adımı ABD'nin Türkiye'den çelik ithalatına uyguladığı yüzde 50'lik gümrük tarifelerini yarıya indirmesinden hemen sonra attı.
29 Mayıs	ABD Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Morgan Ortagus, Türkiye'de tutuklu bulunan Türk ve ABD vatandaşı Serkan Gölge'nin serbest bırakılmasını memnuniyetle karşıladıklarını açıkladı.
7 Haziran	ABD Savunma Bakan Vekili Patrick Shanahan'ın Türk pilotlarının eğitimlerinin durdurulması dahil Türkiye'nin F-35 programına katılımına ilişkin 31 Temmuz itibarıyla atılacak bir dizi adımı Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar'a mektupla iletildiği bildirildi.
18 Haziran	Millî Savunma Bakanlığı, Bakan Akar'ın ABD Savunma Bakan Vekili Patrick Shanahan'ın 6 Haziran tarihli mektubuna cevap mektubu gönderdiğini ifade etti.
29 Haziran	G20 zirvesindeki ikili görüşme sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başkan Trump'ın ABD'nin Türkiye'ye yönelik yaptırım uygulamayacağına garanti verdiğini belirtti. Cumhurbaşkanı Erdoğan satın alınan F-35'lerin Türkiye'ye teslim edileceği yönünde bir beklentisinin olduğunu vurguladı. Aynı gün içerisinde Başkan Trump, Türkiye'nin ABD ile dostluğuna önem veren bir açıklamada bulundu.
12 Temmuz	Türkiye Cumhuriyeti Savunma Bakanlığı S-400 savunma sistemlerine ilişkin ilk teslimatın Mürted Hava Üssü'ne yapıldığını duyurdu. ABD Savunma Bakan Vekili Mark Esper, ABD'nin S-400 teslimatından haberdar olduğunu ve F-35'ler konusundaki pozisyonlarının değişmediğini dile getirdi.
13 Temmuz	Medyada yer alan haberlere göre Ulusal Güvenlik Konseyi, Savunma Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Türkiye'ye karşı bir yaptırım paketi uygulanmasına karar verdi.
16 Temmuz	Başkan Trump kabine toplantısında Türkiye'ye yapılan muamelenin adil olmadığını ve iki ülke için de zor bir durum olduğunu söyledi.
17 Temmuz	Beyaz Saray Basın Sözcülüğü yaptığı yazılı açıklamada "Maalesef Türkiye'nin Rus S-400 hava savunma sistemlerini alma kararı, bu ülkenin F-35 programı ile devam eden ilişkisini imkansız kılmaktadır. F-35'lerin kabiliyetlerini öğrenme amacıyla kullanılacak bir Rus istihbarat toplama platformuyla bir arada bulunamaz" ifadelerini kullandı.
23 Temmuz	Başkan Trump 46 senatör ile Beyaz Sarayda S-400 programıyla ilgili bir toplantı gerçekleştirdi.
25 Temmuz	Senatör Lindsey Graham, Başkan Trump'ın talebi üzerine Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ile telefonda görüştü ve Türkiye'nin S-400'leri operasyonel hale getirmemesi karşılığında serbest ticaret anlaşması müzakerelerine başlanılabileceğini belirtti.
4 Ağustos	Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye'nin Fırat'ın doğusunda askeri operasyona başlayacağını duyurdu.
6 Ağustos	Savunma Bakanı Mark Esper, Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yönelik operasyon ihtimaline ilişkin olarak tek taraflı bir operasyonun kabul edilemez olduğunu belirtti.
7 Ağustos	Millî Savunma Bakanı Akar güvenli bölgenin kurulmasına ilişkin görüşmelerin olumlu ve verimli geçtiğini duyurdu.
16 Ağustos	Millî Savunma Bakanı Hulusi Akar Türkiye ile ABD arasında hava sahasının kontrol ve koordinasyonu ile birçok konuda genel olarak anlaşmaya varıldığını belirtti.
26 Ağustos	Cumhurbaşkanı Erdoğan Türk askeri güçlerinin çok yakında Suriye'deki güvenli bölgeye gireceklerini duyurdu.
27 Ağustos	Pentagon sözcüsü Sean Robertson YPG güçlerinin ve silahlarının sınırdan çekildiğini ifade etti. Türkiye'den üst düzey bir yetkili Türkiye ve ABD'nin müzakereler aracılığıyla birçok pürüzü giderdiğini söyledi.
9 Eylül	ABD Hazine Bakanı Steven Mnuchin, Trump yönetiminin Rusya'dan S-400 satın aldığı için Türkiye'ye yaptırım uygulamayı değerlendirdiğini ancak henüz bir karar verilmediğini söyledi.
18 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan 30 kilometre genişliğinde güvenli bölgenin kurulması sorununa ilişkin olarak "iki hafta içinde buradan bir sonuç çıkmazsa kendi hareket planlarımızı devreye sokacağız" ifadesini kullandı.

22 Eylül	Başkan Trump ve Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye'nin Patriot füze sistemini satın alma ve Türkiye'nin tekrardan F-35 programına dahil olması ihtimalini görüştü.
4 Ekim	Türkiye ile ABD, Suriye'nin kuzeyinde oluşturulması planlanan güvenli bölgede üçüncü ortak kara devriyesini gerçekleştirdi.
5 Ekim	ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo, Doğu Akdeniz'de Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile Türkiye arasında yaşanan sondaj gerilimine ilişkin açıklamasında Türkiye'nin bölgedeki faaliyetleri için "yasa dışı" ifadesini kullandı.
7 Ekim	Başkan Trump Twitter'dan paylaştığı mesajda "Türkiye benim emsalsiz mantığıma göre sınırı aştığını düşündüğüm bir şey yaparsa, Türkiye'nin ekonomisini yerle bir ederim" tehdidinde bulundu.
8 Ekim	Başkan Trump, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı 13 Kasım'da ABD'ye davet ettiğini duyurdu.
9 Ekim	Milli Savunma Bakanlığı BPH kapsamında Fırat'ın doğusuna kara hareketinin başladığını bildirdi.
10 Ekim	Cumhuriyetçi Senatör Lindsey Graham ve Demokrat Senatör Chris van Hollen, Türkiye'nin Suriye'de başlattığı harekate tepki olarak bir yaptırım paketi üzerinde anlaşmalarını duyurdu.
12 Ekim	ABD Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada "ABD Türkiye'nin Suriye'ye askeri hareketine ve özellikle de güvenlik mekanizması dışındaki noktalarda ve ABD askerlerinin bulunduğu bölge yakınlarındaki operasyonlarına karşı çıkmaktadır. ABD Türkiye'nin anında savunmayla karşılık verilmesiyle sonuçlanabilecek adımlardan kaçınmasını talep etmektedir" ifadesi kullanıldı.
15 Ekim	Trump yönetimi, Türkiye'ye Suriye'de yürüttüğü hareket nedeniyle yaptırım uygulama kararı aldı. Yaptırımlar şu anki ve eski bazı Türk yetkilileri, çelik ithalatına uygulanan gümrük vergilerinin yeniden yüzde 50'ye çıkarılmasını ve Türkiye ile ticaret anlaşması müzakerelerinin sonlandırılmasını kapsıyordu.
17 Ekim	ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile görüşmesinin ardından basın açıklaması yaparak ABD ve Türkiye'nin Suriye'de ateşkes için anlaştığını duyurdu.
22 Ekim	ABD'nin önde gelen senatörleri Türkiye'nin Suriye'de başlattığı hareket nedeniyle yaptırım öngören yasama çalışmalarını askıya alma kararı aldı.
23 Ekim	Trump yönetimi Türkiye'ye yönelik bütün yaptırımları kaldırdı.
29 Ekim	Temsilciler Meclisi Türkiye'ye BPH'yi başlatması nedeniyle yaptırımlar uygulanmasını içeren bir tasarıyı kabul etti. Temsilciler Meclisi 11'e karşı 405 oyla 1915 olaylarını sözde "soykırım" olarak kabul eden tasarıyı kabul etti.
30 Ekim	Temsilciler Meclisinde 1915 olaylarını sözde "soykırım" olarak niteleyen ve Türkiye'ye yönelik çeşitli yaptırımlar öngören tasarının kabul edilmesinden sonra ABD'nin Türkiye Büyükelçisi David Satterfield Dışişleri Bakanlığına çağırıldı.
13 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan, ABD Başkanı Trump'ı Beyaz Sarayda ziyaret etti. ABD Savunma Bakanlığında çalışan iki yetkili Özgür Suriye Ordusu'nun savaş suçu işlediğini iddia etti.
14 Kasım	Korgeneral Eric Fick F-35 uçaklarının üretiminden sorumlu olan Lockheed ve Pratt&Whitney isimli şirketlerin Türk şirketlerine alternatif başka tedarikçiler bulma konusunda ciddi ilerleme kaydettiğinin altını çizdi.
18 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Başkan Trump ile görüşmesi sonucunda Türkiye'nin S-400 savunma sistemini kullanmaya devam edeceğini söyledi.
19 Kasım	ABD Savunma Bakanlığına bağlı Savunma İstihbarat Ajansının sunduğu rapor DEAŞ'ın Türkiye'nin BPH ve ABD'nin çekilme planından istifade ettiğini iddia etti.
25 Kasım	Türkiye S-400'leri test etmek amacıyla F-16'larını Ankara semalarında uçurdu.

TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ

İBRAHİM BACHİR ABDOULAYE

Türkiye'nin Afrika açılımı politikası çerçevesinde kıta ülkeleriyle olan çok yönlü ilişkileri her geçen yıl güçlenerek devam etmektedir. Özellikle iki coğrafya arasında ekonomi alanındaki ilişkiler hızla gelişmektedir. Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre 2009-2018 döneminde Türkiye ile Afrika Kıtası arasında 179 milyar dolarlık ticaret gerçekleştirilmiştir. Bu rakamın 61,5 milyar dolarlık (yüzde 34) kısmını Sahra Altı Afrika ülkeleriyle yapılan ticaret oluşturmaktadır.

Dışişleri Bakanlığının tanımıyla “girişimci ve insani dış politika” yürüten ve bölgesinde ve ötesinde etkinliğini giderek artıran Türkiye son yıllarda insani ve kalkınma yardımları gibi alanların yanı sıra güvenlik, bankacılık ve teknoloji gibi stratejik alanlarda da Afrika ülkeleriyle iş birliğini güçlendirmektedir. Türkiye'nin izlediği çok boyutlu dış politikanın bir sonucu olarak Afrika'daki diplomatik temsilciliklerinin sayısı da önemli rakamlara ulaşmıştır. Nitekim 2018 yıl sonu itibarıyla Türkiye'nin yurt dışındaki 242 dış temsilciliğinden 46'sı Afrika Kıtası'nda bulunmaktadır. Bunlardan 42'si büyükelçilik düzeyinde temsil edilmektedir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Türkiye'nin Afrika'daki büyükelçilik sayısını 50'ye çıkarmayı hedeflediklerini dile getirmiştir. 54 Afrika ülkesi olduğu düşünüldüğünde bunun gerçekleşmesi durumunda ilerleyen zamanlarda Türkiye'nin tüm Afrika Kıtası'nda aktif bir şekilde söz sahibi ülkeler arasında yer alması söz konusu olacaktır.

Türkiye ikili ilişkilerin yanında Afrika'daki kıtasal ve bölgesel örgütlerle de iş birliğini güçlendirecek adımlar atmaktadır. 2008'den itibaren Afrika Birliğinin “stratejik ortağı” olan Türkiye her yıl Birliğe sağladığı gönüllü katkı payıyla kıta genelinde görünürlüğünü ve etkinliğini artırmaktadır.

Son on yılda Türkiye-Afrika ilişkilerinde yakalanan ivmeyle ilişkilerin kurumsallaşma boyutuna ulaştığı gözlemlenmektedir. Kıta ülkeleriyle olan temasların çeşitli kurumlar arasında ve değişik etkinlik ve programlarla devamlı hale getirilmesi ilişkilerin kurumsallaşma boyutunun en önemli göstergesidir. Bunun yanı sıra Türkiye ikili ve çok taraflı vesilelerle de Afrika ülkeleriyle temaslarını güçlendirerek sürdürmektedir.

2019'da Türkiye-Afrika ilişkileri her anlamda gelişerek kurumsallaşma noktasına ulaşmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan geleneksel hale getirdiği Afrika turunu bu yıl gerçekleştirilmemiş olsa da gerek Afrika'dan Türkiye'ye resmi ziyaretlerle gerekse 74. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısı vesilesiyle Afrikalı liderlerle yaptığı görüşmelerle kıtaya ilişkileri en üst düzeyde sürdürmüştür. Bu yıl Afrika'dan beş lider Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Çad Cumhurbaşkanı İdris Deby İtno 27 Şubat'ta yaptığı Türkiye ziyaretinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'la bir araya gelmiştir. Bu ziyaret vesilesiyle Türkiye-Çad İş Konseyi toplantısı yapılmıştır. Bunun yanı sıra iki ülke arasındaki 60 milyon dolarlık ticaret hacminin 100 milyon dolara çıkarılması kararı alınmıştır. Ayrıca ziyaret sırasında Türkiye ile Çad arasında Askeri Çerçeve Anlaşması, Nakdi Yardım Uygulama Protokolü, Eğitim Alanında İşbirliği Anlaşması ve Kültür Alanında İşbirliği Anlaşması imzalanarak iki ülke arasındaki iş birliğini güçlendirecek adımlar atılmıştır.

11 Nisan'da ise Burkina Faso Cumhurbaşkanı Roch Marc Christian Kabore Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Cumhurbaşkanı Kabore ile basın toplantısını düzenleyen Cumhurbaşkanı Erdoğan G5 Sahel Ortak Gücü'ne Türkiye'nin taahhüt ettiği 5 milyon dolarlık askeri yardımı planlandığı şekilde değerlendireceklerini ve desteğin sağlanacağını açıklamıştır. İki ülke arasında Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması ve Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT) ile Burkina Faso Devlet Televizyonu (BRT) arasında İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Ayrıca bu ziyaret vesilesiyle İstanbul'da Türkiye-Burkina Faso İş Forumu düzenlenmiştir.

3 Mayıs'ta Büyük Çamlıca Camii'nin açılışına katılmak için İstanbul'a gelen Gine Cumhurbaşkanı Alpha Conde ile Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya gelmişlerdir. 1 Eylül'de Türkiye'yi ziyaret eden Mali Cumhurbaşkanı İbrahim Boubacar Keita, Cumhurbaşkanı Erdoğan'la Vahdettin Köşkü'nde yaklaşık iki saat süren bir görüşme gerçekleştirmiştir. Yine Cumhurbaşkanı Erdoğan 26 Ekim'de Türkiye'yi ziyaret eden Ekvator Ginesi Cumhurbaşkanı Teodoro Obiang Nguema Mbasogo'yu Vahdettin Köşkü'nde ağırlamıştır. Ayrıca 20 Kasım'da Türkiye'ye gelen Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde akşam yemeğinde bir araya gelmiştir.

Ayrıca Birleşmiş Milletler 74. Genel Kurulu toplantısı vesilesiyle Cumhurbaşkanı Erdoğan Afrika liderleriyle bir araya gelmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan, BM Genel Merkezi'nde Somali Cumhurbaşkanı Muhammed Abdullah Farmajo ve Sudan Başbakanı Abdallah Hamdok ile ayrı ayrı görüşmüştür.

Türkiye-Afrika ülkeleri arasındaki temaslar 2019'da bakan düzeyinde de karşılıklı ziyaretlerle sürdürülmüştür. Özellikle Afrika'dan Türkiye'yi ziyaret eden bakan sayısının arttığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda 13 Nisan'da Türkiye'ye ilk ziyareti gerçekleştiren Angola Dışişleri Bakanı Manuel Domingos Augusto Türkiyeli mevkidaşı Mevlüt Çavuşoğlu'yla bir araya gelmiştir. Görüşmede Türk Hava Yolları'nın

(THY) doğrudan Angola seferleri yapması, enerji ve savunma sanayii gibi alanlarda yapılan iş birliği konuları ele alınmıştır. 18 Nisan'da Türkiye'yi ziyaret eden Gambiya Dışışleri Bakanı Dr. Mamadou Tangara, Mevlüt Çavuşoğlu'yla gerçekleştirdiği görüşmede iki ülke arasında Kalkınma İşbirliği Anlaşması ile Diplomatik Temsilcilikler için Arsa Takasına İlişkin Protokolü imzalanmıştır.

Ayrıca 24 Haziran'da Türkiye'ye gelen Ruanda Dışışleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Dr. Richard Sezibera'nın mevkidaşı Çavuşoğlu'yla yaptığı görüşme sonrası iki ülke arasında Diplomasi Eğitime, Bilgi ve Belgelerin Paylaşımına İlişkin İşbirliği Mutabakat Zaptı ile Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport Hamilleri için Vize Muafiyetine Dair Anlaşma imzalanmıştır. 15 Ağustos'ta Türkiye'ye ilk resmi ziyaret gerçekleştiren Nijer Dışışleri, İşbirliği, Afrika Entegrasyonu ve Yurt Dışında Yaşayan Nijerliler Bakanını Kalla Ankourau, Çavuşoğlu'yla düzenlediği basın toplantısı öncesinde iki bakanlık arasında Diplomat Değişimine İlişkin Mutabakat Zaptı, Bilişim Teknolojileri ile Diplomatik Arşiv Alanlarında İşbirliğine Dair Anlaşma, Diplomatik, Hizmet ve Hususi Pasaport Hamilleri için Vizelerin Kaldırılmasına Dair Anlaşma imzalanmıştır.

Afrika'daki gelişmeleri yakından takip eden Dışışleri Bakanlığı kıtada yaşanan olaylara yönelik resmi açıklamaların yanı sıra resmi ziyaretler de gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Ağustos'ta Geçici Sivil Yönetim ilan edilen Sudan'a resmi bir ziyarette bulunmuştur. Çavuşoğlu, Sudan Dışışleri Bakan Vekili Ömer Dahab Mohamed ve Sudan Askeri Geçiş Konseyi Başkanı Abdel-Fatah Burhan'la da bir görüşme yapmıştır. Ayrıca Türkiye-Afrika ilişkilerini canlı tutmak adına Bakan Çavuşoğlu Ankara'daki Afrika ülkeleri büyükelçileriyle zaman zaman bir araya gelmektedir. Çavuşoğlu en son 18 Ocak'ta Afrika ülkeleri büyükelçileriyle bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bundan önce de Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan 25 Mayıs Afrika Günü dolayısıyla Afrika ülkeleri büyükelçilerinin eşleriyle Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde düzenlenen iftar programında bir araya gelmiştir.

Yine ikili ziyaret kapsamında 10 Temmuz'da Türkiye'ye gelen Fildişi Sahili Cumhuriyeti İnşaat, Konut ve Şehircilik Bakanı Bruno Kone, Çevre ve Şehircilik Bakanı Murat Kurum ile bir araya gelerek konut alanında iş birliği yapılmasına dair Mutabakat Zaptı imzalamıştır.

Karşılıklı ziyaretler haricinde Afrika'yla ilişkilerini geliştirmek için Türkiye düzenlediği çeşitli faaliyetlerle Afrika'nın farklı toplumsal kesimleriyle doğrudan temas kurmaktadır. Örneğin 19 Ekim'de Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın katılımıyla Dolmabahçe Sarayı'nda 3. Afrika Ülkeleri Müslüman Dini Liderler Zirvesi düzenlenmiştir. Zirveye 50 ülkeden aralarında din işleri bakanları, dini idare başkanları, akademisyen, aktivist, gazeteci ve yazarların da yer aldığı 100'ü aşkın davetli katılmıştır. Ayrıca Kasım'da Anadolu Ajansı ile Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Afrika Araştırmacıları Derneği ile Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezi iş birliğiyle üç hafta süren ve toplam 13 Afrika ülkesinden 20 gazetecinin katıldığı Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı (AFMED) tertip edilmiştir.

EKONOMİK İLİŞKİLER

Türkiye'nin 2003'ten itibaren Afrika bölgesine yönelik uygulamaya koyduğu ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi stratejisi sonucu Afrika Kıtası ile yapılan ticaret on beş yılda yaklaşık dört kat artmıştır. Kıta ile olan ticaret hacmi 2003'te 5,5 milyar dolar iken 2017'de 20,6 milyar dolara çıkmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin kıtaya yönelik ihracatı 2,13 milyar dolardan 11,7 milyar dolara yükselirken ithalatı da 3,34 milyar dolardan 8,9 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye ilerleyen zamanda Afrika Kıtası ile dış ticaret hacmini 50 milyar dolara çıkarmayı hedeflemektedir.

Bu bağlamda Türk Eximbank 26 Şubat'ta Londra'da Afrika Ticaret Sigortası Kuruluşu'yla (ATI) bir iş birliği anlaşması imzalamıştır. Söz konusu anlaşma Afrika ülkelerinde üzerinde mutabık kalınan projelere Türk Eximbank ile ATI'nin sigorta ve reasürans ile ortak destek sağlaması ve Afrika Kıtası'ndaki işlemlere finansman sağlanırken en önemli ihtiyaçlardan olan Afrika'ya ilişkin enformasyon paylaşımı yoluyla Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacminin artırılmasını hedeflemektedir.

İki coğrafya arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynayan THY 56 destinasyonla Afrika ülkelerini Türkiye'ye bağlamaktadır. THY'nin Afrika Kıtası'nda taşıdığı yolcu sayısı dış hatlarda tüm yolcu toplamının yüzde 8'ini oluştururken bölgesel gelir dağılımının yüzde 10'unu oluşturmaktadır. Açıklanan rakamlara göre THY, Afrika Kıtası'nda Ocak-Haziran döneminde 3 milyar 212 milyon TL yolcu ve kargo geliri elde etmiştir. THY Afrika Kıtası'nda Ocak-Temmuz döneminde 2 milyon yolcuya ulaşırken doluluk oranları da yüzde 75,4 olmuştur. Kargo ve posta taşımacılığı da yüzde 8,8 artışla 74 bin 388 tona yükselmiştir.

Afrika'da 2018'de 4 milyardan fazla insanın hava yoluyla seyahat ettiği dikkate alındığında gelecek dönemde Türkiye-Afrika arasındaki ekonomik ilişkilerinde THY'nin önemli bir yere sahip olacağı görülmektedir. Ayrıca bu rakamın öngörüldüğü şekilde 2035'te 8 milyara çıkacağı düşünüldüğünde THY yüksek yolcu potansiyeli barındıran Afrika'da büyük bir pazar elde edebilir.

“Kazan-kazan” anlayışıyla hareket eden Türkiye son yıllarda Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerini daha ileriye taşıyarak sağlam zemin üzerinde inşa etmektedir. Her geçen yıl pekişen ilişkiler siyasi, diplomatik ve kültürel alanlarda olduğu gibi ekonomik alanda da hızlı bir gelişme kaydetmektedir. Özellikle 2020'de Türkiye'de düzenlenecek 3. Türkiye-Afrika Ortaklık Zirvesi iki coğrafya arasında gelecek yılların yol haritasını belirleyecek öneme sahiptir.

FETÖ İLE MÜCADELE

Türkiye 2019'da 15 Temmuz başarısız darbe girişiminden sonra Afrika'da yürüttüğü FETÖ ile mücadeleyi kararlılıkla sürdürmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan başta olmak üzere Türk yetkililer Afrikalı mevkidaşlarıyla yaptığı görüşmelerde her defasında FETÖ meselesini gündeme getirmeye devam etmektedir. Ayrıca FETÖ'nün yurt

dışındaki okullarının Türkiye'ye devredilmesi konusunda önemli bir görev üstlenen Türkiye Maarif Vakfı (TMV) kısa sürede elde ettiği başarıyla yurt dışında ve özellikle Afrika'da Türkiye'nin bir markası haline gelmiştir. Türkiye'nin yurt dışındaki FETÖ ile mücadelesinde kilit rol oynayan TMV eğitimden diplomasiye kadar önemli çalışmalar yürütmektedir. Örneğin 15 Temmuz hain darbe girişiminin yıl dönümünde Güney Afrika Cumhuriyeti Devlet Başkanı Cyrill Ramaphosa'yı ziyaret eden Türk heyetinde yer alan TMV Güney Afrika Direktörü Adem Koç vakfın yürüttüğü çalışmalar hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca Ekim'de Güney Afrika Cumhuriyeti Enerji ve Mineral Kaynaklar Bakan Yardımcısı Bavalile Hlongwa, Spor, Sanat ve Kültür Bakan Yardımcısı Nocawe Mafu, Temel EĞitim Bakan Yardımcısı Dr. Mkgabo Mhaule, Gauteng Eyaleti Spor, Sanat ve Kültür Bakanı Mbali Hlophe, ANC Genel Sekreteri Elias Magashule gibi önemli isimlerin bulunduğu 26 kişilik heyet vakfın genel merkezini ziyaret ederek TMV Başkanı Birol Akgün ile görüşmeler gerçekleştirmiştir.

Maarif Vakfı 20 Afrika ülkesinde yaklaşık 127 okul iŐletmektedir. TMV'nin iŐlettiĐi okulların yarısına yakınının Afrika'da olması FETÖ ile mücadelede en başarılı olunan bölgelerin başında Afrika'nın geldiğini göstermektedir. TMV'nin –FETÖ'den devraldığı okullar dışında– açtığı yeni okulların sayısı da giderek artmaktadır. En son Ekim'de Madagaskar'ın başkenti Antananarivo'da 2019-2020 eğitim Ğretim dönemi itibarıyla anaokulu, ilkokul ve ortaokul eğitiminin verileceği yeni bir okulun hizmete açıldığı duyurulmuŐtur.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-AFRİKA İLİŞKİLERİ	
18 Ocak	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Afrika ülkeleri büyükelçileriyle bir araya geldi.
13 Şubat	İstanbul'da Türkiye-Macaristan II. Afrika İş Forumu düzenlendi.
26 Şubat	Türk Eximbank, Londra'da Afrika Ticaret Sigortası (ATI) kuruluşuyla Türkiye ile Afrika arasındaki ticaret hacminin artırılmasını hedefleyen iş birliği anlaşması imzaladı.
27 Şubat	Türkiye'ye resmi ziyarette bulunan Çad Cumhurbaşkanı Idris Deby İtno, Cumhurbaşkanı Erdoğan'la bir araya geldi.
11 Nisan	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Burkina Faso Cumhurbaşkanı Roch Kabore ile Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde bir görüşme gerçekleştirdi.
13 Nisan	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Türkiye'ye gelen Angola Dışişleri Bakanı Manuel Domingos Augusto'yla görüştü.
18 Nisan	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Gambia Dışişleri Bakanı Dr. Mamadou Tangara'yla görüştü.
17 Haziran	Yunus Emre Enstitüsü ve Global Somali Diasporası (GSD) organizasyonunda İstanbul'da 3. Global Somali Diaspora Konferansı düzenlendi.
24 Haziran	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Ruanda Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanı Dr. Richard Sezibera'yla görüştü.
10 Temmuz	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Fildişi Sahili Cumhuriyeti İnşaat, Konut ve Şehircilik Bakanlığı arasında konut alanında iş birliği yapılmasına dair Mutabakat Zaptı imzalandı.
3 Ağustos	Güney Afrika Cumhuriyeti'nden çok sayıda bakan yardımcısının yer aldığı 26 kişilik bir heyet TMV'yi ziyaret etti.
16-17 Ağustos	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Sudan ziyareti gerçekleştirdi.
28 Ağustos	AA, YTB, AFAM ve AKEM iş birliğinde 14 Afrika ülkesinden 20 gazetecinin katıldığı "Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı" düzenlendi.
1 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mali Cumhurbaşkanı İbrahim Boubacar Keita ile Vahdettin Köşkü'nde bir araya geldi.
24 Eylül	BM 74. Genel Kurulu toplantısına katılmak üzere New York'ta bulunan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Somali Cumhurbaşkanı Farmajo ve Sudan Başbakanı Abdallah Hamdok ile ayrı ayrı görüştü.
3 Ekim	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Cibuti Yüksek Öğrenim ve Araştırma Bakanı Nabil Mohamed Ahmed'le görüştü.
19 Ekim	Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açılışına katıldığı 3. Afrika Ülkeleri Müslüman Dini Liderler Zirvesi düzenledi.
26 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye'yi ziyaret eden Ekvator Ginesi Cumhurbaşkanı Nguema Mbasogo ile görüştü.
20 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Senegal Cumhurbaşkanı Macky Sall ile Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde akşam yemeğinde bir araya geldi.

TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ

İBRAHİM ALBOĞA, M. ERKUT AYVAZ

Türk-Alman ilişkilerinin 2017’de son derece gergin bir seviyeye gerilemesi 2018’de yerini ilişkilerin normalleşmesine bırakmıştır. Her ne kadar somut konularda ciddi fikir ayrılıkları ortadan kaldırılmadıysa da 2018’in sonlarında Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Almanya’ya gerçekleştirdiği resmi ziyaret normalleşme yönünde önemli katkı sağlamıştır. 2019’da ikili ilişkilerdeki normalleşme adımları sürdürülmüşse de hem Almanya hem de Türkiye’deki bazı gelişmeler bunun tam anlamıyla gerçekleşmesini mümkün kılmamıştır.

Alman kamuoyu ve medyasının Türkiye’ye yönelik olumsuz söylemi 2019’da da devam etmiştir. Ayrıca Türkiye’de terörle mücadele bağlamında gözaltına alınan veya tutuklanan –ağırlıklı olarak Türk kökenli– Alman vatandaşlarının Alman medyası tarafından Federal Hükümete yönelik bir baskı aracı olarak kullanılması ikili ilişkilerin seyri açısından önemli bir başka etken olmuştur. Benzer bir durum Türkiye tarafından bazı Alman gazetecilere verilmeyen akreditasyonlar bağlamında da gündeme gelmiştir. Bunun neticesinde ise Almanya Dışişleri Bakanlığı Türkiye’ye yönelik sınırlı bir etkisi ve hedefi olsa da bazı kısmi adımlar atmıştır. Ancak bu yöndeki kısa süreli anlaşmazlıkların ise aşıldığı gözlenmiştir.

Bu kısmi olumsuzluklar dışında Alman ve Türk resmi heyetlerinin yıl boyunca karşılıklı olarak gerçekleştirdikleri üst düzey ziyaretler, ikili ilişkilerde yakalanan olumlu siyasi hava, Almanya tarafından Türkiye’ye yönelik planlanan dev ekonomik yatırımlar ve genel anlamdaki normalleşme yönündeki adımlar Ankara ile Berlin yönetimleri arasındaki normalleşmenin işaretleri olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda bilhassa Federal İçişleri Bakanı Horst Seehofer’in Ankara ziyareti dikkat çekmiştir. Bununla birlikte Türkiye’den Ticaret Bakanı Mustafa Varank’ın Berlin ziyareti ve temasları da önem arz etmiştir.

Diğer yandan Alman siyaseti ve medyasının Türkiye’de gerçekleşen 31 Mart yerel seçimleri ve tekrarlanan 23 Haziran İstanbul seçimine son derece yanlı bir şekilde yaklaşmış olmaları Türkiye’de tepkilere yol açmıştır. Özellikle CHP’nin İstanbul

Büyükşehir Belediyesi başkan adayının Alman medya ve siyasi çevrelerinde oldukça olumlu bir şekilde ele alınmasına rastlanırken yerel seçimlerin ulusal bir seçim olarak değerlendirildiğine de şahit olunmuştur.

Son olarak Türkiye'nin güney sınırındaki PKK/YPG terör koridoruna karşı 9 Ekim'de başlatmış olduğu Barış Pınarı Harekatı'nın (BPH) da Türk-Alman ilişkilerine etkisi olduğu gözlenmiştir. Özellikle Almanya'nın YPG terör örgütüne yönelik yaklaşımını NATO müttefiki Türkiye'nin terörle mücadele kararlılığıyla çelişmiştir. Bu sebeple Almanya'nın Türkiye'ye yönelik silah satışını askıya aldığı açıklaması, Volkswagen'in Manisa'ya kurmayı planladığı otomobil fabrikasına ilişkin son kararını ertelemesi ve genel anlamda siyaset ve medyanın Türkiye'nin güvenlik kaygılarını YPG lehine görmezden gelmesi ilişkileri olumsuz etkilemiştir. Harekata ilişkin Alman savunma bakanının Suriye'nin kuzeyine yönelik "uluslararası kontrollü bir güvenlik bölgesi" çağrısı da hem Almanya iç siyasetinde hem de Türk-Alman ilişkilerinde önemli bir gündem olmuştur. Nitekim Alman dışişleri bakanının BPH sonrasında Ankara ziyaretini de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

KARŞILIKLI ZİYARETLER VE SİYASİ GELİŞMELER

Türk-Alman ilişkilerinin en önemli göstergelerinden biri olan üst düzey ziyaretler 2019'da da sürdürülmüştür. Hükümet temaslarının yanı sıra ekonomi ve teknoloji alanındaki iş birliğini ilgilendiren önemli gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin Türkiye ve Almanya arasında yapay zeka alanında başlatılan iş birliği dikkate değer bir gelişme olarak öne çıkmıştır. Ağustos'ta Berlin'de düzenlenen yapay zeka konferansına Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank katılırken Alman Federal Ekonomi Bakanı Peter Altmaier konferansta yaptığı konuşmada iki ülkenin yapay zeka alanında yoğun bir iş birliğine gideceği açıklamalarında bulunmuştur. Varank ise Türkiye ile Almanya arasında yakın ekonomik ilişkilerin bulunduğunu işaret ederek "Artık bu ilişkiler daha farklı bir düzeye çıkacak"¹⁵ ifadelerini kullanmıştır.

Bir diğer önemli ziyaret de Almanya açısından hem iç hem de dış siyaset bağlamında en önemli konuların başında gelen mülteci konusunu görüşmek üzere Almanya Federal İçişleri Bakanı Horst Seehofer'in Ekim'de Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyarettir. Bu bağlamda İçişleri Bakanı Horst Seehofer ve Avrupa Komisyonunun Göç, İçişleri ve Vatandaşlıktan Sorumlu Üyesi Dimitris Avramopoulos Ankara'da İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ile bir araya gelmiştir. Seehofer, Türkiye'ye göç konusundaki tutumundan dolayı teşekkür etmiş ve Türkiye'nin mülteci krizinin yönetilmesi ve çözümü noktasında oynadığı kritik role dikkat çekmiştir.¹⁶

Geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi 2019'da da Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Almanya Şansölyesi Angela Merkel arasında çeşitli vesilelerle bir dizi telefon görüş-

15. "Türkiye ile Almanya Yapay Zekada İşbirliği Yapacak", Deutsche Welle Türkçe, 22 Ağustos 2019.

16. "Seehofer: Biz Türkiye'ye Her Konuda Destek Olmaya Hazırız", Deutsche Welle Türkçe, 4 Ekim 2019.

mesi gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde başlattığı BPH'den sonra Türkiye ve Almanya arasındaki temasların arttığını söylemek mümkündür. Özelikle Almanya'dan gelen eleştiriler zerine Dışişleri Bakanı Heiko Maas'ın Ankara'ya gerçekleştirdiği ziyaretten bir gün sonra Şansölye Merkel, Cumhurbaşkanı Erdoğan'la Suriye'deki gelişmeler hakkında telefonda görüşmüştür. Diğer yandan Almanya tarafından harekate yönelik bir dizi eleŐtirinin yanı sıra örneğin her iki ülkenin ticaret bakanlıklarının katılımıyla Berlin'de yapılması planlanan zirvenin bir süreliğine ertelendiği açıklanmıştır.

Türkiye'de geçmiş yıllarda yapılan genel seçimler öncesinde ikili ilişkiler genellikle gerilmiŐtir. Bu süreçlerde Alman medyasının iktidara muhalif olan vrelerle yönelik yanlı bir tavır sergilediği gözlenmiştir. 31 Mart 2019'da yapılan İstanbül seçiminin 23 Haziran'da yenilenmesi kararıyla beraber benzer ithamlara başvurulmuş, Millet İttifakı'nın adayına açık bir Şekilde destek verilmiştir. İmamoğlu'nun galibiyeti de benzer eğilim ve söylemlerle Alman medyasında ele alınırken İstanbül seçimleri yerel bağlamdan çıkarılarak Alman siyasilerin de yoğun ilgisiyle karŐlaŐmıŐtır. Son olarak Kasım'da İmamoğlu'nun Berlin'e birtakım temaslar için ziyaretlerde bulunması Alman medyası ve siyasi vrelerinde "Anti-Erdoğan Berlin'e geliyor"¹⁷ Şeklinde yorumlanmıŐtır.

Türk-Alman ilişkilerini olumsuz bir bağlamda etkileyen konuların başında bu yıl da terör Őüphesi bağlamında Türkiye'de tutuklanan bazı Alman vatandaşları gelmiştir. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun Almanya'da yaşayan PKK sempaticizantlarının Türkiye'de tutuklanacakları yönündeki ifadeleri Alman medyası tarafından bağlamından koparılarak yorumlanmış ve Türkiye'ye seyahat eden tüm muhalif eğilimli Alman turistlerin tutuklanacağı yönünde bir algı oluşturulmaya çalışılmıştır.

Türkiye ve Almanya arasındaki güçlü ekonomik bağlar konusunda ise 2019'da en önemli gelişme Alman otomotiv devi Volkswagen'in yeni üretim tesisini Türkiye'de kuracağını duyurması oldu. Her ne kadar medya Volkswagen firmasının kuracağı yeni otomobil fabrikası için Türkiye'de karar kıldığını ileri sürmüŐse de Volkswagen yönetimi kararın kesinleŐmediĐi ve karar alma sürecinin işlediği yönünde açıklamalarda bulundu. Konuyla ilgili çeşitli spekülasyonların yapıldı ve Bulgaristan hükümetinin de üretim tesisinin kendi ülkelerinde açılmasına talip olduğu kamuoyuna yansdı.

İlerleyen süreçte Volkswagen yönetiminin Türkiye'yi tercih ettiği ancak kesin kararın henüz verilmediği fakat Türkiye'nin tercih edilmesinin daha muhtemel olduğu açıklanmıştır. Nihai kararın Ekim'de verilmesi ve kamuoyuyla paylaşılması beklenmiŐtir. Fakat Türkiye'nin başlattığı BPH'den dolayı –iç siyasi ve kamuoyu bas-kısının da etkisiyle– kararın ertelendiği ve tekrar gözden geçirileceği açıklanmıştır. Gelineen aşamada Bulgaristan ve Romanya'nın tekrar talip olduklarının kamuoyuna

17. Oliver Mayer-Rth, "Der 'Anti-Erdogan' Kommt Nach Berlin", *tagesschau.de*, 7 Kasım 2019.

yansıması bir yana Volkswagen yönetiminin Alman kamuoyundan gelen baskılar sebebiyle kararı şimdilik ertelediği fakat orta vadede nihai kararın Türkiye lehine olacağı yönünde yorumlar yapılmaktadır.

Son olarak Türkiye'de mahkum edilen bazı DEAŞ teröristlerinin Almanya'ya geri gönderilmeleri konusu da gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Almanya'da bazı tartışmalar gündeme gelmişse de günün sonunda kendi vatandaşlarını kabul edecekleri yönünde resmi bir tutum ortaya çıkmıştır. 13 Kasım'da açıklamalarda bulunan İçişleri Bakanı Süleyman Soylu özellikle Almanya ve Hollanda'ya teşekkür ederek içişleri ve adalet bakanları düzeyinde yürüttükleri görüşmeler sonucunda bu iki ülkenin de "yapıcı bir tutum" sergilediğini ve kendi vatandaşlarını alacaklarını belirtmiştir.¹⁸

TÜRKLERE VE CAMİLERE YÖNELİK SALDIRILAR

Geçtiğimiz yıllarda olduğu gibi 2019'da da Almanya'da meydana gelen ırkçı saldırılar hem Almanya'daki Türk toplumunu hem de Türkiye'yi yakından ilgilendiren konuların başında gelmiştir. 2019'un ilk çeyreğine bakıldığında Almanya'da İslam düşmanlığıyla bağlantılı 132 nefret suçu kayıt altına alınmıştır. Bu saldırılar sadece camileri değil bizzat Müslüman vatandaşları da hedef almaktadır. 2017 ve 2018 ile kıyaslandığında saldırıların 2019'da azaldığı görülse de yaralanan kişi sayısında (32'den 54'e) ciddi bir artış olması Almanya'daki Müslümanların can güvenliğinin daha da kötüye gittiğini işaret etmektedir. Ayrıca Alman hükümetinin ifadelerine göre kayıt altına alınmamış saldırıların olduğu da bilinmektedir.

Camilere yönelik gerçekleştirilen ırkçı ve nefret saldırılarından sonra Alman kamuoyunda aşırı sağ tehlikesi üzerine tartışmalar başlamıştır. Aşırı sağcıların sadece mal güvenliğine değil aynı zamanda insan hayatına yönelik de bir tehdit oluşturduğu Kassel Valisi (CDU'lu) Walter Lübcke cinayetiyle gözler önüne serilmiştir. Bu yöndeki tehlikelere ilaveten aşırı sağcıların yerel ve federal siyasilere yönelik tehdit mektupları göndermeleri toplumun her kesiminin ırkçı eylemlerin hedefi olduğunu göstermiştir. Federal İçişleri Bakanlığı ve ona bağlı güvenlik güçleri aşırı sağcı terörle mücadele konusunda kararlılık mesajları verseler de Müslümanların ve camilerinin korunması noktasında somut adımların atıldığını söylemek güçtür. Almanya'daki aşırı sağ terörüyle ilgili gelişmeler ise Türkiye'nin yakinen takip ettiği bir güvenlik meselesi olarak ele alınmaktadır. Örneğin Almanya'da artan ırkçılık ve cami saldırıları konusunda Türk Dışişleri Bakanlığı "İslam karşıtlığı ve yabancı düşmanlığının her geçen gün daha da endişe verici boyutlara ulaşması, derhal çözüm bulunması gereken bir mesele haline gelmiştir"¹⁹ açıklamasında bulunmuştur.

18. "Almanya ve Hollanda DEAŞ Mensubu Vatandaşlarını Alacak", AA, 13 Kasım 2019.

19. "No: 164, 12 Haziran 2019, Son Dönemde Yurtdışında Gerçekleşen Cami Saldırıları Hk.", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 12 Haziran 2019.

AKREDİTASYON MESELESİ

Mart 2019'da Türk-Alman ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen konular arasında Türkiye'nin ülkesinde faaliyet gösteren bazı Alman basın mensuplarına basın kartını vermemesinin Alman kamuoyunda tartışmalara yol açması vardır. Alman hükümeti Türkiye'ye çağrıda bulunarak ülkedeki uluslararası basın mensuplarının çalışmalarının engellenmemesini talep etmiştir.²⁰ Hükümet sözcüsü Steffen Seibert, Türkiye'deki bazı Alman gazetecilerin süresi dolan akreditasyonlarının uzatılmasını beklediklerini söylerken Dışişleri Bakanlığında bir sözcü de gelişmeleri “artan bir endişe ile” takip ettiklerini belirtmiştir. Bunun üzerine Alman medyasında Türkiye'nin basın ve fikir özgürlüğünü kısıtladığıyla ilgili pek çok habere yer verilmiş, Alman Dışişleri Bakanlığının da Türkiye'ye yönelik bazı adımlar atması yönünde kamuoyunda çağrılar yükselmiştir.²¹ Ancak Türkiye konuyla ilgili açıklama yaparak söz konusu gazetecilerin kurdukları ilişkilerden dolayı akreditasyonlarını bekleddiklerini vurgulamıştır. Nitekim yapılan çalışmalar sonucunda –Alman hükümeti tarafından da üzerinde durulan– iki Alman gazeteciye akreditasyonları teslim edilmiş ve gazeteciler Türkiye'deki görevlerine devam edebilmişlerdir.

ALMANYA'NIN TERÖR ÖRGÜTLERİNE YÖNELİK TUTUMU

Türkiye ve Almanya arasında temel bir fikir ayrılığına dönüşen konuların başında gelen PKK ve FETÖ ile mücadele hususu 2019'da da önemli bir yer tutmaya devam etmiştir. Bu bağlamda bilhassa PKK'ya Almanya çıkışlı aktarılan finansal kaynakların Almanya'nın iç istihbarat servisi tarafından geçtiğimiz yıllarda da kamuoyunun dikkatine sunulduğu bilinmektedir. Almanya'yı hem personel hem de finansal anlamda bir nevi arka bahçe olarak değerlendiren PKK sempatanları geçtiğimiz yıllarda Alman güvenlik bürokrasisinin de dikkatini çekecek eylemlerde bulunmuştur. Buna mukabil Alman hükümeti, PKK'yı meşrulaştırmaya çalıştığı ve terör finansmanı sağladığı gerekçesiyle PKK bağlantılı iki yayınevini yasaklamıştır.²² Hükümetin bu adımlarını değerlendiren İçişleri Bakanı Seehofer Almanya'da yasaklı olan PKK'nın faaliyet yapmasına müsaade etmeyeceklerini ifadelerinde belirtmiştir.

Türkiye'nin Almanya'ya yönelik tüm çağrı ve beklentisine rağmen Almanya, FETÖ ile mücadele konusunda hiçbir somut girişimde bulunmamakta aksine FETÖ ile bağlantılı sivil projelere destek vermektedir. Bununla bağlantılı bir husus da Türkiye'den Almanya'ya yapılan iltica başvuruları ve ön kabul oranında ciddi bir artışın olmasıdır.²³ Bu durum FETÖ üyelerinin Almanya'yı bir güvenli liman olarak kabul

20. “Almanya'dan Basın Kartları için Türkiye'ye Çağrı”, Deutsche Welle Türkçe, 1 Mart 2019.

21. M. Erkut Ayvaz, “Akreditasyon ve Türk-Alman İlişkileri”, *Kriter*, Sayı: 34, (Nisan 2019).

22. “Almanya'da PKK Bağlantılı İki Yayınevi Yasaklandı”, Deutsche Welle Türkçe, 12 Şubat 2019.

23. “Türkiye'den Almanya'ya İltica Başvurularında Artış”, Deutsche Welle Türkçe, 18 Eylül 2019.

ettiklerini gösteriyor. FETÖ konusuyla ilgili Alman medyasında az sayıda bazı olumlu gelişmelere de rastlanmıştır. Örneğin önde gelen ulusal bir gazetenin Almanya'daki yapılanmayla ilgili yaptığı haberde genel itibarıyla öğrencilere yönelik dersane ve öğrenci evlerinde yaşanan olumsuzluklar ön plana çıkarılmış ve sorunsallaştırılmıştır. Bu bağlamda bu tür derneklerin esasen karanlık iç yüzlerinin olduğuna vurgu yapılırken yapıya dahil olmanın kolay fakat ayrılmanın çok zor olduğu ifade edilmiştir.²⁴

ALMANYA'NIN BPH'YE YÖNELİK YAKLAŞIMI

Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyinde başlattığı BPH Almanya'da da tepkiyle karşılanmıştır. PKK terör örgütünün Suriye uzantısı YPG'nin terörle bağlantısını görmezden gelme eğiliminde olan Alman medyası daha çok TSK'nın müdahalesi sebebiyle oluşabilecek etkilere odaklanırken Türkiye'yi yüzeysel ve yoğun içerik hatalarıyla birlikte ele almıştır. Harekatla birlikte Alman medya ve siyasetinde öne çıkan söylemler Türkiye'nin Suriye'yi işgal ettiği, kalıcı ancak başarısız olacağı, mülteci sorununa çare olamayacağı hatta Avrupa'ya daha fazla mültecinin gelmek isteyeceği yönünde olmuştur. Ayrıca bu harekatla birlikte DEAŞ terörünün yeniden canlanabileceği ve sivillerin de çatışmalardan zarar görebilecekleri iddia edilmiştir. Söylemlerde YPG meşru bir temsilci veya güç olarak ele alınırken Türkiye'nin güvenlik kaygıları ise dikkate alınmamıştır.

Alman siyasetinin operasyona yönelik yaklaşımında ise CDU/CSU-SPD'den oluşan hükümet başta olmak üzere Türkiye'nin güvenlik kaygılarını görmezden gelme tavrı sürmüştür. YPG'nin PKK ile bariz ilişkisine rağmen Alman karar alıcılarının Türkiye'nin operasyonunu kınaması²⁵ ve bununla da yetinmeyip Türkiye'ye yönelik silah ihracatını askıya almasının medya, ABD ve AB baskısı faktörleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekir. Hükümetin resmi kınaması ve Alman dışişleri bakanının hareket karşıtı açıklamaları Türkiye tarafından tepkiyle karşılanmıştır.

Alman medyasında da Türkiye'nin tezleri dikkate alınmayarak ABD'nin YPG'ye ("Kürtlere") "ihanet ettiği" söylemi tercih edilmiş ancak YPG'nin TSK'ya karşı başarılı olma şansının olmadığı –hükümete de etki edebilen– bazı çevreler tarafından dile getirilmiştir. En nihayetinde Türkiye'deki tüm çevrelerin açıkça desteklediği²⁶ bir harekattan geri dönüşün olmadığı yönündeki yorumlara da yer verilmiştir. Ayrıca hükümet tarafından atılan bazı adımlar veya savunma bakanının kendi kabine üyelerinin de tepkisi çeken "Türkiye'yi ilhakla"²⁷ suçlaması nihai pozisyonlardan ziyade kamuoyu baskısını azaltma amacı taşıdığı yorumlarına neden olmuştur. Nitekim hükümetin büyük ortağı CDU'nun dış politika sözcüsü Jürgen Hardt'ın Avrupa'nın Türkiye'ye yaptırım çağrularına karşı uyarıda bulunarak dile getirdiği "NATO müt-

24. Stefanie Schoene, "Ist die Gülen-Bewegung Wirklich Harmlos?", *Süddeutsche Zeitung*, 8 Nisan 2019.

25. "Almanya'dan Türkiye'ye Kınama", *Deutsche Welle Türkçe*, 9 Ekim 2019.

26. Rainer Hermann, "Erdogans Gewinn", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 13 Ekim 2019.

27. Cem Dalaman, "Alman Bakanın Türkiye'ye 'İlhak' Çıkışına Sert Tepkiler", *VOA*, 24 Ekim 2019.

tefikine yaptırım ters teper. Bizim güçlü ve istikrarlı bir Türkiye'ye ihtiyacımız var"²⁸ ifadelerini de bu doğrultuda okumak gerekir.

ABD ve Türkiye'nin anlaştığı on üç maddelik mutabakat neticesinde YPG'nin yüz yirmi saat içerisinde güvenli bölgeden çekilmesi kararı da Alman kamuoyunda yankılanmıştır. Medyanın bir bölümü anlaşmayı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın zaferi olarak değerlendirirken²⁹ genel olarak ise YPG'nin zarar gördüğü yorumları yapılmıştır. Bunun yanı sıra 21 Ekim'de ilginç bir çıkış yapan Alman Savunma Bakanı ve CDU Genel Başkanı Kramp-Karrenbauer, Suriye'nin kuzeyinde "uluslararası kontrollü bir güvenli bölge oluşturulmasını" önererek Almanya'nın Suriye konusundaki strateji eksikliğini sonlandırma düşüncesiyle bir hamlede bulunmuştur. Ancak bu yaklaşım Sosyal Demokrat hükümet ortağı ve Dışişleri Bakanı Heiko Maas nezdinde olumlu karşılık bulmamış hatta bu yaklaşım neredeyse bir hükümet krizine dönüşecek olmuştur. Nitekim bu teklifin sonrasında ani bir kararla Ankara'ya gelen Maas burada Türk Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile gerçekleştirdiği ortak basın toplantısında CDU genel başkanının teklifini alenen gerçekçi olmamakla eleştirmiş ve sonrasında hem Alman muhalefeti hem de hükümetten tepkiler gelmiştir.³⁰

28. "CDU-Außenpolitiker Hardt Warnt vor Sanktionen gegen Türkei", *Passauer Neue Presse*, 15 Ekim 2019.

29. Rainer Hermann, "Deal mit Amerika: Ein Erfolg für Erdogan", *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 18 Ekim 2019; Stefan Beutelsbacher, "Drei enge Vertraute von Trump Stoppen Erdogan", *Welt.de*, 17 Ekim 2019.

30. "Maas'in Türkiye Ziyaretindeki Tavrı Almanya'da Tepki Çekti", *Deutsche Welle Türkçe*, 27 Ekim 2019.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-ALMANYA İLİŞKİLERİ

10 Mart	Türkiye'de görev yapan ancak basın kartlarının uzatılması için yaptıkları başvurular reddedilen üç Alman gazetecinin ikisi Türkiye'den ayrıldı. Daha sonra basın kartları uzatılan gazeteciler yeniden Türkiye'deki görevlerine döndü.
12 Nisan	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Almanya Şansölyesi Merkel ile telefonda görüştü. Erdoğan görüşmede Merkel'e annesinin yaşamını yitirmesi dolayısıyla taziyelerini iletti. Ayrıca ikili ilişkilerle ilgili görüş alışverişinde de bulunuldu.
26 Haziran	Dışişleri Bakan Yardımcısı Yavuz Selim Kıran Berlin'de gerçekleşen Türkiye ile Almanya arasındaki "6. Göç Diyaloğu Toplantısı"na Almanya Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Antje Leendertse ile başkanlık etti.
21 Ağustos	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Almanya Şansölyesi Merkel ile telefonda görüştü. Görüşmede ikili ilişkiler ve bölgesel konular ele alındı.
22 Ağustos	Almanya-Türkiye Yapay Zeka Konferansı Mustafa Varank'ın da katılımıyla Berlin'de düzenlendi.
11 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Almanya Şansölyesi Merkel ile telefonda görüştü. Görüşmede ikili ilişkilerin yanı sıra göç konusu ile Suriye ve Libya'daki gelişmeler ele alındı.
18 Eylül	Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü İbrahim Kalın Berlin'de Şansölye Merkel'in davetiyle düzenlenen Libya toplantısına katıldı.
3 Ekim	Federal İçişleri Bakanı Horst Seehofer 2016'da Türkiye ile AB arasında varılan sığınmacı mutabakatıyla ilgili görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gitti.
12 Ekim	Otomotiv devi Volkswagen Türkiye'de kurmayı planladığı yeni fabrikasına ilişkin kararını şimdilik ertelediğini duyurdu.
17 Ekim	Almanya Şansölyesi Merkel Alman Federal Mecliste yaptığı konuşmada Türkiye'ye Suriye'deki askeri operasyonu sona erdirmeye çağırmasını ve Almanya'nın Türkiye'ye herhangi bir silah satışı gerçekleştirmeyeceğini açıkladı.
21 Ekim	Alman Savunma Bakanı ve CDU Genel Başkanı Kramp-Karrenbauer Suriye'nin kuzeyinde "uluslararası kontrol edilen güvenli bölge oluşturulmasını" önerdi.
24 Ekim	Alman Savunma Bakanı Kramp-Karrenbauer Türkiye'yi Suriye'nin kuzeyini ilhak etmekle suçladı.
27 Ekim	Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas Ankara'da Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile bir araya geldi.
13 Kasım	İçişleri Bakanı Süleyman Soylu yabancı savaşçıların ülkelerine geri gönderilmesi bağlamında özellikle Almanya'ya teşekkür etti. Soylu "yapıcı bir tutum" sergilediğini belirttiği Almanya'nın kendi vatandaşı olan DEAŞ mensupları ve ailelerini alacağını söyledi.

TÜRKİYE-BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

MEHMET UĞUR EKİNCİ

Türkiye ile Balkan ülkeleri arasında son yıllarda gözlemlenen olumlu ilişkiler 2019 boyunca da devam etti. İlişkilerde çeşitli alanlardaki iş birliği konuları ön plana çıkararak Türkiye bölgeye yönelik kalkınma yardımları ile sosyal, kültürel ve eğitsel projelerini sürdürdü. Türkiye'nin bölgenin barış ve istikrarına yönelik adımları karşısında Balkan hükümetlerinin de Ankara ile ilişkilerine giderek özel bir önem verdikleri açıkça görüldü. Yıl boyunca Türkiye ile bölge ülkeleri arasında çok sayıda üst düzey görüşme gerçekleştirilerek ilişkilerin siyasi boyutu güçlendirildi. Karşılıklı temaslarda ticaret, altyapı, ulaşım, tarım, enerji, eğitim, kolluk ve savunma sanayii gibi alanlarda ortak projeler değerlendirildi. Türkiye'nin karşılıklı ilişkilerde hassasiyetle vurguladığı bir başka konu da FETÖ ile mücadele oldu.

Diğer bölge ülkeleriyle oldukça olumlu seyreden ilişkilerin aksine Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkileri büyük ölçüde Doğu Akdeniz ve Ege'deki deniz yetki alanı tartışmalarından kaynaklı sebeplerle yıl boyu gerginliklere sahne oldu. Kıbrıs sorunu, düzensiz göçmenler ve terörle mücadele konularındaki görüş ayrılıkları da iki ülke arasındaki ilişkilere olumsuz yansıdı. Yunanistan ile yaşanan gerginliklerin daha fazla tırmanması iki ülkenin siyasetçileri ve ilgili makamları arasında düzenlenen toplantılar ve güven artırıcı önlemler yoluyla önlenmeye çalışıldı. Bununla beraber Yunanistan'ın bölgesel ve uluslararası aktörlerle Türkiye aleyhine çeşitli ortaklıklar içine girmesi Türkiye tarafından endişeyle karşılandı.

SIYASİ TEMASLAR

Arnavutluk İçişleri Bakanı Sander Lleshaj 4 Şubat'ta Türkiye'ye, İçişleri Bakanı Süleyman Soylu da 26 Temmuz'da Arnavutluk'a birer resmi ziyaret gerçekleştirdi. Ziyaretlerde öne çıkan konular arasında terörle mücadelede ortak hareket edilmesi ve Arnavutluk

polisine Türkiye'de eğitim verilmesi yer aldı. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan yıl içerisinde Arnavutluk Başbakanı Edi Rama ile üç kez bir araya geldi. 8 Aralık'ta İstanbul'da gerçekleşen son görüşmede Arnavutluk'ta 26 Kasım'da gerçekleşen deprem sonrası Türkiye'nin yapacağı yardımlar ele alındı. İki ülke genelkurmay başkanları da yıl içinde karşılıklı ziyaretlerde bulunarak askeri iş birliği konularını görüştü.

2 Mayıs'ta Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştiren **Bosna Hersek** Üçlü Başkanlık Konseyi Başkanı Milorad Dodik ve konseyin Boşnak üyesi Sefik Dzaferovic, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya geldi. Ziyaret sırasında iki ülke arasında yenilenen Serbest Ticaret Anlaşması ile Saraybosna-Belgrad otoyolunun inşasının hızlandırılmasına ilişkin bir mutabakat zaptı imzalandı. Yapılan görüşmelerde Bosna Hersekli yetkililerin Bosna Hersek'in TürkAkım doğal gaz boru hattı projesine entegre edilmesi ve Türkiye'nin Bosna Hersek'ten et ithalatına devam etmesi yönündeki talepleri karşısında Cumhurbaşkanı Erdoğan her iki isteğin de olumlu değerlendirildiğini ifade etti.

Ayrıca yıl içerisinde Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, TBMM Başkanı Mustafa Şentop ve Genelkurmay Başkanı Yaşar Güler dahil olmak üzere birçok yetkili Bosna Hersek'e ziyarette bulunarak iki ülke arasındaki iş birliğinin daha da geliştirilmesine vurgu yaptılar. Ekim'de yeni büyükelçilik binasının açılışı için Ankara'ya gelen Bosna Hersek Dışişleri Bakanı Igor Crnadak da Türkiye'den altyapı, tarım, enerji, turizm ve gıda alanlarında daha fazla yatırım beklediklerini ifade etti.

2019'da Türkiye-**Bulgaristan** ilişkileri sakin bir biçimde seyretti. 18 Ocak'ta resmi bir ziyaret için bu ülkeye giden İçişleri Bakanı Soylu, Başbakan Boyko Borisov ve mevkidaşı Mladen Marinov ile terör örgütleri ve organize suçlarla mücadele, sınır güvenliği ve düzensiz göç konularında görüş alışverişinde bulundu. Mart'ta Bulgaristan'ın Dinler Yasası'nda dini kurumların borçlarının ertelenmesi yönünde yapılan değişiklik hakkında Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu'nun kullandığı bir ifade Bulgaristan basını ve iç kamuoyunda tartışmalara sebep oldu. Ankara'nın sözlerin yanlış aksettirildiğine yönelik yaptığı açıklamanın ardından gerginlik büyümeden sona erdi.

16 Ocak'ta **Hırvatistan** Cumhurbaşkanı Kolinda Grabar-Kitarovic Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Grabar-Kitarovic ile Cumhurbaşkanı Erdoğan arasındaki görüşmede ticaret, enerji ve ulaştırma alanlarında iş birliği konuları ele alınırken iki ülke arasında kültür-sanat alanında iş birliği protokolü imzalandı. 29 Ocak'ta Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunan Hırvatistan İçişleri Bakanı Davor Bozinovic, İçişleri Bakanı Soylu ile ikili ilişkiler hakkında görüştü. Bozinovic daha sonra Gaziantep ve Kilis'teki barınma merkezlerini ziyaret etti. İçişleri Bakanı Soylu da 8 Temmuz'da Zagreb'e resmi bir ziyarette bulundu. Görüşmelerin ardından kolluk alanında eğitim ve araştırma iş birliğinin güçlendirilmesine yönelik bir mutabakat zaptı imzalandı.

Şubat'ta Türkiye'ye gelen **Karadağ** İçişleri Bakanı Mevludin Nuhodzic, İçişleri Bakanı Soylu ile bir görüşme gerçekleştirdi. İki ülke arasında kolluk alanında yürütülen iş birliğinin önemini vurgulandığı görüşmenin ardından acil durumlarda karşılıklı yardım ve iş birliğini öngören bir anlaşma imzalandı. 23 Temmuz'da Ka-

radağ'ı ziyaret eden Ekonomi Bakanı Ruhsar Pekcan ve mevkidaşı Dragica Sekulic tarafından Türkiye ile Karadağ arasındaki Serbest Ticaret Anlaşması'nın kapsamını genişleten ek protokoller imzalandı.

10 Eylül'de ülkesinin İstanbul başkonsolosluğunun açılışı için Türkiye'ye gelen Karadağ Dışışleri Bakanı Srdan Darmanovic, mevkidaşı Çavuşoğlu ile gündem ve ikili ilişkiler hakkında görüştü. Eylül'de New York'ta yeniden bir araya gelen iki bakan eğitim ve kùltür alanında iki iş birliği anlaşması imzaladı. Türkiye'nin Karadağ'daki ilk fahri konsolosu Eylül'de Sancak bölgesinde yer alan Bijelo Polje (Akova) Őhrinde göreve başladı. 1 Ekim'de Karadağ Savunma Bakanı Predrag Boskovic Ankara'ya gelerek mevkidaşı Hulusi Akar ile bölgesel güvenlik ve savunma konularında görüş alışverişinde bulundu. Ziyarete ayrıca iki ÷lke arasında askeri alanda mali iş birliği anlaşması imzalandı. Ekim'de Karadağ'a giden İçişleri Bakanı Soylu, Başbakan Dusko Markovic ve mevkidaşı Nuhodzic ile bir araya geldi.

Türkiye'nin 2019'da **Kosova** ile siyasi ilişkilerinde bu ÷lkenin yaşadığı iş siyasi çalkantılar, erken seım ve sonrasında yaşanan hükümet boşluğu gibi durumlar etkili olurken önceki yılların aksine çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekteőtirilemedi. Milli Savunma Bakanı Akar 4 Nisan'da Kosova'yı ziyaret ederek Kosova Savunma Bakanı Rrustem Berisha ile askeri, siyasi ve savunma sanayii konularındaki iş birliği alanları hakkında görüştü. Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu da Kosovalı mevkidaşı Behgjet Pacolli ile Nisan ve Eylül'de iki görüşme gerçekteőtirdi.

2019'da **Kuzey Makedonya** ile Türkiye arasında çok sayıda üst düzey görüşme gerçekteőtirildi. 17 Ocak'ta resmi bir ziyaret için Türkiye'ye gelen Kuzey Makedonya Dışışleri Bakanı Nikola Dimitrov, Türkiye'nin kendilerine NATO üyeliği yolunda verdiği desteğe teşekkür etti. Ziyarete ayrıca iki ÷lke diplomatik arőivleri arasında iş birliğine ilişkin bir mutabakat zaptı imzalandı. Şubat'ta da Kuzey Makedonya'dan üç bakan çeşitli etkinliklere katılmak üzere Türkiye'ye geldi. 3 Nisan'da Kuzey Makedonya'ya giden Milli Savunma Bakanı Akar Türkiye'nin bu ÷lkeye Avrupa-Atlantik entegrasyon süreçlerinde destek olmaya devam edeceğinin altını çizdi. Kuzey Makedonya'nın Dış Yatırımlardan Sorumlu Devlet Bakanı Elvin Hasan yıl içinde iki kez Türkiye'ye gelerek çeşitli temaslarda bulundu ve Türkiye'deki iş çevrelerini ülkesine daha fazla yatırım yapmaya çağırđı. 15-16 Temmuz arasında ise Dışışleri Bakanı Çavuşoğlu Kuzey Makedonya'yı ziyaret ederek bir dizi üst düzey resmi temasta bulundu.

Türkiye ile **Romanya** arasındaki ilişkiler 2019'da sorunsuz devam etti. 8 Şubat'ta çeşitli temaslarda bulunmak için Romanya'ya giden Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, Başbakan Viorica Dancila ile görüştü. Görüşmede mevcut ikili ekonomik ilişkiler, yeni iş birliği olanakları ve Romanya'nın AB dönem başkanlığı bağlamında Türkiye-AB ilişkileri de ele alındı. Şubat'ta Budapeőte sürecinin İstanbul'daki toplantısına katılmak üzere Türkiye'ye gelen Romanya İçişleri Bakanı Carmen Daniela Dan ile İçişleri Bakanı Soylu arasında gerçekteőtirilen ikili görüşmede güvenlik ve göç alanlarında iş birliği ve terörle mücadele konuları masaya yatırıldı. Mart'ta Bük-

reş'e giderek Romanya-Bulgaristan-Sırbistan-Yunanistan dördlü zirvesine özel davetli olarak katılan Cumhurbaşkanı Yardımcısı Oktay, Başbakan Dancila ile bir görüşme yaptı. Görüşmede karşılıklı ticaretin ve Romanya'daki Türk yatırımlarının artırılması, sağlık ve savunma sanayii alanlarında iş birliği yapılması gibi fikirler öne çıktı.

19 Nisan'da Ankara'da yapılan Türkiye-Polonya-Romanya Dışişleri Bakanları Üçlü Toplantısı'nda güncel uluslararası gelişmeler değerlendirildi. Aynı gün İstanbul'da Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) tarafından Türkiye-Romanya İş ve Yatırım Forumu düzenlenirken etkinlikte bir araya gelen Ticaret Bakanı Pekcan ve Romanya Ticaret ve Girişimcilik Bakanı Ştefan-Radu Oprea tarafından Ekonomik ve Ticari Ortaklık Komisyonu (JETCO) anlaşması imzalandı.

Sırbistan ile son yıllarda büyük bir ivme kazanan siyasi ve ekonomik ilişkiler bu eğilimini 2019'da da devam ettirdi. Sırbistan Başbakan Yardımcısı ve Ticaret, Turizm ve Telekomünikasyon Bakanı Rasim Ljajic yıl içerisinde birkaç kere Türkiye'yi ziyaret edip temaslarda bulundu. 5 Temmuz'da Sırbistan'a resmi bir ziyaret gerçekleştiren Tarım ve Orman Bakanı Bekir Pakdemirli, mevkidaşı Branislav Nedimovic ile özellikle ormancılık ve hayvancılık alanlarındaki iş birliği konularını görüştü. Ağustos başlarında fahri konsolosluk açılışı için Edirne'ye gelen Sırbistan Başbakan Birinci Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Ivica Dacic daha sonra Antalya'da Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu ile bir görüşme yaptı. Görüşmede iki bakan Türkiye-Sırbistan ilişkilerinin tarihi bir zirve noktasında olduğunu vurguladı.

Türkiye-Balkanlar ilişkileri bağlamında yılın en önemli gelişmesi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 7-8 Ekim arasındaki Sırbistan ziyareti oldu. Ziyaretin ilk gününde Türkiye-Sırbistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin (YDİK) ikinci toplantısının ardından iki ülke arasında güvenlik, aile ve sosyal koruma, sanayi ve teknoloji, kolluk, askeriye, bilim ve teknoloji, sanayi, haberleşme gibi alanlara ilişkin dokuz ayrı anlaşma ve mutabakat zaptı imzalandı. 8 Ekim'de Türkiye, Bosna Hersek ve Sırbistan arasındaki üçlü diyalog mekanizmasının devlet başkanları zirvesi gerçekleştirildi. Zirvede üç ülkenin liderleri bölgesel iş birliği ve istikrarın devamı yönündeki ortak arzularını dile getirirken Türkiye'nin öncülüğünde hayata geçirilmesi planlanan Belgrad-Saraybosna otoyolunun bölge için önemine dikkat çekildi. Söz konusu otoyol projesi kapsamında yürütülen inşaat çalışmalarının temel atma töreni aynı gün Sırbistan'ın Sremska Raca köyünde üç ülkenin liderlerinin katılımıyla gerçekleştirildi. Aynı gün yine bir Türk şirketince yürütülen Novi Pazar (Yeni Pazar)-Tutin kara yolu genişletme projesinin temeli atılırken TİKA tarafından restore edilen bazı binalar ile Türk şirketlerine ait fabrikaların açılış ve temel atma törenleri gerçekleştirildi. Türkiye'nin Sancak bölgesinde başkonsolosluk açma talebi Sırbistan makamlarınca olumlu karşılandı.

Tarım ve Orman Bakanı Pakdemirli, **Slovenya** Tarım, Orman ve Gıda Bakanı Aleksandra Pivec ile yılın ilk aylarında Berlin ve İzmir'de görüşmeler gerçekleştirdi. Pakdemirli 23 Ağustos'ta Slovenya'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirerek mev-

kıdaőı Pivec ile tarım ve ormancılık alanlarında ikili iş birliği konularını belirleyen bir mutabakat zaptı imzaladı. 2 Eylöl'de Bled Stratejik Forumu'na katılmak üzere Slovenya'ya giden Dışışleri Bakanı avuŐođlu burada Slovenyalı mevkidaşı Miro Cerar ile gürüŐtü.

Türkiye-Slovenya Karma Ekonomik Komisyonu 8. dönem toplantısı 22 Kasım'da Gençlik ve Spor Bakanı Mehmet Muharrem Kasapoğlu ve Slovenya Dışışleri Bakanı Cerar'ın katılımlarıyla Ljubljana'da gerçekleştirildi. Toplantının ardından iki ölke arasında spor alanında iş birliğine ilişkin mutabakat zaptı ile tarım, kırsal kalınma ve ormancılık alanlarında iş birliği protokolöl imzalandı.

Türkiye'nin **Yunanistan** ile ilişkileri büyük ölçüde Doğu Akdeniz ve Ege'deki yetki alanları konusundaki gürüŐ ayrılıkları sebebiyle yıl boyu gerginliklere sahne oldu. Bununla birlikte iki ölkenin siyasi liderleri iyi komşuluk ilişkilerinin devamı konusunda iyimser mesajlar vermeyi sürdürdüler. Resmii bir ziyaret için 5 Şubat'ta Ankara'ya gelen Yunanistan Başbakanı Aleksis Tsipras, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya geldi. GürüŐmede iki ölke arasındaki ticaret, turizm, ulaştırma, göç yönetimi gibi alanlarda yürütölün ortak faaliyet ve projeler masaya yatırılırken Heybeliada Ruhban Okulu'nun ve Yunanistan'daki Müslöman-Türk azınlığın durumu da ele alındı. Daha sonra İstanbul'a geçen Tsipras Ayasofya ve Heybeliada Ruhban Okulu'nu ziyaret etti. 2013'te iki ölke arasında imzalanan ve denizcilik alanında iş birliğini öngören mutabakat zaptı 14 Şubat'ta Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından onaylanarak yürürlöğe girdi.

Şubat ve Haziran'daki NATO toplantıları sırasında bir araya gelen Milli Savunma Bakanı Akar ve Yunan mevkidaşı Evangelos Apostolakis sorunların iyi komşuluk ilişkileri çerçevesinde çözölmesi ve güven artırıcı önlemlerin devam ettirilmesi konusunda hemfikir olduklarını vurguladı. Akar, Ekim'deki NATO toplantısında Yunanistan'ın yeni Savunma Bakanı Nikolaos Panayotopoulos ile gürüŐerek ikili sorunların dostluk ve uluslararası hukuk çerçevesinde çözölmesi temennisinde bulundu. Ege ve Akdeniz'deki gerginlikleri yatıŐtırmak ve istenmeyen hadiseleri önlemek amacıyla iki ölke savunma bakanlıkları arasında toplantılar düzenlendi. 13 ve 21 Mart'ta Brüksel ve Antalya'da bir araya gelen iki ölke dışışleri bakanları avuŐođlu ve Yorgos Katrugalos da güven artırıcı önlemlerin artırılması, ekonomi ve turizm alanlarında iş birliğinin geliştirilmesi gibi konularda mutabakata vardılar.

Öte yandan Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin yer almadığı enerji iş birliği platformlarına katılımı ve bölge ölkeleriyle ortaklık arayıŐlarını sürdürmesi karşısında Türkiye bir yandan Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon aramalarına hız verirken diğer yandan Kasım'da Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzaladı. Türkiye'nin bu karşı hamlelerini "yasa dışı" ve "işgal" şeklinde niteleyen Yunanistan, AB ve BM gibi uluslararası kurumlar nezdinde Őikayetlerde bulundu. Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerini kendi kıta sahanlığında ve KKTC'nin lisans verdiği sahalarda yürüttüğu-

nün altını çizen Türkiye ise hakkaniyete dayalı bir anlaşma oluncaya kadar kendisinin ve Kıbrıslı Türklerin haklarını savunmaya devam edeceğini vurguladı.

Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemi satın alması üzerine Yunanistan, Türkiye aleyhine birtakım diplomatik ve askeri hamlelerde de bulundu. ABD'den askeri helikopter ve uçak almak için girişimlerini artıran Yunanistan, İsrail ile ortak askeri tatbikatlar düzenledi. Yunanistan'ın savunma bahanesiyle gayri askeri statüdeki Ege adalarını silahlandırma faaliyetlerinde bulunması Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı.

Ege üzerinden Yunanistan'a geçen düzensiz göçmenler Türkiye ile Yunanistan arasındaki bir başka tartışma konusu oldu. Türkiye düzensiz göçmenlerin Yunanistan yetkililerince karadan ve denizden geri itildiğini iddia ederken Yunanistan bu iddiaları reddetti. İlişkileri olumsuz yönde etkileyen bir başka konu da Türkiye'de faaliyet gösteren terör örgütlerine mensup veya iltisaklı kişilerin Yunanistan'da barınmaları oldu. Mayıs'ta DHKP-C terör örgütüyle bağlantılı 9 kişiye Yunanistan mahkemeleince beraat kararı verilmesine tepki gösteren Türkiye makamları FETÖ mensuplarının iade edilmesi yönündeki çağrılarını da yıl boyunca yineledi.

Yaşanan bütün bu sorunlara rağmen Türkiye ile Yunanistan arasındaki üst düzey temaslar devam etti. Cumhurbaşkanı Erdoğan Yunanistan'da Temmuz ayındaki hükümet değişikliğiyle başbakanlığa gelen Kiriakos Mitsotakis ile 25 Eylül'de New York'ta ve 4 Aralık'ta Londra'da birer görüşme gerçekleştirdi. Görüşmelerde Ege ve Doğu Akdeniz ile ilgili meselelerin yanı sıra düzensiz göçmenler, Heybeliada Ruhban Okulu ve Yunanistan'daki Müslüman-Türk azınlığın sorunları gündeme geldi. Karşılıklı güven artırıcı önlemlere devam edilmesi ve en son 2016'da toplanmış olan Türkiye-Yunanistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi'nin bir sonraki toplantısı için hazırlıklara başlanması üzerine anlaşıldı. 8 Kasım'da ise Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu Cenevre'de mevkidaşı Nikolaos Dendias ile bir araya gelerek ikili ve bölgesel konuları görüştü.

Türkiye, Balkan ülkeleriyle kurduğu ikili ilişkilerin yanında bölgenin tamamında refah ve kalkınmanın sağlanmasına yönelik yaklaşımını da devam ettirdi. Türkiye bölgede barış ve istikrarın korunması adına Kuzey Makedonya ve Bosna Hersek'in Avrupa-Atlantik kurumlarına ve Kosova'nın uluslararası kuruluşlara üyeliklerini desteklemeyi sürdürdü.

Cumhurbaşkanı Erdoğan 8-9 Temmuz arasında Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci (GDAÜ) Devlet Başkanları Zirvesi'ne katılmak üzere Saraybosna'ya gitti. Toplantıda bir konuşma yapan Erdoğan ayrıca Arnavutluk Cumhurbaşkanı Ilir Meta, Bosna Hersek Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi üyeleri, Bulgaristan Başbakanı Boyko Borisov, Kuzey Makedonya Cumhurbaşkanı Stevo Pendarovski ve Slovenya Cumhurbaşkanı Borut Pahor'la ikili görüşmeler gerçekleştirdi. Aynı tarihlerde GDAÜ Dışişleri Bakanları Toplantısı'na katılan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Türkiye'nin sürecin dönem başkanlığını yürüteceği 2020-2021 arasında göç, ulaştırma ve beyin göçünün önlenmesi konularına öncelik vereceğini açıkladı.

Devlet başkanları düzeyinde en son 2013'te toplanmış olan Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan Üçlü Zirvesi'nin 8 Ekim'de Belgrad'da yapılması bu üçlü mekanizmanın yeniden canlandırılması için önemli bir gelişme oldu. Toplantıya katılan liderler zirvenin 2020'de Bosna Hersek'te ve 2021'de Türkiye'de yeniden toplanması üzerinde mutabakata vardılar.

Yıl boyunca gerçekleştirilen üst düzey görüşmelerde Balkan ülkelerinin yetkilileri bölgenin Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesi için verdiği destek, terörizme karşı yürüttüğü mücadele, uluslararası göç yönetimi, bölgeye sağladığı yatırımlar ve kalkınma yardımlarından dolayı birçok defa Türkiye'ye teşekkür etti. Türkiye'den yetkililer ise ekonomik, sosyal ve siyasi ilişkilerin daha da ilerletilmesi konusundaki arzularını dile getirirken özellikle FETÖ ile mücadele konusunda daha fazla hassasiyet göstermeleri konusunda Balkan hükümetlerine çağrılarını yineledi.

EKONOMİK İLİŞKİLER

TÜİK'in 2019'un ilk on ayı için kesin olmayan verilerine göre Türkiye'nin on bir Balkan ülkesiyle dış ticaret hacmi yaklaşık 17,1 milyar dolar olarak gerçekleşti. Böylece bir önceki yılın aynı dönemine göre toplam ticaret hacminde yüzde 3,8'lik bir düşüş kaydedildi. Türkiye'nin bu ülkelere yaptığı ihracat geçtiğimiz yıla göre yüzde 4,2 artarken bu ülkelerden gerçekleştirdiği ithalat yüzde 15,9 azaldı. Bu göstergeler Türkiye'nin aynı dönemde bütün dünya ülkeleriyle ticaretinde kaydedilen değişimlerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Söz konusu dönemde bölge ülkelerinden Yunanistan ve Kosova'dan yapılan ithalatta yüzde 40'a varan oranlarda azalma görülürken Türkiye'nin Hırvatistan'a yaptığı ihracat yüzde 67, Arnavutluk ve Slovenya'ya yaptığı ihracat ise yüzde 20 civarında artış gösterdi. Toplam hacimde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre en büyük değişim Türkiye'nin Hırvatistan ile karşılıklı ticaretinde gerçekleşerek yaklaşık yüzde 50 oranında arttı. Daha önceki yıllarda olduğu gibi Türkiye'nin Balkanlarla ticari ilişkilerinde AB üyesi ülkelerin ağırlığı 2019'da da devam ederek bölgeyle yürütülen toplam ticaretin yaklaşık yüzde 84'ü yalnızca bu beş ülkeyle gerçekleşti.

Türkiye'nin Balkanlardaki yatırımlarında ise Merkez Bankasının (TCMB) kesin olmayan verilerine göre³¹ yılın ilk on ayında Türkiye'den on Balkan ülkesine yaklaşık 57 milyon dolarlık dış yatırım yapıldı. Böylelikle bir önceki yılın aynı dönemine göre bu ülkelere giden dış yatırımlarda yüzde 46'lık bir azalma kaydedildi. Türkiye'den bu dönemde en fazla yatırımın gittiği ülkeler Romanya, Yunanistan ve Arnavutluk oldu. TCMB istatistiklerinde yer verilmeyen Kosova'ya ise 2019'un ilk dokuz ayında Türkiye'den giden net doğrudan yatırımların miktarı yaklaşık 5 milyon dolar olarak ölçüldü.³²

31. Bu veriler üçüncü ülkeler üzerinden giden yatırımları göstermediğinden yalnızca genel anlamda fikir verebilmektedir.

32. Kosova Merkez Bankasının kesin olmayan istatistiklerinden alınmıştır.

SOSYAL VE KÜLTÜREL İLİŞKİLER

Yıl boyunca Türkiye'nin Balkanlar ile sosyal ve kültürel bağlarını güçlendirecek çalışmalara devam edildi. Türkiye'nin Balkanlardaki en etkin kurumlarından olan TİKA faaliyet gösterdiği ülkelerde eğitim, sağlık, tarım ve altyapı alanlarında birçok proje gerçekleştirirken tarihi eserlerin restorasyon faaliyetlerini de sürdürdü. TİKA tarafından Arnavutluk'un başkenti Tiran ve Çorovoda kasabasında inşa edilen öğrenci yurtları Cumhurbaşkanı Meta ve Başbakan Rama'nın da katıldığı törenlerle hizmete açılırken başkent Tiran'da kurulan 15 Temmuz Demokrasi Parkı da tamamlanarak hizmete girdi. Arnavutluk'ta Eylül ve Kasım'da gerçekleşen iki depremin ardından Türkiye'den çeşitli şehirlerdeki binlerce depremzedeye insani yardımlar gönderilirken AFAD ve Kızılay gibi kurumlar arama-kurtarma ve sağlık desteğinde bulundu. Depremzedeler için ayrıca TOKİ aracılığıyla 500 konut yapılması için çalışmalar başlatıldı.

Bosna Savaşı sırasındaki saldırılar sonucu yıkılan Foca'daki Alaca Camii, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonunun tamamlanmasının ardından Kültür ve Turizm Bakanı Mehmet Nuri Ersoy ve Bosna Hersek'ten birçok üst düzey yetkilinin hazır bulunduğu törenle hizmete açıldı. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ekim'deki Sırbistan ziyareti sırasında da TİKA tarafından restorasyonu tamamlanan Ram Kalesi, Sjenica (Seniçe) Valide Sultan Camii ve Novi Pazar Yüksek Mahkemesi Adalet Akademisi ek binası hizmete açıldı.

Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) önceki yıllarda olduğu gibi Balkanlar Burs Programı adı altında bölgeden lisans ve lisansüstü öğrencilerine Türkiye'de öğrenim görme imkanı sağladı. Balkanların sekiz ülkesinde faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü tarafından çok sayıda dil, kültür ve sanat etkinliği gerçekleştirildi. Türkiye Maarif Vakfı, Arnavutluk, Bosna Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya ve Romanya'daki kurum ve tesisleriyle Balkanlardaki eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürürken 2019'da Bükreş'te hizmete açtığı liseyle ilk kez bir AB ülkesinde eğitim vermeye başladı. Diyanet İşleri Başkanlığı da din ve eğitim işlerinde Müslüman topluluklara yönelik desteğini 2019'da devam ettirdi.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-BALKAN ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ	
16 Ocak	Hırvatistan Cumhurbaşkanı Kolinda Grabar-Kitarovic Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.
5-6 Şubat	Yunanistan Başbakanı Aleksis Tsipras Ankara ve İstanbul'da temaslarda bulundu.
30 Mart	Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Romanya-Bulgaristan-Sırbistan-Yunanistan dördümlü zirvesinin özel konuğu olarak Romanya'ya gitti.
17 Nisan	Cumhurbaşkanı Yardımcısı Oktay 10. Saraybosna İş Forumu'na katılmak üzere Bosna Hersek'i ziyaret etti.
2 Mayıs	Bosna Hersek Üçlü Başkanlık Konseyi Başkanı Milorad Dodik ve konseyin Boşnak üyesi Sefik Dzaferovic Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirdi.
7-8 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğindeki heyet Sırbistan'a resmi bir ziyarette bulundu. Ziyaret sırasında Türkiye-Sırbistan Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi toplantısı, Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan Üçlü Zirvesi ve birçok açılış ve temel atma töreni gerçekleştirildi.
8 Aralık	İslam İşbirliği Teşkilatı Üst Düzey Kamu ve Özel Sektör Yatırım Konferansı'na katılmak üzere İstanbul'a gelen Arnavutluk Başbakanı Edi Rama, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile görüştü.

TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ

YUSUF EMRE KOÇ

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın liderliğiyle bölgesel ve küresel sorunların çözümünde aktif bir diplomasi trafiği sürdüren Türkiye, Çin'i ekonomik ve siyasi anlamda iş birliği geliştirilebilecek bir aktör olarak görmektedir. Özellikle Türkiye ve Çin liderlerinin iş birliğine eğilimli tutumları ikili ilişkilerin geleceği açısından fırsatlar barındırmaktadır. Ayrıca Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi (KYG) ve Türkiye'nin Orta Koridor Girişimi'ni bütünleştirme çabası bir diğer fırsat alanı olarak öne çıkmaktadır. Önemli fırsat alanları ile birlikte Türkiye'nin Çin'e karşı yüksek oranlarda seyreden dış ticaret açığı ve zaman zaman kamuoyunda gündem olan Uygur meselesi ile ilgili tartışmalar da ikili ilişkileri olumsuz yönde etkileyebilme kapasitesine sahip unsurlardır. Kasım'da Çin'den kalkan bir yük treninin Demir İpek Yolu vasıtasıyla Türkiye'den kesintisiz bir şekilde Avrupa'ya geçmesi ve Türkiye'nin 2019'da Yeniden Asya Girişimi'ni ilan etmesi iki önemli kilometre taşı olarak öne çıkmaktadır.

SIYASİ İLİŞKİLER

Türkiye-Çin ilişkileri her ne kadar çoğunlukla ekonomi ve ticaret temelli olarak düşünülse de 2019 içinde liderler düzeyinde yapılan görüşmelerde siyasi ilişkilerin temel prensipleri anlaşılabilir. KYG ile ekonomik alanda gözle görülür bir ilerleme kaydedildiği ancak siyasi alanda ilişkilerin çoğunlukla karşılıklı temenniler düzeyinde kaldığı görülmektedir. Genel anlamda değerlendirmek gerekirse ekonomik ve ticari kazanımların öne alındığı ve korunduğu bir yaklaşımla birlikte siyasi ilişkilerde her iki ülkenin belirli konularda birbirlerini test ettiği ve bir iş birliği arayışında olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye ile Çin arasındaki diplomatik ilişkiler 1971'de ilk olarak tesis edilmiş ve her iki ülkenin ekonomik ve siyasi olarak dışa açılma stratejisi izlediği 1980'lerden bu yana belirli seviyelerde ilerlemiş ve iki ülke arasında 2010'da stratejik ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Çoğunlukla ekonomi dinamiklerinin öne çıktığı ikili ilişkilerde Türkiye'nin Çin'e karşı oldukça yüksek seyreden dış ticaret açığı ve Uygur meselesi ile ilgili gelişmeler Türkiye'de gündem olmaktadır.

2019 Türkiye-Çin ilişkileri açısından temel motivasyonların anlaşılması ve ilişki biçimini asgari düzeyde belirleyen ilkelerin incelenmesi bakımından önemli ikili görüşmelere sahne olmuştur. Bu yıl içerisinde iki ülkenin liderleri ilki Haziran'da, ikincisi Temmuz'da olmak üzere kritik görüşmeler gerçekleştirmiştir.

İlk görüşme, 14-15 Haziran 2019'da Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de düzenlenen Asya'da İşbirliği ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA) 5. Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde olmuştur. Çin Devlet Başkanı Şi Jinping bu görüşmede ikili ilişkilere verdiği öneme dikkat çekerek karşılıklı güven temelli stratejik iş birliğinin güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte KYG'nin karşılıklı ve ortak fayda temelinde Türkiye ile birlikte inşa edilebileceğine dair inancını da ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan da ikili temaslarda yoğunlaşma, Çin ile altyapı, finans, ticaret ve ekonomi alanında iş birliğinin ileri boyutlara taşınmasına değinerek KYG'nin Türkiye açısından önemini tekraren teyit etmiştir.³³

Görüldüğü üzere her iki lider tarafından stratejik ve (KYG çerçevesinde) ekonomik iş birliğinin geliştirilmesi karşılıklı temenniler olarak dile getirilmiştir. Özellikle stratejik iş birliği antlaşmasının 2010'da imzalandığı göz önüne alınırsa iş birliğinin geliştirilmesi noktasında katedilecek uzun bir yolun olduğu söylenebilir. Buna mukabil olarak ekonomik-ticari alan daha somut alanlardaki ilerleme özellikle KYG kapsamında ifade edilebilir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Pekin ziyareti Osaka'da yapılan G20 Liderler Zirvesi'nin hemen ardından 2 Temmuz 2019'da gerçekleşmiştir. Pekin'de yapılan görüşmelere büyük önem verdiklerini belirten Şi, Türkiye ve Çin'in yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkeler olarak karşılıklı güvene dayalı stratejik iş birliğinin geliştirilmesine vurgu yapmış, ikili koordinasyonun artırılmasının önemine değinmiştir. Genel olarak uluslararası sistemin korunması ve uluslararası adaletin savunulması odaklı konuşan Şi, uluslararası ticaret sisteminin ve çok taraflılığın Türkiye ve Çin'in ortak çabalarıyla korunabileceğine dikkat çekmiştir.³⁴ Gerçekleşen bu ziyaret de bir önceki görüşme gibi ikili ilişkilerin temel ilkelerinin anlaşılması bakımından fikir vermektedir. Özellikle bu ziyaret esnasında uluslararası sistemin ve çok taraflılığın her iki ülkenin de çabalarıyla korunabileceği ifadeleri mevcut uluslararası düzene her iki ülkenin de eleştirel bakışını ifade etmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın hem ziyaret öncesi hem de ziyaret sonrası Çin ile ilgili yapıcı ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin belirli sorun alanlarına çekince koyarak Pekin ile ilişkilerin geliştirilmesi yönünde irade taşıdığını söylemek mümkündür.

Ziyaret öncesinde Çin medyasında bir makale kaleme alan Cumhurbaşkanı Erdoğan "Türkiye ve Çin ortak bir vizyonu paylaşıyor" ve "küresel düzenin yeniden inşası için Çin ve Türkiye sorumluluk alabilir"³⁵ ifadelerini kullanmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan Çin'i

33. "Başkan Erdoğan'dan Tacikistan'da Önemli Açıklamalar", *Sabah*, 15 Haziran 2019.

34. "Cumhurbaşkanı Erdoğan Çin Devlet Başkanı Xi ile Görüştü", *Milliyet*, 2 Temmuz 2019.

35. "Turkey, China Share a Vision for Future", *Global Times*, 1 Temmuz 2019.

“Dünya bešten büyüktür” söylemine destek olabilecek bir aktör olarak değerlendirirken ziyaret sonrası yaptığı açıklamada Türkiye'nin Çin'e bakışını şöyle değerlendirmiştir:

Çin inandığı doğrularda dik durabilen bir ülke. Malum Şu anda Türkiye'ye hem Doğu'ya hem Batı'ya açık bir ülke ve coğrafya olarak baktığımız zaman Asya yönünde çok daha büyük bir toprağa sahibiz. Dolayısıyla bizim Çin'le atacağımız ortak adımla hem İslam dünyası hem de Çin'in kendi coğrafyası olarak baktığımız yerlerde, Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki (BMGK) konumunu da ele aldığımızda bu konuları değerlendirmek bizim için çok daha rahat ve güçlü olacaktır derken bizim yanımıza birilerini almamız lazım. Hele hele BMGK içinden birilerinin bizim yanımızda yer alması bu süreci hızlandıracaktır.³⁶

Kapsamlı stratejik ortaklık anlaşmasıyla Çin ile ilişkilerin daha ileri düzeye taşınabileceğini ifade eden Cumhurbaşkanı Erdoğan savunma sanayiine ve ileri teknolojiye yönelik adımlarla ticaretteki dengesizliğin aşılabileceğini de vurgulamıştır.

Gerçekleşen ziyarette “Türk-Çin Hükümetler Arası İşbirliği Komitesi” de oluşturulmuştur. Komitenin Türkiye tarafının eş başkanlığını Hazine ve Maliye Bakanı Berat Albayrak yürütmektedir. Bu yolla enerji, ticaret, teknoloji, altyapı ve turizm alanlarında iş birliğinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca 2021 Türkiye-Çin diplomatik ilişkilerinin 50. yılı olacaktır. Buna yönelik olarak Çin'de bir Yunus Emre Kültür Merkezi'nin açılması da planlanmaktadır.

Görüldüğü üzere 2019 içinde gerçekleşen görüşmelerde yapısal ve kurumsal bir ilişki oluşturulmadan önce belirlenen bazı ilkelerin öne çıktığı değerlendirilmesi yapılabilir. İş birliğinin geliştirilmesi bakımından karşılıklı olarak iyi niyetlerin olduğunu söylemek mümkündür. Her ne kadar siyasi alanda her iki ülke açısından iş birliğine meyilli bir tutum gözlense de ikili ilişkilerde hem bir “fırsat” hem de bir “sınama” olma kapasitesine sahip bir unsur olarak Uygur meselesi de önemli bir alt başlık olarak değerlendirilmelidir.

UYGUR MESELESİ

Meselenin geçmiŐi ve bugünü daha derinlikli bir çalışmanın konusu olmakla beraber 2019'da Türkiye-Çin ilişkileri açısından Uygur meselesi gündemde önemli bir yer işgal etmiş ve tartışmalara konu olmuştur. Bilindiği üzere bir süredir Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'nde bulunan kamplar dünya gündeminde yer almakta ve Pekin yönetimi bu konuda açık ve şeffaf olmaya davet edilmektedir. 2019'da Uygur meselesi Türkiye'de çoğunlukla sivil toplumun gündeminde yer alarak kamuoyu oluşturmuş ve Dışişleri Bakanlığı nezdinde girişimlerle birlikte, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Şi görüşmesinde de konu edilmiştir.

Şubat'ta ünlü Uygur halk ozanı Abdurrahim Heyit'in Çin'de bulunduğu hapishane vefat ettiği iddiası üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı yapmış olduğu açıklamada “Çin makamlarını Uygur Türklerinin temel insan haklarına saygı göstermeye ve top-

36. “Erdoğan Basın Mensuplarının Sorularını Yanıtladı”, İletişim Başkanlığı, 4 Temmuz 2019.

lama kamplarını kapatmaya davet ediyoruz. Uluslararası toplumu ve BM genel sekreterini de Sincan bölgesindeki insanlık trajedisinin sona erdirilmesi için etkin adımlar atmaya çağırıyoruz” ifadeleriyle Çin’i ve BM nezdinde uluslararası toplumu harekete geçmeye davet etmiştir.³⁷ Bu açıklamadan bir gün sonra Çin tarafından Heyit’in hayatta olduğuna dair bir video yayımlanarak bu iddiaların gerçek dışı olduğu ifade edilmiş, Çin Dışişleri Bakanlığı ve Çin’in Ankara Büyükelçiliği tarafından da meselenin doğru olmadığı ve Uygur bölgesindeki tartışmalarla ilgili açıklamalar yapılmıştır.

Yine Şubat’ta Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, BM İnsan Hakları Konseyinin kırkıncı oturumunda Uygur Özerk Bölgesi’ndeki insan hakları ihlallerine de vurgu yaparak meseleye ilişkin bulguların endişe verici olduğu değerlendirmesinde bulunmuştur. Çavuşoğlu konuşmasında “Çin’in terörle mücadele hakkını kabul ederken, teröristler ve masum insanlar arasında bir ayırım yapılması gerektiğini düşünüyoruz”³⁸ ifadelerini kullanmıştır.

Temmuz’daki görüşmede gündeme gelen meseleyle ilgili Cumhurbaşkanı Erdoğan da Pekin ziyareti esnasında şu açıklamaları yapmıştır:

Görüşmemizde Doğu Türkistan ve Uygur konusunu da ele aldık. Bu meselede karşılıklı hassasiyetleri dikkate alarak bir çözüm bulabileceğimize inanıyorum. Ancak bu konuyu istismar eden yaklaşımlar da var. Bu istismarlar da Türk-Çin ilişkilerinde olumsuz yansımalara neden oluyor. Bu konuda istismarlara fırsat vermemek lazım. Bunlar üzerinden bu tür istismarları yapanlar, bir tür rant elde etme gayretine girenler ne yazık ki işin büyük ölçekte Türkiye Cumhuriyeti devletinin bir karşı devletle ilişkilerini düşünmeden duygusal bazı hareketler içine girerek bedelini, faturasını gerek kendi soydaşlarına gerekse Türkiye Cumhuriyeti devletine ödetiyorlar. Atacağımız başka adımlar da var. Gerekirse Türkiye’den Doğu Türkistan’a bir heyet gönderilmesi noktasında buna da açık olduğunu söyledi. “Gelsinler, gezsınler, baksınlar” dedi.³⁹

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın da ifade ettiği üzere Türkiye diplomatik olarak meselenin takipçisi olmakla birlikte itidalli ve çözüm odaklı bir yaklaşım sürdürmektedir. Sınırlarında ve sınır ötesinde terörle mücadele eden bir ülke olarak Türkiye diğer ülkelerin de terörle mücadelesine destek vermekte ve Uygur meselesinde Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu’nun ifadesiyle teröristler ve masum vatandaşlar arasındaki ayırımı titizlikle yapılmasını Çin’den beklemektedir.

Görüldüğü üzere Uygur meselesi ikili ilişkileri etkileme potansiyeli taşıyan ve Türkiye kamuoyu tarafından dikkatle takip edilen en önemli alanlardan biridir. Türkiye’nin karşılıklı hassasiyetleri göz önünde bulundurarak ve meselenin istismar edilmesine fırsat vermeden bir çözüm yolu arayışında olduğu Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından dile getirilmiştir. Benzer şekilde Çin tarafının da bu meselede açık ve şeffaf

37. 9 Şubat 2019 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Açıklaması

38. “Uygur Türklerine Yönelik Hak İhlali Bulguları Endişe Verici”, Anadolu Ajansı, 25 Şubat 2019.

39. “Erdoğan Basın Mensuplarının Sorularını Yanıtladı”.

olması, hem Türkiye hem de uluslararası kamuoyu tarafından dile getirilen eleştirilere tatminkar cevaplar vermesi ve diğer konularda olduğu gibi Uygur meselesinin çözümünde de iş birliğine eğilimli olması beklenmektedir. Şubat'ta yaşanan süreç karşılıklı kurumsal iletişim mekanizmalarının, açık ve şeffaf iletişim kanallarının oluşturulması gerekliliğini de tekrar göstermektedir.

EKONOMİK İLİŞKİLER VE KYG

Türkiye ve Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin seyrinde Türkiye'nin Çin'e karşı yüksek oranlı dış ticaret açığı olumsuz bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte KYG hem Türkiye hem de Çin açısından ticari-ekonomik fırsatlar barındırmaktadır. İki lider düzeyinde de KYG'ye yüksek bir önem atfedilmektedir. Kasım başında Çin'in Şian kentinden kalan bir kargo treni Türkiye hattından Marmaray'ı kullanarak kesintisiz bir şekilde Avrupa'ya ulaşmıştır. 2013'te ilan edilen KYG, Çin'in en önemli dış politika girişimlerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. Türkiye de bu proje kapsamında önemli bir konumda bulunmaktadır. KYG ve Türkiye'nin Orta Koridor girişimi entegre edilmeye çalışılmaktadır. İnşa edilecek lojistik ağıyla hem Türkiye hem de Çin karşılıklı olarak yeni pazarlara hızlı ve verimli bir şekilde ulaşabilme imkanına sahip olabilecektir. KYG kapsamında Türkiye, Avrupa'ya deniz ve kara ulaşımını kolaylaştırması bakımından önemli bir nokta olarak değerlendirilmektedir.

İkinci bir husus olarak Türkiye'nin Çin'e karşı süregelen dış ticaret açığına çözüm yolları aranmaktadır. Türkiye Çin'den doğrudan yatırım çekme stratejisiyle ihracatını artırma ve turizm potansiyelini geliştirme gibi alanlarla bu açığın azaltılması için girişimlerde bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Erdoğan Pekin ziyaretinde karşılıklı ticaretin artırılarak 50 milyar dolarlık bir ticaret hacminin hedeflendiğini ve Türkiye'deki Çin yatırımlarının artırılmasına yönelik girişimlerin görüşüldüğünü ifade etmiştir.

Turizm alanındaki girişimlerle de her geçen yıl Türkiye'ye gelen Çinli turist sayısı artmaktadır. Karşılıklı uçuşların programa dahil edilmesi ve tanıtım faaliyetleriyle turizm potansiyelinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye ve Çin ortaklığında yapılabilecek yatırımlar da zaman zaman gündeme gelmektedir. Demir yolu yatırımları, Kanal İstanbul, Boğaz'dan tüp geçişler ve savunma sanayiindeki iş birliği girişimleri bu alanlar arasında sayılabilir.

SONUÇ

Türkiye, ekonomik korumacılığın uluslararası alanda yaygınlaştığı bir dönemde Çin'in stratejik önemde ticari ilişki kurmak isteyeceği ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye ekonomik-ticari ve siyasi ortaklarını çeşitlendirme ve otonom bir dış politika arayışında bir ülke olarak Çin'i potansiyel iş birliği geliştirilebilecek bir aktör olarak değerlendirmektedir. 2019, Türkiye-Çin ilişkilerinde siyasi anlamda iş birliği prensiplerinin değerlendirildiği bir yıl olarak öne çıkmakla birlikte KYG ile ekono-

mik-ticari potansiyel hakkında da önemli veriler sağlamaktadır. Liderler düzeyindeki iş birliğine meyilli tutum önemli olmakla birlikte –özellikle Uygur meselesinin ilişkileri etkileme potansiyeli göz önüne alındığında– kurumsal koordinasyonun geliştirilmesi ve açık iletişim kanallarının gerekliliği dikkat çekmektedir.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-ÇİN İLİŞKİLERİ	
9 Şubat	Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı "Uygur Türklerine yönelik insan hakları ihlali ve Abdurrehim Heyit'in vefatı"na dair açıklama yaptı. Ancak hemen akabinde vefat haberinin doğru olmadığı ortaya çıktı.
25 Şubat	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu BM İnsan Hakları Konseyi'nde yaptığı konuşmada Uygur meselesi ile ilgili açıklamalarda bulundu.
30 Nisan	Sichuan Hava Yolları Chengdu-İstanbul seferlerini başlattı.
29 Mayıs	China Southern Hava Yolları Wuhan-İstanbul seferlerini başlattı.
14-15 Haziran	CICA Duşanbe Zirvesi'nde Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Çin Devlet Başkanı Şi ikili ve çok taraflı konuları görüştükleri bir görüşme gerçekleştirdi.
29 Haziran	G20 Osaka Zirvesi marjında Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Çin Devlet Başkanı Şi görüşme gerçekleştirdi.
2 Temmuz	Cumhurbaşkanı Erdoğan ve beraberindeki heyet resmi temaslarda bulunmak üzere Çin'e ziyarette bulundu.
5 Ağustos	Dışişleri Bakanı Çavuşoğlu, Ankara'da toplanan Büyükelçiler Konferansı'nda Türkiye'nin "Yeniden Asya" girişimini başlattığını ilan etti.
6-15 Eylül	İzmir Uluslararası Fuarı'na Çin ortak ülke olarak iştirak etti.
7 Kasım	KYG kapsamında Çin'in Şian şehriden kalkan tren Marmaray'dan (İstanbul) geçerek kesintisiz demir yolu hattıyla Çin'den Çekya'ya ulaşan ilk tren oldu.
26 Aralık	Türkiye Dışişleri Bakanlığı, q ülkenin Asya Kıtası'na yönelik dış politika eğilimini gözden geçirmeyi hedefleyen Yeniden Asya projesinin hayata geçirilmesi bağlamında Yeniden Asya Çalıştayı'nda ilgili akademisyen, düşünce kuruluşları ve kurum temsilcileri bir araya geldi.

TÜRKİYE-FİLİSTİN İLİŞKİLERİ

BİLAL SALAYMEH

2019'da Filistin meselesinin Türk dış politikasındaki öncelikli yerini muhafaza ettiği ve Türkiye'nin, Filistin halkının meşru haklarını desteklemeye devam ettiği görülmektedir. Nitekim Dışişleri Bakanlığına hazırlanan ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu tarafından Aralık 2018'de TBMM Genel Kuruluna sunulan *2019 Yılına Girenken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Girişimci ve İnsani Dış Politikamız* adlı kitapçıkta Türkiye'nin "Filistin halkının barışçı mücadelesine ve Filistin'in uluslararası alanda devlet olarak tanınmasına desteğini sürdüreceği" ifade edilmiştir.⁴⁰

Filistin ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin çok iyi düzeyde olduğu ve çeşitli alanlarda geliştirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye, Filistin davasına verdiği siyasi ve ekonomik desteğini sürdürmektedir. Bununla birlikte Türkiye gerek Batı Şeria'yı yöneten ve uluslararası arenada Filistin'i temsil eden Filistin devleti ve Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Başkanı Mahmud Abbas ile gerekse Gazze Şeridi'ni yöneten Hamas hareketiyle ilişkilerini devam ettirmiştir. Ayrıca İsrail içinde yaşayan Filistinlilerle de temasta bulunmuştur. Nitekim Şubat 2019'da Cumhurbaşkanı Erdoğan, İsrail Parlamentosundaki Filistin kökenli milletvekillerini Huber Köşkü'nde kabul etmiştir.⁴¹ Türkiye bütün Filistinli taraflarla iyi ilişkiler sürdürerek hem Filistin iç siyasetinde hem de bölgesel politikada yüksek potansiyelini harekete geçirmek istemektedir.

Türkiye, Filistin-İsrail ihtilafının çözümü için müzakere yoluyla iki devletli çözüm için desteğini devam ettirmiştir. 1967 sınırlarını esas alarak başkenti Doğu Kudüs olan bir Filistin devletinin kurulmasını bölgenin istikrarı ve güvenliği için bir ön şart olarak görmektedir. Bu vizyon çerçevesinde 2019'da Türkiye'nin Filistin politikası devletin uluslararası arenada tanınması, iki devletli çözüme zarar verecek

40. Mevlüt Çavuşoğlu, "2019 Yılına Girenken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Girişimci ve İnsani Dış Politikamız", Dışişleri Bakanlığı, www.mfa.gov.tr/site_media/html/2019-yilina-girenken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2019).

41. "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Türkiye Filistin Halkına Sırtını Dönmeyecektir", TRT Haber, 2 Şubat 2019.

bütün adımların reddedilmesi ve Filistin halkının yaşam koşullarının iyileştirilmesi prensipleri etrafında şekillenmiştir.

Bu anlamda ABD yönetiminin Kudüs'ün hukuki statüsünü hiçe sayan tek tarafı attığı adımlar Türkiye tarafından sert bir tepkiyle karşılanmıştır. Türkiye, Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak tanınması ve İsrail'in işgal edilen Golan Tepeleri'ni ilhak etmesine karşı tavır koyduğu gibi Kasım 2019'da Trump yönetiminin Filistin'deki yasa dışı Yahudi yerleşimlerini “meşru” olarak tanımlama kararını da reddederek sert bir tepki göstermiştir. Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın da yaptığı açıklamada tepkisini “İki devletli çözüm hayata geçirilene kadar Filistin halkının haklı ve meşru davasında onların yanındayız”⁴² sözleriyle ifade etmiştir. Ancak Türkiye dışında net ve etkili bir tavır ortaya koyan Müslüman –özellikle Arap dünyasından– bir devlet maalesef olmamıştır.

2019'da Türkiye-Filistin ilişkilerinde yaşanan en önemli olay Filistin devletinin Barış Pınarı Harekatı (BPH) nedeniyle Türkiye'yi kınadığı iddiasıdır. Bahse konu gelişme Arap Birliği'nin harekatı görüşmek üzere olağanüstü toplantıya çağrılması ve bu toplantıya Filistin devletinin de katılmasının ardından gündeme gelmiştir. Türkiye'de bazı haber sitelerinde ve sosyal medya mecralarında yayılan iddia Filistin devleti tarafından yalanlanmıştır. Filistin Dışişleri Bakanı Riyad Maliki yaptığı yazılı açıklamada “Filistin, Suriye'nin kuzey sınırında olanlara dair hiçbir açıklamada bulunmadı, bulunmayacak”⁴³ ifadelerini kullanmıştır. Ankara'daki Filistin Büyükelçisi Faed Mustafa ise TBMM'de Türkiye-Filistin Dostluk Grubu'nu ziyaret ederek “Filistin halkı ve devleti her zaman Türkiye'nin yanındadır”⁴⁴ ifadesini kullanmıştır. Keza aynı şekilde Hamas sözcüsü Sami Ebu Zuhri, BPH'ye ilişkin “Filistin ve Arap toplumları Türkiye'nin yanındadır. Türkiye'nin kendi güvenliği ve sınırlarını koruma hakkını destekliyoruz”⁴⁵ demiştir.

MUHAMMED DAHLAN OLAYI

Filistin siyasetini ilgilendiren başka bir husus ise tartışmalı bir isim olan Filistinli Muhammed Dahlan'ın Türkiye tarafından arananlar listesine alınmasıdır. Türkiye'nin bu adımı atmaya sevk eden üç önemli husus söz konusudur: Öncelikle Dahlan'ın Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) adına hareket ederek 15 Temmuz darbe girişimi öncesinde FETÖ mensuplarıyla görüşmeler yaptığı ve onlara finansal destek sağladığı düşünülmektedir.

İkinci olarak Dahlan Filistin siyaseti bağlamında etkili bir aktör olarak Türkiye'nin tepkisini çekmektedir. BAE'de ikamet eden Dahlan Ortadoğu'ya kaosu ta-

42. “Cumhurbaşkanlığı Sözcüsü Kalın: 2 Devletli Çözüm Bulunana Kadar Filistin Halkının Yanındayız”, Euronews Türkçe, 19 Kasım 2019.

43. “Filistin'den ‘Barış Pınarı Harekatı’nı Kınadığı İddialarına’ Yalanlama”, Anadolu Ajansı, 10 Ekim 2019.

44. “Filistin Büyükelçisi Mustafa: ‘Filistin Halkı ve Devleti Her Zaman Türkiye'nin Yanındadır’”, Timetürk, 25 Ekim 2019.

45. “Hamas Sözcüsü: Filistin ve Arap Toplumları Türkiye'nin Yanındadır”, NTV, 21 Ekim 2019.

şımak isteyen küresel güçlerin bir taşeronu olarak gündeme gelmiştir.⁴⁶ Filistin iç siyasetinde etkin olmaya çalışan Dahlan'ın, Filistin devlet başkanı ve aynı zamanda Fetih hareketinin lideri Mahmud Abbas'a karşı bir savaş açtığı bilinmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin yaptığı bu hamle Abbas ile Dahlan arasında yaşanan mücadeleden Abbas lehine yansıtılmaktadır.

Üçüncü olarak Dahlan sadece Filistin konusunda değil aynı zamanda bölgesel bir taşeron olarak da çok etkili olmuştur. BAE adına pek çok bölgesel krize müdahil olması ve hemen her konuda Türkiye karşıtı tarafları harekete geçirmekle görevlendirilmesi dikkat çekmiştir. Balkanlardan Kuzey Afrika'ya, Körfez'den Afrika Boynuzu'na kadar pek çok bölgesel sorunda istikrarsızlaştırıcı bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Dahlan'ın her fırsatta Türkiye'nin milli menfaatlerini baltalama yoluna gittiğini söylemek mümkündür.

FİLİSTİN'E YAPILAN YARDIMLAR

Türkiye, Filistin halkına yönelik uyguladığı yardım politikasını 2019'da da devam ettirmiştir. TİKA tarafından "Filistin-Türkiye Dostluk Hastanesi" ismi verilen ve yaklaşık 62 milyon doları aşkın maliyetle yapılan, "Filistin'in en büyük ve modern hastanesi" unvanını alacak ve yüz seksen yatak kapasitesine sahip olan Gazze Şeridi'ndeki hastane bu siyasetin en bariz örneğidir.⁴⁷ Bu bağlamda atılan başka önemli adım ise Filistin Eğitim Bakanlığı ile Türkiye Maarif Vakfı (TMV) arasında eğitim ve öğretim iş birliği mutabakatı imzalanması olmuştur. İmzalanan mutabakata göre TMV işgal altındaki Batı Şeria'nın Ramallah kentinde anaokulu, ilkokul, ortaokul ve lise kademelerinde eğitim kurumları açacaktır.⁴⁸

Bu yardımların yanında Gazze'de Büyük Dönüş Yürüyüşü faaliyetleri kapsamında İsrail ateşine maruz kalan ve bundan dolayı yaralanan Filistinlilerin Türkiye'de tedavi edilmesi söz konusudur. Her ne kadar bu konuda Filistinli tarafların ve özellikle Gazze hükümetinin beklentileri yüksek olsa da eski Hamas Siyasi Büro Başkanı Halit Meşal, İsrail saldırılarında yaralanan Filistinlilerin Türkiye'de ağırlanması ve tedavi edilmeleri dolayısıyla Türkiye'ye müteşekkir olduklarını belirtmiştir.⁴⁹

EKONOMİK İLİŞKİLER

Ekonomi alanında Türkiye tarafından yapılan yardımların ötesinde iki taraf da ilişkilerin geliştirilmesini önemsemekte ve buna yönelik adımlar atmaktadır. Nitekim Türkiye, Filistin'in ithalatında ikinci sırada yer alırken Filistin pazarında her çeşit

46. Emrah Kekilli ve Bilal Salaymeh, "Dahlan Küçük, Mesele Büyük", *Kriter*, Sayı: 16, (2017).

47. Esat Fırat, "Gazze'deki 'Türkiye-Filistin Dostluk Hastanesi' Yakında Açılacak", *Anadolu Ajansı*, 22 Eylül 2019.

48. Mustafa Deveci, "Türkiye Maarif Vakfı Filistin'de Okul Açacak", *Anadolu Ajansı*, 19 Mart 2019.

49. Tüm Hamas haberleri için bkz. www.takvim.com.tr/haberleri/hamas, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2019).

Türk ürününü görmek mümkündür.⁵⁰ Bu bağlamda 2019'da atılan en önemli adım Batı Şeria'nın kuzeyinde bulunan Cenin kentinde Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) öncülüğünde yapımı tamamlanan Cenin Serbest Sanayi Bölgesi'ni faaliyete geçirmek için anlaşma imzalanmasıdır.⁵¹ Ayrıca 12 Kasım 2019'da Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ile Filistin İş Konseyi tarafından, Türkiye-Filistin İş Konseyi Ortak Toplantısı düzenlenmiştir.

Filistin ve bilhassa Kudüs ekonomisine katkı sağlayan en önemli sektörlerden biri olan turizm alanında Türkiye ile Filistin arasındaki iş birliği devam etmiştir. Türkiye'den Kudüs'e ve Batı Şeria'ya gelen Türk ziyaretçiler hem iki halk arasındaki dayanışmayı artırmakta hem de Filistin ekonomisine katkı sunmaktadır. Bu nedenle Filistin Turizm Bakanlığı ile Türk Hava Yolları (THY) Filistin'e yeni turist kabilelerinin gelmesine katkı sağlayacak iş birliğinin devamı konusunda mutabık kalmıştır.⁵² Fakat İsrail işgalinden dolayı Filistin devletinin tüm alanlarda devletleşmemesinin neticesinde bütün ikili çabalara rağmen sahadaki iş birliği kısıtlı kalmaktadır.

2019'da Türkiye-Filistin ilişkileri güçlenerek devam etmiştir. İki tarafın çabalarıyla ve siyasi iradenin teveccühüyle iş birliği farklı alanlarda derinleştirilmiştir. Filistin halkı 2019'da ABD başta olmak üzere aleyhine adımlar atan bölgesel aktörlere karşı neredeyse yalnız kalmıştır. Bir taraftan Suudi Arabistan ve BAE'nin işgalci İsrail ile yakın ittifak ilişkisi içinde olması diğer taraftan da Arap dünyasında İsrail karşıtı siyaset izleyebilecek etkili bir devletin olmayışı Türkiye'nin Filistin yanlısı siyasetinin etkisini azaltmıştır. Öte yandan giderek daha ağır baskılara maruz kalan İran da Filistin'e yönelik etkili bir siyaset izleyememektedir. Böyle olunca da Türkiye daha çok Filistin iç siyasetine ağırlık vermek durumunda kalmıştır. 2019'da bütün Filistinli taraflarla ilişkilerini sürdürerek Filistin siyasetindeki kabulünü pekiştiren Türkiye gelecek senelerde bu çok boyutlu ilişkileri kullanarak hem Filistin iç siyasetinde (Hamis ve Fetih uzlaşısında ara buluculukta bulunarak) hem de bölgesel siyasetinde nüfuzunu daha ileriye taşıyabilir.

50. Ongan Bahadır, *Türkiye-Filistin Ekonomik İlişkiler Raporu*, (T.C. Kudüs Başkonsolosluğu: 2019).

51. Qays Abu Samra ve Hacer Başer, "Türk Şirketi, Filistin'in Serbest Sanayi Bölgesini Faaliyete Geçirecek", Anadolu Ajansı, 18 Ekim 2019.

52. Eyser Ays ve Zeynep Tüfekçi, "THY'den Filistin'e 'Yeni Turist Kabileleri' için İş Birliği Mesajı", Anadolu Ajansı, 26 Mayıs 2019.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-FİLİSTİN İLİŞKİLERİ	
2 Şubat	Cumhurbaşkanı Erdoğan, İsrail Parlamentosundaki Arap kökenli milletvekillerini Huber Köşkü'nde kabul etti. İsrail Parlamentosunda (Knesset) ezan okuyan iki vekil Ahmad Tibi ve Talab Abu Arar da görüşmede yer aldı.
21 Mart	Türkiye, ABD Başkanı Trump'ın Suriye'ye ait olan ve uzun süredir işgal altında bulunan Golan Tepeleri üzerinde İsrail egemenliğini tanıyan kararını kınadı.
1 Haziran	Mekke'de düzenlenen 14. İslam İşbirliği Teşkilatı Zirve Toplantısı sonrasında yapılan ortak açıklamada hem ABD'nin Kudüs kararı hem de İsrail'in işgal politikası kınandı.
26 Ağustos	İsrail dışişleri bakanı, Türkiye'nin işgal altındaki Doğu Kudüs'teki faaliyetlerinin durdurulması için Bakanlığına bir dizi önlem paketi hazırlanması talimatı verdiğini açıkladı.
17 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, BMGK'de yaptığı açıklamada İsrail'in sınırları belli olmayan bir devlet olduğunu ve sürekli olarak insan hakları ihlallerinde bulunduğunu bir kez daha bütün dünyaya duyurdu.
21 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk-Amerikan Ulusal Yönlendirme Komitesi (TASC) tarafından düzenlenen etkinlikte yaptığı konuşmada "Holokosta nasıl bakıyorsak Gazze'yi açık hava hapisanesine çevirenlerin işledikleri katliamlara da aynı nazarla bakıyoruz" ifadesini kullandı.
25 Eylül	İsrail Başbakanı Netanyahu İsrail'in Gazze'deki uygulamalarını soykırım ile eş değer gören Cumhurbaşkanı Erdoğan'a tepki gösterdi.
10 Ekim	Filistin Dışişleri Bakanı Maliki, Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyinde başlattığı BPH'yi kınadıkları yönündeki iddiaları yalanladı.
18 Ekim	Filistin Ekonomi Bakanı Usayli, Türk şirket ALKE ile işgal altındaki Batı Şeria'nın kuzeyinde bulunan, TOBB öncülüğünde yapımı tamamlanan Cenin Serbest Sanayi Bölgesi'ni faaliyete geçirmek için anlaşma imzaladı.
25 Ekim	Filistin Büyükelçisi Faed Mustafa, TBMM'de Türkiye-Filistin Dostluk Grubu'nu ziyaret ederek Filistin halkı ve devletinin her zaman Türkiye'nin yanında olduğunu söyledi.
19 Kasım	Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın, ABD'nin Filistin'deki yasa dışı Yahudi yerleşimlerini "meşru" olarak tanınmasına tepki göstererek "İki devletli çözüm hayata geçirilene kadar Filistin halkının haklı ve meşru davasında onların yanındayız" dedi. Türkiye Dışişleri Bakanlığı yaptığı resmi açıklamada ABD yönetiminin Batı Şeria'daki yasa dışı yerleşim yerlerinin hukuka aykırı olmadığını iddiasını hukuk tanımazlık olarak nitelendirdi.

TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

CAN ACUN

Irak dosyası, Türkiye için 2019'da da en önemli dış politika başlıklarından birisi olmaya devam etti. Irak'ın toprak bütünlüğü ile siyasi ve ekonomik istikrarının korunması Türkiye'nin çıkarları açısından önemini korurken Ankara Irak'taki gelişmelere olumlu katkı sunabilmek adına büyük çaba gösterdi. Terörle mücadele, enerji arz güvenliği ve Kerkük'ün statüsü gibi stratejik başlıklar 2019'da da ilişkilerin doğasını büyük ölçüde etkiledi.

ABD'nin İran'a yönelik sert yaptırım politikası izlemeye başlaması ve İran ile Körfez ülkeleri arasında yaşanan gerginlikler Irak üzerinde bu güçlerin adeta vekalet savaşı yaşamasına neden olurken nihayetinde Başbakan Adil Abdulmehdi'yi istifaya götüren bir süreci de beraberinde getirdi. Amerikan işgaliyle birlikte Irak'ın etnik ve mezhebi dengelere dayanan bir siyasal dizayna sahip olmasının getirdiği yapısal sorunlar, kötü yönetim, yolsuzluklar ile Şii siyasi ve askeri elitler arasında yaşanan iç çatışmalar Irak'taki istikrarı ciddi anlamda tehdit ederken Türkiye bu meydan okumalarla Irak siyasetini yürütme çabası içerisinde oldu.

YIL İÇERİSİNDE GERÇEKLEŞEN ZİYARETLER

Türkiye-Irak ilişkileri Nuri Maliki ve Haydar İbadi hükümetlerinde yaşanan gerilimlerden sonra Adil Abdulmehdi hükümetiyle birlikte nispeten daha olumlu bir sürece girdi. Özellikle üst düzey karşılıklı ziyaretlerin gerçekleştirilmesi ilişkilerin normalleşmesine önemli katkı sağladı. 28 Nisan'da Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun Irak'ı ziyaret etmesi ve Başbakan Abdulmehdi dahil Iraklı yetkililerle bir araya gelmesi önemli dönüm noktalarından birisi oldu. Bu ziyarette ikili ilişkilerin güçlenmesi esasında ekonomik ve güvenliğe ilişkin meselelerin yanı sıra "su sorunu" ele alındı. Ziyaret sırasında tarafların kamuoyuna yaptığı açıklamalar bağlamında Türkiye ile Irak arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesi, karşılıklı güvenliğin geliştirilmesi ve ticaret hacminin artırılması adına ciddi bir istek ve irade olduğu görüldü.

15 Mayıs'ta Irak Başbakanı Adil Abdulmehdi ilk kez büyük bir hükümet heyeti ile Türkiye'yi ziyaret etti. Ziyareti sırasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'la iki ülke arasında siyasi, ekonomik ve askeri iş birliğinin güçlendirilmesi noktasında önemli anlaşmalar imzalandı. Bu ziyarette imzalanan anlaşmalar Türkiye'nin Irak toprakları içerisinde yürüttüğü terörle mücadele bağlamında yeni imkanlar oluşturdu. Ticaret hacminin 20 milyar dolara çıkartılması, kara yollarının geliştirilmesi, demir yollarının yeniden inşa edilmesi konusunda mutabakata varıldı. Türkiye'yi doğrudan Irak'a ve ardından Körfez'e bağlamak için stratejik bir bağlantı oluşturacak Ovaköy'den yeni bir sınır kapısının açılması konusundaki kararlılık da teyit edildi. Ayrıca Türkiye'nin Irak'a elektrik arzı sunması kararlaştırıldı. Irak, Türkiye'nin uzun bir süredir talepte bulunduğu Basra ve Musul'da iki Türk konsoloslugu açılmasını da kabul etti.

28 Mayıs'ta Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih Türkiye'yi ziyaret ederek Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya geldi. Liderler hem Ankara-Bağdat hem de Ankara-Erbil ilişkilerinin güçlendirilmesi hususunda mutabık kaldı. 21 Haziran'da ise Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) Başkanı Neçirvan Barzani bölge yönetimi başkanı seçilmesinden sonraki ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yaptı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'la görüştü. Neçirvan Barzani'nin Türkiye'ye karşı olumlu yaklaşımı Ankara-Erbil ilişkilerinin güçlenmesi açısından yeni bir sayfa açılmasını da beraberinde getirmiş oldu.

28 Ağustos'ta Irak Başbakanı Adil Abdulmehdi, Bağdat'ta Türkiye Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez'i kabul etti. Dönmez, Irak Petrol Bakanı Tamer Gazban ve Irak Elektrik Bakanı Luey Hatib ile de bir araya geldi. Irak Petrol Bakanı Gazban Kerkük'te üretilen ham petrolün Türkiye sınırına taşınması için yeni bir boru hattı inşa etme niyetini açıkladı.

10 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Erdoğan Ankara'da Irak Dışişleri Bakanı Mehmet Ali Hakim, Savunma Bakanı Najah Şarmari ve Ulusal İstihbarat Dairesi Başkanı Mustafa Kazemi'nin dahil olduğu üst düzey Irak heyetini kabul etti. Ayrıca Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Milli İstihbarat Başkanı Hakan Fidan ile gerçekleştirilen toplantıda güvenlik iş birliği ve terörle mücadele konuları ele alındı.

31 Temmuz'da Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Başdanışmanı Veysel Eroğlu'nu kabul etti ve iki ülke arasında devam eden "su meselesi" masaya yatırıldı. Irak'ta bir süredir devam eden kuraklık ve altyapı sorunları su kıtlığını artırırken Türkiye ise Irak'ta su altyapısının ve verimliliğın artırılabilmesi adına destek verme taahhüdünde bulundu.

GÜVENLİK İLİŞKİLERİ

Güvenlik meselesi 2019'da da Türkiye'nin Irak politikasının ana unsurlarından birisi olmaya devam etti. Kuzey Irak'ta PKK unsurlarının devam eden varlığı, Sincar başta olmak üzere sahadaki hareket tarzı ve Süleymaniye sathında parti ofisleri kurma ça-

baları Türkiye açısından endişe kaynağı oldu. Bu bağlamda Ankara, Bağdat ve Erbil ile eş güdüm içerisinde terörle mücadele edebilmek için ilgili siyasi zemini oluşturabilmek adına adımlar atarak çeşitli anlaşmalar yaptı. Nitekim bu anlaşmalar ile güvenlik ve istihbarat iş birliğinin bir sonucu olarak Türkiye 2019'da Irak'ın kuzeyinde önemli askeri hareketlere imza attı.

TSK 2019'un bahar-yaz ayları ile birlikte ise Kararlılık Harekatı'nın bir parçası ya da devamı niteliğinde Pençe Harekatı'nı başlatarak Hakurk ve mücavirindeki bölgeden PKK'yı temizlemek adına kapsamlı bir hareket başlattı. Erbil ve Bağdat'la yürütülen diplomatik temaslarla birlikte askeri hareketlerle terör örgütünü Irak'ın kuzeyinde baskılamaya çalıştı. Bölge İran-Irak sınır hattında, Kandil'den Türkiye'ye yönelik geçişlerde bir üs bölgesi olduğundan terör örgütü adına stratejik bir öneme sahipti. PKK'nın kış üslenmesinden çıktığı bir dönemde bu bölgeyi Türkiye'de sınır hattına gerçekleştireceği saldırılar için kullanacağı öngörülmekteydi. Terör örgütünün ayrıca bölgedeki sivil unsurları da *de facto* bir şekilde kontrol altında tuttuğu düşünüldüğünden Türkiye bu bölgede terör unsurlarını temizlenmesinin ardından KDP Peşmergelerinin etkinlik sağlamasını arzu etmektedir.

Türkiye'nin terörle mücadelesinde diplomasi de önemli bir yer tutmaktadır. PKK'nın hem İran hem de Irak içinde İKBY ve merkezi hükümetin egemenlik alanlarında varlık göstermesi Tahran, Bağdat ve Erbil ile eş güdümlü hareket etme gereksinimini beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda özellikle Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun 28-29 Nisan arasında Irak'ı ziyaret ederek mevkidaşları ile gerçekleştirdiği görüşmelerin ardından Adil Abdulmehdi'nin Türkiye ziyaretinde yapılan anlaşmalar önem arz etmektedir. Son dönemde Ankara, Erbil ve Bağdat'la PKK'ya karşı birlikte hareket etmeye çalışırken Pençe Harekatı sonrasında yeni hamlelerin gelmesi öngörülebilir.

ENERJİ İLİŞKİLERİ

2019 Türkiye için özellikle ham petrol arz güvenliğini sağlayabilmek adına büyük meydan okumaları beraberinde getirdi. ABD'nin nükleer antlaşmadan çekilerek İran'a yeniden yaptırımlar uygulamaya başladığı bir dönemde Türkiye kendi arz güvenliğini temin edebilmek adına İran'dan oluşan boşluğun bir kısmını Irak'tan karşılayabilmek için çaba harcadı. Irak'tan yapılan ham petrol ithalatı artırılırken iki ülke arasında enerji alanında daha fazla iş birliği gündeme getirildi. Irak ham petrolünü Kerkük'ten Türkiye sınırına taşıyacak eski güzergah üzerinde yeni bir petrol hattının inşa edilmesi üzerinde anlaşmaya varıldı. Bu boru hattı ülkenin güney ve kuzeyindeki petrolü taşıyabilecek kapasiteye sahip Basra-Akabe petrol boru hattıyla da bağlantılı olacak ve Türkiye'nin arz güvenliğine katkı sunacaktır. Ayrıca Irak petrolünün Türkiye üzerinden dünyaya pazarlanmasını sağlayarak Türkiye'yi enerji jeopolitiğinde bir adım daha öne çıkaracaktır. Irak açısından ise –petrolünün yüzde 60'ına ev

sahipliği yapan Basra'da artan protestolar ve Arap Körfezi'nde yaşanan gerginlikler göz önünde bulundurulduğunda– petrol ihracatı için Türkiye önemli bir alternatif olarak öne çıkmaktadır.

Yine iki ülke arasında 2019'da elektrik üretimi ve karşılıklı iletim yapılabilecek altyapının oluŐturulabilmesi adına ortak irade beyanında bulunulmuş olması önemlidir. Bu bağlamda Türkiye'nin daha önce zaman zaman gerçekleştirdiği elektrik ihracatının artırılması, ilgili bakanlıkların çalışması ve Türkiye'nin Irak'ın enerji altyapısına katkı vermesi kararlaştırılmıştır.

SONUÇ

Irak-Türkiye ilişkilerinde yaşanan olumlu gelişmelere rağmen bu  lkede baŐ gösteren siyasi ve ekonomik istikrarsızlık Türkiye'nin Irak politikasını da tehdit etmektedir. 1 Ekim'den bu yana Irak'ta yolsuzluk, işsizlik ve yetersiz hizmetlere karşı yapılan gösteriler başkent Bağdat'tan Irak'ta Őiilerin hakim olduğu güney illerine kadar yayılmıŐ durumdadır. Bu gösterilerde İran da vekil unsurlarıyla birlikte hedef haline getirilmiştir. G stericilere yönelik Őiddette dört yüzden fazla insan hayatını kaybederken nihayetinde Başbakan Abdulmehdi istifa etmek durumunda kalmış ve  lkede ciddi bir siyasi kaos oluşmuştur.

Şii siyasi elitleri arasında da bir mücadelenin devam ettiği Irak aynı zamanda ABD ile İran arasında yaşanan vekalet savaŐına ev sahipliği yapma noktasına gelmiştir. Abdulmehdi sonrasında yeni baŐbakanın kim olacağı, Şii pozisyonlar arasındaki iliŐkinin seyri, ABD-İran arasında yaşanan çatıŐmanın nasıl devam edeceği gibi hususlar hem Irak'ın hem de Türkiye-Irak ilişkilerinin geleceği açısından belirleyici olacaktır. Yeni Irak baŐbakanının geçmiŐi ve yönelimleri Türkiye ile olan iliŐkinin Őeklini ve doğasını belirlemede büyük rol oynayacaktır.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİ

3 Ocak	Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih ilk resmi ziyaretini Ankara'ya yaptı.
26 Ocak	Türkiye, Kuzey Irak'taki Süleymaniye Uluslararası Havalimanı'na seferlere yeniden izin verdi.
2 Şubat	Savunma Bakanı Hulusi Akar, Irak sınırındaki özel kuvvetlere incelemelerde bulundu.
3 Şubat	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Türkiye'nin, Irak'ın yeniden inşasında önemli rol oynayacağını ifade etti.
6 Mart	Türkiye Irak Büyükelçisi Fatih Yıldız "Türkiye, Irak ile ticaret hacmini 20 milyar dolara yükseltmeyi hedefliyor" dedi.
14 Mart	Neçirvan Barzani "Kuzey Irak, Türkiye ile ilişkileri güçlendirmeye hazır" açıklamasında bulundu.
20 Nisan	Türkiye Meclis Başkanı Mustafa Şentop, Irak'ın komşu ülkelerinin milletvekilleri konferansına katıldı ve Irak'ın istikrarı ve topraklarının birliği için destek çağrısında bulundu.
28 Nisan	Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Irak'ı ziyaret etti ve Başbakan Adil Abdulmehdi ve birkaç Iraklı yetkiliyle bir araya geldi. İkili ilişkilerin gelişimi ve ekonomik, güvenlik ve su sorunları tartışıldı.
15 Mayıs	Irak Başbakanı Adil Abdulmehdi ilk kez büyük bir hükümet heyeti ile Türkiye'yi ziyaret etti. Cumhurbaşkanı Erdoğan'la iki ülke arasında askeri iş birliği kurulması konusu ele alındı.
28 Mayıs	Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir araya geldi. Türkiye, Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne karşı Pençe Harekatı'nı başlattı.
20 Haziran	Türkiye Ticaret Bakanı Ruhsar Pekcan, Bağdat'taki Irak-Türkiye İş Forumu'nu başlattı.
21 Haziran	İKBY Başkanı Neçirvan Barzani eyalet başkanı seçilmesinden bu yana ilk resmi ziyaretinde Türkiye'ye geldi ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'la görüştü.
10 Temmuz	Cumhurbaşkanı Erdoğan Ankara'da Irak Dışişleri Bakanı Mehmet Ali Hakim, Savunma Bakanı Najah Şarmari ve Ulusal İstihbarat Dairesi Başkanı Mustafa Kazemi'nin dahil olduğu üst düzey Irak heyetini kabul etti.
13 Temmuz	Türkiye, Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne karşı Pençe-2 Harekatı'nı başlattı.
17 Temmuz	PKK terör örgütü üyeleri tarafından gerçekleştirilen silahlı saldırı sonucu Erbil'deki Türk konsolosluğunda bir diplomat şehit edildi.
24 Ağustos	Türkiye, Kuzey Irak'ta PKK terör örgütüne karşı Pençe-3 Harekatı'nı başlattı.
28 Ağustos	Irak Başbakanı Adil Abdulmehdi, Bağdat'ta Türkiye Enerji Bakanı Fatih Dönmez'i kabul etti. Dönmez, Irak Petrol Bakanı Tamer Gazban ve Irak Elektrik Bakanı Luey Hatib ile de bir araya geldi. Irak Petrol Bakanı Gazban petrolü Kerkük'ten Türkiye sınırına taşımak için boru hattı inşa etme niyetini açıkladı.
25 Eylül	Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan, New York'ta Irak Cumhurbaşkanı Berham Salih ile görüşme gerçekleştirdi.
10 Ekim	Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Irak'taki gösterilerle ilgili bir bildiri yayımladı ve Irak hükümetinin halkın meşru isteklerini karşılaması gerektiğini ifade etti.

TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ

MUSTAFA CANER

Türkiye, İran'a yönelik son yıllardaki yapıcı ve iş birliğini önemseyen siyasetini 2019'da da devam ettirdi. İki aktörün iş birliği alanları –başta Suriye krizinin çözümü olmak üzere– bölgesel meseleler, ekonomi ve sınır güvenliği gibi konuları da içerecek şekilde geniş bir alana yayıldı. İki taraf da tutturulan bu dengenin bozulmaması için gayret sarf etse de bazı konulardaki görüş ayrılıkları varlığını korudu. Ancak iki aktör de söz konusu ayrılıkların iki ülkenin çıkarlarını zedeleyecek ya da diyalogu engelleyecek bir aşamaya gelmesine izin vermedi.

SURİYE KRİZİNİN ÇÖZÜMÜ İÇİN İŞ BİRLİĞİ

Türkiye, İran ve Rusya arasındaki Suriye konulu iş birliği 2019'da da devam etti. Teknik heyetler ve dışişleri bakanları arasındaki görüşmelerin yanı sıra liderler düzeyinde de önemli görüşmeler gerçekleştirildi. Bu görüşmeler sonucunda Suriye krizinde taraflar arasındaki iş birliğinin devam edeceği vurgulanırken aynı zamanda bu iş birliğinin başka alanlara taşınması da konuşuldu. Suriye konulu yılın ilk liderler zirvesi 14 Şubat'ta Rusya'nın Soçi kentinde gerçekleştirildi. Bu zirvede tüm taraflar Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda mutabık olduklarını açıkladı. Türkiye'nin, Suriye'nin kuzeyinde oluşturulması planlanan PKK/YPG terör devletine karşı tavrına İran destek söylemini yineledi. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Münbiç ve Fırat'ın doğusunun terör unsurlarından arındırılması gerektiğine ilişkin beyanıyla ilgili olarak İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, Türkiye'nin güney sınırlarındaki güvenlik endişelerini anladıklarını ve Ankara'nın bu konuda haklı olduğunu söyledi. Ancak bu destek söyleminin fiiliyatta bir karşılığının olup olmayacağı sorusu ise güncelliğini korumaktadır. Ayrıca üç ülke de Trump'ın açıklamış olduğu ABD'nin Suriye'den çekilme kararını olumlu bulduklarını belirtti.⁵³ Soçi zirvesiyle aynı gün

53. "Son Dakika... Soçi'deki Kritik Zirve Sona Erdi", *Habertürk*, 14 Şubat 2019.

Polonya'nın başkenti Varşova'da ise İran karşıtı bir zirve toplandı. İsrail ve ABD'nin organizasyonuyla toplanan Varşova zirvesinden hiçbir somut sonuç çıkmazken Soçi'den çıkan sonuçlar Türkiye ve İran'ın ABD ve İsrail'in Ortadoğu politikalarına karşı ortak bir tavır geliştirebileceklerini gösterdi. Ayrıca Türkiye'nin Varşova'daki toplantıda üst düzey bir temsil yetisinin bulunmaması⁵⁴ ABD'nin İran siyasetine itirazının da net göstergelerinden biriydi.

2019'daki ikinci liderler zirvesi ise 16 Eylül'de Türkiye'nin ev sahipliğinde Ankara'da düzenlendi. Bu zirvede de önceki zirvelerdeki kazanımlar korunurken Türkiye'nin Suriye'deki terör yapılanmasına karşı sabrının yavaş yavaş sonuna geldiğini belirtmesi ve diğer iki ülkenin Türkiye'yi bu konuda desteklemesi kritik gelişmeler arasındaydı. Özellikle İran Cumhurbaşkanı Ruhani'nin YPG/PYD'den açıkça terör örgütü olarak bahsetmesi Türkiye'nin güvenlik kaygılarını paylaştığı ve muhtemel bir operasyonda Türkiye'yi destekleyeceği düşüncesini akıllara getirdi. Ancak beklenen destek Barış Pınarı Harekatı (BPH) sırasında gelmedi. Türkiye'nin Fırat'ın doğusunun temizlenmesini birincil önceliği olarak ilan etmesine karşı ise İran, İdlib'deki durumun bir an önce çözüme kavuşturulması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca bir sonraki zirvenin de İran'da yapılması kararlaştırılmıştır.⁵⁵ İran'ın İdlib konusunu öne çıkarması Türkiye ile arasındaki öncelik farklılıklarını göstermektedir. Türkiye ve İran'ın Suriye'ye yönelik farklı yaklaşımları Suriye krizinin başladığı günden itibaren varlığını devam ettirmektedir. İran, Suriye rejiminin varlığını sürdürmesine yoğunlaşırken Türkiye ise Esed ile demokratik bir çözümün mümkün olmayacağı konusundaki pozisyonunu korumaktadır.

Liderler düzeyinde Suriye düğümüne bağlı olarak derinleşen iş birliği bakanlık düzeyinde de kendisini göstermiştir. Türkiye ve İran dışişleri bakanları yıl içerisinde pek çok defa bir araya gelerek farklı konulardaki iş birliklerini geliştirmeye gayret etmişlerdir. Bunun yanında yalnızca Suriye gündemiyle toplandıkları da olmuştur. Örneğin liderler zirvesinde karara bağlanan yeni Suriye anayasasının yapımı için Suriye Anayasa Komitesinin 31 Ekim 2019'da Cenevre'de toplanması öngörülmüştür. Bu toplantıdan bir gün önce ise garantör üç ülkenin (Türkiye, Rusya ve İran) dışişleri bakanları Cenevre'de bir araya gelmiştir. Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu o sırada durdurulmuş olan BPH ile ilgili olarak Türkiye'nin PKK/YPG karşındaki kararlı tavrını yinelemiştir.⁵⁶ Türkiye böylelikle Suriye'nin geleceğini şekillendirecek anayasa toplantısı öncesinde terör unsurlarının bu ülkenin geleceğinde bir yere sahip olamayacaklarını bir kere daha vurgulamıştır.

54. "Türkiye, İran Karşıtı Zirveye Katılmıyor", *Hürriyet*, 13 Şubat 2019.

55. "Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesi Ortak Bildirisi Yayınlandı", NTV, 16 Eylül 2019.

56. "Üçlü Görüşme Gerçekleşti! 'Güvenli Bölgede Onları Görürsek Yok Etmekte Tereddüt Etmeyiz'", DHA, 30 Ekim 2019.

İRAN'IN BARIŞ PINARI HAREKATI'NA YAKLAŞIMI

Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki PKK/YPG terör unsurlarına karşı 9 Ekim'de başlattığı BPH, Türkiye karşıtı küresel bir kampanyayı tetikledi. İran da bu kampanyaya iştirak eden ülkelerin başında geldi. Her ne kadar Ruhani hükümeti söylemlerinde çok ileriye gitmemeye gayret etse de İran'ın genelinde pek çok siyasi, dini ve askeri aktör Türkiye'nin terör karşıtı operasyonuna karşı açıktan ve sert bir şekilde pozisyon aldılar. Buna ek olarak İran medyası, kamuoyu ve kültürel çevrelerinin de Türkiye düşmanlığına varacak derecede karalama kampanyalarına katıldığı dikkat çekti. Son liderler zirvesinde İran'dan Türkiye'nin güvenlik kaygılarını anladıklarına ve PKK/YPG'nin bir terör örgütü olduğunu kabul ettiklerine dair mesajlar gelmesine rağmen Tahran'ın tutumu hayal kırıklığı yarattı. Hatta bu hayal kırıklığı bizzat Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından da ifade edildi. Erdoğan'ın Şu sözleri duyulan rahatsızlığın açık bir ifadesiydi:

İran'dan gelen bazı açıklamalar gerçekten bende ciddi manada üzüntüye sebep olmuştur. Aslında 15-20 yıl öncesine kadar nükleer başlıklı silahlar konusunda Erdoğan'ın İran'la ilgili takındığı tavırları tüm dünya bilir. Biz bütün bu tavrı her Őeye rağmen yaptık. Ama İran'dan maalesef bazı çatlak sesler çıkıyor. Sayın Ruhani'den değil. Ruhani'nin yanındaki mesai arkadaşlarından ziyade bazı çatlak sesler çıkıyor. Bunları başta Sayın Ruhani olmak üzere susturmaları gerekirdi. Bu başta şahsım olmak üzere tüm mesai arkadaşlarımı da ciddi manada rahatsız etmektedir.⁵⁷

Cumhurbaşkanı Erdoğan İran'daki sorunun kaynağı olarak doğrudan Ruhani'yi işaret etmese de dolaylı olarak onu da eleştirmektedir. Dolayısıyla Cumhurbaşkanının uyarısı dikkate alındığında eğer Türkiye-İran ilişkilerindeki mevcut yakınlık korunacaksa siyasilere de kendi ülkelerinde muhatap ülkeye dair kasıtlı negatif gelişmeler konusunda sorumluluk alması gerektiği anlaşılmaktadır.

İran'ın BPH'ye karşı yaklaşımı siyasilere düzeyinde ele alındığında olumsuz bir tablo dikkat çekmektedir. İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani “dost ve kardeş” olarak nitelediği Türkiye'nin “meşru güvenlik kaygıları”nın bulunduğunu belirtse de bu meselenin çözümünde askeri operasyonun dışında araçların kullanılması gerektiğini belirtti.⁵⁸ İran Dışışleri Bakanlığı yayımladığı açıklamada Türkiye'ye operasyonu “derhal” durdurma çağrısında bulunurken⁵⁹ Dışışleri Bakanı Cevad Zarif de Ruhani'ye paralel şekilde askeri araçların yerine 1998'de Türkiye ve Suriye arasında imza edilen Adana Mutabakatı temelinde sorunların çözülmesi gerektiğini ve İran'ın bu konuda yardımcı olabileceğini söyledi.⁶⁰ Zarif'in bu açıklamasından on gün sonra ise Türk ve İranlı dışışleri bakanları bir telefon görüşmesi

57. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Sözler Tutulmazsa Harekatımızı Kaldığı Yerden Devam Ettireceğiz”, Anadolu Ajansı, 22 Ekim 2019.

58. “دکتر روحانی در جلسه هیات دولت:”, <http://president.ir/fa/111736>, (Erişim tarihi: 9 Aralık 2019).

59. “Iran Calls on Turkey to 'Immediately' End Offensive in Northern Syria”, Press TV, 10 Ekim 2019.

60. “Iran Offers to Mediate Between Syrian Kurds, Turkey”, Reuters, 12 Ekim 2019.

gerçekleştirerek Suriye'nin kuzeyindeki gelişmeleri ele aldılar.⁶¹ Bu durum her ne kadar İran, Türkiye'nin operasyonuna karşı gönülsüz hareketsiz etse de hükümetler arasındaki koordinasyonun devam etmekte olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Bunun yanında İran İslami Şura Meclisi Başkanı Ali Laricani Türkiye'ye gerçekleştireceği önceden planlanan ziyaretini iptal etti.⁶² İran Meclisinden bir grup milletvekili de açıklama yaparak Türkiye'nin operasyonunu kınadıklarını açıkladılar.⁶³ Yine Meclis Başkanı Laricani'nin Uluslararası İlişkiler Danışmanı Hüseyin Emir Abdullahiyan da yaptığı açıklamada operasyonun bölgedeki problemleri daha da besleyeceğini ve Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyulması gerektiğini söyledi.⁶⁴ Yalnızca siyasiler değil dini otoriteler de Türkiye karşıtı pozisyon aldılar. Tahran'ın Cuma İmamı Ayetullah Ahmet Hatemi, Cuma vaazında BPH'yi kınayarak Türkiye'ye Suudi Arabistan'ın Yemen'deki hatasını tekrarlamamasını "tavsiye" etti.⁶⁵

Her ne kadar hükümet kanadından çok sert eleştiriler ve mesajlar gelmese de İran'ın genel olarak operasyondan rahatsız olduğu tespiti kolaylıkla yapılabilir. Elbette siyasi otoritenin Türkiye karşıtı dalgayı kontrol etmek ve engellemek yönünde elinde sayısız imkan varken bu yönde adım atmaması da önemli bir göstergedir. Bir kıyaslama yapmak gerekirse Zeytin Dalı Harekatı sırasında İran'ın Urumiye kentinde protesto gösterisi yapmak isteyenlere valilik izin vermemiş⁶⁶ ancak BPH'yi protesto edenlerin Türkiye'nin Tahran Büyükelçiliği önünde toplanmaları ve hatta elçilik duvarına galiz hakaretler yazmalarına izin verilmiştir. İran Dışişleri Bakanlığı olayı kabul edilemez şekilde nitelendirirken⁶⁷ neden önlem alınıp müdahale edilmediği sorusu ise cevapsız kalmıştır. İran'ın neden bu şekilde davrandığı sorusunun cevabı bölgesel hırsları ve operasyonun sonucunda dönüşecek jeopolitik dengenin Tahran'ın güvenlik riski algısını tetiklemesiyle yakından alakalıdır.

ABD YAPTIRIMLARI

Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif 17 Nisan'da Ankara'da bir araya gelerek bir ortak basın toplantısı düzenlediler. Çavuşoğlu, Türkiye'nin ABD yaptırımları karşısında İran'ın yanında olduğunu ifade ederek Washington'ı da bu konuda uyardıklarını ve yaptırım siyasetini

61. "İran: Zarif ile Çavuşoğlu Suriye'yi Görüştü", Sputnik Türkiye, 18 Ekim 2019.

62. "Iran Parliament Speaker Cancels Istanbul Visit Over Turkey's Syria Offensive", Press TV, 9 Ekim 2019.

63. "İran Meclisi Türkiye'nin Askeri Harekatını Kınadı", MEHR, 14 Ekim 2019.

64. "Iranian Parliament Speaker Advisor Warns of Consequences of Turkey's Syria Incursion", Fars News, 10 Ekim 2019.

65. "Senior Iranian Cleric Condemns Turkish Aggression on Syria", *Tehran Times*, 11 Ekim 2019.

66. "İran Afrin Protestosuna İzin Vermedi", *Hürriyet*, 25 Ocak 2018.

67. "İran'dan 'Türkiye'nin Tahran Büyükelçiliği' Açıklaması", MEHR, 13 Ekim 2019.

eleştirdiklerini söyledi.⁶⁸ Türkiye ve İnan'ın iş birliği daha genel çerçevedeki bölgesel konular üzerinde de devam etti. Uzun yıllardır Ortadoğu'nun kronik sorunları arasında bulunan ve son dönemde Trump'ın "yüzyılın barış" planı çerçevesinde konuşulan Filistin sorunu konusunda da taraflar diyaloğunu sürdürdüler. Bu meyanda 24 Ekim'de Azerbaycan'ın başkenti Bakü'deki Filistin konulu Bakanlar Komitesi Toplantısı'nda diŐiŐleri bakanları Çavuşoğlu ve Zarif bir araya gelerek görüşmelerde bulundu.⁶⁹ Çavuşoğlu ve Zarif 9 Kasım'da da 24. Ekonomik İŞbirliği Teşkilatı Bakanlar Konseyi toplantısı nedeniyle Antalya'da bir araya geldi. Bu görüşmelerinde de yine bölgesel meseleler ve güncel gelişmelerle ilgili konuŐtular.⁷⁰

Trump yönetimindeki ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesi ve İnan'a yeniden petrol yaptırımları uygulamasından Türkiye-İnan ticari ilişkileri de büyük oranda olumsuz etkilendi. 2019'da İnan ve Türkiye'nin ticaret hacminde yüzde 39 oranında bir daralma yaşandı. Bu daralma büyük oranda Türkiye'nin İnan'dan petrol ithalini durdurmasından kaynaklandı. Türkiye'nin ithalatında yüzde 50,28'lik bir azalıŐ görülrken ihracatında da yüzde 5,26'lık bir düşüş kaydedildi.⁷¹ İki ülke ticaretindeki bu düşüş her zaman bölge diŐi güçlerin ve hususi olarak ABD'nin Türkiye-İnan ilişkilerindeki negatif etkisini göstermektedir.

SONUÇ

İki ülkenin iş birliğini derinleŐtirmek istedikleri bir başka alan ise sınır güvenliğiydi. Türkiye ile İnan, İŐiŐleri Bakanı Süleyman Soylu'nun açıklamasına göre 18 Mart sabahı PKK'ya karşı ortak operasyon baŐlattılar. Soylu bu süreçte Tahran ile koordineli hareket ettiklerini ve terörü bitirmeye kararlı olduklarını açıkladı.⁷² Ancak İnan kaynakları böyle bir operasyonda yer almadıklarını açıklayarak tekzipte bulundu. İnan Genelkurmay BaŐkanlıđından ismi açıklanmayan bir yetkili Türkiye'nin PKK'ya yönelik operasyon başlattığını doğrularken İnan'ın bahsi geçen operasyonda yer almadığını söyledi.⁷³ Bu durum İnan'ın PKK ile mücadele konusunda tutarlı bir söylem ve eylem birlikteliğine sahip olmadığını göstermektedir.

Kasım'da Irak'ta başlayan hükümet karşıtı protestolar, İnan'ı da etkiledi. Protestocular İnan'ın Necef BaŐkonsolosluđunu ateŐe verdiler.⁷⁴ Irak'taki protestolarla ilgili açıklama yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan bu protestoların Tahran ile olan bağlantısına değinirken BPH sırasında İnan'ın tutumunun yarattığı hoŐnutsuzluđu da gizlemedi:

68. "Çavuşoğlu-Zarif Ortak Basın Toplantısı", *Habertürk*, 17 Nisan 2019.

69. "DiŐiŐleri Bakanı Çavuşoğlu Zarif ile Görüştü", TRT Haber, 24 Ekim 2019.

70. "Zarif, Antalya'da Türk Mevkidaşı Çavuşoğlu ile Görüştü", MEHR, 9 Kasım 2019.

71. "Iran's Trade with Turkey Tumbles 39%", *Financial Tribune*, 29 Kasım 2019.

72. "Son Dakika... Bakan Soylu: İnan'la Ortak Operasyon Bu Sabah 08.00'de Başladı", CNN Türk, 18 Mart 2019.

73. "İnan Türkiye ile PKK'ya Karşı Operasyon Yapmadı", Fars Haber, 18 Mart 2019.

74. "Irak'ın Necef Kentinde Göstericiler İnan BaŐkonsolosluđunu AteŐe Verdi", Anadolu Ajansı, 27 Kasım 2019.

Biz kimler tarafından yapılabileceği veya yapıldığına yönelik tahminde bulunuyoruz. Tabi bunun İran'a sirayet etme noktasındaki durumlarını da tahmin ediyoruz. Çünkü dert İslam dünyasını bölmek, parçalamak ve birbirine düşürmek. Düşünün bizim aleyhimize Irak'tan karşı açıklamalar geldi. Son dönemde Neçirvan Barzani olumlu, güzel bir açıklama yaptı. Ama İran'dan bile olumsuz açıklamalar geldi. Bizim Barış Pınarı Harekatımızı tasvip etmediklerini söylediler.⁷⁵

Dolayısıyla Türkiye'den İran konusunda gelen olumlu mesajlar ve iş birliği girişimlerine İran makamlarınca verilen karşılığın beklentiyi karşılamadığı ve hayal kırıklığı yarattığı söylenebilir. Bu anlamda iş birliği girişimlerinin önündeki engeller varlığını devam ettirmektedir.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-İRAN İLİŞKİLERİ	
14 Şubat	Türkiye, İran ve Rusya'nın katıldığı Suriye konulu yılın ilk liderler zirvesi Rusya'nın Soçi kentinde gerçekleştirildi. Bu zirvede tüm taraflar Suriye'nin toprak bütünlüğü konusunda mutabık olduklarını açıkladılar.
17 Nisan	Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif Ankara'da bir araya geldi. Çavuşoğlu, Türkiye'nin ABD yaptırımları karşısında İran'ın yanında olduğunu ifade etti.
8 Mayıs	ABD Başkanı Donald Trump, İran'a yönelik demir, çelik, alüminyum ve bakır sektörlerini içeren yaptırımları imzaladı.
16 Eylül	Türkiye, İran ve Rusya'nın katıldığı Suriye konulu yılın ikinci liderler zirvesi Türkiye'nin ev sahipliğinde Ankara'da düzenlendi.
10 Ekim	İran Dışişleri Bakanlığı Türkiye'ye operasyonu derhal durdurma çağrısında bulundu.
24 Ekim	Azerbaycan'ın başkenti Bakü'deki Filistin konulu Bakanlar Komitesi Toplantısı'nda dışişleri bakanları Çavuşoğlu ve Zarif bir araya geldi.
31 Ekim	Suriye Anayasa Komitesi Cenevre'de toplandı. Bu toplantıdan bir gün önce ise garantör üç ülkenin (Türkiye, Rusya ve İran) dışişleri bakanları Cenevre'de bir araya geldi.
9 Kasım	Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif 24. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Bakanlar Konseyi toplantısı nedeniyle Antalya'da bir araya geldi.
15 Kasım	İran'da benzine yapılan fahiş zam sonrası ülke genelinde günlerce süren şiddetli protesto gösterileri düzenlendi. Yüzlerce insan hayatını kaybederken binlerce kişi de yaralandı.
20 Kasım	İsrail, Suriye'de bulunan onlarca İran askeri noktasını vurdu.
Kasım-Aralık	Irak'ta hükümet karşıtı gösteriler düzenlendi. Onlarca kişi hayatını kaybederken binlerce kişi yaralandı. İran'ın Irak üzerindeki nüfuzundan dolayı göstericilerin hedefinde İran diplomatik temsilcilikleri de bulunuyordu.

75. "Cumhurbaşkanı Erdoğan Net Konuştu: Diğer Ülkeler Çıkmadan Biz Çıkmayız", *Hürriyet*, 8 Kasım 2019.

TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ

BİLAL SALAYMEH

Son yıllarda gergin olan Türkiye-İsrail ilişkilerindeki sorunlar 2019'da da devam etmiştir. 2010'da yaşanan Mavi Marmara olayının ardından ciddi şekilde zedelenecek ikili ilişkiler bütün çabalara rağmen normalleşmemiştir. İsrail'in Filistin halkına yönelik uygulamaya devam ettiği işgal ve tecrit politikası ve Arap Baharı sonrası iki devletin bölgesel konularda farklılaşan yaklaşım ve pozisyonları, İsrail ile Türkiye'nin arasının daha da açılmasına ve sorunların yapısal hale dönüşmesine neden olmuştur. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın açıkladığı "girişimci ve insani" dış politika yaklaşımı ve uygulamaları İsrail'in hem Filistin'e hem de bölgeye yönelik politikasına ters düşmektedir.

İkili ilişkilerin gerilmesinin en bariz göstergesi diplomatik temsilciliğin düşük seviyede olmasıdır. 2018'de Filistinlilerin başlattığı "Büyük Dönüş Yürüyüşü" gösterilerine katılan Filistinli sivillere yönelik İsrail işgal güçleri tarafından gerçekleştirilen saldırılar ve orantısız güç kullanımına karşılık olarak Tel Aviv yönetiminin Ankara tarafından eleştirilmesi ikili ilişkilerin yeniden sekteye uğramasına sebep olmuştur. Zira gösterilerde çok sayıda can kaybı ve yaralanma yaşanmasını takiben Türkiye'nin Tel Aviv büyükelçisi 15 Mayıs 2018'de istişareler için merkeze çağırılmış, aynı tarihte İsrail'in Ankara büyükelçisine de bir süre için ülkesine dönmesinin uygun olacağı bildirilmiştir. İsrail'in buna mukabil Kudüs Başkonsolosumuzu Dışişleri Bakanlığına çağırarak Türkiye'ye dönmesinin beklendiğini iletmesi üzerine İsrail'in İstanbul Başkonsolosundan da ülkesine dönmesi istenmiştir. Türkiye-İsrail ilişkileri bu tarihten itibaren büyükelçiliklerdeki maslahatgüzarlar tarafından yürütülmektedir.⁷⁶

Filistin-İsrail ihtilafının çözümü için BM çizgisini benimseyen ve iki devletli çözümü savunan Türkiye, İsrail'in artan işgalci politikalarına sessiz kalmamayı tercih etmektedir. Mart 2019'da ABD Başkanı Donald Trump'ın işgal altındaki Golan Te-

76. Mevlüt Çavuşoğlu, "2019 Yılına Girerken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Girişimci ve İnsani Dış Politikamız", Dışişleri Bakanlığı, www.mfa.gov.tr/site_media/html/2019-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2019).

pleri üzerinde İsrail egemenliğini tanıyan başkanlık kararını imzalaması Türkiye'nin tepkisiyle karşılanmıştır.⁷⁷ Keza aynı şekilde ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo'nun Batı Şeria'da yasa dışı bir şekilde inşa edilen yerleşimlerin "uluslararası hukuka aykırı olduğunu düşünmediklerini" açıklaması Türkiye tarafından sert bir şekilde reddedilmiştir. Dışişleri Bakanlığınca yapılan açıklamada "ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo tarafından yapılan talihsiz açıklama, Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 49. maddesi ve 2334 (2016) sayılı BMGK kararı başta olmak üzere, uluslararası hukuku açıkça hiçe saymaktadır"⁷⁸ ifadesi kullanılmıştır.

Türkiye'nin ve özellikle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, İsrail işgaline karşı sergilediği kararlılık İsrail tarafından hazmedilmemektedir. Nitekim ABD'de katıldığı bir etkinlikte İsrail'in Gazze'deki uygulamalarını Holokost ile eş değer gördüğünü belirten Cumhurbaşkanı Erdoğan'a İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu sert tepki göstermiştir.⁷⁹ Buna cevaben Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanı Fahrettin Altun bir açıklama yaparak Netanyahu'nun yolsuzluk suçlamalarını hatırlatmıştır.⁸⁰

Öte yandan Türkiye ile ilişkileri gergin olan ve birçok bölgesel münasebette ayrı düşen İsrail'in, Türkiye'nin bölgesel nüfuzunu artıracak ve hanesine yazılacak herhangi bir adımdan rahatsız olması beklenmektedir. Arap Baharı'ndan sonra oluşan yeni dinamikler neticesinde İsrail ve Türkiye ayrı kamplara düşmüştür. Türkiye, halkların taleplerinin yanında saf tutarken İsrail halk hareketlerinden endişe ederek karşı devrimi desteklemektedir. İsrail, BAE ve Suudi Arabistan'ın başı çektiği ve içinde Mısır'ın da bulunduğu karşı devrim kampında kendine bir yer bulmuştur. Karşı devrim kampı her ne kadar İran'ı hedef aldığını iddia etse de Türkiye'nin bölgesel nüfuzunu sınırlamaya ve mümkün oldukça bölge denkleminin dışında tutmaya çalışmaktadır.⁸¹ Nitekim İsrail, Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı hareketlerine olduğu gibi Barış Pınarı Harekatı'na (BPH) da karşı çıkmıştır.

Türkiye'nin ulusal güvenliğinin korumasına yönelik başlattığı BPH, İsrail tarafından tepki ve eleştiriyle karşılanmıştır. İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu Twitter'da yaptığı açıklamada Türkiye'yi "etnik temizlik" yapmakla suçlamıştır.⁸² Ayrıca İsrail Dışişleri Bakanlığı tarafından yönetilen "Arapça İsrail" isimli resmi hesap Suriye'de olayların başladığı 2011'den itibaren Esed rejimi kontrolünde olan Kamışlı kentinin Türk güçleri tarafından bombalandığı propagandasını yapmıştır.⁸³

77. "Trump'ın 'Golan Tepeleri' Kararına Dünyadan Tepki Yağdı", Anadolu Ajansı, 25 Mart 2019.

78. "ABD'nin Yasa Dışı İsrail Yerleşimlerine İlişkin Açıklaması Hakkında" Dışişleri Bakanlığı, 19 Kasım 2019.

79. "Netanyahu'dan Erdoğan'a: Yalan Söylemeyi Bırak", DW Türkçe, 25 Eylül 2019.

80. Fahrettin Altun, Twitter, 24 Eylül 2019, <https://twitter.com/fahrettinaltun/status/1176561177331216385>, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2019).

81. Bilal Salaymeh, "İsrail, Trump'ın Suriye'den Çekilme Kararını Nasıl Karşıladi?", Suriye Gündemi, 26 Aralık 2018.

82. "Turkey's Military Operation in Syria: All the Latest Updates", Aljazeera, 11 Ekim 2019.

83. Isreal Arabic, Twitter, 17 Kasım 2019, <https://twitter.com/IsraelArabic/status/1196110751741530112>, (Erişim tarihi: 30 Aralık 2019).

İsrail ile Türkiye arasındaki tansiyonun artmasına neden olan gelişmelerden biri de Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmeler ve artan bölgesel rekabet olmuştur. Nitekim İsrail'in, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan ile beraber hareket etmeyi tercih ettiği görülmektedir.⁸⁴ Doğu Akdeniz'de artan rekabet ikili ilişkilere fırsat teşkil edebilecekse de yakın vadede bunun mümkün olmadığı gibi, tam aksine ilişkilerin daha da gerilebileceği söylenebilir.

İkili ilişkilerinin gerilmesine sebep olan başka bir konu ise İsrail'in işgal altındaki Kudüs'teki Yahudileştirme faaliyetleri ve Harem-i Şerif'e yönelik müteceviz eylemlerini yoğunlaştırmasıdır. İsrail'in, İslam dünyasının en kutsal mekanlarından olan Mescid-i Aksa'da uyguladığı politikalar Türkiye'nin tepkisi hep çekmiştir. Kudüs konusunda hassas olan Türk hükümeti ve Türk sivil toplum kuruluşları, Kudüs'te yaşayan Filistinlilerin yaşam koşullarının iyileşmesine yönelik birçok adım atmıştır. Bununla birlikte son senelerde Kudüs'ü ziyaret eden Türklerin sayısında da bir artış söz konusudur. Aslında Türkiye'nin Kudüs politikası Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir:

Kudüs'ü savunmanın insanlığı savunmak, barışı, adaleti, bağımsızlığı savunmak olduğu inancıyla bu meseleye en güçlü şekilde sahip çıkıyoruz.⁸⁵

Türkiye'nin Kudüs'te artan varlığına karşın İsrail hükümeti tepki göstermiş ve buna yönelik önlemler almaya karar vermiştir. Bu bağlamda İsrail Dışişleri Bakanı Ağustos 2019'da Türkiye'nin işgal altındaki Doğu Kudüs'teki faaliyetlerinin durdurulması için Dışişleri Bakanlığına bir dizi önlem paketi hazırlanması talimatı verdiğini bildirmiştir.⁸⁶ Her ne kadar bu karar Eylül'de yapılacak seçimlerin öncesinde alınmış ve seçim atmosferini etkilemeyi amaçlanmış olsa da İsrail siyasetinde artan Türkiye karşıtlığının da bir tezahürüdür. Lakin Türkiye ile İsrail arasında yaşanan siyasi sorunların ekonomik ve ticari ilişkilere yansımadağı görülmektedir. Türkiye ile İsrail arasında imzalanan ve 1 Mayıs 1997'de yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması'nı takiben Türkiye'nin İsrail ile 2000'de 1 milyar dolar olan ticaret hacmi 2014 itibarıyla 5,8 milyar ABD doları ile maksimum düzeyine çıkmıştır. 2018 itibarıyla bir önceki seneye kıyaslandığında artan Türkiye'nin İsrail ile ihracatı 3,9 milyar dolar, ithalatı da 1,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, dış ticaret hacmi ise 5,6 milyar dolar olmuştur.⁸⁷ TÜİK'in en son Eylül'e kadar paylaştığı verilerine göre Türkiye ile İsrail arasındaki ticaret hacminde bir azalma beklenmemektedir.

Keza aynı şekilde Türkiye'ye gelen İsraili turist sayısındaki artış da devam etmiştir. İsraili turist sayısı 2016'da 294 bin ve 2017'de 380 bin olurken 2018'de ise bir önceki yıla göre yüzde 16,64 artışla 443 bine çıkmıştır.⁸⁸ 2019'daki reklamlar

84. "ABD, Kıbrıs, Yunanistan ve İsrail Doğu Akdeniz'i Görüştü", Euronews Türkiye, 27 Temmuz 2019.

85. "Netanyahu'dan Erdoğan'a: Yalan Söylemeyi Brak".

86. Israel Katz, Twitter, 26 Ağustos 2019, https://twitter.com/Israel_katz/status/1166010187607674882, (Erişim tarihi: 31 Aralık 2019).

87. "Türkiye ile Ticaret", Ticaret Bakanlığı, 12 Mart 2019.

88. "İsraili Turist Sayısı 443 Bine Çıktı, THY 1 Milyon 86 Bin Yolcu ile Rekor Kırdı", CNN, 22 Şubat 2019.

henüz açıklanmamış olsa da aynı trendin devam etmesi beklenmektedir. Bu anlamda Türk Hava Yolları (THY) İsrail transit yolcu pazarında önemli bir pay almaktadır. Nitekim İsrail'in en büyük bankalarından Bank Hapoalim ile THY uçuş mili promosyonlu ortak bir kredi kartı çıkarmak için Aralık 2018'de anlaşma imzalamıştır.⁸⁹

2019'da ikili ilişkileri ilgilendiren başka bir husus ise Türkiye'de bulunan İsrail Büyükelçiliğinin kapatılması olmuştur. Fakat karara gerekçe olarak İsrail Maliye Bakanlığının politikaları gösterilmiştir. Ankara'daki İsrail Büyükelçiliğinin yaptığı yazılı açıklamada şu ifadeler yer almıştır:

İsrail Maliye Bakanlığının 21 Temmuz 2019 tarihinde anlaşılan ve Maliye Bakanlığı genel direktörü tarafından imzalanan anlaşmaya aykırı şekilde aldığı karar ve onlarca yıldır yürürlükte olan protokole aykırı şekilde tek taraflı bir protokolü uygulamaya başlaması sebebiyle diplomatik temsilciliğimizi kapatmak zorunda kalmış bulunmaktayız.⁹⁰

2019'da Türkiye-İsrail ilişkilerinde bir ilerleme kaydedilmemiştir. İkili ilişkilerin düzeltilmesine karşı en önemli engel İsrail'in Filistin'e yönelik işgalci politikasıdır. Bununla birlikte iki devletin Doğu Akdeniz ve Suriye başta olmak üzere birçok bölgesel konuda farklı yaklaşımlar benimsemesi de tansiyonun yüksek olmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı 2020'de ikili ilişkilerin düşük seviyede devam etmesi kuvvetle muhtemeldir.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİ	
21 Mart	Türkiye, ABD Başkanı Trump'ın işgal altındaki Golan Tepeleri üzerindeki İsrail egemenliğini tanıyan başkanlık kararını imzalamasını kınadı.
26 Ağustos	İsrail dışişleri bakanı Türkiye'nin işgal altındaki Doğu Kudüs'teki faaliyetlerinin durdurulması için bakanlığına bir dizi önlem paketi hazırlanması talimatı verdiğini açıkladı.
17 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan BMGK'de yaptığı konuşmasında İsrail'i Filistin topraklarını işgali nedeniyle eleştirdi ve insan hakları ihlali yapmakla suçladı.
21 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk-Amerikan Ulusal Yönlendirme Komitesi (TASC) tarafından düzenlenen etkinlikte yaptığı konuşmada İsrail'i sert sözlerle eleştirdi. Erdoğan konuşmasında "Kudüs'ü savunmanın insanlığı savunmak, barışı, adaleti, bağımsızlığı savunmak olduğu inancıyla bu meseleye en güçlü şekilde sahip çıkıyoruz. Holokosta nasıl bakıyorsak, Gazze'yi açık hava hapisanesine çevirenlerin işledikleri katliamlara da aynı nazarla bakıyoruz" ifadesini kullandı.
25 Eylül	İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu İsrail'in Gazze'deki uygulamalarını soykırım ile eş değer gördüğü için Cumhurbaşkanı Erdoğan'a tepki gösterdi.
10 Ekim	Türkiye'nin başlattığı BPH sonrası İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu Türkiye'yi "etnik temizlik" yapmakla suçladı.
30 Ekim	Ankara'daki İsrail Büyükelçiliği yaptığı yazılı açıklamada İsrail Maliye Bakanlığının kaynaklanan nedenlerden dolayı Türkiye'de bulunan İsrail Büyükelçiliğinin kapatıldığını açıkladı.
19 Kasım	Türkiye Dışişleri Bakanlığı resmi açıklamasında "ABD yönetiminin, Batı Şeria'daki yasa dışı yerleşim yerlerinin hukuka aykırı olmadığı iddiasında bulunması, İsrail'in yasa dışı eylemlerini meşrulaştırmaya yönelik pervasız ve hukuk tanımaz tutumu" olduğunu belirtti.

89. "THY, İsrail Bankası ile Anlaştı", T24, 23 Aralık 2018.

90. IsraelinTurkey, Twitter, 30 Ekim 2019, <https://twitter.com/IsraelinTurkey/status/1189448754765664257>, (Erişim tarihi: 31 Aralık 2019).

KIBRIS VE DOĞU AKDENİZ GELİŞMELERİ

MUHİTTİN ATAMAN, MEHMET ÇAĞATAY GÜLER

Doğu Akdeniz, Türkiye'nin 2019'da en fazla mesai harcadığı konuların başında gelmiştir. 2019 Türkiye'nin Kıbrıs ve Doğu Akdeniz politikası bakımından oldukça aktif geçirilmiştir. Hem bölgesel hem de küresel aktörler için önemi giderek artan Doğu Akdeniz havzası, Türkiye için de özellikle bölgedeki bazı devletlerin tek yanlı faaliyetleri dolayısıyla tehdit kaynağına dönüşmesinden sonra farklı nedenlerden dolayı çok önemli bir bölge haline almıştır. Bundan dolayı Türkiye hem kendisinin hem de Kıbrıslı Türklerin menfaatlerini korumak için bölgeye yönelik proaktif biçimde siyasi, diplomatik, hukuki, ekonomik ve askeri stratejiler geliştirmeye başlamıştır.

Son dönemde Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölgesiyle ilgili olarak attığı en önemli adımlardan biri Kıbrıs İşleri Koordinatörlüğü'nün kurulmasıdır. Bir cumhurbaşkanı yardımcısı veya bir bakanın sorumluluğuna bırakılan bu kurum Türkiye'nin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) ile ilişkilerinin tam koordinasyonunu sağlamayı amaçlamaktadır.

Türkiye ile KKTC bölgedeki çıkarlarını korumak amacıyla bölgesel dengeleri gözetlemek zorunda olduklarından Türkiye, bölge hidrokarbon kaynaklarını aramak üzere Yavuz ve Fatih isimli iki sondaj gemisini bölgeye gönderdi. Yunanistan ile Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) tehditle ve caydırma siyasetiyle bunu engellemeye çalıştı; bunun için de ikili, bölgesel ve küresel ölçekte diplomatik stratejiler geliştirdi. Türkiye'nin bölgedeki münhasır ekonomik bölge (MEB) ve kıta sahanlığından kaynaklanan haklarını inkar eden bu iki aktör ikili düzlemde Türkiye'nin bölgeye girmesine engel olmaya çalıştı. Yunanistan ile GKRY uluslararası hukukun temel ilkelerini ihlal ederek Kıbrıs açıklarında bulunan Türk sondaj gemilerinde bulunan yirmi beş işçiyle Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığında çalışan bazı yöneticiler hakkında yakalama kararı çıkardı.

Bölgesel düzeyde Yunanistan mevcut atmosferden de istifade ederek, Mısır ve İsrail ile iş birliği içerisinde, bölgesel devletleri Türkiye'ye karşı kışkırtmaya ve Türkiye karşıtı bir koalisyon oluşturmaya çalıştı. Uluslararası düzlemde de Yunan tarafı Avrupalı devletleri Türkiye'ye karşı harekete geçirmeye çalıştı. Aslında menfaatlerini sağlamak için bu son çabalarında başarılı oldukları da söylenebilir. Bundan dolayı da Avrupa Birliği (AB) ile üye ülkelerinin hemen bütün açıklamaları Türkiye karşıtı ve Rum yanlısıydı. Örneğin AB otoriteleri Ankara'nın faaliyetlerinin Kıbrıslı Rumların egemenliklerini ihlal ettiği gerekçesiyle Türkiye'nin sondaj çalışmalarından endişe duyduklarını açıkladılar.

DOĞU AKDENİZ'DE DOĞAL GAZ POTANSİYELİ

Doğu Akdeniz'in doğal gaz potansiyeli mevzubahis olduğunda temel kaynak olarak ABD Jeoloji Kurumunun (USGS) verileri esas alınmaktadır. 2010'da USGS'nin çoğunlukla İsrail, Gazze, GKRY ve Lübnan açıklarını kapsayan Leviathian Havzası'nın petrol ve doğal gaz potansiyelini değerlendirdiği çalışmasına göre çıkarılması mümkün fakat henüz keşfedilmemiş 3,5 trilyon metreküp doğal gaz bulunmaktadır. Ayrıca USGS tarafından Nil Deltası Havzası'nda teknik olarak çıkarılması mümkün fakat henüz keşfedilmemiş 1,8 milyar varil petrol ve 6,3 trilyon metreküp doğal gaz bulunduğu tahmin edilmektedir. Yani Levant Havzası'na nazaran Nil Deltası'nda yaklaşık iki kat doğal gaz bulunduğu tahmin edilmektedir. Kısacası USGS'nin Nil Deltası ve Leviathian Havzası'nda yapılan çalışmaları sonucunda görüyoruz ki çıkarılması mümkün fakat keşfedilmeyi bekleyen 10 trilyon metreküpten fazla doğal gaz mevcuttur.

Doğu Akdeniz'deki kaynaklardan azami pay alma arayışına giren enerji şirketleri ve bu şirketlerin doğrudan veya dolaylı yoldan sahibi olan ABD, Fransa ve İtalya gibi ülkeler GKRY'yi Ada'nın tamamında egemen bir otorite gibi görmekte ve ihalelerle aldıkları lisansların hukuki olduğunu iddia etmektedirler. GKRY de enerji arama ve çıkarma faaliyetlerinde ABD, İtalya ve Fransa gibi bölge dışındaki aktörlerle, enerji transferi için ise İsrail, Mısır ve Yunanistan gibi bölgedeki aktörlerle iş birliği çalışmaları yapmaktadır.

Yıl içerisinde bu minvalde atılan adımlara baktığımızda 13 Haziran'da GKRY'nin Yavuz gemisi mürettebatı için yakalama emri çıkarttığını görmekteyiz. Yavuz gemisinin faaliyetlerini artırdığı dönemde Ağustos'un ortalarına doğru ABD-İsrail-GKRY-Yunanistan, Atina'da enerji iş birliği ve güvenliği üzerine toplantı gerçekleştirmiştir. Bölgede ileriye dönük faaliyetlerin konuşulduğu toplantı çerçevesinde Türkiye'nin faaliyetleri ve kendileri için oluşturduğu tehdit işaretleri edilmiştir.

İki hafta sonra GKRY, Türkiye'nin arama/sondaj çalışmalarının provokatif ve saldırgan olduğu suçlamasında bulunmuştur. Hemen ertesi gün de ABD Dışişleri Bakanı Pompeo Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki arama faaliyetlerinde kurallara bağlı kalması gerektiğini belirtmiş ve Ankara'nın attığı adımın kabul edilemez olduğunu

söylemiştir. Pompeo ayrıca taraflar arasındaki gerilimi düşürmek ve karşılıklı uzlaşmaya dayalı sonuçlar elde etmek için çabaladıklarını belirtmiştir. Ancak bu açıklama Türkiye ile ilişkilerine hanel getirmemek adına yumuşatıcı bir söylem olmaktan öteye gitmemiştir. Zira üç gün sonra Mısır, GKRY ve Yunanistan sözde Kıbrıs Adası'nın MEB'i içerisinde olduğunu belirttikleri sularda Türkiye'nin yaptığı sondaj çalışmalarını "kanunsuz ve kabul edilemez" olarak nitelemiş ve kınamıştır. Türkiye'nin bölge politikalarına karşı alınan bu pozisyon oluşturulan koalisyonun üyelerini ve aktörlerini ortaya koymaktadır.

Ekim'de Türkiye ile Libya arasında "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" imzalanmadan iki ay önce Libya, Yunanistan'a Doğu Akdeniz'deki haklarını gasp ettiği için nota vermiştir. Aslında Yunanistan ve Libya arasında yaşanan bu gerilim Türkiye'nin 27 Kasım 2019'da Libya ile imzaladığı son derece stratejik öneme sahip anlaşmanın da önünü açmıştır. Bu anlaşma sonrası Türkiye'nin elde ettiği en önemli iki kazanımı şu şekilde ifade etmek mümkündür. Türkiye ilk defa MEB sınırlandırma anlaşması imzalamış, bu sayede hukuki ve meşru bir zemin elde edilmiştir. Böylece Yunanistan-Mısır ile Yunanistan-GKRY arasında sınırlandırma anlaşması yapma olanağını ortadan kaldırılmıştır. Deniz Kuvvetleri Kurmay Başkanı Tümamiral Cihat Yaycı'nın vurguladığı gibi Sevr niteliğindeki Seville Haritası ile Türkiye'yi 41 bin kilometrekarelik alana sıkıştırma planı rafa kaldırılmıştır.

Son dönemde Türkiye'nin ilişkilerini yoğunlaştırdığı Rusya'nın ise Doğu Akdeniz'de doğrudan bir pozisyon almadığını görmekteyiz. Rusya'nın, Avrupa enerji arzının yaklaşık yüzde 40'ını sağladığını göz önünde bulundurduğumuzda doğal gaz bulunup Avrupa'ya sevk edilmesi ihtimali Rusya'yı tedirgin etmektedir. Nitekim daha fazla doğal gaz rezervinin keşfedilmesi ve sevkiyatının gerçekleştirilmesi Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığının düşmesi demektir ki bu bağımlılık gerçeği ABD'nin uzun süredir üzerinde durduğu ve Avrupa ülkelerine azaltılması üzerine baskı yaptığı bir husustur. Bu noktadan bakıldığında ABD'nin Doğu Akdeniz doğal gazının Avrupa piyasalarına kazandırılması hususuna neden bu denli önem verdiği daha net görülebilmektedir.

TÜRKİYE'NİN STRATEJİSİ

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de yürüttüğü sondaj çalışmaları 2011'de KKTC ile belirlediği MEB olarak adlandırılan Kıbrıs Adası'nın kuzey ve doğusunu kapsayan alanlarda sürdürülmektedir. Burada bahsi geçen parsellerin belirlenmesiyle birlikte Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından satın alınan arama ve sondaj gemileriyle bölgede faaliyetlere başlanmıştır. İlk olarak Barbaros Hayrettin Paşa sismik araştırma gemisiyle bölgede arama çalışmalarına başlayan Türkiye sonrasında Fatih sondaj gemisini Kıbrıs Adası'nın batı kısmına göndermiştir. Daha sonrasında Karpaz açıklarına ulaşarak burada sondaja başlayan Yavuz gemisi de bölgedeki çalış-

malara katkı sunmaya başlamıştır. Son olarak Oruç Reis sismik araştırma gemisinin de bölgeye intikal etmesiyle birlikte Türkiye, Doğu Akdeniz'deki arama ve sondaj çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.

Türkiye Kıbrıs'ta Türklerin Rumlarla eşit haklara sahip olduğunu ve Ada'nın zenginliklerinden ortak faydalanılması gerektiğini savunmaktadır. Ankara her fırsatta bölgede faaliyet yürüten enerji şirketleri ile ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelere GKRY'nin tek taraflı olarak ilan ettiği MEB'i tanımadığını ve Türkiye'nin deniz yetki alanlarıyla çakışan bölgelerde arama ve üretim çalışmalarına izin vermeyeceğini belirtmektedir. Ayrıca Türkiye, GKRY'nin Ada'nın tamamını temsil eden bir devlet olmadığı için MEB oluşturma ve ihale etme hakkı da bulunmadığını muhataplarına iletmektedir. Öte yandan Ada'nın çakışma olmayan kuzey, doğu ve güney kısımlarında Rum tarafının fiili durum yaratma olasılığına karşı KKTC tarafından TPAO'ya ruhsat sahaları verilmiştir. Böylece GKRY'nin Ada'nın tamamını temsil etmemesine rağmen bloklar oluşturarak MEB ilan etmesine karşılık verilmiştir.

Ayrıca Türkiye bölgede faaliyet gösteren gemilerini korumak amacıyla bölgeye kendi ürettiği Bayraktar Taktik Blok (TB) isimli milli üretim silahlı insansız hava araçları (SİHA) göndermiştir. Sadece Türk Silahlı Kuvvetlerine sağlanan bu stratejik destek bile tek başına bölgesel aktörlerde büyük bir şoka neden olmuştur. KKTC Dışişleri Bakanı Kudret Özersay Cenevre'de yaptığı konuşmada Türkiye'nin bölgeye gönderdiği iki sondaj gemisinin amacının bölgesel barış ve istikrarı korumak ve bölgedeki güç dengesini düzenlemek olduğunu, Türk tarafının temel amacının sahada kalmak olduğunu ve uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarını kullandığını açıklamıştır.

Türkiye özellikle SİHA'ların çatışma bölgesine gönderilen gemilere monte edilmesi ile taktiksel, operasyonel ve stratejik düzeylerde faaliyetlerde bulunarak kapasitesini artırmıştır. Son gelişmeler göstermiştir ki bölgede caydırıcı gücü olan en etkili ve oyun değiştirici ülkelerden biri olan Türkiye, Yunan tarafının tek yanlı sondaj faaliyetlerine ve oldubittilerine izin vermeyecektir.

EAST-MED BORU HATTI PROJESİ

East-Med boru hattı projesiyle Akdeniz gazının İsrail, GKRY ve Yunanistan üzerinden Avrupa'ya gönderilmesi hedeflenmektedir. Bölgenin jeolojik yapısının kırılğanlığı ve hat uzunluğu göz önünde bulundurulduğunda inşa edilmesi planlanan boru hattının teknik ve ekonomik açıdan yapılabilir olmadığı kabul edilmektedir. Türkiye'yi *bypass* etmeyi planlayan bu proje ile İsrail, Avrupa üzerinde etkisini artırmayı planlamaktadır fakat Avrupa ülkeleri projeyi uygulanabilir olarak görmemektedir. Ayrıca Türkiye-Libya arasında imzalanan muhtıra bu yöndeki planları da bozmaktadır. Önümüzdeki dönemde Türkiye söz konusu kaynakların transferiyle ilgili stratejik konumunu güçlendirmesi adına yoğun bir enerji diplomasisi de yürütmelidir.

Doğu Akdeniz'den çıkarılacak enerji kaynaklarının küresel piyasalara ulaştırılması noktasında en uygun rota Türkiye'dir. Bundan dolayı Türkiye TANAP ve TürkAkım gibi uluslararası projelerde sergilediği başarıyı bu noktada da göstermelidir. Bunun yanında Türkiye'nin Avrupa Kıtası'nın enerji arz güvenliğini sağlaması bağlamında alacağı rol bölgesel nüfuzu açısından da son derece önemlidir. Avrupa özellikle doğal gazda Rusya'ya olan yüksek oranlı bağımlılığını azaltmak ve kaynak ülke çeşitlendirmesini artırmak istediğinden Doğu Akdeniz'de yapılan keşifleri yakından izlemektedir. Türkiye ise mevcut durumda tüm dikkatini arama ve sondaj çalışmaları üzerinde yoğunlaştırmaktadır zira arz edilebilmesi için önce bulunması gerekmektedir. Ancak orta ve uzun vadede Doğu Akdeniz doğal gazını Türkiye üzerinden taşıyabilecek bir doğal gaz boru hatta projesi Türkiye'nin jeopolitik önemini şüphesiz artıracaktır.

Türkiye'nin bilhassa üzerine gitmesi ve kamu diplomasisi yoluyla diğer tarafları ikna etmesi gereken proje, bölgeden boru hattı uzatarak mevcut TANAP-TAP hattına bağlaması üzerinedir. Bu sayede çıkartılan doğal gaz çok daha az maliyetle Avrupa'ya taşınabilecektir. Fakat bu noktada da ciddi anlaşmazlıklar mevcuttur. İlk olarak KKTC, GKRY, Yunanistan ve Türkiye arasında süregelen Kıbrıs özelinde çözülemeyen sorunlar ve KKTC'nin uluslararası kamuoyu tarafından tanınmıyor oluşu büyük bir engel teşkil etmektedir. İkinci olarak hattın Türkiye'den geçtiği takdirde Türkiye'ye sağlayacağı ekonomik ve siyasi getiriler bölgedeki diğer ülkeleri rahatsız etmektedir. Çıkarılan doğal gaz Türkiye üzerinden Avrupa'ya satıldığı takdirde, kendi çıkaracağımız doğal gaza ek olarak diğer ülkelerin satacağı doğal gazdan transit ücreti almak, yeri geldiğinde daha ucuza yerel kullanım için de kullanabilmek önemli bir ekonomik getiri olacaktır. Ekonomik getirinin ötesinde alternatifi olmayacağı için hem ihraç eden hem de ithal eden devletlerin transfer ve arz güvenliği noktasında Türkiye'ye bağımlılığı doğacaktır. Bu bağımlılık Avrupa ülkelerinin enerji arz güvenlikleri bağlamında Türkiye'ye önemli bir avantaj sağlayacaktır.

SONUÇ

Türkiye, ulusal egemenliği için hayati önemi bulunan bölgedeki ekonomik, siyasi ve askeri faaliyetlerini asla durdurmayacaktır. Bölgedeki her gelişme Türkiye'nin milli menfaatlerini doğrudan etkileyeceği için Türk yetkililer de Türkiye karşıtı her türlü gelişmeye cevap vermeye karardır. Ancak Türkiye diğer tarafı uluslararası hukuka saygıya davet ederken aynı zamanda ikili müzakere yapmayı da öncelemektedir. Aksi takdirde Türkiye karşı tarafın dilini de konuşabilir ve askeri gücünü mobilize edebilir. Türk donanmasına bağlı savaş gemileri ve hava gücüne bağlı savaş uçaklarının bölgede devriye yapmaları da bunun bir kanıtıdır.

Türkiye, tarihi olarak hiçbir zaman bir deniz gücü olamamıştır. Daha önceki bütün Türk devletleri kara gücüne dayalı idiler. Türk tarihinin en güçlü devleti olan Osmanlı bile görece denizde zayıf bir devletti. Yedi kara ordusuna karşılık sadece orta ölçekli bir donanması vardı. Osmanlı devleti tarihi boyunca istisnai olarak deniz

zaferi kazanabilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti de bunun bir istisnası olmamıştır. Ancak Türkiye son on yılda denizcilik alanında geniş kapsamlı bir yatırım projesi başlatmış ve ısrarla deniz gücünü artırmıştır. Büyük bir deniz gücüne sahip olmak küresel güç olmanın bir ön şartıdır. Bundan dolayı küresel bir statü peşinde koşan ve dış ilişkilerinde yüksek düzeyli bir özerklik arayışında olan Türkiye ilk defa deniz gücünü öncelemeye başlamıştır. 2019'da denizcilik alanında yaşanan gelişmeler Türkiye tarihinde büyük bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir.

Türkiye'nin deniz gücünün yükselişinin en önemli göstergelerinden biri büyük kapsamlı ve caydırıcı askeri tatbikatların yapılmasıdır. Şubat'ta Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Cumhuriyet tarihinin en büyüğü olan Mavi Vatan isimli askeri tatbikatını gerçekleştirmiştir.

İkinci olarak Türkiye bölgeye iki sondaj gemisi ve iki araştırma gemisi göndererek Yunanistan, Mısır ve İsrail tarafından oluşturulan oldubittiyi meydan okumuştur. Bu üç devlet Türkiye'nin menfaatlerine karşı ve imzaladıkları ikili antlaşmalarla onu dışlayarak bir Akdeniz Enerji Forumu kurmuştur. Doğu Akdeniz'de en uzun kıyılara sahip olan Türkiye, etkili bir şekilde bu üç ülkeye karşı çıkmış ve onların daha ileri gitmelerini engellemiştir.

Üçüncü olarak, Türkiye bölgede inisiyatif almaya başladı. Önce MEB haritasını belirleyip BM'ye gönderdi. Daha sonra da bu haritaya istinaden denizde komşu olan Türkiye ile Libya hükümeti arasında bir "Deniz Alanı Yetkilendirme Mutabakatı" imzalandı. İmzalanan antlaşma her iki tarafta da gerekli süreçlerden geçirilerek onaylandı ve BM'ye gönderildi. Türkiye bu antlaşmayı imzalamakla Yunanistan ile İsrail ve Mısır gibi diğer bölge devletleri arasındaki bağlantıyı da kesmiş oldu. Bu antlaşmanın imzalanması sonrasında Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye'nin kendi milli menfaatleri yanında KKTC ve Libya gibi dostlarının da bölgedeki menfaatlerini savunmaya devam edeceğini açıkladı.

Dördüncü olarak Türkiye bölgede dengeli bir istikrar sağlama peşinde koşmaktadır. Diğer bir deyişle Türkiye bölgesel kaynaklardaki payını almaya kararlıdır. Cumhurbaşkanı Erdoğan Türkiye'nin rızası olmadan Doğu Akdeniz'de herhangi bir değişikliğe müsaade etmeyeceklerini net bir şekilde açıklamıştır. Erdoğan ayrıca Türkiye'nin diğer bölge ülkeleriyle hakkaniyet ilkesini gözeterek iş birliği yapmaya devam edeceklerini ilan etmiştir.

Türkiye 2019'da tüm dünyaya hakkı olan alanlar içerisindeki doğal gaz kaynaklarını başka bir ülkeye veya şirkete kaptırmayacağını göstermiştir. Doğal gaz açısından yüzde 99 dışa bağımlı bir ülke konumunda olan Türkiye için enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ve cari açığın düşürülmesi açısından Doğu Akdeniz doğal gazı çok büyük bir öneme sahiptir. Son tahlilde Türkiye'nin arama ve sondaj çalışmaları tüm hızıyla sürmektedir. Beklenen rezervler de bulunduğu takdirde Türkiye'nin eli çok daha güçlenmiş olacak ve Türkiye olmadan yürütülen politikalar bir nevi butlan konumuna düşecektir.

KRONOLOJİ: 2019'DA KIBRIS VE DOĞU AKDENİZ GELİŞMELERİ	
27 Şubat	Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Cumhuriyet tarihinin en büyüğü olan Mavi Vatan isimli askeri tatbikatını başlattı.
13 Haziran	GKRY Doğu Akdeniz'e doğru yola çıkacak Yavuz gemisinin mürettebatı için yakalama emri çıkarttı.
20 Haziran	Yavuz sondaj gemisi Doğu Akdeniz'e doğru yola ıktı.
7 Ağustos	ABD, İsrail, GKRY ve Yunanistan, Atina'da enerji iş birliği ve güvenliği üzerine toplandı.
28 Ağustos	Mısır'da gerçekleştirilen kabine toplantısında kendi Şirketleri de dahil birçok yabancı Şirketi kapsayan on yedi petrol ve doğal gaz arama lisans anlaşmasının taslağı onaylandı.
1 Ekim	Yunanistan, Girit'in güneybatısında Libya'ya ait sahalarda ExxonMobil ve Total Şirketlerine hidrokarbon arama lisansı verdi.
4 Ekim	GKRY, Türkiye'nin bölgedeki arama çalışmalarının provokatif ve saldırgan olduğunu açıkladı.
5 Ekim	ABD Dışişleri Bakanı Pompeo Doğu Akdeniz'deki arama faaliyetlerinde kurallara bağlı kalınması gerektiğini belirterek Ankara'nın attığı adımın kabul edilemez olduğunu açıkladı.
8 Ekim	Mısır, GKRY ve Yunanistan, GKRY'nin sözde MEB içerisinde olduğunu belirttikleri sularda Türkiye'nin yaptığı sondaj çalışmalarını "kanunsuz ve kabul edilemez" olarak niteleyerek kınadı.
28 Ekim	İsrail Enerji Bakanlığı, İngiliz enerji Şirketi Cairn and Pharos Energy'ye toplam on iki parselde petrol ve doğal gaz arama lisansı verdi. İlaveten aynı ihale kapsamında Yunan enerji Şirketi Energean Oil & Gas Company'ye dört parselde petrol ve doğal gaz arama lisansı verdi.
13 Kasım	Türkiye 28° 00 boylamının batısında kıta sahanlığının batı sınırının ilgili adaların karasularından geçtiğini ve adaların Türk kıta sahanlığını kapatamayacağını ilan etti.
27 Kasım	Türkiye ile Libya hükümeti arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası İstanbul'da imzalandı.

TÜRKİYE-KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ

MUHİTTİN ATAMAN

2019'daki Türkiye-Körfez ülkeleri arasındaki ilişkiler daha çok Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) bağlamında şekillenmiştir. Türkiye ile Körfez ülkeleri arasındaki stratejik, ekonomik ve siyasi ilişkileri üç farklı devletler grubu bağlamında ele almak mümkündür. Türkiye'nin yıl boyunca Katar ile iş birliğine dayalı ilişkisi artarak gelişirken BAE, Suudi Arabistan ve Bahreyn ile ilişkilerindeki gerginlik yıl boyunca devam etmiştir. Özellikle BAE ile Suudi Arabistan sadece bölgede değil Batılı ülkelerde de Türkiye aleyhine siyasi kampanyaların yürütülmesine çalışmış ve Türkiye'nin Batı dünyası tarafından tecrit edilmesini sağlamaya çalışmıştır. Son olarak Türkiye'nin bölgede daha çok tarafsız bir tutum takınan Umman ve Kuveyt ile ilişkilerinin düşük düzeyde de olsa olumlu geçtiği söylenebilir.

Bölgesel konjonktürün belirlenmesinde Riyad-Abu Dabi koalisyonunun bölgede izlediği siyasete karşı Ankara-Doha ekseninde gelişen stratejik ve ekonomik ortaklık büyük önem teşkil etmektedir. Ankara-Doha iş birliği çerçevesinde 2019'da askeri, ekonomik ve siyasi bakımdan birçok alanda önemli anlaşmalar imzalanmış ve çok sayıda karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiştir. Suriye'nin mevcut durumuna ilişkin atılan adımlar, İran ambargosu sonrası bölge ticaretindeki gelişmeler, Katar'a uygulanan sert yaptırımlar, Yemen'in siyasi belirsizliğinin devam etmesi ve Körfez bölgesindeki terörist yapılanmalarına karşı iş birliği yıl içerisinde Türkiye-Körfez dış politikası gündemini oluşturmuştur. Türkiye-Körfez ilişkilerinde devletler düzeyinin dışında devlet altı düzeyde ve özel sektörde de ekonomik ve askeri alandaki iş birliği teşvik edilmiş ve bu vizyon çerçevesinde anlaşmalar yapılmıştır.

TÜRKİYE-KATAR İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin son yıllardaki en yakın ve stratejik ortağı olan Katar ile yakın iş birliğı 2019'da daha ileri bir safhaya taşınmıştır. 2019 Türkiye-Katar ilişkilerinde sıkı bir etkileşimin bulunduğu ve karşılıklı ziyaretlerin yoğun olduğu bir yıl olmuştur. İki ülke ilişkilerinin temel gelişim noktası 2017'de Suudi Arabistan öncülüğündeki bazı Körfez ülkelerinin Katar'a uygulamış oldukları ambargo süreci olmuştur. Diğer Körfez ülkelerinin Katar'a diz çöktürme siyasetinin Ankara'nın aktif müdahalesiyle başarısız olması üzerine başlayan Türkiye'ye yönelim süreci öncesinde ekonomi ve sonrasında ise siyaset ve güvenlik alanlarında da etkisini göstermiştir.

2019'da Türkiye'nin Katar ile ihracatı 617,590 milyon dolar ve ithalatı 136,154 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Katar ekonomik olarak darboğazda olduğu bir dönemde attığı ekonomik adımlarla ve gerçekleştirdiğı yatırımlarla Türkiye'ye yardım etmeye çalışmıştır. Bu durum siyasi ilişkilerin ekonomik istikrarı sağlama da önemli bir etken olduğunu göstermektedir. 13 Ocak'ta Katar Emiri Temim ile Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın katılımıyla Türkiye-Katar arasında savunma sanayiinde ekonomik teşvikle birlikte BMC firmasının yeni üretim üssünün açılışı ve ürün tanıtımları yapılmıştır. 16-18 Ocak arasında Katar "Turkey Expo by Qatar" fuarına Doha'da ev sahipliğı yapmıştır. Fuara katılan Türk şirketler ile Katarlı yatırımcılar arasında çeşitli ticari alanlarda 48 antlaşma ve 68 mutabakat zaptı imzalanmış olması iki ülke arasındaki stratejik ve ekonomik iş birliğinin önemini göstermektedir.

Türkiye ile Katar bölgesel sorunların çözümüne yönelik ortak tavırlar sergilemeye de çalışmışlardır. Bu bağlamda örneğın Şeyh Temim bin Hamad Sani, Ürdün İçişleri Bakanı Samir İbrahim Mubaidin ile Türkiye İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ülkeler arası iş birliğı ve koordinasyon, bölgesel ve uluslararası ortak güvenlik endişeleri ile bunları güçlendirme ve geliştirme yollarını istişare etmek üzere 16 Ocak'ta toplanmıştır.

Türkiye-Katar eğitim alanında akademik iş birliğı çerçevesinde Doha Lisansüstü Çalışmalar Enstitüsü (DIGS) ile Türkiye'deki Bahçeşehir Üniversitesi arasında 21 Ocak 2019 tarihli bir mutabakat anlaşması imzalanmıştır. Katar Ulaştırma ve Haberleşme Bakanı Casim bin Saif Sulaiti ile Türkiye Posta ve Telgraf Teşkilatı (PTT) Kurumu Genel Müdürü Kenan Bozgeyik Şubat içinde posta alanında iş birliğini geliştirmek amacıyla Türkiye büyükelçisi eşliğinde görüşmede bulunmuştur. 5 Mart'ta Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk ve Katar Eğitim Bakanı Muhammed bin Abdul Vahid Ali Hammadi'nin destekleriyle Türkiye-Katar araştırma ortaklığı alanında gelişmeler sağlanmıştır. Eğitim ve haberleşme alanında iki ülkenin iş birliğı gelecekte siyasi sistemi yönetecek kişilerin etkileşimi açısından büyük önem teşkil etmektedir.

Mart içerisinde düzenlenen Uludağ Ekonomik Zirvesi'ne katılım gösteren Katar Finans Merkezi (QFC) yönetiminden Yusuf Muhammed Jaida ve Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Katar'ın Dışişlerinden Sorumlu Devlet Bakanı Sultan bin Saad Muraikhi görüşmelerinde ortak payda olarak ekonomide büyüme vurgulanmıştır. Mart sonlarında Genelkurmay Başkanı Yaşar Güler ile mevkidaşı Ğanim arasında sa-

vunma ve askeri alanlarda iş birliği üzerine görüşmelerde bulunulmuştur. 9 Nisan'da Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile Katar Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed bin Abdurrahman bin Casim Sani arasında gerçekleşen toplantıda 2019 ikili ticaret hacminin 1,5 milyar dolar seviyelerine ulaşip önceki yıla göre yüzde 50'nin üzerinde artış göstermesi durumuna vurgu yapılmıştır.

Mayıs başındaki 16. Bakanlar Asya İşbirliği Diyalogu Toplantısı'nda Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed bin Abdurrahman Sani, İran Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Doha'da bölgesel iş birliği konularını görüşmek üzere bir araya gelmiştir. 4 Mayıs'ta İstanbul'da düzenlenen Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı'nda (IDEF 19) Katar Genelkurmay Başkanı Korgeneral Ganim bin Şahin Ganim, Savunma Bakanı Hulusi Akar ve Savunma Sanayii Başkanı İsmail Demir ile görüşmüştür. Görüşmede askeri ilişkiler ve karşılıklı gelişimi üzerinde durulmuştur. Savunma alanında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerindeki son askeri gelişmeler iki ülke savunma bakanları arasında değerlendirilerek ortak ve etkili dış politika kararları alınmıştır. Mayıs ve Ağustos'ta Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ile Başbakan Yardımcısı ve Katar Savunma Bakanı Halid bin Muhammed Attiye bir araya gelmiştir. Uydu Destekli Arama ve Kurtarma Girişimi'nde (Cospas-Sarsat Programı) Doha Ortak Kurtarma Koordinasyon Merkezi ile Türkiye arama kurtarma merkezi arasında 16 Haziran'da bir Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır.

15 Temmuz Türkiye Demokrasi ve Ulusal Birlik Günü vesilesiyle Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı tebrik eden Katar devlet yönetimi 13 Eylül'de Diyarbakır Valiliğinde meydana gelen patlamayı kınayan bir açıklama yaparak hükümete ve Türkiye halkına başsağlığı da dilemiştir. Bu gibi durumlar iki devlet arasındaki gelişen kuvvetli bağın sosyokültürel yansımalarıdır. 24 Eylül'deki Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun 74. Oturumu toplantısında Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Katar Emiri Şeyh Temim bir araya gelmiştir. İkili Körfez'deki güncel olaylar ve stratejik iş birliği konuları üzerine konuşmuştur. Türkiye'nin Yunus Emre Enstitüsü ve Türk Hava Yolları (THY) gibi kuruluşları Katar'da etkili faaliyetlerde bulunmakta ve büyükelçilikle iş birliği içinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Askeri ve ekonomik alanda Türkiye-Katar ortaklığı her geçen gün yeni bir proje ile karşımıza çıkmaktadır. Katar Silahlı Kuvvetleri ile Türk Baykar Makine firması arasındaki anlaşma gereği ilk teslimler 2019'da yapılmaya başlanmıştır. "Bayraktar TB2" uçağı teslim hazırlanıp pilot eğitimleri de itina ile yapılmıştır. Katar bankaları Türkiye'de 3 milyar dolar civarında bir meblağ tutan farklı projeleri finanse etmiştir. Türkiye 2019'da ekonomik olarak Katar ile ilişkilerini yoğun bir şekilde ilerletmiştir.

25 Kasım'da Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Katar Emiri Temim öncülüğünde Yüksek Doha'da Stratejik Komite 5. Toplantısı yapılmıştır. Toplantının ortak bildirisi dahilinde iki ülke arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi ve kurumsallaştırmayı amaçlayan yedi farklı antlaşma ve mutabakat metni imzalanmıştır. TCMB ile Ka-

tar arasındaki ikili para takası (*swap*) anlaşması 5 milyar dolara yükseltilmiştir. 17 Ağustos 2018'de imzalanan *swap* anlaşması 25 Kasım 2019'da Doha'da düzenlenen bir törenle 3 milyar dolardan 5 milyar dolar hacmine yükseltilmiştir. Türkiye'nin 2015'te açtığı askeri üssün kapasitesi artırılarak 5 bin kişilik askeri bir birliğin barınabileceği bir yerleşke inşa edilmiştir. İmzalanan bu anlaşmalarla birlikte Türkiye ve Katar kendilerini muhtemel bir bölgesel kuşatmaya karşı korumaya almıştır. Böylelikle de iki ülke arasındaki iş birliği düzeyinin önümüzdeki yıllarda artarak devam etmesi beklenmektedir.

BAE, SUUDİ ARABİSTAN VE BAHREYN İLE İLİŞKİLER

Türkiye'nin Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn'le ilişkileri 2017'de yaşanan Katar krizi sonrasındaki gerginliğin gölgesinde geçmiştir. Bu üç devlet özellikle de BAE ve Suudi Arabistan, Türkiye'nin bölgesel sistemde etkili bir güç haline gelmesi ve bölgesel stratejisini belirleyebilmesinde oldukça etkili engeller olarak rol oynamaktadır. Bu devletler kendilerini daha çok Türkiye karşıtı bir şekilde konumlandırarak Türkiye karşıtı bütün bölgesel aktörlerle iyi ilişkiler ve Türkiye'nin yanında bulunan bütün aktörlerle de olumsuz ilişkiler geliştirmeye öncelik vermektedirler.

2019'da da Türkiye-Suudi Arabistan ilişkilerindeki gerilimin sürdüğü çok net bir şekilde görülmektedir. Suudi Arabistan yönetiminin Cemal Kaşıkçı olayı sonrasında küresel ölçekte Türkiye üzerine oluşturmaya çalıştığı olumsuz izlenim 2019'da etkisini kaybetse de BAE ve Suudi Arabistan'ın bölgedeki Türkiye karşıtı tutumu devam etmiştir. Suudi Veliht Prensi Selman ile BAE Veliht Prensi Zayed koalisyonunun izlemekte olduğu dış politika Türkiye dış politikasıyla fazlasıyla karşı karşıya gelmiş ve kısa süreli kriz anları yaşanmıştır. Suriye krizinde iki devletin farklı kesimleri desteklemeleri bu durumun başlıca sebeplerinden birisidir.

Türkiye-Suudi Arabistan arasındaki 2,6 milyar dolarlık ihracat ve 2,3 milyar dolarlık ithalat verileri iki ülke arasındaki ticari hacmin siyasi krizlerden çok fazla etkilenmediğini göstermektedir. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerde özel sektörün ağırlıkta olduğu görülmektedir. Fakat Suudi devletinin Cemal Kaşıkçı cinayeti sonrası Türk iş adamlarına ihracat yollarında çeşitli kısıtlarla yıldırma politikası uyguladığı söylenebilir. Tekstil malları taşıyan 80 Türk tırının Duba Limanı'nda ve meyve-sebze yüklü konteynerlerin Cidde Limanı'nda sebepsiz yere bekletilmesi Suudi Arabistan devletinin bu konudaki tutumunu yansıtmaktadır.

29-31 Mayıs 2019'da Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu beraberindeki heyetle İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) Temas Grubu'nun Jammu-Keşmir meselesini değerlendirmek üzere Cidde'de yaptığı toplantıya katılmıştır. Çavuşoğlu ayrıca Mekke'de gerçekleşen 14. İslam Zirvesi'ne de katılım göstermiştir. 15 Eylül'de Dışışleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu İİT Dışışleri Bakanları Konseyi Olağanüstü Toplantısı'na katılmak üzere Cidde'yi ziyaret etmiştir.

11 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Suudi Kralı Selman arasında Kurban Bayramı ve Suriye-Filistin sorunları hakkında istişare amacıyla iki telefon görüşmesi yapılmıştır. 11 Eylül'de Suudi Dışişleri Bakanı İbrahim bin Abdülaziz Asaf tarihte ilk defa diplomatik olarak Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ne (GKRY) ziyarette bulunmuştur. Asaf Türkiye'nin GKRY'ye ait kıta sahanlığındaki petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerine karşı Suudi Arabistan'ı GKRY'nin müttefiki olarak nitelendirmiştir. Kısacası 2019 gelişmelerine bakıldığında Suudi Arabistan'ın Türkiye'nin bölgeye yönelik dış politikasının bölgesel güç dengelerini gözetecek şekilde atmış olduğu adımlara karşıt bir siyaset izlediği görülür. Diğer bir deyişle Ortadoğu'daki değişim hareketlerine destek olan bir Türkiye'ye karşı eski katı düzenin koşulsuz savunucusu bir Suudi Arabistan'ı görmek mümkündür.

Benzer bir şekilde Türkiye'nin BAE ile ilişkileri 2019'da (daha önceleri olduğu gibi) sorunlu ve gergin olmuştur. BAE de ısrarlı bir şekilde Türkiye'ye karşı bir politika izlemeye devam etmiştir. BAE başta Suudi Arabistan olmak üzere pek çok devleti yanına alarak ABD himayesinde ve Amerikan vizyonunu esas alan bir blok oluşturmuştur. Bölgede özgürlükçü ve yapıcı bir siyaset izleyen Türkiye daima karşısında BAE engeliyle karşılaşmıştır. BAE 9 Ekim'de yani daha Barış Pınarı Harekatı'nın (BPH) ilk saatlerinde dünya kamuoyuna yaptığı açıklamayla Türkiye'nin Suriye'ye yaptığı harekatı kınadığını ve BPH'nin haksız olduğunu açıklamıştır. BAE, Türkiye'nin Suriye devletinin egemenlik haklarını ihlal ettiği iddiasında bulunmuştur. Bu açıklama Bahreyn tarafından da desteklenmiştir.

BAE 2019'da Türkiye'nin güçlenen vizyonundan rahatsızlık duyduğunu yapmış olduğu tüm hareketler ve açıklamalarla apaçık ortaya koymuştur. BAE'nin Türkiye karşıtı faaliyetleri bağlamında 19 Nisan'da BAE istihbaratında görev aldıkları belirlenen iki kişi İstanbul'da tutuklanmış, bu kişilerin Cemal Kaşıkçı cinayetinden hemen sonra Türkiye'ye giriş yaptıkları belirlenmiştir. İkisinin Türkiye'deki önemli Arap kişilerin durumunu BAE yönetimine bildirmek amacıyla casus olarak Türkiye'de görevlendirildikleri tespit edilmiştir. BAE'nin 2019'da ekonomik ve ticari açıdan mevcut yatırımları dışında yeni bir faaliyetinin olmadığı görülmektedir. Abu Dabi'nin çok sayıda Türkiye karşıtı faaliyetinin ilginç bir örneği ABD'de yaşanmıştır. BAE adına faaliyetlerde bulunan bir Amerikan lobi şirketinin ABD yönetiminin Türkiye'ye ambargo uygulanmasını sağlamak için çalışıklarına dair yazışmalarına yansımıştır.

2019'da Türkiye'nin zaten önemsiz ve etkisiz bir ülke olan ve daha çok BAE ile Suudi Arabistan'ın dümen suyunda siyaset yapan Bahreyn ile önemli sayılabilecek bir ilişkisi olmamıştır. Bahreyn'in hemen bütün siyasi ve bölgesel gelişmelerde BAE-Suudi Arabistan koalisyonunu desteklemesi Türkiye ile ilişkilerinde ilerleme kaydedilmesine engel olmuştur. İki ülke arasında zaten düşük düzeyde seyreden ticari ilişkiler devam etmiş ancak siyasi alanda önemli bir gelişme kaydedilmemiştir. 2018'de açıklanan verilere göre Türkiye-Bahreyn dış ticaret hacmi 485,5 milyon do-

lar değerindedir. 10 Ekim'de BM Genel Kurulunda Bahreyn Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine yönelik askeri operasyonunu "saldırganlık" olarak nitelendirerek buna karşı Arap Birliğine destek olacaklarını açıklamıştır.

KUVEYT VE UMMAN İLE İLİŞKİLER

Türkiye, Körfez bölgesinde çatıŐan ülkeler arasında tarafsız kalmayı tercih eden Kuveyt ve Umman ile 2019'da da mevcut sakin ilişkilerine devam etmiştir. Türkiye özellikle bölge siyasetinde aktif olmayı tercih eden Kuveyt ile ilişkilerini ilerletme yolunda karşılıklı olumlu adımlar atmıştır. Suudi Arabistan, BAE ve Katar gibi bölgenin etkili ülkelerinin yanında dış politikada görece düşük profilli ve sürdürülebilir bir siyaset vizyonu edinen Umman 2019'da da bu profilini devam ettirmiştir.

Kuveyt 2019'da Türkiye'nin Körfez ülkeleriyle ikili ilişkilerinde öne çıkan bir devlet olmuştur. BAE, Suudi Arabistan ve Bahreyn'in Katar karşıtı saldırıan siyaseti neticesinde anlamını yitiren Körfez birliğini yeniden sağlamak amacıyla aktif bir arabuluculuk yapmaya çalışan Kuveyt bu bağlamda Katar'ın en yakın destekçisi olan Türkiye ile de ilişkilerini geliştirmeye önem vermiştir. Bunun için iki taraf da belirli gelişmeleri vesile kılarak ikili diyaloğu devam ettirmek istemiŐtir.

2017'de Türkiye-Kuveyt dış ticaret hacmi 88,4 milyar dolar civarında gerçekleşmiş ancak yine de Türkiye-Katar ilişkilerinin gölgesinde kalmıştır. 9 Temmuz'da Kuveyt Hava Yolları ile THY arasındaki iş birliğini geliştirmek üzere kod paylaşım antlaşması yapılmıştır. Cumhurbaşkanlığı İletifim Başkanlığının açıklamasına göre Cumhurbaşkanı Erdoğan 25 Ekim'de Kuveyt Emiri Şeyh Sabah Ahmed Cabir Sabah'a geçirdiği rahatsızlık dolayısıyla geçmiş olsun dileklerini iletmiŐtir. İki ülke arasındaki askeri ve ekonomik ziyaret ve iş birlikleri sürmüŐ ama bu ziyaretlerin esası Kuveyt'in Katar'a olan jeopolitik konumundan kaynaklanmıŐtır.

Umman tarihi boyunca Körfez bölgesinin güç dengelerine müdahil olmayan bir dış politika vizyonu benimsemiŐ ve bunu 2019 itibarıyla Yemen savaşı başta olmak üzere bütün bölgesel sorunlara yönelik olarak sürdürmüştür. Kuveyt'in aksine pasif bir tarafsızlık siyaseti izleyen Umman çok yönlü ilişkilerini devam ettirmiştir. Bu çerçeve de diğer bölge ülkeleriyle ilişkilerine hanel getirmeyecek bir Şekilde Türkiye ile mevcut ilişkilerini korumuŐtur.

355 milyon dolarlık Türkiye-Umman dış ticaret hacmi 2019'da ikili antlaşmalarla geliştirilmeye çalışılmıştır. Eylül'de Türkiye-Umman doğal gaz (LNG) ikili müzakereleriyle birlikte Türkiye'ye LNG ihracatının önu açılması ve Umman'ın LNG toplam ihracatının 11,3 milyon tona çıkarılması akdinde Umman LNG Vakfı Genel Müdürü Halid Abdullah Massan beyanda bulunmuştur. Umman Hava Yolları ile THY iş birliğinde 4 Mart'ta kod antlaşmasının revize edilmesi Türkiye-Umman arasındaki ticari gelişimi dolayısıyla ikili ilişkileri olumlu etkileyecektir.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-KÖRFEZ ÜLKELERİ İLİŞKİLERİ	
13 Ocak	Başkan Erdoğan ve Katar Emiri Şeyh Temim'in katılımlarıyla savunma sanayiinde BMC firmasının yeni tesis açılışı gerçekleştirildi.
16 Ocak	Şeyh Temim bin Hamad Sani, Ürdün Krallığı İçişleri Bakanı ile Türkiye İçişleri Bakanı Süleyman Soylu görüşmelerde bulundu.
21 Ocak	Doha Lisansüstü Çalışmalar Enstitüsü (DIGS) ile Türkiye'nin Bahçeşehir Üniversitesi arasında iş birliği mutabakatı imzalandı.
24-26 Şubat	TCG Gökçeada fırkateyni Umman'ın Salalah Limanı'nda demirledi ve askeri erkana ziyaretlerde bulunuldu.
4 Mart	Umman Hava Yolları ile THY arasındaki kod anlaşması revize edildi.
5 Mart	Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk Katar'a resmi ziyarette bulundu. Görüşmelerde mevkidaşı Muhammed bin Abdul Vahid Hammadi ile eğitim alanındaki iş birliğine vurgu yapıldı.
9 Nisan	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Katar Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed bin Abdurrahman bin Casim Sani ile görüşmeler yaptı.
1 Mayıs	16. Bakanlar Asya İşbirliği Diyalogu Toplantısı'nda Katar Dışişleri Bakanı Şeyh Muhammed bin Abdurrahman Sani, İran İslam Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Muhammed Cevad Zarif ve Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Doha'da bölgesel iş birliği amacıyla bir araya geldiler.
19 Mayıs	Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar ile Başbakan Yardımcısı ve Katar Savunma Bakanı Halid bin Muhammed Attiye bir araya geldi.
16 Haziran	Doha Ortak Kurtarma Koordinasyon Merkezi ile Türkiye Arama Kurtarma Merkezi arasında bir mutabakat muhtırası imzalandı.
15 Eylül	Bakan Çavuşoğlu İİT Dışişleri Bakanları Konseyi Olağanüstü Toplantısı'na katılmak üzere Cidde'yi ziyaret etti.
25 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Kuveyt Emiri ile telefon görüşmesi gerçekleştirdi ve Emire sağlık sorunları dolayısıyla geçmiş olsun dileklerini ilettiler.
10 Ekim	BM Genel Kurulunda Bahreyn Türkiye'nin "saldırganlığına" karşı Arap Birliğine destek olacaklarını açıkladı.
25 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Katar Emiri Temim öncülüğünde Doha'da yapılan Yüksek Stratejik Komite 5. Toplantısı'nın ortak bildirisini dahilinde yedi farklı ikili anlaşma imzalandı.

TÜRKİYE-KUZHEY AFRİKA İLİŞKİLERİ

İBRAHİM BACHİR ABDOULAYE

Arap Baharı'ndan itibaren Kuzey Afrika ülkelerinde önemli siyasi gelişmeler yaşanmış ve bu gelişmeler bölgeyle köklü bağları olan Türkiye'nin bölgeyi yakından takip etmesine neden olmuştur. Bu çerçevede 2019'da Türkiye-Kuzey Afrika ilişkilerinde sıcak çatışmaların yaşandığı Libya öne çıkmıştır. Ayrıca siyasi geçiş sürecini atlatan Tunus'la da ilişkiler önem kazanırken Fas ve Cezayir'le ilişkiler olağan seyrinde devam etmiştir. Kuzey Afrika'yla ilişkileri ekonomik ağırlıklı olsa da Türkiye, Libya ekseninde bölgenin istikrarının sağlanması konusunda gerekli siyasi girişimlerde bulunmaktan da geri durmamıştır. Özellikle bölgenin istikrarını tehdit eden Libya krizinde Türkiye, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından tanınan Libya Ulusal Mutabakat Hükümetine (UMH) destek vererek krizin çözülmesinde aktif olma çabasında olmuştur.

LİBYA

2019'da Türkiye-Libya ilişkilerinde yaşanan en önemli gelişmelerden biri darbeci Halife Hafter'in 4 Nisan'da Libya'nın meşru otoritesi olan Başkanlık Konseyi ve ona bağlı kurumları hedef alması olmuştur. Haziran sonlarında BM destekli hükümet kuvvetlerinin başkent Trablus'un 100 kilometre yakınlarındaki Garyan kasabasını Hafter taraftarlarından geri alması üzerine başarısızlığını Türkiye'yi hedef göstererek örtmeye çalışan Hafter, Türkiye'ye ve Libya'daki Türk vatandaşlarına tehditler savurmuştur. Sonrasında Libya açıklarında bir gemide çalışan 6 Türk denizcisi Bingazi'de Hafter'e bağlı güçlerce alıkonulmuştur. Olaya ilişkin Dışişleri Bakanlığının yayımladığı bir yazılı açıklamada Hafter güçlerince alıkonulan Türk vatandaşlarının serbest bırakılmamaları halinde Hafter unsurlarının "meşru hedef" haline geleceği uyarısı yapılmıştır. Bu sert uyarıların ardından Hafter güçleri Türk vatandaşlarını yirmi dört saatten kısa sürede serbest bırakmıştır.

Hafter'in Mayıs 2014'te başlattığı askeri saldırılar neticesinde Libya'nın içersine düştüğü istikrarsızlığın çözülmesine katkıda bulunmak için BM Libya Özel Temsilcisi Ghassan Salame'nin girişimlerine destek veren Türkiye, UMH ile çeşitli

düzeylerde ikili ilişkilerini sürdürmüştür. Bu bağlamda 20 Mart'ta Cumhurbaşkanı Erdoğan, UMH Başkanlık Konseyi Başkanı Fayiz Serrac ile bir araya gelmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan 19 Nisan'da Yüksek Devlet Konseyi Başkanı Halid Meşri'yi Beylerbeyi Sarayı'nda kabul etmiştir. Yine 25 Eylül'de 74. BM Genel Kurulu vesilesiyle Cumhurbaşkanı Erdoğan New York'ta UMH Başkanlık Konseyi Başkanı Serrac ile görüşmüştür. Ayrıca 27 Kasım'da Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştiren Serrac, Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Cumhurbaşkanlığı Dolmabahçe Ofisi'nde bir araya gelmiştir. Heyetler arasında yapılan görüşmede Türkiye ile Libya arasında askeri anlaşma ve Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası imzalanmıştır.

İki ülke arasındaki temaslar bakanlar düzeyinde de gerçekleşmiştir. Örneğin 22 Aralık 2018'de Libya'ya resmi ziyarette bulunan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Dışişleri Bakanı Muhammed Tahir Siyala tarafından karşılanmıştır. Libya'nın başkenti Trablus'ta Yüksek Devlet Konseyi Başkanı Halid Mışri ile bir araya gelen Çavuşoğlu ayrıca Başkanlık Konseyi Başkanı ve UMH Başbakanı Fayiz Serrac tarafından kabul edilmiştir.

İki ülke arasında gelişen ilişkiler Türkiye lehine bölge siyasetini de etkilemektedir. UMH'nin Türkiye'nin terörle mücadelesine siyasi destek vermesi bölgedeki mevcut denklem içerisinde önemli kazanmaktadır. Zira Libya, Türkiye'nin Suriye'de başlattığı Barış Pınarı Harekatı'na (BPH) destek veren birkaç Arap ülkesinden biri olmuştur. 13 Ekim'de Devlet Yüksek Konseyi Başkanı Halid Mışri yaptığı yazılı bir açıklamada terörle mücadelede Türkiye'yi desteklediklerini belirterek Türkiye'yi BPH'yi düzenlemeye iten nedenleri anladıklarını ifade etmiştir.

TUNUS

Tunus, Türkiye'nin Kuzey Afrika'da istikrarlı bir şekilde siyasi ilişkilerini en üst düzeye çıkardığı bir ülke olduğu gözlemlenmektedir. Tunus'un en önemli siyasi aktörlerden biri olan Nahda hareketinin Türkiye'yle olan yakın ilişkisi iki ülke arasındaki ilişkilere de yansımıştır. Bu durum iki devlet arasındaki temasların artmasında etkili olmuştur. Bu çerçevede 21 Ekim'de Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından İstanbul Kongre Merkezi'nde kabul edilen Nahda Hareketi lideri Raşid Gannuşi 13 Kasım'da Meclis Başkanlığına seçilmiştir. Temmuz'da hayatını kaybeden Tunus Cumhurbaşkanı Bacı Kaid Sıbsi'nin cenaze törenine katılmak üzere Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay Tunus'a gitmiştir.

Türkiye ile Tunus arasındaki siyasi ilişkilerin yanı sıra Türkiye Maarif Vakfı, Yunus Emre Enstitüsü ve TİKA'nın aktif faaliyetleriyle sosyal ve kültürel alanında ilişkiler her geçen gün güçlenmektedir. Ayrıca gelişen ekonomik ve ticari ilişkiler iki ülkenin daha fazla yakınlaşmasını sağlamaktadır. İki ülke arasında imzalanan Kredi Anlaşması 9 Ocak'ta Tunus Parlamentosunda onaylanmıştır. Kredinin yedi yılda geri ödenmesini öngören bu anlaşmaya göre Tunus'taki güvenlik ve askeri kurumlara Tür-

kiye menşeli teĥizat ve ekipmanların sağlanmasına katkıda bulunulması amacıyla Türk Eximbank tarafından Tunus Savunma Bakanlığına 150 milyon dolar ve İiŐleri Bakanlığına 50 milyon dolar olmak üzere toplam 200 milyon dolar tahsis edilmiştir. Tunus Parlamentosunda kredi anlaşma görüşmeleri sırasında Tunus Nahda Hareketi milletvekili ve eski sağlık bakanı Mekki anlaşmaya karşı çıkan Meclis üyelerini eleştirerek anlaşmayı savunmuŐtur.

CEZAYİR

2019'da Türkiye ile Cezayir arasındaki ilişkiler olağan seyrinde devam etmiştir. 8 Ekim'de Dışişleri Bakanı Mevlüt avuŐoėlu ikili görüşmeler gerçekleştirmek üzere Cezayir'i ziyaret etmiştir. Cezayir Dışişleri Bakanı Sabri Bukadum'la görüşen avuŐoėlu bölgesel ve uluslararası konular hakkında görüş alışverişinde bulunduğunu bildirmiştir. Görüşme sonrasında avuŐoėlu mevkidaŐıyla Su Kaynakları Alanında İŞbirliği Mutabakat Zaptı imzalamıştır. Ayrıca avuŐoėlu, Cezayir Devlet Başkanı Abdülkadir Bensalah tarafından da kabul edilmiştir.

Türkiye, Cezayir'de yaptığı yatırımlarla ülkedeki yabancı yatırımcı sıralamasında ilk sıralarda yer almaktadır. Dışişleri bakanının açıkladığı rakamlara göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi 4,5 milyar doları geçmiştir. Ekonomik ilişkilerin yanı sıra iki ülke arasında kültürel ilişkilerin güçlendirilmesi için de önemli adımlar atılmaktadır. Bu bağlamda TİKA tarafından Cezayir'deki Osmanlı dönemine ait eserler restore edilmektedir. Örneğin 2018'de TİKA tarafından restore edilen Osmanlı'dan kalma Keiova Camii'nin açılış gerçekleştirilmiştir. Keiova Camii Cezayir'in tarihi Casbah bölgesinde 1520'de Osmanlı Kaptan-ı Deryası Barbaros Hayreddin Paşa tarafından inşa ettirilmiŐ ve UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde yer almaktadır.

FAS

2019'da olağan seyrinde devam eden Türkiye-Fas ilişkilerinde ekonomik konular ön plana çıkmaktadır. İki lke arasındaki ticari hacim 2018'de 2,7 milyarı aŐarken Türk müteahhitlik firmalarının Fas'ta yatırımları 4,1 milyar dolara ulaşmıştır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Türkiye'ye desteğini ilk açıklayan ülkeler arasında olan ve Şubat 2017'de FETÖ okullarını kapatan Fas ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin üst seviyede olduğu mülahaza edilmektedir. Bu bağlamda 25 Ocak'ta Cumhurbaşkanı sözcüsü İbrahim Kalın, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı temsilen Fas'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Kalın ziyarette Cumhurbaşkanı Erdoğan adına Fas Kralı 6. Muhammed'e bir mektup iletmiŐtir. Ayrıca Kalın bu ziyaretinde Fas Başbakanı Saadeddin Osmani ve beraberindeki heyet ile Dışişleri Bakanı Nasser Bourita'yla da görüşmeler yapmıştır.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-KUZEY AFRİKA İLİŞKİLERİ	
9 Ocak	Tunus Parlamentosunda düzenlenen oturumda güvenlik ve savunma alanlarında kullanılmak üzere Türk Eximbank tarafından sağlanan 200 milyon dolar kredi onaylandı.
25 Ocak	Cumhurbaşkanlığı sözcüsü İbrahim Kalın, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan'ı temsilen Fas'a bir ziyaret gerçekleştirdi.
20 Mart	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti Başkanlık Konseyi Başkanı Serrac ile Cumhurbaşkanlığı Külliyesi'nde bir araya geldi.
19 Nisan	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Libya Yüksek Devlet Konseyi Başkanı Meşri'yi kabul etti.
18 Haziran	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mısır'ın seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin gıyabi cenaze namazına katıldı.
1 Temmuz	Libya'da Hafter güçlerinin alıkoyduğu Türk gemiciler serbest bırakıldı.
27 Temmuz	Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay hayatını kaybeden Tunus Cumhurbaşkanı Bacı Kaid Sıbsi'nin cenaze törenine katılmak üzere Tunus'a gitti.
25 Eylül	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Libya Başkanlık Konseyi Başkanı Serrac ile New York'ta bir araya geldi.
8 Ekim	Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu Cezayir'e resmi ziyaret gerçekleştirdi.
21 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Tunus Nahda Hareketi lideri Gannuşi ile İstanbul Kongre Merkezi'nde görüştü.
27 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti Başkanlık Konseyi Başkanı Fayiz Serrac ile Cumhurbaşkanlığı Dolmabahçe Ofisi'nde bir araya geldi.

TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ

ABDULLAH AYDOĞAN KALABALIK

Türkiye-Mısır siyasi ilişkileri 2019'un ilk aylarından itibaren gerilmeye başladı. Şubat'ta Mısır'da infaz edilen 9 mahkum ile başlayan gerginlik ülkenin demokratik yöntemlerle seçilen ilk cumhurbaşkanı rahmetli Muhammed Mursi'nin mahkeme salonundaki vefatıyla zirveye tırmandı. Gergin ortam Suriye'nin kuzeyine Türkiye tarafından düzenlenen Barış Pınarı Harekatı (BPH) ve Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) ile Türkiye arasında imzalanan mutabakat zaptına Mısır'ın tepkiyle devam etti. Ancak ekonomik ilişkilerin yanı sıra eğitim ve kültür alanlarındaki faaliyetlerde de görülen olumlu gelişmeler siyasetin gergin ortamına sanki meydan okur gibiydi. Bu çerçevede ticaret hacmindeki veriler yükselmeye devam ederken Türkiye'ye eğitim için giden öğrenciler ve Türkçe öğrenen yüzlerce Mısırlı kursiyerin sayısı her geçen gün artmaktadır.

İNFAZ EDİLEN İDAM MAHKUMLARI İLE BAŞLAYAN GERGINLIK

Mısır'da 20 Şubat 2019'da haklarında idam kararı verilmiş olan 9 gencin idam edilmesinin ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bir televizyon programında Mısır Cumhurbaşkanı Abdulfettah Sisi ile görüşme ihtimalinin sorulması üzerine görüşmeyeceğini ağır ifadelerle dile getirmişti. Erdoğan'ın sözleri Mısır medyasında "Ben o şahısla görüşmem" şeklinde tercüme edildi. Söz konusu ifadeler Sisi yönetimine yakın çevreler tarafından kısmen "aşağılama" gibi algılandı.

İdamlardan yaklaşık on beş gün sonra başkent Kahire'de Afrika Yatırım Forumu, İslam Ticari ve Sanayi Odası ve Türk-Afrika Müşterek Odası toplantıları düzenlendi. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği Başkanı (TOBB) Rıfat Hisarcıkıoğlu 4 Mart'ta düzenlenen toplantılara katıldı. Hisarcıkıoğlu'nun Mısır Başbakanı Mustafa Medbulli ve Ticaret ve Sanayi Bakanı Amr Nassar ile görüşmesi bekleniyordu ancak bu gerçekleşmedi. Hisarcıkıoğlu ile ayaküstü yaptığı görüşme esnasında Ticaret ve

Sanayi Bakanı Amr Nassar'ın çok “memnuniyetsiz bir yüz ifadesi” takındığı gözlemlendi. Halbuki Hisarcıkloğlu Şubat 2018'deki Mısır ziyaretinde bakanla görüşmüştü. Mısır'da iki gün kalan Hisarcıkloğlu ve yanındaki heyet toplantılara katıldı ancak herhangi bir Mısırlı yetkiliyle görüşemedi.⁹¹

AHRAM EL-ARABİ DERGİSİ KRİZİ

Mısır'ın devlet gazetelerinden *Ahram*'a bağlı *Ahram el-Arabi* dergisi Mart'taki ikinci sayısını Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a ayırdı. Erdoğan'ın karikatürünü kapak yapan dergi “şeytan” gibi uygunsuz bir ifade kullandı. Ayrıca kapaktaki “Kırlı Dosyalar”, “Gizli Anlaşmalar” ve “Komplo Belgeleri” gibi alt başlıklar da dikkat çekti. Dergide Cumhurbaşkanı Erdoğan hakkında daha önce Mısır medyasında bazı çevrelerin teşvikiyle yazılmış ve yayımlanmış olan bütün karalayıcı makaleler tekrar yayımlandı. Söz konusu dergi daha önce Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) elebaşı Gülen ile röportaj yapmıştı. Derginin yayınına tepki gösteren ve bu derginin hemen hemen her kapağında Cumhurbaşkanı Erdoğan'a saldırdığına ve saygısızca bir tutum takındığına dikkat çeken AK Parti sözcüsü Ömer Çelik “Bunu ciddiye almaya gerek yok” ifadelerini kullanmış ve “Mısır yönetimini uyarıyoruz”⁹² demiştir. Ömer Çelik'in dergiyle ilgili açıklamasını da haber yapan *Ahram el-Arabi* “Türkiye Ahram el-Arabi'ye Saldırıyor”⁹³ başlığını kullanmıştır.

ESKİ CUMHURBAŞKANI MUHAMMED MURSI'NİN VEFATI

Mısır'ın demokratik yöntemlerle seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olan Muhammed Mursi'nin 17 Haziran 2019'da Mısır'ın başkenti Kahire'de mahkeme salonunda hayatını kaybetmesi Türkiye-Mısır ilişkilerindeki gerginliği en üst seviyeye çıkardı.⁹⁴ “Vadi Natrun Hapishanesi'nden kaçış ve Hamas adına casusluk” olarak bilinen davada yargıçtan söz isteyen Mursi'nin sözünü bitirdikten hemen sonra hayatını kaybetmesi⁹⁵ ve olay yerine uzun süre ambulansın gelmemesi başta Cumhurbaşkanı Erdoğan olmak üzere Türkiye'de sert bir dille eleştirildi. Mursi'nin ölümünü Pazartesi akşam saatlerine doğru açıklayan Mısırlı yetkililer aynı gece cenazenin ivedilikle defni için harekete geçti. Gereken bütün işlemler tamamlandıktan sonra Mursi'nin naaşı 18 Haziran'da sabah namazını müteakip Kahire'deki Müslüman Kardeşler teşkilatının (İhvan) mürşitlerinin defnedildiği mezarlıkta toprağa verildi. Cumhurbaşkanı Er-

91. Kendisi ile toplantı bitiminde yaptığımız görüşmede Hisarcıkloğlu Mısır'daki iki günlük faaliyetlerini anlattı, Kahire Nile Ritz Carlton Hotel, 4 Mart 2019.

92. “AK Parti'den Mısır Dergisine Tepki”, *Akit*, 11 Mart 2019.

93. “Türkiye Erdoğan ile İlgili Gerçekleri Ortaya Çıkarma Ahram El-Arabi'ye Saldırıyor”, *Ahram el-Arabi*, 11 Mart 2019.

94. “Son Dakika: Muhammed Mursi Yargılandığı ‘Casusluk’ Davası Duruşmasına Mahkeme Salonunda Hayatını Kaybetti”, *Vatan*, 17 Haziran 2019.

95. “Muhammed Mursi Vefat Etti”, Devlet Televizyonu, 17 Haziran 2019.

doğan yaptığı ilk açıklamada Mursi'nin ölümünü Şüpheli bulduğunu söylemişti. Bir sonraki gün bir açılış töreninde "Muhammed Mursi mahkeme salonunda 20 dakika yerde maalesef çırpındı. Yetkililer Mursi'ye müdahale etmiyordu. Ben de diyorum ki Mursi eceliyle değil; öldürülmüştür"⁹⁶ ifadelerini kullandı. Erdoğan'ın sözleri Mısır yönetimini rahatsız etti. Dışişlerinden yapılan yazılı bir açıklamada Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Mursi'nin ölümünü "Şüpheli" olarak değerlendirdiği sözleri "asılsız" olarak tanımlandı.

Türk medyasının Mursi'nin ölümünü yoğun bir Şekilde gündeme getirmesi zerine Mısır yönetimi, Anadolu Ajansı (AA) ve TRT'nin Arapça yayın yapan sitelerine erişimi engelledi.⁹⁷ öte yandan Türk bilgisayar korsanlarının Mısır'daki bazı devlet kurumlarının sitelerini hackleyerek Mursi'nin fotoğrafını paylaşması dikkat çekti. Türk hacker grubu Cyber Warrior-Akıncılar aralarında Mısır Parlamentosu, Sanayi Kontrol Otoritesi ve Mısır'ın en yüksek tirajlı devlet gazetesi *el-Abram*'ın internet sitesinin de bulunduğu birçok devlet sitesine siber saldırı düzenledi. Ele geçirdikleri sitelerde Mursi'nin fotoğrafını paylaŐan Türk hackerlar fotoğrafın altına Türkçe, Arapça ve İngilizce "En büyük arzumuz Allah yolunda Őehid olmaktır' sözünü Őiar edinen ve bunu bütün dünya zalimlerine haykıran Muhammed Mursi'nin Őehadetini Allah kabul etsin" notunu düştü. Grup sayfaya ayrıca "Allah'ı zalimlerin yaptıklarından habersiz sanma! Allah, onları ancak gözlerin dehŐetle bakakalacağı bir güne erteliyor (İbrahim suresi 42. ayet)" mesajını yerleştirdi.

BPH'YE KARŞI MISIR'IN TUTUMU

İkili ilişkilerde 2019'da yaşanan en kritik gerilimlerden birisi Türkiye'nin 9 Ekim 2019'da Suriye'nin kuzeyinde başlattığı BPH sürecinde gözlenmiştir. Mısır yönetimi konuyu görüşmek üzere Arap Birliğini olağanüstü toplantıya çađırmıŐtır. Birliğin dışişleri bakanları seviyesinde hareketin başlamasından hemen iki gün sonra 12 Ekim'de olağanüstü toplanması ve Arap Birliği tarafından ilan edilen "kınama" kararı Mısır yönetiminin giriŐimleriyle gerçekleşmiştir. Toplantıya 22 Arap ülkesinden sadece 10'u dışişleri bakanı seviyesinde katılmıştır. Toplantı sonrasında Türkiye'nin güney sınırında oluşturulmaya çalışılan terör koridorunu yok etmek ve bölgeye barış ve huzur getirmek amacıyla başlattığı BPH "kınanmıŐ", sonuç bildirgesine Katar ve Somali "ekince" koymuŐ, Libya hükümeti ise bildirgeyi reddettiğini açıklanmıştır. Harekatı kınayan ilk Arap lkesi de Mısır'dır. Mısır Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada hareket "Suriye topraklarına karşı yapılmış açık düŐmanca bir saldırı"⁹⁸ Şeklinde ağır ifadeler kullanılarak kınanmıŐtır. Mısır yönetiminin söz konusu tutumu iki ülke arasındaki gerginliğinin vardığı boyutları özetlemektedir.

96. "Cumhurbaşkanı Erdoğan: Mursi ldrlmŐtr", NTV, 19 Haziran 2019.

97. "Mısır'da AA ve TRT Sitelerine Erişim Engeli", AA, 18 Haziran 2019.

98. "Mısır Türkiye'nin Suriye Topraklarına Saldırılarını Kınadı", Sky Arabic, 9 Ekim 2019, <https://www.skynewsarabia.com/middle-east>, (Erişim tarihi: 29 Aralık 2019).

2019'un son gerginliği ise Türkiye ile Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) arasında imzalanan "Güvenlik ve Askeri İşbirliği Mutabakat Muhtırası" ile iki ülkenin uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarının muhafazasını hedefleyen "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" nedeniyle yaşanmıştır. Mısır Dışişleri Bakanlığı söz konusu iş birliğini kınadığını açıklamıştır. Ayrıca Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükrü ve Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias Kahire'de bir araya gelerek konuyu değerlendirmiştir.⁹⁹ Görüşme sonunda iki bakan da Türkiye ile UMH arasında imzalanan anlaşmanın meşru olmadığını öne sürmüştür. Ancak Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükrü 6 Aralık'ta Roma'da düzenlenen Libya'ya komşu ülkeler toplantısında oldukça dengeli ifadeler kullanmıştır. Şükrü'nün "Türkiye ile UMH arasında imzalanan protokol Mısır'ın çıkarların olumsuz etkilemiyor ancak diğer komşu ülkeleri etkiliyor. Libya daha fazla problemi kaldıramaz" şeklindeki sözleri Mısır tarafının Akdeniz'de başlayan "Türkiye-Yunanistan gerginliğinin dışında kalmak istediği ve Türkiye ile ipleri olduğundan daha fazla germe niyetinde olmadığı" şeklinde algılanmıştır.

EKONOMİK VE KÜLTÜREL İLİŞKİLERDE OLUMLU GELİŞMELER

Türkiye-Mısır siyasi ilişkilerinde gergin bir yıl geride bırakılmış olsa bile ekonomik ve kültürel alanlarda geleceğe yönelik umut verici adımlar atılmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 2005'te imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması ile her yıl artmış, Muhammed Mursi'nin iktidara geldiği 2012'de rekor kırarak 5,021 milyar dolara (Türkiye'nin ihracatı 3,679 milyar dolar) ulaşmıştır. Sonraki yıllarda Türkiye'nin ihracatı yavaş yavaş azalırken Mısır'dan yapılan ithalat artmaya başlamıştır. Ancak toplam ticaret hacmi düşmeye devam etmiştir. 2018'de Türkiye'nin Mısır'a ihracatı 3,05 milyar dolara, ithalatı da 2,19 milyar dolara çıkmıştır. Böylece Türkiye-Mısır ticaret hacmi 5,24 milyar dolara ulaşmış Mursi dönemini de geride bırakarak rekor kırmıştır.¹⁰⁰

Mısır ile tekrar hareketlenmeye başlayan ticari ilişkiler nedeniyle 2019'da Türk firmaları Mısır'daki ekonomik gelişmeleri ve özellikle de fuarları yakından takip etmeye başlamıştır. Türk firmaları 45 yaş altı için yaşanan vize sorununa rağmen Mısır'daki fuarlara katılmaya özel ilgi göstermektedir. Bu bağlamda bu yıl Kahire'de 19.'su düzenlenen MACTECH fuarına 5 Türk firması doğrudan, 50'ye yakın firma da Mısır'daki bayileri aracılığıyla katılmıştır. Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliğinin verilerine göre Mısır'a makine ihracatında Türkiye beşinci sırada yer almakta ve ayrıca Türkiye'deki makine üreticilerinin çoğunun Mısır'da bayileri bulunmaktadır. 2019 verileri henüz açıklanmamış olsa da ekonomide olumlu gelişmelerin sürdüğü Türk iş adamlarının Mısır mesaisine verdikleri önemden anlaşılmaktadır.

99. "Şukri Yunanistan Dışişleri Bakanı ile Görüştü", Masrawy, 1 Aralık 2019, https://www.masrawy.com/news/news_publicaffairs/details, (Erişim tarihi: 29 Aralık 2019).

100. Türkiye'nin Mısır Maslahatgüzarı Mustafa Kemalettin Eruygur, "Kahire TUMİAD iftar programı konuşması", 23 Mayıs 2019.

MISIRLI 133 ÖĞRENCİNİN EĞİTİM İÇİN TÜRKİYE'YE KABUL EDİLMESİ

Eğitim ve kültür faaliyetleri tam randımanlı olmasa da olumlu bir Şekilde sürmektedir. Başkent Kahire'deki Yunus Emre Enstitüsü'nde Türkçe ğrenen öğrencilerin sayısında her geçen gün artış yaŐanmakta ve enstitü sayısı 650'yi geçen ğrenci sebebiyle derslik sıklıntısından dolayı daha fazla kursiyer kabul edememektedir. Yurtdışı Türkler ve Akra-ba Topluluklar Başkanlığının (YTB) uluslararası ğrencilere Türkiye'de yükseköğrenim firsatı sunan 2019 Türkiye burslarını bu sene 133 Mısırlı ğrenci kazanmıştır. Öğrencilerin eğitim, ulaşım ve barınma gibi konulardaki endişeleri Türk yetkililer ile yaptıkları toplantılarla giderilmiŐtir. Kendisiyle konuşma firsatı bulduğumuz Türkiye'nin Kahire Büyükelçiliği Eğitim MüŐaviri Dr. Őaban KarataŐ Türkiye'de 10 binden fazla Mısırlı ğrencinin eğitim gördüğünü hatırlatarak "Türkiye'de eğitim görme firsatı yakaladıkları için yaşadıkları sevincin gözlerinden okunduğunu" söylemiştir. Mısır medyasının Türkiye aleyhinde yaptığı kararlama kampanyalarına rağmen öğrencilerin ve ailelerinin Türkiye'yi tercih etmesi son derece "anlamlı" olarak değerlendirilmektedir.

KRONOLOĞİ: 2019'DA TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ	
20 Şubat	Mslman Kardeşler Teşkilatı'ndan 9 gencin idam edilmesinin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan, Mısır Cumhurbaşkanı Sisi'ye yönelik "Ben böyle bir kiŐiyle asla görüşmem" ifadesini kullandı.
17 Haziran	Mısır'ın demokratik yöntemlerle seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi başkent Kahire'de mahkeme salonunda hayatını kaybetti.
9 Ekim	Mısır Dışişleri Bakanlığı Türkiye'nin başlattığı BPH'yi kınadı.
12 Ekim	Arap Birliği Mısır'ın çağırısı zerine Türkiye'nin başlattığı BPH'yi ele almak üzere acil toplantı yaptı ve toplantının ardından Türkiye'nin hareketi kınandı.
14-17 Kasım	Kahire'de 19'su düzenlenen MACTECH fuarına 5 Türk firması doğrudan, 50'ye yakın firma da Mısır'daki bayileri aracılığıyla katıldı.
29 Kasım	Mısır Dışişleri Bakanlığı, Türkiye ile UMH arasında imzalanan her iki mutabakat muhtırasını da kınadı.
1 Aralık	Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias ve Mısırlı mevkidaşı Semih Şükrü Kahire'de yaptıkları ortak açıklamada Türkiye'nin Libya ile imzaladığı antlaşmayı "gayrimeşru" olarak gördüklerini açıkladılar.
6 Aralık	Mısır Dışişleri Bakanı Semih Şükrü, Roma'da düzenlenen Libya'ya komşu ülkeler toplantısında Türkiye ile UMH arasında imzalanan protokolün Mısır'ın çıkarlarını olumsuz etkilemediğini açıkladı.
22 Aralık	Yunanistan Dışişleri Bakanı Nikos Dendias Kahire'yi ziyaretinde Mısırlı mevkidaşı Semih Şükrü ile Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin attığı adımlara birlikte nasıl karşı çıkacaklarını tartıŐtılar.

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

MEHMET ÇAĞATAY GÜLER

2019'da Türkiye-Rusya ilişkileri geçtiğimiz yıllara nazaran oldukça hareketli ve hareketli geçmiştir. İki ülke arasında en çok müzakere edilen ve üzerine mesai harcanan konu kuşkusuz İdlib ve Fırat'ın doğusu bağlamında Suriye olmuştur. Yıl içerisinde gerçekleştirilen resmi ziyaretlerin neredeyse tamamı Suriye konusudur. Bununla beraber satın alınan S-400 bataryalarının teslimat süreci de bu yıl iki ülke arasında gündem teşkil eden önemli hususlar arasında yer almıştır. Bu bağlamda S-400 hava ve füze savunma sisteminin satın alınması, teslimat süreci, NATO üyesi bir ülkenin hava savunma sistemine entegrasyonu ve alındığı takdirde F-35 uçaklarına karşı istihbarat amaçlı kullanılabileceği iddiaları Türkiye'nin hem Rusya hem de ABD ile ilişkilerinde önemli sonuçlar ortaya çıkartmıştır. Suriye ve S-400 hususlarına ek olarak iki ülke arasında enerji ve turizm sektörlerindeki iş birliği daha da derinleşmiştir.

SURİYE'DE İŞ BİRLİĞİ VE SOÇİ MUTABAKATI

Türkiye ve Rusya'nın Suriye krizi konusundaki iş birliği 2016'nın sonunda Türkiye-İran-Rusya arasında alınan ateşkes kararını müteakip 2017 başında gerçekleşen ilk Astana toplantısıyla başlamıştır. Toplantı sonrası ateşkesin denetlenmesine yönelik oluşturulan Astana mekanizması üç ülkeyi Suriye'de barışın tahsisinde garantör konumuna getirmiştir. Astana mekanizması bu süreçten sonra Suriye krizinde giderek daha da önemli ve etkili bir konuma ulaşmıştır. Aynı kapsamda Türkiye-Rusya ilişkileri de stratejik bir boyuta evrilmiştir. Bilhassa Astana formatıyla artan diyalog muhtelif iş birliği konularıyla desteklenerek stratejik boyuta ulaşmıştır. Bu bağlamda 2019 içerisinde 14 Şubat, 1-2 Ağustos, 16 Eylül ve 10-11 Aralık olmak üzere dört üst düzey toplantı ve birçok telefon görüşmesi gerçekleşmiştir.¹⁰¹ Her toplantı niha-

101. "Suriye Konulu Üçlü Zirve Sona Erdi", TRT Haber, 14 Şubat 2019; "Suriye Konulu 13. Garantörler Toplantısı Başladı", Anadolu Ajansı, 1 Ağustos 2019; "Ankara'da Üçlü Suriye Zirvesi: Erdoğan, Putin ve Ruhani'nin Gündemi Bir Kez Daha İdlib", BBC Türkçe, 16 Eylül 2019; Aliia Raimbekova, "Suriye Konulu 14. Garantörler Toplantısı Başladı", Anadolu Ajansı, 10 Aralık 2019.

yetinde önemli sonuçları da beraberinde getirmiştir. Bu noktada 16 Eylül sonrası açıklanan ortak bildiri örnek olarak verilebilir.¹⁰²

Rusya, Suriye savaşına fiili olarak katıldığı andan itibaren belirleyici aktörlerden biri olmuştur. Bu anlamda Suriye sahasında askeri varlığını hava ve kara üsleriyle birlikte tahkim etmiş, gelişen konjonktüre göre de hareket sahasını genişletmiştir. 9 Ekim 2019'da Türkiye'nin terör örgütü PKK'nın Suriye yapılanması olan YPG'ye karşı başlattığı Barış Pınarı Harekati'nı (BPH) müteakip ABD'nin Suriye'nin kuzeyinden çekilmesini fırsata çevirmiş, Menbiç, Ayn el-Arab, Ayn İsa, Sırrin ve Kamışlı bölgelerinde de askeri üslenmeye gitmiştir.¹⁰³ Nitekim Türkiye ile güvenli bölge sınırları içerisinde 10 kilometre derinlikte devriye faaliyetleri de yürütmektedir. Sürdürülen bu devriye faaliyetleri 22 Ekim'de Soçi'de Erdoğan-Putin arasında gerçekleşen altı saatlik toplantı çerçevesinde mutabık kalınan önemli konulardan bir tanesidir.

BPH'nin ilerleyen sürecinde Ankara-Moskova ilişkilerini daha ileri bir boyuta taşıyan Soçi mutabakatı gerek Türkiye'nin bölgedeki mevcudiyeti gerekse hareketin seyri açısından büyük bir önemi haizdir. "Kalıcı istikrar açısından yeni bir dönemi başlatacak on madde" olarak görülen bu mutabakat sonucunda şu kararlar alınmış ve bu kararlara bağıllık defaatle teyit edilmiştir:¹⁰⁴

- Her iki taraf Suriye'nin siyasi birliği ve toprak bütünlüğünün muhafazasına ve Türkiye'nin milli güvenliğinin korunmasına olan bağıllıklarını teyit ederler.
- Terörizmin tüm şekil ve tezahürleriyle mücadele etme ve Suriye topraklarındaki ayrılıkçı gündemleri boşa çıkarma yönündeki kararlılıklarını vurgularlar.
- Bu çerçevede Tel Abyad ve Rasulayn'ı içine alan 32 kilometre derinliğindeki mevcut BPH alanındaki yerleşik statüko muhafaza edilecektir.
- Her iki taraf Adana Antlaşması'nın önemini teyit eder. Rusya Federasyonu mevcut koşullarda Adana Antlaşması'nın uygulanmasını kolaylaştıracaktır.
- 23 Ekim 2019 öğlen saat 12.00'dan itibaren Rus askeri polisi ve Suriye sınır muhafızları, BPH alanının dışında kalan Türkiye-Suriye sınırının Suriye tarafına, YPG unsurları ve silahlarının Türkiye-Suriye sınırından itibaren 30 kilometrenin dışına çıkarılmasını temin etmek üzere girecektir. Bu işlem yüz elli saat içinde tamamlanacaktır. Aynı saat itibarıyla mevcut BPH alanı sınırlarının batısı ve doğusunda 10 kilometre derinlikte Kamışlı şehri hariç Türk-Rus ortak devriyeleri başlayacaktır.
- Münbiç ve Tel Rifat'tan bütün YPG unsurları silahlarıyla birlikte çıkarılacaktır.
- Her iki taraf terörist unsurların sızmalarının önlenmesinin temini için gerekli tedbirleri alacaktır.

102. "Ankara'da Üçlü Suriye Zirvesi: Erdoğan, Putin ve Ruhani'nin Gündemi Bir Kez Daha İdlib".

103. "Rusya Suriye'deki Askeri Üslerini Arttırıyor", Suriye Gündemi, 9 Aralık 2019, www.suriyegundemi.com/2019/12/09/rusya-suriyedeki-askeri-uslerini-arttiriyor, (Erişim tarihi 10 Aralık 2019).

104. "Son Dakika: Rusya ile Tarihi Mutabakat! İşte 10 Maddelik Anlaşma", *Milliyet*, 22 Ekim 2019.

- Mültecilerin güvenli ve gönüllü şekilde geri dönüşlerini kolaylaştırmak amacıyla ortak çalışma yapılacaktır.
- Bu muhtıranın uygulanmasını gözetmek ve koordine etmek amacıyla müşterek bir denetim ve doğrulama mekanizması ihdas edilecektir.
- Taraflar Astana mekanizması çerçevesinde Suriye ihtilafına kalıcı bir siyasi çözüm bulunması amacıyla çalışmalarını sürdürecektir ve Anayasa Komitesinin faaliyetlerini destekleyecektir.

Soçi mutabakatı ve Astana mekanizması ikili ilişkileri kuvvetlendirmiş olsa da İdlib'de süregelen çatışmalar, özellikle de çatışmasızlık üzerine mutabık kalınan bölgelerde Rusya ve rejimin anlaşmaya uymayarak sivil halkı hedef almaları Ankara-Moskova ilişkilerini hararetlendirmektedir. İki ülke Suriye bağlamında bir yandan müttefiklik ilişkileri güçlendirirken diğer yandan İdlib'de birbirine düşman tarafları desteklemektedirler. Yıl içerisinde Rus uçakları ve rejim güçleri, Türkiye'nin bölgede konuşlanan üslerine çok yakın bölgeleri hedef almışlardır. Örnek olarak 27 Haziran'da Türkiye'nin 10 numaralı gözlem noktasına yakın bölgelerin vurulması ve abluka altına alınması verilebilir. Ezcümle Türkiye ve Rusya arasında İdlib özelinde imzalanan Soçi mutabakatı mevcut durumda Moskova tarafından ihlal etmektedir. Sene içerisinde iki ülke arasında gerçekleşen toplantıların birçoğunda bu husus ele alınmış, geçici olarak çözüm bulunması yoluna gidilmiştir. Ancak İdlib konusu derinleşen Türkiye-Rusya ilişkilerinde şerh düşülmesi gereken, gelecekte ilişkileri olumsuz yönde etkileme potansiyeline sahip ve çözülmesi zor bir mevzudur.

S-400 HAVA VE FÜZE SAVUNMA SİSTEMİ

İki ülke arasında yıl içerisinde gerçekleşen görüşmelerin ana konusunu oluşturan en önemli ikinci başlık S-400 hava ve füze savunma sistemlerinin teslimatı ve Türkiye'nin hava savunma sistemlerini nasıl entegre edeceği konusu olmuştur. S-400 bataryaları konusu yalnızca Türkiye-Rusya ilişkilerini etkileyen bir husus olmakla kalmamış aynı zamanda Türkiye'nin hem NATO hem de ABD ile ilişkilerinde de önemli bir başlık olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye, Suriye savaşının başladığı 2011'den bu yana hava savunma sistemlerini güçlendirmek amacıyla defalarca NATO'ya başvurmuş, ABD, Almanya ve İspanya gibi müttefik ülkelerden geçici süreyle S-400'lerin muadili kabul edilen Patriot füzeleri tedarik edilmiştir. Ancak NATO ülkelerinin Türkiye'deki misyonlara katılan ekiplerini, teçhizatlarını ve gönderdiği Patriot'larını sürelerinin dolmasını müteakip geri çekmesi Ankara'yı yeni arayışlara yöneltmiştir. Bu minvalde ilk kaptısı çalınan ülke olan ABD'nin Türkiye'nin taleplerini karşılamaması ve oyalamaya yönelik politikaları Ankara'yı özellikle son dönemde stratejik üst düzey ilişkiler geliştirdiği Rusya'ya yönlendirmiştir.

Tabii bu noktada ikili ilişkilerin ulaştığı boyuttan ziyade Rusya'nın bölgede izlediği politikalar da belirleyici olmuştur. Moskova yönetimi uzun yıllardır yakın coğrafyasına hava savunma sistemleri ihraç etmekte ve bu sayede Batı ülkelerinin bu alanlara nüfuzunu azaltmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında Azerbaycan, Ukrayna, Ermenistan, Belarus, Moldova, Gürcistan, Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan, İran, Suriye, Bulgaristan, Çin ve Hindistan gibi ülkelerin tamamı S-300 hava savunma sistemlerini kullanmış ve birçoğu hala kullanmaktadır.¹⁰⁵ İhraç edilen bu hava savunma sistemleri yalnızca bu ülkelere Batılı ülkelerin nüfuzunu engellemekle kalmamakta aynı zamanda Rusya'nın da nüfuzunu arttırmakta ve ek olarak ekonomik bir gelir kaynağı olarak da katkı sağlamaktadır. Günümüzde S-400 hava savunma sistemlerinin ihracatı da hemen hemen aynı temellere dayanmaktadır. Zira Moskova yönetiminin hava savunma sistemini yalnızca Ankara ile son dönemde yakalanan yakın ilişkilere bağlı olarak sattığını düşünmek ziyadesiyle naif bir okuma olacaktır.

Bugün gelinen noktada S-400 bataryalarının teslimatı eksiksiz olarak tamamlanmış durumdadır. Teslimatın ardından Türkiye-ABD ilişkilerine olan yansımaları başka bir boyuta taşınmıştır. Zira ABD Dışişleri Bakanı Mike Pompeo daha önce Türkiye'nin bataryaları operasyonel hale getirme hamlelerinin kabul edilemez olduğunu söylemiş ve teslimatın tamamlanmasının ardından 26 Kasım'da S-400'lerin test edilmesinin endişe verici olduğunu açıklamıştır.¹⁰⁶ Diğer bir tartışma konusu olan NATO hava savunma sistemine nasıl entegre edileceği hususu ise gerek Genel Sekreter Jens Stoltenberg'in gerekse Türkiye Dışişleri Bakanlığının dile getirdiği gibi S-400'ler NATO güvenlik ve hava savunma sistemlerine entegre edilmeyecektir.¹⁰⁷ Bu bağlamda Rusya'nın istihbarat elde edebileceği iddiaları da gerçeği yansıtmamaktadır. Teslimatın tamamlanması başından beri süregelen aktifleştirme ve entegrasyon tartışmalarını bitirmemiş aksine daha da hararetlendirmiştir. Bununla beraber Ankara-Moskova ilişkileri Washington'un baskısının bir nevi kaçınılmaz sonucu olarak daha da derinleşmiştir.

ENERJİ

Rusya özellikle Putin döneminden sonra enerji konusuna bilhassa enerjinin bir dış politika aracı olarak kullanılmasına ayrı bir önem atfetmektedir. Bu bağlamda gerek doğal gaz ve petrol gerekse nükleer santral ve uranyum ihracatıyla hedef ülkelerde sahip olduğu nüfuzunu artırmayı planlamaktadır.¹⁰⁸ Türkiye de Rusya'nın nüfuzunu artırma-

105. "Russian Air and Missile Defense/S-300", CSIS Missile Defense Project, missilethreat.csis.org/defsys/s-300, (Erişim tarihi: 30 Kasım 2019).

106. "Pompeo: Turkey's Test of Russian Weapons System Concerning", Reuters, 26 Kasım 2019.

107. "NATO Genel Sekreteri Stoltenberg'den S-400 Açıklaması", NTV, 2 Ağustos 2019; Ayrıca bkz. "Dışişleri Bakanı Sayın Mevlüt Çavuşoğlu'nun 'Türkiye'nin NATO'daki Rolü ve Bölgesel Güvenlik' Başlıklı Paneldeki Açıklamaları", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 3 Nisan 2019, www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu-nun-vasington-da-katildigi-paneldeki-aciklamalari-03-04-2019.tr.mfa, (Erişim tarihi: 20 Kasım 2019).

108. Mehmet Çağatay Güler, "Dynamics of the Russian Foreign Policy Between 2000-2019: Nuclear Energy as a Foreign Policy Tool in the Case of Turkey", (Master Tezi), ODTÜ Avrasya Çalışmaları, (2019), s. 23-24.

yı hedeflediği ülkelerden bir tanesidir. Nitekim Akkuyu Nükleer Güç Santrali Projesi bu hedefler çerçevesinde atılan adımlardan bir tanesidir.¹⁰⁹ TürkAkım da bu minvalde düşünülen projelerden biri olsa da Rusya'nın Ukrayna ile yaşanan çatışmalardan dolayı projeyi bitirmek için Türkiye'ye muhtaç kalması neticesinde ortaya çıkan nihai durum planlanan nüfuz etkisini kırmaktadır. Dolayısıyla TürkAkım projesi zannedildiği üzere Rusya'nın değil Türkiye'nin elini güçlendirmektedir. Türkiye bu boru hattı projesini yeri geldiğinde Rusya'nın da yaptığı gibi bir dış politika aracı olarak kullanabilecektir. Ancak bilinenin aksine Türkiye'ye kaynak ülke çeşitliliği veya enerji arz güvenliği sağlamayacaktır. Zira Türkiye'nin Rusya'dan aldığı doğal gaz miktarını arttıracaktır.

Sayısal verilere bakıldığında Türkiye doğal gaz arzının yaklaşık yüzde 50'sini Rusya'dan karşılamaktadır. Doğal gaz ithalatına ek olarak petrol arzının yüzde 20'ye yakını da yine Rusya'dan karşılanmaktadır.¹¹⁰ Görüldüğü üzere Ankara-Moskova ilişkilerinde enerji sektörü şüphesiz büyük bir öneme sahiptir. Türkiye'nin enerji ithalatına harcadığı yaklaşık 45 milyar doların¹¹¹ aslında büyük bir kısmının Rusya'ya gittiği görülmektedir. Bu çerçevede petrol ve doğal gaz özelinde enerji hususunda Rusya ile karşılıklı bir bağımlılık oluştuğu söylenebilir.

2019 TürkAkım projesi için önemli bir dönüm noktası olmuştur. 15 Ekim itibarıyla hattın Kıyıköy'e kadar olan kısmı tamamlanmış ve gaz alımına başlanmıştır. Projenin Türkiye ayağındaki tüm deniz ve kara bağlantıları tamamlanmıştır. Avrupa'ya da bağlantının tamamlanmasını müteakip yıllık 31 milyar metreküpe yakın doğal gaz aktarımı sağlanacaktır.¹¹² Türkiye hattın tamamlanmasının ardından Rusya'dan aldığı doğal gaz miktarını arttıracaktır ancak bunun mevcut fiyatlara nazaran daha ucuz olması beklenmektedir.

TİCARET VE TURİZM

Ekonomik ve ticari ilişkiler Türkiye'nin en önemli dış ticari ortaklarından biri olan Rusya ile ilişkilerinin itici gücünü oluşturmaktadır. Aynı zamanda Rusya, Türkiye'nin en büyük hacme sahip olduğu ithalat partneridir. Yalnızca beş aylık süre içerisinde Türkiye Rusya'dan 10,5 milyar dolarlık ithalat yapmıştır.¹¹³ 8 Nisan tarihli Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nde (ÜDİK) Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret hacmi hedefi önümüzdeki yıllar için 100 milyar dolar olarak belirlenmiştir.¹¹⁴ Geçen yıl ulaşılan 26

109. Güler, "Dynamics of the Russian Foreign Policy Between 2000-2019: Nuclear Energy as a Foreign Policy Tool in the Case of Turkey", s. 48-55.

110. "Sektöre Dair/Ülkeler Bazında Petrol İthalatı", Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), www.tpaogov.tr/?mod=sektore-dair&contID=39, (Erişim tarihi: 20 Kasım 2019).

111. "Turkey's Energy Import Bill Up 15.6 Percent in 2018", *Hürriyet Daily News*, 6 Şubat 2019.

112. "TürkAkım, Kıyıköy'e Ulaştı", *Hürriyet*, 23 Ekim 2019.

113. "Türkiye ile Rusya 100 Milyar Dolarlık Ticaret Hacmine Kenetlendi", Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK), www.deik.org.tr/basin-aciklamalari-turkiye-ile-rusya-100-milyar-dolarlik-ticaret-hacmine-kenetlendi, (Erişim tarihi: 3 Aralık 2019).

114. "Заседание Совета сотрудничества высшего уровня между Россией и Турцией" (Rusya ve Türkiye Arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi Toplantısı), Президент России Администрация Президента России, kremlin.ru/events/president/news/60245, (Erişim tarihi: 25 Kasım 2019).

milyar dolarlık¹¹⁵ ticaret hacminin 2019'da 30-35 milyar dolar civarında seyretmesi beklenmektedir. Ayrıca bu sene içerisinde Rusya'ya olan otomotiv ihracatının da 500 milyon dolara ulaşması beklenmektedir.¹¹⁶ Enerji ithalatından dolayı bu miktar Rusya lehine olsa da ilerleyen dönemde aradaki makasın kapatılması planlanmaktadır.

Aynı toplantı çerçevesinde ticaret ve turizme yönelik önemli antlaşmalar da imzalanmıştır.¹¹⁷ Bunlardan ilki Türkiye Varlık Fonu Yönetimi ve RDIF Yönetim Şirketi arasında imzalanan ön protokoldür. İkincisi Türk Patent ve Marka Kurumu ile Rusya Federasyonu Federal Fikri Mülkiyet Servisi arasında Hızlandırılmış Patent İncelemesine (PPH) ilişkin varılan mutabakat zaptıdır. Üçüncü ve son olarak da Türk Standardları Enstitüsü (TSE) ile Rusya Federasyonu Federal Teknik Düzenlemeler ve Metroloji Ajansı (ROSSTANDART) arasında standardizasyon ve uygunluk değerlendirme alanlarında imzalanan mutabakat zaptıdır.

Son olarak ÜDİK kapsamında Ankara ile Moskova yönetimleri arasında "2019 Türkiye-Rusya Karşılıklı Kültür ve Turizm Yılı Niyet Bildirgesi" imzalanmıştır.¹¹⁸ Başka bir ifadeyle 2019 "Türkiye-Rusya Kültür ve Turizm Yılı" olarak ilan edilmiştir. Bu kapsamda birçok etkinlik ve konser düzenlenmiştir. Yine bu kapsamda Türkiye'ye gelen turist sayısında yüzde 10'luk bir artış öngörülmektedir. Geçen yıl rekor sayıya ulaşarak 6 milyon Rus turistin geldiği ve toplamda 5 milyar dolar harcadığı göz önünde bulundurularak¹¹⁹ 2019'un çok daha kazançlı ve başarılı bir turizm yılı olacağı tahmin edilmektedir.

Geçtiğimiz yıllarda ivme kazanan Türkiye-Rusya ilişkileri 2019'da daha da derinleşmiştir. ABD ve AB'nin Türkiye karşıtı politikaları, Türkiye'yi muhtelif konularda yaptırımlar ile tehdit etmeleri, Patriot füzelerinin satışının iptal edilmesi, Doğu Akdeniz'de oluşturulan Türkiye karşıtı koalisyon, BPH'ye karşı alınan pozisyon ve terör örgütü PKK/YPG'ye verilen destek Türkiye'yi alternatif müttefik arayışına sürüklemektedir. Bu minvalde her ne kadar Moskova yönetiminin de PKK/YPG'ye destek bağlamında –BPH ve öncesi düşünüldüğünde– diğer ülkelerden aşağı kalır yanı olmasa da Rusya'nın Türkiye'ye uyguladığı yatırımlar, S-400 hava savunma sistemlerinin tedariki, enerji ve turizm alanında artan iş birliği ve ikili ilişkiler Ankara'yı aynı zamanda bir denge unsuru olarak Moskova'ya yönlendirmiştir. Tüm bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda 2019'da ikili ilişkilerin daha da artması beklenen bir gelişme olmuştur. Önümüzdeki yıllarda Batı ülkelerinin Türkiye'ye karşı izledikleri dış politika değişmezse ve İdlid'deki kriz başarıyla çözümlerse Türkiye-Rusya ilişkilerinin daha da stratejik bir boyuta ulaşacağını söylemek yanlış olmayacaktır.

115. "Заседание Совета сотрудничества высшего уровня между Россией и Турцией" (Rusya ve Türkiye Arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi Toplantısı).

116. "Otomotivde Rusya'ya 500 Milyon Dolar İhracat Hedefi", Anadolu Ajansı, 1 Eylül 2019.

117. "Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Putin İmza Attı", CNN Türk, 8 Nisan 2019.

118. "Заседание Совета сотрудничества высшего уровня между Россией и Турцией" (Rusya ve Türkiye Arasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi Toplantısı).

119. "Путин предложил президенту Турции расширить инвестиционное сотрудничество (Putin, Türkiye Cumhurbaşkanı Yatırım İş Birliğini Genişletmeye Davet Etti)", РИА Новости, 29 Haziran 2019.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ	
23 Ocak	Cumhurbaşkanı Erdoğan Rusya'nın başkenti Moskova'ya günübirlik bir ziyaret gerçekleştirdi.
14 Şubat	Astana sürecinin garantör ülkeleri Türkiye, Rusya ve İran arasında dördüncü zirve Rusya'nın Soçi kentinde gerçekleştirildi.
28 Mart	Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Türk mevkidaşı Mevlüt Çavuşoğlu ile görüşmek için Antalya'ya ziyaret etti.
30 Nisan	Erdoğan-Putin arasında telefon görüşmesi gerçekleştirildi. Libya ve Suriye'deki gelişmeler değerlendirildi. Suriye krizinin çözümü için Astana süreci kapsamında yakın iş birliğinin sürdürülmesi yeniden kararlaştırıldı.
8 Nisan	Türkiye-Rusya Üst Düzey İşbirliği Konseyinin sekizinci toplantısı Moskova'da gerçekleştirildi.
14 Mayıs	Erdoğan-Putin arasında telefon görüşmesi gerçekleştirildi. Görüşmede ikili ilişkiler ve İdlid'de yaşanan son gelişmeler ele alındı.
30 Mayıs	Erdoğan-Putin arasında İdlid'deki krizi ele alan bir telefon görüşmesi gerçekleşti.
6 Temmuz	Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Görüşmede Libya'daki kriz, ikili ilişkiler ve bölgesel konular ele alındı.
12 Temmuz	S-400 hava ve füze savunma sistemi teslimatının ilk aşaması tamamlandı.
1-2 Ağustos	Nur Sultan'da Türkiye, Rusya ve İran arasında Astana formatlı Suriye konulu 13. Garantörler toplantısı gerçekleştirildi.
23 Ağustos	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin ile telefonda görüştü. Görüşmenin ana konusunu İdlid'de yaşanan ateşkes ihlalleri ve Suriye krizi oluşturdu.
27 Ağustos	S-400 hava ve füze savunma sistemi teslimatının ikinci aşaması tamamlandı. Cumhurbaşkanı Erdoğan Rusya'nın başkenti Moskova'ya günübirlik çalışma ziyareti gerçekleştirdi. Suriye başta olmak üzere bölgesel ve uluslararası meseleler hakkında görüşmeler yapıldı.
16 Eylül	Ankara'da Türkiye-Rusya-İran arasında Beşinci Üçlü Suriye Zirve toplantısı gerçekleştirildi.
9 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin ile telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Görüşmede Fırat'ın doğusuna düzenlenmesi planlanan operasyon ve Suriye'deki siyasi süreç konuşuldu.
15 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin ile telefon görüşmesi gerçekleştirdi. Görüşmede BPH'nin sağlayacağı katkılar konuşuldu.
22 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Putin ile BPH'yi görüşmek ve mevcut durumları değerlendirmek üzere Soçi'ye gitti. Görüşmenin ardından on maddelik mutabakat muhtırası imzalandı.
9 Kasım	Cumhurbaşkanı Erdoğan ile Rusya Devlet Başkanı Putin telefonda görüştü. Görüşme kapsamında Suriye'deki son durum değerlendirilirken aynı zamanda 22 Ekim tarihli Soçi mutabakatına bağlılıklar da teyit edildi.
10-11 Aralık	Nur Sultan'da Türkiye, Rusya ve İran arasında Astana formatlı Suriye konulu 14. Garantörler toplantısı gerçekleştirildi.

TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

KUTLUHAN GÖRÜCÜ

Suriye konusu Türkiye'nin ve Türk dış politikasının 2019'da da en önemli gündem başlıklarından biri olmayı sürdürdü. Türkiye'nin başından itibaren Suriye'deki savaştan doğal olarak ilk etkilenen ülkelerden biri haline gelmesi ardından PKK'nın Suriye'de yapılanması ve ABD'nin desteğini alarak geniş alanları kontrol eden özerk bir yapıya doğru evrilmesi müteakiben Türkiye'nin askeri müdahalelerini beraberinde getirdi. 2016'da Fırat Kalkanı Harekatı ile başlayan DEAŞ ve PKK'ya karşı operasyonlar silsilesi 2018'de Zeytin Dalı Harekatı (ZDH) ve 2019'da da Barış Pınarı Harekatı (BPH) ile devam etti. Aynı zamanda Irak sahasında ZDH'yi müteakip başlayan Kararlılık Harekatı ve ardından Pençe 1-2-3 serisi Türkiye'nin Suriye dahil olmak üzere PKK ile yurt dışında gerçekleştirdiği mücadelenin temel ayaklarını oluşturdu. PKK/YPG ile mücadele Türkiye'nin Suriye politikasının temelini oluştururken İdlib ve siyasal süreç doğrultusunda oluşturulan Anayasa Komisyonu da 2019'un önemli başlıkları olarak yer aldı.

Rusya'nın savaşa müdahil olması ve ABD'nin PKK'nın Suriye yapılanması YPG unsurlarıyla birlikte DEAŞ'a karşı mücadele kisvesi altında stratejik ortaklığını yerel müttefiklik seviyesine getirmesi şüphesiz Türkiye'nin Suriye konusundaki önceliklerinin değişmesine sebebiyet verdi. Böylelikle Suriye politikasının temel parametresi ABD ve Batılı ülkeler tarafından meşrulaştırmak istenen PKK ile mücadele oldu. Bu fırsat alanını avantaja çeviren Rusya, İran ve Esed rejimi cephesi, Batılı ülkelerin de Suriye muhalefetine olan desteğini işlevsiz kılmasını fırsata çevirerek, birçok noktada ilerlemeler sağlayarak silahlı muhalefeti yalnızca İdlib sahasına hapsedti.

Türkiye ile birlikte yürütülen Astana sürecine rağmen muhalefeti topraksızlaştırmayı hedefleyen bir anlayışla süreci yönetmek isteyen Rusya 2019'da da Türkiye'nin varlığına rağmen İdlib sahasını hedef almayı sürdürmüştür. Bunun yanında Türkiye'nin ABD ile yürüttüğü müzakerelerden sonuç elde edememesinin ardından BPH icra edilmiştir. Benzer süreçleri müteakip yürütülen Astana görüşmelerinde somut bir sonuç üretilerek Anayasa Komisyonu oluşturulmuş ve Cenevre'de çalışmalarına başlamıştır. Bu bağlamda 2019 Türkiye-Suriye ilişkilerini (yukarıda da bahsi geçen) İdlib çatışmaları, BPH ve Anayasa Komisyonu üzerinden okumak mümkündür.

İDLİB BÖLGESİNDEKİ ÇATIŞMALAR

Eylül 2018'de Soçi'de Türkiye ve Rusya arasında varılan anlaşma sonrasında Türkiye İdlib'e yönelik kapsamlı bir hareketin önüne geçmiş olsa da rejim unsurları ve ardından Rusya'nın da katıldığı saldırılar devam etmiştir. Soçi zirvesinde varılan anlaşmaya rağmen devam eden rejim saldırıları esasen Rusya'nın İdlib ve oluşturulan mutabakat noktasında samimi olmadığını göstermiştir. Heyet-i Tahrirü'ş-Şam (HTŞ) ve iltisaklı yabancı savaşçı barındıran grupların varlığını öne sürerek saldırılarını devam ettiren Rusya sivil yerleşim alanlarını hedef almaktan geri durmamıştır.

Nitekim Nisan 2019'dan itibaren rejimle birlikte karadan ilerlemeye de varan saldırılar neticesinde yaklaşık 700 bin kişi yerlerinden edilmiştir. Nisan'dan itibaren ve öncesinde de rejim unsurlarının saldırılarında Türkiye'ye ait gözlem noktalarını hedef alır pozisyona gelmesi anlaşmanın açık ihlallerinden birini teşkil etmesi bakımından önemlidir. Aynı zamanda Hama'nın kuzeyinde gerçekleştirilen karadan ilerleme ve TSK'ya ait Morek'teki gözlem noktası ve çevresinin rejim ve Rus unsurlarınca ele geçirilmesi Soçi'de varılan mutabakatın işlevsizleştirildiğinin en önemli somut göstergesi olmuştur. Bu bağlamda Türkiye, Rusya aracılığıyla zaman zaman saldırılara karşı diplomatik girişimlerde bulunsa da uzun vadeli bir sonuç elde edilememiş, Rusya öncülüğündeki rejim unsurları İdlib sahasını ve özellikle sivil yerleşim yerlerini hedef almayı sürdürmüştür.

Açıkça ifade edilmelidir ki İdlib, Suriye muhalefetinin en önemli kazanımı ve muhalefetin toprak sahibi olarak siyasal süreçte yer alması bakımından en anlamlı varlığı olarak görülmektedir. Rusya, İran ve rejim blokunun İdlib'i hedef alması ve sivilleri yerlerinden ederek göçe zorlaması yalnızca muhalefetin askeri olarak yenilmesini değil demografik olarak Suriye sahasında bitirilmesini de hedeflemektedir. Bu geniş perspektiften bakıldığında İdlib'in anlamı söz konusu askeri zafer ve mağlubiyet ilişkisinin de ötesindedir. Nitekim Suriye sahasında halk ayaklanmasının temel parametrelerine bağlılık gösteren birçok Suriyeli zaman içerisinde zorla veya rejimin ele geçirdiği bölgelerde yaşam sürmemek adına İdlib'e gelmiştir. Yaklaşık 4 milyona varan bir nüfusa ev sahipliği yapan İdlib'den BM'nin muhtemel bir rejim operasyonu sonucunda en az 2 milyon Suriyelinin göç edeceğini ifade etmesi de bu minvalde değerlendirilmelidir. Aralık 2019 itibarıyla İdlib'de çatışmaların devam ettiği ve rejimin İdlib'in güneydoğusunda ilk etapta M5 kara yolunu ve Maaret Numan kentini hedef alarak karadan ilerleme sağladığı bir ortamda İdlib yeniden ulusal ve uluslararası kamuoyunun gündemine gelmiştir.

BARIŞ PINARI HAREKATI

BPH'nin temel mantalitesinin Türkiye'nin Suriye'deki savaşın başından beri ifade ettiği güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge saiklerine dayandığını belirtmek mümkündür. Ayn el-Arab savaşıyla birlikte ABD'nin YPG ile askeri bir angajman içerisine girerek Türkiye sınırını terör unsurlarının ele geçirmesine sebebiyet vermesi de

bu noktada en önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin öncelikli iki ihtiyacını karşılamak üzere planlanan Fırat'ın doğusuna askeri operasyon 2018'in sonuna doğru somutlaşmaya başladı. ABD Başkanı Trump'ın Suriye'den tamamen çekilme kararı sonrasında ise Türkiye askeri hamlesini ABD'nin çekilmesine paralel gerçekleştirmek istedi ancak Trump'ın almış olduğu karar uygulamaya geçmeyince Ankara tekrar diplomatik çabalarını arttırarak 7 Ağustos'ta Washington ile bir mutabakata vardı. ABD ile varılan mutabakat neticesinde Türkiye, Fırat'ın doğusunda askeri olarak sahaya inerek ABD ile müşterek kara devriyeleri ve İHA uçuşları gerçekleştirmeye başladı. Ancak mutabakat içerisinde de yer alan YPG/PKK unsurlarının çekilmesi gerçekleşmeyince ve sahadaki somut durumu tetkik ettikten sonra tek taraflı askeri operasyon kararı olarak 9 Ekim'de BPH'ye başladı.

Tel Abyad ve Resulayn'ın doğu ve batısındaki dört farklı noktadan başlatılan operasyonun 4. gününde –5. cephesi de açılarak– aynı gün içerisinde M-4 kara yoluna ulaşıldı. Böylelikle operasyonun hedeflerinden birini temsil eden 30 kilometre derinlik konusunda kısa sürede başarıya ulaşıldı. Takip eden günlerde şehir merkezlerinin kontrol edilmesi ve kırsal ilerlemelerin gerçekleştirilmesinin ardından YPG/PKK unsurları büyük bir yenilgiye uğratıldı. BPH sonucunda yaklaşık 4 bin kilometrekarelik bir alan terör örgütünden arındırılırken 1.092 terörist de etkisiz hale getirildi.¹²⁰

Bu noktada yalan haberlere sarılan YPG özellikle Batı medyasını da manipüle ederek Türkiye'nin üzerindeki uluslararası baskıyı arttırmayı denedi. Bu baskıyı takiben ABD'de özellikle senatörlerin inisiyatif olarak Trump yönetimine Türkiye'ye karşı yaptırımlar uygulamak noktasında çeşitli tehditlerde bulunması ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence liderliğindeki bir heyetin Türkiye'ye gelerek bir anlaşmaya varılmasının tetikleyicisi oldu. ABD ile yapılan anlaşma YPG unsurlarının belirlenen alanlardan çekilmesine yol açmadı ancak Türkiye gerçekleştirdiği askeri operasyonun hukukiliğini ve haklılığını ABD nezdinde de sağlamış oldu. Ardından ABD'nin Münbiç, Ayn el-Arab ve Kamışlı bölgelerinden çekilmesi ve söz konusu noktaları Rusya'ya dolayısıyla Esed rejimi ve İran'a devretmesi ABD'nin Suriye politikasındaki ikircikli tutumunu gösteren en önemli somut unsur oldu.

Nitekim ABD 2018'de Dera'daki muhalifler üzerindeki güvencesini ortadan kaldırarak Rusya, İran ve rejim ittifakının Suriye muhalefetini askeri manada sindirmesinin de önünü açmıştı. Benzer bir şekilde Rusya'nın Suriye'nin kuzeyinde ABD'nin alan açmasıyla birlikte aktör haline gelmesi Türkiye ve Rusya arasında Suriye'nin kuzeyine ilişkin bir mutabakat imzalanmasının önünü açtı. Bu mutabakata göre YPG unsurları Türkiye sınırından 30 kilometre derinliğe çekilecek ve 10 kilometre derinlikte de Türk ve Rus orduları ortak devriye icra edecekti. 10 kilometre derinlikte bugüne kadar 19 müşterek devriye faaliyeti icra edilse de YPG unsurlarının Türkiye sınırından 30 kilometre çekildiğini söylemek mümkün değildir. Anlaşma

120. "Türkiye'nin Suriye ve Irak'ta Gerçekleştirdiği Askeri Harekatlar Sonrası Nüfuz Alanı", Suriye Gündemi, 13 Kasım 2019.

metninde yer alan süre dolmuş olmasına rağmen Rusya'nın YPG üzerinde herhangi bir yaptırım gücü olmadığı da görülmektedir. Konunun çözümüne ilişkin nasıl bir yol izleneceği noktasında Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun çekilme gerçekleşmediği takdirde askeri operasyon seçeneğinin mevcut olduğunu belirtmesi muhtemel çözümü işaret etmektedir.

ANAYASA KOMİSYONUNUN KURULMASI

2016'nın sonlarına doğru Türkiye, Rusya ve İran'ın inisiyatifiyle başlayan Astana görüşmeleri Suriye'nin geleceğinin muhalefet, rejim ve ilgili ülkeler ekseninde belirlendiği önemli bir diplomatik kanal oldu. Astana süreci birçok kez sınanmış olsa da 2019'da da geçerliliğini koruyarak Suriye'nin geleceği konusunda önemli adımların atılabildiği bir platform oldu. Bu doğrultuda gerçekleştirilen heyetler arası görüşmelerle birlikte liderlerin de bir araya geldiği toplantılar icra edildi. Liderler zirvesinin beşincisi Türkiye'nin ev sahipliğinde Ankara'da gerçekleşti. Türkiye-İran-Rusya üçlüsünün Astana süreci kapsamında gerçekleştirdiği Ankara zirvesinden çıkan en önemli başlık Anayasa Komisyonu listesinde uzlaşının sağlanması oldu.¹²¹

Söz konusu uzlaşya göre 50 üye rejim tarafından, 50 üye Suriye muhalefeti tarafından ve 50 üye de BM'nin seçtiği bağımsız bireylerden oluşacak şekilde 150 kişilik Anayasa Komisyonu listesi belirlenmiş oldu. 16 Eylül'de Ankara zirvesinde mutabakat sağlanan Anayasa Komisyonu ilk kez 30 Ekim'de Cenevre'de toplandı. İlk görüşmelerin verimli geçtiği komisyonun ikinci toplantısında gündem konularında dahi uzlaşma sağlanamadığı için anayasa konusu tartışmaları başlamadan sona ermiş oldu. Son durumda işleyiş ve yeni anayasa için herhangi bir takvim belirlenmiş değil ve rejimin bu noktada hem Anayasa Komisyonunun işleyişini yavaşlattığı hem de herhangi bir sonuç çıkmasını arzulamadığı açıktır.

SONUÇ

2019 Türkiye'nin Suriye'de BPH'yle YPG/PKK ile mücadeleye devam ettiği, İdlib'de Rusya, İran ve rejim unsurlarının şehirdeki saldırılarına karşı ateşkese ve sivillerin göçünü engellemeyi öncelendiği, Astana süreci doğrultusunda da siyasal çözüm için çaba gösterdiği ve bu kapsamda da Anayasa Komisyonu listesinde uzlaşının öncüsü olduğu bir yıl oldu. Türkiye bölgede kısa sürede hedeflenen başarıya ulaşan BPH'ye rağmen YPG/PKK unsurlarını Türkiye sınırından 30 kilometre derinlikte tamamen çıkarabilmiş değildir. Bu kapsamda Rusya ile yürütülen sürece ve varılan mutabakata rağmen Rusya'nın YPG'yi Türkiye sınırından çıkaracak bir etkiye sahip olmadığı da açıktır.

Bu nedenle 2020'de Suriye'de Türkiye için en büyük meydan okumalardan biri şüphesiz YPG/PKK varlığı olmaya devam edecektir. Bu tehdidi müteakip Rusya, İran ve rejim üçlüsünün İdlib'de gerçekleştirdiği saldırılar da Suriye muhalefeti topraksız-

121. Kutluhan Görücü, "Suriye'de Yeni Anayasa Süreci ve Türkmenler", Anadolu Ajansı, 7 Ekim 2019.

liğa iterken bir yandan da mülteci dalgasına sebep olmaktadır. Bu kapsamda gerçekleştirilen saldırılar sonucunda yaklaşık 1,5 milyon sivilin yerlerinden edildiği bilinmektedir. BM'nin tahminlerine göre de İdlib'e yönelik kapsamlı bir askeri harekatta en az 2 milyon sivil mülteci konumuna düşecektir. İdlib'de gerçekleştirdikleri saldırılar ve Anayasa Komisyonu görüşmelerinde izledikleri tavırlardan Rusya, İran ve rejimin anayasa görüşmelerini de sabote ederek siyasi bir süreci öncelemediği sonucu da rahatlıkla çıkarılabilir. Bu nedenle Türkiye'nin –2019'da olduğu gibi– 2020'de de Suriye krizindeki en önemli gündem maddeleri şüphesiz YPG/PKK'nın varlığı, İdlib bölgesindeki muhtemel gelişmeler ve siyasal süreç bağlamında Anayasa Komisyonu olacaktır.

KRONOLOJİ: 2019'DA TÜRKİYE-SURİYE İLİŞKİLERİ

6 Ocak	ABD Ulusal Güvenlik Danışmanı John Bolton, ABD birliklerinin Suriye'den çekilmesinin DEAŞ'ın mağlup edilmesi ve YPG/PKK konusunda güvence verilmesine bağlı olduğunu söyledi.
8 Ocak	Rus askeri birlikleri Arima da dahil olmak üzere Münbiç ve çevresindeki alanlarda devriyeye başladı.
17 Ocak	Fransa Cumhurbaşkanı Macron Fransa'nın Suriye'den çekilmeyeceğini açıkladı.
14 Şubat	4. Üçlü (Rusya, Türkiye, İran) Soçi zirvesi gerçekleşti.
21 Şubat	Beyaz Saray barışı koruma amacıyla Suriye'de Amerikan askerinin varlığını sürdüreceğini açıkladı.
23 Mart	YPG/PKK, Suriye'de DEAŞ'ın son toprak hakimiyetini sonlandırdığını açıkladı.
25 Mart	ABD Başkanı Trump, Golan Tepeleri'ndeki İsrail işgalini resmen tanıdı.
29 Nisan	DEAŞ lideri Bağdadi 2014'ten bu yana ilk kez bir videoda görüntü verdi.
7 Ağustos	ABD ve Türkiye, Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturulması hususunda anlaşmaya vardı.
14 Ağustos-5 Ekim	TSK ve ABD personeli arasında Müşterek Harekat Merkezi kuruldu. TSK ve ABD personeli, kara araçları, helikopter ve İHA'ların iştirakiyle müşterek devriyeler gerçekleştirildi.
16 Eylül	Ankara'da gerçekleştirilen Türkiye-Rusya-İran Üçlü Zirvesinde Suriye'nin egemenliği, bağımsızlığı, birliği ve toprak bütünlüğü ile BM ilkelerine kuvvetli taahhüt vurgusu yapıldı ve Anayasa Komisyonu listesinde uzlaş sağlandı.
7 Ekim	ABD hükümeti bölgeden çekileceğini ancak Türkiye'nin herhangi bir operasyonunu desteklemediğini açıkladı.
9 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Suriye Milli Ordusu ile birlikte BPH'yi başlattığını duyurdu.
13 Ekim	YPG/PKK, rejim güçleri ve Ruslarla Münbiç ve Ayn el-Arab konusunda BPH'ye karşı anlaşmalarını, söz konusunu güçlerin bölgeye intikal edeceklerini açıkladı.
17 Ekim	ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence Cumhurbaşkanı Erdoğan ile bir görüşme gerçekleştirdi. Görüşme kapsamında Türkiye ile ABD BPH'yi beş gün süreli durdurma kararı aldı. Bu süre içerisinde YPG/PKK'nın sınırdan 32 kilometre güneye çekilmesi üzerine mutabık kalındı.
22 Ekim	Putin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan Soçi'de bir araya geldi. İki lider Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölge oluşturulması hususunda anlaşmaya vardı. Toplantı sonrası anlaşmanın hükümleriyle ilgili on maddelik bir bildiri yayımlandı.
23 Ekim	ABD Başkanı Trump bölgede ateşkes olduğunu ve bu nedenle Türkiye üzerindeki yaptırımların kaldırılacağını açıkladı ve Kremlin sözcüsü Dmitry Peskov YPG militanlarına Suriye'nin kuzeyinden çekilmeleri çağrısında bulundu.
26 Ekim	DEAŞ lideri Ebubekir Bağdadi'nin İdlib'de yapılan operasyonla öldürüldüğü açıklandı.

30 Ekim	Türkiye, Rusya ve İran arasında yürütülen görüşmeler sonucu oluşturulan Suriye Anayasa Komisyonu ilk toplantısını İsviçre'nin Cenevre kentinde gerçekleştirdi.
31 Ekim	Ebu İbrahim Haşemi Kureyşi'nin DEAŞ terör örgütünün yeni lideri olduğu açıklandı.
1 Kasım-30 Kasım	Soçi mutabakatının ardından güvenli bölge uygulamaları kapsamında Türk-Rus ortak devriyesi Fırat'ın doğusundaki Derbasiye bölgesinde başladı. Türk ve Rus askeri unsurlarının ve İHA'ların iştirakiyle toplamda 12 ortak kara devriyesi gerçekleştirildi.
19 Aralık-23 Aralık	Esed rejimi İdlib'de yeniden yoğun kara saldırıları başlattı ve Cerenaz beldesi dahil birçok alanın kontrolünü ele geçirdi. Maaret Numan'a ilerleyişini sürdürdü.

2019'DA

GÜVENLİK

VE SAVUNMA

ÜMİT TETİK

KATKI SUNANLAR

NUR GÜNAY • BEYZA BİLEN • BEKİR CAN • OSMAN ARSLAN

TERÖRİZM VE PKK İLE MÜCADELE

GİRİŞ

PKK terör örgütünün Türkiye, Irak ve Suriye'deki yapılanmalarıyla mücadele 2019'da Ankara'nın terörizmle mücadelesinin odağını oluşturmuştur. Kapsayıcı askeri operasyonlarla terör örgütünün söz konusu bölgelerdeki faaliyetleri sınırlandırılmış ve ülke içerisinde olası saldırıların önüne geçilmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) Irak'ın kuzeyinde gerçekleştirdiği Pençe-1, Pençe-2, Pençe-3 hareketleri ve Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirdiği Barış Pınarı Harekatı (BPH) ile 2019'da yoğun askeri operasyonlarını sürdürmüştür. Aynı zamanda İçişleri Bakanlığı bünyesinde başlayan Kıran hareketleri ile de başta PKK olmak üzere terör örgütlerine yönelik iç güvenlik ve kolluk operasyonları gerçekleştirilmiştir. PKK'nın Irak ve Suriye'deki yapılanmalarına yönelik hayata geçirilen askeri operasyonlarla terör örgütünün bu bölgelerdeki etkinliği ve hareketlilik kabiliyeti önemli ölçüde sınırlandırılmış, ülke içine yönelik olası saldırılarının da önü alınmıştır.

Kapsamlı ve sürekli askeri ve polisiye operasyonlarla birlikte 2019'da PKK'nın eleman sayısındaki düşüş ve yeni eleman devşirmede yaşadığı zorluklar da göz önüne alındığında yürütülen mücadelenin etkileri somut olarak görülmektedir. PKK'nın kendisine yönelik hayata geçirilen kapsamlı operasyonlar PKK'yı özellikle Türkiye kırsalında kendisine müzahir radikal sol terör örgütleriyle kaynak, lojistik ve eylem bazında ittifak kurmaya yöneltmiştir. Nitekim 20 Temmuz 2019'da Tunceli'de etkisiz hale getirilen ve eylem hazırlığında bulunan üst düzey örgüt yöneticilerinden üçünün PKK, ikisinin ise MLKP üyesi olması bu durumun belirtisidir.¹ Öte yandan Adana'da polis

1. "PKK ve MLKP Terör Örgütlerinin İş Birliği Ortaya Çıktı", T.C. İçişleri Bakanlığı, www.icisleri.gov.tr/pkk-ve-mlkp-teror-orgutlerinin-isbirligi-ortaya-cikti, (Erişim tarihi: 29 Kasım 2019).

aracına yönelik gerçekleştiren bombalı terör saldırısındaki faillerin MLKP terör örgütü üyesi olduğunun ortaya çıkması da bu durumu doğrular niteliktedir.²

PKK'nın terörist devşirme noktasında yaşadığı “örgüte katılımı artırma” sorunu 2019'da daha fazla ön plana çıkmıştır. Bir taraftan askeri ve polisiye önlemler öte yandan PKK'nın zorla kendi saflarına kattığı gençlerin geri gönderilmesine yönelik annelerin Diyarbakır merkezli başlattığı sivil baskı terör örgütüne katılımı son üç yılın en düşük seviyesine getirmiş ve 2019'da PKK'ya katılım sadece yüz sekiz ile sınırlı kalmıştır.³ PKK'nın 2019'da kaynak, lojistik ve mobilizasyon kabiliyetinin kısıtlanması terör örgütünü sınırlı sayıda vurkaç eylem taktiğini benimseye sevk etmiş ve daha az terörist unsur (üç-beş kişilik tim) ile “kayıpsız” yapabildiği eylem yöntemlerine başvurmak durumunda kalmıştır.

Kesintisiz operasyon stratejisi kapsamında Ankara, PKK ile mücadelede terör örgütünün sınır içi faaliyetlerini sonlandırabilmek için çok boyutlu bir yaklaşımı benimseyerek Türkiye dışındaki faaliyetlerine karşı da operasyonlarını sürdürmüştür. Bu doğrultuda Türkiye bir taraftan örgüt üyelerini etkisiz hale getirirken diğer taraftan yurt içi ve yurt dışında terör örgütünün mühimmat depolarını hedef alarak finansal kaynaklarını minimize etmiş, böylece terör örgütünün hareket kabiliyetlerini direkt ve dolaylı olarak hedef almayı sürdürmüştür.⁴ 2019 boyunca PKK'nın lider kadrosu da hedef alındığından terör örgütünün karar alma kabiliyetinin önemli ölçüde zarar gördüğü dikkat çekmektedir. 2019'da terör örgütü üst düzey lider kadrosundan operasyonel kabiliyeti olan birçok ismi kaybetmiştir. Bu durum PKK için birçok açmaz ortaya çıkarmaktadır. Bu yazıda ilk olarak 2019'da PKK kaynaklı tehditler analiz edilmekte ardından da Türkiye'nin PKK ile mücadelesinin ana hatları değerlendirilmektedir.

2. “Adana'daki Saldırıyı Düzenleyen MLKP'li Teröristler, Hücre Evini Sahte Kimlikle Kiralamış”, CNN Türk, 2 Ekim 2019.

3. “Bakan Soylu Açıkladı! Örgüte Katılım 108'e Düştü”, CNN Türk, 20 Kasım 2019.

4. “İçişleri Bakanı Soylu: PKK ile Mücadelede Eski Türkiye Yok”, Anadolu Ajansı, 15 Aralık 2019.

PKK KAYNAKLI TEHDİTLER VE PKK TERÖRÜ İLE MÜCADELE

Türkiye 2019’da da PKK terör örgütü ile mücadelesini bütüncül ve “Kesintisiz Operasyon Stratejisi”⁵ çerçevesinde örgütün saldırı kapasitesini kırmaya ve etkinlik alanını daraltmaya yönelik olarak yürütmüştür. 2016’da Suriye içerisindeki YPG/PKK varlıklarına yönelik başlatılan Fırat Kalkanı Harekatı’nı ve 2018’de başlayan Zeytin Dalı Harekatı’nı 2019’da Irak’ın kuzeyinde başlatılan “Kararlılık” hareketleri takip etmiştir. Özellikle 2019’da Suriye’ye yönelik BPH, Irak’ın kuzeyinde yürütülen Kararlılık Harekatı’na ek olarak başlatılan Pençe hareketleri ve ülke içerisinde yürütülen Kıran hareketleri ile Türkiye terörle mücadelesini sınır içi ve sınır ötesi olmak üzere yeni operasyonlarla desteklemiştir. Bu kapsamda PKK’ya karşı yurt içinde 613, sınır ötesinde 357 operasyon gerçekleştirmiştir.⁶ Irak’ın kuzeyinde sürdürülen Pençe hareketleri neticesinde yüz elli sekiz terör örgütü mensubu etkisiz hale getirilmiştir.⁷ Ayrıca PKK’nın Kandil merkezli üst düzey yapılanmasını etkisiz hale getirmek ve Kuzey Irak sınırı boyunca teröristlerin sınır geçişlerini engellemek amacıyla 27 Mayıs 2019’da Pençe hareketlerinin birincisi hayata geçirilmiştir.

Irak’ın kuzeyinde yer alan Hakurk PKK’nın Türkiye sınırlarından uzaklaştırılması gereken ve terör örgütüne ait başlıca üs bölgesidir. Aynı zamanda PKK’nın militanlarını Türkiye’de terör eylemi yapmak üzere kullandığı bir üs olan Hakurk ve yaz aylarına doğru örgütün yaz “üslenmesi” olarak kullandığı bölge olan Sincar,

5. “İçişleri Bakanı Soylu: Bugüne Kadar 62 bin 730 FETÖ Operasyonu Yapıldı”, Anadolu Ajansı, 15 Kasım 2019.

6. SETA Terörizm Analiz Platformu (TAP)

7. “TBMM Basın Açıklamaları: Mili Savunma Bakanlığının 2020 Yılı Bütçesi, Plan ve Bütçe Komisyonunda”, Meclis Haber, 21 Kasım 2019.

Suriye'nin kuzeyindeki terör bölgelerine geçişte kritik bir konumdadır. Düzenlenen Pençe hareketleriyle Kandil'den Türkiye'ye uzanan yol kapatılmış ve anlık istihbarata dayalı Irak'ın kuzeyine gerçekleştirilen hava hareketleriyle PKK'nın lider kadrosunun Kandil'deki sığınakları ve Kırmızı Liste'deki isimlerinde özel güç sorumlusu "Savaş Porsipi" kod adlı Mehmet Soysüren⁸ gibi örgüt mensupları etkisiz hale getirilmiştir.⁹

Bu gelişmelerle eş zamanlı olarak yurt içi operasyonları da sırasıyla hayata geçirilmiştir. 17 Ağustos 2019'da Kıran operasyonlarının ilki Hakkari, Şırnak ve Van'da terör örgütüne yönelik jandarma, emniyet birimleri ve güvenlik korucularının katılımıyla başlatılmıştır. Kıran-1 Operasyonu'na katılan yüz yirmi dokuz tim, üç ilde yayla, mera ve göçerlerin kontrolünü yaparak örgütün kullandığı mağara ve sığınakları imha etmiştir. Yedi faz olarak devam eden Kıran operasyonları çerçevesinde Kasım itibarıyla toplam yüz yirmi bir terörist etkisiz hale getirilmiş, iki yüz yirmi dokuz mağara ve sığınak imha edilmiştir. 23 Kasım'da Kıran operasyonlarının 7. aşaması ise Tunceli'de başlatılmıştır. 2019'da terör örgütü PKK ile mücadele kapsamında gerçekleştirilen operasyon sayısında artış yaşanmış, insansız hava aracı (İHA) unsurları yer tespitleriyle sadece 2019'da 363, toplamda bin 144 teröristi etkisiz hale getirmiştir.¹⁰

**GRAFİK 1. İKNA SÜREÇLERİ NETİCESİNDE
TESLİM OLAN TERÖRİST SAYISI (2017-2019)**

İçişleri Bakanlığı ve TSK'nın 2019'da "Kesintisiz Operasyon Stratejisi" çerçevesinde yürüttüğü silahlı mücadelenin yanında psikolojik ve sosyolojik yöntemlerle de PKK'nın insan kapasitesi zayıflatılmış ve mağdur ettiği aileler rehabilitasyon sürecine tabi tutulmuştur. İçişleri Bakanlığının yaptığı açıklamalar neticesinde ailelerin desteği alınarak yürütülen ikna süreci neticesinde 2019'un ilk dört ayında teslim

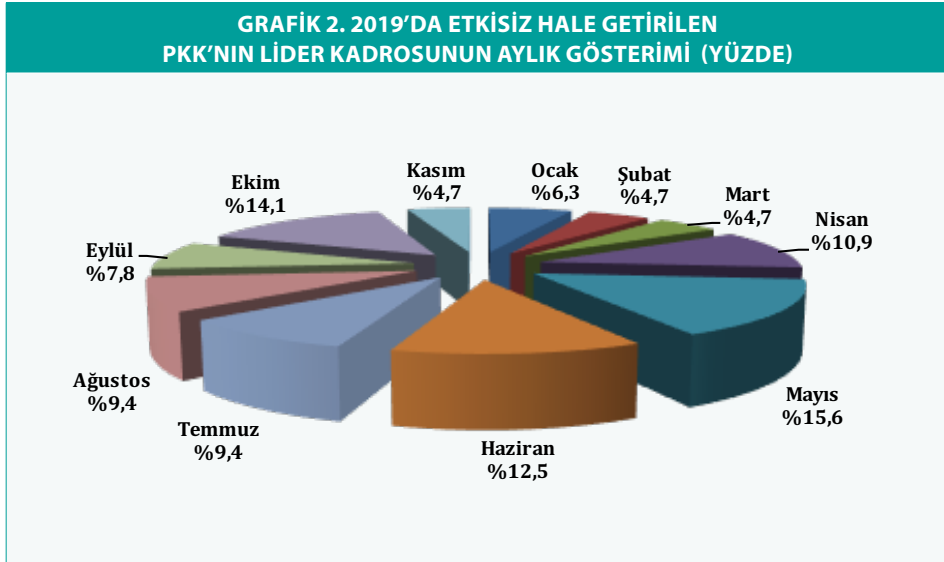
8. "Terörle Mücadelede Pençe Dönemi", Anadolu Ajansı, 9 Nisan 2019.

9. "Bakan Akar: Pençe Harekatlarında Şu Ana Kadar 158 Terörist Etkisiz Hale Getirildi", TRT Haber, 21 Kasım 2019.

10. "İçişleri Bakanı Soylu: Örgüte Katılım Sayısı 2018'de 136 Kişi, Bu Yıl da Şu Ana Kadar 101 Kişidir", Anadolu Ajansı, 23 Ekim 2019.

olan yüz yirmi yedi teröristten seksen ikisinin ikna yöntemi neticesinde gönüllü olarak örgütten ayrıldığı açıklanmıştır.¹¹ İkna süreçleri neticesinde teslim olan terörist sayısı 2017'den bu yana artarak devam etmiştir. 2017'de 105 olan teslim olan terörist sayısı 2018'de 165 olmuş, Temmuz 2019 itibarıyla bu sayı 138 çıkmış ve Ekim'de ise 289 olarak açıklanmıştır.¹² Bunun yanında yürütülen ikna süreçleriyle Türkiye genelinde 214 genç PKK'dan kurtarılmıştır.¹³

2019'da örgüte katılımın düştüğü gözlemlenmektedir. İçişleri Bakanlığının açıklamalarına göre 2018'de örgüte katılım yüz otuz altı seviyelerinde gerçekleşirken 2019'da bu sayı Ekim itibarıyla yüz bir kişi olarak kaydedilmiştir.¹⁴ Türkiye'den katılımın çok düşük olduğu, PKK'nın eleman teminini daha çok Suriye'den sağladığı bizzat terör örgütü elebaşları tarafından dile getirilmiştir. Yurt içi terörist sayısı 2016'dan bugüne azalma trendine girmiş olup 2 bin 500'lerden Kasım itibarıyla 550'lere gerilemiştir. Örgüte katılım 2014'teki 5 bin 558 seviyesinden her yıl azalarak 2019 itibarıyla yüz sekize düşmüştür. Operasyonların yanında Jandarma üs bölgeleri başta olmak üzere polis güvenlik noktalarında ve yol kontrol sayılarındaki artış saha baskısı oluşturmuş ve terör örgütünün etkinliğini kırmıştır.¹⁵

Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

2019 itibarıyla yüz kırk iki üst düzey terörist etkisiz hale getirilmiştir. Örneğin Diyarbakır'da Terörden Arananlar Listesi'nde 300 bin TL ödülle gri kategoride bu-

11. "İçişleri Bakanlığı: 2019'un İlk 4 Ayında 127 Örgüt Mensubu Teslim Oldu", CNN Türk, 4 Mayıs 2019.

12. "Terör Örgütlerinden İkna Yoluyla Teslim Olmalar Arttı", T.C. İçişleri Bakanlığı, 28 Temmuz 2019, www.icisleri.gov.tr/teror-orgutlerinden-ikna-yoluyla-teslim-olmalar-artti, (Erişim tarihi: 29 Kasım 2019).

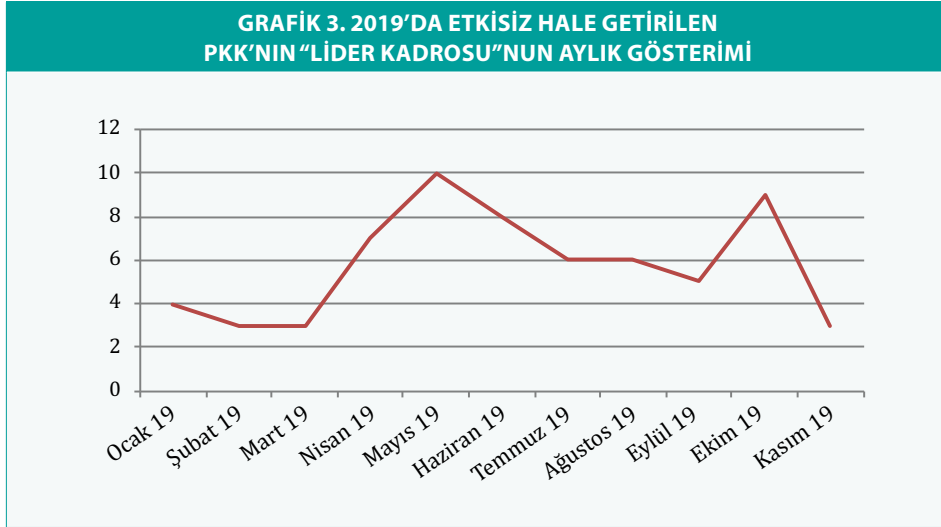
13. "PKK'dan Böyle Kaçıyorlar", *Yeni Şafak*, 18 Kasım 2019.

14. "İçişleri Bakanı Soylu: Örgüte Katılım Sayısı 2018'de 136 Kişi, Bu Yıl da Şu ana Kadar 101 Kişidir".

15. "Bakan Soylu'dan Flaş Açıklamalar", *Hürriyet*, 20 Kasım 2019.

lunan “Nirvana” kod adlı Semra Tuncer ile ona yardım ve yataklık eden dört kişi yakalanmıştır.¹⁶ Adıyaman’da iki terörist etkisiz hale getirilmiş ve birisinin terörden arananlar listesinde Gri Liste’de bulunan ve 300 bin TL ödül konulan “Çekdar Bezar” kod adlı Özcan Bektaş olduğu ortaya çıkmıştır.

26 Temmuz 2019’da Adıyaman’ın Sincik ilçesinde polis ekibine silahlı saldırıda bulunulmuş ve polis memuru Taha Uluçay şehit düşmüştür. Her iki terör eyleminde yer aldığı tespit edilen terörist Özcan Bektaş yapılan operasyon ile öldürülmüştür.¹⁷ Ekim’de Tunceli’de etkisiz hale getirilen iki teröristin Kırmızı Liste’de aranan Ayten Ene ile Gri Liste’de aranan Mehdi Kaplan olduğu tespit edilmiştir.¹⁸ Irak’ın kuzeyinde icra edilen etkili operasyonlar neticesinde ise terör örgütünden kaçan biri gri kategoride olmak üzere dört PKK’lı terörist güvenlik güçlerine teslim olmuştur.¹⁹ 19 Kasım’da iç güvenlik operasyonları kapsamında Şırnak kırsalında İl Jandarma Komutanlığı, İl Emniyet Müdürlüğü ve MİT Başkanlığınca gerçekleştirilen operasyonda üç terörist silahlarıyla birlikte etkisiz hale getirilmiştir. Etkisiz hale getirilen teröristlerin PKK/KCK terör örgütünde Cudi grubu sorumlusu “Andok” kod adlı Mahmut Taş ile Silopi YPS sorumlusu “Adil” kod adlı Hüsnü Kaplan olduğu tespit edilmiştir.²⁰ İç güvenlik operasyonlarında asker, jandarma, polis ve güvenlik korucusu olmak üzere seksen güvenlik görevlisi ve kırk beş sivil vatandaş şehit, üç yüz yetmiş dört vatandaş da gazi olmuştur.²¹

Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

16. “Terörist Semra Tuncer’in Yakalanma Anı”, CNN Türk, 20 Kasım 2019.

17. “Gri Listede Aranıyordu! Öldürüldü”, *Sözcü*, 19 Ekim 2019.

18. “Tunceli’de Kırmızı ve Gri Listede Aranan Teröristler Öldürüldü”, A Haber, 5 Ekim 2019.

19. “Kırmızı ve Gri Kategoride Aranan 2 Terörist Etkisiz Hale Getirildi”, Anadolu Ajansı, 5 Ekim 2019.

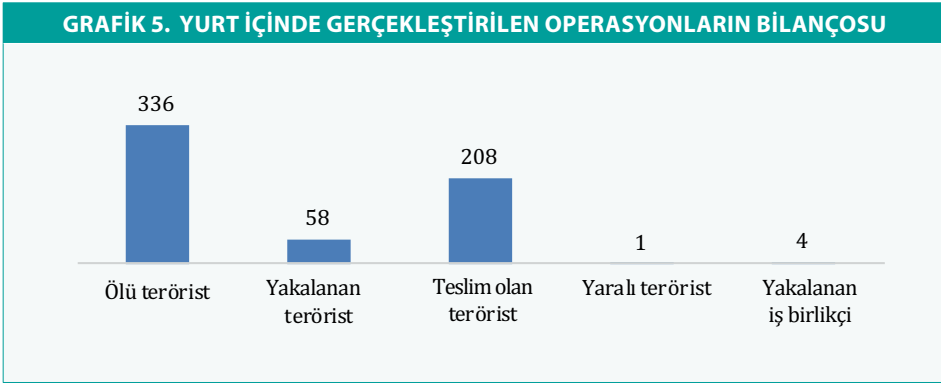
20. “Şırnak Kırsalında 3 Terörist Etkisiz Hale Getirildi”, T.C. İçişleri Bakanlığı, 19 Kasım 2019, www.icisleri.gov.tr/sirnak-kirsalinda-3-terorist-etkisiz-hale-getirildi, (Erişim tarihi: 29 Kasım 2019).

21. “İçişleri Bakanı Soylu: 368 Bin 217 Suriyeli Ülkesine Geri Döndü”, *Yeni Şafak*, 20 Kasım 2019.

Kaynak: TAP

SETA Terörizm Analiz Platformu (TAP) verilerine göre yurt dışı veya sınır ötesi terörle mücadele operasyon sayısı 357 ve yurt içinde gerçekleşen terörle mücadele operasyonlarıysa 613 olarak tespit edilmiştir.

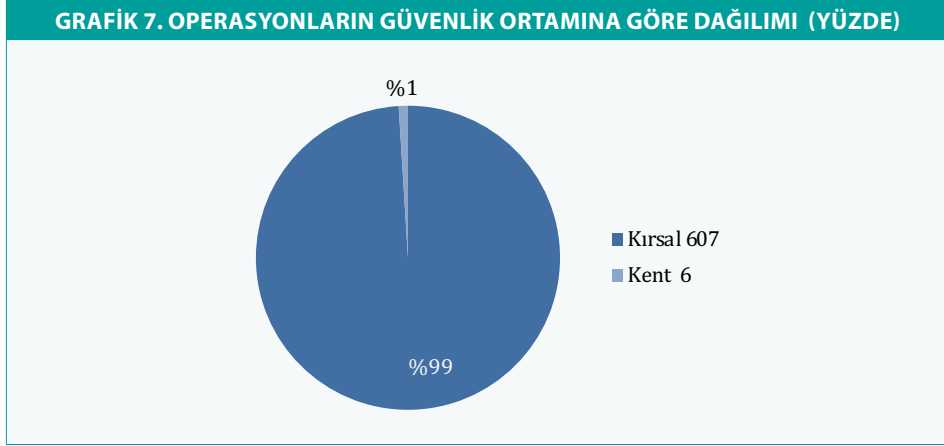
Kaynak: TAP

Yurt içinde gerçekleşen operasyonların neticelerine bakıldığında toplamda 603 teröristin etkisiz hale getirildiği görülmektedir. Buna göre 208 terörist teslim olmuş, elli sekiz terörist ve dört iş birlikçi yakalanmıştır. 336 terörist ölü ve bir terörist de yaralı olarak ele geçirilmiştir.

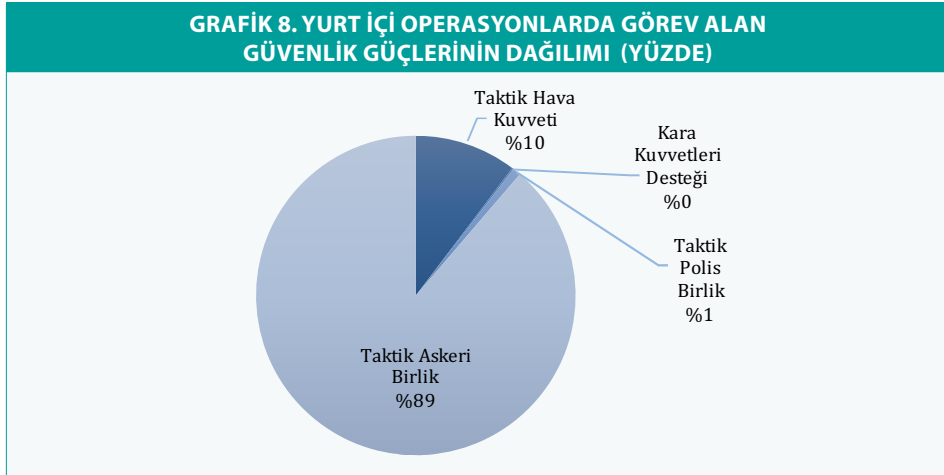
Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

Yurt dışı veya sınır ötesinde gerçekleşen operasyonlar neticesinde bir terörist yakalanmış, 501 terörist ölü ele geçirilmiş ve dokuz terörist teslim olmuştur.

Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

Yurt içindeki 613 operasyonun 607'si kırsal ve altısı kentsel alanlarda gerçekleştirilmiştir.

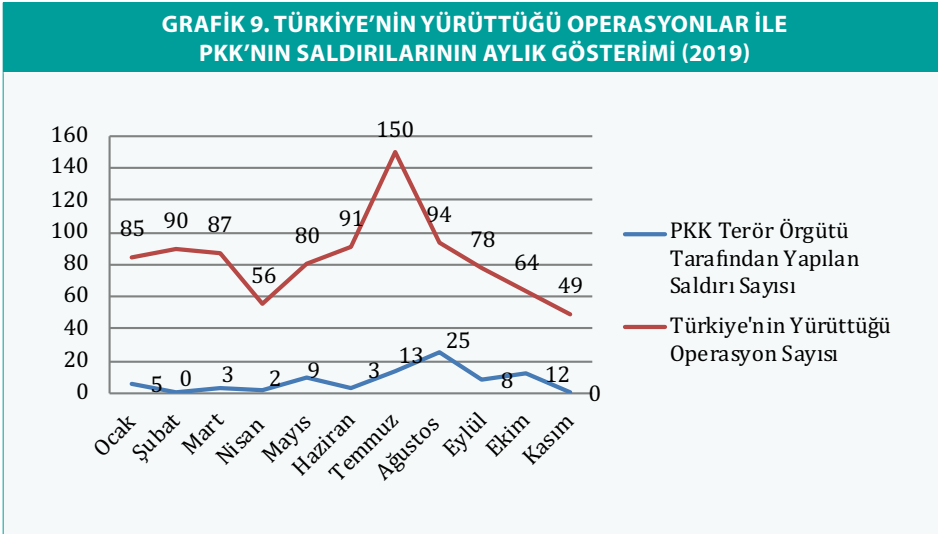
Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

Yurt içinde gerçekleştirilen operasyonlarda aktif rol alan güvenlik güçlerinin 542'si "Taktik Askeri Birlik" seviyesinde olup toplam operasyonlar içerisinde yüzde 89'luk orana sahiptir. Tüm operasyonların yüzde 10'u "Hava Kuvvetleri", yüzde 1'i "Taktik Polis Birlik"i tarafından gerçekleştirilmiştir. Nitekim verilen grafiklere bakıldığında "Kesintisiz Operasyon Stratejisi" neticesinde PKK ile mücadelenin sıklıkta kırsal barınma alanlarında bulunan terör unsurlarının oluşturduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan yurt içinde yürütülen operasyonlar sonucunda ölü ele geçirilen teröristlerin dışında teslim olan teröristlerin de önemli bir paya sahip olduğu gözlemlenmiştir.

PKK'NIN TERÖR SALDIRILARI

2019 itibarıyla PKK'nın terör saldırılarının karakterini değiştirdiği gözlemlenmektedir. Bu noktada Türkiye'nin yürüttüğü terörle mücadele operasyonları ve örgütün kendi iç dinamiklerinden kaynaklı yaşadığı sorunlar örgütü alan hakimiyeti sağlama çabasından "hayatta kalma mücadelesi" safhasına geriletmiştir. İHA, orman ve iş yeri kundaklama gibi "vurkaç" taktiğine dayalı saldırı tiplerine başvuran örgüt mensupları daha az kayıpla daha çok zarar verme arayışına girmiştir.

Türkiye'nin 2019 itibarıyla terörle mücadele operasyonlarını "kesintisiz" olarak sürdürmesi PKK'yı büyük çaplı terör saldırıları düzenleme kapasitesinden uzaklaştırmıştır.

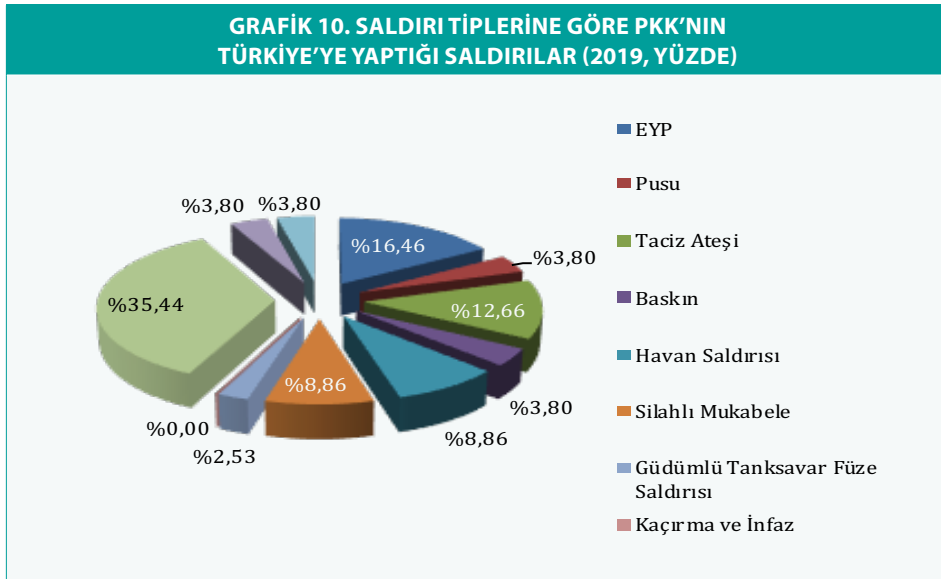

Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

Başta "Kararlılık Harekatı" olmak üzere Irak kuzeyine yönelik 2019'un son aylarında da yürütülen Pençe-1, Pençe-2 ve Pençe-3 hareketleri neticesinde yerleri tespit edilen PKK unsurları etkisiz hale getirilmiş ve örgüte ait yaşam malzemeleri yok edilmiştir. Harekatlar neticesinde örgüt "hayatta kalmak" adına terör saldırısı

yapma inisiyatifi yeniden ele alma çabası içerisinde girmiştir. Tüm terör örgütleri yoğun operasyonel “baskı” altındayken büyük kayıplar vermekte ve terör saldırılarını artırma kabiliyetleri zayıflamaktadır.²² Ocak 2019 itibarıyla TSK'nın yürüttüğü 924 terörle mücadele operasyonuna karşın PKK yalnızca yetmiş yedi saldırı gerçekleştirebilmiştir. Örgüt Mayıs itibarıyla kaybetmiş olduğu saldırı yapma inisiyatifi tekrar kazanabilmek adına “vurkaç” taktiği üzerinden mobilize olmaya başlamıştır.

2017'de yüz doksan dört olan PKK tarafından düzenlenen terörist saldırıların sayısı 2018'de yetmiş sekize düşmüş, 2019'da seksen olarak gözlemlenmiştir. 2018 ve 2019'da düzenlenen terörist saldırılar nicelik olarak yakın olmakla beraber saldırıların türleri arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır.

Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

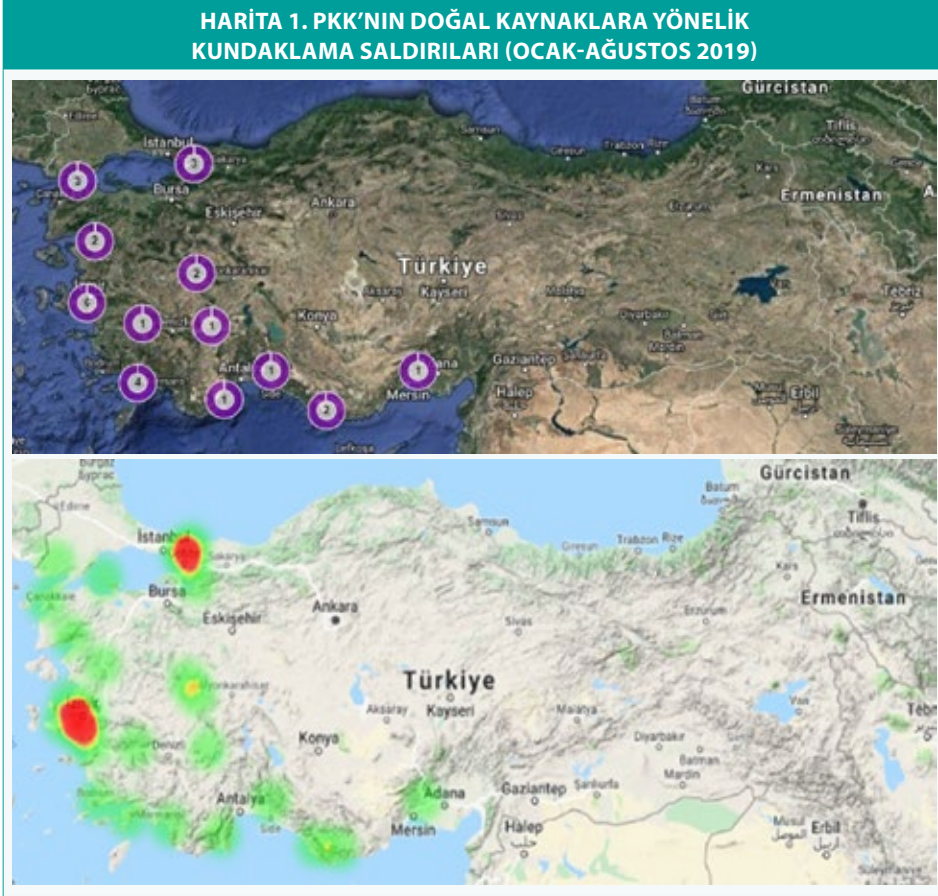
2018'de en çok düzenlenen üç tip saldırıdan yüzde 31 olan EYP saldırılarının oranı 2019'da yüzde 16'ya, pusu saldırıları yüzde 21'den yüzde 4'e ve taciz ateşi saldırılarının oranı ise yüzde 15'ten yüzde 13'e düşmüştür.²³ Grafikte görüldüğü üzere 2019'daki PKK saldırılarının yüzde 44 gibi büyük bir kısmı kundaklama ve silahlı mukabeleden oluşmaktadır. Buradan da PKK'nın önceki yıllara nazaran silahlı eylem yapma konusunda daha pasif kaldığı sonucu çıkmaktadır.

Terör örgütü PKK militan devşirmek için çeşitli yollara başvurmuş, sempaticanlarını radikalleştirmeye, çocuklara ve dikkate değer bir şekilde sol örgütlere yönelmiş ve bu grupları kullanarak eylem yapmayı amaçlamıştır. “Ateşin Çocukları İniyatifi”

22. Murat Aslan, “Türkiye'nin Terörizmle Mücadelesi | Pençe Harekatı”, SETA Analiz, Sayı: 289, (Temmuz 2019).

23. 2018'de Türkiye, (SETA, İstanbul: 2019), s. 169.

gibi isimlerle Türkiye'nin gerçekleştirdiği operasyonların intikamını almak amacıyla yirmi sekiz kundaklama eylemi düzenlemiştir.²⁴

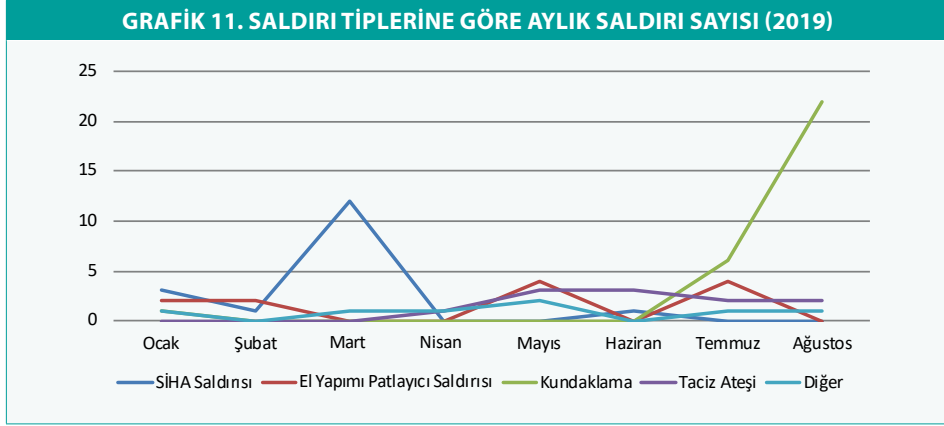

Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

PKK Ocak-Ağustos 2019 arasında yirmi sekiz kez doğal kaynaklara ve ormanlara yönelik saldırı düzenlemiştir (Harita 1). Genellikle Türkiye'nin batı kesimlerinde gerçekleşen bu saldırıların özellikle örgütün lider kadrosunun en fazla kayıp verdiği aylar olan Mayıs-Haziran döneminde artması örgütün eylem yapma kabiliyetlerinin niteliksel anlamda zayıfladığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu noktayı detaylandırmak adına örgütün bombalı araç yahut baskın tipi saldırılardan ziyade daha az kayıp vermek fakat hala eylem yapma yeteneğine sahip olduğunu göstermek amacıyla vurkaç niteliğini haiz saldırılara yöneldiğini söylemek yerinde olacaktır. Bu bağlamda 2019'da PKK 17 kez mini silahlı insansız hava aracı (SİHA), 12 defa el yapımı patlayıcı (EYP) ve on bir kez taciz ateşi saldırı tiplerine başvurarak vurkaç taktiğini ilerletmeye çalışmışsa da orman yangınları düzeyinde ses getirecek eylem yapma kapasitesine ulaşamamıştır. Taktiksel ve operasyonel unsurlar olan güvenlik

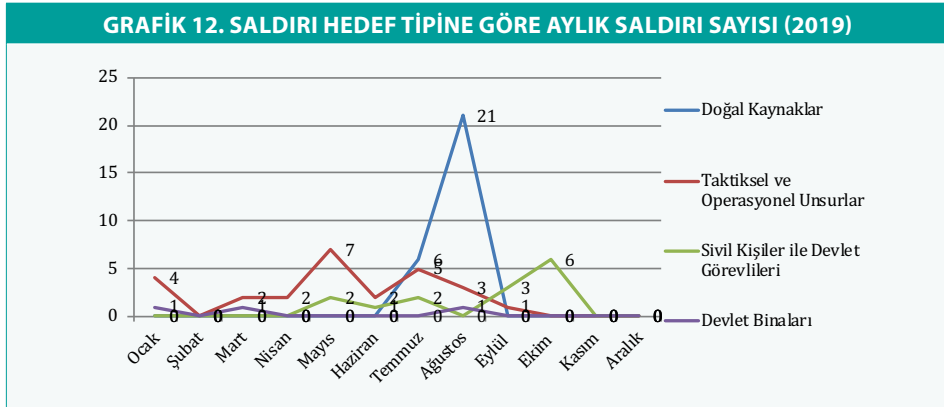
24. SETA Terörizm Analiz Platformu (TAP).

güçlerine saldırılarda ise genellikle EYP ve taciz ateşiyle saldıran örgüt mensupları aynı saldırı tiplerini sivilere de yöneltmiştir.

Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

PKK'nın 2019 itibarıyla gerçekleştirdiği saldırı tiplerine bakıldığında örgütün taktik ve operasyonel seviyede zayıfladığı anlaşılmaktadır. Tüm bunların yanında özellikle son yıllarda Suriye'de bulunduğu destek vasıtası ile mühimmat envanterini çeşitlendiren örgüt İHA ve güdümlü tanksavar füzesi ile yıl içinde toplamda beş saldırı düzenlemiştir. Bu saldırıların oranı bütün saldırıların içerisinde az olsa da terör örgütünün envanteri ve geliştirdiği yeni saldırı çeşitleri açısından önem arz etmektedir. Ek olarak terör örgütü yalnızca saldırı gerçekleştirme temposunu düşürmemek adına düşük kabiliyetlere sahip SiHA'ları ve doğal kaynakları kundaklamaya yönelmiştir.

Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

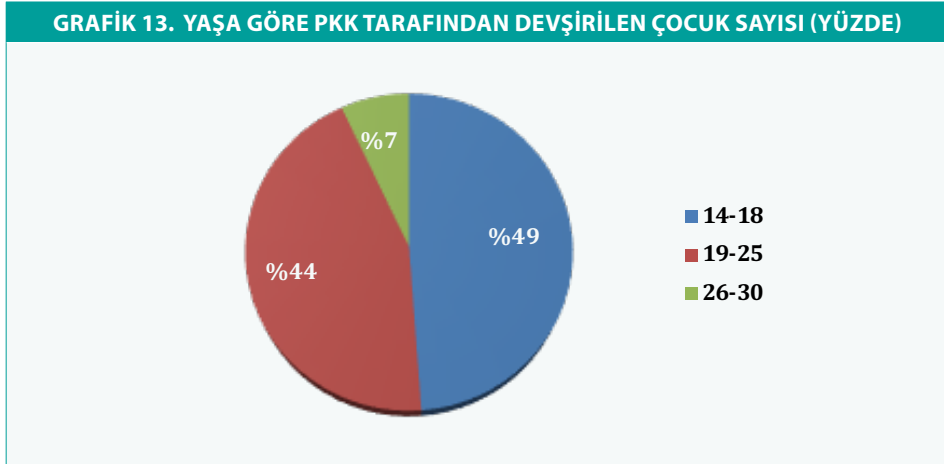
Grafik 12'de belirtildiği üzere terör örgütü Aralık'a kadar taktiksel ve operasyonel unsurları 26 kez, sivil kişileri 14 kez ve devlet binalarını 3 kez hedef almıştır. Fakat "intikam söylemleri"nin²⁵ arttığı Temmuz ve Ağustos itibarıyla özellikle doğal

25. "PKK: 14 Temmuz'un 38. Direniş Yılı 'Helmet İntikam Yılı' Olacaktır", ANF Türkçe, <https://anftrkce.com/guncel/pkk-14-temmuz-un-38-direnis-yili-helmet-intikam-yili-olacakti-127577>, (Erişim tarihi: 19 Eylül 2019).

kaynaklar yirmi yedi kez örgütün terör saldırılarına hedef olmuştur. Bahse konu vuruş taktiğinin örgütün tarihsel anlamda zayıfladığı ve terörle mücadele operasyonlarının baskısıyla karşılaştığı her dönemde ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

2019'da yapılan intikam saldırıları içerisinde ormanlar ve fabrikaların yakılması da söz konusu olmuştur. Kendine “Cilo İntikam Timi” ismini veren bir grup tarafından 12 Ağustos 2019'da Kocaeli'nde bir kozmetik fabrikası yakılmıştır.²⁶ Tıpkı PKK'nın son dönem saldırılarında olduğu gibi bu saldırı da “intikam” alma amacıyla gerçekleştirilmiştir. Hatta bu yolla şehirlerde bulunan genç ve çocuklar örgüt tarafından dağ kadrosuna devşirmeye çalışılmıştır.²⁷

2015-2016 arasında PKK'nın şehir ve dağ kadrosunun verdiği kayıplar ile örgüte katılımın son yıllarda en düşük seviyelerde olması²⁸ örgütü yeni eleman kazanma çabası içerisine itmiştir. Bu anlamda halen şehirlerde “fıkri” olarak radikal bulunan örgüt “sempatizanlarının” çeşitli “intikam” oluşumları etrafında gruplaşarak şehirlerde terör saldırısı yapma kabiliyeti kazanmaya çabaladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bilindiği üzere Kasım 2018'de PKK'nın lider kadrosu örgüt mensuplarının istihbarat zafiyeti verdiği için “şehirlerden ve köylerden çekileceği” yönünde karar almıştır.²⁹ Son keredede saldırılar terör örgütünün grup içi ikna mekanizmasına işaret ederek “hala çatışma kabiliyeti”nin olduğuna yönelik bir kanıt sunma çabası olarak değerlendirilebilir.³⁰

Kaynak: Bilgehan Öztürk, “Evlat Nöbetleri ve PKK'nın Devşirme Faaliyetleri”, SETA Analiz, Sayı: 299, (2019).

26. “Kocaeli'deki O Yangını Meğer PKK'lılar Çıkarmış”, *Özgür Kocaeli*, 16 Ağustos 2019, <http://www.ozgurkocaeli.com.tr/kocaelideki-o-yangini-meger-pkklilar-cikarmis-384336h.htm>, (Erişim tarihi: 19 Eylül 2019).

27. “Karasu: En Meşru Mücadele Kürt Gençlerinin Dağa Çıkmasıdır!”, ANF Türkçe, <https://anftrkce.net/kurdistan/karasu-en-mesru-mucadele-kuert-genclerinin-daga-cikmasidir-130125>, (Erişim tarihi: 19 Eylül 2019).

28. “İçişleri Bakanı Soylu: Yurt İçindeki Terörist Sayısı 600'ün Altına Düştü”, Anadolu Ajansı, 27 Ağustos 2019.

29. “41. Yılda Yeni Dönem Gerillası”, ANF Türkçe, <https://anftrkce.com/kurdistan/41-yilda-yeni-doenem-gerilla-si-116538>, (Erişim tarihi: 10 Eylül 2019).

30. Murat Yeşiltaş ve Necdet Özçelik, *When Strategy Collapses*, (SETA, İstanbul: 2018).

PKK'nın lider kadrosunun ve sahada bulunan, sıcak çatışmaya giren mensuplarının gerek askeri operasyonlarla etkisiz hale getirilmesi gerekse kolluk kuvvetlerine teslim olması yönünde ilerleyen genel gidişat örgütü yeni eleman arayışına itmiştir. Son günlerde HDP'lilerin örgüte devşirmeye çalıştığı çocuklar³¹ ise PKK'nın yeni eleman arayışının boyutlarını işaret etmektedir.³²

TABLO 1. YPG/PKK'NIN YTS DEVŞİRDİĞİ VE EŞ GÜDÜMLÜ TERÖR EYLEMİ YAPTIĞI TÜRKİYE KÖKENLİ AŞIRI SOL TERÖR ÖRGÜTLERİ

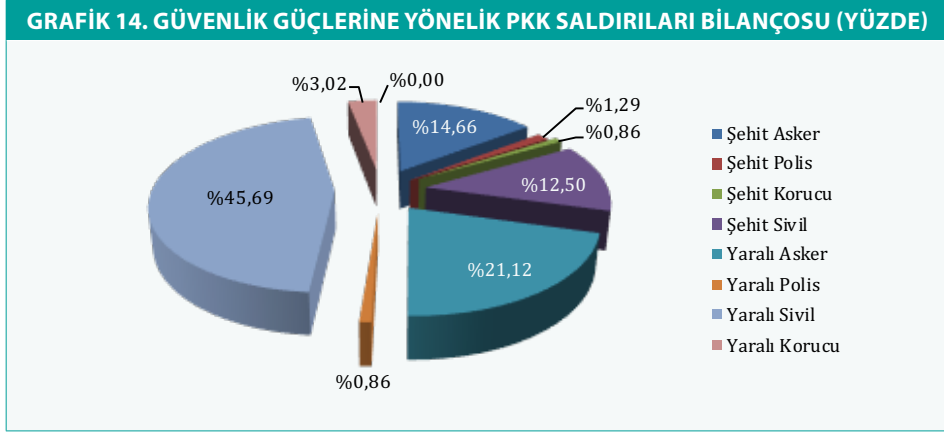
ÖRGÜTLERİN KISALTMASI	TAM ADI	DAHİL OLDUĞU AŞIRI SOL ÇATI TERÖR ÖRGÜTLERİ
DKP/BÖG	Devrimci Komünarlar Partisi/Birleşik Özgürlük Güçleri	EÖT, HBDH
THKP-C/MLSPB	Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi/Marksist-Leninist Silahlı Propaganda Birliği	EÖT, HBDH
MLKP	Marksist-Leninist Komünist Parti	EÖT, HBDH
TKP-ML	Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist	EÖT, HBDH
DK	Devrimci Karargah	EÖT, HBDH
MKP	Maoist Komünist Parti	EÖT, HBDH
TKEP/L	Türkiye Komünist Emek Partisi/Leninist	EÖT, HBDH
HDG	Halkın Devrimci Güçleri	EÖT
MLP	Marksist-Leninist Parti (Komünist yeniden inşa)	EÖT,
TA	Tekoşına Anarşist	EÖT
Sİ	Sosyal İsyân	EÖT
DC	Devrimci Cephe	EÖT
TDP	Türkiye Devrim Partisi	EÖT
HDG	Halkın Devrimci Güçleri	EÖT
EDHGG	Enternasyonal Devrimci Halkın Gerilla Güçleri	EÖT

2019'da sol örgütlerle de iş birliğini artıran PKK bu örgütler vasıtasıyla devşirdiği militanlar aracılığıyla da Türkiye'de terör eylemi düzenlemiştir. Bu duruma örnek olarak Adana'da polisleri taşıyan servis aracına bombalı saldırı düzenleyen ve Eskişehir'de buldukları hücre evine düzenlenen operasyonda ölü ele geçirilen, bahse konu sol örgütlerden terör örgütü MLKP üyesi iki terörist Fırat Şeran ile Ozan Sökmen verilebilir. İki teröristin PKK/PYD/YPG terör örgütlerinin Suriye'nin kuzeyindeki kamplarında bombalı saldırı eğitimi aldıkları ve örgüt tarafından eylem amaçlı Türkiye'ye gönderildiği bilinmektedir. Şahıslar YPG/PKK saflarında çatışma eğitimi aldıktan sonra Adana'da taktik operasyonel polis birliklerine bombalı saldırı gerçekleştirerek yirmi iki kişinin yaralanmasına neden olmuştur. Akabinde Eskişehir'de Emniyet Genel Müdürlüğüne gerçekleştirilen operasyon neticesinde iki terö-

31. Daha fazlası için bkz. "PYD-PKK'nın Çocukları Teröristleştirme Sicili", *Kriter*, Sayı: 39, (2019).

32. "HDP Binalarından Dağa Gönderildik", *Sabah*, 9 Eylül 2019.

rist etkisiz hale getirilmiştir. HBDH adlı grubun intikam yemini etmesi ise sol terör örgütleri ve YPG/PKK arasındaki bağlantıyı işaret etmektedir.³³

Kaynak: SETA Terörizm Analiz Platformu/Terör Olayları Ulusal Veri Tabanı

2019'da terör örgütü PKK tarafından gerçekleştirilen saldırılar sonucunda 38 güvenlik görevlisi şehit olmuş, 58 güvenlik görevlisi yaralanmıştır. 2018'le karşılaştırıldığında şehit sayısındaki azalma diğer gelişmelerle birlikte Türkiye'nin terörle mücadelesinin etkinliğini ortaya koymaktadır. Sivil kayıp olarak 29 şehit ve 106 yaralı vardır.

33. Ümit Tetik, "YPG/PKK'nın 'Solcu' ve Batılı Teröristleri", *Kriter*, Sayı: 41, (2019).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

2019'da PKK ile mücadele bağlamında terörün kaynağının bütüncül olarak yok edilmesi hedeflenmiştir. Türkiye terörle mücadelede “Kesintisiz Operasyon Stratejisi” izleyerek terörün hangi örgütten kaynaklandığına, terör saldırıları ve kamplarının yurt içi veya yurt dışında olmasına bakmaksızın terörle bütüncül mücadelesini 2019'da sürdürmüştür.³⁴ Bu anlamda Türkiye içerisinde yürütülen Kırın, Irak'ın kuzeyinde Pençe ve Kararlılık, Suriye'nin kuzeyinde ise Barış Pınarı hareketleriyle terör örgütlerinin tüm uzantılarına ait taktik-operasyonel unsurlarını, lider kadrolarını ve lojistik kapasitelerini etkisiz hale getirme amacını gütmüştür. Türkiye terörle mücadelede bütüncül bir yaklaşımla terör örgütlerinin kaynaklarının elimine edilmesini hedeflemiştir. Bu anlamda iç operasyonların yanı sıra sınır ötesi operasyonlar neticesinde de terör kaynaklı olası tehdit ve saldırıların önüne geçilmiştir. 2019'da Türkiye'nin terörle mücadelesinde dikkat çeken husus ise ikna yöntemidir. Bu yolla hem PKK kadrolarından kendi isteğiyle teslim olan terörist sayısında artış yaşanmış hem de örgüte katılım son üç yılın en düşük seviyesine inmiştir.

PKK 2019 itibarıyla terör saldırılarını vurkaç üzerine kurgulayarak eleman kayıplarının önüne geçmeye çalışmıştır. Özellikle Türkiye'nin terörle mücadele operasyonları ve örgütün sözde üst düzey yöneticilerinin etkisiz hale getirilmesi, örgütü “alan hakimiyeti sağlama” çabasıyla “hayatta kalma mücadelesi” safhasına geriletmiştir. İHA kullanımı, orman ve iş yeri kundaklama gibi “vurkaç” taktiğine dayalı saldırı tiplerine başvuran örgüt mensupları daha az kayıpla daha çok zarar verme arayışına girmiştir. Bu saldırılar yoluyla bir taraftan da terör örgütüne “sempati” duyan kitle şehirlerde gerçekleştirdiği eylemlerle örgüt tarafından radikalleştirilerek terör saldırısı yapma kabiliyetleri edinmiştir. Aynı zamanda eleman devşirme amacı güden örgüt siyasi uzantıları üzerinden Türkiye'den çok sayıda çocuğu terör eylemlerinde kullanmak amacıyla muhtelif bölgelerde bulunan eğitim kamplarına kaçırmıştır. PKK'nın radikalleştirdiği ve eylem yapma kabiliyeti kazandırdığı bahse konu kitlenin

34. “İçişleri Bakanı Soylu: PKK ile Mücadelede Eski Türkiye Yok”, Anadolu Ajansı, 15 Aralık 2019.

önümüzdeki dönemlerde daha yıkıcı terör saldırıları yapması kuvvetle muhtemeldir. Nihai anlamda PKK'nın geliştirdiği saldırı ve savunma refleksi örgütün alan hakimiyeti elde etme kabiliyetinin ortadan kalktığını ve "vurkaç" taktiği kullanmak suretiyle "stratejik savunma" aşamasına gerilediğini göstermektedir.

KRONOLOJİ: PKK'YA YÖNELİK GERÇEKLEŞTİRİLEN BAZI OPERASYONLAR (2019)	
27 Mayıs	Irak'ın kuzeyindeki Hakurk bölgesindeki PKK hedeflerine yönelik 27 Mayıs 2019'da öğle saatlerinde Pençe Harekatı başlatıldı.
12 Temmuz	12 Temmuz 2019 akşamı Kara Kuvvetlerinin topçu bataryaları ve Hava Kuvvetlerinin atışlarını müteakip saat 22.00'de Irak'ın kuzeyinde teröristlerin yuvalandığı bölgelere karşı komando tugaylarınca Pençe-2 Operasyon Planı çerçevesinde tespit edilen farklı bir bölgede yeni bir hareket başlatıldı.
17 Ağustos	İçişleri Bakanlığınca, Hakkari, Şırnak ve Van'da terör örgütüne yönelik jandarma, emniyet birimleri ve güvenlik korucularının katılımıyla "Kıran-1 Operasyonu" başlatıldı.
23 Ağustos	Irak'ın kuzeyinde bulunan Sinat-Haftanın bölgesindeki teröristleri ve kullandıkları mağara, sığınakları imha etmek amacıyla 23 Ağustos 2019'da Pençe-3 Operasyon Planı çerçevesinde yeni bir hareket başlatıldı.
27 Ağustos	Bagok ve Mava alanları merkez olmak üzere Mardin-Batman-Şırnak ara hattında Kıran-2 Operasyonu başlatıldı.
21 Eylül	Kıran-3 Operasyonu başlatıldı. Herkol ve Bestler Dereler bölgesi merkez olmak üzere Siirt ve Şırnak ara hattında başlayan operasyonların icrasına devam edilmektedir.
9 Ekim	TSK tarafından Türkiye'ye ait sınırlarda ve bölgede güvenlik ve istikrarı sağlamak amacıyla Suriye'nin kuzeyine yönelik, PKK/KCK/PYD-YPG ve DEAŞ'a mensup teröristleri etkisiz hale getirmek üzere 9 Ekim'de 16.00'dan itibaren BPH başlatıldı.
8 Kasım	Diyarbakır ve Tunceli Jandarma Bölge Komutanlığınca Kıran-5 Operasyonu başlatıldı.
13 Kasım	Van, Hakkari ve Şırnak illeri kırsalındaki Faraşın bölgesinde Şırnak Jandarma Bölge Komutanlığınca Kıran-6 Operasyonu başlatıldı.
23 Kasım	İçişleri Bakanlığı Tunceli'de jandarma ve polis özel hareket unsurlarından oluşan 2 bin 250 personelle "Kıran-7 Munzur Vadisi" operasyonunu başlattı.

KRONOLOJİ: PKK'NIN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ TERÖR SALDIRILARI (2019)	
10 Mart	PKK tarafından Fırat'ın doğusu üzerinden Türkiye sınırları içerisine saldırı maksatlı gönderilen on iki SİHA, TSK tarafından engellendi.
4 Mayıs	Hakkari'de PKK'nın havanlı saldırısı sonucu üç asker şehit oldu.
19 Haziran	Yüksekova/Kamışlı köyünde korucular ve teröristler arasında gerçekleşen çatışma sonucunda iki terörist etkisiz hale getirildi.
26 Temmuz	Hakkari/Çukurca'da PKK'lı teröristlerin saldırısı sonucunda bir asker yaralanırken üç terörist etkisiz hale getirildi.
9 Ağustos	PKK uzantısı olan HBDH, içinde ormanların kundaklanması saldırılarının da bulunduğu yirmiden fazla saldırıyı gerçekleştirdiğini kabul etti. Ayrıca Ağustos 2019 boyunca on bir kundaklama eylemi yine bu terör örgütü tarafından sürdürüldü.
14 Eylül	Diyarbakır'ın Kulp ilçesinde odun toplayan köylüler PKK'nın pusu yöntemi ile gerçekleştirdiği saldırıların hedefi oldu. İçlerinde iki çocuğun bulunduğu yedi kişi şehit olurken on kişi yaralandı.
15 Ekim	YPG/PKK, Fırat Kalkanı Harekatı bölgesinde düzenlediği topçu atışlarıyla altı kişinin hayatını kaybetmesine, on beş kişinin yaralanmasına neden oldu.
26 Kasım	Şanlıurfa'nın Ceylanpınar ilçesini hedef alan YPG/PKK unsurları 4 kişinin hayatını kaybetmesine, 20 kişinin de yaralanmasına neden oldu.

2019'DA

EKONOMİ

NURULLAH GÜR • MEVLÜT TATLIYER • ŞERİF DİLEK • DENİZ İSTİKBAL • MERVE YANARTAŞ

YENİ EKONOMİ PROGRAMI

2020-2022 dönemini kapsayan Yeni Ekonomi Programı'nın (YEP) ana teması "değişim" oldu. Bir önceki YEP'in ana gündem maddesi olan dengelenme sürecinde önemli ilerleme kaydedilmesiyle ekonomide yapısal dönüşüm için yeni bir fırsat yakalandı. Enflasyon ve cari açığın 2019'da kayda değer oranlarda gerilemesinin yanında döviz kurlarının daha istikrarlı bir patikada ilerlemesi Türkiye ekonomisinin ihtiyaç duyduğu yapısal değişime yönelik politika adımlarının atılması için daha uygun bir ortamın oluşmasının önünü açtı.

2020-2022 dönemini kapsayan YEP'in büyüme hedeflerinde yukarı yönlü revizyonlar yapıldı. Bir önceki YEP'teki 2020'ye ait yüzde 3,5'lik büyüme oranı hedefi yüzde 5'e yükseltildi. Yüzde 5'lik büyüme hedefi gelecek iki yıl için de geçerliliğini devam ettirmektedir (bkz. Tablo 1).

İnsanların kur şoku ve artan enflasyon sonrasında satın alma gücünde yaşadıkları gerilemenin etkisiyle son bir yıldır erteledikleri tüketim harcamalarını 2020'de gerçekleştirmeleri beklenmektedir. Ayrıca döviz kurundaki oynaklığın azalması ve kredi faizlerinin düşmesi sonucunda özel sektör yatırım harcamalarının artması sürpriz olmayacaktır. Türkiye ekonomisinin katma değerli üretim kapasitesini arttıracak ve yüksek teknolojlü ürünlere geçişini hızlandırabilecek sektörlerle yönelik verilmeye başlanan seçici teşvikler YEP kapsamında hedeflenen büyüme rakamlarının yakalanmasında önem arz etmektedir. Katma değerli üretim ve yüksek teknolojiye dayalı büyümenin yanı sıra vergi reformu, dolarizasyona karşı tedbir seti ve sermaye piyasalarının gelişimine yönelik politikalar YEP'te yer alan diğer değişim alanlarının başında yer almaktadır.

YEP'te yer alan hedefler doğrultusunda büyümenin canlanmasına paralel olarak işsizliğin de kademeli olarak düşmesi beklenmektedir. Mevcut işsizliğin bir kısmı düşük büyümeden, önemli bir kısmı da istihdam piyasasının yapısal problemlerinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de istihdam piyasasının karakteristik özelliklerinden dolayı işsizlik oranının en erken 2022'de tek haneli rakamlara düşmesi öngörülmektedir.

TABLO 1. YEP HEDEFLERİ (2019-2022, YÜZDE)				
HEDEFLER	2019	2020	2021	2022
GSYH Büyüme	0,5	5,0	5,0	5,0
Enflasyon	12,0	8,5	6,0	4,9
Bütçe Açığı/GSYH	2,9	2,9	2,9	2,6
Cari Açık/GSYH	0,1	-1,2	-0,8	0,0
İşsizlik Oranı	12,9	11,8	10,6	9,8

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

Bir öncesine kıyasla son açıklanan YEP'te 2019 enflasyon hedefine yönelik geriye doğru bir revize söz konusudur. 2020'nin tek haneli enflasyona kalıcı olarak geri dönüş yılı olacağı tahmin edilmektedir. 2021 ve 2022'de ise enflasyonun sırasıyla yüzde 6 ve yüzde 4,9'a gerilemesi hedeflenmektedir.

Bu yıl iç talebin daralmaya başlamasına paralel olarak ithal mallara olan talepte hissedilir oranda azalma yaşanmıştır. Bu durum hem lüks tüketim hem de ara malı ve enerji talebi için geçerlidir. 2019'un sonunda yüzde 0,1'lik cari fazla hedeflenirken gelecek yıl ekonomik büyümenin ivme kazanmasıyla birlikte yüzde 1,2'lik cari açık verilmesi hedeflenmektedir. 2022'de cari açık vermeden yüzde 5 büyüme hedefi ise Türkiye ekonomisinin büyüme modelinin önemli bir değişimden geçtiğini işaret etmektedir. Orta-yüksek ve yüksek teknolojlili ara mallarında dışarıya bağımlılığı azaltmaya, yerli enerji kaynaklarını çeşitlendirmeye ve turizmde kişi başı günlük geliri arttırmaya yönelik politikaların hayata geçmesiyle Türkiye'nin cari dengeyi koruyarak yüksek ekonomik büyüme yakalaması mümkündür.

2019'un seçim yılı olması, kur şokunun etkileri ve ekonomik büyümenin yavaşlaması gibi nedenlerden bütçe hedeflerinde bir sapma yaşandı. Bu sapmaya rağmen bütçe açığının Maastricht Kriterleri'nde belirlenen yüzde 3'lük hedefi aşmamasına yönelik titiz bir mali mücadele verildi.

ON BİRİNCİ KALKINMA PLANI

On Birinci Kalkınma Planı'nın devreye girmesi 2019'un bir diğer önemli ekonomik gelişmesidir. On Birinci Kalkınma Planı imalat sanayiinde yerli üretim ve teknolojiyi merkeze alan bir yaklaşıma sahiptir. Bu bağlamda imalat sanayiinin GSYH'den aldığı payın yüzde 19,1'den yüzde 21'e çıkarılması hedeflenmektedir.

Eskilerinin aksine yeni planda teşviklerin bütün ekonominin geneline verilmesi yerine daha sektör odaklı seçici bir anlayış hüküm sürmektedir. İmalat sanayii içerisinde kimya, ilaç-tıbbi cihaz, makine-elektrikli teçhizat, otomotiv, elektronik ve raylı sistem araçları öncelikli sektörler olarak belirlenmiştir. Kamu destek ve teşviklerinin bu sektörlerle daha fazla yönlendirilmesi planlanmaktadır. İmalat sanayiinin yanı sıra tarım, turizm ve savunma sanayii öncelikli gelişim alanları olarak belirlenmiştir.

On Birinci Kalkınma Planı'nda imalat sanayiinin gelişiminin hızlandırılmasına destek olmak amacıyla Kredi Garanti Fonu, KOSGEB, Eximbank, Kalkınma ve Yatırım Bankası ve Türkiye Varlık Fonu gibi kamu tabanlı finans kurumlarının imalat sanayiine daha fazla finansman olanağı sunacağı belirtilmektedir. Böylelikle artacak yüksek katma değerli üretimin bir taraftan cari açığı düşürmesi bir taraftan da ekonomik büyümeyi hızlandırması beklenmektedir.

On Birinci Kalkınma Planı'nda eskilerin aksine teşviklere yönelik etki analizlerine vurgu yapılarak kamu kaynaklarının daha etkin kullanılmasının altı çizilmiştir. Bu kapsamda verim alınamayan teşviklerde ısrarcı olunmayarak kamu kaynaklarının daha verimli alanlara yönlendirilmesi planlanmaktadır.

Refahın daha adil paylaşımı, demokratik hakların korunması, hukuk sisteminin uygun işleme, nitelikli eğitim ve sağlık olanaklarına erişim ve sürdürülebilir çevre gibi ekonomik kalkınmanın diğer sacayaklarına dair politikaların çeşitliliğinde yaşanan artış dikkat çekmektedir.

On Birinci Kalkınma Planı dahilinde uygulanacak politikalarla birlikte GSYH'nin 2023'te 1 trilyon 80 milyar dolara, kişi başına düşen GSYH'nin ise 12 bin 484 dolara çıkarılması hedeflenmektedir. 2023 için ihracat hedefi 226,6 milyar dolar iken yüksek teknolojlili sanayilerin imalat sanayii ihracatındaki payının yüzde 3,2'den yüzde 5,8'e

çıkartılması amaçlanmaktadır. Savunma sanayiindeki yerlilik oranının yüzde 65'ten yüzde 75'e çıkartılması kritik hedefler arasındadır. Turist sayısını ve turist başına gelirleri arttırıcı politikalar devreye sokularak turizm gelirlerinin 29,5 milyar dolardan 65 milyar dolara çıkartılması dikkat çeken bir diğer hedefdir.

On Birinci Kalkınma Planı dönemi kapsamında gelir dağılımı eşitsizliği ve görelî yoksulluk oranlarında kayda değer düşüşler yaşanması hedeflenmektedir. Öte yandan eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde anlamlı iyileşmeler yaşanması da amaçlanmaktadır.

TABLO 2. ON BİRİNCİ KALKINMA PLANI'NDA YER ALAN SEÇİLİ HEDEFLER		
GÖSTERGELER	2018	2023 HEDEFİ
GSYH (Cari, Milyar Dolar)	784	1.080
Kişi Başına GSYH (Cari, Dolar)	9.632	12.484
İstihdam (Milyon Kişi)	28,7	33
İşsizlik Oranı	11	9,9
Ekonomik Büyüme (Yüzde)	4,9*	4,3**
İhracat (Milyar Dolar)	167,9	226,6
İthalat (Milyar Dolar)	223	293,5
İmalat Sanayii/GSYH (Yüzde)	19,1	21
Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı (Yüzde)	3,2	5,8
Toplam Kredilerde Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Payı (Yüzde)	4,8	13
İş Yapma Kolaylığı Endeksi Sıralaması	43	30
Lojistik Performans Endeksinde Türkiye'nin Sırası	47	25
Savunma Sanayii Yerlilik Oranı (Yüzde)	65	75
Kırmızı Et Üretim Miktarı (Milyon Ton)	1,12	1,70
Yağlı Tohum Üretimi (Milyon Ton)	4,02	5,40
Turizm Geliri (Milyar Dolar)	29,5	65
AR-GE Harcamalarının GSYH'ye Oranı (Yüzde)	0,96	1,8
Gini Katsayısı	0,405	0,38
Görelî Yoksulluk (Yüzde)	20,1	18
Mineral Atıklar Hariç Kişi Başına Üretilen Tehlikeli Atık Miktarı (Ton)	15	11
Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranı (Yüzde)	6,2	8
On Bin Kişiye Düşen Hasta Yatağı Sayısı	27,9	30
Yüz Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	186	230

Kaynak: On Birinci Kalkınma Planı

* 2014-2018 döneminin ortalaması

** 2019-2023 döneminin ortalaması

EKONOMİK BÜYÜME VE İSTİHDAM

Türkiye ekonomisi Ağustos 2018’de yaşadığı kur şokunun etkilerini özellikle 2019’un ilk yarısında hissetmeye devam etti. Ekonomik büyüme yavaşlarken işsizlik oranları arttı. Ancak kur, faiz ve enflasyon cephelerinde yaşanan iyileşmenin etkisiyle Türkiye ekonomisi ikinci yarıda daha iyi bir performans sergiledi. Sene başında negatif büyüme tahminleriyle yola çıkan birçok uluslararası kurum dengelenme sürecinde yapılan başarılı hamleler sonrası Türkiye ekonomisine dair büyüme tahminlerini yukarı doğru revize etmek durumunda kaldı.

Türkiye ekonomisi 2019’un birinci çeyreğinde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 2,3 daraldı. İç talebin zayıfladığı bu dönemde hanehalkı nihai tüketim harcamaları yüzde 4,9 oranında düştü. Yatırım kalemi olarak da adlandırılan gayrisafi sabit sermaye oluşumu da yüzde 12,1 oranında düştü. Devletin nihai tüketim harcamaları aynı dönemde yüzde 6,6 artış kaydederek büyümenin daha fazla daralmasının önüne geçti. İhracat artarken ithalatın gerilemesi ekonomik büyümeyi ayakta tutmaya çalışan bir diğer faktör oldu. Sonuç olarak 2019’un birinci çeyreğinde kamu tüketim harcamaları ve net ihracat büyümeyi destekleyen temel faktörler olurken yatırımlar ve hanehalkı tüketim harcamaları büyümeyi aşağıya çeken performans sergiledi. Sanayi, tarım ve hizmet sektörünün arasında sadece tarımın büyümeye katkısı pozitif oldu.

İkinci çeyrekte daralma devam etti. Büyüme rakamı yüzde -1,6 olarak gerçekleşti. Bu dönemde hanehalkı tüketim harcamalarındaki düşüş ilk çeyreğe göre yavaşladı. Yatırımlardaki daralma ise daha belirginleşti. Yükselen faizler ve kur şokunun yaratmış olduğu belirsizlikler yatırımların yüzde 22,4 oranında daralmasına neden oldu. Öte taraftan devletin nihai tüketim harcamaları yüzde 3,3’lük bir artış kaydetti. Net ihracat ikinci çeyrekte de büyümeyi pozitif etkilemeye devam etti.

TABLO 3. HARCAMA KALEMLERİNİN GELİŞİM HIZI* (YÜZDE)

HARCAMA KALEMLERİ	BİRİNCİ ÇEYREK	İKİNCİ ÇEYREK	ÜÇÜNCÜ ÇEYREK
Hanehalkı Tüketim Harcamaları	-4,9	-1,0	1,5
Kamu Tüketim Harcamaları	6,6	3,4	7,0
Yatırımlar	-12,1	-22,4	-12,6
Mal ve Hizmet İhracatı	8,9	8,1	5,1
Mal ve Hizmet İthalatı	-29,4	-17,0	7,6
GSYH	-2,3	-1,6	0,9

Kaynak: TÜİK

* Önceki yılın aynı çeyreğine göre

İlk çeyrekte yüzde 3,9 gerileyen imalat sanayii ikinci çeyrekte yüzde 2,6'lık bir yavaşlama yaşadı. Hizmetler sektöründe ise yılın ilk çeyreğinde yüzde 3,4 olarak görülen yavaşlama ikinci çeyrekte daha sınırlı kalarak yüzde 0,1 olarak gerçekleşti. Tarım sektörü ise bu dönemde yüzde 4,2 oranında büyüdü.

Enflasyonun sene başında tahmin edilenden daha hızlı gerilemesinin yanı sıra FED'in 2019'da faizleri düşürmeye başlaması Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının (TCMB) politika faizlerini hızla aşağıya çekmesinin önünü açtı. Politika faiz oranlarının gerilemesi zamanla piyasadaki tüketici ve ticari kredilerin faiz oranlarında da hissedilir düşüşleri tetikledi. Türkiye-ABD ilişkilerinin diplomatik adımlarla daha rasyonel zemine doğru kayması döviz kurları üzerindeki baskıyı azalttı. Bir önceki yıla kıyasla 2019'da döviz kurları görece istikrarlı bir patikaya oturdu. Faizlerdeki düşüş ve döviz kurlarındaki istikrarlı seyir piyasaların belli oranda canlanmasını sağladı.

Bu canlanmanın ilk etkileri üçüncü çeyrekte görülmeye başladı. Türkiye ekonomisi 2019'un üçüncü çeyreğinde yıllık bazda 0,9 oranında büyüdü. Bu, kur şokunun sonrasındaki üç çeyreğin ardından gelen ilk yıllık bazlı pozitif büyüme rakamıydı. Hanehalkı tüketim harcamaları bu çeyrekte pozitif büyümeye döndü. Yatırım harcamaları üçüncü çeyrekte negatif büyüme yaşasa da daralma hızı bir önceki çeyreğe göre azaldı. Kamu tüketim harcamalarındaki artış oranı yüzde 7 oldu. İhracatın artış oranı bu çeyrekte yavaşlarken ithalat yıllık bazda yükselişe geçerek büyüme rakamını aşağıya çekti.

Sanayi sektörü üçüncü çeyrekte yüzde 1,6 büyürken hizmetler sektöründeki büyüme yüzde 0,6 ile sınırlı kaldı. Bu iki ana sektörde yaşanan ılımlı canlanma genel olarak ekonomik büyümeyi pozitif taşıdı. 2019'un tamamında iyi performans gösteren tarım sektörü bu çeyrekte yıllık bazda yüzde 3,8'lik bir büyüme kaydetti.

Faizlerdeki düşüşün tüketim ve yatırım harcamalarını canlandırmaya başlamasının yanı sıra baz etkisinin ortaya çıkmasıyla yılın dördüncü çeyreğinde büyümenin hızlanacağı beklenmektedir. Birçok öncü gösterge büyümenin dördüncü çeyrekte hızlanacağını işaret etmektedir. Böylelikle Türkiye'nin 2019'un genelini pozitifte kapatması sürpriz olmayacaktır.

Ticaret savaşları, Brexit süreci ve artan jeopolitik risklerin meydana getirdiği belirsizlik ortamı 2019'da küresel büyümenin yavaşlamasına neden oldu. 2018'e

kiyasla birçok G20 ülkesinde büyüme rakamları 2019'da geriledi (bkz. Tablo 4). Ticaret savaşları özellikle imalat sanayii üretimini ve ticaret hacimlerini hissedilir oranlarda aşağıya çekti.

TABLO 4. G20 ÜLKELERİNİN BÜYÜME ORANLARI (2019, YÜZDE)			
ÜLKELER	I. ÇEYREK	II. ÇEYREK	III. ÇEYREK
Çin	6,4	6,2	6,0
Endonezya	5	5	5,02
Hindistan	5,8	5	4,5
ABD	2,7	2,3	2,1
Hollanda	1,7	1,8	1,9
Güney Kore	1,7	2,0	2
Suudi Arabistan	1,7	0,5	-
Kanada	1,4	1,6	-
Avustralya	1,7	1,4	-
Fransa	1,3	1,4	1,4
Avrupa Birliği	1,3	1,2	1,2
İngiltere	1,8	1,3	1
Brezilya	0,5	1	-
Japonya	1	0,9	1,3
Rusya	0,5	0,9	1,7
Güney Afrika	0	0,9	-
Almanya	0,9	0,3	0,5
İtalya	-0,1	0,1	0,3
Meksika	1,2	-0,9	-0,3
Türkiye	-2,3	-1,6	0,9
Arjantin	-6,2	-5,8	-

Kaynak: Trading Economics

Başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere birçok uluslararası kurum ve kuruluş yıl boyunca küresel büyüme tahminlerini aşağıya çekmek zorunda kaldı.¹ IMF, Dünya Ekonomik Görünüm Raporu'nda açıkladığı küresel büyüme beklentisini yüzde 3,2'den yüzde 3'e, 2020 içinse yüzde 3,5'ten yüzde 3,4'e düşürdü (bkz. Tablo 5).² IMF birçok ülkenin aksine Türkiye'ye yönelik büyüme beklentisini artırdı. IMF, Türkiye için gerçekleştirdiği bu revizyona yönelik yaptığı açıklamada genişletici maliye politikası, banka kredileri, net ihracatın katkısı ve daha olumlu hale gelen piyasa duyarlılığı neticesinde ekonomik büyümenin yılın ikinci yarısında toparlanmasının beklediğinin altını çizdi. Kurum Türkiye'ye yönelik yüzde -2,5'lik büyüme beklentisini yüzde 0,2'ye revize etti.

1. Nurullah Gür, "Küresel Ekonomi Çatırıyor", *Sabah*, 18 Ağustos 2019.

2. *World Economic Outlook-October 2019*, (IMF Report, 2019), s. 14.

TABLO 5. IMF BÜYÜME TAHMİNLERİ (2019-2020, YÜZDE)

ÜLKELER	2019	2020
Çin	6,1	5,8
Hindistan	6,1	7,0
Endonezya	5,0	5,1
Güney Kore	2,0	2,2
Hollanda	1,8	1,6
Avustralya	1,7	2,3
Kanada	1,5	1,8
Fransa	1,2	1,3
Avrupa Birliği	1,2	1,4
İngiltere	1,2	1,4
Rusya	1,1	1,9
Brezilya	0,9	2,0
Japonya	0,9	0,5
Güney Afrika	0,7	1,1
Almanya	0,5	1,2
Meksika	0,4	1,3
Türkiye	0,2	3,0
İtalya	0,0	0,5
Arjantin	-3,1	-1,3
Dünya	3,0	3,4

Kaynak: IMF World Economic Outlook (Ekim 2019)

Ağustos 2018'de yaşanan kur şokunun istihdam piyasası üzerinde negatif etkileri oldu. 2018'in üçüncü çeyreğinde yükseliş trendi belirginleşen işsizlik oranı Ocak 2019'da yüzde 14,7'ye çıktı. Bu durum küresel finans krizinin etkilerinin yaşandığı Şubat 2009'dan sonra kayda geçen en yüksek işsizlik oranıydı. Ağustos 2018'de 29,3 milyon olan istihdam seviyesi Ocak 2019'da 27,1 milyona geriledi (bkz. Tablo 6).

Şubat'ta da yüzde 14,7'de kalan işsizlik oranı sonraki üç aylık dönemde kademeli olarak azalarak yüzde 12,8'e geriledi (bkz. Grafik 1). Ancak işsizlik oranları ikinci çeyrek ve üçüncü çeyreğin başında yaşanan iç ve dış politika kaynaklı belirsizliklerin etkisiyle yeniden yükselmeye başladı. İşsizlik oranı (bu yıllık çalışmasının kaleme alındığı sıra yayımlanan en güncel verilere göre) Ağustos'ta yüzde 14'e yükseldi. Sonuç olarak ekonomik dengelenme sürecinin devam ettiği 2019'da ekonomik aktivitenin yavaşlamasıyla beraber gerek konjonktürel gerekse yapısal nedenlerden işsizlik seviyesinde artışlar yaşandığı görülmektedir.

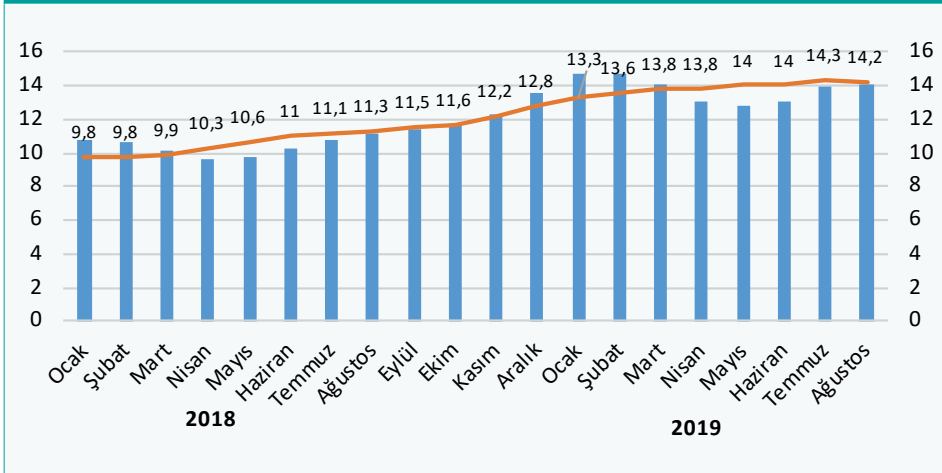
TABLO 6. İSTİHDAM GÖSTERGELERİ* (2019)

AYLAR	15 YAŞ VE YUKARI YAŞTAKİ NÜFUS (BİN)	İŞ GÜCÜ (BİN)	İSTİHDAM EDİLENLER (BİN)	İŞSİZ (BİN)	İŞ GÜCÜNE KATILMA ORANI (YÜZDE)	İŞSİZLİK (YÜZDE)
Ocak	61.017	31.825	27.157	4.668	52,2	14,7
Şubat	61.101	32.084	27.355	4.730	52,5	14,7
Mart	61.177	32.339	27.795	4.544	52,9	14,1
Nisan	61.261	32.401	28.199	4.202	52,9	13
Mayıs	61.342	32.426	28.269	4.157	52,9	12,8
Haziran	61.426	32.766	28.512	4.253	53,3	13
Temmuz	61.507	33.113	28.517	4.596	53,8	13,9
Ağustos	61.591	33.180	28.529	4.650	53,9	14

Kaynak: TÜİK

* Mevsim etkilerinden arındırılmamış temel iş gücü göstergeleridir.

GRAFİK 1. İŞSİZLİK ORANI (YÜZDE)

Kaynak: TÜİK

2019'da ekonomik aktiviteyi canlandırmak ve istihdamı arttırmak için çeşitli teşvikler açıklanmıştır. Bu kapsamda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı "İstihdam Seferberliği 2019 Teşvikleri"ni ortaya koyarak bu teşvikleri üç başlık altında sunmuştur: Bunlardan ilki Nisan 2019'un sonuna kadar geçerli olacak yeni istihdamda ücret desteğiyle her ilave istihdam için ilk üç ay ücret, vergi ve SGK primlerini devletin ödemesidir. Aralık 2020'ye kadar her ilave istihdam için on iki-on sekiz ay süreyle SGK primleri ve vergiyi devlet karşılamaktadır. Son olarak iş yerinde çalışma sürelerini geçici olarak azaltmak durumunda kalan işverenlere üç ay boyunca azaltılan süreye ilişkin çalışanların ücretinin devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiştir.³

3. "İstihdam Seferberliği 2019", Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, <http://istihdamseferberligi.tobb.org.tr>, (Erişim tarihi: 17 Eylül 2019).

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) ile Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) “Yurtdışı Pazar Destek Programı” ve “İhracata İlk Adım Seferberliği İşbirliği Protokolü” imzalayarak ilk kez yurt dışına çıkacak KOBİ'lere veya yurt dışı pazar payını arttırmak isteyen işletmelere 300 bin TL'ye kadar destek sağlamaya başlamıştır. Bu destekler kapsamında personel gider, yazılım, donanım ve tanıtım giderleri desteği gibi pek çok destek yer almaktadır.⁴

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yürütülen İleri, Verimli, Milli Endüstri (İVME) Finansman Paketi ise ihracat ve imalat sanayii odaklı bir finansman desteğidir. Bu paketle bir yandan Türkiye'nin ara mallardaki ithalata olan bağımlılığının azaltılması hedeflenirken diğer yandan da ihracat potansiyeli olan ve istihdam oluşturacak firmalar desteklenerek yerli ve milli üretimin artırılması amaçlanmaktadır.⁵

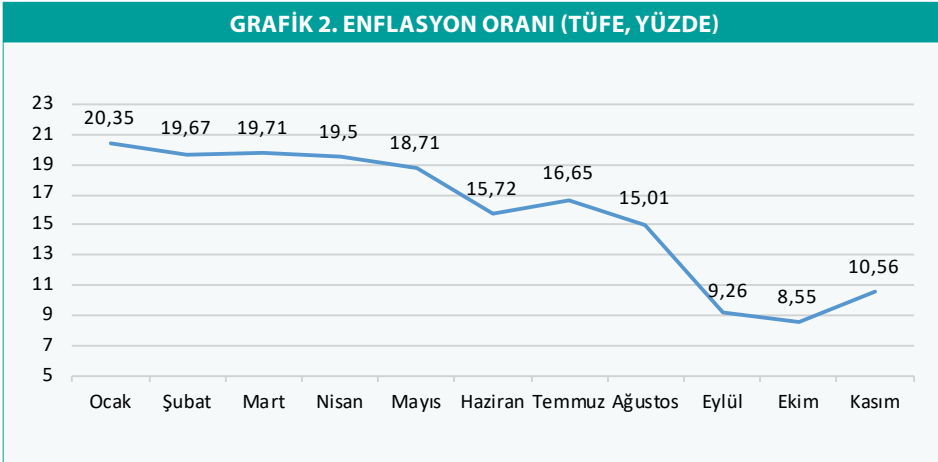
4. Musab Turan ve Abdulsalam Durdak, “TİM ve KOSGEB Arasında İhracatta İlk Adım Seferberliği”, Anadolu Ajansı, 14 Eylül 2019.

5. Nurullah Gür, “İVME Desteği”, *Sabah*, 26 Mayıs 2019.

ENFLASYON VE PARA POLİTİKASI

Ağustos 2018'de yaşanan kur şokunun akabinde Ekim 2018'de yüzde 25,24 düzeyine kadar yükselen enflasyon Ocak 2019 itibarıyla yüzde 20,35 seviyesine kadar geriledi. Enflasyon oranı 2019'un ilk dört ayında görece yatay bir seyir izledikten sonra Haziran'da yaklaşık 3 puanlık düşüşle yüzde 15,72'ye seviyesine indi. Enflasyon oranını Eylül'de yaklaşık 6 puan azalarak tek haneli rakamları gördü ve düşüş Ekim'de de devam etti. Kasım'da ise enflasyon yönünü yukarıya çevirerek yüzde 10,56'ya yükseldi (bkz. Grafik 2). Enflasyonun Aralık'ta da yükselmesi ve yılı yüzde 11-12 bandında bitirmesi beklenmektedir.

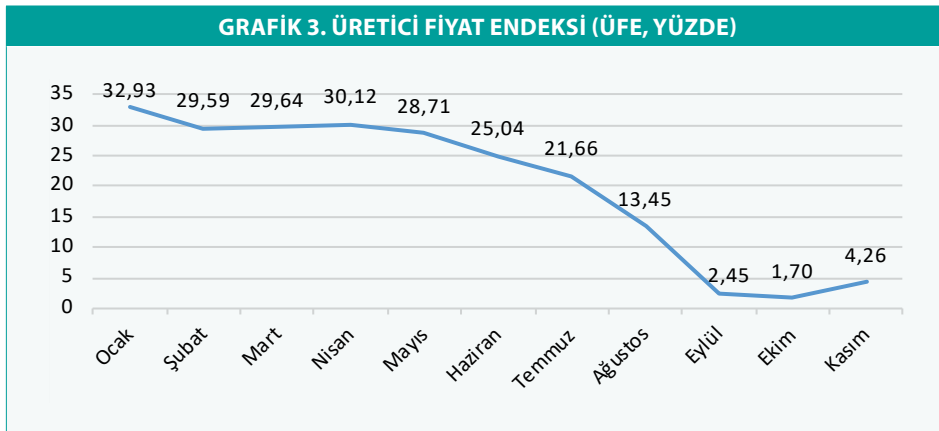
Kur şokunun akabinde Eylül 2018'de yüzde 46,15 seviyesine kadar yükselen üretici enflasyonu (ÜFE, Üretici Fiyat Endeksi) ise 2019'un ilk beş ayında genel olarak yüzde 30 düzeyinde yatay bir seyir izledikten sonra hızla düşmeye başladı. Özellikle Eylül'de yaşanan dramatik düşüşle birlikte ÜFE yüzde 2,45'e kadar geriledi. Düşüş Ekim'de de devam ederek yüzde 1,70 düzeyine geldi. Kasım'da ise ÜFE yüzde 4,26'ya yükseldi.

Kaynak: TÜİK

Enflasyonda yaşanan dramatik düşüşün arka planında baz etkisi ve 2019'daki gayri-enflasyonist ortam bulunmaktadır.⁶ İlk olarak 2018'de kurda yaşanan dramatik yükselişle üretici maliyetleri ciddi şekilde arttı ve dolar cinsinden şirket bilançoları bozuldu. Söz konusu maliyet ve/veya bilanço şokları nedeniyle firmalar sattıkları ürünlere ciddi zamlar yaptı. Böylece firmalar karlılıklarını ve/veya dolar cinsinden bilanço değerlerini korumaya çalıştı. Ayrıca ilgili dönemde belirsizliğin ciddi şekilde artması bazı firmalara yaşadıkları maliyet ve/veya bilanço şoklarının ötesinde sattıkları ürünlere zam yapmaları hususunda alan açtı.

Firmalar yaşadıkları kur şokuna oldukça hızlı ve güçlü bir şekilde cevap verdiler. Gerek kur şoku gerekse ona verilen cevap tek seferlik gelişmeler olduğundan kur şokunun enflasyon üzerindeki direkt etkisi Ekim 2018'de büyük oranda sonlanmıştır. Daha sonraki süreçte aylık enflasyon oranları uzun vadeli ortalamasına ciddi oranda yaklaşmıştır. Bu çerçevede aylık enflasyon Kasım-Aralık 2018'de uzun vadeli seyrinin epey altında gerçekleşirken 2019'la birlikte uzun vadeli seyrine az veya çok dönmüştür. Örneğin Ocak-Mart'ta aylık enflasyon 2003-2018 döneminde ortalama yüzde 0,79 iken 2019'da yüzde 0,75 olarak gerçekleşmiştir. Ağustos-Ekim arasında ise ortalama aylık enflasyon 2003-2017 döneminde yüzde 0,98 iken 2018'de yüzde 3,76'ya yükselmiş, 2019'da ise yüzde 1,28'e kadar düşmüştür. Yıllık enflasyon son bir yılda fiyatlarda yaşanan değişimi gösterdiği için de yıllık enflasyon tam da 2018'de enflasyonda yaşanan zıplamanın gerçekleştiği ayda ciddi şekilde düşerek tek haneli rakamlara geri dönmüştür. Yıllık enflasyonun bu şekilde düşmesine literatürde baz etkisi denilmektedir ki Türkiye'de enflasyonun 2019'da gösterdiği seyir söz konusu baz etkisinin mükemmel bir örneğidir. Öyle ki Eylül 2019'da enflasyonun tek haneli rakamlara düşeceği aylar öncesinden tahmin edilmiş ve bu gerçekleşmiştir. Enflasyonun yine aynı baz etkisi nedeniyle Kasım ve Aralık 2019'da bir nebze yükselmesi ve 2020'nin ilk yarısında da enflasyonun tek haneli rakamlara kalıcı bir şekilde gerilemesi beklenmektedir.

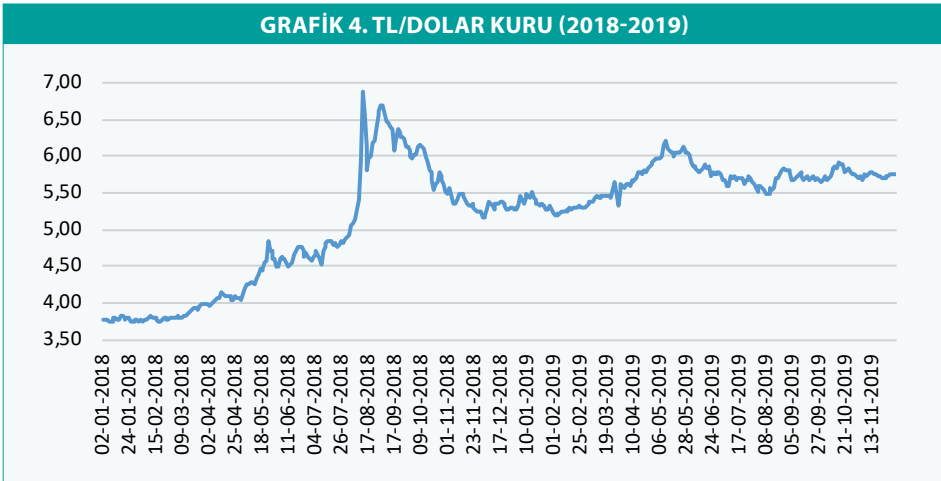

Kaynak: TÜİK

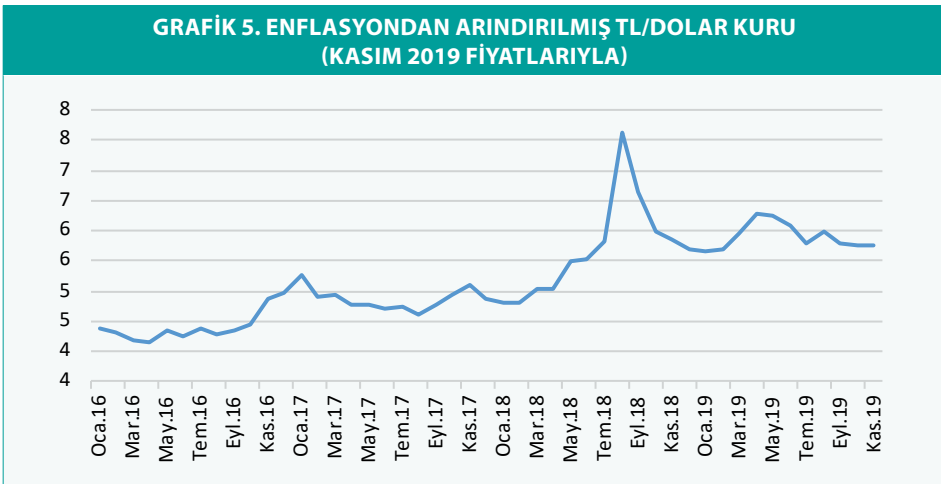
6. Mevlüt Tatlıyer, "Enflasyon ve GSYH'nin Seyri", *Sabah Perspektif*, 7 Eylül 2019.

İkinci olarak baz etkisinin gerçekleşebilmesi için ülkede gayri-enflasyonist bir ortamın bulunması gerekmektedir. Zira fiyatların artma eğiliminde olduğu bir süreçte baz etkisi de kendisini gösteremeyecektir. Bu çerçevede 2019'da Türkiye'de gerek kur şokunun tek seferlik direkt etkisinin hızlıca ortadan kalkması gerekse yaşanan ekonomik durgunluk nedeniyle fiyatlarda herhangi bir artış eğilimi ortaya çıkmamıştır. Bu durum baz etkisinin kendisini tam olarak gösterebilmesine neden olmuştur.

2018'de yaşanan finansal saldırılar neticesinde ciddi bir yükseliş ve dalgalanma yaşayan TL/dolar kuru 2019'un özellikle ikinci yarısında istikrarlı ve durağan bir seyir izleyip genel olarak 5,60-5,80 TL bandında seyretti (Grafik 4). Nominal kurun bu şekilde yatay bir seyir izlemesi Türkiye ile ABD arasındaki enflasyon farkı nedeniyle reel kurun (enflasyondan arındırılmış kur) Ağustos 2018'deki kur şokundan önceki (Temmuz 2018) düzeyine dönmesini sağladı.

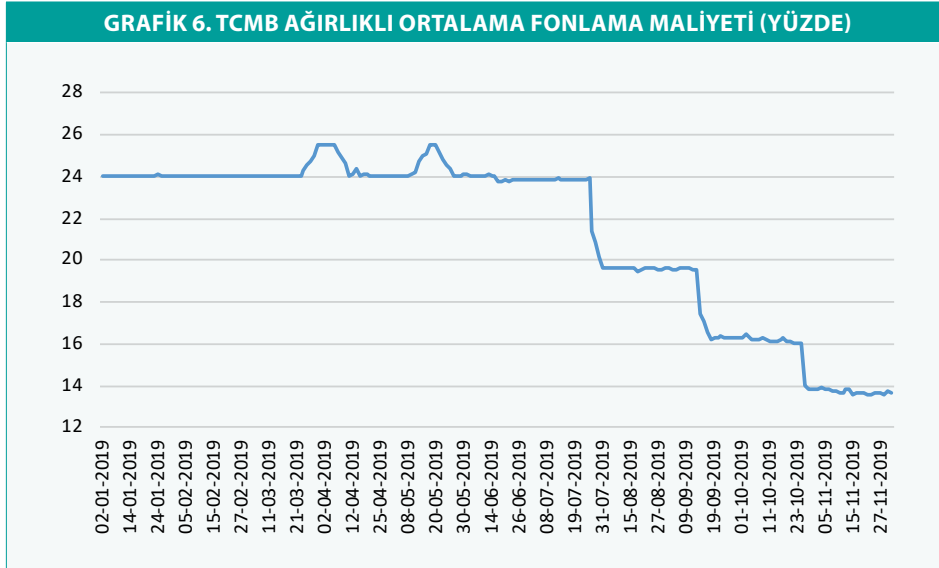
Kaynak: TCMB

Kaynak: TCMB, TÜİK, US Bureau of Labor Statistics ve yazarın kendi hesaplamaları
Not: TL/dolar kuru hem Türkiye hem de ABD'deki enflasyondan arındırılmıştır.

TCMB kur şoku akabinde politika faiz oranını yüzde 24'e kadar yükseltti. Enflasyon oranı Ekim 2018'de yüzde 25,2'ye yükseldikten sonra Kasım ve Aralık 2018'de hızlı bir düşüşle yüzde 20,3 düzeyine kadar geriledi. 2019'un ilk beş ayında ise görece yatay bir seyir izlemekle birlikte yüzde 18,7'ye kadar düştü. TCMB enflasyonda yaşanan önemli düşüşe rağmen Ocak-Haziran 2019 döneminde gerçekleştirdiği toplantılarda herhangi bir faiz indirimine gitmedi. Bu durum enflasyonda yaşanan düşüşe paralel olarak ilgili süreçte reel faiz oranının ciddi şekilde yükselmesine neden oldu. Kasım 2018-Haziran 2019 arasında böylece reel faiz kabaca yüzde 2,4'ten yüzde 8,1'e kadar yükseldi. TCMB böylece birçok ülkede reel faiz oranlarının negatif olduğu ve gelişmekte olan ülkelerin yüzde 1-2 düzeyinde reel faiz sunduğu bir atmosferde aşırı sıkı bir para politikası uyguladı. Bu durum reel ekonomiye ve gelir dağılımına hatırı sayılır ölçüde zarar verdi.

2019'un ikinci yarısında uygulanan para politikası ise oldukça farklı bir karakterde oldu. Enflasyonda yaşanan düşüşün hızlanmasının da önemli katkısıyla Temmuz-Ekim 2019 sürecinde gerçekleşen toplantılarda TCMB politika faiz oranını toplamda tam 1.000 baz puan indirerek yüzde 24'ten yüzde 14'e düşürdü. Hatta Temmuz 2019'da gerçekleşen 425 baz puanlık faiz indirimi 2002'den bu yana uygulanmakta olan "enflasyon hedeflemesi rejimi" çerçevesinde TCMB'nin tek seferde yaptığı en büyük faiz indirimi oldu.⁷ TCMB böylece yılın ikinci yarısında genişlemeci bir para politikası uyguladı⁸ ve 2019'un ikinci yarısında Türkiye ekonomisinde yaşanan toparlanmaya hatırı sayılır düzeyde bir katkı sağladı.

Kaynak: TCMB

7. Mevlüt Tatlıyer, "Faiz Daha da Düşecek mi?", *Sabah Perspektif*, 3 Ağustos 2019.

8. Nurullah Gür, "Politika Faizi 14'e Gerileyebilir", *Sabah Perspektif*, 15 Eylül 2019.

KAMU MALİYESİ

Ağustos 2018’de yaşanan kur şoku 2019’un Türkiye ekonomisi açısından görece zor geçmesine neden olmuştur. Reel ekonomi yılın ilk yarısında daralırken ikinci yarısında toparlanmaya başlamıştır. Ekonomik aktivitenin özellikle yılın son çeyreğinde canlanmasına paralel olarak YEP’te Türkiye ekonomisinin 2019’u (yüzde 0,5 düzeyinde) büyüyerek kapatması beklenmektedir. Yaşanılan kur şokuna rağmen Türkiye ekonomisinin 2019’u pozitif ekonomik büyümeyle kapatmasının beklenmesinde ekonominin önemli bir kısmını teşkil eden kamunun uyguladığı genişlemeci para politikasının hatırı sayılır rolü bulunmaktadır. Yine ekonominin belkemiğini teşkil eden hanehalkına sağlanan teşviklerin de katkısıyla 2019’da harcamalarını ayakta tutmuş olması da reel ekonomiye ciddi düzeyde katkı sağlamıştır. Bu çerçevede 2019’da kamu harcamalarının yüzde 4,3 ve hanehalkı harcamalarının da yüzde 0,3 düzeyinde artması öngörülmektedir. Yatırım harcamalarının ise 2019’da (yüzde 10 seviyesinde) ciddi şekilde daralması beklenmektedir (bkz. Tablo 7).

TABLO 7. TEMEL MAKRO EKONOMİK GÖSTERGELER (YEP 2020-2022, YÜZDE)					
	2018	2019 (GT)	2020 (P)	2021(P)	2022 (P)
GSYH Büyümesi (1)	2,8	0,5	5,0	5,0	5,0
Toplam Tüketim (1)	1,2	0,9	4,6	3,1	3,3
Kamu	5,4	4,3	3,0	2,4	2,5
Özel	0,6	0,3	4,9	3,2	3,5
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı (1)	-0,6	-10,0	9,3	9,0	8,1
Kamu	0,9	-28,7	-14,0	2,9	4,9
Özel	-0,8	-7,0	12,1	9,5	8,3
Toplam Yurt İçi Tasarruf/GSYH	26,2	27,0	27,0	28,5	30,6
Kamu	1,7	-0,4	-1,0	-0,8	-0,6
Özel	24,4	27,4	28,0	29,4	31,2
Toplam Tasarruf-Yatırım Farkı/ GSYH (2)	-3,4	0,2	-1,1	-0,7	0,1
Kamu	-2,7	-3,7	-3,7	-3,5	-3,4
Özel	0,7	4,0	2,7	2,8	3,4

Kaynak: YEP (2020-2022)

Not: GT: Gerçekleşme Tahmini, P: Program, (1): Zincirlenmiş Hacim Endeksi Yüzde Değişim, (2): Toplam tasarruf-yatırım farkı ile cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmasıyla kaynaklanmaktadır.

Kamu harcamalarının 2019'da önemli ölçüde genişlemesine paralel olarak kamu borcunun (AB tanımlı genel devlet borç stoku) GSYH'ye oranı 2019'da 2 puandan fazla artarak yüzde 32,8'e yükselmiştir. Kamu gelirlerinin GSYH'ye oranının 2019'da –aynen 2018'de olduğu gibi– yüzde 33,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Ekonomik aktivitenin yavaşlaması ve sağlanan vergi teşviklerine bağlı olarak vergi gelirleri ve vergi dışı normal gelirlerin 2019'da toplamda 1,5 puan azalarak yüzde 17,8'e gerilemesi, buna karşılık faktör gelirlerinin yaklaşık 1,4 puanlık artışla yüzde 6,2'ye yükselmesi beklenmektedir.

Bütçe açığının ise 2019'da yüzde 3 düzeyinde gerçekleştiikten sonra 2020-2022 sürecinde yüzde 2,6'ya kadar gerilemesi beklenmektedir. Bütçe açığını geriletebilmek için ise kamu harcamalarının 2020-2022 döneminde hatırı sayılır ölçüde azaltılmasının hedeflendiği görülmektedir. Bu çerçevede kamunun faiz dışı harcamalarının GSYH'ye oranı 2019'da yüzde 33,8 olarak gerçekleştiikten sonra 2022'ye kadar 3,5 puanlık düşüşle yüzde 30,3'e gerilemesi öngörülmektedir. 3,5 puanlık düşüşün 1,5 puanının cari harcamalar ve 1,2 puanının da transfer harcamalarındaki azalmadan kaynaklanması hedeflenmektedir. Bu şekilde ilgili süreçte kamu borcunun GSYH'ye oranının yüzde 32 düzeyinde tutulması amaçlanmaktadır (bkz. Tablo 8).

Görülmektedir ki devlet 2019-2022 döneminde klasik anlamda konjonktür-karşıt bir maliye politikası uygulama amacındadır. Bu bağlamda kamu 2019'da ekonomik aktiviteyi canlandırabilmek adına genişlemeci bir maliye politikası izlemiştir. Uygulanan genişlemeci maliye politikası artan bütçe açığını ise ekonomik büyümenin yüzde 5 düzeyinde gerçekleşmesinin öngörüldüğü 2020-2022 döneminde harcamaları kısarak azaltmayı hedeflemiştir.

TABLO 8. GENEL DEVLET DENGESİ (GSYH'YE ORANI, YÜZDE)

	2018	2019 (GT)	2020 (P)	2021 (P)	2022 (P)
Gelirler	33,3	33,3	32,4	31,3	30,7
Vergiler	17,0	16,0	16,4	16,3	16,2
Vergi Dışı Normal Gelirler	2,3	1,8	1,6	1,6	1,6
Faktör Gelirleri	4,8	6,2	5,0	4,3	4,1
Sosyal Fonlar	9,1	9,3	9,1	8,9	8,7
Özelleştirme Gelirleri	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
Harcamalar	35,6	36,4	35,2	34,1	33,4
Faiz Dışı Harcamalar	33,5	33,8	32,2	31,0	30,3
Cari Harcamalar	16,0	16,6	16,0	15,2	14,8
Yatırım Harcamaları	3,8	2,7	2,2	2,1	2,1
Transfer Harcamaları	13,7	14,5	14,1	13,7	13,3
Stok Değişim Fonu	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Faiz Harcamaları	2,1	2,6	3,0	3,1	3,1
Genel Devlet Dengesi	-2,4	-3,0	-2,9	-2,8	-2,6

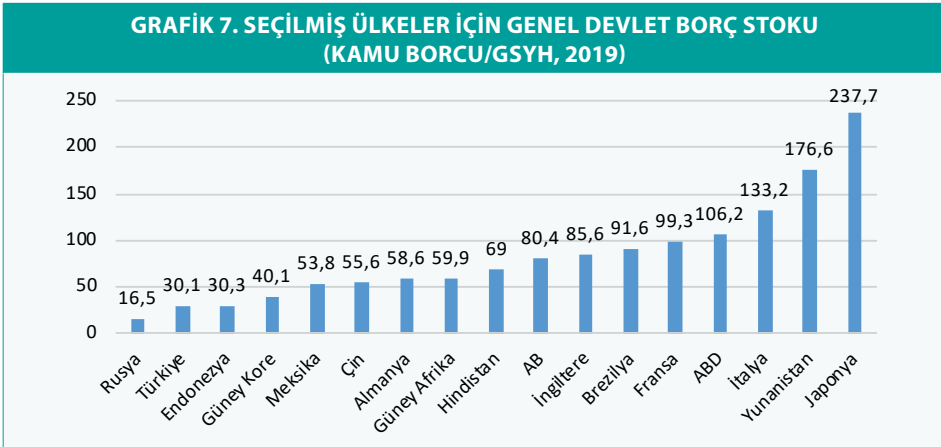
Faiz Giderleri Hariç Denge	-0,3	-0,4	0,1	0,3	0,4
Özelleştirme Giderleri Hariç Denge	-2,5	-3,2	-3,1	-3,0	-2,8
Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç Denge	-0,4	-0,6	-0,1	0,1	0,3
AB Tanımlı Genel Devlet Borç Stoku	30,4	32,8	33,2	32,5	32,3

Kaynak: YEP (2020-2022)

Not: GT: Gerçekleşme Tahmini, P: Program

Öte yandan kamu borcunun GSYH'ye oranında yaşanan yükselişe rağmen Türkiye halihazırda dünyadaki en az borçlu devletlerden birisidir. Grafik 7'de de görüldüğü gibi kamu borcunun GSYH'ye oranı Türkiye'de yüzde 30,1 iken diğer birçok ülkede yüzde 50'nin üzerindedir. Örneğin bu oran Almanya'da yüzde 58,6, İngiltere'de yüzde 85,6 ve İtalya'da yüzde 133,2'dir. Şu halde Türkiye 2000'lerde uygulanan disiplinli maliye politikasını bundan sonraki süreçte aynen devam ettirmekle kamu borcunun GSYH'ye oranını yüzde 30'lar düzeyinde tutmaya çalışmaktadır.

2019'da ekonomik aktiviteyi canlı tutabilmek adına kamu harcamalarında gerçekleştirilen görece canlı artışın yanı sıra devlet çeşitli vergi indirimleriyle de hanehalkını tüketime teşvik etti. Bu çerçevede 1 Kasım 2018'de hayata geçirilen ve 2018 sonuna kadar sürecek olan vergi indirimleri önce 31 Mart'a⁹ sonra da 30 Haziran'a kadar uzatıldı. Konut ve iş yerlerinde KDV ve tapu harcı indirimleri ise 31 Aralık 2019'a kadar uzatıldı.¹⁰ Vergi indirimleri kapsamında örneğin mobilya sektöründe KDV yüzde 18'den yüzde 8'e düşürülürken çamaşır makinesi ve buzdolabı gibi beyaz eşyalarda ÖTV sıfırlandı. Yine binek otomobillerde 15 puanlık ÖTV indirimi gerçekleşti.

Kaynak: IMF

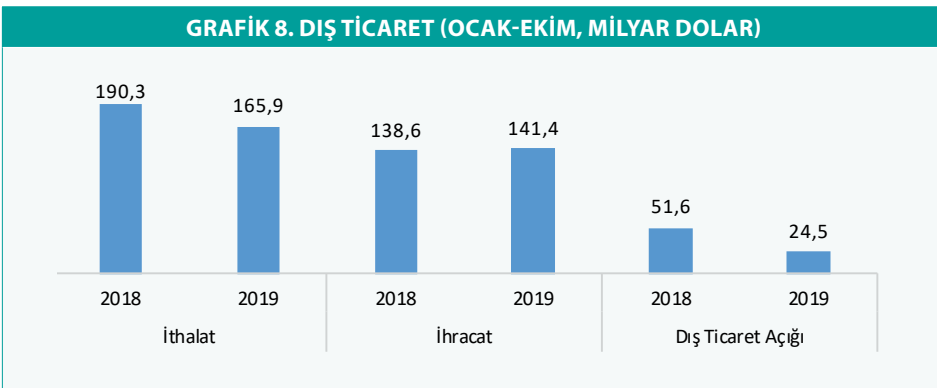
9. "ÖTV ve KDV İndirimleri Uzatıldı", Bloomberg, 21 Mart 2019.

10. "Vergi İndirimlerinde Süre Uzatımı, Vergi | KDV ve ÖTV Bülteni - 2019/15 | KDV - ÖTV - Vergi İndirimi", PwC Türkiye, <https://www.pwc.com.tr/tr/hizmetlerimiz/vergi/dolayli-vergi/bultenler/kdv-otv-bultenleri/2019/vergi-indiriminde-sure-uzatimi.html>, (Erişim tarihi: 3 Aralık 2019).

DIŞ TİCARET

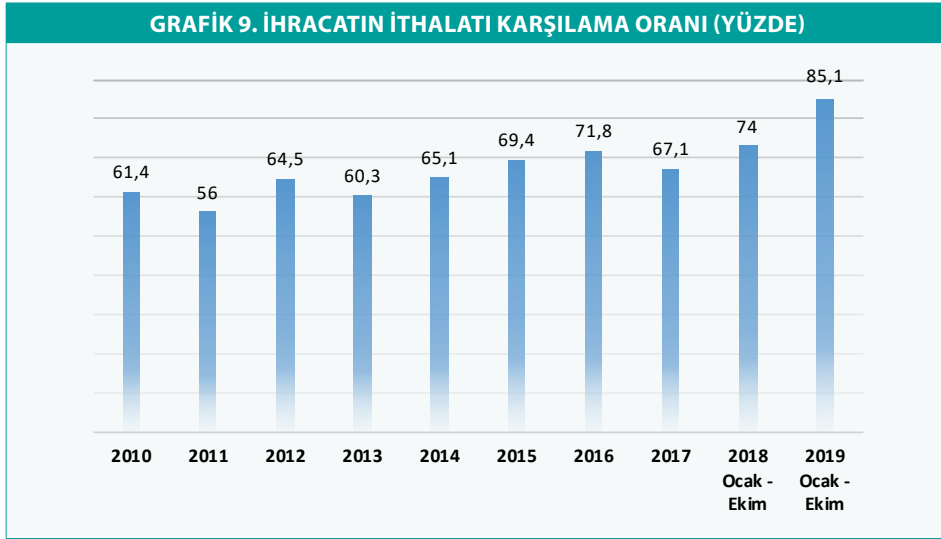
Türkiye'nin dış ticaret ve özde ihracat performansı –kur şokunun etkisinin yanında– bölgesel ve küresel meselelerden önemli oranda etkilendi. Küresel gelişmeler içerisinde ABD-Çin arasında teknolojik soğuk savaş olarak tanımlanan ticaret savaşı, Brexit kararı sonrası İngiltere'nin ayrılma yönünde yaşadığı belirsizlik ve Avrupa bölgesi olmak üzere dünya ekonomisindeki yavaşlama Türkiye'nin dış ticaretini de etkiledi. Bu belirsizlik ve risklerin üstüne 2018'de yaşanan kur şoku dalgası Türkiye ekonomisinin genel seyrini değıştirdi ve dış ticaret de bundan etkilendi. İthalat kanadındaki daralma ve ihracattaki hafif yükseliş dış ticaret açığında kendini gösterdiğinden özellikle cari açık ciddi şekilde azaldı. Bunun temelinde bir taraftan ekonomik yavaşlamadan kaynaklı ithalat talebinin azalması etkili olurken diğer taraftan rekabetçi TL sayesinde ihracatçının kazandığı avantaj bulunmaktadır.

Bu çalışma hazırlanırken Ocak-Ekim 2019 dönemine ait dış ticaret verileri açıklanmış olduğundan bu veriler doğrultusunda analiz yapıldı. Türkiye ekonomisinde yılın ilk on ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat dolar bazında yüzde 2 artış kaydetti. Bu dönemde ihracat 138,7 milyar dolardan 141,4 milyar dolara yükseldi. İthalat ise yüzde 12,8'lik bir düşüşle 165,9 milyar dolara geriledi. İthalatın gerilemesi ve ihracatta yaşanan artış dış ticaret dengesine son derece olumlu olarak yansiyarak Ocak-Ekim döneminde dış ticaret açığı geçen yıla göre yüzde 52,5 düzeyinde azaldı. Böylece Ocak-Ekim 2018 döneminde 51,6 milyar dolar olan dış ticaret açığı 2019'un aynı döneminde 24,5 milyar dolara kadar geriledi (bkz. Grafik 8).

Kaynak: TÜİK

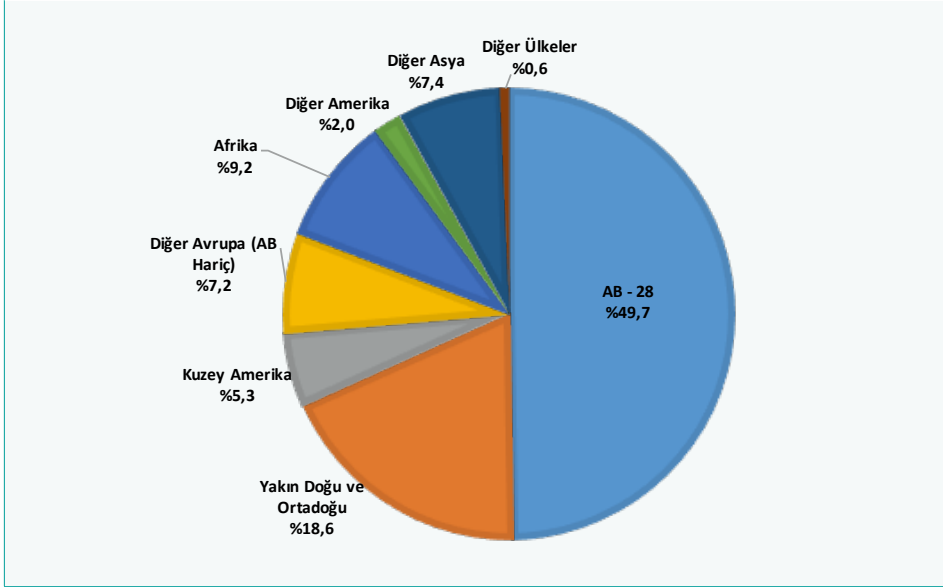
Dış ticaret göstergelerinde kullanılan başlıca parametrelerden biri ihracatın ithalatı karşılama oranıdır. Tablo 8'de yıllar itibarıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde olarak verilmektedir. Ocak-Ekim 2018 döneminde ihracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 72,9 seviyesinden 2019'da yüzde 85,2'ye ulaştı. İthalattaki daralmayla ihracatın ithalatı karşılama oranı önemli ölçüde arttı. Bu durumun bir yansıması mahiyetinde görülecek olan ihracatın ithalatı karşılama oranı da yüksek seviyesini korudu ancak Ekim'de hafif bir düşüş yaşandı.

Kaynak: TÜİK

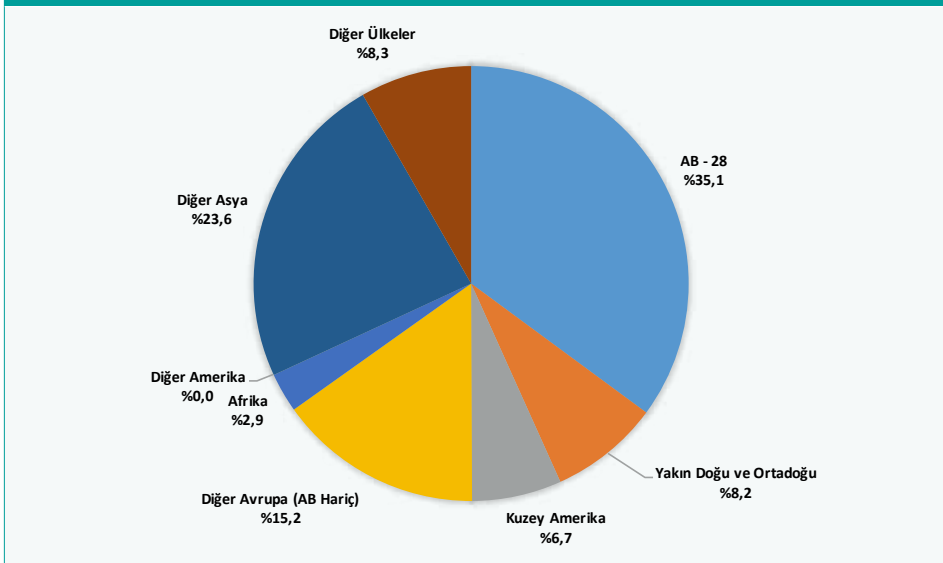
Türkiye'nin Ocak-Ekim 2018 döneminde ihracatına pozitif katkı sunan ülkeler bir önceki yıl ile önemli oranda benzerlik sergilemektedir. Ocak-Ekim 2019 döneminde Türkiye'nin en fazla ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında Almanya, Birleşik Krallık, İtalya ve Irak ilk sıralarda yer almıştır. Sırasıyla Almanya'ya 12,8 milyar dolar, İngiltere'ye 9,1 milyar dolar, İtalya'ya 7,7 milyar dolar ve Irak'a da 7,1 milyar dolar ihracat gerçekleştirilmiştir. Bu ülkelerden sonra en fazla ihracat yapılan ülkeler sırayla ABD, İspanya, Fransa ve Hollanda'dır. Görüldüğü üzere Irak dışında Türkiye'nin ihracat pazarının başında AB ülkeleri bulunmaktadır.

Bir önceki yıla göre ihracat Almanya'ya yüzde 4,95, Birleşik Krallık'a yüzde 1,4, İtalya'ya yüzde 2,6 ve ABD'ye yüzde 0,8 düşüş kaydetti. Kur şoku sonrasında TL'nin ihracat açısından daha rekabetçi seviyelere gelmesi ihracat rakamlarını yukarıya çekti. Ancak başta Almanya olmak üzere birçok AB ülkesinde küresel gelişmelerden kaynaklı ekonomik yavaşlama yaşanması Türkiye'nin TL'nin değer kaybetmesiyle elde ettiği rekabetçilik avantajından tam olarak istifade edememesine neden oldu. İhracat rakamlarında Irak'a yüzde 5,8, Fransa'ya yüzde 4,35, Hollanda'ya yüzde 15 ve Belçika'ya yüzde 11 oranında artış oldu. Rusya, BAE, İsrail, Romanya, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ihracat pazarlarında artışlar olurken İran, Çin, Belçika ve Bulgaristan'a ise düşüş yaşandı.

GRAFİK 10. ÜLKE GRUPLARININ İHRACATTAKİ PAYLARI (YÜZDE, OCAK-EKİM 2019)

Kaynak: TÜİK

Grafik 10'da ülke gruplarının ihracatta Ocak-Ekim dönemine ilişkin verileri gösterilmektedir. Bir önceki yıla göre ihracatta AB'nin payı yüzde 50,3'ten yüzde 49,7'ye geriledi. Buna karşılık Yakın Doğu ve Ortadoğu ülkelerinin payı ise yüzde 17,5'ten yüzde 18,6'ya yükseldi. Afrika'nın payı yüzde 9,2 olurken Diğer Asya'nın payı da yüzde 7,4 oldu. Diğer ülke gruplarında ise ciddi değişimlerden ziyade ufak farklılıklar yaşandı.

GRAFİK 11. ÜLKE GRUPLARININ İTHALATTAKİ PAYLARI (YÜZDE, OCAK-EKİM 2019)

Kaynak: TÜİK

Türkiye'nin Ocak-Ekim 2019 döneminde ithalatı genel olarak düştü. Ekonomik aktivitenin yavaşlaması ve yabancı para birimlerinin TL karşısında değer kazanması hem ithal ara mallarına hem de ithal lüks tüketim ürünlerine olan talebi frenledi. Grafik 11'de ülke gruplarının ithalattaki payları görülmektedir. 2019'un ilk on aylık ithalat verileri 2018 ile karşılaştırıldığında AB'nin payı düşerken diğer ülke gruplarının payları ufak da olsa artmıştır. 2019'da ülkelere göre ithalat rakamlarında İngiltere yüzde 31, Çin yüzde 17, Almanya yüzde 15, ABD yüzde 8, Fransa yüzde 21 ve Rusya yüzde 0,7 oranlarında düşüşler yaşamıştır. Özellikle Avrupa ülkelerinden gerçekleşen ithalat rakamlarında genel bir düşüş trendinin söz konusu olduğu görülmektedir. Nitekim uzun bir aradan sonra Türkiye'nin AB üyesi birçok ülkeyle dış ticareti fazla vermiştir.

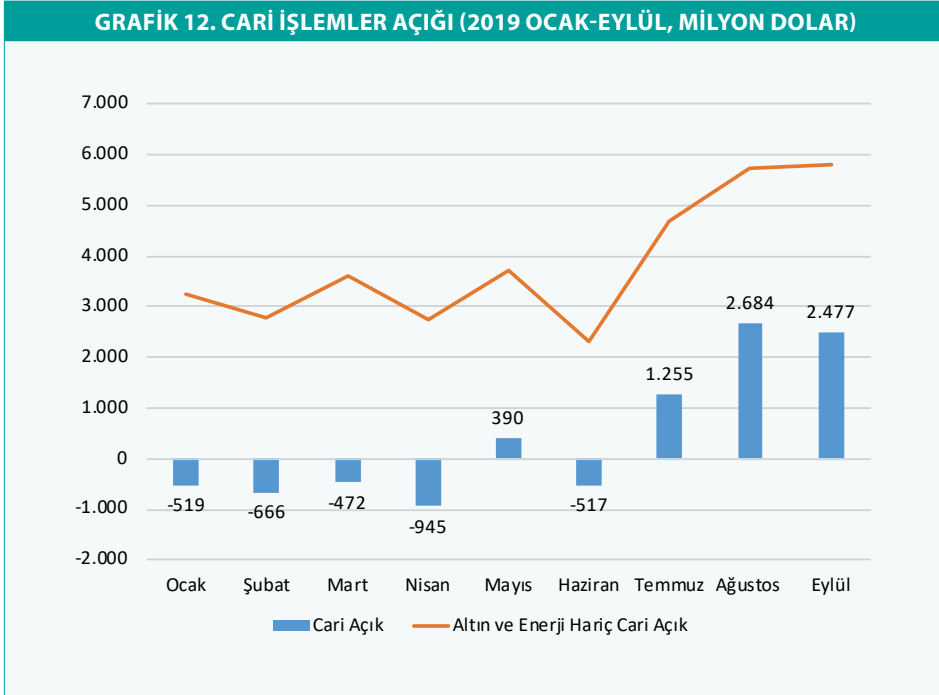
TABLO 9. TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞUNA GÖRE İMALAT SANAYİİ ÜRÜNLERİ DIŞ TİCARETİ (MİLYON DOLAR, 2018-2019)				
TEKNOLOJİ YOĞUNLUĞU	OCAK-EKİM 2018		OCAK-EKİM 2019	
	DEĞER	YÜZDE	DEĞER	YÜZDE
İhracat (FOB)				
Toplam İmalat Sanayii	130.470	100	133.583	100
Yüksek Teknolojili Ürünler	4.363	3,3	4.627	3,5
Orta Yüksek Teknolojili Ürünler	47.438	36,4	48.012	35,9
Orta Düşük Teknolojili Ürünler	36.052	27,6	37.165	27,8
Düşük Teknolojili Ürünler	42.617	32,7	43.780	32,8
İthalat (CIF)				
Toplam İmalat Sanayii	151.040	100	125.912	100
Yüksek Teknolojili Ürünler	19.713	13,1	19.167	15,2
Orta Yüksek Teknolojili Ürünler	63.041	41,7	51.201	40,7
Orta Düşük Teknolojili Ürünler	51.007	33,8	40.193	31,9
Düşük Teknolojili Ürünler	17.279	11,4	15.351	12,2

Kaynak: TÜİK

Tablo 9'da imalat sanayii ürünlerinin teknolojik düzeylerine göre dış ticaretteki payları yer almaktadır. İlk on aylık dönemde geçen yıl ile karşılaştırıldığında ihracatta yüksek teknolojili, orta düşük teknolojili ve düşük teknolojili ürünlerin payında yüzdesel olarak artışlar yaşandı. Orta yüksek teknolojili ürünlerin payı yüzde 36,4'ten yüzde 35,9'a geriledi. Aynı dönemde ithalat kanadında ise orta yüksek teknolojili ürünler ile orta düşük teknolojili ürünlerin payında gerilemeler oldu. Aynı zamanda ithalattaki yüksek ve düşük teknolojili ürünlerin payında da artış görüldü.

CARİ AÇIK

Uzun süredir Türkiye ekonomisinin en önemli sorunlarından olan cari açık 2018’te yaşanan kur şokundan sonra 2019’da çok ciddi bir daralma yaşayarak cari fazlaya döndü. Öyle ki Türkiye ekonomisi için 2019 cari açık sorununun ciddi anlamda daralan yılı olarak hatırlanacaktır. Türkiye’de cari denge Mayıs’ta fazla verdi ve ardından Haziran’da gerçekleşen cari açıktan sonra iyileşmeye başladı. Daha sonraki aylarda toparlanmaya geçen cari denge Temmuz, Ağustos ve Eylül itibarıyla fazla verdi. Bu çalışma hazırlanırken Türkiye ekonomisine ait en son Eylül cari işlemler dengesi açıklandı. Grafik 12’de 2019’un Ocak-Eylül arasında cari işlemler dengesi yer almaktadır. Yılın ilk dokuz ayında cari işlemler dengesi 3,6 milyar dolar fazla verirken –altın ve enerji hariç– cari fazla 34,8 milyar dolar oldu. On iki aylık cari işlemler fazlası ise 5,9 milyara yaklaştı.

Kaynak: TCMB

KRONOLOJİ: 2019'DA EKONOMİ ¹¹	
3 Ocak	2018'de enflasyon tüketici fiyatlarında yüzde 20,30 ve üretici fiyatlarında yüzde 33,64 olarak gerçekleşti. Çekirdek TÜFE oranı ise yıllık yüzde 19,53 olarak açıklandı.
4 Ocak	2018'de ihracat bir önceki rekor düzey olan 157,6 milyar dolardan 168,1 milyar dolara çıkarak Cumhuriyet tarihinin en yüksek miktarına ulaştı.
8 Ocak	Dünya Bankası "Küresel Ekonomik Görünüm" raporunda Türkiye'nin 2019 büyüme tahminini yüzde 1,6 olarak açıkladı.
11 Ocak	TCMB verilerine göre cari işlemler hesabı Kasım'da 986 milyon dolar fazla verdi. Böylece ardi ardına dördüncü kez cari işlemler fazlası verilirken 2002'den bu yana en uzun cari fazlası serisi gerçekleşti.
15 Ocak	TÜİK Ekim 2018 işsizlik oranının yüzde 11,6 olduğunu açıkladı. İş gücüne katılma oranı yüzde 53,7, kayıt dışı çalışanların oranı yüzde 33,7 ve mevsim etkisinden arındırılmış istihdam oranı da yüzde 47,4 olarak gerçekleşti.
23 Ocak	TÜİK verilerine göre mevsimsellikten arındırılmış Tüketici Güven Endeksi Ocak'ta bir önceki aya göre yüzde 0,9 azaldı. Aralık 2018'de yüzde 58,7 olan endeks değeri bu ay yüzde 58,2 olarak kayıtlara geçti.
31 Ocak	TÜİK Aralık'ta dış ticaret açığının yüzde 71 oranında düşüşle 2,6 milyar dolar olduğunu açıkladı.
5 Şubat	Ticaret Bakanlığında yapılan açıklamaya göre Ocak'ta ihracat yüzde 5,93 artışla 13,71 milyar dolar oldu. Bu rakamla şu ana kadar gerçekleştirilen en yüksek Ocak ihracatına imza atıldı. TCMB'nin yayımladığı verilere göre Ocak'ta tüketici fiyat endeksi yüzde 1,06 arttı. Yıllık enflasyon ise 0,05 puan yükselerek yüzde 20,35 olarak gerçekleşti.
15 Şubat	Ödemeler dengesi Aralık'ta 1,43 milyar dolar açık verirken 2018'de cari açık 27,6 milyar dolar oldu. Bu cari açık rakamıyla dokuz yılın en düşük miktarı görüldü.
20 Şubat	Tüketici Güven Endeksi Şubat'ta 0,7 puan azalarak yüzde 57,8 oldu.
4 Mart	Şubat enflasyon oranı bir önceki aya göre 0,16 puan artarak yüzde 19,67 olarak gerçekleşti. Böylece enflasyon Eylül 2018'den itibaren ilk defa yüzde 20'nin altına gerilemiş oldu.
5 Mart	ABD Başkanı Trump, Türkiye'yi geliştirmekte olan ülkelere sunulan Gümrüksüz Ticaret Platformundan (GTP) çıkartma talebini Ticaret Kuruluna sundu. Talep kabul edilerek Türkiye GTP'den çıkarıldı.
6 Mart	OECD Mart 2019 raporunda Türkiye'nin 2019 ekonomik büyüme beklentisini aşağı yönlü, 2020 içinse yukarı yönlü olarak revize etti. 2019 için yüzde -1,8 daralma ve 2020 için yüzde 3,2 büyüme öngörüldü.
11 Mart	TCMB tarafından açıklanan ödemeler dengesi verilerine göre cari işlemler açığı 813 milyon dolara geriledi. Bunun sonucunda on iki aylık cari işlemler açığı 21,59 milyar dolar oldu. TÜİK'in verilerine göre 2018'de Türkiye ekonomisi yüzde 2,6 büyüme sağladı. JP Morgan 2019 için Türkiye'nin ekonomik büyüme tahminini yüzde 1,2'den yüzde 0,9'a düşürdü.
13 Mart	Fitch Ratings Türkiye'nin 2020 potansiyel ekonomik büyüme oranını yüzde 4,3 olarak açıkladı.
15 Mart	TÜİK, Aralık 2018 işsizlik oranını 13,5 olarak açıkladı. Genç işsizlik oranı ise 5,3 puan yükselerek yüzde 24,5 oldu.
3 Nisan	TÜİK Mart'ta enflasyonun aylık yüzde 1,03 artarak yıllık yüzde 19,71 olarak gerçekleştiğini açıkladı.
4 Nisan	Ticaret Bakanlığı Mart'ta ihracatın 16,33 milyar dolar olarak gerçekleştiğini açıkladı. İthalat ise yüzde 17,81'lik azalışla 18,3 milyar dolara geriledi. İhracatın ithalatı karşılama oranı yüzde 89,3 olarak gerçekleşti.
9 Nisan	IMF, Türkiye'nin 2019 ekonomik büyümesini yüzde 0,4'ten yüzde 2,5'luk daralmaya, 2020 beklentisini de yüzde 2,5 olarak revize etti.

11. Bu kronolojide yer alan haberler T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB, TÜİK, Anadolu Ajansı, *Dünya* gazetesi, Bloomberg HT ve çeşitli internet sitelerinden derlenerek hazırlanmıştır.

10 Nisan	Yeni Ekonomi Programı Yapısal Dönüşüm Adımları 2019 açıklandı.
15 Nisan	TÜİK verilerine göre Ocak işsizlik oranı yüzde 14,7'e yükselerek son on yılın en yüksek düzeyine geldi. Genç işsizlik oranı ise 6,8 puan yükselerek yüzde 26,7 oldu.
26 Nisan	TCMB bir haftalık politika faizini yüzde 24'te sabit tuttu.
30 Nisan	TÜİK ve Ticaret Bakanlığı verilerine göre Mart'ta ihracat 15,5 milyar dolar, ithalat ise 17,6 milyar dolar olarak gerçekleşti. TÜİK verilerine göre Ekonomik Güven Endeksi Mart'ta yüzde 81,9 iken Nisan'da yüzde 84,7 olarak gerçekleşti.
3 Mayıs	Fitch Ratings, Türkiye'nin kredi notunu "BB", not görünümünü ise "negatif" olarak korudu. Enflasyon Nisan'da yüzde 1,69 artışla beklentilerin altında kaldı. Yıllık enflasyon oranı ise yüzde 19,5 ile sekiz ayın en düşük seviyesine geriledi.
10 Mayıs	Kişisel Verileri Koruma Kurulu, Facebook'a 1,6 milyon TL'lik para cezası kesti.
15 Mayıs	TÜİK Şubat işsizlik oranını yüzde 14,7 olarak açıkladı.
22 Mayıs	ABD'nin Türkiye'den çelik ithalatına uyguladığı yüzde 50'lik gümrük vergisini 25'e indirmesinin ardından Türkiye ABD menşeli 22 ürüne ek gümrük vergisini yarıya düşürdü.
31 Mayıs	TÜİK ve Ticaret Bakanlığı iş birliğiyle oluşturulan geçici dış ticaret verilerine göre ihracat Nisan 2019'da 14,48 milyar dolar, ithalat ise 17,46 milyar dolar olarak gerçekleşti. Türkiye'de mevsim ve takvim etkisinden arındırılmış ekonomik büyüme birinci çeyrekte bir önceki döneme göre yüzde 1,3 arttı, böylece ekonomi teknik resesyondan çıktı. Ekonomik büyüme ise yıllık bazda yüzde 2,6 daraldı.
14 Haziran	TCMB'ye göre Nisan 2019'da cari işlemler hesabı 1,33 milyar dolar açık verirken on iki aylık cari açık ise 8,63 milyar dolar oldu.
15 Haziran	Uluslararası kredi derecelendirme kuruluşu Moody's Türkiye'nin kredi notunu "Ba3"ten "B1"e indirdi, görünümü negatif olarak açıkladı.
17 Haziran	TÜİK Mart işsizlik oranını yüzde 14,1 olarak açıkladı.
28 Haziran	TÜİK ve Ticaret Bakanlığı iş birliğiyle oluşturulan geçici dış ticaret verilerine göre ihracat Mayıs 2019'da 15,98 milyar dolar, ithalat ise 17,81 milyar dolar olarak gerçekleşti.
29 Haziran	TCBM Türk lirası için kredi kartı işlemlerinde uygulanacak aylık azami faiz oranını yüzde 2,15'ten yüzde 2'ye indirdi. Yabancı para cinsinden işlemlerde de aylık azami faiz oranı yüzde 1,72'den yüzde 1,6'ya çekildi.
6 Temmuz	TCMB Başkanı Murat Çetinkaya, 6 Temmuz tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan karar ile görevden alındı. Çetinkaya'dan boşalan göreve Murat Uysal atandı.
13 Temmuz	Fitch Ratings, Türkiye'nin kredi notunu "BB"den "-BB"ye indirdi. Görünümün ise negatif olduğunu açıkladı.
16 Temmuz	Nisan işsizlik oranı yüzde 13 olarak gerçekleşti. İstihdam oranı ise 1,9 puanlık azalışla yüzde 46 oldu.
19 Temmuz	TBMM tarafından 2019-2023 dönemini kapsayan On Birinci Kalkınma Planı kabul edildi.
25 Temmuz	TCMB haftalık politika faizini 425 baz puan düşürülerek yüzde 19,75'e çekti.
2 Ağustos	Standard & Poor's (S&P), Türkiye'nin kredi notunu "+B" ve görünümünü durağan olarak teyit etti.
5 Ağustos	Bankacılık sektörünün ilk yarıyıl karı 24,77 milyar TL oldu.
9 Ağustos	Türkiye'nin cari işlemler açığı Haziran'da 548 milyon dolar oldu. Böylelikle on yedi yıllık süreçte ilk kez on iki aylık cari fazla verdi ve cari fazla 548 milyon dolar olarak gerçekleşti.
15 Ağustos	TÜİK Mayıs'ta işsizlik oranını yüzde 12,8 olarak açıkladı.
2 Eylül	Ekonomi ikinci çeyrekte yıllık bazda yüzde 1,5 küçülürken GSYH bir önceki çeyreğe göre ise yüzde 1,2 arttı.
3 Eylül	Enflasyon Ağustos'ta yüzde 0,86 artarken yıllık bazda yüzde 15,01 olarak gerçekleşti. Böylelikle enflasyon on beş ayın en düşük seviyesine geriledi.
12 Eylül	TCMB Para Politikası Kurulu haftalık politika faizini yüzde 19,75'ten yüzde 16,50'ye indirdi.
13 Eylül	Cari işlemler hesabı Temmuz'da 1,16 milyar dolar fazla verdi. Böylelikle on iki aylık cari fazla 4,44 milyar dolar oldu.

16 Eylül	TÜİK Haziran işsizlik oranını yüzde 13 olarak açıkladı.
30 Eylül	2020-2022 dönemini kapsayan Yeni Ekonomi Programı (YEP) açıklandı.
2 Ekim	Eylül ihracatı 15,22 milyar dolar olarak gerçekleşti. Böylelikle dokuz aylık ihracat 132,5 milyar dolara yükseldi.
3 Ekim	TÜİK Eylül'de enflasyonun yüzde 0,99 arttığını açıkladı. Yıllık enflasyon oranı böylelikle yüzde 9,26'ya düşerek son iki yılın en düşük seviyesine indi.
9 Ekim	Dünya Bankası 2019 için Türkiye ekonomisinin büyüme beklentisini yüzde -1'den yüzde 0 olarak revize etti. 2020 için ise yüzde 3'lük bir tahminde bulundu.
11 Ekim	Cari işlemler fazlası Ağustos'ta 2,6 milyar dolar oldu. Böylelikle on iki aylık cari işlemler fazlası 5,09 milyar dolara yükseldi.
15 Ekim	IMF Türkiye'nin 2019 için büyüme beklentisini yüzde -2,5'ten yüzde 0,2'ye revize etti. 2020 için ise yüzde 2,5'ten yüzde 3'e yükseltti.
18 Ekim	TCMB'nin açıkladığı Uluslararası Yatırım Pozisyonu verilerine göre 2019 Ağustos sonu itibarıyla Türkiye'nin yurt dışı varlıkları 245,3 milyar dolar ve yükümlülükleri de 577,5 milyar dolar olarak gerçekleşti.
24 Ekim	TCMB Para Politikası Kurulu haftalık politika faizini yüzde 16,50'den yüzde 14'e indirdi.
25 Ekim	TCMB'nin Eylül 2019 dönemine ilişkin açıklanan "Uluslararası Rezervler ve Döviz Likiditesi" verilerine göre Türkiye'nin Eylül'de döviz varlıkları bir önceki aya göre yüzde 0,8 azalarak 73,8 milyar dolar, altın cinsinden rezerv varlıkları ise yüzde 0,6 artarak 25,9 milyar dolar oldu.
30 Ekim	Ekonomik güven endeksi Ekim'de 4,5 puan artarak yüzde 89,8 olarak gerçekleşti. Ekonomik güven endeksindeki artış tüketici, reel kesim (imalat sanayii), hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörü güven endekslerindeki artışlardan kaynaklandı.
31 Ekim	TÜİK ve Ticaret Bakanlığı iş birliğiyle oluşturulan geçici dış ticaret verilerine göre ihracat Eylül 2019'da 14,43 milyar dolar, ithalat ise 16,49 milyar dolar olarak gerçekleşti.
2 Kasım	Fitch Ratings yaptığı açıklamada Türkiye'nin kredi notunu "BB-" olarak teyit ederek görünümünü "negatif"ten "durağan"a revize etti.
7 Kasım	AB Komisyonu yayımladığı 2019 Sonbahar Ekonomik Tahminler Raporu'nda bir önceki rapora göre Türkiye'nin büyüme tahminini 2019 için yüzde -2,3'ten yüzde 0,3'e yükselterek Türkiye ekonomisinin 2020'de yüzde 3,1 ve 2021'de yüzde 3,5 büyüyeceği öngörüsünde bulundu.
21 Kasım	OECD, Türkiye'nin ekonomik büyüme oranını 2019'da yüzde 0,3 ve 2020'de yüzde 3 olarak tahmin ettiğini açıkladı.
27 Kasım	JP Morgan Türkiye'nin büyüme tahminini yükselterek ekonominin bu yıl yüzde 0,3 ve gelecek yıl ise yüzde 2,3 büyüyeceğinin öngörüldüğünü açıkladı.
29 Kasım	TÜİK ve Ticaret Bakanlığı tarafından oluşturulan geçici dış ticaret istatistiklerine göre Türkiye'nin Ekim'de ihracatı 15,66 milyar dolar ve ithalatı da 17,47 milyar dolar olarak gerçekleşti. Ekim'de ihracatın ithalatı karşılama oranı ise yüzde 89,6 olarak gerçekleşti.
2 Aralık	TÜİK 2019 üçüncü çeyrek ekonomik büyüme verisini yüzde 0,9 olarak açıkladı.

2019'DA ENERJİ

YUNUS FURUNCU • İSMAİL KAVAZ • BÜŞRA ZEYNEP ÖZDEMİR

GİRİŞ

2019 Türkiye'nin enerji alanındaki faaliyetleri bakımından TANAP (Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı) ve TürkAkım gibi projelerindeki ilerlemelerle hareketli bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Türkiye bu dönemde gerek ulusal gerekse uluslararası platformlarda TANAP ve TürkAkım gibi önemli enerji projelerini hayata geçirmiştir. Bilindiği üzere Türkiye'nin enerji tüketiminde en büyük handikaplarının başında özellikle fosil enerji kaynaklarında dış tedarikçilere yoğun şekilde bağımlı olması gelmektedir. Son yıllarda olduğu gibi 2019'da da gerçekleştirilen projeler ve yatırımlar enerji arz güvenliğini artırma yönünde katkı sağlamıştır.

Türkiye 2019'da öncelikle enerji üretiminde yerli kaynak kullanım oranlarını arttırma konusuna yoğunlaşmıştır. Söz konusu dönemde yerli ve yenilenebilir kaynaklarla elektrik üretimi tarihi rekor seviyelerine yükselmiştir. Ayrıca son iki yıldır ithal kaynağa dayalı tesis kurulmasına izin verilmemesi politikasının bu yıl da devam ettiği görülmektedir.

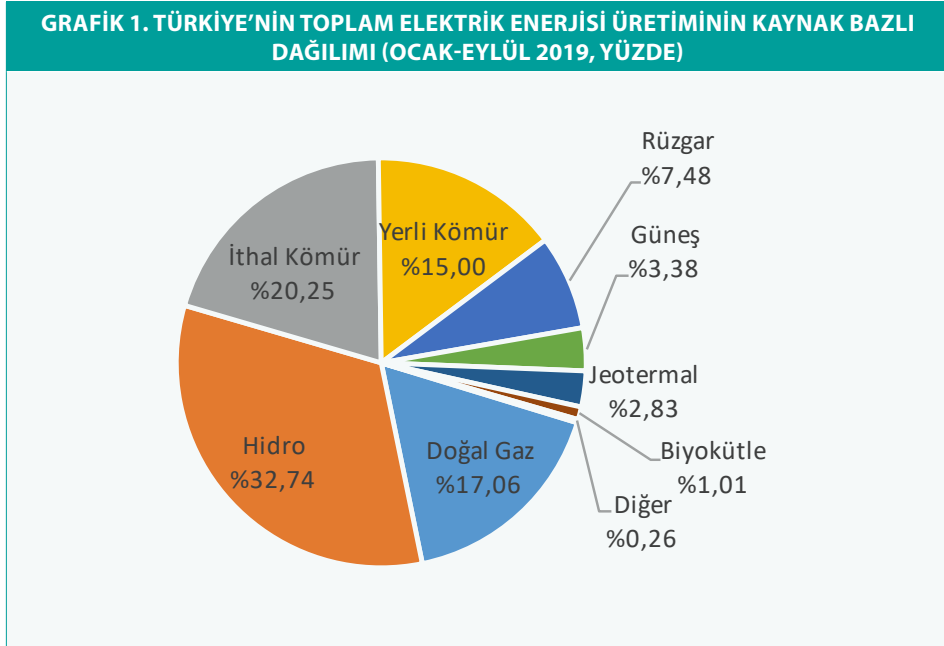
Bununla beraber ülkede gerçekleştirilen uluslararası enerji projeleri bu dönemde gelişme göstermeye devam etmiştir. 2018'de açılışı yapılan TANAP'ın kapasitesi 2019'da yıllık 4 milyar metreküp seviyesine ulaşmıştır. Söz konusu projeye 2020'nin ikinci yarısında Avrupa'ya gaz transferinin başlatılması planlanmaktadır. Yine bu yıl içerisinde Avrupa'nın enerji arz güvenliğini artırması adına oldukça önemli bir diğer proje olan TürkAkım'ın kara ve deniz kısımları birleştirilmiştir. Söz konusu projeler Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine doğru ilerlemesi anlamında son derece kritik bir misyon üstlenmektedir.

2019 ayrıca Doğu Akdeniz'de yaşanan sıcak gelişmelerin gündemde sıklıkla yer bulduğu bir yıl olmuştur. Bu dönemde Türkiye hem bölgedeki arama ve sondaj faaliyetleri hem de buradan çıkartılacak kaynakların transferi konularında mevcut konumunu güçlendirmek adına mesai harcamıştır. Doğu Akdeniz'deki tartışmaların önümüzdeki dönemde artarak devam edeceği gerçeği karşısında Türkiye'nin, sismik ve sondaj gemilerine bölgede yeni sondaj kuyuları açma görevi vererek ve bölge ülkeleriyle yeni anlaşma zemini arayarak stratejik hamlelerini sürdürmesi beklenmelidir.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde öncelikle geride bırakılan yılda Türkiye'nin genel enerji görünümü irdelenmektedir. Ardından ülkede hayata geçirilen ve devam eden projelere yer verilmektedir. Son olarak 2019'da Türk dış politikasında enerji politikalarını etkileyen gelişmeler incelenerek Türkiye'nin 2019'daki enerji profili ele alınmaktadır.

TÜRKİYE'NİN ENERJİ GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'nin enerji talebi ve bu talebi kesintisiz bir şekilde karşılamak adına kaynak arayışları artarak devam etmektedir. 2017'de kamuoyuyla paylaşılan "Milli Enerji ve Maden Politikası" sonrasında enerji üretiminde yerli ve yenilenebilir kaynaklara olan eğilimin günümüze kadar yükselen bir ivmeyle sürdürüldüğü görülmektedir. Öyle ki 2019'un ilk dokuz ayında yerli ve yenilenebilir kaynakların elektrik enerjisi üretimindeki payları yüzde 60-65 seviyesine çıkmıştır (Grafik 1). Öte yandan mevcut durumda yüksek seviyede olan fosil yakıt kullanımı Türkiye açısından hem ithal kaynak bağımlılığı hem de çevre ve iklim noktalarında olumsuz bir durum oluşturmayı sürdürmektedir.

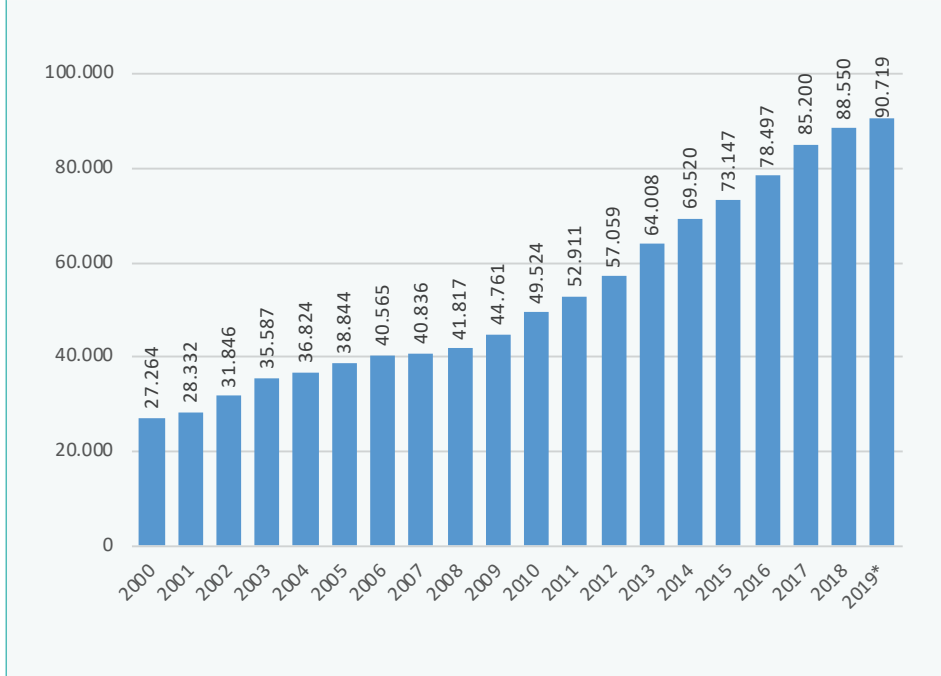

Kaynak: EPDK

Not: Lisanslı ve lisanssız üretim toplamı bir arada verilmiştir.

2019 Türkiye'nin elektrik enerjisi kurulu güç gelişimi açısından başarılı bir yıl olmuştur. 2018'de 88 bin 550 megavat (MW) olarak gerçekleşen kurulu güç 2019'un ilk üç çeyreği itibarıyla 90 bin 719 MW seviyesine ulaşmıştır (Grafik 2).¹ Yıl sonu itibarıyla bu rakamın 93 bin MW seviyesine yaklaşması beklenmektedir. Bununla beraber 2019'da yaklaşık elektrik talebinin yüzde 4 oranında artarak 315,2 milyon megavat saat (MWh) olacağı tahmin edilmektedir.²

GRAFİK 2. TÜRKİYE'NİN ELEKTRİK ENERJİSİ KURULU GÜÇ GELİŞİMİ (2000-2019, MW)

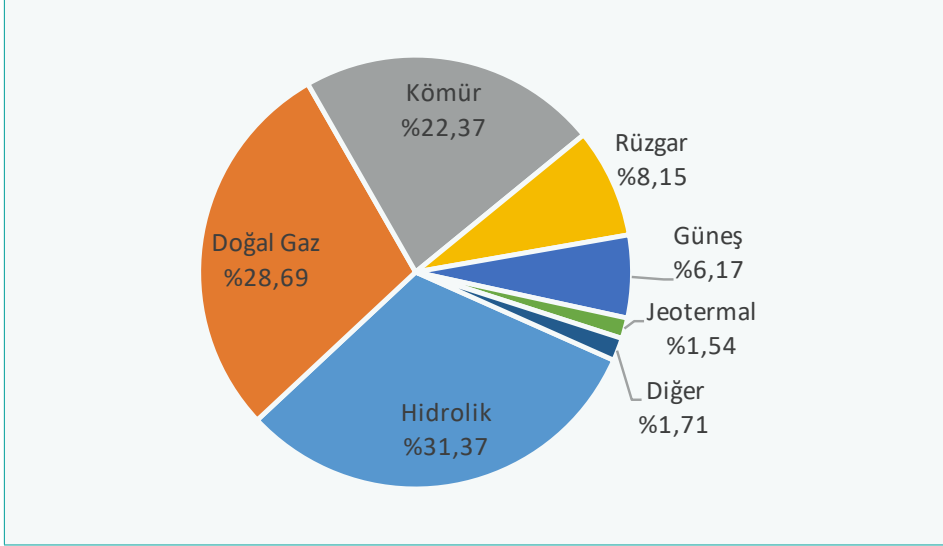
Kaynak: TEİAŞ ve ETKB

* 2019 değerleri ilk dokuz ayı kapsamaktadır.

Kurulu gücün kaynaklara göre dağılımına bakıldığında ise geçmiş yıllarda olduğu gibi 2019'da da sırasıyla hidrolik enerji, doğal gaz ve kömürün ilk sıralarda yer aldığı görülmektedir (Grafik 3). Öte yandan özellikle son dönemde rüzgar, güneş ve jeotermal gibi yenilenebilir kaynakların kurulu güç içerisindeki paylarının artması memnuniyet vericidir. 2019'un ilk dokuz aylık periyodunda kurulu gücün yüzde 31,4'ü hidrolik enerji kaynaklarından, yüzde 28,7'si doğal gazdan, yüzde 22,4'ü kömürden, yüzde 8,2'si rüzgardan, yüzde 6,2'si güneşten ve yüzde 1,5'i de jeotermalden oluşmuştur. 2018 kıyasla kurulu güce en fazla katkı doğal gaz kullanan santraller tarafından sağlanmıştır.

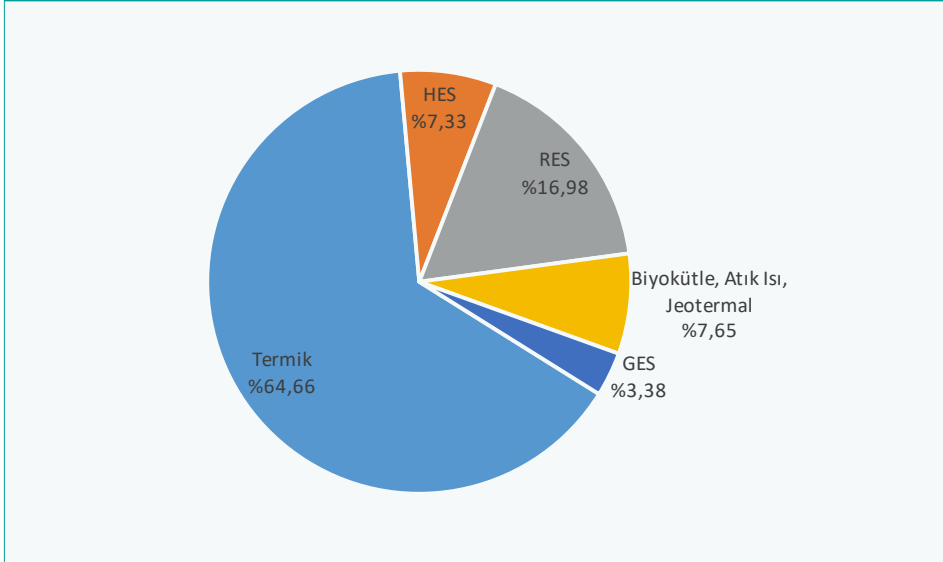
1. "Kurulu Güç", Türkiye Elektrik İletim Anonim Şirketi (TEİAŞ), <https://www.teias.gov.tr/tr/i-kurulu-guc-1>, (Erişim tarihi: 17 Ekim 2019).

2. "2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı", Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı-Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.sbb.gov.tr/yillik-programlar>, (Erişim tarihi: 8 Kasım 2019).

GRAFİK 3. TOPLAM KURULU GÜCÜN KAYNAKLARA GÖRE DAĞILIMI (2019, YÜZDE)

Kaynak: TEİAŞ

İlave kurulu güç yatırımları incelendiğinde ise 2018'de ağırlık verilen hidroelektrik santral (HES) yatırımlarının 2019'da daha çok termik santral tarafında yoğunlaştığı görülmektedir. Öyle ki 2019'un ilk dokuz ayında gerçekleştirilen enerji yatırımlarının yüzde 64,66'sı termik santral alanında yapılmıştır (Grafik 4). Diğer taraftan 2018'de toplam yatırımlar içerisinde yaklaşık yüzde 40'lık paya sahip olan HES yatırımları sermaye maliyetlerinin artması gibi nedenlerden dolayı 2019'da yüzde 7'ler seviyesine gerilemiştir.

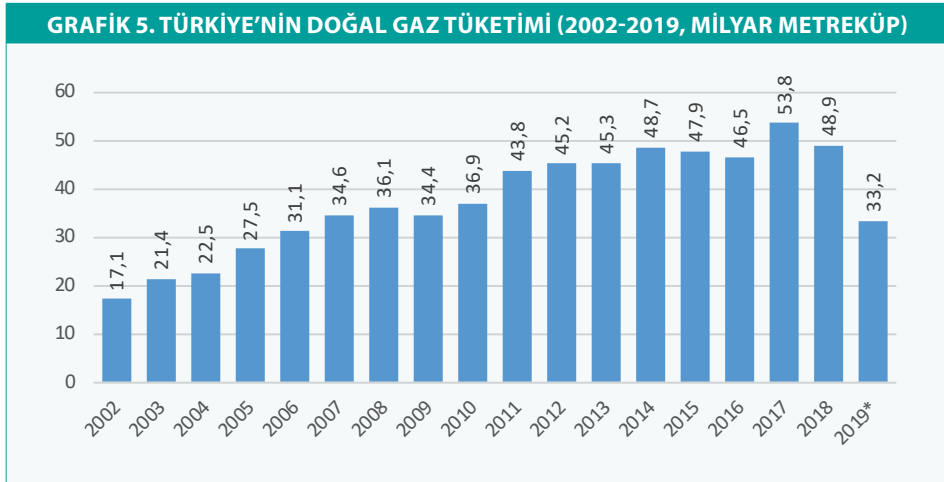
GRAFİK 4. İLAVE KURULU GÜÇ YATIRIMLARI (OCAK-EYLÜL 2019, YÜZDE)

Kaynak: ETKB

Türkiye’de son dönemde özellikle rüzgar ve güneş gibi modern yenilenebilir enerji kaynakları alanında yapılan yatırımlar memnuniyet verici olmakla birlikte henüz istenilen düzeyde değildir. Rüzgar enerji santralleri (RES) ve güneş enerji santralleri (GES) olmak üzere iki kısma ayrılan bu yatırımlar toplam yatırım miktarının ancak beşte biri kadardır. Bu durumun başlıca sebebi söz konusu sistemlerin yatırım maliyetlerinin görece yüksek olmasıdır. Öte yandan Türkiye gibi bu kaynaklar bakımından zengin bir bölgede bulunan ülkeler açısından söz konusu yatırımların artırılması faydalı olacaktır.

Türkiye’nin yenilenebilir enerji potansiyeli oldukça yüksektir. Bu nedenle yenilenebilir kaynaklarla enerji üretimiyle ilgili politika ve projelere önem verilmektedir. Öte yandan ülkenin enerji profiline bakıldığında doğal gaz, petrol ve kömür gibi fosil yakıtların öne çıktıkları görülmektedir. Özellikle doğal gaz ve petrol bakımından dış tedarikçilere bağımlı yapı Türkiye’nin enerji güvenliği açısından önemli bir risk unsuru oluşturmaktadır. Dolayısıyla söz konusu fosil kaynaklar ve bu kaynaklara olan bağımlılık hassas bir şekilde analiz edilmelidir.

Türkiye’de kullanılan fosil yakıtlar arasında en yaygın olanı doğal gazdır. Ülkede 2019’un ilk sekiz aylık periyodunda 30,6 milyar metreküp doğal gaz tüketimi gerçekleşmiştir.³ Yıl sonu tahminleri bu rakamın yaklaşık 45 milyar metreküp seviyesine ulaşacağını işaret etmektedir. 2018’de toplam 48,9 milyar metreküp doğal gaz tüketen Türkiye’nin 2019’da bu miktarın yaklaşık yüzde 10’u kadar daha az tüketim gerçekleştirmesi beklenmektedir. Türkiye’nin yıllar itibarıyla doğal gaz tüketim verisi incelendiğinde ise 2009, 2016 ve 2018 hariç artan bir eğilim görülmektedir (Grafik 5). 2019 toplam doğal gaz tüketim beklentileri çerçevesinde ise söz konusu trendin ekonomideki yavaşlama ve yenilenebilir enerji kaynaklarının daha fazla kullanılması sonucu azalacağı tahmin edilmektedir.

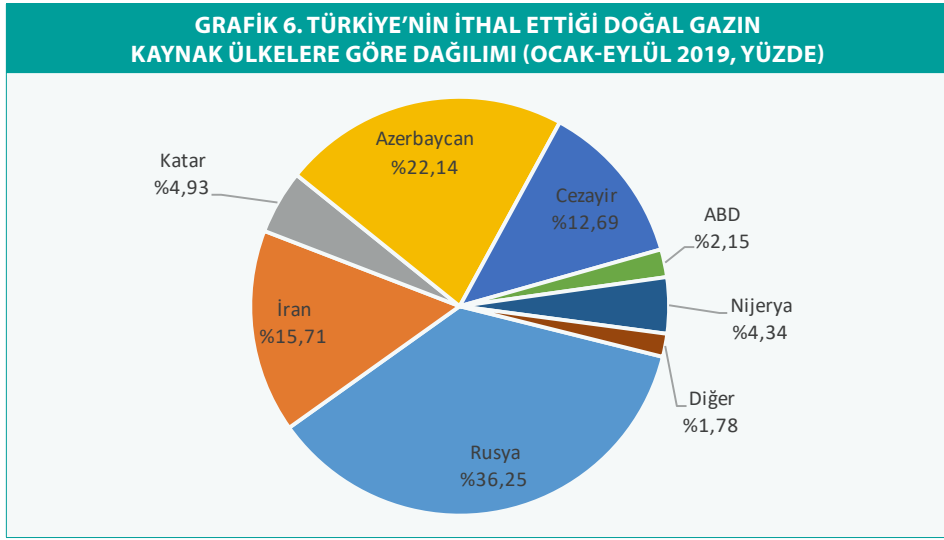

Kaynak: ETKB ve EPDK

*2019 değerleri ilk dokuz ayı kapsamaktadır.

3. “Doğal Gaz Piyasası Aylık Sektör Raporları”, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-95/aylik-sektor-raporu>, (Erişim tarihi: 28 Kasım 2019).

Türkiye'nin tükettiği doğal gazın kaynak ülkelere göre dağılımı çeşitlilik göstermekle beraber Rusya'ya olan yüksek oranlı bağımlılık 2019'da da devam etmiştir. Söz konusu alanda Rusya'yı sırasıyla Azerbaycan, İran, Cezayir, Katar, Nijerya ve ABD takip etmiştir (Grafik 6).⁴ Bununla beraber Rusya'ya olan yaklaşık yüzde 50 seviyelerindeki bağımlılığın yüzde 36,25 düzeyine geriletilmesi Türkiye'nin kaynak ülke çeşitlendirmesi ve enerji arz güvenliği açısından olumlu bir göstergedir. Ayrıca özellikle TANAP sonrasında Azerbaycan'dan temin edilen gazın fazlalaşması ve Cezayir'den ithal edilen LNG miktarlarında yaşanan artış Rusya'ya olan aşırı bağımlılığın azalmasında etkili olmuştur.

Kaynak: EPDK

2019 aynı zamanda Türkiye'de doğal gaz altyapı çalışmaları bakımından önemli ilerlemelerin gerçekleştirildiği bir yıl olarak kayıtlara geçmiştir. Bilindiği üzere 2018 sonu itibarıyla 81 il merkezinin tamamına doğal gaz ulaştırılmıştır. Mevcut durumda 517 yerleşim merkezi doğal gaza erişebilirken yıl sonunda bu rakamın 550 seviyesine yükseltilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.⁵ Ayrıca 2018'de 11,5 milyar metreküp olan LNG ithalatının 2019'da yapılan yatırımlar ve altyapı çalışmaları neticesinde artması beklenmektedir.

Türkiye'nin neredeyse tamamen dışa bağımlı olduğu bir diğer enerji kaynağı olan petrole ait son dönem verileri incelendiğinde tüketimin genel olarak 25 milyon ton seviyesinin üzerinde (2009-2014 arası hariç) olduğu görülmektedir (Grafik 7). 2019 için ise ilk dokuz aylık periyotta yaklaşık 22 milyon ton petrol tüketimi gerçekleştirilmesi ise bu yıl yine 25 milyon ton eşliğinin üzerinde bir talep olacağı anlamını taşımaktadır.⁶ Artan bu tüketim eğilimi söz konusu kaynakta dış tedarikçilere bağımlı olan Türkiye'nin ekonomisi üzerinde bir baskı ve risk unsuru oluşturmaya devam etmektedir.

4. "Doğal Gaz Piyasası Aylık Sektör Raporları".

5. "Ülke Genelinde 550 İlçe ve Beldeye Müjde", Basın İlan Kurumu (BİK), 14 Eylül 2019, <https://www.bik.gov.tr/ulke-genelinde-550-ilce-ve-beldeye-mujde>, (Erişim tarihi: 24 Ekim 2019).

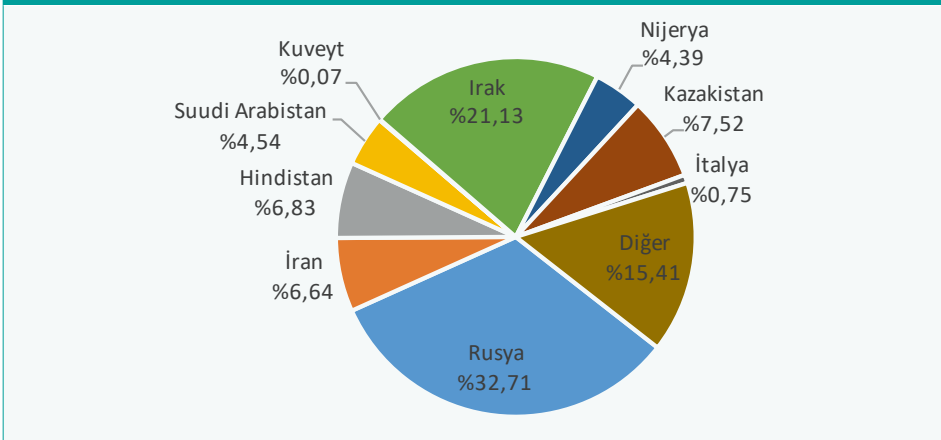
6. "Petrol Piyasası Aylık Sektör Raporları", Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK), <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-104/aylik-sektor-raporu>, (Erişim tarihi: 28 Kasım 2019).

GRAFİK 7. TÜRKİYE'NİN PETROL ÜRÜNLERİ TÜKETİMİ (2002-2019, MİLYON TON)

Kaynak: ETKB ve EPDK

*2019 değerleri ilk dokuz ayı kapsamaktadır.

Türkiye tarafından yoğun bir şekilde dışarıdan temin edilen petrol ürünlerinin (ham petrol, motorin, havacılık ve denizcilik yakıtları gibi) kaynak ülkelere göre dağılımına bakıldığında –tıpkı doğal gaz alanında olduğu gibi– Rusya'nın ağırlığı dikkat çekmektedir (Grafik 8). Rusya'dan sonra ise söz konusu alanda Irak önde gelen ülkeler arasındadır. İrandan ithal edilen ham petrolün payı 2018'de yüzde 28 iken bu oran 2019'da yaklaşık yüzde 6,5 seviyelerine gerilemiştir. Bunun başlıca nedeni ABD tarafından İrana uygulanan yaptırımlar sonucunda Türkiye'nin bu ülkeden aldığı ham petrol miktarını azaltmasıdır. Türkiye'nin petrol ürünleri ithalatındaki kaynak ülke yelpazesi doğal gazla göre daha geniş olmasına rağmen bu alandaki dışa bağımlılığın getirdiği riskler (ABD'nin İrana karşı yürüttüğü ambargonun Türkiye'ye etkisi gibi) devam etmektedir.

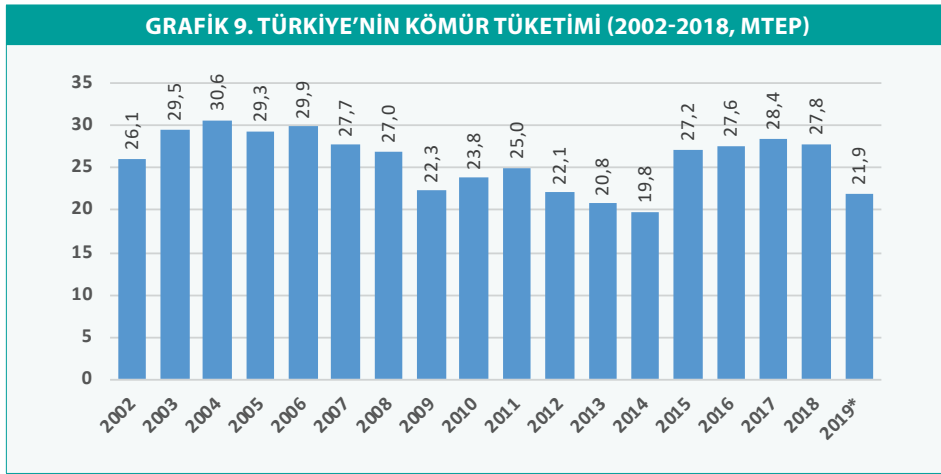
GRAFİK 8. TÜRKİYE'NİN İTHAL ETTİĞİ PETROL ÜRÜNLERİNİN KAYNAK ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI (OCAK-EYLÜL 2019, YÜZDE)

Kaynak: EPDK

Türkiye, petrol alanında bir yandan kaynak ülke çeşitlendirmesi yaparken diğer yandan ülke içinde önemli projelere imza atmaktadır. Bu bağlamda ülkenin özellikle

yoğun biçimde dışarıdan temin ettiği fosil kaynaklara bağımlılığı ve bunun beraberinde getirdiği riskler bir an önce azaltılmak istenmektedir. Dolayısıyla enerji üretiminde ithalat bağımlılığı devam eden fosil enerji kaynaklarını giderek azaltma ve bu kaynakların yerli alternatiflerini artırma bağlamında çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye'nin enerji portföyünde önemli yeri olan bir diğer fosil enerji kaynağı da kömürdür. Küresel ölçekte yaygın olarak tüketilen kömür Türkiye'de özellikle elektrik üretim sektöründe yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. 2002-2018 arasındaki dönemde genel olarak artma eğilimi içerisinde olan kömür tüketimi son yıllarda dalgalı bir seyir izlemektedir (Grafik 9). 2019'da ise 40 milyon ton eş değer petrol (MTEP) düzeyinde bir tüketimin gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Kaynak: BP Statistical Review of World Energy

Türkiye'nin ithal kömür bağımlılığı üzerinde durulması gereken bir başka önemli husustur. 2019 için yerli kömür tüketimi ile kıyaslandığında ithal kömürün daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Son beş yılda Türkiye söz konusu ithal kömür çeşitleri için ortalama 3,8 milyar dolar tutarında harcama gerçekleştirmiştir.⁷ Dolayısıyla Milli Enerji ve Maden Politikası kapsamında sıklıkla dile getirilen yerli enerji üretimi stratejisi doğrultusunda özellikle linyit arama ve rezerv çalışmaları 2019'da da sürdürülmüştür.

Enerji alanında yüksek oranlı dışa bağımlılığın Türkiye ekonomisi üzerindeki baskısı 2019'da da devam etmiştir. Ocak-Eylül döneminde fosil enerji kaynaklarına (kömür hariç) toplam 30,9 milyar dolar harcama yapıldığı görülmektedir.⁸ 2018'de 43 milyar dolar tutarında olan söz konusu harcamanın bu sene yerli kaynak kullanım oranlarındaki artış göz önüne alındığında yaklaşık 40 milyar dolar seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

7. "Maden Dış Ticareti", Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA), <http://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/maden-dis-ticaret>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2019).

8. "Dış Ticaret İstatistikleri-Fasillara Göre İthalat", Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), http://www.tuik.gov.tr/Pre-Tablo.do?alt_id=1046, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2019).

ENERJİ PROJELERİ

2019'da enerji projeleri açısından önemli gelişmeler yaşayan Türkiye'de daha önce belirlenen stratejilere uygun olarak enerjide dışa bağımlılığı azaltma ve yerli kaynak kullanımını arttırma noktasındaki faaliyetler sürdürülmüştür. Bir yandan mevcut enerji projelerini sürdüren diğer yandan ise birçok yeni projenin ilk adımlarını atan Türkiye'nin enerji alanındaki etkinliği artmaya devam etmiştir. Bu durum Türkiye'nin enerji güvenliği meselesine de olumlu katkı sağlamıştır.

Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, doğal gaz ve petrol arama faaliyetlerinin arttırılması ve yenilenebilir enerji alanındaki projeler Türkiye'nin enerji güvenliğine ve enerjide dışa bağımlılığı azaltma çabalarına olumlu katkı yapan adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Başta TürkAkım projesinde ilk gaz akışının sağlanması olmak üzere TANAP projesi üzerinden gelen doğal gazdaki artış, Akkuyu NGS (nükleer güç santrali) yapımının devam etmesi, denizlerde başlatılan doğal gaz ve petrol arama çalışmaları, sıvılaştırılmış doğal gaz ve Tuz Gölü depolama alanı kapasitesinin arttırılması ve yenilenebilir enerji yatırımları 2019 açısından enerji alanında üzerinde durulması gereken önemli projelerdir.

TÜRKAKIM

Rusya'dan ilk olarak Türkiye'ye ve sonrasında da Avrupa'ya doğal gaz taşınması planlanan ve 19 Kasım 2018'de açık deniz inşası biten TürkAkım projesinden ilk gaz akışının Ocak 2020 itibarıyla gerçekleşmesi öngörülmektedir. Böylece her biri 15,75 milyar metreküp/yıl kapasiteye sahip olan iki boru hattından ilki hayata geçmiş olacaktır. Rus gazının ilk kez Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması noktasında önemli bir işlevi yerine getirecek olan proje için Avrupa'daki birçok ülkenin projeye katılım konusunda istekli oldukları görülmektedir.⁹

Söz konusu projenin Türkiye'de bulunan Kıyıköy Gaz Alım Terminali'ndeki inşaat çalışmalarında son aşamaya geldiği ve Ocak 2020 itibarıyla Türkiye'ye gaz akışı başlayacağı açıklanmıştır.¹⁰ Kara bölümünde bulunan ve Avrupa'ya gaz transfer

9. "TurkStream", <http://turkstream.info/tr>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2019).

10. "TürkAkım Kara Kısmı-1 Doğal Gaz Boru Hattı", BOTAŞ, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/turkakim-kara-kismi1-dogal-ga/112>, (Erişim tarihi: 23 Ekim 2019).

emesi planlanan ikinci hattın inşası sürmektedir. Bu hattın işletimi için yüzde 50 oranında ortaklık payı bulunan Türkiye ve Rusya'nın kurduğu TürkAkım Gaz Taşıma A.Ş. çalışmalarına devam etmektedir.¹¹

Kaynak: TurkStream, <http://turkstream.info/tr>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2019).

TANAP

2018'de açılışı yapılan TANAP projesinin Eskişehir ile Türkiye-Yunanistan sınırındaki Avrupa bağlantı noktası arasında kalan bölümü için Nisan 2019'da hat dolumuna ve gazlı testlere başlanmıştır. Eskişehir'den Türkiye-Yunanistan sınırına kadar olan ikinci faz ise 2019'un Haziran sonunda başarıyla tamamlanmıştır. 30 Kasım 2019 itibarıyla Azerbaycan gazını Türkiye-Yunanistan sınırında teslim alarak Avrupa'ya iletimini yapacak olan TAP'a (Trans Adriyatik Boru Hattı) gaz verilmesi noktasında bütün hazırlıklar tamamlanmıştır.¹²

Kaynak: BP

11. "Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri", ETKB, <http://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Dogal-Gaz-Boru-Hatları-ve-Projeleri>, (Erişim tarihi: 25 Ekim 2019).

12. "1 Temmuz İtibarıyla Avrupa'ya Gaz Vermeye Hazır", TANAP, <https://www.tanap.com/medya/basin-bultenleri/1-temmuz-itibariyle-avrupaya-gaz-vermeye-hazir>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2019).

TANAP'tan Ağustos 2019 itibarıyla Türkiye'ye 2,39 milyar metreküp gaz taşındığı anlaşılmaktadır. Ayrıca TANAP'ın yıllık 16 milyar metreküplük tam taşıma kapasitesine ulaşması halinde toplam 1,45 milyar dolarlık taşıma geliri-nin yüzde 30'unun proje ortaklığından dolayı Türkiye'ye verilmesi projeden elde edilecek gelir açısından önem taşımaktadır. TANAP projesinde 1 Temmuz 2019 itibarıyla Avrupa'ya gaz verilebilir duruma gelinmesine rağmen Avrupa'ya TAP altyapısı tamamlanmadığı için ticari gaz akışının Ekim 2020'den önce mümkün olmayacağı öngörülmektedir.¹³

AKKUYU NÜKLEER GÜÇ SANTRALİ

Temeli 2018'de atılan Akkuyu NGS'nin birinci ünitesinin yapımı devam etmektedir. 8 Mart 2019'da Türkiye'nin ilk NGS'sine ait birinci güç ünitesinin temel plakasının beton dökme çalışmaları tamamlanmıştır. 24 Temmuz 2019'da ise ilk büyük ekipman olan "kor tutucu"¹⁴ santral inşaatının bulunduğu sahaya getirilmiştir. Bütün üniteleri 2026'da tam kapasiteye ulaşacak olan Akkuyu NGS'nin enerjide Türkiye'nin dışa bağımlılığını azaltacağı öngörülmektedir.¹⁵ 2026'da Türkiye tüketiminin 370-450 milyar MWh olacağı düşünülürse Akkuyu NGS ülkenin yüzde 7-8 oranındaki elektrik üretimini karşılayarak dışa bağımlılığı düşürecektir.

Bununla beraber Akkuyu NGS projesinde çalışacak yerli teknik ekibin yetiştirilmesi açısından önemli mesafe katedilmiştir. 2019 da dahil farklı yıllarda 244 Türk öğrenci Rusya'daki Ulusal Nükleer Araştırmalar Üniversitesi'ne (MEPhI) nükleer mühendislik eğitimi almak için gönderilmiştir. 2019'da ilk defa 13'ü ısı enerjisi, 9'u elektrik enerjisi alanında olmak üzere toplam 22 Türk öğrenci St. Petersburg Büyük Petro Politeknik Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimine yönlendirilmiştir. Eğitimini başarıyla tamamlayanlar planlandığı gibi Akkuyu Nükleer A.Ş.'de göreve başlamıştır.¹⁶ Akkuyu NGS projesinde yerli personel eğitime önem veren Türkiye'nin bu alanda deneyimli ve birikimli personel sayısını hızla artırdığı görülmektedir.

13. Barış Şimşek, "TANAP'tan 2.39 Milyar Metreküp Gaz Taşındı", *Sabah*, 27 Eylül 2019.

14. Nükleer yakıtların içinde olduğu reaktör kabının altına yerleştirilecek bu ekipman 150 ton ağırlığında ve yüksek sıcaklıklara dayanıklı çelikten yapılmış koni şeklinde bir tanktır.

15. "Türkiye'nin Nükleer Santral Projeleri: Soru-Cevap", ETKB, 11 Ocak 2016, http://www.enerji.gov.tr/File/?path=ROOT%2F1%2FDocuments%2FSayfalar%2FT%3%BCrkiyenin_N%C3%BCkleeer_Santral_Projeleri_Soru-Cevap.pdf, (Erişim tarihi: 28 Ekim 2019).

16. "Akkuyu NGS'de Çalışacak Öğrenciler Rusya Yolcusu", *Hürriyet*, 12 Eylül 2019.

DOĞAL GAZ VE PETROL ARAMA ÇALIŞMALARI

Türkiye önceki yıllarda olduğu gibi 2019'da da karada ve denizde hidrokarbon aramaya devam etmektedir. Özellikle derin denizde kendi gemileriyle sondaj faaliyeti yapabilen Türkiye bu alanda önemli mesafe kaydetmiştir. Fatih ve Yavuz adlı derin deniz sondaj gemileriyle Doğu Akdeniz'deki faaliyetlerine devam eden Türkiye planladığı gibi sondaj kuyularını açmaya başlamıştır.

Fatih derin deniz sondaj gemisi Mersin Körfezi'nde Erdemli Kuzey-1 alanında sondaj çalışmalarına başlamıştır. Erdemli Kuzey-1 sondajı Ocak 2019'da, Alanya-1de Nisan ortasında tamamlanmasına rağmen söz konusu sondajların sonuçları hakkındaki veriler şu ana kadar kamuoyuyla paylaşılmamıştır.¹⁷ Aynı şekilde Fatih derin deniz sondaj gemisi tarafından 2019 içerisinde Akdeniz'deki Finike-1 kuyusunda sondaja başlanmıştır.¹⁸ Yavuz sondaj gemisinin de Karpaz bölgesindeki ilk sondajını tamamlayarak Güzelyurt-1 sahasındaki çalışmalarına başlayacağı bakanlık yetkilileri tarafından bildirilmiştir. Yavuz gemisinin bölgede 5 bin metre sondaj derinliğine ulaşacağı açıklanmıştır.¹⁹ Derin denizlerde sondaj faaliyetlerini arttıran Türkiye önemli rezervler keşfetmesi halinde enerjide dışa bağımlılığının azaltılması ve enerji güvenliğinin artırılması açısından olumlu katkılar elde edecektir.

Türkiye'nin neredeyse tamamen dışa bağımlı olduğu bir diğer enerji kaynağı olan petrolde ise 2019 önemli gelişmeleri beraberinde getirmiştir. 2019'da Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından 140 sondaj kuyusu açılması plan-

17. "East Med Gas Hub – Future Reality or Pipe Dream", Enverus, <https://info.drillinginfo.com/blog/east-med-gas-hub-future-reality-or-pipe-dream>, (Erişim tarihi: 28 Ekim 2019).

18. "Deniz", TP, <http://www.tpa.gov.tr/?mod=projeler&contID=48>, (Erişim tarihi: 28 Ekim 2019).

19. "Güneydoğu'da Petrol, Trakya'da Gaz Bulundu", Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (ETKB), <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Bakanlik-Haberleri/Guneydoguda-petrol-Trakyada-gaz-bulundu>, (Erişim tarihi: 25 Ekim 2019).

lanmıştır.²⁰ Söz konusu sondaj kuyularının bir kısmı keşif, bir kısmı da üretim amaçlı açılmaktadır. Bu sayede yerli ham petrol üretiminin günlük 50 bin varilin üzerine çıkartılması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu yıl ilk kez denenen hidrolik çatlatma yöntemiyle Diyarbakır'da ham petrol üretim faaliyetleri başlatılmıştır. Söz konusu yöntemin Türkiye genelinde yaygınlaştırılarak mevcut kuyulara yenilerinin eklenmesi adına çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye'de petrol alanında hayata geçirilen bir diğer önemli proje de İzmir Ali-ğa'da açılan STAR Rafineri olmuştur. Ekim 2018'de açılan STAR Rafineri 2019'un başlarından itibaren tam kapasiteyle çalışmaya başlamıştır. İlerleyen süreçte ise ilave 600 milyon dolar tutarında bir yatırımla tesisin kapasitesinin artırılması planlanmaktadır. Bunun yanında 2020'de temeli atılıp 2023'te tamamlanması düşünülen yeni bir petrokimya tesisi ile Türkiye'nin dış ticaret açığının yaklaşık 5 milyar dolar azaltılması öngörülmektedir.²¹

SIVILAŞTIRILMIŞ DOĞAL GAZ VE DEPOLAMA PROJELERİ

Türkiye bir yandan kaynak ülke çeşitlendirmesi ve türev piyasalar aracılığıyla gaz temini gerçekleştirirken öte yandan enerji arz güvenliğini artırmak amacıyla depolama faaliyetlerine ağırlık vermektedir. Bu bağlamda Temmuz 2019'da temeli atılan Tuz Gölü Doğal Gaz Depolama Tesisi Genişletme Projesi ile halihazırda 600 milyon metreküp depolama kapasitesi olan tesisin ilk etapta 1,2 milyar metreküp ve sonrasında 5,4 milyar metreküp düzeyine ulaştırılması planlanmaktadır.²² Ayrıca Silivri'de bulunan ve 2,8 milyar metreküp depolama kapasitesine sahip tesisin ilave yatırımlarla birlikte 4,6 milyar metreküp seviyesine ulaştırılması planlanmaktadır. Böylece Türkiye'nin 2023'te yaklaşık 10 milyar metreküp doğal gaz depolama kapasitesine ulaştırılması hedeflenmektedir. Türkiye toplam doğal gaz tüketiminin yüzde 20'lik bölümünü depolama olanağına ulaşarak enerji güvenliği noktasında önemli bir mesafe katetmiş olacaktır.

YENİLENEBİLİR ENERJİ PROJELERİ

Türkiye enerjide dışa bağımlılığını azaltmak için çevreye duyarlı yenilenebilir projelere ağırlık vermeye devam etmektedir. 2019'un birinci yarısında elektrik üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının ortalama oranı yüzde 46 olarak gerçekleşmiştir.²³ Bu

20. "Güneydoğu'da Petrol, Trakya'da Gaz Bulundu".

21. Özlem Bay Yılmaz, "Socar Türkiye'den İkinci Kampanya Yolda", *Ekonomist*, 8 Temmuz 2019.

22. "Tuz Gölü Doğal Gaz Depolama Genişletme Projesi Yeniden Yerleşim Eylem Planı", BOTAŞ, https://www.botas.gov.tr/uploads/dosyaYoneticisi/687685-gsep_rap_tr.pdf, (Erişim tarihi: 24 Ekim 2019).

23. "Elektrik Piyasası Sektör Raporu", EPDK, <https://www.epdk.org.tr/Detay/Icerik/3-0-23/elektrikaylik-sektor-raporlar>, (Erişim tarihi: 24 Ekim 2019).

durum Türkiye'nin enerji piyasasında yenilenebilir enerji kaynaklarının önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin doğusundan batısına 35-40 ilde, kapasiteleri 10 ila 50 MW arasında değişecek kurulumlar için mini YEKA (yenilenebilir enerji kaynak alanı) ihalelerinin 2019'un son çeyreğinde yapılacağını duyuran Enerji Bakanlığı küçük kapasiteler sayesinde yatırımcıların kendi öz kaynaklarını kullanacakları YEKA-3 projelerini hayata geçireceklerini ifade etmiştir. İptal edilen YEKA-2 için ise piyasa oyuncuları ve sektör derneklerinin ortak görüşü olan 50-250 MW'lık parçalar halinde ihale edilmesi görüşü bakanlık tarafından da olumlu karşılanmaktadır.

Yine 2019'da Kalyon Enerji tarafından Karapınar Güneş Enerjisi Projesi kapsamında Ankara'da kurulacak olan entegre güneş paneli fabrikası için Çin'in en büyük devlet şirketlerinden Çin Elektronik Teknolojisi Grubu Şirketi (CETC) ile iş birliği anlaşması imzalanmıştır. Toplamda 400 milyon dolar yatırımla hayata geçirilecek fabrika devreye alındığında GES (güneş enerji santrali) için önemli olan ekipmanların imalatını tek çatı altında yapabilen Türkiye'nin ilk entegre tesisi olacaktır. Ayrıca tesiste yüzde 22 verimliliğe sahip hücre teknolojisiyle ilgili çalışmalar da yapılacaktır. Aynı şekilde 1.000 MW'lık Konya Karapınar GES'inin Nisan 2020'de inşaatına başlanması ve projenin 2023'te devreye alınması hedeflenmektedir. Şirket bu yatırım için 1,1 milyar dolar tutarında yatırım yapmayı planlamaktadır.²⁴

24. Elif Küçükaya, "YEKA GES-1 için Yeni Bir Anlaşma Yapıldı", Enerji Portalı, 28 Ekim 2019, <https://www.enerjiportali.com/yeka-ges-1-icin-yeni-bir-anlasma-yapildi>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2019).

DIŞ POLİTİKADA ENERJİ POLİTİKALARINI ETKİLEYEN GELİŞMELER

İRAN YAPTIRIMLARI

Trump yönetiminin tek taraflı uyguladığı İran yaptırımları 2018'de olduğu gibi 2019'da da küresel enerji piyasalarıyla birlikte Türkiye'yi de etkilemeye devam etmiştir. Mayıs 2018'de Başkan Trump ABD'yi Kapsamlı Ortak Eylem Planı'ndan (KOEP) geri çekerek İran yaptırımlarını iki aşamalı olarak yeniden uygulamaya başlamıştır. Ağustos 2018'de uygulanmaya başlanan İran'ın bankacılık, havacılık ve otomotiv sektörlerini hedef alan yaptırımları 5 Kasım 2018'de uygulanmaya başlanan petrol sektörüne yönelik yaptırımlar takip etmiştir. Washington yönetimi çeşitli iddialarla ülkenin petrol ihracatını sonlandırmayı hedeflerken uluslararası petrol piyasalarında meydana gelebilecek olumsuzlukları azaltabilmek adına aynı tarihte İran'dan en fazla petrol ithal eden sekiz ülkeye²⁵ yüz seksen günlük muafiyet tanımıştır. Tanınan muafiyet süresince başta Çin, Hindistan ve Türkiye olmak üzere altı ülke İran'dan petrol ithalatına belirli miktarlarda alımlar yaparak devam etmiştir. Yaptırımların devreye girdiği Kasım'da İran'dan hiç petrol almayan Türkiye Aralık'ta görece cüzi miktarda yaptığı alımla ithalatına yeniden başlamıştır. Öyle ki yaptırımlar öncesi Ekim'de İran, Türkiye'nin en fazla ham petrol aldığı ikinci ülke olurken Aralık'ta yedinci sırada yer

25. Bahsi geçen sekiz ülke Çin, Hindistan, Türkiye, Japonya, Güney Kore, Tayvan, İtalya ve Yunanistan'dır.

almıştır.²⁶ Mayıs'taki anlaşmadan çekilme kararının ardından yıl sonuna dek yaptırımların etkisinin hissedilmesine karşın İran yüzde 33,9'luk payıyla Türkiye'nin en fazla ham petrol ithal ettiği ülke olmuştur.²⁷

Ocak 2019'da Türkiye'nin İran'dan ithal ettiği ham petrol miktarı bir önceki aya göre yaklaşık dört kat artış göstermiş ve Irak'ın ardından İran'ın ikinci büyük tedarikçi olmasını sağlamıştır. Fakat yaptırım öncesi döneme göre ithal edilen miktarın azaldığı ve ham petrol tedarik edilen ülke sayısının arttığı bir tablo ortaya çıkmıştır. Enerji arz güvenliğini artırmak adına çeşitlendirmenin önemini kavramış olan Türkiye bahsi geçen ayda on bir ülkeden ham petrol tedarik etmiştir. Şubat'ta Irak ham petrol tedarikinde ilk sıradaki yerini korurken İran ise Rusya ve Kazakistan'ın ardından dördüncü ülke olarak kayıtlara geçmiştir. En fazla ham petrol tedarik edilen ülkenin Rusya olduğu Mart'ta İran ikinci ülke olmuş, Nisan'da ise Irak ve Rusya'nın ardından üçüncü sırada yer almıştır (Tablo 1).

Mayıs 2019 hem küresel petrol piyasaları hem de Türkiye gibi İran'dan petrol ithal eden ülkeler açısından önemlidir. İran'ın petrol sektörüne yönelik yaptırımların yeniden uygulanmaya başlandığı 5 Kasım 2018'de sekiz ülkeye tanınan yüz seksen günlük muafiyet süresi 2 Mayıs 2019'da sona ermiştir. Trump yönetimi bu kez İran'ın petrol ihracatının sifıra düşürülmesi konusunda kararlı olduğuna vurgu yaparak muafiyetlerin uzatılmayacağını açıklamıştır.²⁸ Muafiyet alan ülkelerin genel olarak İran'a alternatif tedarikçiler bulma konusunda zorlanmadığı gözlemlenirken bunda ABD'nin Suudi Arabistan, BAE ve Irak başta olmak üzere OPEC üyelerine yaptığı üretimi artırma çağrılarının da etkili olduğu düşünülmektedir.²⁹

Muafiyetlerin kaldırılmasının Türkiye'ye yansımaları çok geçmeden görülmüştür. İthal edilen ham petrol miktarında görülen artışla Mayıs'ta Rusya ve Irak'ın ardından üçüncü sırada yer alan İran, Haziran'da bir önceki aya göre yirmi kattan fazla azalan miktarla sekizinci sırada yer almıştır. Açıklanan son veriler yıl boyunca diğer aylara göre rekor düzeyde ham petrolün ithal edildiği Temmuz ve Ağustos'ta İran'dan ham petrol alımının durdurulduğu ve Eylül'de de bu durumun devam ettiğini göstermektedir. Bu noktada Türkiye'de ham petrol ithalatını gerçekleştiren TÜRPAŞ ve Star Rafineri'nin özel şirketler olduklarının altını çizmekte yarar vardır. Trump yönetiminin ikincil yaptırımlarına maruz kalmak istemeyen söz konusu şirketlerin geçmiş-

26. Aralık'ta en fazla ham petrol ithal edilen ülkeler sırasıyla Irak, Rusya, Nijerya, Suudi Arabistan, Kuveyt, Kazakistan, İran, Kolombiya, Libya ve Yunanistan. Bkz. EPDK petrol piyasası aylık sektör raporlarından derlenmiştir.

27. EPDK petrol piyasası aylık sektör raporlarından derlenmiştir.

28. "No More Waivers for Buyers of Iran's Oil, Says U.S. Envoy", Bloomberg, 14 Ocak 2019; "No More Waivers: The United States will to Force Iranian Oil Exports to Zero", *Washington Post*, 22 Nisan 2019; "Trump Ends Waiver Grace Period for Iran's Oil Customers", *Forbes*, 29 Nisan 2019.

29. "Trump Claims Saudi Arabia will Boost Oil Production", AP News, 1 Temmuz 2018; "Trump Says It's 'Very Important That OPEC Increase the Flow of Oil' Because Prices are too High", CNBC Energy, 28 Mart 2019; "Statement from the Press Secretary on Cooperation between the United States, Saudi Arabia, and the United Arab Emirates on Energy and Iran Policies", White House, 22 Nisan 2019, <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/statement-press-secretary-cooperation-united-states-saudi-arabia-united-arab-emirates-energy-iran-policies>, (Erişim tarihi: 26 Nisan 2019).

te olduğu gibi büyük ölçüde Irak ve Rusya ham petrollerine yöneldiği görülmüştür. Kazakistan, Türkmenistan, Libya, Azerbaycan ve Nijerya ise İran ham petrollerinin piyasadan çekilmesinden doğan açığı kapatmada başvurulan alternatif tedarikçiler arasında yer almıştır. İlerleyen dönemlerde de ham petrol arz güvenliğinin artırılması adına alternatif tedarikçi ülkelere yönelimlerin devam etmesi beklenmektedir.

TABLO 1. TÜRKİYE'NİN HAM PETROL İTHALATI (OCAK-EYLÜL 2019, TON)

	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL
Irak	726.115,20	528.983,56	465.338,06	677.274,29	757.447,82	898.915,39	924.111,93	1.028.833,48	981.534,60
İran	381.214,01	349.837,67	532.173,67	437.129,53	390.990,95	18.569,68	-	-	-
Rusya	162.441,97	459.524,46	880.317,93	529.134,51	885.737,99	754.480,29	1.262.032,44	1.100.387,03	945.147,84
Nijerya	291.667,41	229.751,75	154.213,32	94.869,48	275.421,03	101.641,95	134.915,76	-	115.458,15
Kazakistan	203.032,96	366.311,71	288.982,51	272.484,30	159.623,16	145.254,60	248.475,90	455.193,69	366.244,53
Libya	133.680,26	110.257,96	54.929,54	128.057,84	21.977,43	42.617,51	37.357,53	74.628,84	103.470,09
S. Arabistan	121.006,69	169.198,09	112.985,17	189.405,61	129.951,88	105.000,00	198.319,55	300.840,04	145.075,43
Azerbaycan	78.000,00	129.085,04	15.865,86	-	-	-	-	79.350,37	35.000,00
Yunanistan	36.969,12	-	-	-	-	-	-	-	-
Kolombiya	33.790,98	-	-	-	-	-	-	-	-
Türkmenistan	-	-	-	50.000,00	50.359,61	50.000,00	74.609,53	5.000,00	-
Kuweyt	18.883,61	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	2.186.802,20	2.342.950,24	2.504.806,05	2.378.355,55	2.671.509,87	2.116.479,42	2.879.822,62	3.044.233,44	2.691.930,63

Kaynak: EPDK petrol piyasası aylık sektör raporlarından derlenmiştir.

DOĞU AKDENİZ'DEKİ GELİŞMELER

Doğu Akdeniz 2019'da da Türk iç siyaseti ve dış politikasında gündem belirleyen konular arasında yer almaya devam etmiştir. 2019 Türkiye'nin bölgede hem kendinin hem de KKTC'nin haklarını savunmak adına eylemlerini kararlılıkla yürüttüğü bir yıl olmuştur. Yıl boyunca TPAO'nun bölgede hem Türkiye'nin hak sahibi olduğu alanlarda hem de KKTC'nin ruhsatlandığı sahalarda petrol ve doğal gaz arama çalışmalarına hız kazandıracağına vurgu yapılmıştır. Geçtiğimiz yıllardan farklı olarak Türkiye 2019'da bölgede daha somut adımlar atmış, karşılığında bilhassa ABD ve AB'den gelen çok sayıda uyarı mesajlarıyla karşılaşmıştır.

Şubat 2019'da Doğu Akdeniz konusunda iki önemli gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmelerden ilki daha önce Ekim 2018'de satın alınan Deepsea Metro-1 adlı geminin Türkiye'nin filosuna katılmasıdır.³⁰ Gemi, Deepsea Metro-2 olarak satın alınan ve daha sonra ismi "Fatih" olarak değiştirilen Türkiye'nin ilk sondaj gemisinin yanında ikinci sondaj gemisidir. Benzer şekilde adı "Yavuz" olarak değiştirilen gemi Türkiye'nin denizlerde kendi imkanlarıyla elde edeceği tecrübe ve yeteneğini artırması açısından son derece önemlidir. Her iki gemi de derin deniz sondajı konusunda dünyadaki sayılı gemiler arasında yer almaktadır.³¹

Yaşanan diğer önemli gelişme de 27 Şubat-8 Mart arasında düzenlenen Mavi Vatan tatbikatıdır. Tatbikat Türkiye'nin dışarıda maruz bırakılmaya çalışıldığı baskılara karşı somut diplomatik bir adım niteliği taşımaktadır. Mavi Vatan'ı daha önce defalarca kez düzenlenmiş olan deniz tatbikatlarından ayıran en önemli özelliği ise Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük tatbikatı olmasıdır. Deniz Kuvvetleri Komutanlığından 103 askeri gemiye ek olarak SAT ve SAS timleriyle Kara Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri ve Sahil Güvenlik Komutanlığı personelinin katılım gösterdiği tatbikat toplam 90 bin personelin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.³²

Türkiye'nin kıta sahanlığının güneyinde, GKRY'nin ruhsatlandığı onuncu parselde ABD'li ExxonMobil ve Katar Petrolleri konsorsiyumu 28 Şubat'ta bir keşif yaptıklarını açıklamıştır. 142-227 milyar metreküp arasında rezerve sahip olduğu tahmin edilen Glaucus-1 doğal gaz kuyusunun da bölgedeki rezerv beklentilerini Afrodit sahasında olduğu gibi yükseltmesi ve sondaj çalışmalarını hızlandırması beklenmektedir.³³

Türkiye'nin düzenlediği Mavi Vatan tatbikatının ardından Yunanistan ve Mısır –GKRY'nin de davetli olarak katılımıyla– ortak bir tatbikat düzenlemiştir. 13-19 Nisan arasında gerçekleştirilen Medusa-8 tatbikatıyla bahsi geçen ülkeler arasındaki

30. "Türkiye'nin İkinci Sondaj Gemisi Türkiye Sularına Ulaştı", Enerji Günlüğü, 21 Şubat 2019.

31. "Sondaj Gemisi Yavuz Akdeniz'e Doğru Yola Çıktı", Anadolu Ajansı, 20 Haziran 2019.

32. "Mavi Vatan Tatbikatı", *Yeni Şafak*, 26 Şubat 2019.

33. "ExxonMobil Makes Natural Gas Discovery Offshore Cyprus", ExxonMobil, https://corporate.exxonmobil.com/News/Newsroom/News-releases/2019/0228_ExxonMobil-makes-natural-gas-discovery-offshore-Cyprus, (Erişim tarihi: 3 Mart 2019).

askeri iş birliğinin pekiştirilmesi amaçlanmıştır.³⁴ Tatbikatın Mavi Vatan'dan sonra düzenlenmesi Türkiye'ye karşı bir cevap olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası siyasette hemen her platformda Doğu Akdeniz üzerindeki haklarını vurgulayan Türkiye Mayıs'ta gerçekleştirilen NATO Konseyi ve NATO Akdeniz Diyalogu Ortakları Toplantısı'nda da Doğu Akdeniz meselesini gündemine almıştır. Devlet başkanları düzeyinde katılım gösterilen toplantıda Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin ve KKTC'nin sahip olduğu hakların bir kez daha altı çizilmiş, bölgede gerginlik yerine iş birliğinin teşvik edilmesi yönünde çağrı yapılmıştır.³⁵ Yine Mayıs'ta KKTC'nin ruhsatlandırdığı alanlarda yetki sahibi olarak TPAO'nun sondaj ve sis-mik gemileriyle araştırma faaliyetlerine devam edeceği yönündeki açıklamalara AB ve ABD tarafından çalışmaları durdurma çağrılarıyla karşılık verilmiştir.³⁶

AB ve ABD'nin desteğini alan GKRY 10 Haziran'da Ada'nın yaklaşık 80 kilometre batısında MEB (münhasır ekonomik bölge) alanı içinde sondaj faaliyetleri yürüttüğü gerekçesiyle Fatih gemisinin mürettebatına yönelik uluslararası tutuklama kararı çıkardı-ğını açıklamıştır.³⁷ Ancak çıkarılan karar tehdit olarak kalmış ve hayata geçirilmemiştir.

Takip eden zaman diliminde TPAO'nun ikinci sondaj gemisi olan Yavuz, KKTC açıklarındaki Karpaz yakınlarında sondaj faaliyeti gerçekleştirmek üzere görevlendirilmiştir. Yavuz'un 8 Temmuz'da Karpaz kıyılarına ulaşmasını bu kez AB'den gelen yaptırım kararları izlemiştir. 16 Temmuz'da ise Avrupa Birliği Konseyi Kıbrıs karasularında kanunsuz sondaj faaliyetleri gerçekleştirdiği gerekçesiyle Türkiye'ye karşı beş maddelik bir yaptırım kararını kabul etmiştir. Kararda, tüm uyarılara rağmen Türkiye'nin ikinci kez sondaj faaliyetleri başlattığı ve bunun Türkiye-AB ilişkilerine olumsuz yansımalarının olduğu belirtilmiştir. Bu tarz eylemlerden kaçınılması gerektiği, "iyi komşuluk" ve uluslararası hukuk ilkeleri çerçevesinde hareket edilmesinin beklediği vurgulanmıştır. Kanunsuz olarak nitelendirilen sondaj eylemleri gerekçe gösterilerek Konseyin Türkiye-AB arasında yüksek düzeydeki ilişkilerin askıya alınması kararını verdiği, Komisyonun aldığı 2020 için üyelik öncesi yardımların azaltılması teklifini onayladığı ve Avrupa Yatırım Bankası'nın Türkiye'deki kredi aktivitelerini gözden geçirmesi için çağrı yaptığı açıklanmıştır.³⁸

Kararın ardından TBMM'de grubu bulunan dört siyasi parti (AK Parti, MHP, CHP ve İYİ Parti) Türkiye'nin yürüttüğü arama ve sondaj çalışmalarını destekleyen bir bildiri yayımlayarak AB'yi tarafsız ve hakkaniyete uygun davranmaya davet etmiştir.³⁹

34. "Joint Greek Egyptian Cypriot Exercise MEDUSA 8", Defence Point, 12 Nisan 2019, <https://defence-point.com/2019/04/12/joint-greek-egyptian-cypriot-exercise-medusa-8>, (Erişim tarihi: 26 Nisan 2019).

35. "Erdoğan'dan NATO Konseyi Toplantısı'nda Önemli Açıklamalar", *Takvim*, 6 Mayıs 2019.

36. "ABD, Türkiye'nin Kıbrıs Sularındaki Sondaj Faaliyetlerinden Rahatsız", *Enerji Günlüğü*, 6 Mayıs 2019; "ABD'den Türkiye'nin Akdeniz Sondaj Çalışmalarına Tepki", *Enerji Günlüğü*, 11 Mayıs 2019.

37. "Rumlar'dan Fatih Sondaj Gemisi Personeline Tutuklama", *Enerji Günlüğü*, 10 Haziran 2019.

38. "Turkish Drilling Activities in the Eastern Mediterranean: Council Adopts Conclusions", European Council, 15 Temmuz 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/07/15/turkish-drilling-activities-in-the-eastern-mediterranean-council-adopts-conclusions>, (Erişim tarihi: 15 Ekim 2019).

39. "TBMM'de 4 Partiden Doğu Akdeniz için Ortak Bildiri", *Hürriyet*, 18 Temmuz 2019.

Karpaz kıyılarındaki sondaj faaliyetlerini tamamlayan Yavuz gemisi Ekim ayında Türkiye'nin kıta sahanlığı ve GKRY'nin MEB'inin çakıştığı alanda sondaj faaliyetleri yürütmek üzere görevlendirilmiştir.⁴⁰ Türk kıta sahanlığında ve Ada'nın güneyinde yer alan GKRY'nin 7 nolu parsel olarak belirlediği bölgede, Güzelyurt-1 kuyusunda sondaj yapan Yavuz gemisinin faaliyetlerini bir süre o bölgede yürütmesi planlanmaktadır. AB, Türkiye'nin bu adımına da tepki göstermekte gecikmemiştir. Yavuz'un lokasyona ulaşmasından birkaç gün sonra Türkiye'yi kınayıcı açıklamalar yapan Birlik yetkilileri GKRY ile dayanışma içinde olduklarını bir kez daha vurgulamıştır.⁴¹

Görüldüğü üzere 2019 Doğu Akdeniz'de Türkiye açısından etkin faaliyetlerin yürütüldüğü ve karşılığında da zorlayıcı tehditlerle karşılaşıldığı bir yıl olmuştur. Türkiye'nin bölgede hem kendinin hem de KKTC'nin haklarını korumak adına önümüzdeki dönemde de aktif rol almaya devam etmesi beklenmektedir.

---

40. "Yavuz Sondaj Gemisi Güzelyurt-1 Lokasyonuna Ulaştı", Anadolu Ajansı, 5 Ekim 2019.

41. "European Council Conclusions on Turkey, Illegal Drilling Activities and MH17", European Council, 17 Ekim 2019, <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2019/10/17/european-council-conclusions-on-turkey-illegal-drilling-activities-and-mh17>, (Erişim tarihi: 15 Ekim 2019).

SONUÇ

Türkiye'nin enerji üretiminde yerli kaynak kullanım oranının arttığı görülen 2019'da enerji sektörü açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bir taraftan mevcut enerji projelerine devam eden Türkiye diğer taraftan Doğu Akdeniz'de daha aktif bir politika ortaya koymuştur. Sahip olduğu derin deniz sondaj gemileriyle bölgede sondaj faaliyetlerine devam eden Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de adil ve hakkaniyetli bir anlaşmayı önemseydiği ve bunu da her platformda dile getirdiği görülmektedir.

Enerjide yerli kaynak kullanımına önem veren Türkiye enerjide dışa bağımlılığın azaltılması ve enerji güvenliğinin artırılması için 2019'da da stratejik adımlar atmıştır. TürkAkım projesinde son aşamaya gelmesi ve 2018'de yapımı tamamlanan TANAP'tan gelen doğal gaz tedarikinin artması Türkiye'nin enerji rolünün artırılması açısından önemli gelişmelerdir. Ayrıca 2019'da Akkuyu NGS'nin yapımına ve yenilenebilir enerjideki kapasite artışına devam edilerek ülke dışındaki kaynaklara bağımlılığın azaltılması politikasına uygun adımlar atıldığı görülmektedir. Yine doğal gaz depolama kapasitesini arttırmaya yönelik projelerine devam eden Türkiye'nin enerji güvenliği konusunda oldukça hassas davrandığı anlaşılmaktadır.

Dış politikada İran yaptırımlarının etkileri ve Doğu Akdeniz meselesi önemli gündem maddeleri arasında yer almaktadır. Ayrıca enerjide kaynak ve güzergah çeşitliliğinin artırılmasına önem veren Türkiye enerji güvenliği noktasındaki politikalarına devam etmektedir. Yine fosil enerji ithalatının azaltılması için hidrokarbon rezervlerinin keşfi ve sondaj faaliyetlerine devam edilmesi Türkiye'nin etkin bir enerji aktörü olduğunu göstermektedir. Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin bölgesel ve uluslararası alandaki enerji rolünü güçlendirmekte ve enerjide merkez ülke olma hedefine katkı sunmaktadır.

KRONOLOJİ: 2019'DA ENERJİ	
2 Ocak	Sırbistan Maden ve Enerji Bakanı Aleksandar Antiç ülkesinin TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı'nı inşa etme projesine katılmak istediğini açıkladı.
4 Ocak	TPAO Siirt, Şırnak, Konya, Niğde, Hakkari ve Van illerinde toplam 13 parselde beş yıllık petrol arama ruhsatı aldı.
9 Ocak	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Fatih Dönmez 8 Ocak'ta tüm zamanların rekorunun kırıldığını ve ülke çapında 245 milyon metreküpü aşan doğal gaz tüketimi gerçekleştiğini söyledi. Avustralyalı enerji şirketi TransAtlantic Exploration Mediterranean'ın, Diyarbakır'ın Sur ve Bismil ilçe sınırları içinde ham petrol arama, çıkarma ve depolama çalışmaları yürütmesine karar verildi. ABD'nin verdiği muafiyet kapsamında Türkiye'nin Aralık'ta İran'dan petrol alımına yeniden başladığı açıklandı. Türkiye, Trump yönetiminin 5 Kasım'da İran'ın petrol sektörüne yönelik yaptırımları açıklaması sonrası İran'dan petrol alımına bir ay ara vermişti.
12 Ocak	TPAO Siirt, Şırnak, Van, Batman, Mardin, Hakkari, Diyarbakır, Muş, Adıyaman, İstanbul ve Tekirdağ illerinde toplam 20 parselde petrol arama ruhsatı aldı.
15 Ocak	Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü Kırklareli'nin Vize ilçesinde yer altı üretim yöntemiyle yılda 825 bin ton kömür üretilmesi kararı aldı.
16 Ocak	TPAO Şırnak, Hakkari, Niğde, Edirne, Çanakkale, Tekirdağ, Adana ve Hatay illerinde toplam 11 parselde petrol arama ruhsatı aldı. Mısır Petrol ve Madencilik Bakanlığı, Akdeniz'de GKRY, Yunanistan, İsrail, İtalya, Ürdün, Filistin ve Mısır'ın Doğu Akdeniz Gaz Forumu'nun kurulması için anlaşmaya vardığını açıkladı. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı projesine dahil olmak isteyen AB üye ülkelerinin, Brüksel'den keyfi ve siyasi uygulamalarla TürkAkım'ın engellenmeyeceğine dair onay almaları mesajını verdi.
17 Ocak	TTK Genel Müdürü Kazım Eroğlu önümüzdeki beş yıl içinde kömür ithalatının yüzde 60'ının yerli kömürden karşılanabileceğini söyledi.
21 Ocak	DSİ elektrik üretiminde Artvin'de bulunan Deriner, Muratlı, Borçka ve Artvin barajlarından Ocak 2019 rakamlarıyla milli ekonomiye 6,019 milyar TL katkı sağlandığını açıkladı.
22 Ocak	TPAO Konya, Niğde, Siirt, Bitlis, Batman, Edirne ve Tekirdağ illerinde 7 ayrı kara bölgesi parselinde petrol arama ruhsatı aldı.
26 Ocak	Kanadalı petrol şirketi Gazelle Energy Ltd. Edirne'de 14 bin 535 ha genişliğindeki F17-b4 pafta numaralı arazide petrol arayabilmek için beş yıl süreyle arama izni aldı. ETKB Bakanı Fatih Dönmez "Bugün itibarıyla Türkiye nüfusunun yüzde 62'si doğal gaz kullanıyor ve bu oranın Avrupa'nın birçok ülkesinden daha ileride" açıklamasını yaptı.
1 Şubat	Bulgaristan doğal gaz operatörü Bulgartransgaz, Rus gazını Türkiye-Bulgaristan sınırından Sırbistan'a taşıyacak olan doğal gaz boru hattını kurma projesine yatırım yapılması yönünde nihai karar alındığını bildirdi. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, Türkiye'nin KKTC karasularında doğal gaz sondaj çalışmalarına başlayacak olmasından endişeli olduğunu açıkladı.
2 Şubat	Fransız Assystem şirketi Akkuyu NGS'de nükleer güvenlik açısından önem taşıyan tesislerin inşasının gözetlenmesini sağlayacak.
5 Şubat	Kanadalı Thrace Basin Natural Gas Co. şirketi Tekirdağ'ın Hayrabolu ilçesinde doğal gaz arama ruhsatı aldı.
6 Şubat	İran Petrol Bakanı Bijen Namdar Zengene ABD'nin yaptırım muafiyetine rağmen Yunanistan ve İtalya'nın kendilerinden petrol almamasını eleştirerek İran'dan petrol alan tek Avrupa ülkesinin Türkiye olduğunu açıkladı.
7 Şubat	LPG'nin kara yolu veya demir yoluyla ithaline, ihracına ve transitine imkan veren hukuki düzenleme yürürlüğe girdi.
9 Şubat	Akkuyu NGS ilk reaktör basınç tankı tabanı Atommash tarafından üretildi.
11 Şubat	İstanbul Silivri'deki 300 bin konutun on yıllık doğal gaz ihtiyacını karşılayacak olan beş doğal gaz kuyusundan üçü ateşleme yapılarak şebekeye bağlandı.
14 Şubat	Mersin'de inşası devam eden Türkiye'nin ilk nükleer enerji santrali Akkuyu NGS'de çalışacak Türk mühendisler Atommash'da uygulamalı eğitimlerini tamamladı.

20 Şubat	Güney Gaz Koridoru (GGK) Danışma Kurulu 5. Bakanlar Toplantısı Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de başladı. ETKB Bakanı Fatih Dönmez TANAP'ı "kaybedeni olmayan bir proje" olarak nitelendirerek önümüzdeki birkaç ay içerisinde Yunanistan sınırına kadar olan kısmın altyapı çalışmalarının da bitmiş olacağını söyledi.
21 Şubat	TPAO tarafından KKTC ve Türkiye karasularında petrol ve doğal gaz aramalarında kullanmak üzere satın alınan ikinci sondaj gemisi Deepsea Metro-1 Türkiye karasularına giriş yaptı.
28 Şubat	Amerikan ExxonMobil ve Katarlı Qatar Petroleum ortaklığı GKRY sularındaki 10. parselde 142-227 milyar metreküplük bir gaz rezervi keşfettiğini açıkladı.
1 Mart	TÜİK tarafından açıklanan verilere göre Türkiye'nin ham petrol ithalatı yılın ilk ayında artış gösterdi. Ocak 2019'da ham petrol ithalatı 2 milyon 186 bin 802 ton oldu. Türkiye'nin elektrik üretiminde güneş enerjisinin payı Şubat sonu itibarıyla yüzde 1,57'ye ulaştı.
2 Mart	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Türkiye'nin ikinci sondaj gemisinin adını "Yavuz" koydu.
4 Mart	Türkiye Aralık'ta Rusya'dan doğal gaz ithalatını yüzde 14 azaltırken ABD'den LNG alımını ise yüzde 66 arttırdı.
19 Mart	Rusya'dan doğrudan Türkiye'ye ve devamında Avrupa'ya doğal gaz ulaştırması planlanan TürkAkım'ın açık deniz kesimiyle kara çıkışları arasındaki bağlantı tamamlandı. Böylece Karadeniz'deki boru hattı sistemi bütünüyle tamamlandı.
22 Mart	ETKB Bakanı Fatih Dönmez Diyarbakır'da açılan Mermer-1 kuyusundan Türkiye tarihinin ilk hidrolik çatlatma yöntemiyle şeyl petrolü keşfinin yapıldığını açıkladı.
25 Mart	Türkiye'nin petrokimya alanında dışa bağımlılığını azaltacak ve dış ticaret açığını 4 milyar dolar azaltacak Ceyhan Petrokimya Endüstri Bölgesi kurulumu için çalışmalara başlanması kararlaştırıldı.
5 Nisan	Bereket Enerji Grubu tarafından üretilen Türkiye'nin ilk yerli güneş hücresi yatırımcılarla buluştu.
11 Nisan	ETKB Bakanı Fatih Dönmez Türkiye'nin Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı kapsamında 2023'e kadar 10,9 milyar dolarlık yatırım yapacağını ve 2033'e gelindiğinde elde edilecek tasarrufun 30 milyar dolar seviyesinde olacağını bildirdi.
15 Nisan	Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Mehmet Cahit Turhan "2 yıl önce açılan Avrasya Tüneli sayesinde bir senelik zaman diliminde 23 milyon saat zaman tasarrufu, 30 bin ton yakıt tasarrufu, CO ² emisyonunda da 18 bin ton azalma sağladık" açıklamasını yaptı.
18 Nisan	KÖMÜRDER Başkanı Gökçalp Büyükyıldız son on yılda Türkiye'nin kömür rezervinin 19 milyar tona yükseldiğini bildirdi.
20 Nisan	Türkiye'nin sabit deniz platformlarına yönelik yasa dışı eylemler uluslararası hukuki yaptırımlarla karşılaşacak. 14 Ağustos 2006'da Londra'da imzalanan "Kıta Sahanelerinde Bulunan Sabit Platformların Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Protokole Ait 2005 Protokolü" 987 sayılı Cumhurbaşkanlığı kararıyla onaylandı. Türkiye-Azerbaycan-Türkmenistan Üçlü Enerji Bakanları toplantısının ardından ülkelerin enerji bakanları arasında iş birliği anlaşmaları imzalandı.
3 Mayıs	Trakya'da doğal gaz ve petrol arama çalışmaları yürüten Kanadalı Valeura Energy açtığı Devepınar-1 sondaj kuyusunda planlanandan 500 metre daha derin sondaj yapıldığını ve "ciddi gaz bulguları"na rastlandığını açıkladı.
6 Mayıs	ABD, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de KKTC sularında gerçekleştireceğini duyurduğu sondaj faaliyetlerinin son derece provokatif ve riskli olduğunu belirterek çalışmaları durdurma çağrısı yaptı.
11 Mayıs	AB Konseyi Başkanı Donald Tusk, Türkiye ile Doğu Akdeniz'de yaşanan doğal gaz gerginliğinde AB üyesi GKRY'nin arkasında olduklarını açıkladı. Tusk, Türkiye'yi GKRY'nin egemenlik haklarına saygı duymaya çağırdı.
12 Mayıs	ETKB Bakanı Fatih Dönmez "Birleşmiş Milletler genel sekreterinin de ifade ettiği üzere Kıbrıs'taki rezervler iki tarafa aittir ve hakça bir paylaşım gerçekleştirilmelidir" açıklamasını yaptı.
15 Mayıs	Türkiye'de 6-12 Mayıs 2019 arasında üretilen elektriğin yarısının hidroelektrik santrallerinden sağlandığı açıklandı.

20 Mayıs	Türkiye, Doğu Akdeniz sularında çakışan deniz yetki alanı ihtilaflarında üçüncü taraflara sağduyu, taraf tutmama ve yapıcı rol oynama çağrısı yaptı.
27 Mayıs	ABD, Doğu Akdeniz'de doğal gaz arama faaliyetleri için GKRY ile İsrail iş birliğinin barış ve iş birliği için daha önce hiç olmadığı kadar büyük bir fırsat yarattığını açıkladı.
8 Haziran	TPAO'ya ait Fatih sondaj gemisi Kıbrıs Adası'nın yaklaşık 80 kilometre batısında Finike-1 kuyusunda sondaja başladı.
10 Haziran	GKRY, Ada açıklarında sondaj faaliyeti yürüten Fatih gemisi personeli hakkında uluslararası tutuklama kararı çıkartıldığını bildirdi.
25 Haziran	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Doğu Akdeniz'de bulunan ve bulunacak olan her kaynağın adil bölüşümünü sağlayana kadar çalışmaların sürdürüleceğini açıkladı.
26 Haziran	Türkiye Cumhuriyeti ile KKTC arasında imzalanan Sahil Güvenlik Alanında Destek ve İşbirliği Protokolü onaylandı.
27 Haziran	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Sinop nükleer santrali projesinin maliyet ve takvim uyumsuzluğu nedeniyle durduğunu açıkladı.
28 Haziran	EPDK elektriğe yüzde 15 oranında zam yapıldığını ve böylece konutlarda 100 kWh elektrik için 61,8 TL ödeneceğini açıkladı.
1 Temmuz	GGK'nin en önemli parçası olan 1.850 kilometre uzunluğundaki TANAP 1 Temmuz 2019 itibarıyla Azerbaycan gazını Avrupa'ya iletmek üzere hazır hale geldi.
8 Temmuz	Türkiye'nin ikinci derin deniz sondaj gemisi Yavuz sondaj çalışmaları yapacağı KKTC açıklarındaki Karpaz kıyılarına ulaştı.
19 Temmuz	TBMM'de grubu bulunan dört siyasi parti Doğu Akdeniz'de petrol ve gaz sondaj çalışmalarına destek vererek AB'ye adil ve tarafsız olma çağrısında bulundu.
29 Temmuz	Tuz Gölü Yeraltı Doğal Gaz Depolama Tesisi'nin kapasitesini 1,2 milyar metreküpten 5,4 milyar metreküpe yükseltecek genişletme projesinin temeli atıldı.
1 Ağustos	Piyasa şartlarında çalışması zorlaşan kömür, gaz ve hidroelektrik santrallerine kapasite mekanizması çerçevesinde yılın ilk altı ayında 1,1 milyar TL ödendi.
5 Ağustos	Türkiye'nin Azerbaycan'dan doğal gaz ithalatı bu yılın ilk beş ayında geçen yıla göre yaklaşık yüzde 44 oranında arttı.
8 Ağustos	Yavuz sondaj gemisi Karpaz-1 kuyusunda başladığı sondaj çalışmalarında 1.710 metre derinliğe kadar indi.
29 Ağustos	ETKB Bakanı Fatih Dönmez, Irak ile petrol ticaretinin yanı sıra elektrik ticaretini daha kapsamlı başlatmak konusunda fikir birliğine varıldığını açıkladı.
12 Eylül	Haziran 2019'da Türkiye'de rüzgardan elde edilen elektriğin toplam elektrik ihtiyacının yüzde 7,42'sini karşıladığı açıklandı.
17 Eylül	Azerbaycan'ın Türkiye üzerinden yaptığı ham petrol ihracatı 2019'un ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,5 azaldı.
19 Eylül	Bulgaristan, TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı'nın Bulgaristan'dan geçecek bölümünün inşasına başladı.
3 Ekim	Türkiye'nin iki sondaj gemisinden biri olan Yavuz, Akdeniz'deki yeni arama rotası olan Kıbrıs'ın güneybatı açıklarındaki Güzelyurt-1 kuyusuna doğru yola çıktı.
14 Ekim	AB, Türkiye'nin Kıbrıs Adası açıklarında devam eden sondaj çalışmalarını kınayarak GKRY ile dayanışma içinde olduklarını açıkladı.
17 Ekim	Star Rafinerisi Genel Müdürü Mesut İlter, STAR Rafineri'nin üretimde yüzde 100 kapasiteye ulaştığını söyledi. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı'nın açıldığı 2006'dan bu yana Ceyhan'dan dünya pazarlarına 3,3 milyar varil ham petrol sevk edildiği açıklandı. Trakya'da doğal gaz sondaj çalışmaları yürüten Kanadalı Valeura şirketi ABD'nin Türkiye yaptırımlarını dikkatle izleme kararı aldı. Yaptırım nedeni olarak Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyine gerçekleştirdiği operasyonlar gösteriliyor.
18 Ekim	Gazprom yıl sonuna kadar devreye almayı planladığı TürkAkım'ın ilk koluna doğal gaz pompalamaya başladı.

20 Ekim	Türkiye'nin ilk Jeotermal İhtisas Organize Sera Bölgesi'nde yer tahsisleri tamamlandı ve jeotermal ısıtmalı seracılık yatırımları başladı. Bölgenin ekonomiye yıllık 300 milyon TL'lik katkı sunması bekleniyor.
21 Ekim	KKTC Enerji Bakanı Hasan Taçoy, Doğu Akdeniz'de doğal gaz arama çalışmalarının sonuç alınana kadar devam edeceğini söyledi.
22 Ekim	TPAO Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak'ta toplam 8 parselde petrol aramak üzere ruhsat aldı.
25 Ekim	Türkiye'nin sahip olduğu zengin bor madeninin ekonomik değerini yükseltecek ilk Bor Karbür Tesisi'nin kurulumuna Balıkesir'in Bandırma ilçesinde başlandı. TÜİK'ten yapılan açıklamaya göre Ağustos 2019'da en fazla üretim ve teslimat linyitte gerçekleşti. Ağustos'ta toplam 6 milyon 999 bin 642 ton linyit üretilirken 6 milyon 997 bin 870 tonu ise teslim edildi. Teslimatın yüzde 84,3'ü termik santrallere yapıldı.
31 Ekim	TÜİK'ten yapılan açıklamaya göre Türkiye'nin enerji ithalat faturası Eylül 2019'da geçen yılın aynı ayına göre yaklaşık yüzde 12 düşüş gösterdi. Danimarka, Rus doğal gazını Almanya üzerinden Avrupa'ya taşıyacak olan Kuzey Akım 2 Doğal Gaz Boru Hattı'nın deniz alanlarından geçmesine izin verdi. ETKB Bakanı Fatih Dönmez enerji teknoloji ve ekipmanlarını desteklemek için ihale şartnamelerini yerli üretim şartı koyduklarını açıkladı.
1 Kasım	Türkiye'nin Ağustos doğal gaz üretimi yıllık yüzde 4,26 düşerken Tekirdağ 11,457 milyon Sm ³ üretimle en fazla gaz üretilen il oldu. Türkiye'nin Ağustos'ta ham petrol ithalatı bir önceki yıla göre yüzde 46 artışla 3,04 milyon ton oldu.
4 Kasım	TÜPRAŞ'ın son on yılda hayata geçirdiği 479 enerji verimliliği projesiyle 34 bin 480 TJ (terajoule) enerji tasarrufu sağlayarak sera gazı emisyonlarını 2,4 milyon ton azalttığı açıklandı. Türkiye'de enerji üretim maliyeti Ekim'de bir önceki aya göre yüzde 1,41 artarak en fazla artış kaydeden ana sanayi grubu oldu. Suudi Arabistan devlet petrol şirketi ARAMCO yaklaşık dört yıldır süren hazırlıkların ardından halka arz sürecini Pazar günü başlattı. Küresel ekonomilerin enerji kullanımına dair önemli bir gösterge olan enerji yoğunluğunda sağlanan ilerleme 2018'de yüzde 1,2 ile 2000'lerden bu yana en düşük oranda gerçekleşti.
6 Kasım	YEKA kapsamında İzmir'de kurulmakta olan 70 milyon değerindeki rüzgar türbini fabrikasının Kasım sonunda üretime hazır hale geleceği kaydedildi.
8 Kasım	Avrupa'da sürdürülebilir ve likit bir enerji pazarı oluşturmak amacıyla kurulan Avrupa Enerji Tacirleri Federasyonu'nun (EFET) Avrupa gaz hubları karşılaştırmalı çalışmasına göre Türkiye'nin gaz alım satım merkezi puanı 2019'da bir önceki yıla göre yüzde 58,3 oranında artarak 9,5 oldu. 2018'de Türkiye'nin gaz ticareti puanı 6 idi. Rus doğal gazını Karadeniz üzerinden Türkiye'ye ve sonrasında Avrupa'ya taşıyacak TürkAkım Doğalgaz Boru Hattı'nın 2021 sonunda Macaristan'a gaz pompalamaya başlayacağı kaydedildi. GKRY 9,3 milyar dolar değerindeki ilk doğal gaz işletme ruhsatını Shell, Noble ve Delek Konsorsiyumu'na verdi.
11 Kasım	AB, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki petrol ve gaz arama faaliyetlerine dahil olan şahıs ve kurumların mal varlıklarının dondurulması ve seyahat yasağı getirilmesinin önünü açtı.
15 Kasım	Türkiye'nin ikinci sondaj gemisi Fatih, Karpaz Burnu'nun güneyindeki yeni lokasyonu Magosa-1'de sondaja başladı.
20 Kasım	Rus doğal gazını Karadeniz üzerinden Türkiye'ye ve sonrasında Avrupa'ya taşıyacak TürkAkım Doğal Gaz Boru Hattı'nın her iki kolu da doğal gaz ile dolduruldu. Gazprom yıl sonuna dek hatlardan gaz pompalanmaya başlanacağını belirtti. BOTAŞ verilerine göre Ekim 2019'da Türkiye'den boru hatlarıyla geçen petrol miktarı 40,7 milyon varil/eş değer oldu.

22 Kasım	Baca filtresi olmadan çalışan termik santrallerin baca filtrelerinin takılmasını iki buçuk yıl daha erteleyen kanun teklifi TBMM tarafından kabul edildi. ETKB Bakanı Fatih Dönmez, Türkiye'nin önümüzdeki yıl sondaj gemileri ile beş kuyu açarak petrol ve doğal gaz aramacılığında aktif bir strateji izlemeye devam edeceğini söyledi.
25 Kasım	Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in TürkAkım Doğa Gaz Boru Hattı'nın açılış töreni için Ocak'ta Türkiye'ye geleceği açıklandı.
26 Kasım	Azerbaycan gazını Avrupa'ya taşıyacak olan TAP'ın Yunanistan sınırları içinde kalan bölümünün kurulumu tamamlandı.
29 Kasım	Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından duyurulan 2020 Yılı Nihai YEK (Lisanslı) listesine göre Yenilenebilir Enerji Kaynaklarını Destekleme Mekanizması (YEKDEM) kapsamında 2020'de destek verilecek santral sayısı 777'den 817'ye yükseldi. Türkiye ile Libya arasında "Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası" imzalandı. Türkiye'nin Marmaris-Fethiye-Kaş kıyı hattı ile Libya'nın Derne-Tobruk ve Bordiya kıyı hattı komşu oldu.
30 Kasım	TANAP'ın Avrupa'ya gaz akışı sağlayacak kısmı olan TAP'a bağlantısı gerçekleştirildi ve ilk test gazı basıldı.
2 Aralık	Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 13 santrali doğrudan, pek çoğunu da dolaylı olarak etkileyen, kömürden elektrik üreten tesislerin baca gazı filtresi kurması yükümlülüğünü iki buçuk yıl erteleyen yasa değişikliğini veto etti.

2019'DA

HUKUK

VE YARGI

CEM DURAN UZUN • MUHARREM KILIÇ • NESİBE KURT KONCA • MERT HÜSEYİN AKGÜN

GİRİŞ

2019'da Türkiye'nin gündemini ağırlıklı olarak 31 Mart mahalli idareler seçimleri, yenilenen İstanbul Büyükşehir Belediyesi seçimi ve Suriye'de yürütülen askeri operasyonlar meşgul etmiş olsa da hukuk ve yargı alanında çok sayıda başlık dikkat çekmektedir. Başta yargı reformu süreci ve yargı paketleri olmak üzere devam eden FETÖ ve darbe davaları, Cumhurbaşkanlığı sisteminin uyum süreci bu alanda öne çıkan konulardır.

Yıl içerisinde TBMM'nin yasama faaliyetleri açısından sakin bir yıl geçirilmiş ve otuz altı kanun kabul edilmiştir. Bu kanunların çoğunluğu onaylanan milletlerarası anlaşmalara uyum amacıyla çıkarılmıştır. 31 Mart'taki yerel seçim ve İstanbul seçiminin 23 Haziran'da tekrarlanması Meclis çalışmalarını kesintiye uğratmıştır. Bu dönemde yargıyla ilgili düzenlemeleri içeren kanunlar ve askere alma sistemini tamamen değiştiren yasa TBMM'nin önemli gündem konularıdır.

16 Nisan 2017 tarihli Anayasa değişikliğiyle kabul edilen Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi 24 Haziran 2018 seçimleri sonucu cumhurbaşkanı seçilen Erdoğan'ın yemin ettiği 9 Temmuz 2018'de bütün kurum ve kurallarıyla yürürlüğe girdi. Bu tarihten itibaren devletin ve bürokrasinin yeniden organizasyon süreci başlayıp devam etti. 2019'da –11 Aralık 2019 itibarıyla– toplamda yirmi dört kararname çıkarıldı. Bunlardan dördüyle Türkiye Adalet Akademisi, Kapadokya Alan Başkanlığı, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi ve Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemi Kurulunun kuruluşu gerçekleştirildi. 2019'da kabul edilen diğer yirmi kararname ise eski Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin değiştirilmesi veya kurumlara yeni kadrolar ihdas edilmesine dair kararnamelerdir.

2019'da yargı gündemini belirleyen en önemli gelişme Üçüncü Yargı Reformu Strateji Belgesi'nin tamamlanarak açıklanmasıdır. 2009 strateji belgesi ile başlayan yargıda planlı reform hareketinin üçüncü aşamasını oluşturan 2019 Yargı Reformu Strateji Belgesi'nin açıklanmasıyla yeni bir aşamaya geçilmiştir. Belge güven veren ve erişilebilir adalet sisteminin teşkili için devam eden reform iradesinin açık bir göstergesi mahiyetindedir. Güven veren adalet sistemi bakımından Hakimler ve Savcılar Kurulunun açıkladığı Türk Yargı Etiği Bildirgesi dikkat çeken bir başka gelişmedir. Yargı görevlilerinin sahip olması gereken hukuki ve insani değerler çerçevesinde hazırlanan bildirme daha nitelikli ve insana dokunan yargı teşkilatının oluşturulmasına hizmet etmektedir.

2019'da yargının önemli gündem başlıklarından biri de FETÖ ve darbe davaları olmuştur. Özellikle 15 Temmuz darbe teşebbüsünden itibaren ivme kazanan yargılamalarda geride bıraktığımız yılda ciddi mesafe katedilmiştir. Darbe davalarının yüzde 93'ünde nihai kararlar verilmiştir. Tamamlanan yargılamalar arasında en önemli iki davadan birisi olan Genelkurmay çatı davasına ayrıca değinilmesi gerekir. Darbenin askeri yöneticilerinin yargılandığı dava sonuçlanmış ve 15 Temmuz'da işlenen suçların failleri en ağır cezalara çarptırılmıştır. Öte yandan bir diğer kritik kovuşturma Akıncı davasında sanıkların son savunmalarının alınması aşamasına geçilmesi olmuştur.

YASAMA FAALİYETLERİ

2019, Türkiye Büyük Millet Meclisinin (TBMM) kanun çıkarma ve karar alma gibi yasama faaliyetleri bakımından geçtiğimiz iki yıla kıyasla daha durgun olduğu bir yıldır. Meclis 2017’de 298, 2018’de 84 kanun kabul ederken geride bıraktığımız yıl (9 Aralık itibarıyla) kabul edilen yasa sayısı 36 oldu. Bu farkın oluşmasındaki birinci sebep Meclisin yerel seçimler için tatile girmesidir. İstanbul seçiminin iptal edilmesi ve 23 Haziran’da tekrarlanması bir üç ay daha Meclis çalışmalarının geride kalmasına neden oldu. Ayrıca 9 Temmuz 2018’deki hükümet sistemi değişikliğiyle yürütme yetkisine ilişkin konularda cumhurbaşkanına kararname çıkarma yetkisi tanınması kanunlara duyulan ihtiyacı azalttı. Parlamenter modele göre kuvvetlerin daha sert ayrıldığı Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme erkine kendi alanında sınırlı şekilde kanuna dayanmadan düzenleyici işlem yapma yetkisi tanınmıştı. Bu sistemin tüm sene boyunca uygulandığı ilk yıl 2019 oldu. Diğer taraftan kanun hükmünde kararname (KHK) kurumu 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliğiyle kaldırıldığı için artık Meclis yürütmeye KHK çıkarma yetkisi vermemektedir.

Meclis 2018’de olduğu gibi bu yıl da herhangi bir Anayasa değişikliği yapmadı. Meclisin kabul ettiği kanunların yarıya yakını milletlerarası anlaşmaların onaylanmasına ilişkin uygunluk bulma kanunlarıdır. TBMM 2019’da Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) unsurlarının yurt dışına gönderilmesi ve Meclis Araştırma Komisyonu kurulması gibi konularda yirmi dokuz karar aldı. Kamuoyu gündeminde yer tutan bazı önemli yasalar şu şekildedir:

7163 Sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanun¹

Hatırlanacağı üzere geçtiğimiz yılbaşında sinema salon işletmecileri ile film yapımcıları arasında bir anlaşmazlık yaşanmıştı. Bu sorunu çözmek için yapılan yasal düzen-

1. 18.1.2019 tarihli ve 7163 sayılı “Sinema Filmleri Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 30 Ocak 2019, Sayı: 30671.

lemeyle hem sinema salonu işletmecilerinin uyması gereken hususlar belirtilmiş hem de sektörün desteklenmesine dönük adımlar atılmıştır.

7165 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun²

Kanun'la yargının işleyişine ve hukuk eğitiminin niteliğine ilişkin düzenlemeler yapıldı.

7174 Sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun³

Kanun'la Kapadokya bölgesinin doğal, tarihi ve kültürel yapısının daha etkili şekilde muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi amacıyla bölgenin kültürel ve doğal varlıklarına dair farklı kuruluşlarda bulunan yetkilerin tek bir kurum çatısı altında toplanması hedeflendi. Bu nedenle "kültür varlıklarını koruma bölge kurulları ile tabiat varlıklarını koruma bölge komisyonlarına verilen yetki ve görevler" yeni kurulan Kapadokya Alan Komisyonuna devredildi.

7179 Sayılı Askeralma Kanunu⁴

Askere alma sistemini yeni baştan düzenleyen Kanun ile askerlik yükümlülüğünün süresi erbaş ve erler için altı ay, yedek subay ve astsubaylar için on iki ay olarak belirlendi. Yeni düzenlemede en önemli gelişme TSK'nın ihtiyaçları doğrultusunda kişilerin askerlik sisteminin statüleri arasında geçişine imkan tanıyan esnek yapıdır. Erbaş ve er olarak askerlik hizmetini yerine getirenler bir ay temel eğitim görecektir ve beş ay kıta görevini yerine getirecektir. Ardından istemeleri halinde altı ay daha ve aylık asgari ücretten az olmayan bir ödeme karşılığında askerlik hizmetine devam edebileceklerdir. Bu kişiler askerlik hizmetini tamamladıktan sonra sözleşmeli er/erbaş pozisyonuna başvuruda bulunabilecektir. Yedek astsubaylar ise iki ya da üç yıl öğrenim süresi olan yükseköğretim kurumlarından mezun olanlar ile istekli olmaları halinde dört yıl ve üstünde eğitim süresine sahip yükseköğretim kurumlarından mezun vatandaşlar arasından seçilecektir.

Yedek astsubaylar iki ay temel ve sınıf eğitimi görecektir, daha sonra maaş karşılığında on ay kıta görevinde bulunacaklardır. Bu sürenin bitimiyle terhis olunabileceği gibi astsubaylığa başvurma imkanı da bulunmaktadır. Askerlik sistemindeki üçüncü pozisyon ise dört yıl ve daha fazla süreli yükseköğretim kurumlarından mezun olanlar için öngörülen yedek subaylıktır. Bu kişiler de iki aylık temel ve sınıf eğitiminin ardından on ay süreyle maaş karşılığında kıta görevi yapacaktır. Daha sonra subay kadrosuna başvuru imkanı bulunmaktadır.

2. 20.2.2019 tarihli ve 7165 sayılı "Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", *Resmi Gazete*, 28 Şubat 2019, Sayı: 30700; Bu yasa daha detaylı olarak "Yargı Reformu" başlığı altında incelenmektedir.

3. 23.5.2019 tarihli ve 7174 sayılı "Kapadokya Alanı Hakkında Kanun", *Resmi Gazete*, 1 Haziran 2019, Sayı: 30791.

4. 25.6.2019 tarihli ve 7179 sayılı "Askeralma Kanunu", *Resmi Gazete*, 26 Haziran 2019, Sayı: 30813.

Kanun'la getirilen bir diğer önemli değişiklik ise bedelli askerlik uygulamasının süreklilik kazanmasıdır. Yasaya göre “240 bin gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak” bedeli ödeyenler bir aylık temel askerlik eğitimini de tamamlamaları kaydıyla terhis edilecektir.

7188 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun⁵

Kamuoyunda birinci yargı paketi olarak gündeme gelen düzenlemeyle yargı reformu strateji belgesi çerçevesinde on beş farklı kanunda değişiklik yapıldı.⁶

7195 Sayılı Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun⁷

Kanun'un onayını uygun bulduğu Libya ile imzalanan antlaşma Türkiye'nin Doğu Akdeniz bölgesinde uluslararası hukuk çerçevesinde sahip olduğu hakların korunması bakımından büyük önemi haizdir. Antlaşma ile uluslararası hukuk ve hakkaniyet ilkesi açısından Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Türkiye aleyhine Doğu Akdeniz'de attıkları gayrimeşru adımlar akamete uğramıştır.

5. 17.10.2019 tarihli ve 7188 sayılı “Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 24 Ekim 2019, Sayı: 30928.

6. Yasayla yapılan düzenlemelerin detayları yargı “Yargı Reformu” altında incelenmektedir.

7. 5.12.2019 tarihli ve 7195 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti Arasında Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırasının Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun”, *Resmî Gazete*, 7 Aralık 2019, Sayı: 30971.

YÜRÜTMENİN DÜZENLEYİCİ İŞLEMLERİ: CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle yürütme organına tanınan düzenleme yapma yetkisi önemli değişikliklere uğramıştır. KHK ve tüzük kaldırılmış, yerlerine Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kabul edilmiştir. 2018’de yeni sistemin inşası ağırlıklı olarak Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle yapılmıştır. Yeni hükümet sistemine geçildiği ve buna göre idarenin yeniden yapılandırılması amacıyla 2019’da da çok sayıda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi yayımlanmıştır. Bu yıl içerisinde (bu satırların yazıldığı 11 Aralık 2019 itibarıyla) toplamda yirmi dört kararname çıkarılmıştır. Bunlardan dördü idarenin kuruluşuna ilişkin yeni kararnamelerdir: Türkiye Adalet Akademisi, Kapadokya Alan Başkanlığı, Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi ve Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemi Kurulunun kuruluşlarına dair kararnamelerdir. 2019’da kabul edilen diğer yirmi kararname ise eski Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin değiştirilmesi veya kurumlara yeni kadrolar ihdas edilmesine dairdir.

Bu kararnamelerden önemli olanlar şu şekilde sıralanabilir:

10.1.2019 Tarihli ve 27 Sayılı Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Kararname ile Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı birimine “Koruma Hizmetleri Genel Müdürlüğü” eklendi ve müdürlüğün görevleri kararnamede belirtildi. Cumhurbaşkanı kararıyla atanan kadrolara “Cumhurbaşkanlığı Makamı, İdari

İşler Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yardımcılıkları ve Cumhurbaşkanlığı Politika Kurulları" eklendi. Kararname kapsamında hizmet birimlerine "Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü", "Mevzuat Genel Müdürlüğü", "Dış İlişkiler ve Avrupa Genel Müdürlüğü", "Hukuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü", "Bilgi İşlem Genel Müdürlüğü", "İcra İşleri Dairesi Başkanlığı" eklendi. Ayrıca bu kararnameyle bakanlıklara yeni hizmet birimleri eklendi, bazı yeni genel müdürlükler ihdas edildi ve idarenin teşkilatı yeniden düzenlendi.

18.4.2019 Tarihli ve 32 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Genel Kadro ve Usulü Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Kararnameyle İçişleri ve Milli Savunma bakanlıklarında bazı yeni hizmet birimleri oluşturuldu ve İçişleri Bakanlığında Güvenlik ve Acil Durumlar Koordinasyon Merkezi teşkil edildi. İçişleri Bakanlığı Merkez Teşkilatı ve Milli Savunma Bakanlığı Merkez Teşkilatına kadrolar ihdas edilerek 2 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin Eki (I) sayılı cetvelin ilgili bölümlerine eklendi.

2.5.2019 Tarihli ve 34 Sayılı Türkiye Adalet Akademisi Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Hakim ve savcıların eğitimi konusunda yetkili Adalet Akademisi 1 sayılı Kararname ile kaldırılmıştı. Bu kararnameyle Adalet Bakanlığı ile ilgili ve merkezi Ankara'da bulunan Türkiye Adalet Akademisi kuruldu, akademinin görev ve yetkilerine ilişkin usul ve esaslar düzenlendi.

15.5.2019 Tarihli ve 36 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Kararnameyle Cumhurbaşkanlığı Yüksek İstişare Kurulu oluşturulmuştur. Kararname kapsamında eklenen maddeye göre kurul üyeleri cumhurbaşkanınca belirlenir. Kurulun çalışma usul ve esasları ile Kurul üyelerine yapılabilecek ödemeler cumhurbaşkanınca belirlenir.

1.6.2019 Tarihli ve 38 Sayılı Kapadokya Alan Başkanlığı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Kararname ile 23.5.2019 tarihli ve 7174 sayılı Kapadokya Alanı Hakkında Kanun'a ekli harita ve koordinat listesinde sınırları belirtilen Kapadokya alanının tarihi ve kültürel değerleri ile jeolojik/jeomorfolojik dokusu ve doğal kaynak değerlerinin korunması, yaşatılması, geliştirilmesi, tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması, planlanması, yönetilmesi ve denetlenmesini sağlamak üzere Kapadokya Alan Başkanlığı kurularak kararnamede başkanlığın görev ve yetkileri düzenlendi.

19.6.2019 Tarihli ve 39 Sayılı Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Üst Kademe Kamu Yöneticileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde Değişiklik Yapılmasına Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Kararnameyle Avrupa Birliği Eğitim ve Gençlik Programları Merkezi'nin kısa adı Türkiye Ulusal Ajansı oldu. Kararname kapsamında "Ormancılık faaliyetlerinin geniş kitlelere yayılmasını sağlamak, orman yangınlarının önlenmesi için halkın bilinçlendirilmesi amacıyla orman gençlik ve spor kulüplerine yardım sağlamak" Orman Genel Müdürlüğünün görevleri arasında sayıldı. Ayrıca kararnameyle Türkiye Bilimler Akademisinin genel kurul üyelerinin toplanma ve karar yeter sayıları ile ilgili düzenleme yapıldı. Konseyin görevlerine kararname kapsamında eklemeler yapıldı.

7.8.2019 Tarihli ve 43 Sayılı Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Kararname kapsamında Hazinesinin cumhurbaşkanı kararıyla yurt içindeki ya da yurt dışındaki şirketlere katılımı sağlandı. "Finansal piyasalara ilişkin yurt içi ve yurt dışı gelişmeleri izlemek, değerlendirmek, finansal istikrarı güçlendirici çalışmalar yapmak" ve "sigortacılık ve özel emeklilik sistemine ilişkin faaliyetleri düzenlemek, uygulamak ve denetlemek" Hazine ve Maliye Bakanlığının görevleri arasında sayıldı. Hazine ve Maliye Bakanlığının Hizmet Birimine "Kamu Mali Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü", "Finansal Piyasalar ve Kambiyo Genel Müdürlüğü", "Ekonomik Programlar ve Araştırmalar Genel Müdürlüğü" ve "Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü" eklendi. Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü de Muhasebat Genel Müdürlüğü şeklinde değiştirildi.

18.10.2019 Tarihli ve 47 Sayılı Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumunun Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Kararnameyle İstanbul merkezli, Hazine ve Maliye Bakanlığına bağlı Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu kuruldu. Kararnameye göre kurum mevzuatla kendisine verilen görev ve yetkileri kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak yerine getirmekte ve kullanmaktadır. Kurumun görev ve yetkileri şunlardır: i) sigortacılık ve özel emekliliğe ilişkin görev ve yetkileri yürütmek, ii) bu kapsamda sigortacılık ve özel emekliliğe ilişkin mevzuatı hazırlayıp uygulamak, iii) bu alanda faaliyet gösteren kişi ve kuruluşlarla ilgili inceleme, denetleme ve soruşturma işlerini yürütmek, iv) yurt içinde ve yurt dışında meydana gelen gelişmeleri de inceleyip göz önünde bulundurarak değerlendirme raporu hazırlamak.

7.11.2019 Tarihli ve 49 Sayılı Coğrafi Bilgi Sistemleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi

Kararnameyle coğrafi bilgi sistemleri ile Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi ve altyapısına ilişkin; kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyonun sağlanması, hedef ve stratejilerin oluşturulması, coğrafi veri temaları içinde yer alan coğrafi veri ve bilginin üretilmesi ve güncelliğinin sağlanması, yönetilmesi, kullanılması, erişimi, güvenliğinin sağlanması, paylaşılması ve dağıtımına yönelik usul, esas ve standartlar ile bu Cumhurbaşkanlığı kararnamesi kapsamında oluşturulan kurulların, kamu kurum ve kuruluşlarının, gerçek ve tüzel kişilerin görev, yetki ve sorumlulukları belirlendi. Bu kararnamede Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemi Kurulu ve Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemi Yürütme Kurulunun yapısı ve görevleri düzenlendi.

YARGI

Cumhuriyet tarihi boyunca yargı organı hantal yapısı ve seçilmişlerin karşısında vesayetçi odakların yanında yer alması sebepleriyle hep tartışılmalıdır. 2000'lerle birlikte yargının ve hukuk düzeninin kapsamlı bir reforma tabi tutulması gündeme geldi. Bu arayışta AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesi ve AB müktesebatına uyum amacının etkili olduğu söylenebilir. Bu bağlamda yargı ve hukuk reformu AK Parti hükümetlerinin hep en önemli önceliklerinden biri oldu. Bunun gerçekleştirilmesi için devrim niteliğinde adımlar atıldı. Reform süreci 2019'da da yeni strateji belgesiyle birlikte ivme kazanarak devam etti.

2009 strateji belgesiyle başlayan yargıda planlı reform hareketinin üçüncü aşamasını oluşturan 2019 Yargı Reformu Strateji Belgesi'nin açıklanmasıyla beraber yargı reformu hukuk gündeminin başköşesine oturdu. Belge, güven veren ve erişilebilir adalet sisteminin teşkili için devam eden reform iradesinin açık göstergesi oldu. Hem ulusal hem de uluslararası alanda reform iradesi olumlu değerlendirmelere konu oldu. Güven veren adalet sistemi bakımından Hakimler ve Savcılar Kurulunun açıkladığı Türk Yargı Etiği Bildirgesi dikkat çeken bir başka gelişmeydi. Yargı görevlilerinin sahip olması gereken hukuki ve insani değerler çerçevesinde hazırlanan bildirme, daha nitelikli ve insana dokunan yargı teşkilatının oluşturulmasına hizmet etmektedir.

YARGI REFORMU

Yargı reformlarının stratejik bir çerçevede hazırlanması esasının kabul edilmesi üzerine 2009'da birinci, 2015'te ikinci yargı reformu strateji belgesi kamuoyuna duyuruldu. Reform iradesindeki süreklilik ve bütünlük anlayışıyla hazırlanan Üçüncü Yargı Reformu Strateji Belgesi 30 Mayıs 2019'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açıklandı ve hukuk gündemine en dikkat çeken başlık olarak yerleşti. Ayrıca Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan bu belge adalet sistemi reform hareketinin yol haritası niteliği taşımaktadır.

Belgenin hazırlanması sürecinde yargının tüm paydaşlarının görüşü alındı. Benimsenen katılımcı anlayış adalet sisteminin ihtiyaçlarının külli yaklaşımla ele alın-

masını sağladı ve kapsamlı hedefler belirlendi. Belgede öne çıkan başlıklar şunlardır: hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, hak ve özgürlüklerin daha etkin korunup geliştirilmesi, yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığının güçlendirilmesi, sistemin şeffaflığının artırılması, yargısal süreçlerin basitleştirilmesi, adalete erişimin kolaylaştırılması, savunma hakkının güçlendirilmesi ve makul sürede yargılanma hakkının daha etkin korunması.

Güven veren ve erişilebilir adalet vizyonuna sahip belge toplumun adalet ihtiyacını karşılayacak etkin ve hızlı işleyen bir yargı sisteminin teşkili için gerekli mevzuat ve uygulama değişikliklerine ilişkin hedefleri öngörmekte, bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesini sağlayacak faaliyetleri belirlemektedir. Belgede 9 amaç, 63 hedef ve 256 faaliyet yer almaktadır.

1. Amaç: Hak ve Özgürlüklerin Korunması ve Geliştirilmesi

Hak ve özgürlüklere ilişkin standartları yükseltmek üzere mevzuat gözden geçirilecek ve değişiklikler yapılacaktır. Yargı mensuplarının insan hakları konusundaki farkındalığı ve duyarlılığının artırılması hedeflenmektedir. Adalet Bakanı Abdülhamit Gül yeni bir insan hakları eylem planı hazırladıklarını duyurmuştur. Bilindiği üzere ilk insan hakları eylem planı 2014'te hazırlanmış ve bu plan kapsamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) Türkiye aleyhine verdiği ihlal kararlarının çözülmesi hedeflenmiştir. Yeni eylem planı ise hem AİHM kararları hem de diğer ilgili uluslararası düzenlemeleri incelenerek sivil toplum kuruluşları, akademisyenler, Avrupa Birliği (AB) ve Avrupa Konseyinin de görüş ve önerilerinin dikkate alındığı katılımcı bir anlayışla hazırlanmaktadır.⁸ Diğer yandan eylem planının uygulanmasını ve takip edilmesini destelemek amacıyla 9 Aralık'ta Adalet Bakanı Abdülhamit Gül, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri Buric Pejcinovic ve AB Türkiye Delegasyonu Başkanı Büyükelçi Christian Berger'in katılımlarıyla "İnsan Hakları Eylem Planının Uygulanmasını ve Raporlanmasını Destekleme Projesi"nin resmi açılışı gerçekleştirilmiştir. Proje kapsamında adil yargılanma hakkı, özgürlük ve güvenlik hakkı ve ifade özgürlüğü hususlarında ihtiyaç analizleri yapılması hedeflenmektedir.⁹

2. Amaç: Yargı Bağımsızlığı ve Şeffaflığın Geliştirilmesi

Coğrafi teminat, hakim ve savcılarının atama, nakil ve terfi sisteminin liyakat esasına dayanması, disiplin prosedüründe yargı denetiminin kapsamının genişletilmesi ve şeffaflık sağlanması hedefler arasındadır. Yargı bağımsızlığı ve şeffaflığının geliştirilmesi yargıya duyulan güveni artıracaktır. Bu amaçla yargıda katılımcı ve müzakere kültürünün geliştirilmesi ve yargı etiğinin daha da güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

8. "Adalet Bakanı Gül: Yeni Bir İnsan Hakları Eylem Planı'nı Hazırlıyoruz", Anadolu Ajansı, 9 Aralık 2019.

9. "İnsan Hakları Eylem Planının Uygulanmasına ve Raporlanmasına Destek", AB Türkiye Delegasyonu, 10 Aralık 2019.

3. Amaç: İnsan Kaynaklarının Nitelik ve Niceliğinin Artırılması

Türkiye'nin yargıya ilişkin sorunlarının büyük bir kısmı mevzuattan değil mevzuatın uygulanma biçiminden kaynaklanmaktadır. Uygulamadan kaynaklı sorunların giderilmesi için yargı sisteminde görev alanlarının nicelik ve niteliğinin artırılması amacı benimsenmiştir. Nitekim uygulama sorunlarının temelinde yer alan insan kaynağının nitelik ve niceliğini, performans ve verimliliğini artırmaya; adalete erişimin kolaylaştırılmasına ve hizmetlerden memnuniyete yönelik hedefler yargı reformunda yarından fazla bir ağırlığa sahiptir. Hukuk eğitimi, Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı, hakim ve savcı yardımcılığı, hakim ve savcılarının meslek öncesi ve meslek içi eğitimleri, yargı çalışanlarına ilişkin eğitimler yargı reformu ile yeni bir şekil kazanacaktır.

YÖK Genel Kurulu hukuk fakültelerine girişte aranan ve 190 bin olan başarı sırasını 125 bin olarak belirlemiştir.¹⁰ Keza hukuk lisans eğitiminin süresinin uzatılması planlanmaktadır. Hukuk fakültesi mezunları Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı'nda başarılı olmaları halinde avukatlık, hakimlik, noterlik gibi mesleklerin kendi sınavlarına girebilecektir. Hukuk eğitiminin niteliğinin artırılması için yeni bir model oluşturulması hedeflenmektedir. Hakim ve savcı yardımcılığı müessesesi oluşturulacak ve mesleğe giriş usulü değiştirilecektir. Yargıda meslek öncesi ve meslek içi eğitimin niteliği geliştirilecektir. Mesleki ve teknik liselerin adalet alanlarıyla adalet meslek yükseköğretim kurumlarının kapasiteleri arttırılacaktır. İyi eğitim almış ve mesleğe hazırlık süreçlerini verimli şekilde geçirmiş yargı görevlilerinin varlığı uygulamadan kaynaklanan sorunları azaltacaktır.

Nüfus artışı ve sosyal ilişkilerdeki değişiklikler uyumsuzluk sayısını arttırmaktadır. Hakim, cumhuriyet savcısı ve yargı çalışanı sayısı iş yüküyle orantılı olacak şekilde arttırılacaktır. Cumhuriyet savcılarının iş yükü toplam 9 milyon 252 bin 208 dosyadır. Adli idari yargıda yüksek mahkemelerle birlikte toplam dosya sayısı 9 milyon 772 bin 917'dir. Genel toplamda yaklaşık 20 milyona yakın dosya mahkemelerin, yargı mensuplarımızın önünden geçmektedir.¹¹

TABLO 1. CEZA, HUKUK MAHKEMELERİ VE İDARİ YARGI DOSYA SAYILARI¹²

	GÜNLÜK GELEN	GÜNLÜK KARAR	2019 GELEN	2019 KARAR	2019 DERDEST
Ceza Mahkemeleri	2.449	599	2.416.262	2.178.773	1.773.702
Hukuk Mahkemeleri	1.228	630	1.887.466	1.853.010	2.018.413
İdari Yargı	343	90	526.097	454.785	266.940

10. "YÖK, Üniversiteye Girişte 'Başarı Sırası' Çıtasını Yükseltti", YÖK, 11 Ekim 2019, www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/yok-universiteye-giriste-basari-sirasi-citasini-yukseltti.aspx, (Erişim tarihi: 16 Kasım 2019).

11. Adalet Bakanı Abdülhamit Gül'ün, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda Adalet Bakanlığı bütçesine ilişkin sunum tutanakları için bkz. "Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu Görüşme Tutanakları", TBMM, s. 19-20, www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=245, (Erişim tarihi: 25 Kasım 2019).

12. 25.11.2019 tarihli istatistikler için bkz. <http://istatistikler.uyap.gov.tr>, (Erişim tarihi: 25 Kasım 2019).

4. Amaç: Performans ve Verimliliğin Artırılması

Adalet sisteminde performans ölçümü ve geliştirilmesiyle kalitenin artırılmasına yönelik araçlar güçlendirilecektir. “Yargıda Hedef Süre” uygulaması vasıtasıyla sistemin şeffaflığı artırılarak makul sürede yargılanma hakkının daha etkin korunması hedeflenmektedir. 1 Ocak-25 Kasım 2019 arasında hedeflere uyulma oranı soruşturma aşamasında yüzde 74, hukuk mahkemelerinde yüzde 82, ceza mahkemelerinde yüzde 84, idare mahkemelerinde yüzde 85 olarak gerçekleşmiştir. Uygulamada yargılamaları uzatan sebepler tespit edilecek ve çözüm üretilecektir. Amaç hızlı veya acele yargılama değil adil bir karar verilmesi için yeterli ve gerekli sürede yargılamanın tamamlanmasıdır.

İhtisas mahkemelerine ve uzmanlaşmaya yönelik uygulamalar artırılacaktır. Hakimlerin meslek hayatları boyunca ceza ve hukuk hakimi olarak ayrışmaları ve bu yönde ihtisaslaşmaları sağlanacaktır. Bölge adliye mahkemeleri güçlendirilecektir. Ankara, Antalya, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir ve Samsun bölge adliye mahkemeleri 20 Temmuz 2016, Adana ve Bursa bölge adliye mahkemeleri 5 Eylül 2017, Konya ve Sakarya bölge adliye mahkemeleri 3 Eylül 2018’de faaliyete geçmiştir. Yıllık gelen iş miktarı ve bu mahkemelerin derdest dosya sayıları dikkate alınarak Diyarbakır, Kayseri, Trabzon ve Van bölge adliye mahkemelerinin 2 Eylül 2019’da faaliyete geçmesi karar bağlanmıştır.¹³ Hakim, savcı ve personel sayıları ile birlikte daire sayıları artırılacaktır.

Bilirkişilik sisteminin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılması için eğitim çalışmalarına devam edilmektedir. Tebligattan kaynaklanan adil yargılanma sorunlarının giderilmesi hedeflenmektedir. 2019’da elektronik tebligat uygulamasının genişletilmesiyle 170 milyon Türk lirası tasarruf sağlanmış, 512 bin ton kağıt kullanılmayarak binlerce ağacın kesilmesi engellenmiştir.¹⁴ Teknolojik imkanlardan da yararlanılarak adalet hizmetlerinin vatandaş odaklı sunulması sağlanacaktır. Uluslararası adli yardımlaşma ve adli iş birliği geliştirilerek yargının etkililiği arttırılacaktır.

5. Amaç: Savunma Hakkının Etkin Kullanımı

Reform belgesinde savunma yargının kurucu unsuru, avukatlar da yargı ve adalet hizmetlerinin vazgeçilmez bir parçası olarak kabul edilmektedir. Savunma makamının güçlendirilmesi için ilk olarak niteliğin artırılması amaçlanmaktadır. Niteliğin artırılması hedefi çerçevesinde avukatlık mesleğine giriş usulü değiştirilmiştir. Avukatlık stajına başlamak için Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı’nda başarılı olma şartı getirilmektedir. Böylece avukatların bilgi ve belge temin etmelerine ilişkin kanuni yetkilerinin genişletilmesi sağlanacaktır. Savunma hakkının etkin kullanımı ve adalet erişiminin kolaylaştırılması için bazı avukatlık hizmetlerinde KDV oranı indirilmiştir.¹⁵

13. 28.06.2019 tarihli ve 30815 sayılı *Resmî Gazete*.

14. “Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu Görüşme Tutanakları”, s. 19-20.

15. 2.10.2019 tarihli ve 30906 sayılı *Resmî Gazete*.

6. Amaç: Adalete Erişimin Kolaylaştırılması

Adli ve idari yargıda adalete erişimin kolaylaştırılması için başvuru süreleri yeniden düzenlenecek ve süreçlerdeki belirsizlikler ortadan kaldırılacaktır. Adalete etkili erişim için adli yardım sistemi güçlendirilecektir. Adli yardım sisteminde kadın haklarının daha etkili korunmasını sağlayan uygulamalar geliştirilecektir. Kırk dokuz ilde devam eden Adli Görüşme Odaları Projesi ile özellikle kadın ve çocukların ikincil mağduriyetlerinin önüne geçilmeye çalışılmaktadır.¹⁶

Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nde ve Engelli Hakları Kanunu'nda yer alan ilkeler doğrultusunda engelli dostu uygulamalar geliştirilecektir. Yaşlıların adalete erişimini kolaylaştıracak önlemler alınacaktır. Adalete erişim imkanlarının artırılması hedefi doğrultusunda hukuki himaye sigortası geliştirilecektir. Yargı hizmetlerinden memnuniyeti etkileyen unsurların tespiti için çalışmalar yapılacaktır. Yargıda medya ve halkla ilişkiler kurumsallaştırılacak ve vatandaşların işlerini kolaylaştıracak uygulamalar geliştirilecektir. Tanıklığı zorlaştıran uygulama ve yaklaşımlar ortadan kaldırılacaktır.

7. Amaç: Ceza Adalet Sisteminin Etkinliğinin Artırılması

Kovuşturma öncesi çözüm araçları ve soruşturma süreçleri güçlendirilecektir. Cumhuriyet savcılarının takdir yetkileri genişletilecektir. Ön ödeme ve kamu davasının açılmasının ertelenmesi müesseselerinin uygulama alanı genişletilecektir. Başta adil yargılanma hakkı olmak üzere hak ve özgürlüklerin korunması gözetilerek suç ve yaptırım dengesini kuran mevzuat değişiklikleri üzerinde çalışılacaktır. Ceza mahkemelerinin görev alanları yeniden düzenlenecektir. Bazı suçların basitleştirilmiş ve hızlı bir yargılama usulüyle görülmesi sağlanacaktır. Burada öngörülen faaliyetlerin önemli kısmı Birinci Yargı Paketi'nde hayata geçirilmiştir.

Çocuk Adaleti Sistemi onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılıp mağdur odaklı bir yaklaşım benimsenecektir. Günümüz ceza adaleti yaklaşımı suçtan caydırma ve failin cezalandırılması kadar mağdurun korunması ve zararın giderilmesine de önem vermektedir.

Cezaların infazı alanında genel infaz usullerinin uygulanmasında sakınca bulunanlara yönelik uygulamalar geliştirilecek ve güncel teknolojilerin sisteme entegrasyonu sağlanacaktır. Şiddet içermeyen bazı suçlardan hükümlü olan yaşlı, hamile ve çocukların cezalarının elektronik izleme merkezi aracılığıyla evde infazına imkan tanınacaktır. Ceza infaz kurumlarının yönetim kapasitesi geliştirilecek, kurumlarda bulunanların topluma uyum süreçlerine yönelik ıslah önlemleri artırılacak ve koşullu salıverilme sistemi iyileştirilecektir. İş yurtlarında halen yüz seksenden fazla değişik iş kolunda toplam 51 bin 270 hükümlü ve tutuklu çalışarak mesleki eğitim almaktadır. İnsan odaklı yaklaşımın gereği olarak cezaevinden çıkan bireyin topluma entegrasyonu, iş gücü sahibi olması ya da mesleğini, sanatını geliştirmesi arzu edilmektedir.

16. "Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu Görüşme Tutanakları", s. 15.

Adli sicil arşiv kayıt sistemi kişinin maddi ve manevi varlığının geliştirilmesi ve cezaların ıslah edici olması ilkeleriyle bağdaşacak şekilde yenilenecektir. Bilişim suçlarına (siber suçlar) ilişkin soruşturma ve kovuşturmaların etkinliğine ve makul sürede sonuçlandırılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.

8. Amaç: Yargılamanın Sadeleştirilmesi ve Etkinliğin Artırılması

Hukuk yargılamalarının basitleştirilmesi¹⁷ sağlanacak ve yargılamaların uzamasına sebebiyet veren usul hükümleri değiştirilecektir. Küçük miktartlı talep ve davaların basitleştirilmiş ve hızlı bir yargılama usulü ile çözümlenmesi için düzenleme yapılacaktır. Adalete erişim hakkının kötüye kullanılması engellenecektir. Yargılama usulünde dürüst davranma ve doğruyu söyleme yükümlülüğüne aykırı davranışlara yönelik yaptırım içeren daha caydırıcı düzenlemeler yapılacaktır.

Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun'un uygulanmasından kaynaklanan sorunların giderilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulması icra müdürlüklerinin görevi olmaktan çıkartılacak ve bu işlemin harç alınmaksızın uzmanlar vasıtasıyla yapılması sağlanacaktır.

Noterliklerin görev tanımları yargının iş yükünü azaltacak şekilde yeniden düzenlenecektir. Noterlik sistemine erişimin kolaylaştırılması için nöbetçi noter uygulamasına geçilmiş, bu uygulamayla 453 bin 572 işlem nöbetçi noterler tarafından yapılmıştır.¹⁸

İcra ve iflas sisteminin yönetim, personel ve teşkilat yapısı güçlendirilecektir. Alacaklı ve borçlu arasındaki hassas dengenin gözetilmesi suretiyle icra satış sistemi yenilenecek ve takiplerde vatandaşlara yansıyan maliyetler azaltılacaktır.

İdari yargılama usulünün sadeleştirilmesi ve etkinliğinin artırılması sağlanacaktır. İdari uyuşmazlıklara ilişkin grup davalarda pilot dava uygulamasına geçilecektir. İdari yargıda gerekçeli karar yazılmasına süre getirilecektir. İdari yargıda tek hakimle görülen dosyaların kapsamı genişletilecek, bazı uyuşmazlıklarda tanık dinlenebilecektir.

9. Amaç: Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemlerinin Yaygınlaştırılması

Ceza uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yöntemleri yaygınlaştırılacaktır. Uzlaştırma öngören hükümlerin kapsamı genişletilecektir. Suça sürüklenen çocuklara özgü uzlaştırma modeli geliştirilecektir. 1 Ocak 2019'dan bugüne kadar uzlaştırma gö-

17. 20.2.2019 tarihli ve 7165 sayılı Kanun ile ceza yargılamasında, bölge adliye mahkemelerinin daha etkin ve verimli çalışmasının sağlanmasına yönelik değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca icra mahkemelerinden verilen kararların temyiz sınırı 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu ile yeknesaklığın sağlanacak şekilde değiştirilmiştir. Bu değişikliklerde yargı reformu kapsamında değerlendirilmelidir.

18. "Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu Görüşme Tutanakları", s. 17.

rüşmelerine geçilen 237 bin 680 dosyadan 199 bin 194'ü yani yaklaşık yüzde 84'ü uzlaşmayla sonuçlanmıştır.

Hukuk uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yöntemleri yaygınlaştırılacaktır. Mahkemeye bağlantılı alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri geliştirilecektir. Mahkeme temelli aile ara buluculuğu uygulaması getirilecektir. Tüketici uyuşmazlıkları gibi alanlarda ara bulucuya başvuru dava şartı haline getirilecektir. Bazı uyuşmazlıklara ilişkin ara buluculukta uzmanlaşma sağlanacaktır.

Ara buluculuk uygulamasıyla 1 Ocak 2018'den itibaren iş uyuşmazlıklarında dava şartında 708 bin 520 uyuşmazlıkta ara bulucu görevlendirmesi yapılmıştır. Bu uyuşmazlıkların 441 bin 82'si anlaşmayla sonuçlanmıştır. Bu yaklaşık dokuz yüz iş mahkemesinin iş yüküne tekabül etmektedir. Ara buluculuk sistemi sayesinde uyuşmazlığa düşen taraflar en fazla birkaç hafta içinde helalleşme, anlaşma ve mutabık kalma imkanına kavuşmaktadır. Bu uygulamanın başarılı olmasından dolayı 1 Ocak 2019'dan itibaren ticari uyuşmazlıklar dava şartı ara buluculuk kapsamına alınmıştır. Böylece 132 bin 48 uyuşmazlıktan 65 bin 33'ü anlaşmayla sonuçlanmıştır. Yaklaşık altmış asliye ticaret mahkemesinin bir yılda bakacağı dosyalar ara bulucular tarafından sonuçlandırılmıştır. Böylece yargılamalar daha hızlı ve makul sürede tamamlanıp diğer dosyalara daha fazla süre ayrılabilmiştir.¹⁹

Kamunun taraf olduğu uyuşmazlıklarda sulh müessesesinin etkili uygulanması sağlanacaktır. İdare ile birey arasındaki uyuşmazlıklar ile farklı kurumlar arasındaki kamu hukuku ve özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıklarda sulh müessesesine başvuru zorunlu kılınacaktır.

Kamuoyunun önünde şeffaf bir şekilde bu reformun uygulanması amaçlanmıştır. Belgenin uygulanma durumunun izlenmesi için Adalet Bakanlığı tarafından yıllık izleme raporları hazırlanacaktır. Bu raporların Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanması ve kamuoyu ile paylaşılması planlanmaktadır. Belgenin uygulanmasında ortaya çıkacak sorunların giderilmesi ve izlemenin şeffaf bir anlayışla yürütülebilmesi için Bakanlık dışından ilgili kurum ve kuruluşların da katılımının sağlandığı bir organizasyon yapısı öngörülmüştür. Bu kapsamda "Yargı Reformu Stratejisi İzleme ve Değerlendirme Kurulu" oluşturulacaktır. Tüm paydaşların katılımının sağlanacağı bu Kurul belirli periyotlarla toplanacak ve kamuoyuna açık izleme ve değerlendirme raporları hazırlayacaktır.

19. "Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu Görüşme Tutanakları", s. 17.

YARGI PAKETLERİ

BİRİNCİ YARGI PAKETİ

Kamuoyunda birinci yargı paketi olarak bilinen düzenleme 7188 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun olup 24 Ekim 2019 tarihli ve 30928 sayılı *Resmî Gazete*'de yayımlanmıştır. Otuz dokuz maddeden oluşan Kanun yargı reformu amaç ve hedeflerine uygun olarak on beş ayrı Kanun'da değişiklik yapmaktadır.

BİRİNCİ YARGI PAKETİ	YARGI REFORMU HEDEFİ
<ul style="list-style-type: none"> Kanunla, ön ödeme miktarının on gün içinde ödenmesi yerine birer ay ara ile üç eşit taksitle ödenebilmesine imkan tanınması sağlanmıştır (5237 sayılı Kanun madde 75/1).	<p>Amaç 7: Ceza Adaleti Sistemi'nin etkinliğinin artırılması Hedef 7.1: Kovuşturma öncesi çözüm araçlarının ve soruşturma süreçlerinin güçlendirilmesi Faaliyet/b: Ön ödeme ve kamu davasının açılmasının ertelenmesi müesseselerinin uygulama alanının genişletilmesi</p>
<ul style="list-style-type: none"> İş ve çalışma hürriyetini ihlal, güveni kötüye kullanma ve suç eşyasının satın alınması suçları uzlaştırma kapsamına alınarak uzlaştırmaya tabi suçların kapsamı genişletilmiştir (5271 sayılı Kanun madde 253).	<p>Amaç 9: Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemlerinin yaygınlaştırılması Hedef 9.1: Ceza uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yöntemlerinin yaygınlaştırılması Faaliyet/a: Uzlaştırma öngören hükümlerin kapsamının genişletilmesi</p>
<ul style="list-style-type: none"> Kamu davasının açılmasının ertelenmesinin kapsamı bir yıldan üç yıla çıkarılmıştır. Bu süre çocuklar için beş yıla çıkarılacaktır. Şikayet şartı kaldırılmıştır (5275 sayılı Kanun madde 17).	<p>Amaç 7: Ceza Adaleti Sistemi'nin etkinliğinin artırılması Hedef 7.1: Kovuşturma öncesi çözüm araçlarının ve soruşturma süreçlerinin güçlendirilmesi Faaliyet/b: Ön ödeme ve kamu davasının açılmasının ertelenmesi müesseselerinin uygulama alanının genişletilmesi Hedef 7.4: Çocuk Adaleti Sistemi'nin, onarcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılması ve mağdur odaklı bir yaklaşımın benimsenmesi Faaliyet/b: Suça sürüklenen çocuklara özgü kamu davasının açılmasının ertelenmesine yönelik modelin geliştirilmesi</p>
<ul style="list-style-type: none"> Ceza Muhakemesine seri muhakeme usulü ve basit yargılama usulü getirilmiştir (5271 sayılı Kanun madde 250-251).	<p>Amaç 7: Ceza Adaleti Sistemi'nin etkinliğinin artırılması Hedef 7.3: Mahkemelerin görev alanlarının yeniden düzenlenmesi ve bazı basit fillere ilişkin süreçlerin kısaltılması için yeni bir usul getirilmesi Faaliyet/b: Bazı suçların basitleştirilmiş ve hızlı bir yargılama usulüyle görülmesi</p>

<ul style="list-style-type: none"> İddianamenin iadesi müessesesi revize edilmiştir (5271 sayılı Kanun madde 174). 	<p>Amaç 7: Ceza Adaleti Sistemi'nin etkinliğinin artırılması</p> <p>Hedef 7.1: kovuşturma öncesi çözüm araçları ve soruşturma süreçlerinin güçlendirilmesi</p> <p>Faaliyet/e: iddianamenin iadesi müessesesi, kapsamı itibarıyla yeniden belirlenmesi</p>
<p>Soruşturma evresi bakımından tutukluluk süresine üst sınır getirilmiştir (5271 sayılı Kanun madde 102).</p> <ul style="list-style-type: none"> Asliye cezalı suçlar bakımından toplamda bir yıl ve uzatma süresiyle bir buçuk yıl olan sürenin en fazla altı aylık kısmı Ağır cezalı suçlar bakımından toplamda iki yıl ve uzatma süresiyle beş yıl olan sürenin en fazla bir yıllık kısmı Terör suçları (ve toplu suçlar) bakımından toplamda iki yıl ve uzatma süresiyle yedi yıl olan sürenin iki yıllık kısmı. Çocuklar bakımından, tüm tutukluluk sürelerinin; <ul style="list-style-type: none"> 12-15 yaş grubunda bulunanlar için yarı oranında, 15-18 yaş grubunda bulunanlar için ise 3/4 oranında uygulanması kabul edilmiştir. Aile ve çocuk mahkemelerindeki uzmanlar, mahkeme bünyesinden, adliyelerde kurulacak müdürlükler bünyesine alınacaktır. Çocuk izlem merkezlerinin (ÇİM) ve adli görüşme odalarının (AGO) kanuni dayanağı oluşturulmaktadır. Cinsel suç mağdurlarının ifadeleri ÇİM'lerde Cumhuriyet savcısının nezaretinde uzmanlar aracılığıyla alınacaktır (5271 sayılı Kanun madde 236). Çocuk veya mağdurların ifade ve beyanları özel ortamda (AGO) uzmanlar aracılığıyla alınacaktır (Ceza Muhakemesi Kanunu madde 236). Cinsel suç mağdurlarının kayda alınan beyan ve görüntüsü kişisel veri olarak, dava dosyasında saklanacak ve gizliliği için gerekli tedbirler alınacaktır (5237 sayılı Kanun madde 136). Soruşturma veya kovuşturma aşamasında, dava nakli veya adli işlemleri nedeniyle yerleşim yeri dışında bir yere gitme zorunluluğu doğması halinde mağduru yapmış olduğu konaklama, iye ve ulaşım giderleri devlet tarafından karşılanacaktır (5271 sayılı Kanun madde 234). 	<p>Amaç 1: Hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi</p> <p>Hedef 1.1: Hak ve özgürlüklere ilişkin standartları yükseltmek üzere mevzuatın gözden geçirilmesi ve gerekli değişikliklerin yapılması</p> <p>Faaliyet/d: Azami tutukluluk süresinin hüküm, soruşturma ve kovuşturma aşamaları için ayrı ayrı düzenlenmesi</p>
<ul style="list-style-type: none"> İstinaf mahkemelerinin düzelterek onama yetkisi genişletilmiştir (5271 sayılı Kanun madde 280). İstinaf mahkemelerinin bozma yetkisi genişletilmektedir (5271 sayılı Kanun madde 280). İfade özgürlüğü kapsamında olduğu değerlendirilen bazı suçlara istinaf incelemesinden sonra temyiz kanun yolu açılmıştır (5271 sayılı Kanun madde 286). İdari yargıda SEGBİS (Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi) kullanılması kabul edilmiştir (2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanun madde 31). Aynı veya farklı bölge idare mahkemesi dairelerince verilen kesin nitelikteki kararlar arasındaki aykırılık veya uyumsuzlukları giderme görevi, Danıştay İçtihatları Birleştirme Kurulundan alınarak Danıştay'ın ilgili dava daireleri kurullarına verilmiştir (2576 sayılı Kanun madde3/C). 	<p>Amaç 7: Ceza Adaleti Sistemi'nin Etkinliğinin Artırılması</p> <p>Hedef 7.4: Çocuk Adaleti Sistemi'nin onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılması ve mağdur odaklı bir yaklaşımın benimsenmesi</p> <p>Faaliyet/e: Mağdur haklarına ilişkin mevzuat çalışmalarının tamamlanması</p> <p>Faaliyet/f: Adli destek ve mağdur hizmetlerine ilişkin merkez ve taşra birimlerinin oluşturulması ve adli görüşme odalarının ülke genelinde yaygınlaştırılması</p>
<ul style="list-style-type: none"> Hakim ve savcı alımında görev yapan Mülakat Kurulunun beş olan üye sayısı yediye çıkarılmıştır (2802 sayılı Kanun madde 9/A-6). 	<p>Amaç 4: Performans ve verimliliğin artırılması</p> <p>Hedef 4.4: İstinaf mahkemelerinin güçlendirilmesi</p> <p>Faaliyet/c: Bireylerin hukuki güvencelerinin korunması ilkesinin de gözetilmesi suretiyle yargılamaların uzamasının önüne geçilmesi için kanun yolu düzenlemelerinin gözden geçirilmesi</p> <p>Faaliyet/d: Bölge adliye mahkemeleri bünyesindeki ceza dairelerinin istinaf usulündeki bozmaya ilişkin yetkilerinin yeniden düzenlenmesi</p> <p>Faaliyet/e: İstinaf mahkemeleri arasında oluşan kesin nitelikteki karar farklılıklarını giderecek bir sistemin kurulması</p>
	<p>Amaç 2: Yargı bağımsızlığı, tarafsızlığı ve şeffaflığının geliştirilmesi</p> <p>Hedef 2.1: Hakim ve savcıların atama, nakil ile terfi sisteminin nesnel ve liyakate dayalı ölçütlerle geliştirilmesinin sağlanması</p> <p>Faaliyet/b: Hakim ve savcılık mesleklerine girişteki mülakat sınavının geniş temsile dayalı bir heyet tarafından yapılmasının sağlanması</p>

<ul style="list-style-type: none"> Hakim adaylığı sınavına girmek, avukatlık ve noterlik stajlarına başlayabilmek için yapılacak merkezi sınavdan en az yetmiş puan alma şartı getirilmiştir (1136 Sayılı Kanun madde16, 1512 Sayılı Kanun madde 7, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ek madde 41). Hakimlik ve savcılık sınavına "İş Hukuku" dersi eklenmiştir (2802 sayılı Kanun madde 9/A-3). 	<p>Amaç 3: İnsan kaynaklarının nitelik ve niceliğinin artırılması</p> <p>Hedef 3.2/a: Hukuk alanındaki mesleklere giriş sisteminde yeni bir model getirilmesi</p> <p>Amaç 5: Savunma hakkının etkin kullanımının sağlanması</p> <p>Hedef 5.1: Niteliğin artırılması hedefi çerçevesinde avukatlık mesleğine giriş usulünün değiştirilmesi</p> <p>Faaliyet/a: Avukatlık stajına başlamak için Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavı'nda başarılı olma şartı getirilmesi</p>
<ul style="list-style-type: none"> İnternette erişim yasağı kademelenirken, ilgili sayfaya erişimin engellenememesi halinde site kapatılmaktadır (5651 sayılı Kanun madde 8). Eleştiri ve haber verme sınırlarında kalındığında terörün propagandası suçunun oluşmayacağı kabul edilmiştir (3713 sayılı Terörle Mücadele Kanun madde 7/2). 	<p>Amaç 1: Hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi</p> <p>Hedef 1.1: Hak ve özgürlüklere ilişkin standartları yükseltmek üzere mevzuatın gözden geçirilmesi ve gerekli değişikliklerin yapılması</p> <p>Faaliyet/a: İfade özgürlüğüne ilişkin mevzuat ve uygulamanın analiz edilmesi, bireylerin hak ve özgürlük alanlarını daha da genişletecek düzenlemeler yapılması</p> <p>Faaliyet/e: İnternet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi hakkında Kanun'da ve diğer kanunlarda yer alan erişim engelleme usullerinin, ifade özgürlüğü çerçevesinde ele alınarak gerekli değişiklikler yapılması</p>
<ul style="list-style-type: none"> Türkiye Adalet Akademisi'ne öğretim elemanı olarak atanan veya görevlendirilen hakim ve savcılar ile Yükseköğretim Kanunu hükümlerine göre akademide görevlendirilen öğretim elemanlarına haftalık on ders saatini aşan kısım için ders ücretinin ödenmesi kararlaştırılmıştır (2802 sayılı Kanun ek madde 2). 	<p>Amaç 3: İnsan kaynaklarının nitelik ve niceliğinin artırılması</p> <p>Hedef 3.4: Yargıda meslek öncesi ve meslek içi eğitimin niteliğinin geliştirilmesi</p> <p>Faaliyet/a: Hakim ve savcıların meslek öncesi ve meslek içi eğitimlerinin akademik bir yaklaşımla yeni bir kurumsal yapıya kavuşturulması için Türkiye adalet akademisinin kurulması</p>
<ul style="list-style-type: none"> İdari Yargı davalarının gerekçeli karar yazma süresi üç ay olarak belirlenmiştir (2576 sayılı Kanun madde 3/C). 	<p>Amaç 8: Hukuk yargılaması ile idari yargılamanın sadeleştirilmesi ve etkinliğinin artırılması</p> <p>Hedef 8.7: İdari yargılamaya usulünün sadeleştirilmesi ve etkinliğinin artırılması</p> <p>Faaliyet/b: İdari yargıda gerekçeli karar yazılmasına süre getirilmesi</p>
<ul style="list-style-type: none"> Baro levhasına yazılı olan ve en az on beş yıl kıdemi bulunan avukatlara hususi damgalı pasaport verilmesi kararlaştırılmıştır (5682 sayılı Kanun madde 14/A). 	<p>Amaç 5: Savunma hakkının etkin kullanımının sağlanması</p> <p>Hedef 5.3: Yargının kurucu unsuru olan savunmayı temsil eden avukatların mesleklerini daha rahat ifa edebilmelerine yönelik yeni uygulamaların geliştirilmesi</p> <p>Faaliyet/c: Avukatların hususi damgalı pasaport alabilmeleri gibi farklı alanlardaki haklarının geliştirilmesi</p>
<ul style="list-style-type: none"> OHAL döneminde pasaportları geri alınanların pasaportlarının iade edilmesi kararlaştırılmıştır (5682 sayılı Pasaport Kanunu ek madde 7). 	<p>Amaç 1: Hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi</p> <p>Hedef 1.1: Hak ve özgürlüklere ilişkin standartları yükseltmek üzere mevzuatın gözden geçirilmesi ve gerekli değişikliklerin yapılması</p> <p>Faaliyet/c: Özgürlük ve güvenlik hakkını etkileyen, gözaltı, tutuklama ve diğer koruma tedbirlerine ilişkin mevzuat ve uygulama gözden geçirilerek, ölçülü bir şekilde uygulanması yönünde değişiklikler yapılması</p>

HAZIRLIKLARI SÜREN YARGI PAKETLERİ

Adaletle ilgili sorunlar siyaset üstü görüldüğü için yargı reformuna ilişkin düzenlemelerin TBMM'nin ortak iradesiyle kanunlaşması hedeflenmektedir. Yargı sorunları milli mesele olarak görülmekte ve bu sorunlarının giderilmesinde Türkiye ittifakı oluşturulması arzu edilmektedir. Bu sebeple yargı paketleri, üzerinde uzlaşa sağlanması amacıyla uzun süren çalışmalara konu olmaktadır.

Birinci yargı paketinden sonra çıkarılacak yargı paketlerine ilişkin kamuoyuna yansıyan konular²⁰ şu şekilde sıralanabilir:

- Şiddet içermeyen bazı suçlardan hükümlü olan yaşlı, hamile ve çocukların cezalarını Elektronik İzleme Merkezi aracılığıyla evde çekmesi alternatifi
- Hükümlü ve tutukluların yakınlarıyla görüntülü görüşmesi, elektronik dilekçe gibi yeni uygulama modellerinin geliştirilmesi
- Yargılamaların uzamasına sebebiyet veren uygulamaların değiştirilmesi ve uygulayıcılar arasında dahi görüş ayrılığına sebebiyet veren bazı düzenlemelerin sadeleştirilmesi
- Asliye hukuk ve sulh hukuk mahkemeleri arasındaki görev ayrımının yeniden belirlenmesi
- Ön inceleme, tahkikat aşamasının zorunlu şekilde tek duruşmada yapılması, küçük miktarlı talep ve davaların basitleştirilmiş ve hızlı yargılama usulüyle çözülmesi
- Noterliğin yapısal sorunlarını çözmek, noter yardımcılığı ve noterlik sınavı, bazı yargısal işlemlerin de noterliğe devri hususu, noterlik hizmetlerinde parmak izi uygulamasını getirilmesi, güvenli ödeme sistemlerinin kurulması
- Çocuk teslimi ve çocukla kişisel ilişki kurulmasına ilişkin ilamların icrası
- Süresiz nafaka uygulamasının yeniden düzenlenmesi

20. "Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu Görüşme Tutanakları", s. 16.

TÜRK YARGI ETİĞİ BİLDİRGESİ

Türk Yargı Etiği Bildirgesi²¹ Hakimler ve Savcılar Kurulu (HSK) tarafından yürütülen üç yıllık kapsamlı bir çalışma sonrasında hazırlanmıştır. Bildirge 6 Mart 2019’da son şekli verilerek kamuoyu ile paylaşılmıştır. Türk yargı mensuplarının mesleki etik ilkelerini kodlaştıran bu bildirge AB müktesebatı fasıl başlıklarından “Yargı ve Temel Haklar” konulu 23. fasıl müzakereleri kapsamında 2009’da hazırlanan ilk Yargı Reformu Stratejisi Belgesi ile 2015’te revize edilen ikinci reform belgesinde öngörülen stratejiye bağlı olarak hazırlanmıştır. Yargı mensupları için yargısal etik ve davranış ilkelerini düzenleyen bir belgenin Yüksek Mahkemeler ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) iş birliğinde hazırlanması bu reform perspektifi çerçevesinde öngörülmüştür. İlgili etik kodlarının hazırlanmasında uluslararası belgeler dikkate alınmıştır.

Bu etik kodları bir çıktı olarak ortaya koyan Türkiye’de Yargı Etiğinin Güçlendirilmesi Projesi, Türk yargı teşkilatlarında “yargı etiğine ilişkin durum analizi, yargı etiği kurallarının oluşturulması, hakim ve savcıların yargı etiğine dair farkındalıklarının artırılması, HSK’nın etik kurallarını uygulama kapasitesinin artırılması ve halkın yargı etiği ile şikayet mekanizmalarının varlığı hakkında farkındalığının artırılması” gibi hedeflere sahiptir. Projenin hedef ve kapsamı dahilinde çok sayıda çalıştay, çalışma ziyaretleri, eğitim, seminer ve toplantı faaliyetleri gerçekleştirilerek ilgili paydaşların etkin katılımı temin edilmiştir. Böylece proje sürecinde yargı mensupları ile ilgili diğer paydaşların da görüş ve kanaatlerine başvurulması bildirgenin tüm paydaşlar temelinde etkileşimli katılımıyla hazırlanmasına imkan sağlamıştır.

İlgili proje kapsamında HSK bünyesinde 6087 sayılı Kanun’un 13/1. maddesi ile Genel Sekreterlik ve Teftiş Kurulu Bürolarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik’in 10. maddesi gereğince 4 Şubat 2016’da Yargı Etiği Bürosunun kurulmasına karar verilmiştir. Proje kapsamında etkin biçimde faaliyetlerini sürdüren Büro mukaye-

21. “Türk Yargı Etiği Bildirgesi”, HSK, www.hsk.gov.tr/Eklentiler/Dosyalar/90e928b1-8852-4571-92fe-72cb50d28b41.pdf, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

seli biçimde diğer ülke yargı etik kodları ile bilimsel yayınları derlemiş ve birçoğunu da dilimize çevirerek kapsamlı bir veri tabanı oluşturmuştur. İlgili Büronun koordinasyonunda ve literatür katkılarıyla tamamlanan bu proje sonrasında 18 Aralık 2017'de Büronun görevi sona ermiştir.²² Bildirgenin hazırlık sürecinde Birleşmiş Milletlerin 2001 tarihli Bangalor Yargı Etiği İlkeleri; Avrupa Konseyinin “Yargı Etiği Tavsiyeler Belgesi” (2010), Avrupa Hakimleri Danışma Komitesinin “Hakimlerin Magna Carta Belgesi” (2010) gibi uluslararası belgelerin²³ taranması ve ayrıca ilgili uluslararası örgütlerin görüşlerine da başvurulmuş olması belgenin evrensel etik ilke ve normlarla uyumunu sağlamıştır.

24.02.1983 tarih ve 2802 sayılı Hakim ve Savcılar Kanunu'nun ilgili hükmü²⁴ çerçevesinde tanımlanan hakim ve savcı sınıfının etik kodlarını ve davranış ilkelerini düzenleyen Türk Yargı Etiği Bildirgesi sekiz ana başlık altında düzenlenmiştir. “Hakim ve savcılar” etik ilkeler ve erdemlerin temsilcisi olarak resmeden bildirge yargıya güvenin asli unsurunu oluşturan yargı mensuplarına dönük “erdemlilik karinesi”ni ortaya koymuştur. Bildirgede hakimler ve savcılara ilişkin etik ilkeler şöyle tasnif edilmiştir:

İnsan onuruna saygılıdır, insan haklarını korur ve herkese eşit davranırlar; Bağımsızdırlar; tarafsızdırlar; dürüst ve tutarlıdırlar; yargıya olan güveni temsil ederler; mahremiyeti gözetirler; mesleğe yaraşır şekilde davranırlar; yetkindir ve mesleklerinde özenli davranırlar.

Etik ilkelerden ilkinin “insan onuru, insan hakları ve eşitlik” olması bildirgenin felsefi perspektifine dikkatimizi yöneltmektedir. İnsan haklarının ahlaki temeli ve varoluşsal gerekçesini oluşturan “insan onuruna saygı” birincil asli ilke olarak ibraz edilmiştir. Nitekim yargı hizmeti de insan onurunu en üstün değer olarak koruma hedefine yönelik bir kamu hizmetidir. İnsan onuru ilkesi yargısal işleyiş mekanizmalarında vatandaşın memnuniyetini esas kabul etmektedir. Bu asli ilkeye eşlik eden diğer erdemlerle birlikte bu bildirge hukuk devleti ilkesinin temel unsurlarından birisini oluşturan yargısal adaletin kurumsal etkinliğini ve işleyişini temin edecek bir çerçeve ortaya koymaktadır. Yargı adaletinin işleyişinde sürdürülebilir etkin bir güven duygusunun üretilebilmesi adına bu bildirge bir rehber niteliğindedir.

Hukukun üstünlüğü ilkesini güvence altına alabilmenin temel koşulu olan yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı da belgede bir etik erdem olarak düzenlenmiştir. Demokratik toplumlarda bireyin temel hak ve özgürlüklerinin güvencesini oluşturan bu iki temel ilke anayasal güvence altına alınmıştır. Şöyle ki Anayasa'nın “Mahkemelerin Bağımsızlığı” kenar başlıklı 138. maddesi “hakimlerin görevlerinde bağımsız olduklarını” güvenceleriyle hüküm altına almıştır. Yine Anayasa'nın “Yargı Yetkisi” ke-

22. “Türkiye’de Yargı Etiğinin Güçlendirilmesi Projesi”, HSK, www.hsk.gov.tr/DisliskilerProje/1_turkiye-de-yargi-etiginin-guclendirilmesi-projesi.aspx, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

23. “Yargı Etiğine İlişkin Uluslararası Temel Standartlar”, Avrupa Konseyi, <https://rm.coe.int/16806b7793>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

24. Hakim ve Savcılar Kanunu'nun 3. maddesi Kanun'un uygulanma kapsamına giren adli ve idari yargı hakimleri ile savcılarını tanımlayan hükmü çerçevesinde sıralamaktadır.

nar başlığını taşıyan 9. maddesi de tarafsızlık ilkesini düzenlemiştir. 2017'de yapılan Anayasa değişikliği ile “yargı yetkisinin, Türk milleti adına bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılacağı” hükmü getirilmiştir. Bildirgede “bağımsızlık ve tarafsızlığa” ilişkin ikinci ve üçüncü başlıklar altında on beş somut ölçüt düzenlenmiştir. Ayrıca adil yargılamanın koşullarından olan tarafsızlık yükümlülüğüne ilişkin objektif ölçütler geliştirilmiştir.²⁵

Bildirgede yargı mensuplarının yetkinliğine ve mesleki özen ilkesine ilişkin etik ölçütler de belirlenmiştir. Mesleki yetkinliği amaçlayan bu kodların yargısal karar veya işlemlerde tezahür etmesi öngörülmüştür. Yargı kararlarının genel anlamda toplum nezdinde ve kamuoyu üzerinde yaratacağı etkiye vurgu yapan bir özen yükümlülüğüne dikkat çekilmiştir. Bildirgede etik bir kod olarak tanzim edilen mesleki yetkinlik ve özen yargısal görevin “makul sürede” (md. 8.6) tahakkuku noktasında da önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra yargı mensuplarının “göreve bağlılık, gayret, çalışkanlık ve özen” (md. 8.7) yükümlülükleri etik bir kod olarak düzenlenmiştir. Özellikle bir kamu hizmeti olarak yargısal görevin aksatılmaması için zamanın etkin ve verimli kullanılması da (md. 8.8) bir etik ölçüt olarak belirlenmiştir. Makul sürede adalete erişimi mümkün kılacak bir yargısal performansın tahakkuk ettirilebilmesi, mahkeme başına düşen dosya sayısı ile personel sayısı arasındaki makul oran kadar yargı mensuplarının kişisel iş performanslarına da bağlıdır. Bu yönüyle etkin ve verimli bir iş-zaman planlaması hayati önem arz etmektedir.

HSK tarafından oluşturulan Türk Yargı Etiği Bildirgesi adil yargılanma ilkesinin yargıya güven temelinde tahkimi adına uluslararası normlara uygun biçimde yapılandırılmış etik kodları düzenlenmiştir. Bu etik kodların kamuoyuna deklarasyonu yargısal görevin icrasında yargı mensupları açısından bir öz denetim imkanı ve mekanizması sunacaktır.

YARGITAY ETİK İLKELERİ

Türk yargı etiğinin kodlaştırılması çerçevesinde gerçekleştirilen bir diğer proje neticesinde “Yargıtay Etik İlkeleri” ortaya çıkmış ve Yargıtay bünyesinde kurumsal yapılanması gerçekleşmiştir. 27 Temmuz 2006 tarihli 23 sayılı Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi kararıyla yargı mensupları için mesleki ve etik davranış ilkeleri bakımından kurallar geliştirilirken ilgili hukuk sistemlerine uygun biçimde kendi yargı kurumları da Bangalor Yargı Etiği İlkeleri’ni dikkate alma noktasında teşvik edilmiştir. Bu doğrultuda Yargıtay, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ile birlikte “Yargıtay Etik, Şeffaflık ve Güven Projesi”ni başlatmıştır. 31 Aralık 2017’de tamamlanan söz konusu proje, yargıda “etik ilkelerin yaygınlaştırılması”, “şeffaflığın güçlendirilmesi” ve “yargıya güvenin artırılması” hedefleri doğrultusunda evrensel değerler, iyi uygulamalar ve ülke örnekleri üzerinden Yargıtay kurumsal yapısı bün-

25. Bkz. Bildirge, madde. 3 ve 4.

yesinde strateji geliştirmeyi ve bunları uygulamayı amaçlamıştır. İlgili proje genel anlamda Türk yargısı ve özelde Yargıtayın yargıya güven, şeffaflık ve etik değerler doğrultusunda kapasite geliştirme imkan ve ihtiyaçlarını merkeze almıştır.

Temel proje çıktısı olarak Yargıtay etik ilkelerinin belirlenmesi hedefi doğrultusunda bu projenin yürütülmesi sürecinde birçok faaliyet gerçekleştirildi. Söz konusu proje etkinlikleri sonucunda “Yargıtay Yargı Etiği İlkeleri”, “Yargıtay Cumhuriyet Savcıları Etik Davranış İlkeleri” ve “Yargıtay Personeli Etik Davranış İlkeleri” ilgili meslek mensuplarının oy birliğiyle vermiş oldukları kararlar neticesinde hayata geçirildi. Bu doğrultuda gerçekleştirilen düzenlemelerle etik kurul mekanizmaları oluşturuldu. 9 Temmuz 2018’de görevine başlayan “Yargı Etiği Danışma Kurulu” oluşturulan mevzuat altyapısı doğrultusunda kararlarını vermeye başladı. 26 Aralık 2018’de ilk kararını veren Danışma Kurulu kendisine yapılan başvuruları 2019 içinde de değerlendirmeyi sürdürdü. Bu meyanda konu itibarıyla ilgili Kurul “hakimin hediye alması”, “hakimin referans mektubu düzenlemesi”, “hakimin televizyonda bilgi yarışmasına katılması”, “cumhuriyet savcısının seminerlere katılması”, “bir davanın tarafının Yargı Etiği Danışma Kuruluna başvurması”, “hakimin avukatlık bürosunun açılışına katılması”, “hakimin avukat tavsiyesinde bulunması” ve “hakimin belediye başkanı veya milletvekilini seçilmiş olmasından dolayı kutlaması” gibi başvuru koşulları üzerine vermiş olduğu sekiz kararını kamuoyu ile paylaşmıştır.²⁶

26. Bkz. Yargı Etiği Danışma Kurulu Kararları ve İlgili Mevzuat, Yargıtay, www.yargitay.gov.tr/documents/ek1-1571149794.pdf, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

15 TEMMUZ DARBE GİRİŞİMİ VE FETÖ YARGILAMALARI

Türkiye 17-25 Aralık 2013 yargıda darbe girişiminden bu yana giderek ivme kazanan bir şekilde FETÖ ile mücadele etmektedir. Şüphesiz 15 Temmuz darbe girişimiyle mücadele farklı bir boyut kazanmıştır. Bir yandan FETÖ'nün örgütsel yapısına dönük soruşturma ve kovuşturmalar sürerken diğer yandan örgütün darbe girişimine dönük adli süreçler işletilmiştir. Geride bıraktığımız yıl FETÖ'yle mücadelede önemli aşamaların katedildiği bir dönemdir. 289 darbe davasının 270'inde yerel mahkemeler nihai kararlarını vererek ilk derece yargılamalarını tamamlamıştır. Türkiye'de üç dereceli yargı sistemi gereği darbe davalarında ilk derece mahkemesi hükmünün ardından istinaf ve temyiz safhalarına geçilmektedir. Yerel mahkeme aşamasındaki hızlı ve adil yargılama uygulaması kendisini Yargıtay ve bölge adliye mahkemelerinde de göstermektedir. Öyle ki darbe davalarının altmış ikisinde temyiz incelemesi dahi tamamlanmış ve hükümler kesinleştirilmiştir.

Darbe davaları arasında öne çıkan iki ana dava vardır. Bunlar Genelkurmay çatı ve Akıncı davalarıdır. Ankara 17. Ağır Ceza Mahkemesi 20 Haziran 2019'da çatı davasına ilişkin hükmünü vermiş ve dosyanın istinaf sürecine başlanmıştır. Akıncı davası ise savcının esas hakkında mütalaasını tamamlamasının ardından sanıkların son savunmalarının alınmasıyla devam etmektedir. 20 Kasım 2019 itibarıyla 15 Temmuz darbe girişimine ilişkin devam eden soruşturma sayısı on dokuzdur. Nihai kararların verildiği iki yüz yetmiş davada 3 bin 838 sanık mahkum edilmiştir. Bunların bin 224'ü ağırlaştırılmış müebbet, bin 103'ü müebbet ve bin 511'i de süreli hapis cezasına çarptırılmıştır. 2 bin 664 sanık ise yargılama neticesinde beraat etmiştir. Yargılanan sanıkların yüzde 40'ının beraat etmesi mahkemelerin dosyaları toptancı bir yaklaşımla ele almadıklarını, her somut olayda şahsa özel adil yargılama yaptıklarını göstermektedir.

Bu davalar dışında Ankara ve İstanbul başta olmak üzere yurt genelinde görülen diğer pek çok darbe davasında da yerel mahkemeler nihai kararlarını vermiştir. FETÖ'nün mahrem yapılanması, kumpas yargılamaları ve işlediği diğer suçlara ilişkin yürütülen davalar da örgütle mücadelenin önemli bir ayağıdır. 20 Kasım 2019 itibarıyla FETÖ'ye dair yürütülen soruşturma sayısı 73 bin 281, kovuşturma sayısı 6 bin 127'dir. Bu adli süreçler kapsamında cezaevlerinde bulunan toplam tutuklu ve hükümlü sayısı 26 bin 952'dir. Hakkında FETÖ'yle ilgili soruşturma veya dava bulunan toplam kişi sayısı ise 210 bin 295'tir. FETÖ ve darbe davaları aşağıda iki ayrı başlık altında kısaca ele alınmaktadır.

DARBE GİRİŞİMİNİ AYDINLATAN DAVALAR

Genelkurmay Çatı Davası

Darbe girişiminin askeri yöneticilerini ve 15 Temmuz'da Genelkurmay Karargahında yaşananları ele alan Genelkurmay çatı davası Mayıs 2017'de Ankara 17. Ağır Ceza Mahkemesinde görülmeye başlamıştı. 224 sanıklı davada hüküm iki yıl süren duruşma devresinin sonunda geçtiğimiz Haziran'da verildi. Hükümle FETÖ'nün TSK yapılanmasının önde gelen isimlerinden olduğu tespit edilen sanıklar Türk Ceza Kanunu'ndaki en ağır cezalara çarptırıldı. Bir kısım sanıkların silahlı terör örgütü yöneticisi olarak anayasal düzeni ortadan kaldırmaya ve cumhurbaşkanına suikasta teşebbüs suçunu işledikleri elde edilen deliller çerçevesinde sabit görüldü.

Dava süresince başta savunma hakkı olmak üzere adil yargılanma hakkının unsurları dikkatle gözetildi. Sanık sayısının çokluğu ve bazı sanıkların yargılamayı uzatmaya dönük çabalarına rağmen mahkeme bu tarihi yargılamanın ceza muhakemesi hukuku ilkelerine uygun bir şekilde görülmesini sağladı. Mahkeme savcılığın mütaalaasından belli yönlerden farklılaşan bir hüküm kurdu. Toplam yüz yirmi altı sanığa ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası verildi. Otuz üç sanık içinse beraata hükmedildi. Davada istinaf aşamasına geçildi.

Akıncı Davası

15 Temmuz darbe girişiminde yönetim merkezi olarak kullanılan Akıncı Üssü'ndeki eylemleri ve FETÖ'nün TSK yapılanmasından sorumlu sivil yöneticilerini ele alan 474 sanıklı Akıncı davasında geçtiğimiz yıl yargılamanın son safhası olarak nitelendirilebileceğimiz esas hakkındaki savunmaların alınmasına başlandı. FETÖ'nün darbe girişiminin faili olduğunu gösteren Akıncı iddianamesini temel alan davada sanıklar arasında 16 Temmuz 2016 sabahı Akıncı Üssü'nde yakalanan siviller dikkat çekmektedir. Bunlar örgütün sivil kanadına mensup olmakla ve darbeyi yönetmekle suçlanan firari sanık Adil Öksüz ile tutuklu sanıklar Kemal Batmaz, Hakan Çiçek, Nurettin Oruç ve Harun Biniştir. Bunun yanında darbenin hava harekatı kapsamında bombalamaları yapan pilotlar gibi çok sayıda asker de bulunmaktadır. Davanın ilk derece yargılamasının 2020 içerisinde tamamlanması öngörülmektedir.

ŞEKİL 1. GENELKURMAY ÇATI DAVASINDA VERİLEN CEZALAR

Genelkurmay çatı davasında karar

Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETO) 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimi sırasında Genelkurmay Başkanlığındaki eylemlere ilişkin aralarında sözde "yurtta sulh konseyi" üyelerinin de bulunduğu 224 sanıklı Genelkurmay "çatı" davasında karar açıklandı.

FETULLAH GÜLEN
Fetullahçı Terör Örgütü elebasi

17 sanık 141'er kez ağırlaştırılmış müebbetle mahkum edildi.

Terör örgütü elebasi Fetullah Gülen'in de arasında bulunduğu **firari 13 sanığın dosyaları ayrıldı**.

SÖZDE "YURTTA SULH KONSEYİ" ÜYELERİNE VERİLEN CEZALAR

141 KEZ AĞIRLAŞTIRILMIŞ MÜEBBET

**Eski tuğgeneral
SINAN SÜRER**

**Eski tuğgeneral
ERHAN CAHA**

**Eski albay
AHMET ÖZÇETİN**

**Eski albay
MURAT KOÇYİĞİT**

**Eski albay
BİLAL AKYÜZ**

**Eski kurmay albay
MUZAFFER
DÜZENLİ**

62 kez ağırlaştırılmış müebbet ve 540 yıl hapis cezası

**Eski yarbay
ÖZCAN KARACAN**

50 kez ağırlaştırılmış müebbet

**29 KEZ AĞIRLAŞTIRILMIŞ
MÜEBBET ALAN SÖZDE
"YURTTA SULH KONSEYİ"
ÜYELERİ**

**Eski tuğgeneral
ÖNSAL COŞKUN**

**Eski albay
MEHMET SAHİN**

**Eski yarbay
HALİL GÖL**

**11 KEZ AĞIRLAŞTIRILMIŞ
MÜEBBET VE 442 YIL
HAPİS CEZASI**

**Eski kurmay albay
DOĞAN ÖZTÜRK**
**Eski kurmay albay
RAMAZAN GÖZEL**

**Eski kurmay yarbay
SAVAŞ KABAKLI**

17 kez ağırlaştırılmış müebbet

**Eski tuğgeneral
ÖZKAN AYDOĞDU**

İstanbul'da yapılandığı davada ceza aldığı için bu dosyadan ceza almadı.

**Eski orgeneral
AKIN ÖZTÜRK**

**Eski tümgeneral
MEHMET DİSLİ**

**Eski tuğgeneral
ÖMER FARUK
HARMANCIK**

**Eski tuğgeneral
ALİ OSMAN
GÜRCAN**

**Eski albay
FIRAT ALAKUŞ**

**Eski albay
MUSTAFA BARIŞ
AVIALAN**

**Eski albay
OSMAN KILIÇ**
140 kez ağırlaştırılmış müebbet

**Eski tuğgeneral
MEHMET PARTİGÖC**

**Eski tümgeneral
KUBILAY SELÇUK**

**Eski tuğgeneral
HAKAN EVRİM**

**Eski albay
CEMİL TURHAN**

**Eski albay
MUHSİN KUTSİ
BARIŞ**

**Eski albay
ORHAN YIKILKAN**

**Eski tuğgeneral
GÖKHAN ŞAHİN
SÖNMEZATES**

137 kez ağırlaştırılmış müebbet ve 540 yıl hapis cezası

AĞIRLAŞTIRILMIŞ MÜEBBET CEZASI ALANLAR

**Eski tuğgeneral
AHMET BİCAN
KIRKER**

**Eski kurmay albay
OSMAN KARDAL**
(müebbet hapis cezası)

**Eski kurmay albay
ALİ YAZICI**

**Eski tuğgeneral
İLHAN TALU**
(müebbet hapis cezası)

**Eski yarbay
ERTUĞRUL TERZİ**

2 kez ağırlaştırılmış müebbet

Polatlı darbe davasında ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası alan sanıklar eski tümgeneral **OSMAN ÜNLÜ** ve eski tuğgeneral **MURAT AYGÖN**, bu davadan ceza almadı.

Sözde "yurtta sulh konseyi" üyeleri dışında darbe girişimi sırasında Akar'ın yanını olan eski yarbay **LEVENT TÜRKKAN**, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırıldı.

Cumhurbaşkanına Suikast Girişimi Davası

Darbe girişimi sırasında cumhurbaşkanına suikast girişiminde bulunduğu ve iki polis şehit edildiği saldırıya ilişkin Muğla 2. Ağır Ceza Mahkemesinde görülen davada 4 Ekim 2017'de karar verilmişti. Mahkeme suikastı planladığı ve yönettiği belirtilen eski Hava Kuvvetleri Komutanlığı Müşterek Hedef Analiz Yönetim Başkanı Tuğgeneral Gökhan Şahin Sönmezateş'in de aralarında bulunduğu otuz bir sanığa dörder kez ağırlaştırılmış müebbet, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın eski başyaveri Ali Yazıcı'ya ise on sekiz yıl hapis cezası vermişti. Davanın istinaf süreci 2018'de tamamlanmıştı.

İstinaf mahkemesinin kararını vermesinin ardından davada Yargıtay aşamasına geçilmiş ve nihayet Mart 2019'da Yargıtay 16. Ceza Dairesi aralarında Sönmezateş'in de bulunduğu sanıklara verilen cezaları onadı. Ali Yazıcı'ya verilen hapis cezasının ise (asli fail olarak yargılanması gerektiğine kanaat getirerek) az olduğuna hükmetti.²⁷ Bunun üzerine Muğla İkinci Ağır Ceza Mahkemesinde Yazıcı ve haklarındaki kararlar Yargıtayca bozulan diğer iki sanığın yeniden yargılanmasına başlandı.

FETÖ HAKKINDAKİ DAVALAR

Askeri Casusluk Soruşturmasında Kumpas Davası

FETÖ, toplum ve devlet içinde kendine hasım olarak gördüğü kişi ve grupları tasfiye etmek için yargı ve emniyet teşkilatındaki unsurlarını kullanarak çok sayıda usulsüz soruşturma ve kovuşturma yürüttü. "Kumpas davaları" olarak isimlendirilen bu adli süreçlerin en önemlilerinden biri de İzmir'de 2010'da başlayan askeri casusluk soruşturmasındaki usulsüzlükler hakkında açılan davaydı. Kumpas davası 26 Şubat 2016'da karara bağlanmış ve tüm sanıklar beraat etmişti.

Diğer taraftan askeri casusluk soruşturma ve kovuşturmasında usulsüzlükler yapıldığı iddiasıyla başka bir yargı süreci de başladı. İzmir Cumhuriyet Başsavcılığı konuya dair kapsamlı bir soruşturma yürüttü. Aralarında terör örgütünün elebaşı Fetullah Gülen'in de olduğu sanıklar hakkında hazırlanan iddianame Nisan 2016'da İzmir İkinci Ağır Ceza Mahkemesince kabul edildi. İddianamede askeri casusluk davasının FETÖ'nün başta TSK olmak üzere devlet teşkilatındaki yapılanmasını hızlandırmak amacıyla sahte deliller üretilerek kurgulandığı belirtildi.²⁸ Gülen dışında doksan polisin yargılandığı davada üç yıl süren kovuşturma safhasının sonunda karar 29 Mayıs 2019'da verildi. Mahkeme aralarında eski İzmir ve Batman emniyet müdürlerinin de bulunduğu elli beş sanığı 7 yıl 6 ay ile 51 yıl 4 ay 5 gün arasında değişen hapis cezalarına çarptırdı. Otuz iki sanık beraat ederken bir sanığın ise etkin pişmanlık hükümlerinden faydalanmasına karar verildi.²⁹

27. "Yargıtay'dan FETÖ'nün Suikast Timine Ağırlaştırılmış Müebbede Onama", Anadolu Ajansı, 22 Mart 2019.

28. "İzmir'deki 'Askeri Casuslukta Kumpas' Davasında Tanıklar Dinlendi", Anadolu Ajansı, 16 Kasım 2017.

29. "Askeri Casusluk Kumpas Davasında Karar Çıktı", *Habertürk*, 29 Kasım 2019.

25 Aralık 2013 Soruşturmasında Kumpas Davası

Takipsizlikle sonuçlanan 25 Aralık 2013 tarihli soruşturmada FETÖ mensuplarının usulsüzlükler yaparak dosyada şüpheli olarak yer alan kişilere kumpas kurulduğu ve hükümeti hedef alarak darbeye teşebbüs edildiği gerekçesiyle yetmiş bir sanığın yer aldığı “25 Aralık 2013 Soruşturmasında Kumpas Davası” olarak bilinen yargılamada karar 24 Aralık 2018’de verilmişti. İstanbul 13. Ağır Ceza Mahkemesi aralarında eski İstanbul Emniyeti Mali Şube Müdürü Yakup Saygılı’nın da bulunduğu on eski emniyet müdürünü “Türkiye Cumhuriyeti hükümetini ortadan kaldırmaya teşebbüs” suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına mahkum etti.³⁰ Mahkeme Ocak’ta açıkladığı gerekçeli kararında ise FETÖ’nün soruşturmada yaptığı usulsüzlükleri ve örgütün yolsuzluk soruşturması adı altında hükümeti devirme suçunu nasıl işlediği açığa çıkarıldı. Bu kararla FETÖ’nün yargısal darbe girişimi mahkeme hükmüyle ortaya koyulmuş oldu.

MİT Tırları Davası

Bilindiği üzere 17-25 Aralık 2013’te yargısal darbe girişiminde başarısızlığa uğrayan FETÖ, operasyonlarına devam etmiş ve Ocak 2014’te bu kez yine yargı ve kolluktaki unsurları aracılığıyla Hatay ve Adana’da MİT’e ait tırları durdurmuş ve arama yapmıştı. Daha sonra ise Adana Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından bu durdurma ve arama eylemi hakkında soruşturma yürütülmüş ve iddianame hazırlanmıştı. İddianamede MİT tırlarının durdurulmasının Türkiye Cumhuriyeti aleyhine yürütülen bir casusluk operasyonu olduğu belirtilmişti. İddianamenin kabul edilmesiyle başlayan davada aralarında eski Adana cumhuriyet başsavcısı, başsavcı vekili, iki savcı ve eski Adana jandarma bölge komutanı ile eski Adana il jandarma komutanının da bulunduğu elli dört sanık ilk derece mahkemesi sıfatıyla Yargıtay 16. Ceza Dairesinde yargılandı. Daire sanıkların eylemlerinin örgütsel talimatla gerçekleştirildiğine ve devletin gizli belgelerini temin ve açıklama suçunu oluşturduğuna karar verdi. Hükme göre şu hapis cezaları verildi:

- Eski Adana Cumhuriyet Başsavcısı Süleyman Bağrıyanık “devletin gizli kalması gereken belgelerini temin etme” suçundan 5 yıl, bu belgeleri açıklama suçundan 7 yıl, FETÖ üyeliğinden 10 yıl 6 ay olmak üzere 22 yıl 6 ay
- Eski Adana Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Hamza Celepoğlu “devletin gizli kalması gereken belgelerini temin etme” suçundan 4 yıl 2 ay, bu belgeleri açıklama suçundan 5 yıl 10 ay, FETÖ üyeliğinden 10 yıl olmak üzere 20 yıl
- Eski Adana Başsavcı Vekili Ahmet Karaca “devletin gizli kalması gereken belgelerini temin etme” suçundan 4 yıl 2 ay, bu belgeleri açıklama suçundan 5 yıl 10 ay, FETÖ üyeliğinden 8 yıl 9 ay olmak üzere 18 yıl 9 ay
- Eski özel yetkili Adana Savcısı Aziz Takçı “devletin gizli kalması gereken belge-

30. “25 Aralık Kumpas Davasında Karar”, *Yeni Şafak*, 24 Aralık 2018.

lerini temin etme” suçundan 6 yıl, bu belgeleri açıklama suçundan 8 yıl, FETÖ üyeliğinden 12 yıl olmak üzere 26 yıl

- Eski özel yetkili Adana Savcısı Özcan Şişman “devletin gizli kalması gereken belgelerini temin etme” suçunun teşebbüste kalması nedeniyle 5 yıl 3 ay, FETÖ üyeliğinden 12 yıl olmak üzere 17 yıl 3 ay
- Eski Adana İl Jandarma Komutanı Kurmay Albay Özkan Çokay “devletin gizli kalması gereken belgelerini temin etme” suçundan 5 yıl, bu belgeleri açıklama suçundan 6 yıl 8 ay, FETÖ üyeliğinden 8 yıl 9 ay olmak üzere 20 yıl 5 ay³¹

---

31. “MİT Tırları Davasında Karar”, Anadolu Ajansı, 28 Haziran 2019.

ULUSAL İNSAN HAKLARI KORUMA MEKANİZMALARI

TBMM İNSAN HAKLARINI İNCELEME KOMİSYONU

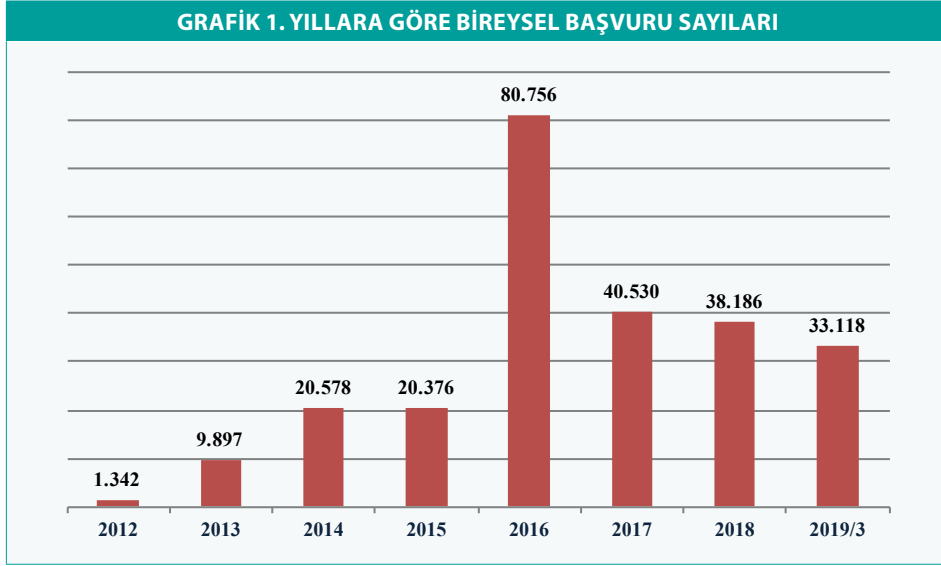
Geçtiğimiz yıl dört kez toplanan Meclis İnsan Haklarını İnceleme Komisyonunun genel itibarıyla etkin bir faaliyet dönemini geride bıraktığını söyleyebiliriz. Komisyona kuruluş kanunu uyarınca insan haklarının ihlal edildiği iddiasıyla bireysel başvuruda bulunulabilmektedir. Bu çerçevede 16 Temmuz 2018-14 Kasım 2019 arasında toplam 3 bin 561 başvuru yapılmıştır. Başvuruların büyük çoğunluğunu 2 bin 819 dilekçeyle cezaevlerine ilişkin hususlar oluşturmaktadır. Diğer başvuru konuları arasında da yargıya dair sorun ve şikayetler, kolluk uygulamaları ve memuriyet hakkında şikayetler bulunuyor.

Komisyonun 3 Temmuz'da yapılan toplantısında alınan karar uyarınca Çocuk Hakları Alt Komisyonu kuruldu. 2019'da Çocuk Hakları Alt Komisyonu üç, Hükümlü ve Tutuklu Hakları Alt Komisyonu dört, geçen yıl kurulan Göç ve Uyum Alt Komisyonu ve Mülteci Hakları Alt Komisyonları ise toplam beş kez toplandı. Hükümlü ve Tutuklu Hakları Alt Komisyonu toplantılarında cezaevlerine dair inceleme raporları görüşüldü. İnceleme raporunun değerlendirilmesine ilişkin görüşmeler yapıldı. TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu yıl içerisinde gerçekleştirdiği toplantılarda alt komisyonun Sincan, Silivri ve Bakırköy cezaevleri hakkında hazırladığı inceleme raporlarını görüşerek kabul etti.

ANAYASA MAHKEMESİNE BİREYSEL BAŞVURU YOLU

2010 Anayasa değişikliği ile Türk hukuk düzenine dahil olan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru mekanizması uygulanmaya başlandığı 23 Eylül 2012'den bugüne hak ve özgürlüklerin korunması bakımından etkin şekilde işletilmektedir. Mahke-

meye son yedi yılda (23 Eylül 2012-30 Eylül 2019) toplam 244 bin 783 başvuru yapılmıştır. Bu başvuruların yüzde 80'i sonuçlandırılırken mahkemenin önünde halen 40 bin 463 derdest bireysel başvuru bulunmaktadır.

Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesine en fazla bireysel başvurunun yapıldığı yıl 2016'dır. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından FETÖ'nün kamu kurumlarından süratle tasfiyesini sağlamak için OHAL KHK'ları çıkarılmış, bu kapsamda yapılan ihraçlar da bireysel başvuru mekanizmasında ciddi bir yoğunluk yaşanmasına yol açmıştır. Ancak KHK'larla gerçekleştirilen işlemlere karşı gidilebilecek bir iç hukuk yolu olarak OHAL Komisyonunun kurulması ve idari yargı yolunun açılması mahkemenin iş yükünü ciddi manada azaltmıştır.³² Anayasa Mahkemesinin karara bağladığı 197 bin 761 başvurunun yüzde 89'u kabul edilebilirlik kriterlerini taşımadığı için reddedilmiştir. Sonuçlandırılan başvuruların yüzde 4,1'inde mahkeme hak ihlali olduğuna hükmetmiştir. İhlal kararlarının hak ve özgürlüklere dağılımı incelendiğinde adil yargılanma hakkının unsurlarından olan makul sürede yargılanma hakkının ihlali yüzde 36'lık oranla öne çıkmaktadır. Diğer unsurlarla birlikte değerlendirildiğinde ise ihlal kararlarının yüzde 52'si adil yargılanma hakkına ilişkindir. Adil yargılanma hakkını mülkiyet hakkı ve ifade özgürlüğünün ihlal edilmesi takip etmektedir.³³

Anayasa Mahkemesinin geçtiğimiz yıl karara bağladığı bireysel başvurular arasında iki başvuru kamuoyunda yoğun şekilde tartışılmıştır. Bunlar bin 128 akademisyenin imzaladığı "Barış için Akademisyenler Bildirisi" olarak adlandırılan bildiri ve eski HDP milletvekili Sırrı Süreyya Önder'in başvurusu üzerine verdiği kararlardır.

32. OHAL Komisyonunun kurulmasıyla hakkında iç hukuk yollarının tüketilmemiş olduğu gerekçesiyle kabul edilemezlik kararı verilen başvuru sayısı 72 bin 134'tür.

33. "23 Eylül 2012 – 30 Eylül 2019 Tarihleri Arası Bireysel Başvuru İstatistikleri", Anayasa Mahkemesi, www.anayasa.gov.tr/tr/bireysel-basvuru/istatistikler, (Erişim tarihi: 3 Aralık 2019).

Söz konusu bildiriye devletin 2015-2016 arasında Güneydoğu'da bölücü terör örgütü PKK'ya karşı haklı ve meşru mücadelesi "kasıtlı ve planlı kıyım" olarak nitelenmiş ve devletten "vatandaşlarına uyguladığı şiddete" son vermesi istenmişti. Bildiri yayımlandığı günden itibaren geniş toplum kesimlerinden şiddetli tepki aldı, bildiriye imza atan bazı akademisyenler hakkında terör örgütü propagandası yapma suçundan ceza soruşturmaları ve davaları başlatıldı. Yargılamalar neticesinde on beşer ay hapis cezasına mahkum edilen sekizi akademisyen ve biri doktora öğrencisi dokuz kişi Anayasa Mahkemesine bireysel başvuruda bulundu.

Başvuruları inceleyen mahkeme 26 Temmuz'da "Zübeyde Füsün Üstel ve diğerleri" başvurusu hakkında kararını verdi. Mahkeme başvurucuların imzaladığı bildiriyle "başkalarınca aynı suçların işlenmesi amacıyla terör örgütünün cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerinin" savunulduğuna kanaat getirmemiş ve bildiriye ifade özgürlüğü kapsamında değerlendirerek "başvurucuların ifade özgürlüğüne yapılan müdahalenin demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olmadığı sonucuna" vardı. Mahkeme yerel mahkemelerin ifade özgürlüğünün ihlaline yol açan kararları ortadan kaldırmasına, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararı vermesine yol açan sebepleri gidermesine ve "belirttiği ilkelere uygun yeni bir karar" vermesi gerektiğine hükmetti.³⁴ Anayasa Mahkemesinin kararı üzerine yerel mahkemeler akademisyenler hakkındaki çok sayıda ceza davasında beraat kararları verdi.

Mahkeme Sırrı Süreyya Önder'e ilişkin kararında ise Önder'in terör örgütünün propagandasını yapma suçundan 7 Eylül 2018'de 3 yıl 6 ay hapis cezasına çarptırılmasına yol açan "Size Kürt halkı önderi Sayın Öcalan'ın selamını getirdim" cümlesiyle "başkalarınca aynı suçların işlenmesi amacıyla terör örgütünün cebir, şiddet veya tehdit içeren yöntemlerini" savunmadığına ve ifade özgürlüğünün ihlal edilmesine hükmetti.³⁵ Kararın ardından Önder tahliye edildi.

TÜRKİYE İNSAN HAKLARI VE EŞİTLİK KURUMU

6 Nisan 2016 tarihli ve 6701 sayılı Kanun'la "kişilerin eşit muamele görme hakkının güvence altına alınması, hukuken tanınmış hak ve hürriyetlerden yararlanmada ayrımcılığın önlenmesi ile bu ilkeler doğrultusunda faaliyet göstermek, işkence ve kötü muameleyle etkin mücadele etmek" görevlerini yerine getirmek üzere kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu (TİHEK) bir ulusal insan haklarını koruma mekanizmasıdır. Kuruma 2019'un ilk altı ayında toplam 430 başvuru yapıldı. Başvuruların 365'i işkence ve kötü muameleyle karşı ulusal önleme mekanizması göreviyle, 35'i ise ayrımcılıkla mücadele göreviyle ilgiliydi. Ayrıca İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Raporu, Kurul tarafından kabul edildi. TİHEK işkence ve kötü muameleyle mücadele görevi kapsamında ceza infaz kurumları, nezarethane-

34. Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru No. 2018/17635, Karar Tarihi. 26/7/2019.

35. Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru No. 2018/38143, Karar Tarihi. 3/10/2019.

ler ve mülteci kampları gibi alıkonulma mekanlarına 2019'un ilk yedi ayında on üçü habersiz olmak üzere toplam on altı ziyaret gerçekleştirdi.³⁶

KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU

TBMM'ye bağlı bir anayasal kurum olarak 6328 sayılı Kamu Denetçiliği Kurumu Kanunu ile kurulan Kamu Denetçiliği, yasama yetkisinin kullanılmasına ilişkin işlemler, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin kararlar ve TSK'nın sırf askeri nitelikteki faaliyetleri dışında idarenin her türlü eylem ve işlemine ilişkin şikayetleri hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve idareye önerilerde bulunmakla görevlidir.

Kamu Denetçiliği Kurumuna 2017'de 17 bin 131 ve 2018'de 17 bin 585 başvuru yapılmıştır. 2019'un ilk on ayında ise Kuruma 17 bin 148 başvuru yapılırken bu sayının yıl sonuna kadar 20 bini aşması beklenmektedir. Kurum 2019'da (31 Ekim 2019 itibarıyla) toplam 18 bin 308 karar verdi. Bu istatistik, kurumun yasal azami karar verme süresi olan altı ayın altında başvuruları sonuçlandırıldığını göstermektedir. Kurum görevi kapsamında çeşitli kamu kuruluşlarına tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu bağlamda verdiği tavsiye kararlarından birisi de ÖSYM'nin sınav ücretlerinin yüksekliği ile ilgilidir. ÖSYM'ye sınav ücretlerinin yeniden değerlendirilmesi tavsiyesinde bulunulmuştur.³⁷

OHAL KOMİSYONU

Bilindiği üzere 2016-2018 arasında yürürlükte olan OHAL kapsamında çıkarılan KHK'larla terör örgütleri veya milli güvenliği tehdit eden yapılarla ilişkili oldukları değerlendirilen gerçek ve tüzel kişilere yönelik kamu görevinden ihraç, kapatma ve öğrencilikle ilişkin kesilmesi gibi işlemler gerçekleştirildi. Anayasa'nın 148. maddesi uyarınca OHAL KHK'larının yargısal denetime kapalı olması nedeniyle bu işlemler için başvurulacak herhangi bir iç hukuk yolu bulunmamaktaydı. Bu eksikliği gidermek adına 23.01.2017 tarihli ve 685 sayılı OHAL KHK'sıyla doğrudan KHK hükümleriyle tesis edilen kamu görevinden çıkarma, öğrencilikle ilişkin kesilmesi, dernek, vakıf, sendika, özel eğitim kurumu, gazete ve dergi gibi kuruluşların kapatılması işlemlerine ilişkin başvuruları değerlendirip karar vermek üzere OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonu kuruldu.

Komisyon kararlarına karşı Ankara idare mahkemelerinde iptal davası açılacağına hükme bağlanmasıyla KHK ile gerçekleştirilen işlemler yargısal denetime de açılmış oldu. Bu çerçevede HSK Ankara'daki altı (19, 20, 21, 22, 24 ve 25.) idare mahkemesini OHAL Komisyonu tarafından verilen kararlara karşı açılacak davalar-

36. "2019 Yılı Kurumsal Mali Durum ve Beklentiler Raporu", TİHEK, www.tihok.gov.tr/upload/file_editor/2019/08/1566311599.pdf, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2019).

37. "KDK'nın 2020 Yılı Bütçesi Plan ve Bütçe Komisyonunda Kabul Edildi", Kamu Denetçiliği Kurumu, 11 Kasım 2019.

da yetkili kıldı. Diğer taraftan bu mahkemelerin kararlarına karşı yapılacak itirazlar için de Ankara Bölge İdare Mahkemesinin 13. İdari Dava Dairesi istinaf mercii olarak görevlendirildi.

OHAL KHK'larıyla 125 bin 678'i kamu görevinden çıkarma olmak üzere toplam 131 bin 922 tedbir işlemi gerçekleştirildi. Komisyon 22 Aralık 2017'den itibaren karar verme sürecine geçmiş olup 25 Ekim 2019 itibarıyla Komisyona toplam 126 bin 200 başvuru yapıldı. Komisyon (33'ü kapatılan dernek, vakıf ve televizyon kanallarının açılmasına ilişkin olmak üzere) 8 bin 100 kabul, 83 bin 900 ret kararı vererek başvuruların yüzde 73'ünü sonuçlandırmış oldu.³⁸

38. "Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kararları Hakkında Duyuru", OHAL İşlemleri İnceleme Komisyonu, <https://ohalkomisyonu.tccb.gov.tr>, (Erişim tarihi: 4 Aralık 2019).

2019'DA

EĞİTİM VE SOSYAL

POLİTİKALAR

ATILLA ARKAN • MÜBERRA NUR EMİN • MUSTAFA ALTUNEL • SELİN YÜNTER
NACİYE ÖZTÜRK • MERVE REYHAN BAYGELDİ

MİLLİ EĞİTİM

GİRİŞ

Türkiye geliştirilmeye açık noktaları olsa da 2019’da eğitimde başarılı bir dönem geçirdi. Ulusal ve uluslararası alanda önceki yıllarda gelinen seviye geliştirilip mevcut durumdaki mesleki dinamikler gündeme alınarak geleceğe yönelik planlamalar somut aşamalarla belirlendi. Geleneksel noktada Türkiye’de eğitim ekonomik gelişmenin ve siyasetin önemli belirleyicilerinden biri oldu. Bu nedenle eğitimde öncelikleri belirleyip mali ve insan kaynaklarının etkin ve verimli kullanılarak yönetilmesi artık çok daha önemlidir.

2019 erken çocukluk dönemi eğitime erişiminde –kız çocukları ve özel gereksinimliler de dahil– artış gözlemlendi. Bu hizmetin çoğunluğu Milli Eğitim Bakanlığına (MEB) bağlı ilköğretim ve resmi anaokullarında diğer bir kısmı da Diyanet İşleri Başkanlığı’nın (DİB) 4-6 Yaş Kur’an Kursları Öğretim Programı’nda sunulmaktadır. Bu yıl içindeki önemli gelişmelerden biri de eğitim öğretim takviminin verimlilik ve denge odaklı revize edilmesidir. İki ara tatil eklenip yaz tatili süresi kısaltılmıştır. Suriyeli öğrencilerin Geçici Eğitim Merkezlerinden (GEM) devlet okullarına geçiş süreci devam etmektedir. Bu durum öğrencilerin Türkiye eğitim ve değerler sistemine uyumunu hızlandırmaktadır. Yine kesintisiz eğitimi desteklemek amacıyla geliştirilen “şartlı eğitim yardımları” (ŞEY) programından faydalanan öğrenci sayısı da artmıştır.

2018’de yapılan PISA araştırmasının raporu yayımlanmıştır. Buna göre üst düzey yeterliğe sahip öğrenci sayısında kısmen artış görülmektedir. Türkiye bu yıl Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) ortalamasının altında olsa da 2015’teki sonuca göre puanı artmıştır. Türkiye’nin tüm PISA sonuçları beraber değerlendirildiğinde ise 2015 istisna gibi durmaktadır.

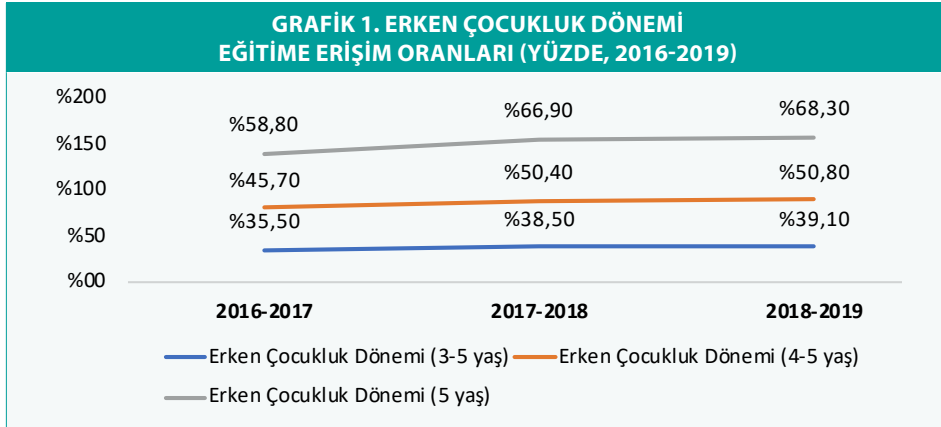
EĞİTİME ERİŞİM

11 Nisan 2012’de *Resmî Gazete*’de yayımlanan 6287 sayılı “İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile zorunlu eğitim on iki yıla çıkarılarak kamuoyunda 4+4+4 eğitim sistemi olarak isimlendirilen

düzenleme hayata geçirilmiştir. Bu düzenleme sonrasında MEB 2015-2019 ve 2019-2023 stratejik planlarında eğitime erişimin önündeki engellerin kaldırılması ve okullaşmanın artırılması hedeflendi. Hedefler doğrultusunda başta kız çocukları ve özel gereksinimliler gibi özel politika ihtiyacı olan grupların eğitime erişimleri konusunda hedefler de ortaya konuldu.

Erken Çocukluk Döneminde Eğitime Erişim

MEB 2019-2023 Stratejik Planı'nda erken çocukluk eğitiminin niteliği ve yaygınlığının artırılması, toplum temelli erken çocukluğun çeşitlendirilerek yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir. 2018-2019 eğitim öğretim dönemi itibarıyla erken çocukluk eğitiminde net okullaşma oranları 3-5 yaş için yüzde 39,1, 4-5 yaş için yüzde 50,8, 5 yaş için ise yüzde 68,3'tür.¹ 2010-2011 eğitim öğretim döneminde 1 milyon 100 bin çocuk erken çocukluk eğitimi alırken bu sayı 2018-2019 eğitim öğretim döneminde 1 milyon 500 bine ulaşmıştır. Erken çocukluk eğitimi alan çocukların yarıdan fazlası MEB'e bağlı ilkokullarda ve resmi anaokullarında eğitim almaktadır. Bunun yanında toplum temelli merkezler olarak isimlendirilen belediyeler, sivil toplum kuruluşlarına bağlı kreşler ve DİB'e bağlı 4-6 yaş arası Kur'an kurslarının erişim imkanlarının çeşitlendirilmesinde önemli katkıları vardır. DİB'e bağlı 4-6 yaş arası Kur'an kurslarına 2019'da kayıt yaptıran çocuk sayısı 134 bin 380 olarak kayıtlara geçmiştir.

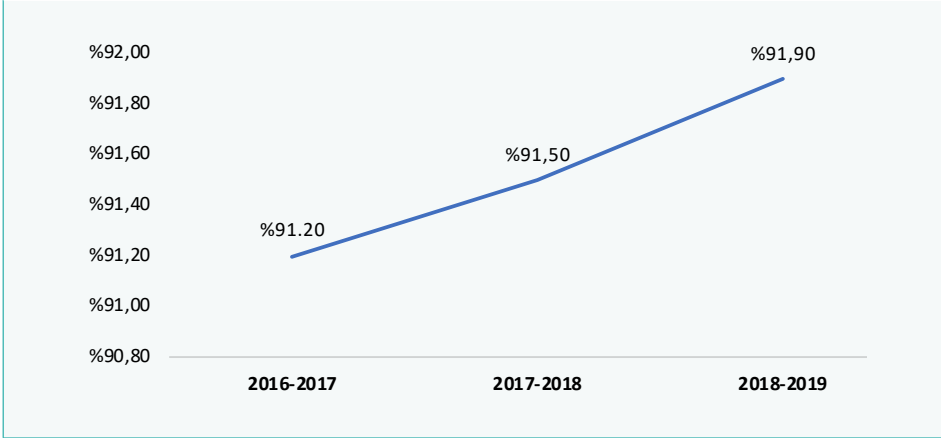

İlkokul Eğitimine Erişim

İlkokul düzeyinde 2018-2019 eğitim öğretim dönemi net okullaşma oranları kız çocuklarda yüzde 92,08 iken erkeklerde yüzde 91,8'dir. Toplam okullaşma oranı ise yüzde 91,9 olarak kayıtlara geçmiştir. Okullaşma oranlarının en yüksek olduğu iller sırasıyla Şanlıurfa (yüzde 94,26), Diyarbakır (yüzde 94,2) ve Ağrı (yüzde 94,1) iken en düşük olduğu iller ise Gümüşhane (yüzde 67,7), Çankırı (yüzde 76,3) ve Tokat'tır (yüzde 85,4).²

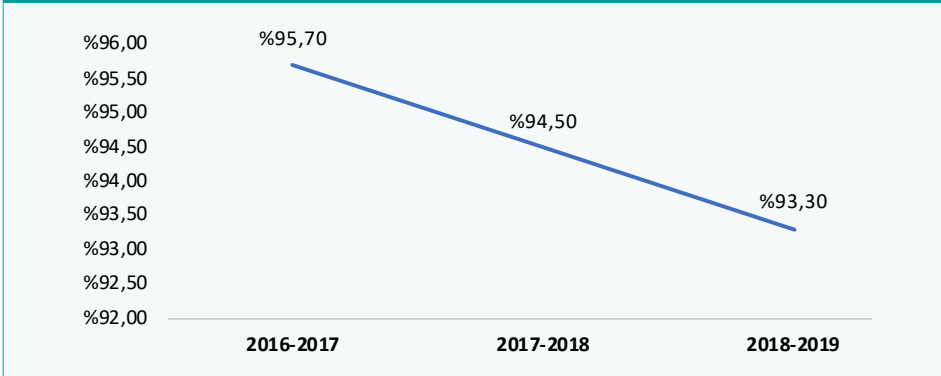
1. Bölüm istatistikleri MEB verilerinden alınmıştır. Bkz. *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2018/19*, (MEB, Ankara: 2019).

2. *Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2018/19*.

GRAFİK 2. İLKOKUL EĞİTİMİNE ERİŞİM ORANLARI (YÜZDE, 2016-2019)

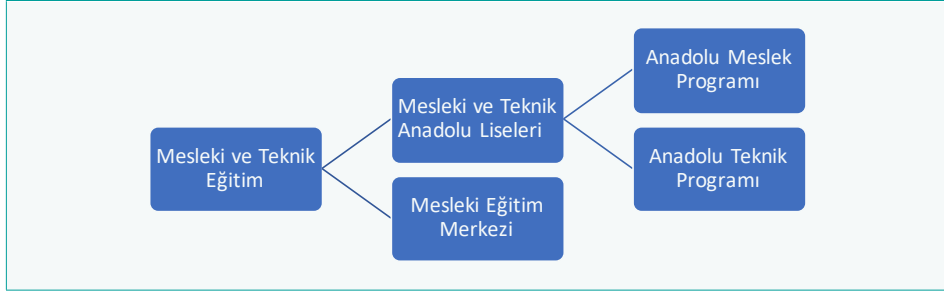
Ortaokul Eğitime Erişim

Ortaokul düzeyinde 2018-2019 eğitim öğretim dönemi net okullaşma oranı toplamda yüzde 93,3 iken kız çocuklarda yüzde 93,6 ve erkeklerde yüzde 92,9'dur. Ortaokul kademesinde en yüksek okullaşma oranına sahip iller sırasıyla Ardahan (yüzde 96,9), Iğdır (yüzde 94,9) ve Kastamonu (yüzde 94,9) iken net okullaşma oranlarının en düşük olduğu iller ise sırayla Gümüşhane (yüzde 70,4), Çankırı (yüzde 77,1) ve Hakkari'dir (88,5).

GRAFİK 3. ORTAOKUL EĞİTİMİNE ERİŞİM ORANLARI (YÜZDE, 2019-2019)

Ortaöğretim Eğitime Erişim

Ortaöğretimde net okullaşma oranı 2018-2019 eğitim öğretim döneminde toplam yüzde 84,2'dir. Ortaöğretim kademesinde kız çocukların net okullaşma oranı yüzde 83,9 iken erkeklerde bu oran yüzde 84,5'dir. Ortaöğretim kademesinde en yüksek okullaşma oranlarına sahip iller sırayla Bolu (yüzde 100), Rize (yüzde 98,6) ve Isparta (yüzde 98,4) iken bu kademe de en düşük okullaşma oranlarına sahip iller sırayla Muş (yüzde 53,5), Ağrı (yüzde 56,4) ve Şanlıurfa'dır (yüzde 61,7).

GRAFİK 4. ORTAÖĞRETİM EĞİTİMİNE ERİŞİM ORANLARI (YÜZDE)**ŞEKİL 1. TÜRKİYE'DE MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM**

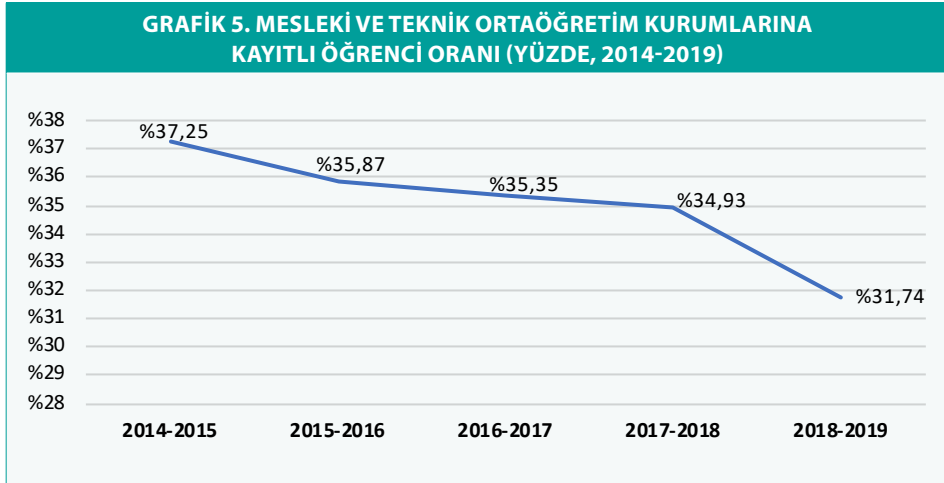
Mesleki ve Teknik Eğitim

2018-2019 MEB verilerine göre Türkiye’de ortaöğretim kademesinde eğitim öğretim süreçlerine devam eden 5 milyon 649 bin 594 öğrenci vardır. Bu öğrencilerin yüzde 32’si (1 milyon 793 bin 391’i) mesleki ve teknik eğitim almaktadır.³ Türkiye’de mesleki ve teknik eğitim ortaöğretim kademesinde mesleki ve teknik Anadolu liselerinde ve mesleki eğitim merkezlerinde verilmektedir. Mesleki ve teknik liselerde öğrencilere “Anadolu meslek” ve “Anadolu teknik” olmak üzere iki ayrı program seçeneği sunulmaktadır (Şekil 1). Anadolu meslek programı Anadolu teknik programına göre daha fazla uygulama ağırlıklıdır (Anadolu meslek programında on ay iş yeri eğitimi alınırken Anadolu teknik programı öğrencileri kırk gün iş yeri eğitimi almaktadır). Anadolu teknik programı ise uygulamanın yanında akademik becerileri geliştirici özelliklere sahiptir. Bu sebeple Anadolu meslek programında eğitim öğretim sürecine devam eden bir öğrencinin yükseköğretime devamından ziyade lise mezuniyeti sonrası iş gücüne katılımı hedeflenmektedir. Anadolu teknik programında eğitim öğretim sürecine devam eden öğrencinin aldığı uygulamalı eğitim ve akademik destekle yükseköğretim sonrası iş gücüne katılması amaçlanmaktadır.⁴

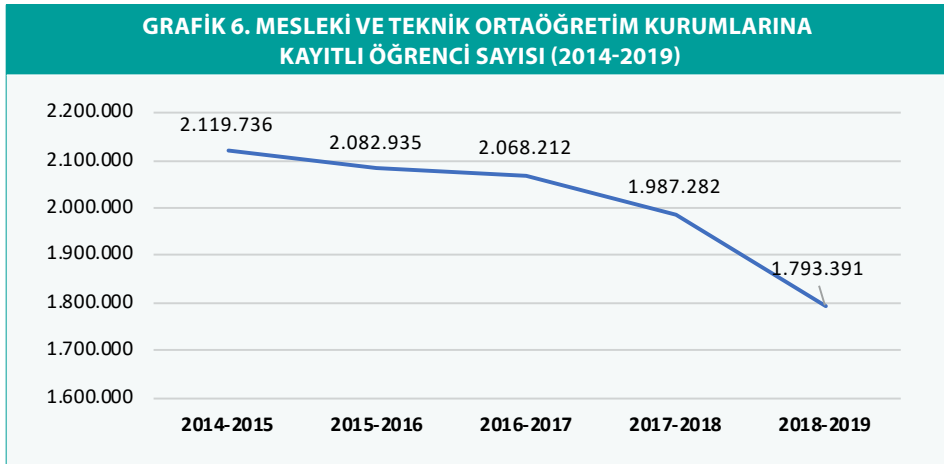
3. Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2018/19.

4. Mahmut Özer, “2023 Eğitim Vizyonu ve Mesleki ve Teknik Eğitimde Yeni Hedefler”, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 3, (2018), s. 425-435.

Grafik 5 ve 6'da görüldüğü üzere ortaöğretim kademesinde mesleki ve teknik eğitime kayıtlı olan öğrenci oranı (Tüm ortaöğretim öğrencileri içerisinde mesleki ve teknik eğitime kayıtlı öğrenci oranını ifade eder) ve sayısında son yıllarda düşüş yaşanmaktadır. Mesleki eğitim merkezlerinde öğrenci sayısı artarken toplam mesleki eğitim alan öğrenci sayısındaki bu düşüş mesleki ve teknik Anadolu liselerindeki öğrenci sayılarında yaşanan düşüşten kaynaklanmaktadır. Üniversiteye sınavsız geçiş uygulamasının kaldırılması, öğrenci ve velilerin yükseköğretim hedefiyle eğitim öğretim süreçlerini planlaması, mesleki ve teknik eğitimin üniversite yerleşme oranlarının diğer okul türlerine göre daha düşük olması son yıllarda yaşanan öğrenci sayısındaki düşüşün muhtemel sebepleridir. Bu düşüş eğilimi göz önüne alınarak özel okullar ile Anadolu liselerinde uygulanacağı açıklanan yeni Ortaöğretim Tasarımı'nın meslek liselerine muhtemel olumsuz etkilerine dikkat edilmelidir. Lise düzeyindeki tüm okul türlerinin eğitim programlarının bütüncül bir bakış açısıyla tasarlanması daha uygun bir yaklaşımdır.

Kaynak: MEB verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Kaynak: MEB verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

2023 EĞİTİM VİZYON BELGESİ VE MESLEKİ EĞİTİM

MEB'in 2018'de ilan etmiş olduğu 2023 Eğitim Vizyonu'nda yer alan mesleki ve teknik eğitime yönelik hedefler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Mesleki ve teknik eğitime atfedilen değerin artırılması sağlanacak
- Mesleki ve teknik eğitimde rehberlik ve erişim imkanları artırılacak
- Yeni nesil müfredatlar geliştirilecek
- Eğitim ortamları ve insan kaynakları geliştirilecek
- Yurt dışında yatırım yapan iş insanlarının ihtiyaç duyduğu meslek elemanları yetiştirilecek
- Mesleki ve teknik eğitimde eğitim-istihdam-üretim ilişkisi güçlendirilecek
- Yerli ve milli savunma sanayiinin ihtiyaç duyduğu nitelikli insan gücü yetiştirilecek

Bu hedefler doğrultusunda vizyon belgesinin ilan edildiği 23 Ekim 2018'den itibaren MEB'in öncülüğünde ilgili tüm paydaşların sürece katılmasıyla mesleki ve teknik eğitimin sorunlarının çözülmesi, iyi örneklerin öne çıkarılmasıyla birlikte mesleki ve teknik eğitim algısının olumlu yönde değişimini sağlayacak önemli adımlar atılmıştır. Mesleki ve teknik eğitimde gerçekleştirilen değişiklikler ve alınan kararlarda sanayinin dönüşmesi, bilgi teknolojilerinde yaşanan hızlı değişimler ve sanayinin talepleri dikkate alınmaktadır.

Bu noktada MEB ilgili paydaşlarla iş birliği yaparak protokoller imzalamış ve var olanları güncellemiştir. 2018 sonunda 117 kurum/kuruluşla yapılan 106 protokol varken Eylül 2018'den itibaren altı aylık süre içerisinde yeni iş birliği modelleri geliştirilerek 37 protokol imzalanmıştır.⁵ Bunlar incelendiğinde öne çıkanlar Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) iş birliğinde uygulanmaya başlayan "81 ilde 81 Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi" projesi, İstanbul'da mesleki ve teknik eğitimi güçlendirmek ve özendirmek amacıyla İstanbul Ticaret Odası (İTO), İstanbul Sanayi Odası (İSO), İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) ve Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı iş birliğinde imzalanan protokol, MEB'in 2023 Eğitim Vizyonu'nun hedefleri doğrultusunda HAVELSAN ve ASELSAN ile gerçekleştirdiği protokollerdir. Bu protokoller sonrasında 2019 yerleştirme sonuçlarına göre yüzde 1'lik dilimde bulunan adayların bu liseleri tercih ederek yerleştiği görülmüştür.⁶

Yine MEB ve Kültür ve Turizm Bakanlığının turizm alanında eğitim veren bazı mesleki ve teknik eğitim kurumlarının desteklenmesi ve programlarının yeniden ya-

5. Mahmut Özer, "Mesleki ve Teknik Eğitimde Sorunların Arka Planı ve Türkiye'nin 2023 Eğitim Vizyonunda Çözümüne Yönelik Yol Haritası", *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, (2019), s. 1-11.

6. "ASELSAN Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesine %0,46'lık Yüzdalık Dilimden Öğrenci Alındı", ASELSAN, <https://www.aselsan.com.tr/tr/basin-odasi/haber-detay/aselsan-mesleki-ve-teknik-anadolu-lisesine-046lik-yuzdelik-dilimden-ogrenci-alindi-8346>, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2019).

pılandırılmasına ilişkin protokol öne çıkmaktadır. İTÜ, ARI Teknokent ve İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknokent ile imzalanan iş birliği protokolleriyle birlikte bilişim, elektronik, savunma, enerji ve otomotiv konusunda öğrencilere staj imkanı sunulmuştur. Bu protokollerin önemli bir ayağını öğretmen eğitimleri oluşturmaktadır. Kurum/kuruluşlarla yapılan protokollerde öğretmen eğitimleri de protokol kapsamına alınmakta ve gerçekleştirilecek öğretmen eğitimlerinin mesleki becerileri geliştirici nitelikte –mümkünse iş başında– olmasına dikkat edilmektedir. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarının yapmış olduğu üretimler sonucunda elde edilen gelirden alınan yüzde 15'lik hazine kesintisinin oranı yüzde 1'e düşürülmüştür. Üretim yapılan mesleki ve teknik eğitim kurumlarında üretimin çeşitlendirilmesi ve kapasitenin arttırılmasına yönelik çalışmalar da yapılmaktadır.⁷

Gerçekleştirilen tüm bu girişimlerin yanında mesleki ve teknik eğitimde karşılaşılan yapısal sorunların çözümlerine yönelik çalışmalar da yapılmaktadır. 9 Şubat 2019'da *Resmi Gazete*'de yayımlanan yönetici görevlendirme yönetmeliğinde yapılan değişiklikle mesleki ve teknik eğitim kurumlarında yönetici görevlendirmelerinde mesleki ve teknik eğitim alanındaki öğretmenlerden seçilme şartı getirilmiştir.⁸

YENİ EĞİTİM ÖĞRETİM TAKVİMİ

15 Mayıs 2019'da Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk “Yeni Eğitim Öğretim Çalışma Takvimi Modeli”ni ilan etti. Yeni eğitim öğretim takviminde on üç haftalık yaz tatili iki hafta azaltıldı, Kasım ve Nisan aylarına ise birer haftalık ara tatil eklendi. 2019-2020 eğitim öğretim dönemiyle uygulama hayata geçirildi. Eğitim yılının ilk ara tatili 18-22 Kasım arasında gerçekleştirildi. Bu değişiklikle “eğitimde verimlilik ve denge sağlama” amaçlanmaktadır.⁹

Dünya örnekleri de incelendiğinde eğitime on üç hafta gibi uzun ara veren nadir ülkelerden biri Türkiye'ydi. Eğitime uzun süre ara verilmesi çocuklarda “yaz tatili unutulması” olarak tanımlanan yıl içerisindeki eğitim faaliyetlerinin etkisinin azalmasına neden olmaktaydı. Ayrıca eğitim sürecinin yoğun olması ve sene sonuna kadar yalnızca bir kez on beş günlük ara tatilin bulunması öğrencilerin spor, sanat, müzik gibi kültürel faaliyetlere yeterince zaman ayıramamalarına neden olmaktaydı. Bu sebeple sene içerisinde birden fazla ara tatil olması çocukların yoğun eğitim sürecine kısa molalar vererek sportif ve kültürel faaliyetlerle meşgul olmalarına imkan sağlamaktadır. Bu bakımından eğitim takviminde yapılan değişiklik memnuniyetle karşılandı. Ancak yeni düzenlemeye ilişkin bilhassa çalışan ebeveynler tarafından

7. Özer, “2023 Eğitim Vizyonu ve Mesleki ve Teknik Eğitimde Yeni Hedefler”, s. 425-435.

8. “Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurumlarına Yönetici Görevlendirme Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik”, *Resmi Gazete*, 9 Şubat 2019, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190209.pdf>, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2019).

9. “Bakan Selçuk, Yeni Eğitim-Öğretim Çalışma Takvimi Modeli'ni Açıkladı”, MEB Haberler, 15 Mayıs 2019, <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-yeni-egitim-ogretim-calisma-takvimi-modelini-acikladi/haber/18662/tr>, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2019).

çocuklarıyla nasıl ilgileneceklerine dair endişeler de gündeme geldi.¹⁰ Bakanlık bu endişeye yönelik çalışan velilerden görüş ve öneriler isteyerek velileri zor durumda bırakmayacaklarını açıkladı.¹¹ Bu kapsamda MEB ara tatillerde öğrenciler için etkinlik programı oluşturarak isteyen öğrenciler bakanlık tarafından organize edilen çeşitli sportif, sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılma imkanı buldu.¹² Uygulamanın ilk yılı olması sebebiyle bazı eksiklikleri olsa da yeni eğitim öğretim takviminin öğrencilerin eğitim sürecine olumlu katkısı olması beklenmektedir.

2019 ORTAÖĞRETİM KURUMLARINA İLİŞKİN MERKEZİ SINAV

2018'de uygulanmaya başlayan Liselere Geçiş Sınavı'nın (LGS) ikincisi 2 Haziran 2019'da gerçekleşmiştir. Ortaöğretime geçişte uygulanan merkezi sınavlar öğrencilerin hangi liseye gideceklerini belirlediği gibi temel eğitim sistemini izleme ve değerlendirme imkanı da sunmaktadır. Son bir yıldır sınav sonuçlarını kapsamlı rapor olarak yayımlama geleneği oluşturan MEB 24 Haziran 2019'da LGS sonuçlarının açıklanmasıyla birlikte "2019 Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav" isimli bir rapor yayımlamıştır. Raporla öğrencilerin sınava katılımları, buldukları bölgeler, ebeveynlerinin eğitim durumları, eğitim aldıkları okullar ve bu faktörlerin akademik başarıları üzerindeki etkilerine dair önemli veriler yer almaktadır.¹³

MEB verilerine göre yaklaşık 1 milyon 200 bin sekizinci sınıf öğrencisinden 1 milyon 29 bin öğrenci (yüzde 87,75) sınava girmiştir. Bu rakam sınava olan rağbetin hala yüksek olduğunu göstermektedir. Geçmiş yıllardaki alışkanlıklar ve okullar arasındaki farkın yüksek oluşu sınava olan talebi artırmaktadır. Sınava giren öğrenci sayısının azalabilmesi için okullar daha heterojen bir yapıya büründürülmeli ve okullar arası imkan farklılıkları da azaltılmalıdır.¹⁴

2019 sonuçlarına ilişkin hazırlanan raporda öne çıkan bulgular şunlardır:

- Öğrencilerin Türkçe, matematik, T.C. inkılap tarihi ve Atatürkçülük, din kültürü ve ahlak bilgisi, yabancı dil ve fen bilgisi alt testlerinde ortalama doğru cevap sayıları düşüktür. En fazla ortalama doğru cevap verilen ders Türkçe iken en düşük ortalama doğru cevap verilen ders ise matematik olmuştur.¹⁵

10. "Çalışan Veliler Ne Yapacağını Şaşırıyor! Zamansız Tatil Başladı", CNN Türk, 13 Kasım 2019.

11. Ahmet Sertan Usul, "MEB Ara Tatil Dönemi için Çalışan Velilerden Görüş Bekliyor", Anadolu Ajansı, 20 Haziran 2019.

12. "Ara Tatile Özel Etkinlik Sitesi", MEB Haberler, 13 Kasım 2019, <https://www.meb.gov.tr/ara-tatile-ozel-etkinlik-sitesi/haber/19689/tr>, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2019).

13. "2019 Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav", Milli Eğitim Bakanlığı, (Haziran 2019), http://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_06/24094730_2019_Ortaogretim_Kurumlarina_Iliskin_Merkezi_Sinav.pdf, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2019).

14. Müberra Nur Emin, "2019 LGS Sonuçları Neler Söylüyor?", *SETA Perspektif*, Sayı: 244, (Haziran 2019).

15. "2019 Ortaöğretim Kurumlarına İlişkin Merkezi Sınav".

- Kız öğrenciler matematik dersi hariç diğer derslerde erkek öğrencilerden daha başarılı performans sergilemiştir.
- Ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça öğrencilerin puanlarında da artış görülmektedir.
- Türkiye'nin batısından doğusuna doğru başarı performanslarında belirgin bir azalma söz konusudur. Örneğin Türkiye'nin genelinde matematik dersine yönelik başarı düşüktür. Ancak matematik dersinde ortalama doğru cevap sayısı doğu ve güneydoğu illerinde 2'nin altındadır.

Öğrencilerin okul başarı puanları ile merkezi sınavdan aldıkları puanlar arasında doğrusal bir ilişki vardır. Okul derslerinde başarılı olan öğrenciler merkezi sınavda da başarılı bir performans sergilemektedir.

Bu bulgulardan hareketle öğrencilerin temel okuma ve temel matematik derslerindeki başarı oranının düşüklüğü temel eğitim hakkında önemli uyarılar vermektedir. Öğrencilerin vakitlerinin büyük bir kısmını geçirdiği okullarda etkili öğrenme süreçlerinin yetersiz olduğu görülmektedir. Bu nedenle temel eğitimin güçlendirilmesine yönelik çalışmalara ihtiyaç vardır. Bununla birlikte nitelikli eğitimin yaygınlaşmasının önünde engel olan bölgesel ve okullar arası farkın azaltılması için somut adımlar atılmalıdır. Sosyoekonomik ve kültürel bakımdan dezavantajlı öğrencilere ise destek mekanizmaları oluşturulmalıdır.

TEMEL EĞİTİMDE SURİYELİ ÇOCUKLAR

Suriye'deki savaş nedeniyle 2012'den beri Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin sayısı 2019'da 3 milyon 691 bine ulaşmıştır.¹⁶ Bu nüfusun yalnızca yüzde 2'si barınma merkezlerinde bulunurken geri kalan yüzde 98'i Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde yaşamlarına devam etmektedir. Suriyelilerin yoğun olarak bulunduğu iller arasında 555 bin nüfusla İstanbul başta gelirken onu 452 bin nüfusla Gaziantep ve 440 bin nüfusla Hatay takip etmektedir. Yaş dağılımlarına bakıldığında ise Suriyelilerin çoğunluğu çocuk ve gençlerden oluşmaktadır. Erken çocukluk eğitimi dahil edildiğinde 5-18 yaş temel eğitim çağındaki olan Suriyeli çocuk sayısı 1 milyon 156 binedir. Yükseköğretimde veya istihdamda olması beklenen 555 bin 951 genç Suriyeli de bulunmaktadır. Ayrıca 0-4 yaş arasında 580 bin çocuğun da ileriki zamanlarda eğitim çağına yaklaşacağı göz önüne alındığında eğitim ihtiyacı yüksek bir nüfusla karşı karşıya olunduğu açıktır.

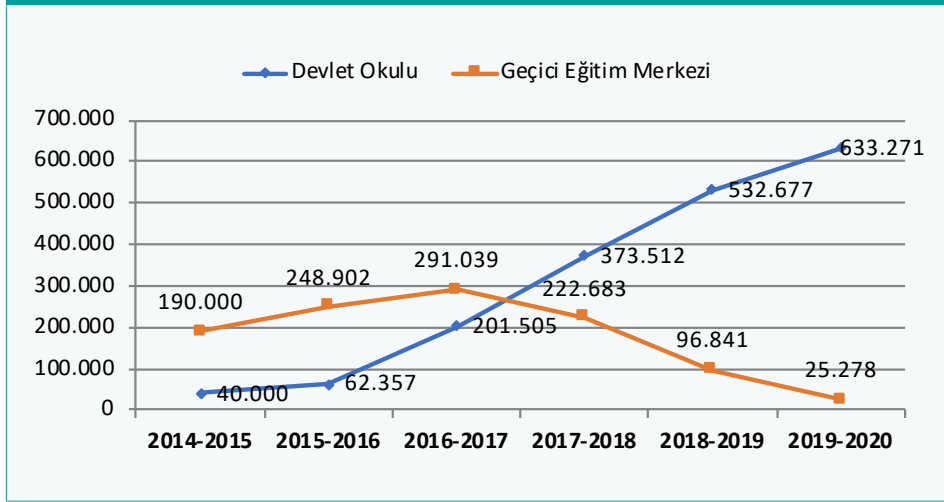
Türkiye 2012'den bu yana Suriyeli çocuk ve gençlerin eğitim ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Suriyeli çocuklar sivil toplum kuruluşlarının öncülüğünde açılan ve Suriye müfredatına bağlı GEM'lerde ve Türkiye'nin devlet okullarında eğitimlerine devam etmektedir.

16. "Geçici Koruma", GİGM, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2019).

TABLO 1. TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİLERİN YAŞ DAĞILIMI (2019)

YAŞ	TOPLAM
0-4	580.061
5-9	494.850
10-14	384.879
15-18	276.304
19-24	555.951
25+	1.399.288
Toplam	3.691.333

Kaynak: GİGM 2018 verilerinden oluşturulmuştur.

GRAFİK 7. GEM VE DEVLET OKULLARINDAKİ SURİYELİ ÖĞRENCİ SAYISI (2014-2019)

MEB verilerine göre 2019-2020 eğitim öğretim dönemi itibarıyla 25 bin 278'i GEM'lerde, 633 bin 271'i devlet okullarında olmak üzere 658 bin Suriyeli çocuk eğitime erişmiştir.¹⁷ MEB 2016'da aldığı bir kararla GEM'lerdeki öğrencilerin devlet okullarına geçişini başlatmış ve yeni GEM açılışını durdurmuştur. Nitekim GEM'ler Suriyeli çocukların eğitiminde bir akreditasyon ve sertifikasyon sorunu oluşturmuştur. GEM'ler krizin ilk yıllarında, acil durumlarda eğitim imkanı sunması açısından oldukça önemli rol oynasa da uzun vadede Suriyeli çocukların topluma ve eğitim sistemine uyumları için devlet okullarında yerli akranlarıyla birlikte eğitim almaları önemlidir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından "Nüfusun en yoksul kesiminde yer alan ve maddi imkansızlıklar nedeniyle çocuklarını okula gönderemeyen/göndermekte güçlük yaşayan ailelere, çocuklarının okula devam etmesi şartıyla" uygulanmakta olan şartlı eğitim yardımı (ŞEY), 2017'de Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Kızılay ve UNICEF iş birliğiyle Suri-

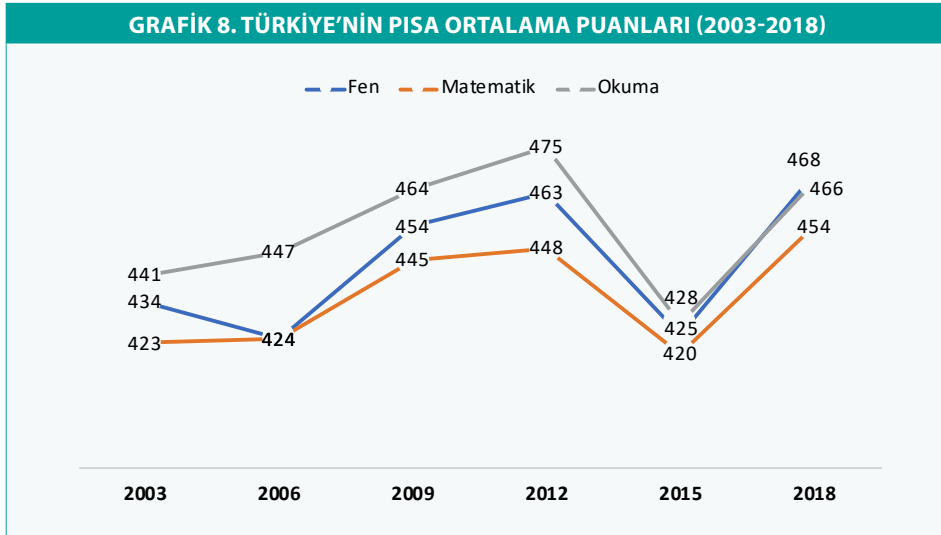
17. MEB'den alınan veri.

yeli ve diğer mülteci çocukların eğitime erişimlerinin sağlanması için genişletilmiştir. ŞEY programından yararlanan Suriyeli çocuk sayısı Mayıs 2017'de 56 bin iken Mart 2019 itibarıyla 494 bin 620'ye yükselmiştir.¹⁸ Dolayısıyla ŞEY, Suriyeli çocukların eğitime erişimleri noktasında önemli bir destek mekanizmasıdır.

Yıllar içerisinde eğitime erişmiş öğrenci sayısı hızlı bir şekilde artsa da hala 500 binin üzerinde çocuk eğitim dışıdır. Eğitime erişememiş çocukların erişimleri önündeki engellerin araştırılması ve bu engellerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca eğitime erişen çocukların da nitelikli bir eğitim sürecinden geçmeleri için Türkçe dil eğitimine ağırlık verilmeli, rehberlik hizmeti artırılmalı, Suriyeli çocukların eğitimiyle ilgilenen öğretmenlere yönelik destekler sunulmalı, fiziksel altyapı güçlendirilmeli ve özellikle eğitime uzun süre ara vermiş çocuklar için telafi sistemleri oluşturulmalıdır.¹⁹

2018 PISA'DA TÜRKİYE

OECD tarafından 2000'den bu yana üç yılda bir gerçekleştirilen Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (Programme for International Student Assessment, PISA) araştırmasının 2018 sonuçları 3 Aralık 2019'da yayımlanmıştır. PISA 15 yaş grubundaki öğrencilerin okuma, matematik ve fen alanlarında elde ettiği bilgi ve becerilerin gerçek yaşam ortamlarında kullanılmasını ölçmeye çalışan uluslararası bir sınavdır. 2018'de gerçekleştirilen PISA araştırmasına 37'si OECD ülkesi olmak üzere toplam 79 ülke ve ekonomiden 600 bin öğrenci katılmıştır.

Kaynak: Emin, *Geleceğin İnşası: Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi*.

18. Türk Kızılayı temsilcileriyle yapılan görüşmeden elde edilmiştir.

19. Müberra Nur Emin, *Geleceğin İnşası: Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi*, (SETA Yayınları, İstanbul: 2019).

Türkiye'nin PISA 2018 performansına bakıldığında her üç alanda da puanlarında artış yaşandığı görülmektedir (Grafik 8). 2015'te yaşanan ciddi kırılma haricinde Türkiye pozitif bir ivme yakalamıştır. 2012'de uygulamaya konan 4+4+4 zorunlu eğitim sistemiyle birlikte 15 yaş grubu öğrenci sayısında ciddi bir artış yaşanırken tüm alanlarda puanların artırılabilmesi kayda değer bir gelişmedir.²⁰ Ancak her üç alanda da OECD ortalamasının yakalanamamış olması üzerinde önemle durulması gereken bir meseledir.

PISA her üç alanda farklı yeterlik düzeyleri belirlemiştir: Örneğin matematik alanında 1, 2, 3, 4, 5, 6 olmak üzere altı yeterlik düzeyi tanımlamıştır. Buna göre 2. düzey yeterliği tüm çocukların orta öğretimin sonunda edinmesi gereken "asgari yeterlik seviyesi" olarak tanımlanırken 1 ve altı düzeyler ise "düşük başarılı ve riskli grup" olarak tanımlanmaktadır.²¹

TABLO 2. PISA'DA MATEMATİK, FEN VE OKUMA ALANLARINDAKİ ALT DÜZEY VE ÜST DÜZEY DİLİMDE YER ALAN ÖĞRENCİ ORANLARI (YÜZDE, 2015-2018)

YETERLİK DÜZEYLERİ	MATEMATİK		OKUMA		FEN	
	2015	2018	2015	2018	2015	2018
5. Düzey ve Üzeri	2,01	4,8	0,6	3,3	0,3	2,4
1. Düzey ve Altı	51,3	36,7	30	26,1	44,4	25,1

Kaynak: Emin, Geleceğin İnşası: Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi.

Türkiye geçmiş yıllara göre PISA 2018'de üst düzey yeterlikteki öğrenci oranını kısmen artırdı, alt düzey yeterlikteki öğrenci oranını ise düşürdü. Ancak iyileşme olsa da henüz OECD ortalamasının altındadır. Türkiye'nin küresel ölçekte rekabet gücünün artması için üst düzey yeterlikteki öğrenci oranının artması, risk grubundaki öğrenci sayısının da çok daha azalması gerekmektedir. Bunun için öğrencilerin temel bilgi ve becerileri izlenmeli ve asgari düzeyin altındaki çocuklara yönelik telafi mekanizmaları geliştirilmelidir.

PISA, Türkiye'de bölgeler ve okullar arası farka dair veriler de sunmaktadır. Yine geçmiş yıllarla karşılaştırıldığında bölgeler ve okullar arası fark kısmen azalsa da halen devam etmektedir. Öğrencilerin performansları batıdan doğu bölgelerine doğru gidildikçe azalmaktadır. Benzer şekilde okul türleri arasında da başarı performansı fen lisesi, sosyal bilimler lisesi, Anadolu lisesi, Anadolu imam hatip lisesi, mesleki ve teknik Anadolu lisesi olmak üzere hiyerarşik bir şekilde azalmaktadır. 2023 Eğitim Vizyonu'nda da hedeflendiği üzere bölgeler ve okullar arası farkın azaltılmasına yönelik çalışmalar eğitimdeki yapısal sorunların çözümlüne de yardımcı olacaktır.

20. Müberra Nur Emin, "PISA 2018 Sonuçlarını Nasıl Okumalıyız?", *SETA Perspektif*, Sayı: 251, (Aralık 2019).

21. "PISA 2018 Results Combined Executive Summaries Volume I, II & III", OECD, https://www.oecd.org/pisa/Combined_Executive_Summaries_PISA_2018.pdf, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2019).

ÖĞRENCİ BAŞARI İZLEME ARAŞTIRMASI

2023 Eğitim Vizyonu'nun hedefleri arasında yer alan öğrencilerin 4, 7 ve 10. sınıf düzeylerinde Türkçe, matematik ve fen bilimleri derslerinde kazanmış oldukları bilgi ve becerilerini izlemek amacıyla "Türkçe-Matematik-Fen Bilimleri Öğrenci Başarı İzleme Araştırması (TMF-ÖBA)" Nisan 2019'da gerçekleştirildi. Türkiye'de 4. sınıfta eğitim alan toplam 1 milyon 164 bin 903 öğrenciden 112 bin 465'i Türkçe alt testine, 112 bin 322'si matematik alt testine ve 111 bin 742'si fen bilimleri alt testine katıldı. Böylece 4. sınıf öğrencilerinin yüzde 9,65'ini oluşturacak şekilde araştırmaya geniş örnekleme katılım sağlandı. Ayrıca araştırmaya katılan öğrencilere eğitim hedefleri, okula yönelik tutumları, derslere yönelik motivasyonları, öz güvenleri ve veli katılımıyla kişisel özelliklere ilişkin bilgilerin elde edildiği anket uygulaması gerçekleştirildi. Benzer şekilde araştırmaya katılan öğrencilerin öğretmenlerine de anket uygulanarak eğitim düzeyleri, meslekteki yılları ve öğrencilere ödev verip vermedikleri gibi alanlarda bilgiler elde edildi. Uygulama sonrasında MEB 4. sınıfların sonuçlarına ilişkin kapsamlı bir rapor yayımlandı. Raporla öne çıkan bulgular şunlardır:

- Bilme ve anlama bilişsel düzeylerinde gruplanan 15 soruluk Türkçe alt testinin 100-500 puan aralığında ortalama puan 331 oldu. Öğrencilerin yüzde 25'i 400-500 aralığında puan alırken yüzde 3'ü ise tüm soruları doğru cevapladı.
- Bilme, uygulama ve akıl yürütme bilişsel düzeylerinde gruplanan 15 soruluk matematik alt testinde öğrencilerin aldığı ortalama puan 323 oldu. Öğrencilerin yüzde 24'ü 400-500 aralığında puan alırken yüzde 4'ü tüm sorulara doğru cevap verdi.
- Bilme, uygulama ve akıl yürütme bilişsel düzeylerinde gruplanan 15 soruluk fen bilgisi alt testinde ise öğrencilerin aldığı ortalama puan 342 oldu. Öğrencilerin yüzde 31'i 400-500 aralığında puan alırken yüzde 6'sı tüm sorulara doğru cevap verdi. Böylece öğrencilerin en başarılı oldukları alan fen bilgisi oldu.
- Her üç alanda da öğrencilerin okuldaki başarıları ile sınavdaki performansları arasında pozitif doğrusal ilişki olduğu tespit edildi. Bir başka ifadeyle öğrenciler Türkçe, matematik ve fen bilgisi alanlarında okul sınavlarında başarılıysa TMF-ÖBA'da da başarılı performans gösterdi.
- 4. sınıf öğrencilerine uygulanan anketlerde ise eğitim hedefi olmayan öğrencilerin oranı yüzde 0,70 iken henüz karar vermeyen öğrencilerin oranı yüzde 17,30, liseyi bitirmeyi hedefleyen öğrencilerin oranı yüzde 4,33 ve üniversite ve daha yüksek bir eğitim düzeyini hedefleyen öğrencilerin oranı yüzde 77,67'dir. Bu sonuç uygulamaya katılan 4. sınıf öğrencilerinin yüzde 82'sinin kişisel bir hedefinin olduğunu, yüzde 18'inin ise henüz net bir karar vermediğini göstermektedir. Ayrıca öğrencilerin her üç alanda alt testlerdeki başarıları ile eğitim hedefleri arasındaki ilişkiye bakıldığında üniversite ve daha yüksek eğitimi hedefleyenlerin başarıları diğerlerine göre anlamlı olarak daha yüksek çıkmıştır.

- Öğrencilerin okula devamsızlık durumları ile Türkçe, matematik ve fen bilgisi alt testlerindeki başarıları arasındaki ilişki incelendiğinde okula hiç devamsızlık yapmadığını belirten öğrencilerin başarıları devamsızlık yapan öğrencilere göre anlamlı olarak daha yüksek çıktı.
- Öğretmenlere uygulanan anketlerde ise öğretmenlerin ödev verme sıklıkları arttıkça her üç alt teste de öğrencilerin puan ortalamalarında artış görülmektedir. Ayrıca öğretmen ve yöneticilerin mesleki kıdemleri arttıkça öğrencilerinin puan ortalamaları da artmaktadır. Bununla birlikte ödev verme sıklığı, öğretmen ve yöneticilerin mesleki kıdemleri faktörlerinin öğrenci puanları üzerindeki etkisinin “düşük” olduğu anlaşılmaktadır.²²

Bulgulardan hareketle öğrencilerin Türkçe, matematik ve fen bilgisi derslerindeki başarı durumları temel eğitimleri hakkında da ipuçları sunması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca uygulamanın sadece akademik başarıya odaklanmayıp öğrencilerin motivasyonları, eğitim hedefleri, okulla ilişkisine yönelik sosyal ve kültürel boyuta da odaklanması daha kapsamlı analizler yapılmasına imkan sağlamaktadır. Bu açıdan öğrencilerin mevcut durumlarının geç olmadan sağlıklı ölççeklerle tespit edilmesi, eksikliklerin telafisi için bir yol haritası sunması bakımından MEB tarafından yapılan başarı izleme araştırmalarının sonuçlarının titizlikle incelenmesi ve analiz edilmesi gereklidir.

BİRİNCİ YILINDA 2023 EĞİTİM VİZYONU

Milli Eğitim Bakanı Ziya Selçuk 2018'de ayrıntılı “2023 Eğitim Vizyonu”nu açıklayıp atılacak adımların belirtildiği bir takvim sundu. Belgenin çerçevesinde şu adımların atıldığı gözlemlenmektedir: Erken çocukluk eğitimine dair ilk adım atılarak 2020-2021 eğitim döneminden itibaren 5 yaş için anaokulu eğitimi zorunlu hale getirildi. Yine ölçme değerlendirme alanında vizyon belgesinde açıklanan 81 ilde Ölçme ve Değerlendirme Merkezleri kurulup ülke çapında 4, 7 ve 10. sınıf düzeylerinde Türkçe, matematik ve fen bilimleri derslerinden öğrenci başarı izleme çalışmaları yapıldı. Yine belgede açıklanan e-rehberlik uygulaması 2019'un Eylül sonu itibarıyla başladı. Ayrıca yine belgede açıklanan bir hedef olarak ülke çapındaki okullarda 2 bin 500 tasarım beceri atölyesi kurulup bunların sayısının artırılmasına devam edilmektedir.

Vizyon belgesinin önemli başlıklarından biri daha az ders saatinin ve türünün bulunduğu eğitim programları ve buna uygun ders kitaplarının üretimiydi. Bu bağlamda 2020-2021 döneminden itibaren uygulanacağı bildirilen Anadolu liseleri ile özel okullara dair yeni Ortaöğretim Tasarımı açıklandı. Diğer eğitim kademeleri ve okul türleriyle ilgili hazırlık süreçleri ise hala devam etmektedir.

22. “Türkçe-Matematik-Fen Bilimleri Öğrenci Başarı İzleme Araştırması (TMF-ÖBA) I:2019 4. Sınıf Seviyesi”, Milli Eğitim Bakanlığı, (Eylül 2019), https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/23150323_TMF-OBAl-4-2019_Rapor9.pdf, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

Öğretmen yasıyla ilgili metnin hazırlanıp onay için beklenildiği vurgulanmaktadır. Yine öğretmen yetiştirme ve geliştirmenin daha etkin yürütülebilmesi için illerde taşra teşkilatı kuruluş hazırlıklarının tamamlanmak üzere olduğu belirtilmektedir. Vizyon belgesinin hedeflediği amaçlara uygun öğretmen yetiştirilmesi amacıyla eğitim fakültelerinin yapılandırılması, pedagojik formasyonlarının düzenlenmesi ve öğretmenlik hakkı kazanan adayların yüksek lisans yapması hususunda ise henüz somut bir gelişme olmamıştır.

Vizyon belgesinde açıklanan okul gelişim modeli, okul profillerinin çıkartılması ve okul odaklı bütçelemeye ilgili hazırlık süreçleri de hala devam etmektedir. Yapay zeka ve veriye dayalı yönetim sistemine geçilmesi hedefi noktasında ise hazırlıklar devam edip ayrıca İTÜ ile iş birliği protokolü imzalanmıştır. “Ulusal Yapay Zeka Strateji Belgesi” ise henüz yayımlanmamıştır. Yine anlaşıldığı kadarıyla yabancı dil eğitimiyle ilgili hazırlıklar hala devam etmektedir.

2023 Eğitim Vizyonu'nun başarısını belirleyecek en önemli hususlar daralan mali kaynakların etkin yönetimi, eğitim bürokrasisinin verimliliğinin artırılması, etkili eğitimlerle öğretmen ile okul yöneticilerinin kapasitelerinin artırılması ve bunlara uygun önceliklerin tespitidir.

ORTAÖĞRETİM TASARIMI

MEB 9. sınıflardan başlayarak 2020-2021'de kademeli olarak uygulanacak yeni Ortaöğretim Tasarımı'nı açıklamıştır. Tasarım her bir öğrencinin “beceri gelişimini hedefleyerek” öğrenci merkezli esnek bir yapıyı hedeflemektedir. Bu tasarımın köşe taşlarını “derinleşme”, “eğitimin kişiselleştirilmesi”, “bütünsellik” ve “disiplinler arası/üstü bakış” kavramları oluşturmaktadır. Bu amaçla ders sayıları azaltılmakta, (derinleşme), kariyer ofisleri getirilmekte, rehberlik hizmetleri güçlendirilmektedir (eğitimin kişiselleştirilmesi). Ders seçme robotu ile öğrenciler kendi derslerini seçebilmektedir (eğitimin kişiselleştirilmesi). Ayrıca “Bilgi Kuramı” adında 10 ve 11. sınıfta yeni bir ders zorunlu olarak müfredata girmektedir (bütünsellik ve disiplinler arası/üstü bakış). Matematik, doğa bilimi gibi dersler de dahil uygulamalı derslere ağırlık verilmektedir. Bu amaçla dört yıllık programa matematik uygulamaları, doğa bilimleri deneyimi, sosyal bilimler deneyimi, doğada enerji ve enerji dönüşümü, sosyal bilim çalışmaları dersleri konulmaktadır (derinleşme). HEY (hayal, etkinlik, yaşam) grubu etkinlikler başlığı altında spor, sanat, tasarım, sosyal sorumluluklar ile çok yönlü gelişim imkanları getirilmektedir (derinleşme, eğitimin kişiselleştirilmesi). 12. sınıf seçmeli dersleriye üniversiteye geçiş ve geleceğe hazırlık olarak tasarlanmaktadır. Yeni Ortaöğretim Tasarımı, Uluslararası Bakalorya'yı (International Baccalaureate, IB) model almaktadır.

Dersler analiz edildiğinde öğrencilerin temel bilimlerin güncel hayattaki olgu ve sorunların çözümünde ortaya çıkan yeni formları odağa alınmaktadır. Finansal matematik, yapay zeka uygulamaları gibi dersler buna örnektir. Böylece çocukların geleceğe daha iyi hazırlanmaları ve daha rekabetçi olmaları amaçlanmaktadır. Sanat ve teknoloji ağırlıklı

dersler grubu ise öğrencinin sanat zevkini ve yaratıcılığı geliştirmeyi hedeflemektedir. Sertifika temelli eğitim ve portfolyo değerlendirme sistemi ile sonuç değerlendirmesinden süreç değerlendirmesine geçilecektir (kişiselleştirilmiş eğitim). Hedefler itibarıyla son derece olumlu olan bu yaklaşımın saha realiteleriyle beraber yönetilme ihtiyacı vardır.

Yeni Ortaöğretim Tasarımı'nın getirdiği köklü reformun aşağıdan yukarıya yani erken çocukluktan liseye doğru başlaması çok daha sıhhatlidir. Ayrıca bu program öğretmen, okul yöneticisi, aile ve öğrenciler gibi eğitim paydaşlarından büyük bir değişiklik talep etmektedir. Muhtemelen MEB bu değişikliği mümkün kılacak adımlar yani eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılması, eğitimin yönetimi, öğretmenlerin ek ders gelirlerinin düzenlenmesi, öğretmen niteliklerinin geliştirilmesi, eğitimin mali kaynaklarının düzenlenmesi gibi alanlarda somut adımlar atacaktır. Mesela zorunlu "bilgi kuramı" dersini verebilecek öğretmenlerin hazırlanması için programlar düzenleyecektir.

Yeni Ortaöğretim Tasarımı meslek ve imam hatip okullarını doğrudan etkileyeceğinden süreç içerisinde tüm lise türlerinin bir bütünlük içerisinde tasarlanması önemlidir. Çünkü meslek liseleri ile imam hatip liselerinde görece olarak ders türü ve saatleri fazla olduğundan özel ve Anadolu liselerinde yeni Ortaöğretim Tasarımı'nın uygulamaya başlanmasıyla bu okullara olan talep ve öğrenci sayıları hızla azalabilir. Meslek ve imam hatip okullarının eğitim programlarının da sadeleştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

KRONOLOJİ: 2019'DA MİLLİ EĞİTİM	
8 Şubat	20 bin öğretmen ataması yapıldı.
19 Şubat	"Mesleki ve Teknik Eğitim Yoluyla Sosyal ve Ekonomik Uyum Projesi" başlatıldı.
26 Şubat	MEB ile TOBB ve ETÜ arasında "Mesleki Eğitim İş Birliği Protokolü" imzalandı.
27 Şubat	Tasarım Beceri Atölyeleri'nin tanıtımı gerçekleştirildi. (Yıl içerisinde okullarda 3 bin dolayında tasarım beceri atölyesi açıldı.)
9 Mart	"Eğitimde Bir Adım Ötesi 2019" zirvesi gerçekleşti.
15 Mayıs	Çalışma takvimine iki ara tatil eklendi ve yaz tatili süresi iki hafta kısaltıldı.
10 Temmuz	"Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları Yönetmeliği"nde değişiklik yapıldı. 69 ayını dolduran çocukların ilkokula kaydedilmesine ilişkin düzenleme hayata geçirildi. Teneffüs süreleri tekli eğitim yapılan okullarda en az on beş dakika, ikili eğitim yapılan okullarda en az on dakika olarak belirlendi. Ortaokullarda blok ders uygulaması yürürlükten kaldırıldı.
30 Temmuz	Coğrafi Bilgi Sistemi (MEBCBS) hayata geçirildi.
12 Eylül	"Güvenli Okul Projesi" kapsamında protokol imzalandı.
21 Ekim	E-Portfolyo Projesi kamuoyuna tanıtıldı.
11 Kasım	Destek Eğitim Programları güncellendi.
16 Kasım	BİLSEM öğretmenlerine özel mesleki gelişim programı hazırlandı.
26 Kasım	Milli Eğitim Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı yayımlandı.
2 Aralık	"Birlikte Bir Yıl" toplantısı "Güçlü Öğretmen Güçlü Gelecek" başlığıyla gerçekleşti.
3 Aralık	PISA 2018 sonuçları açıklandı.
4 Aralık	Google ile iş birliği içerisinde başlatılan "Öğretmenler için Dijital Dönüşüm Programı" tanıtıldı.
9 Aralık	Veliler için <i>Bizden</i> adlı aylık bülten hazırlandı.

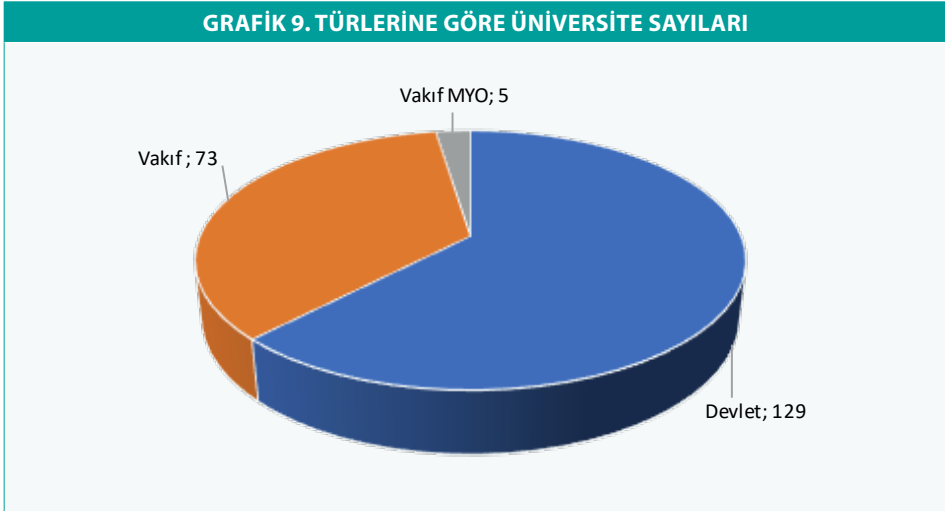
YÜKSEKÖĞRETİM

GİRİŞ

2019'da yükseköğretimde üniversiteye erişim, yükseköğretim kurumları sınavı, üniversitelerdeki kontenjanlar ve doluluk oranları, yükseköğretimin uluslararasılaşması ve Yüksek Öğretim Kurumunun (YÖK) ilk defa bu sene üniversiteleri değerlendirip belirlenmiş objektif kriterler üzerinden karne vermesi başlıkları dikkat çekmektedir.

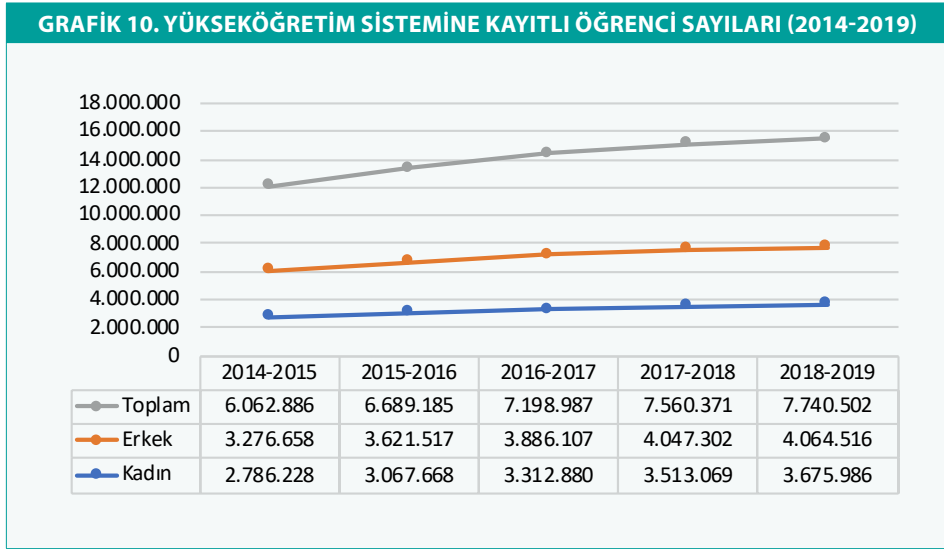
YÜKSEKÖĞRETİME ERİŞİM

Yükseköğretim sisteminde son yıllarda meydana gelen nicel göstergelerdeki gelişmeler dikkat çekmektedir. Her ile bir üniversite hedefiyle uygulanan politikalar neticesinde özellikle son on beş yılda üniversite ve buna bağlı olarak öğrenci sayılarında artış yaşanmıştır. Gelinen bu noktada Türkiye'de 207 yükseköğretim kurumu bulunmaktadır. Bu kurumların yüzde 63'ü (129) devlet, yüzde 35'i (73) vakıf ve yüzde 2'si (5) de vakıf meslek yüksekokuludur (Grafik 9).

Kaynak: YÖK Bilgi Yönetim Sistemi verilerinden derlenmiştir.

Üniversite sayılarının artışıyla birlikte öğrenci sayısında da artış gözlenmiştir. 2018-2019 döneminde yükseköğretim kurumlarına kayıtlı öğrenci sayısı 7 milyon 740 bin 502 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin sahip olduğu genç nüfus, eğitime erişimin önündeki engellerin büyük oranda kaldırılması ve zorunlu eğitimin on iki yıla çıkması gibi sebepler düşünüldüğünde yükseköğretimdeki öğrenci sayısının her geçen yıl artış göstermesi beklenmektedir. 2018-2019 döneminde yükseköğretim sistemine kayıtlı 7 milyon 740 bin 502 öğrencinin yüzde 47,5'i (3 milyon 675 bin 986) kadın, yüzde 52,5'i (4 milyon 64 bin 516) erkektir. Bu oran 2017-2018 döneminde erkeklerde yüzde 53,5 iken kadınlarda yüzde 46,47 olarak kayıtlara geçmiştir. Yükseköğretim istatistiklerine bakıldığında kadın-erkek oranının yatay bir seyir izlediği görülmektedir (Grafik 10).

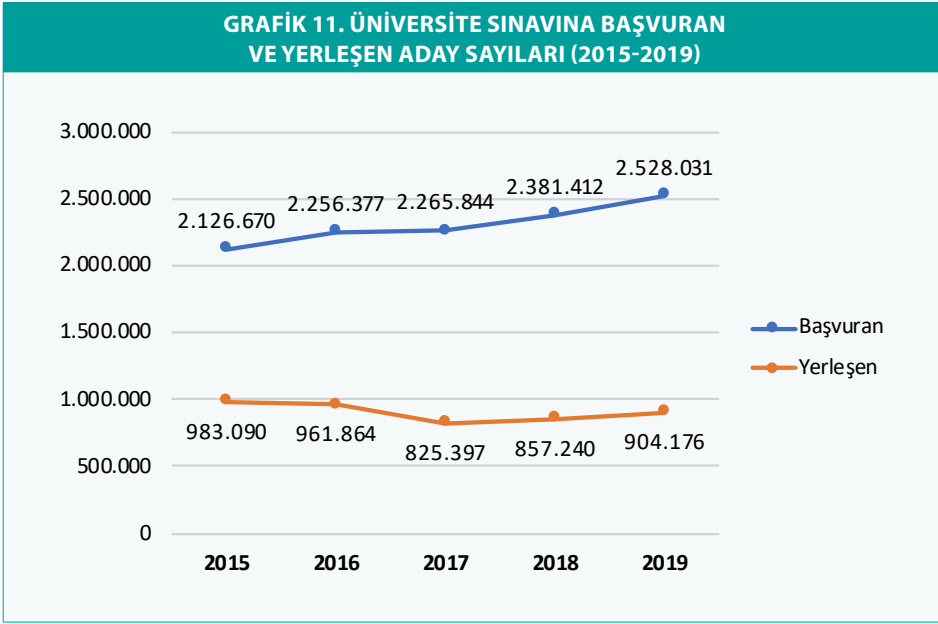

Kaynak: YÖK Bilgi Yönetim Sistemi verilerinden derlenmiştir.

Üniversite ve öğrenci sayılarında yaşanan artışla birlikte yükseköğretim kurumlarında görev yapan öğretim elemanı sayısında da artış gözlenmiştir. 2014'te 141 bin 521 (81 bin 51 erkek, 40 bin 470 kadın) olan öğretim elemanı sayısı 2019 güncel rakamlarına göre 168 bin 788'e (93 bin 24 erkek, 75 bin 764 kadın) yükselmiştir.

YÜKSEKÖĞRETİM KURUMLARI SINAVI

2019 Yükseköğretim Kurumları Sınavı'nın (YKS) yerleştirme sonuçları 6 Ağustos'ta ÖSYM tarafından ilan edildi. 2018'de üniversite sınav sisteminde köklü değişiklikler yapılmış ve daha öncesinde Yükseköğretime Geçiş Sınavı (YGS) ve Lisans Yerleştirme Sınavı (LYS) kaldırılarak YKS adında bir sistem getirilmişti. YKS ile puan türlerinde sadeleşme yaşandı. Yerleştirme sonuçlarına göre 904 bin 176 aday tercihinin yerleşirken 1 milyon 623 bin 855 aday ise herhangi bir tercihinin yerleşemedi (Grafik 11). Başvuran ve yerleşen öğrenci sayısı arasında fark artarak devam etmektedir.

Kaynak: ÖSYM 2019 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

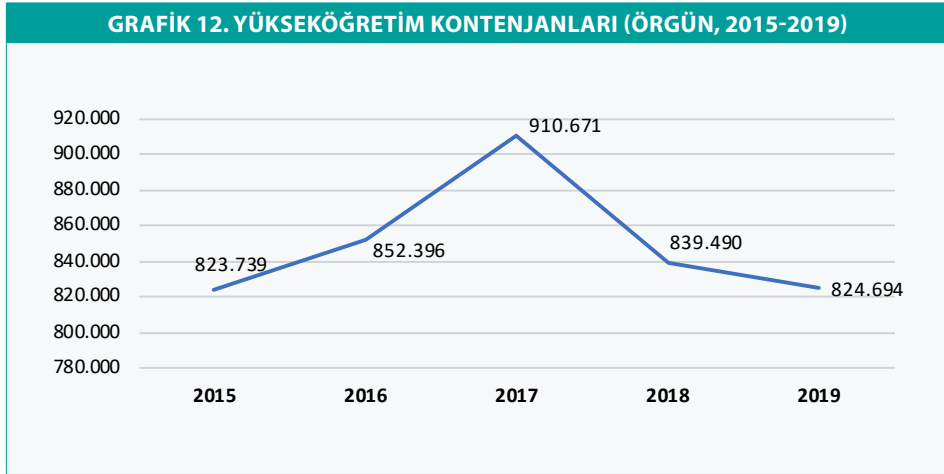
KONTENJAN VE DOLULUK ORANLARI

2019'da yaklaşık 1,6 milyon aday öğrenci hiçbir yükseköğretim kurumuna yerleşmemiş ve buna karşın yaklaşık 71 bin kontenjan boş kalmıştır. Bu durum dikkate alındığında yükseköğretim sisteminde arz-talep dengesi gözetilerek rasyonel planlar yapılması elzemdir. Bu noktada arz-talep dengesi yükseköğretim sisteminin verimliliği ve kalitesi açısından öne çıkmaktadır. Nitekim artan talebe karşı oluşturulan arzın yalnızca nicel artış seviyesinde kalmayıp eğitimin niteliği konusunda da adımlar atılması sistemin sürdürülebilir hale getirilmesi için bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.²³ YÖK'ün öncülük ettiği Yükseköğretim Eğitim Programları Danışma Kurulunun gerçekleştirmiş olduğu çalışmalar neticesinde yapılan kontenjan revizyonları, iş piyasasının ihtiyaçları dikkate alınarak açılan yeni programlar, eğitim programlarında yapılan değişiklikler gibi olumlu gelişmeler devam ettirilmelidir.²⁴

Grafik 12'de görüldüğü üzere önceki yıllarda (özellikle 2017'de) hızla artan yükseköğretim kontenjanları yapılan kontenjan revizyonları sonrasında 2018'de düşüş göstermiştir. Bu düşüş 2019'da da devam etmiştir. Kontenjan sayılarında yaşanan bu düşüşün yanında geleceğin meslekleri olarak ifade edilen mesleklerin 2019 tercih kılavuzunda yer alması ve bu bölümlere öğrenci alınması önemli bir gelişmedir.

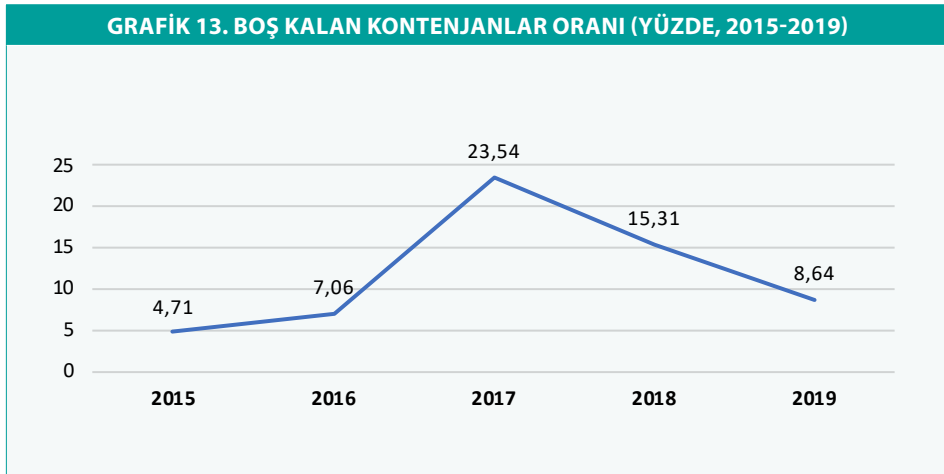
23. Atilla Arkan ve Mustafa Altunel, "2019 Yükseköğretim Kurumları Sınavı Yerleştirme Sonuçları Üzerine Değerlendirme", *SETA Perspektif*, Sayı: 246, (Ağustos 2019).

24. "2019 Yılı Yükseköğretim Kurumları Sınavı Yerleştirme Sonuçları Raporu", YÖK, (2019), https://www.yok.gov.tr/HaberBelgeleri/Haber%20İçerisindeki%20Belgeler/Dosyalar/2019/yks_2019_sonuc_raporu.pdf, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2019).

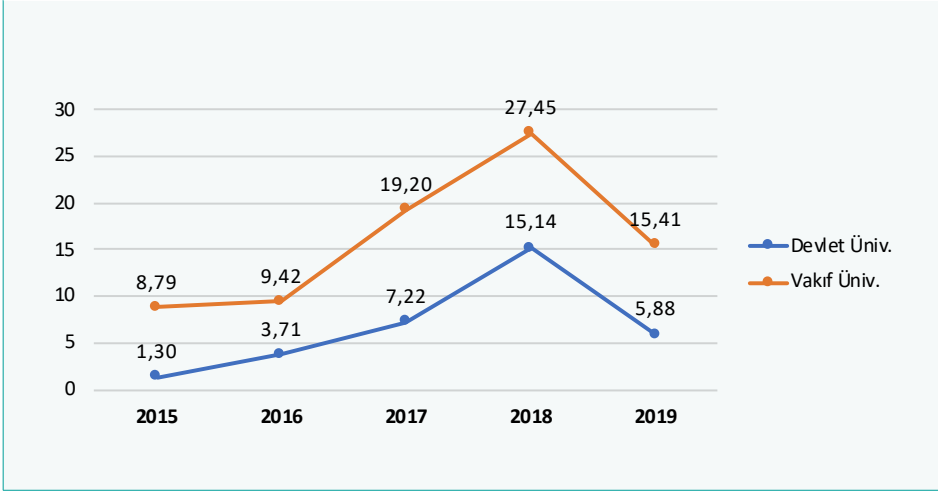
Kaynak: ÖSYM 2019 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2018 ve 2019'da YÖK'ün üniversite kontenjanlarına yönelik almış ve uygulamış olduğu rasyonel planlamalar neticesinde yükseköğretim kurumlarının boş kontenjanlarında düşüş eğilimi ortaya çıkmıştır (Grafik 13).

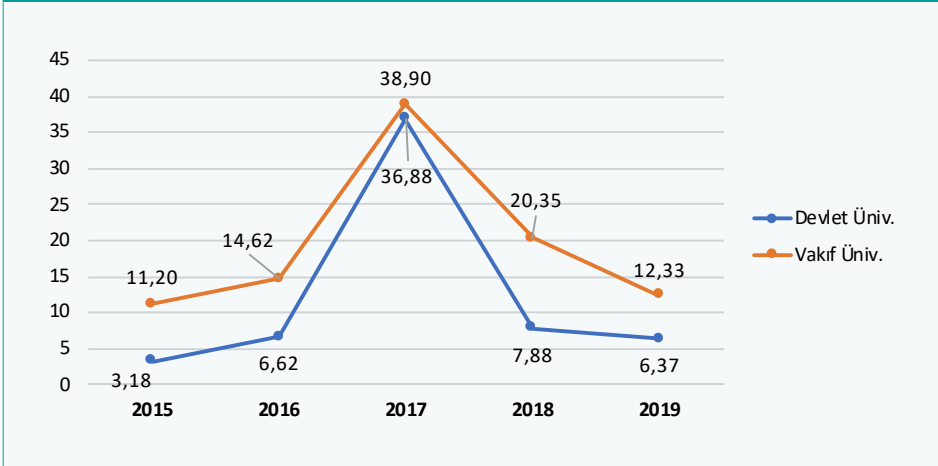
Kaynak: ÖSYM 2019 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Üniversitelerde boş kontenjanların azalması ve buna bağlı olarak doluluk oranlarının artması yükseköğretim sistemi açısından önemli bir gelişmedir. Toplam boş kontenjanda ve doluluk oranlarında yaşanan olumlu seyrin yanında üniversite, şehir ve bölge özelinde analizlerin yapılması da elzemdir. Bunun yanında lisans programlarında yaşanan boş kontenjan oranları takip edilmelidir. Grafik 14'te görüldüğü üzere devlet ve vakıf üniversitelerinde geçmiş yıllarda artış gösteren boş kontenjan oranları 2019'da düşüş göstermiştir. Boş kontenjanlarda yaşanan bu düşüşün devamlılığını sağlamak açısından eğitimin niteliği konusunda çalışmalar yapılmalı ve rasyonel planlama süreçlerinin işletilmesi gerekmektedir.

GRAFİK 14. LİSANS PROGRAMLARI BOŞ KONTENJAN ORANLARI (YÜZDE, 2015-2019)

Kaynak: ÖSYM 2019 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Ön lisans programlarında boş kalan kontenjanlarda meydana gelen düşüş eğilimi bir taraftan YÖK tarafından bazı programlarda kontenjan azaltılması gerçekleştirilirken diğer taraftan gelecekteki istihdam öngörülerini dikkate alınarak devlet ve vakıf üniversitelerinin bazı ön lisans programlarında artışa gidildiği şeklinde açıklanmıştır.²⁵ Özetle 2018'de veri temelli alınan kararlar neticesinde ön lisans kontenjanlarında revizyona gidilmiş aynı şekilde bu uygulama 2019'da da devam ettirilmiştir. Bu kararlar neticesinde de devlet ve vakıf üniversitelerinin ön lisans programlarında boş kontenjan oranlarında düşüş gözlemlenmiştir (Grafik 15).

GRAFİK 15. ÖN LİSANS PROGRAMLARI BOŞ KONTENJAN ORANLARI (YÜZDE, 2015-2019)

Kaynak: ÖSYM 2019 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

25. "2018 Yılı Yükseköğretim Kurumları Sınavı Yerleştirme Sonuçları Raporu", YÖK, (2018).

ADAYLARIN ÖĞRENİM DURUMLARINA GÖRE DAĞILIMI

YKS sınavına başvuran adayların yaklaşık yüzde 39'u (983 bin 701) son sınıf düzeyinde öğrenimlerine devam eden öğrencilerden, yüzde 36'sı (916 bin 601) önceki yıllarda herhangi bir yükseköğretim programına yerleşmemiş öğrencilerden oluşmaktadır. Toplam başvurular içerisindeki yüzde 23'lük (580 bin 428) grup ise daha önce bir yükseköğretim programını bitirmiş veya öğrenimine devam eden adaylardan oluşmaktadır (Tablo 3). Yüzde 23'lük bu oranın oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Bu durumun ortaya çıkmasının muhtemel sebepleri adayların kayıtlı oldukları programlardan memnun olmaması ve daha önceki yıllarda açık öğretim programlarına kayıt yaptıran öğrencilerin örgün eğitim almak istemeleridir.²⁶ Her iki durumun ortaya çıkışında yükseköğretim kademesine geçmek isteyen adayların etkili bir rehberlik hizmeti alamadığını söylemek mümkündür. Daha açık analizlerin ve somut ilişkilerin ortaya konulabilmesi için ilgili kurumların veri paylaşımına ağırlık vermesi gerekmektedir.

TABLO 3. ÖĞRENİM DURUMUNA GÖRE BAŞVURAN VE YERLEŞEN ADAY SAYILARI

	BAŞVURAN ADAY SAYISI	YERLEŞEN					
		Lisans	Ön Lisans	AÖF	Toplam	Toplam Yerleşme Oranı (Yüzde)	AÖF Hariç Yerleşme Oranı (Yüzde)
Son Sınıf Düzeyinde	983.701	174.945	105.198	16.153	296.296	30,12	28,48
Önceki Yıllarda Yerleşmemiş	916.601	181.879	166.478	64.101	412.458	45,00	38,01
Daha Önce Yerleşmiş	374.795	26.930	42.345	35.160	104.435	27,86	18,48
Bir Yükseköğretim Programını Bitirmiş	205.633	22.631	23.950	24.460	71.041	34,55	22,65
Yükseköğretimden Kaydı Silinmiş	47.301	3.202	5.903	10.841	19.946	42,17	19,25
TOPLAM	2.528.031	409.584	343.874	150.715	904.176	35,77	29,80

Kaynak: ÖSYM 2019 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

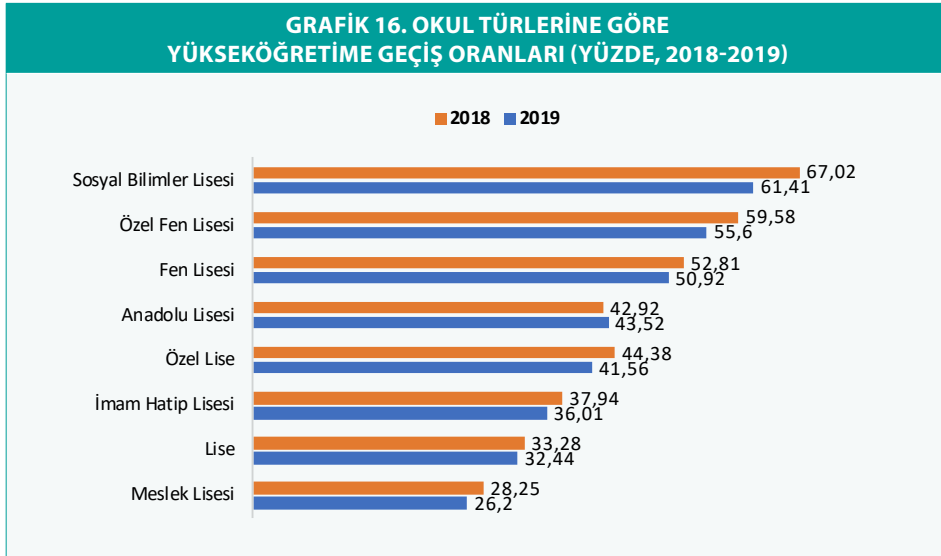
Tablo 3'te adayların öğrenim durumlarına göre başvuru ve yerleşme sayıları verilmektedir. Oranlara bakıldığında son sınıf düzeyinde sınava giren adayların yüzde 30,12'si bir yükseköğretim programına yerleşmiştir. Açık öğretim programlarına yerleşen adaylar hariç tutulduğunda bu oran yüzde 28,48 olarak gerçekleşmiştir. Önceki yıllarda yerleşmemiş adayların ise yüzde 45'i bir yükseköğretim programına yerleşmiştir. Açık öğretim programlarına yerleşen adaylar hariç tutulduğunda bu

26. Arkan ve Altunel, "2019 Yükseköğretim Kurumları Sınavı Yerleştirme Sonuçları Üzerine Değerlendirme".

oran yüzde 38 seviyesine gerilemektedir. Yükseköğretim sistemi içerisindeki öğrencilerin yarısından fazlası açık öğretim programlarına kayıtlı öğrencilerden oluşmaktadır. Açık öğretim sisteminin bu kadar büyük bir öğrenci oranına sahip olması sistemin sağlıklı ve sürdürülebilir bir büyüme içinde olmadığını göstermektedir.²⁷

OKUL TÜRLERİNE GÖRE YERLEŞME ORANLARI

Yükseköğretime geçiş oranlarına okul türleri kıyaslanarak bakıldığında sosyal bilimler lisesi öğrencileri 2018'de yüzde 67 oranında yükseköğretim programına yerleşirken 2019'da bu oran yüzde 61'e gerilemiş ancak en yüksek orana sahip okul türü olmayı sürdürmüştür (Grafik 16). Sosyal bilimler liselerinin yükseköğretimde yakalamış olduğu bu yüksek yerleşme oranları değerlendirilirken bu liselerin diğer liselere göre daha az öğrenci sayısına sahip olduğu göz ardı edilmemelidir. Sosyal bilimler liselerini yüzde 56'lık oranla özel fen lisesi takip etmektedir. Fen lisesi adayları ise yaklaşık yüzde 51 oranında yerleşme başarısı göstermiştir. Grafik 16'da dikkat çeken bir başka istatistik meslek lisesinin yükseköğretime geçişte göstermiş olduğu performanstır. Mesleki ve teknik eğitimin öğrencilerine mesleki beceri kazandırma odağında eğitim öğretim süreçlerini tasarladığı düşünüldüğünde akademik bilgi ve test tekniğini iyi kullanmayı gerektiren merkezi sınavlarda düşük başarı göstermeleri anlaşılabilir. Bu durumun mesleki ve teknik eğitim görmüş adaylara dezavantaj oluşturmaması için beceri odaklı ölçme-değerlendirme yöntemleri geliştirilebilir.²⁸

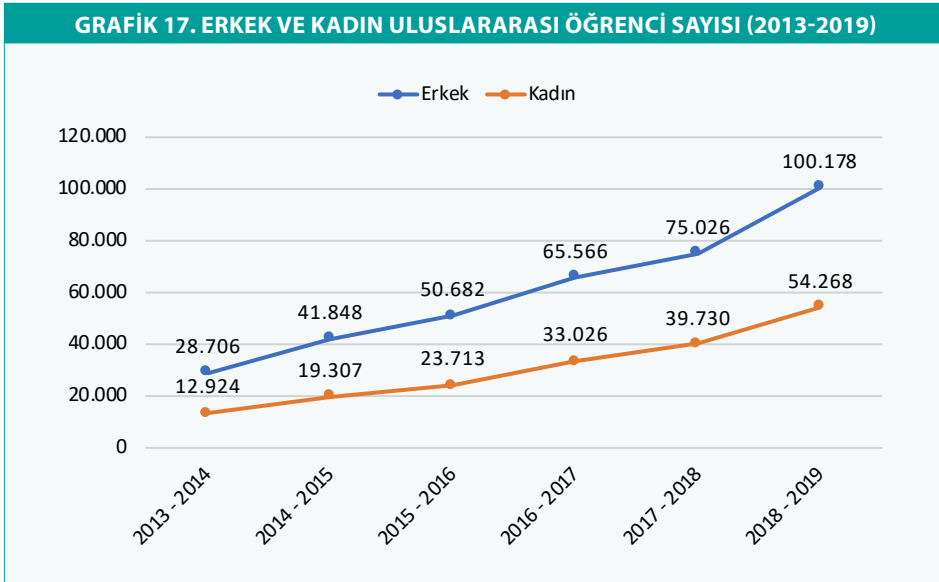
Kaynak: ÖSYM 2019 verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

27. "Yükseköğretime Bakış İzleme ve Değerlendirme Raporu 2019", Eğitim-Bir-Sen, (2019), https://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/Yuksekogretime_Bakis_2019.pdf, (Erişim tarihi: 23 Aralık 2019).

28. Arkan ve Altunel, "2019 Yükseköğretim Kurumları Sınavı Yerleştirme Sonuçları Üzerine Değerlendirme".

YÜKSEKÖĞRETİMİN ULUSLARARASILAŞMASI

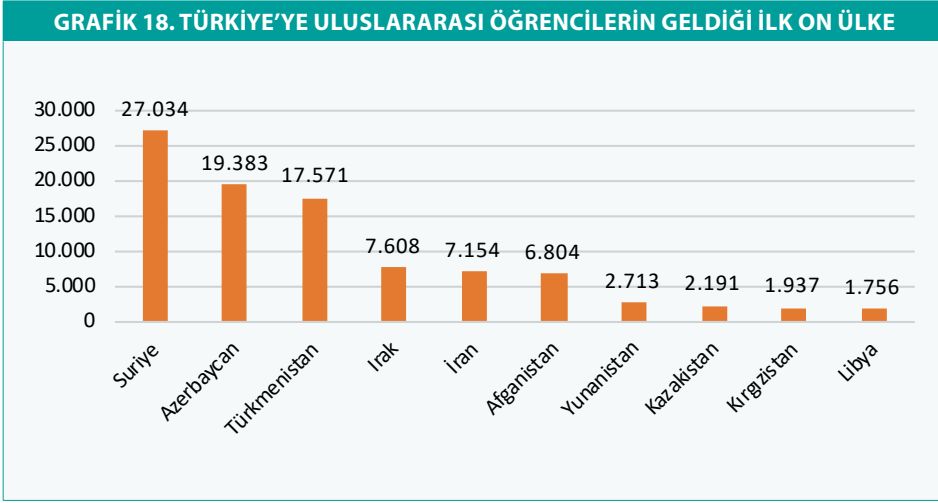
Türkiye yükseköğretiminin önemli gündem maddelerinden biri de uluslararasılaşmadır. Üniversitelerdeki uluslararası öğrenci ve akademisyen sayısı yükseköğretimin uluslararasılaşmasında önemli göstergelerdir. Bu açıdan ele alındığında Türkiye’de uluslararası öğrenci ve akademisyen sayısında artış yaşandığı görülmektedir (Grafik 17). 2013’te 41 bin olan uluslararası öğrenci sayısı 2018-2019 eğitim öğretim döneminde 154 bin 446’ya ulaşmıştır. Bir başka ifadeyle Türkiye’de uluslararası öğrenci sayısı son beş yıl içerisinde yaklaşık dört kat artmıştır. Buna karşın uluslararası öğrencilerin cinsiyet dağılımlarına bakıldığında kadın öğrencilerin aleyhine bir durumla karşılaşmaktadır. Grafik 17’de görüldüğü üzere erkek öğrenci sayısı kadın öğrenci sayısından yaklaşık iki kat fazladır.

Kaynak: YÖK istatistiklerinden oluşturulmuştur.

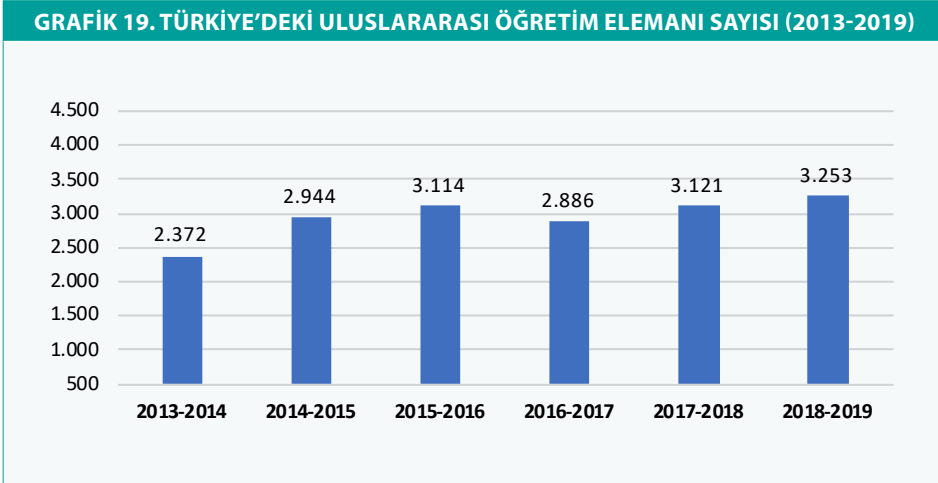
Öğrencilerin uyruklarına bakıldığında Türkiye’de sayıca en fazla öğrencilerin köken ülkeleri sırasıyla Suriye, Azerbaycan, Türkmenistan, Irak, İran Afganistan, Yunanistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Libya’dır (Grafik 18). Türkiye’deki uluslararası öğrencilerin yüzde 70’i komşu, yakın ve Türki Cumhuriyetlerden gelmektedir. Grafik 18’de görüldüğü üzere en fazla öğrenci Suriye uyrukludur. Nitekim 2012’de Suriye’de başlayan iç çatışma ve savaş nedeniyle 4 milyona yakın Suriyeli Türkiye’ye sığınmıştır. Suriyeli gençlerin yükseköğrenimlerine Türkiye’de devam etmelerine yönelik sunulan imkanlar neticesinde 27 bin Suriyeli genç yükseköğretime devam etmektedir. Ancak 19-24 yaş aralığındaki Suriyeli nüfusun 555 bin²⁹ olduğu düşünüldüğünde Suriyeli öğrencilerin yükseköğrenimleri için daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

29. “Geçici Koruma”, GİGM, (2019), <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

Kaynak: YÖK istatistiklerinden oluşturulmuştur.

Türkiye'deki uluslararası akademisyen sayısı ise 2013'de 2 bin 372 iken 2019'da bu sayı 3 bin 253'e ulaşmıştır. Uluslararası akademisyen sayısında artış yaşansa da yeterli düzeyde değildir.

Kaynak: YÖK istatistiklerinden oluşturulmuştur.

Türkiye'nin yükseköğretimde dünya ile rekabet edebilmesi, yeni ve nitelikli, beşeri ve finansal kaynaklar elde edebilmesi ve kendi kültürünü dünyaya tanıtabilmesi için yükseköğretimin daha fazla uluslararası hale getirilmesine ihtiyacı vardır. Ayrıca uluslararası ilişkilerde yükseköğretimin "yumuşak güç" enstrümanlarından biri olması gerçeğinden hareketle yükseköğretimde uluslararasılaşmanın artırılması Türkiye'nin diğer ülkelerle diplomatik ilişkilerine de katkı sunacaktır.³⁰

30. Fatma Nevra Seggie ve Hakan Ergin, *Yükseköğretimin Uluslararasılaşmasına Güncel Bir Bakış: Türkiye'de Uluslararası Akademisyenler*, (SETA Rapor, İstanbul: 2018).

ÜNİVERSİTELERE KARNE VERİLMESİ

Dünyada ekonomik alanda yaşanan yoğun rekabet, Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sıkıntılar sebebiyle etki ile verimliliğin öne çıkması, boş kalan kontenjanlar ve üniversiteli işsizliğin artması yükseköğretimin kalitesi konusunu öne çıkartmaktadır. Nitekim Yükseköğretim Kalite Kurulunun (YÖKAK) yeniden yapılandırılması da bu ihtiyaçtan doğmuştur. YÖK de üniversitelerin yürüttükleri çalışmalar ile faaliyetlerin niteliklerini değerlendirmek, akademik ve sosyal rekabet gücünün gelişimini tespit için "üniversite yıllık izleme ve değerlendirme raporu" yayımlamaya başlamıştır. Bu yıl 172 üniversitenin 2018'e ait raporları yayımlanmıştır. Üniversitelerin kaynaklarını etkin ve verimli kullandığını ölçmek, eğitim ve öğretim dahil bütün çalışmalarını şeffaf ve hesap verebilirlik ilkeleri doğrultusunda yürütebildiğini izleyebilmek için üniversitelerin elektronik ortamda veri girişlerini yapacakları bir sistem kurulmuştur.

Üniversiteler kırk beş gösterge üzerinden şu beş alanda izlenmektedir; i) eğitim ve öğretim, ii) uluslararasılaşma, iii) araştırma-geliştirme, proje ve yayın, iv) topluma hizmet ve sosyal sorumluluk alanları, v) bütçe ve finansman. Başarılarına göre üniversitelerin olgunlaşma ve gelişme düzeylerinin tespiti hedeflenmektedir. Kırk beş göstergedenden bazıları ise şunlardır:

- Mezunların KPSS ve ALES gibi merkezi sınavlardaki başarıları
- Mezun olan doktora öğrencisi sayısı
- Üniversitenin doluluk oranı
- Ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış öğretim elemanı başına düşen yayın sayısı
- Patent, faydalı model ve tasarım sayısı
- YÖK, TÜBA, TÜBİTAK bilim, teşvik ve sanat ödülleri sayısı
- YÖK 100/2000 Projesi kapsamındaki öğrenci sayısı
- Yabancı uyruklu öğrenci sayısı
- Yabancı uyruklu doktoralı öğretim elemanı sayısı
- Üniversite öğretim elemanlarının aldığı uluslararası fonlara dayalı proje sayısı
- AR-GE'ye harcanan bütçenin toplam bütçeye oranı
- Endüstri ile ortak yürütülen proje sayısı
- Merkezi bütçe dışı öz gelir, döner sermaye, fon vb. gelirlerin yıllık bütçeye oranı

Bu raporlardaki veriler ve bulguların üniversitelerin her birisiyle ilgili merkezi politika kararlarında etkili olacağı belirtilmektedir. Ayrıca üniversitelerin güçlü ve zayıf yanlarını yani tehdit ve fırsatlarını belirleyerek yöneticilere rehberlik yapacak yol haritalarının çıkarılması da hedeflenmektedir. Yine bu izlemenin rektörlerin performans değerlendirmelerinin daha objektif ölçütlere göre yapılmasına katkı sağlayacağı beklenmektedir. Son derece olumlu olan bu uygulamanın YÖKAK'ın çalışmalarıyla görev paylaşımı şeklinde uyumu ve amaç ile yöntem bakımından farklılaştırılması gerekmektedir.

KRONOLOJİ: 2019'DA YÜKSEKÖĞRETİM	
14 Şubat	Yükseköğretim kalite güvencesi yönetmeliğinin yürürlükten kaldırılmasına dair yönetmelik yayımlandı.
18 Şubat	"Yükseköğretimde Dijital Dönüşüm Projesi" için imzalar atıldı.
4 Mart	Her yıl üniversitelerin başarı karnesinin yayımlanması kararı alındı.
18 Nisan	Bazı yükseköğretim kurumlarına bağlı olarak enstitü, fakülte ve yüksekokul kurulması, kapatılması ve adlarının değiştirilmesi hakkında karar verildi.
3 Mayıs	2018-2019 Öğretim Yılı Yükseköğretim İstatistikleri yayımlandı.
26 Haziran	Bazı Yükseköğretim Kurumlarına Kadro İhdas Edilmesine İlişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlandı.
2 Temmuz	"Vakıf Yükseköğretim Kurumları 2019" raporu yayımlandı.
26 Temmuz	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi tercih dönemindeki üniversite adaylarına rehberlik amacıyla "Yükseköğretim İstihdam Endeksi (Üni-Veri)" çalışması yayımlandı.
26 Eylül	"2018-Üniversite Yıllık İzleme ve Değerlendirme Raporu" açıklandı.
3 Ekim	Yapılan yeni düzenleme ile "araştırma görevlisi kadrosuna başvurabilmek için ilana ilk başvuru tarihi itibarıyla 35 yaşını doldurmamış olma" şartı kaldırıldı.
10 Ekim	Vakıf yükseköğretim kurumlarına AR-GE bütçesi ayırma ve öğretim üyesi yetiştirme zorunluluğu geldi.
14 Aralık	Araştırma ve aday araştırma üniversitelerinin sadece "en yüksek performans sergiledikleri alanlarına" olmak üzere 215 yeni akademisyenin atamasının yapılacağına karar verildi.

SOSYAL POLİTİKALAR

GİRİŞ

2019’da Türkiye’de sosyal politikalar alanında aile, özel gereksinimli bireyler, yoksulluk ve sosyal yardımlar, yaşlılık, istihdam ve sosyal yardıma yönelik önleyici ve geliştirici politikalara devam edilmiştir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı boşanmanın bir toplumsal gerçeklik olarak daha iyi anlaşılması için “Türkiye Boşanma Nedenleri 2019” adlı projeyi başlatmıştır. Ayrıca aileyi güçlendirmek için Kurumsal Çocuk Bakımı projesi kapsamında çalışan anneler desteklenmektedir.

Yoksulluk ve sosyal yardımlarda planlama ve kaynak arttırma konusunda sistematik adımlar atılmıştır. Sosyal yardımların adil olarak dağıtımı ve üretimin desteklenmesi için İŞKUR geçerli mazereti olmadan üç defa işi reddedenlere sunulan yardımların kademeli olarak azaltılması kararını almıştır. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2019’u “Yaşlılık Yılı” ilan etmiştir. Düzenlenen 1. Yaşlılık Şurası’nda konunun akademik ve yaşamsal bağlamları değerlendirilmiştir. Aktif Yaşlanma Strateji Belgesi’nde yer verilen karar ve eylemlerin 2020-2023 arasında gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

2019 sosyal politikalarda iş gücü ve işvereni aynı anda destekleme hedefiyle gerçekleştirilen Türkiye Ekonomi Şurası’nda istihdam seferberliği başlatılmıştır.

2019’u “Gönüllülük Yılı” ilan eden Gençlik ve Spor Bakanlığı gençlerin sağlık, spor, kültür, turizm gibi alanlarda tecrübe edinerek etkinliklerle kendilerini ve ilgilerini geliştirmelerini hedeflemiştir.

Türkiye’nin farklı alanlardaki önleyici ve geliştirici politikaları desteklemesinin somut sonuçları 2019 İnsani Gelişim Raporu’na da yansımaktadır. Özellikle eşitsizliğe odaklanan rapora göre Türkiye eğitim, sağlık ve iş gücü alanlarında hızla gelişip yüksek insani gelişme gösteren ülkeler arasında yer almaktadır.

AİLEYE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

2019’da aile ve boşanma konusu Türkiye’de yoğun olarak tartışılmıştır. TÜİK’in 2019’da açıkladığı verilere göre bir önceki yıla göre evlenen çiftlerin sayısı yüzde 2,9 azalarak 553 bin 202 olmuştur. Buna karşın boşanan çiftlerin sayısı bir önceki yıla göre

yüzde 10,9 artarak 142 bin 448 olmuştur. Bu boşanmaların yüzde 37'si evliliğin ilk beş yılında, yüzde 20'si de 6-10 yıl içerisinde gerçekleşmiştir.³¹ Son yıllarda ülkemizde dalgalı bir seyir izleyen boşanmanın nedenlerini mevcut hukuki tasniflerle anlayabilmek oldukça zordur. Buradan hareketle Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı "Türkiye Boşanma Nedenleri 2019" isimli bir proje başlatmıştır.³² Projenin amacı boşanmanın temel sosyolojik ve psikolojik nedenlerini belirlemek, ailelerin başvurdukları çözüm yollarını ortaya koymak, boşanma sonrası bireylerin aile ile evliliğe karşı bakışlarını belirlemek ve bu süreçlerde devlet kuruluşlarının sunduğu hizmetlere karşı algılarını tespit edebilmektir. Her ailenin kendine özgü süreçleri, dinamikleri ve yaşam beklentileri olduğu için evlilik ve boşanma hakkında genellemelerle konuşulamamaktadır.

TÜİK'in istihdama ilişkin 2019 verileri incelendiğinde iş gücüne katılım oranı erkeklerde yüzde 78 iken kadınlarda ise yüzde 38'dir. Kadınların bir önceki yılda yüzde 29 olan istihdamı yüzde 38'e yükselmiştir.³³ Bu oran her ne kadar yetersiz olsa da kendi içerisinde bir artışın olması olumlu bir durumdur. Bu durumun artarak devam etmesi için Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Avrupa Birliği Delegasyonu 0-60 aylık çocuklarını bakanlıklara bağlı kreş, anaokulu veya bakımevine gönderen sigortalı 10 bin 250 kadın çalışana 24 ay süreyle 644 lira destekte bulunacağını açıklamıştır.³⁴ "Sigortalı Anneler İşe, Çocuklar Kreşe!" sloganıyla Kurumsal Çocuk Bakımı Projesi başlatılmıştır. Proje, kadınlara yönelik istihdamı desteklemektedir. Kadınların projeden faydalanabilmeleri için çocukların alması gereken eğitim tanımlandığı için istihdamın yanında çocukların nitelikli ortamlarda büyümeleri desteklenmektedir. Projenin devamlılığı ve proje çıktılarının kamuoyuyla paylaşılması gelecekteki politikalara ışık tutacaktır.

ÖZEL GEREKSİNİMLİ BİREYLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALAR

Özel gereksinimli birey çeşitli nedenlerle gelişimsel olarak kendi yaş grubundan anlamlı olarak farklılaşan kişilerdir. Farklılıkları büyük boyutta olduğundan genel hizmetler bu bireyler için yetersiz kalmaktadır. Bunlar zihinsel yetersizlik, öğrenme güçlüğü, duyu davranış bozukluğu, işitme/görme yetersizliği, down sendromu, otizm şeklinde sınıflandırılabilir.³⁵ Türkiye'de özel gereksinimli bireylerin sayısına yönelik son veri TÜİK'in 2011'de yaptığı Nüfus ve Konut Araştırması sonuçlarıdır. Buna göre nüfusun yüzde 9'u özel gereksinimli bireylerdir.

31. Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, (Erişim tarihi: 8 Kasım 2018).

32. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/athgm/duyurular/turkiye-bosanima-nedenleri-arastirmasi-proje-duyurusu>, (Erişim tarihi: 8 Kasım 2019).

33. Türkiye İstatistik Kurumu, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>, (Erişim tarihi: 8 Kasım 2018).

34. Sosyal Güvenlik Kurumu, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/Haberler/haber_20191013_51, (Erişim tarihi: 8 Kasım 2019).

35. İbrahim Diken, *Erken Çocukluk Eğitimi*, (Pegem Yayınları, Ankara: 2018).

İŞKUR verilerine göre engelli çalıştırmakla yükümlü olunan iş yerinde çalışan engelli sayısı 2002'de kamuda 16 bin 668, özel sektörde 28 bin 953 iken 2019 Nisan itibarıyla kamuda 16 bin 44, özel sektörde 107 bin 763'tür.³⁶ Kamuda çalışan toplam engelli sayısı 2002'de 2 bin 555 iken Kasım 2019 itibarıyla 52 bin 617'dir.³⁷ MEB 2019 verilerine göre özel eğitim okullarında 50 bin 25, özel eğitim sınıflarında 45 bin 815 ve kaynaştırma eğitiminde 257 bin 700 öğrenci bulunmaktadır.³⁸

Temmuz 2019'da Yapı Denetimi Uygulama Yönetmeliği'nin revizyonuyla beraber binaların "erişilebilir" olarak projelendirilmesi ve erişilebilirlik standartlarına uygunluğu kontrol edilecektir.³⁹ Yönetmeliğe ek formlar ve maddeler eklenmiştir. Örneğin Mimari Proje Kontrol Formu'nun Yerleşim Planı bölümüne yapılan eklemeye bahçe yolundaki rampa, merdiven, "hissedilebilir yürüme yüzeyi işaretleri" (HYYİ) ve erişilebilir otoparkların yerleşim planlarında; Planlar bölümünde yapılan düzenlemeyle erişilebilir tuvalet, HYYİ ve kapalı otoparklardaki erişilebilir park yerlerinin planlarda gösterilmesi istenmektedir. Bu düzenleme özel gereksinimli bireylerin hem toplumsal yaşama katılımlarına yardımcı olacak hem de bağımsız olarak yaşamlarına devam etmelerini destekleyecektir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı öncülüğünde Engelsiz Gündüzlü Yaşam Merkezleri 81 ilde yaygınlaştırılmaktadır. Engelsiz Gündüzlü Yaşam Merkezlerinin amacı bireysel farklılıklara özgü programlarla çeşitli becerilerin kazandırılması ve özel gereksinimlilerin istihdamının sağlanması ve çocukların da akranlarıyla bir arada vakit geçirmesidir. Böylelikle her çocuğun ve bireyin topluma katılımı sağlanabilecektir. Bu kapsamda 38 ilde 51 merkeze ulaşılmıştır.⁴⁰ Bu merkezlerde özel gereksinimli çocukların ve ailelerinin çeşitli faaliyetlerle sosyal hayata katılımları desteklenmektedir.

YOKSULLUK VE SOSYAL YARDIMLAR

TÜİK 2018 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'na göre Türkiye'de en yüksek gelire sahip yüzde 20'lik kesimin toplam gelirden aldığı pay yüzde 47,6 ile bir önceki yıla oranla 0,2 puan artış gösterirken en düşük gelire sahip yüzde 20'lik grubun aldığı pay ise yüzde 6,1 olarak 0,2 puan azalmıştır. Ülkelerdeki milli gelirin eşit olarak dağılıp dağılmadığını ölçmeye yarayan Gini katsayısı⁴¹ bir önceki yıla göre 0,003 puan ar-

36. Türkiye İş Kurumu, <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal/istatistikler>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2019).

37. Devlet Personel Başkanlığı, <http://www.dpb.gov.tr/tr-tr/istatistikler/engelli-personel-ve-omss-istatistikleri>, (Erişim tarihi: 15 Kasım 2019).

38. Milli Eğitim Bakanlığı, <http://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler/icerik/64>, (Erişim tarihi: 3 Kasım 2019).

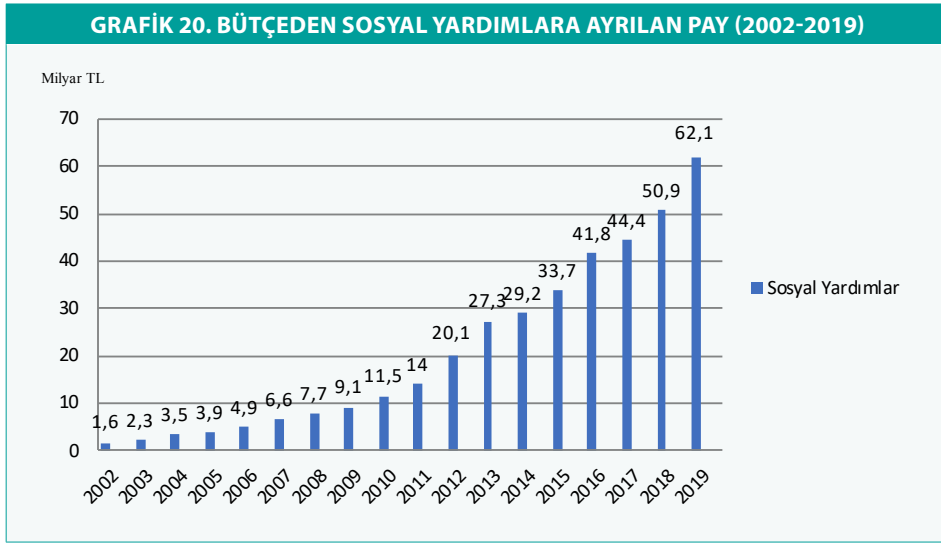
39. "Resmi Gazete'de Yayımlanan Yapı Denetimi Uygulama Yönetmeliği Revizyonu Erişilebilirlik ile İlgili Büyük Değişiklikler Getiriyor", Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 30 Mayıs 2019, <https://ailevecalisma.gov.tr/eyhgm/haberler/resmi-gazete-de-yayimlanan-yapi-denetimi-uygulama-yonetmeliği-revizyonu-erisilebilirlik-ile-ilgili-buyuk-degisiklikler-getiriyor>, (Erişim tarihi: 4 Kasım 2019).

40. "Bakan Selçuk; 'Son 3 Ayda 40 Engelsiz Gündüzlü Yaşam Merkezi Açtı'", T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 27 Mart 2019, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-son-3-ayda-40-engelsiz-gunduzlu-yasam-merkezi-actik>, (Erişim tarihi: 2 Kasım 2019).

41. Gini katsayısı sıfıra yaklaştıkça gelir dağılımında eşitliği, 1'e yaklaştıkça gelir dağılımında bozulmayı ifade etmektedir.

tıyla 0,408 olarak ölçülürken toplumun en zengin yüzde 20'sinin gelirinin en yoksul yüzde 20'sinin gelirine oranı (P80/P20) ise 7,5'ten 7,8'e yükseliş göstermiştir.⁴² Bu rakamlar göz önüne alındığında en yoksul kesime yönelik çalışmalar yapılması ve bu kesimin daha da yoksullaşmaması adına tedbirler alınması önem taşımaktadır.

On Birinci Kalkınma Planı'nda yoksullukla mücadele hedefleri başlığı altında Gini katsayısı ve P80/P20 oranında düşüşün hedeflendiği görülmektedir.⁴³ Ayrıca TÜİK verilerine göre Türkiye'de bir önceki yıl yüzde 14 olan sürekli yoksulluk oranı 2018'de yüzde 12,7'ye gerilemiştir.⁴⁴ Türkiye'de yoksullukla mücadele aracı olarak bireylerin desteklenmesini amaçlayan sosyal yardımların niceliği ve bu yardımlara yönelik bütçeden ayrılan kaynak yıllar içinde artırılmaktadır.

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı

43 tür sosyal yardım uygulaması bulunmaktadır.⁴⁵ 2019'da sosyal yardım harcamaları için ayrılan kaynak 62,1 milyar TL iken 2020 bütçesinde bu rakam 69,5 milyar TL olmuştur. Maddi yetersizliği olan vatandaşların sağlık giderleri için 2019'da 10,5 milyar TL öngörüldürken 2020'de vatandaşların sağlık hizmetlerinden faydalanabilmeleri amacıyla SGK'ye 13,4 milyar TL kaynak aktarımı yapılacaktır. Yine 2019'da 65 yaş üstü yaşlılar, bakıma ihtiyaç duyan özel gereksinimliler ve bu bireylerin yakınlarına verilen aylıklar için 9,9 milyar TL ayrılmıştır. 2020'de ise engelli aylıkları ve 65 yaş üstü için bütçeden ayrılan kaynak 11,6 milyar TL'dir.⁴⁶

42. "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması", TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, (Erişim tarihi: 26 Ekim 2019).

43. On Birinci Kalkınma Planı

44. "Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması".

45. "Bakan Selçuk, 'Sosyal Yardım Vizyon Çalıştayı'na Katıldı", T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 18 Ekim 2019, <https://www.ailevecalisma.gov.tr/sygm/haberler/bakan-selcuk-sosyal-yardim-vizyon-calistayi-na-katildi>, (Erişim tarihi: 26 Ekim 2019).

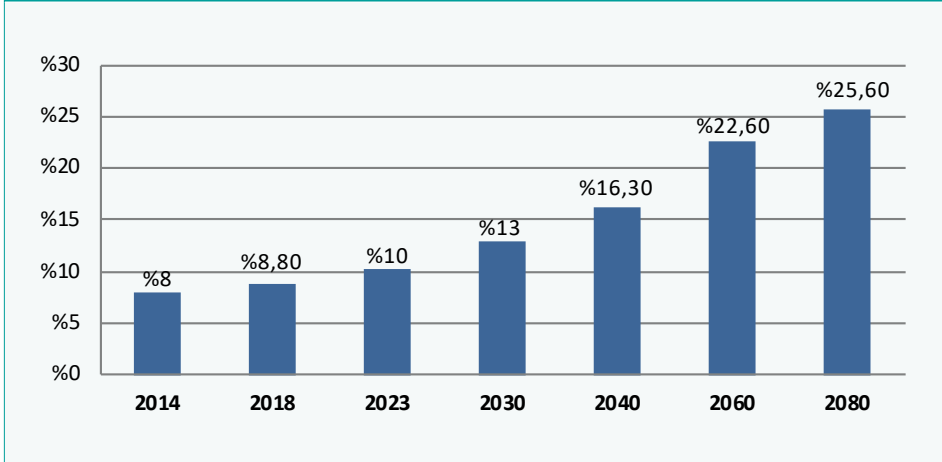
46. "Sosyal Yardımlar", T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, <http://www.sbb.gov.tr/sosyal-yardimlar>, (Erişim tarihi: 26 Ekim 2019); "2020 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Belli Oldu", Anadolu Ajansı, 17 Ekim 2019.

Maddi yetersizliği bulunan bireylere destek olmak açısından değerli olan sosyal yardımlar aynı zamanda kişileri yardıma alıştırmaya ve çalışma hayatından uzaklaştırma riski taşımaktadır. Bu duruma çözüm olarak On Birinci Kalkınma Planı'nda sosyal yardımdan faydalanan kişilerden çalışma engeli bulunmayanların istihdama yönlendirilmesi ve bu kişilerin İŞKUR tarafından sunulan işi geçerli nedeni olmadan üçüncü kez reddetmesi durumunda faydalanan sosyal yardımların bir yıl içerisinde kademeli şekilde azaltılması planlanmıştır.⁴⁷ Bunların yanı sıra Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Selçuk tarafından “Sosyal Yardım Artı” dönemi başlatılacağı, Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (BSYBS) ile Aile Bilgi Sistemi'nin entegrasyonu sağlanarak sosyal yardım alan vatandaşların istihdam, sağlık, eğitim gibi kamu hizmetlerine ulaşmalarının artırılacağı belirtilmiştir. BSYBS'de sosyal yardım alan bireylerin hangi kamu hizmetine ihtiyaç duyduklarına dair veriler bulunmaktadır. ASDEP (Aile Sosyal Destek Programı) personeline bu bilgiler kullanılarak ziyarette bulunulan hanelerdeki vatandaşların kamu hizmetleri yönünden bilgilendirilmesi ve aynı zamanda vatandaşların taleplerinin de kamu hizmeti veren kurumlara iletilerek sosyal yardım alan bireylerin kamu hizmetlerine ulaşmalarının artırılması hedeflenmektedir.⁴⁸

YAŞLILIK

Türkiye'de yaşam beklentisinin artışıyla yaşlı nüfus oranı da yükselişe geçmiştir. TÜİK verilerine göre Türkiye'de son beş yılda yaşlı nüfus (65 yaş ve üstü) yüzde 16 artış göstermiş ve toplam nüfus içindeki yaşlı nüfusun oranı yüzde 8,8'e ulaşmıştır. Gelecek yıllarda ise bu oranın giderek artacağı öngörülmektedir.⁴⁹

GRAFİK 21. YAŞLI NÜFUSUN TOPLAM NÜFUS İÇİNDEKİ ORANI (2014-2080, YÜZDE)

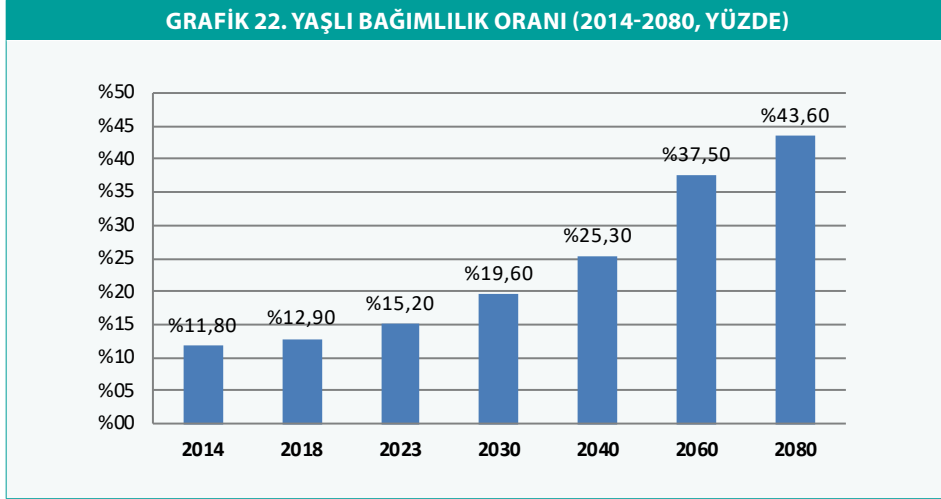
Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

47. On Birinci Kalkınma Planı

48. “Sosyal Yardım Alanların Kamu Hizmetlerine Erişimleri Artırılacak”, Anadolu Ajansı, 25 Ekim 2019.

49. “İstatistiklerle Yaşlılar, 2018”, TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr>, (Erişim tarihi: 11 Kasım 2019).

Bir diğer önemli gösterge olan yaşlı bağımlılık oranı⁵⁰ ise Türkiye’de 2018’de yüzde 12,9’a yükselmiş olup bunun artması beklenmektedir.⁵¹ Bu oranın artışı ülkedeki ekonomik yükü göstermesi açısından önemlidir ve gelecekte farklı sorunlarla karşılaşmamak adına politika ve tedbirler üretilmesini gerektirmektedir.

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

2018 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda Cumhurbaşkanı Erdoğan yaşlılık konusuna dikkat çekmiş ve 2019’da Türkiye’de ilk kez gerçekleşen 1. Yaşlılık Şurası’nda 2019 “Yaşlılar Yılı” olarak ilan edilmiştir. Ayrıca Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yaşlı hakları ve aktif yaşlanmayı desteklemek için 2023 Yaşlı Vizyon Belgesi hazırlamıştır. Ele alınan konular arasında yaşlı dostu kentler ve yerel yönetimler, aktif yaşlanma ve yaşlılık ekonomisi bulunmaktadır. Aktif Yaşlanma Strateji Belgesi’nde belirlenen hedef ve eylemlerin ise 2020-2023 arasında hayata geçirilmesi planlanmaktadır.⁵²

Sosyal sorumluluk projesi olarak 2016’da Antalya Akdeniz Üniversitesi’nde eğitime başlayan Tazelenme Üniversiteleri’nde 60 yaş ve üstü bireyler teorik ve uygulamalı dersler görmektedir.⁵³ Uygulama farklı kuşakların kampüslerde bir arada olması ve kuşaklararası iletişimin güçlendirilmesi bakımından önemlidir. Aktif yaşlanma anlamında değerli olan ve şu an Türkiye’de (60 yaş ve üstü) yaşlılara 8 üniversitede kapılarını açan Tazelenme Üniversiteleri’nin tüm üniversitelerde yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.⁵⁴ Dünya’da da örnekleri olan bu uygulama yaşlı bireylerin hayata etkin katılımlarına ve zihinsel sağlıklarına olumlu etki göstererek aktif yaşlanmalarına katkı sunabilir.

50. “Yaşlı bağımlılık oranı” çalışma çağındaki yüz kişiye düşen yaşlı sayısını ifade etmektedir.

51. “İstatistiklerle Yaşlılar, 2018”.

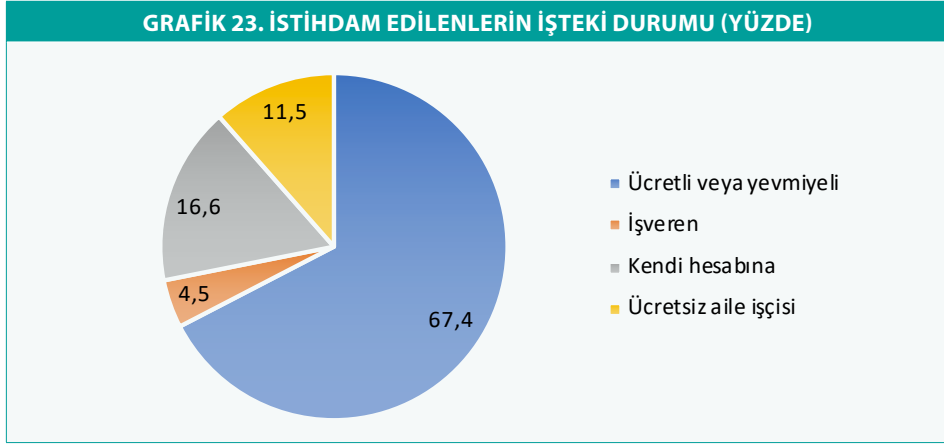
52. “Yaşlıları Aktif Hayata Hazırlayacak Vizyon Belgesi Hazır”, Anadolu Ajansı, 30 Eylül 2019.

53. “Kuruluş Öyküsü”, Tazelenme Üniversitesi, <https://tazelenme.com/hakkinda>, (Erişim tarihi: 15 Kasım 2019).

54. “354 İlçede Evde Bakım Hizmeti Veriliyor”, Anadolu Ajansı, 30 Ekim 2019; “Tazelenme Üniversitelerini Yaygınlaştıracakız”, Anadolu Ajansı, 2 Ekim 2019.

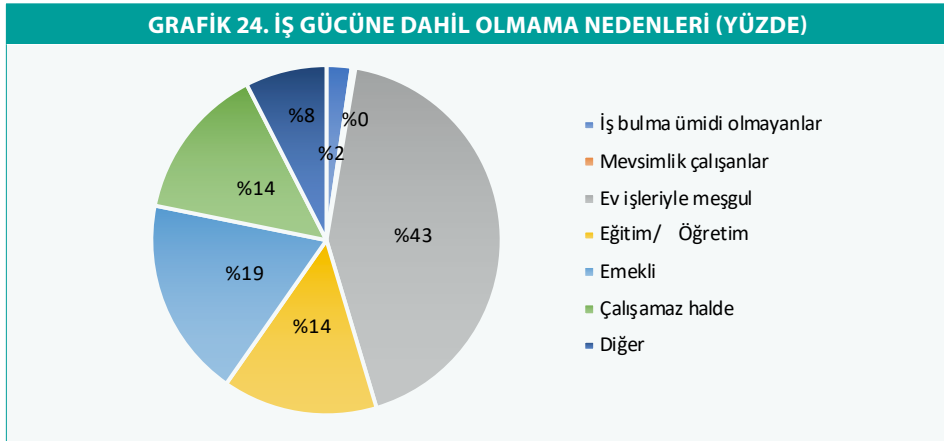
İSTİHDAM

TÜİK iş gücü istatistiklerine göre Temmuz'da 15-65 yaş arası 28 bin 517 (yüzde 53,8) kişi istihdam edilmiştir. Son beş yılda sayısal olarak sürekli artış gösteren istihdam edilenlerin yüzde 67,4'ü ücretli veya yevmiyeli, yüzde 4,5'i işveren, yüzde 16,6'sı kendi iş yerinde çalışan ve yüzde 11,5'i de ücretsiz aile işçisidir (Grafik 23).

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

İktisadi faaliyet kollarına göre bakıldığında ise yüzde 55 oranında hizmet sektörü olduğu görülmektedir. Bunu yaklaşık olarak yüzde 20 oranında tarım ve sanayi sektörü takip etmektedir. Yüzde 6 oranında inşaat sektöründe iş gücüne katılım söz konusudur. İşsizlik oranı yüzde 13'tür. 28 bin 394 popülasyon ise iş gücüne dahil olmamaktadır. Bu gruptan 11 bin 387'si ev hanımı, 5 bini emekli ve 4 bini de eğitim sürecindedir. Çalışamaz durumda olanlar da yaklaşık 4 bin kişidir. 614 kişi ise çalışma umudunun olmadığını ifade etmektedir (Grafik 24).⁵⁵

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

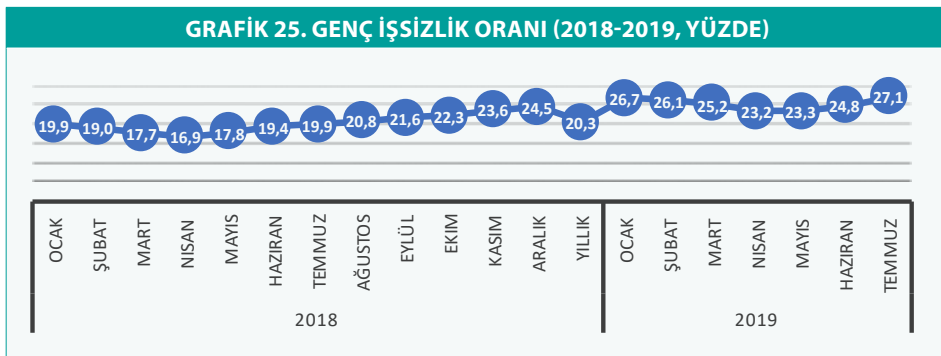
55. "İşgücü İstatistikleri", TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007, (Erişim tarihi: 16 Eylül 2017).

Mukayeseli olarak 2019 iş gücü verilerine bakıldığında istihdam oranlarında düşüş vardır. İstihdam edilenlerin sayısı 29 bin 265 olup 2018'e kadar oransal olarak sürekli bir artış söz konusu iken Ocak 2019'da bu sayı 27 bin 157'ye düşmüştür. Bu düşüşü kontrol altına almak ve istihdamı yeniden canlandırmak amacıyla Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla 21 Ocak'ta gerçekleşen Türkiye Ekonomi Şurası'nda "Burası Türkiye Burada İş Var" sloganıyla istihdam seferberliği başlatılmıştır.⁵⁶ Bu seferberlikte iş gücü sahiplerinin istihdam hacimlerini genişletebilmeleri için devlet sekiz farklı kapsam ve içerikte teşvik uygulamaktadır.

TOBB ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen iş birliğiyle yürütülen bu süreçte teşvikler "yeni istihdama ücret desteği, yeni istihdamın SGK primine, vergisine destek, kısa çalışma ödeneği, asgari ücret desteği, düzenli ödemeye destek, kalkınmaya ilave destek, önce işbaşı eğitim sonra istihdam desteği ve ihtiyacınıza uygun, nitelikli iş gücü eğitimine tam destek" gibi uygulamalardan oluşmaktadır.⁵⁷ Söz konusu teşviklerin somut sonuçlarını değerlendirebilmek için zamana ihtiyaç olsa da TÜİK iş gücü istatistikleri incelendiğinde bu teşviklerin 2019 Ocak-Temmuz arasında istihdam oranlarında artışa yol açtığı söylenebilmektedir.⁵⁸

GENÇLER

TÜİK tarafından açıklanan rakamlara göre Türkiye'de 12 milyon 971 bin 396 genç nüfusun yüzde 15,8'ini oluşturmaktadır. Gençlerin en yoğun olduğu iller Hakkari, Şırnak ve Siirt'tir. Türkiye'de 15-24 yaş arası olarak sınıflandırılan bu grubun yüzde 51'i erkek ve yüzde 49'u kadındır. Türkiye'deki gençlerde net okullaşma oranının kadınlarda yüzde 47,4 ve erkeklerde yüzde 44 olduğu görülmektedir. Farklı dönemlerde artış ve düşüş gösteren genç nüfusun işsizliği Temmuz 2019'da yüzde 27,1 olarak kayıtlara geçmiştir (Grafik 25).⁵⁹

Kaynak: TÜİK verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

56. "İstihdam Seferberliği 2019 Başladı", Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, <https://www.tspb.org.tr/tr/istihdam-seferberligi-2019-basladi>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

57. "İstihdam Seferberliği", <http://www.istihdamseferberligi.org>, (Erişim tarihi: 20 Ekim 2019).

58. "İşgücü İstatistikleri".

59. "Türkiye İstatistik Kurumu", TÜİK, 15 Mart 2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

Türkiye’de gençlere yönelik birçok kurum ve kuruluş hizmet verip politika yürütmektedir. 2019’da en dikkat çekici uygulamalardan biri Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 31 Mayıs 2019’a kadar süre verilen “Genç Çiftçi Projesi”dir. Buna göre 18-40 yaş aralığında okuryazar, ücretli bir işte çalışmayan, örgün eğitime devam etmeyen, vergi mükellefi olmayan, 15 büyükbaş ve 50 küçükbaş hayvandan fazla hayvan sahibi olmayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına çiftçilik desteği verilmiştir.⁶⁰

Üniversite eğitimlerine devam eden gençlere yönelik olarak Gençlik ve Spor Bakanlığı 2019’u “Gönüllülük Yılı” ilan etti.⁶¹ Böylece “Genç Gönüllüler” projesine katılımın artışı hedeflendi. Bu uygulamada çeşitli kurum ve kuruluşların, Bakanlığın ve öğrencilerin iş birliği sağlanarak “spor, kültür-turizm, çevre, afet ve acil durum, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler” gibi alanlarda gençlerin sosyal sorumlulukları, güven ilişkileri ve kurumsal ağlarının geliştirilmesi amaçlandı. Buna göre gönüllü ilan veren kuruluşlar aracılığıyla uluslararası ve ulusal platformda öğrenciler sözü geçen yedi alanda gönüllü olarak yer alabilmektedir.⁶²

2019 İNSANI GELİŞİM RAPORU

2019’da yayımlanan İnsani Gelişme Raporu 1990’dan sonra ülkelerin gelişmeye bağlı değişimlerini diğer bir ifadeyle “zaman içinde meydana gelen gerçek değişiklikleri” izlemektedir.⁶³ Veriler 15 Temmuz 2019’a kadar olan ölçümlerden oluşmaktadır. Rapor kapsamında ağırlıklı olarak eşitsizliğe dayalı değişim odaklı endeksler geliştirilmektedir.⁶⁴ 189 ülke ve BM tarafından tanınan ülke ve kültür için tanımlanan İnsani Gelişme Endeksi’ne (İGE) ek olarak farklı sayıda ülkenin kapsama dahil edildiği dört farklı değerlendirme alanı vardır: Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişme Endeksi (EUİGE) için 150 ülke, Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi için 166 ülke, Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) için 162 ülke ve Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi için de 101 ülke bulunmaktadır.

İGE üç boyut üzerinden ölçüldü; i) uzun ve sağlıklı yaşam (beklenen ortalama yaşam süresi), ii) bilgiye erişim ve iii) insana yakışır bir yaşam standardı (2011’e sabitlenmiş uluslararası dolar değerine göre satın alma gücünün gayrisafi milli hasıla [GSMH] türünden ölçümü). Bu ölçüm ise üç farklı alandan toplanan verilerle gerçekleştirildi; i) beklenen ortalama yaşam süreleri verileri (Birleşmiş Milletler Nüfus Bölümü), ii) ortalama öğrenim süresi ve beklenen öğrenim süresi verileri (İstatistik Enstitüsü) ve iii) kişi başına düşen GSMH verileri.

60. “Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Hakkında Tebliğ”, *Resmî Gazete*, 24 Mart 2018, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/03/20180324-14.htm>, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

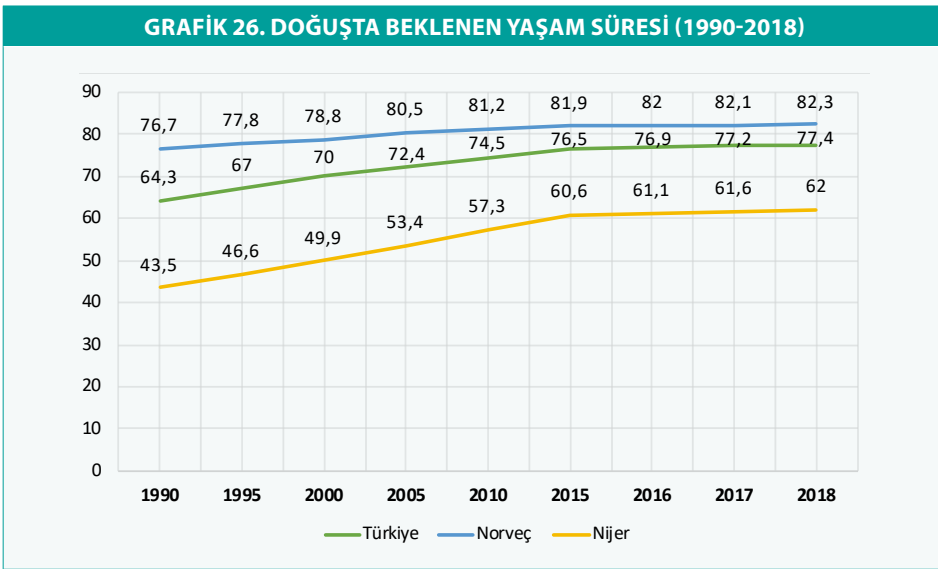
61. “2019 Gönüllülük Yılı’ Tanıtımı Yapıldı”, T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı, 22 Mart 2019, <https://www.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/3/160091/aaaaa>, (Erişim tarihi: 21 Ekim 2019).

62. “Genç Gönüllüler - Sen de Gönül Ver!”, Gönüllüler Portalı, 21 Ekim 2019.

63. “2019 İnsani Gelişme Raporu’ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu: Türkiye”, UNDP, (2019), http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/TUR.pdf, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

64. “Human Development Report 2019”, UNDP, (2019), https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/hdr2019.html, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

Türkiye'nin İGE puanının 1990'dan 2018'e kadar 0,579 puandan 0,806'ya yükseldiği belirtilmektedir. Bu gelişmenin bileşenlerinden biri olarak tespit edilen doğuştan beklenen yaşam süresi Türkiye'de 1990'dan 2018'e kadar 64,3'ten 77,4'e (13,1) yükseldi. Türkiye bu değer aralığında 189 ülke arasında 59. sıraya yerleşti ve İGE sıralamasında yüksek insani gelişme kategorisindeki ülkeler arasına girdi.⁶⁵ Bu değişkenin, İGE sıralamasında ilk sırada olan Norveç'te beklenen yaşam süresinin 76,7'den 82,3'e (5,5) ulaştığı görülmektedir.⁶⁶ 189 ülkenin bulunduğu sıralamada 189. sırada bulunan Nijer'de ise aynı değişken 43,5'ten 62'ye çıktı.⁶⁷ Her üç ülkede de kendi içinde artışın gerçekleştiği ancak değer aralıklarının farklı olduğu söylenebilir (Grafik 26).

Kaynak: Human Development Report 2019 Türkiye, Norveç ve Nijer bilgi notları verileri kullanılarak oluşturulmuştur.

Türkiye'de beklenen öğrenim süresinde 2015'e kadar yüksek oranda artışlar oldu. Bu dönemden sonra ise 16,4 yıllık beklenen öğrenim süresi sabit kaldı. Türkiye'de 1990'dan itibaren 7,5 yıllık bir artış⁶⁸ söz konusu iken Norveç ise 1990'daki ortalamasını 4,2 yıl yukarıya taşıdı. Norveç'te bir öğrencinin olası alacağı eğitim süresi 18,1 değerindedir.⁶⁹ Bu değer 1990'da 13,9 yani Türkiye'nin yaklaşık olarak 2010'da geldiği noktadır.

Ortalama öğrenim süresi ise Türkiye'de 3,1 yıl artışla 2018'de 7,7 seviyesine ulaşmıştır. 2015'e kadar sürekli artış gerçekleşirken bu dönemden sonra düşüş ve sonrasında süreklilik vardır.⁷⁰ Norveç ise 1990'da ortalama eğitim süresine 11,5 ile başlamış

65. "2019 İnsani Gelişme Raporu'ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu: Türkiye".

66. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Norway", UNDP, (2019), http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/NOR.pdf, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

67. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Niger", UNDP, (2019), http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/NER.pdf, (Erişim tarihi: 24 Aralık 2019).

68. "2019 İnsani Gelişme Raporu'ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu: Türkiye".

69. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Norway".

70. "2019 İnsani Gelişme Raporu'ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu: Türkiye".

ve 0,9 yıl artış ortaya koymuştur.⁷¹ Bu oranı Türkiye'nin 2018'de de yakalayamadığı görülmektedir. Nijer ise ortalama öğrenim süresini 0,7'den 2 yıla yükseltebilmiştir.⁷² Norveç, Türkiye ve Nijer'in kendi değer aralıklarında yükselme ve düşüş gösterdiği periyotlar bulunmaktadır. Bu değer aralıklarının tek başına gelişimi veya gerilemeyi işaret ettiği söylenemez. Ancak veriler uzmanlar, ilgili alandaki akademisyenler, eğitimciler ve politika yapıcılarının kendi alanlarındaki çalışmalara katkı sunabilir. Altını çizmek gerekir ki bu veriler sahadaki diğer değişkenlerle birlikte anlamlıdır.

İnsani Gelişim Raporu'nun sunduğu verilere göre Türkiye 1990'dan itibaren kişi başına düşen GSMH seviyesini yüzde 122,1 yükseltmiştir.⁷³ Norveç ise yüzde 62,8 değerinde artış göstermiştir. Norveç kendi değer aralığının bulunduğu dilim itibarıyla daha yukarıda yer almaktadır.⁷⁴ Nijer ise yüzde 4,5 oranında yükseliş göstermiştir.⁷⁵

Bütün bu değişkenler göz önünde bulundurularak oluşturulan 1990 sonrasındaki gelişmeye dayalı değişim sıralamasında Türkiye'nin İGE değeri 0,579'dan 0,806'ya yükselmiştir. Bütün aşamalarda Arnavutluk ve Ermenistan'ın ise Türkiye'ye yakın gelişim gösterdiği belirtilmektedir.

İGE, Türkiye'deki eşitsizliği ölçmediği için Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim Endeksi (EUİGE) de rapor kapsamına dahil edilmemiştir. Bu endeks "insani gelişimde eşitsizlikten kaynaklanan kaybı" ölçmektedir. 150 ülke için hesaplanan bu grupta Türkiye'nin puanı 0,675'tir. Bu değer yüzde 16,2'lik bir kayba karşılık gelmektedir. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu çok yüksek İGE ülkelerinin toplam kayıp oranı ise yüzde 10,7'dir. Türkiye'ye yakın bir süreç gösterdiği tespit edilen Azerbaycan ve Sırbistan sırasıyla yüzde 9,4 ve yüzde 14,4; Avrupa ve Orta Asya ise yüzde 11,7'lik oranlarına sahiptir.

Cinsiyete Dayalı Gelişim Endeksi (CDGE) ise İGE değerlerinin cinsiyete dayalı eşitsizliği ölçmek amacıyla geliştirildiğini belirtmektedir. Türkiye'nin CDGE değeri 0,924'tür ve 4. Grup'tadır. Türkiye'ye yakın değerler aldığı belirtilen Azerbaycan ve Sırbistan sırasıyla 0,940 ve 0,976 değerlerine sahiptir. Norveç ise 0,990 değeriyle 1. Grup'ta yerini almıştır.⁷⁶ İGE'de en sonda yer alan Nijer ise 5. Grup'a 0,298 CDGE değeriyle yerleşmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) ise cinsiyete dayalı eşitsizliği üç farklı boyutta ele almaktadır; üreme sağlığı, anne ölüm ve ergen doğurganlık. Bu endekste TCEE değeri ve sıralaması, anne ölüm oranı, ergen doğurganlık oranı, kadın parlamenter oranı, en az orta öğrenim görmüş nüfusun oranı ve iş gücüne katılım oranına dair veriler bulunmaktadır. Türkiye'nin TCEE değeri 0,305 olarak belirtilmiştir. Bu değerle Türkiye 162 ülkeden 66. olmuştur.⁷⁷ Norveç 0,044 ile 5. sırada,⁷⁸ Nijer ise 0,947 değerle 154. sıradadır.⁷⁹

71. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Norway".

72. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Niger".

73. "2019 İnsani Gelişim Raporu'ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu: Türkiye".

74. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Norway".

75. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Niger".

76. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Norway".

77. "2019 İnsani Gelişim Raporu'ndaki Ülkelerle İlgili Açıklama Notu: Türkiye".

78. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Norway".

79. "Briefing Note for Countries on the 2019 Human Development Report: Niger".

KRONOLOJİ: 2019'DA SOSYAL POLİTİKALAR	
21 Ocak	Türkiye Ekonomi Şurası'nda "Burası Türkiye Burada İş Var" sloganıyla istihdam seferberliği başlatıldı.
28 Ocak	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile İŞKUR tarafından "Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler ve Türk Vatandaşları için İstihdam Desteği Projesi"nin açılış toplantısı yapıldı.
20 Şubat	"Birinci Yaşlılık Şurası" gerçekleştirildi.
15 Mayıs	Engelli bireylere yaklaşık 14 milyar TL sosyal yardım bütçesi ayrıldı.
16 Mayıs	İŞKUR ile 4 bin 515 engelli birey işe yerleştirildi.
4 Haziran	"Koruyucu Aile Hizmeti" kapsamında koruyucu aile sayısı 5 bin 555'e, hizmetten yararlanan çocuk sayısı da 6 bin 801'e ulaştı.
4 Temmuz	20 bin genç "Sosyal Çalışma Programı"na yerleştirildi.
31 Temmuz	"İşkollarındaki İşçi Sayıları ve Sendikaların Üye Sayılarına İlişkin 2019 Temmuz Ayı İstatistikleri Hakkında Tebliğ" Resmi Gazete'de yayımlandı. Sendikalaşma oranı yüzde 13,7 olarak belirlendi.
16 Ağustos	Kamu işçilerine yüzde 19,83 oranında zam yapıldı.
30 Eylül	"2023 Yaşlı Vizyon Belgesi" hazırlandı.
9 Aralık	"İnsani Gelişme Raporu 2019: 21. Yüzyılda İnsani Gelişmedeki Eşitsizlikler" raporu yayımlandı.
13 Aralık	İŞKUR Ocak-Kasım döneminde 1 milyon 384 bin 685 kişiyi özel sektörde işe yerleştirdi.
14 Aralık	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca bu yılın Ocak-Ekim döneminde 113 bin 134 yabancıya çalışma izni verildi.

2019'DA

MEDYA

TURGAY YERLİKAYA • SECA TOKER • KEVSER HÜLYA AKDEMİR • METİN EROL

BATI BASINI

Türkiye'nin 2019'daki en önemli siyasi gündemleri yerel seçim, ülkedeki mültecilerle ilgili düzenlemeler ve terörle mücadeledir. Türkiye genelinde gerçekleşen 31 Mart yerel seçimleri, 31 Mart sonrası İstanbul seçiminin yenilenmesine dair YSK kararı ve 23 Haziran'da seçimlerin tekrarlanması, Türkiye'deki Suriyeli mülteciler ve Barış Pınarı Harekatı (BPH) Türkiye siyasi gündemini 2019 içerisinde meşgul eden konular olmuştur. Türkiye'nin neredeyse çeyrek asırdır sürdürdüğü siyasi başarı ivmesi bölgesinde ve uluslararası alanda daha önemli bir aktör olmasına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle 2019'da Türkiye gündemi için önemli olan bu siyasi temalar Batı basınında da geniş yer bulmuştur. Batı basınında Türkiye siyasi gündemiyle ilgili yer alan haberlerin bir kısmının bilgi vermeye yönelik olduğu, bir kısmının da Türkiye gerçeklerinden uzak manipülatif bir dille uluslararası kamuoyuna servis edildiği gözlemlenmektedir.

31 MART YEREL SEÇİMLERİ

2019 yerel seçimi özellikle İstanbul seçiminin tekrar edilmesi kararıyla Batı basınında çokça konuşuldu. Geçersiz oyların seçimin kaderini etkileyecek kadar önemli olduğu bir durumda İstanbul'u küçük bir oy farkıyla kaybettiği görülen AK Parti sonuca itiraz ederek oyların yeniden sayılmasını talep etti. AK Parti'nin Türkiye genelinde oylarını arttırırken önemli bazı büyükşehirleri kaybetmesi ve İstanbul'un netleşmeyen durumu ise gerek Türkiye medyasında gerekse uluslararası basında seçimlerin daha çok konuşulmasına neden oldu. Seçim öncesi süreci mercek altına alarak Erdoğan'ın seçim çalışmalarını adım adım takip eden uluslararası medya yerel seçim sonuçlarını "Erdoğan'ın güç kaybı" olarak okudu. Ancak demokratik bir seçimle halkın yarından fazlasının oyunu alarak bundan sadece aylar önce göreve gelmiş bir lideri yerel seçimler üzerinden "kaybeden" olarak göstermek Türkiye gerçekleriyle çelişmektedir.

İngiltere medyasının önde gelen kuruluşlarından *Times* "Sultan Zor Durumda" başlıklı yazısında yerel seçimlerin Erdoğan için bir "güven oylaması" olduğunu belirtti ve kötü giden ekonomi nedeniyle halkın Erdoğan'ı cezalandırdığını ileri sürdü.¹

1. "The Times' View on President Erdogan: Sultan at Bay", *Times*, 2 Nisan 2019.

Yazının dikkat çeken iddialarından birisi de Erdoğan'ın kendisini “modern zaman sultanı” olarak gördüğü ve bu seçimle “gücünün sınırlarını kabul etmek zorunda” kaldığıydı. Yine İngiliz basınından *Guardian* ise “Erdoğan için Sonun Başlangıcı mı?”² yazısıyla seçim sonrası manipülasyonlara hizmet etti. Erdoğan'ın seçim sonuçları sonrası yapmış olduğu birlik çağrısına ve kaybedilen belediyeler için partinin nerede hatalı olduğu konusunda düşüneceklerini söylemesine rağmen “Erdoğan muhalefet üstündeki baskısını arttırabilir” tezini savundu. Erdoğan için “sultan” sıfatını kullanan yazı “büyük bir Türk sultanı için bile kötü ekonominin sorun teşkil ettiğini” söyledi. BBC ise yerel seçimlerle ilgili Ruşen Çakır'ın “Yirmi beş yıl önce açılan bir sayfanın kapandığının ilanıdır” sözleriyle yerel seçime bakışını ortaya koydu. BBC Türkiye muhabiri Mark Lowen seçimleri “Erdoğan için acı bir darbe” olarak yorumladı ve “Bu Türkiye'nin güçlü ve ayrıştırıcı cumhurbaşkanı için can çekişen muhalefetin onun yenilebilir olduğunu sonunda gördüğü bir dönüm noktası olabilir”³ sözleriyle muhalefete olan desteğini ortaya koydu.

Yerel seçimlerle ilgili en çarpıcı yazılardan bir diğeri Alman basınında yer alan *Zeit* gazetesinden Michael Thumann'ın kaleme aldığı “Sembolik Gücü Olan Bir Yenilgi” yazısıdır.⁴ Thumann, Erdoğan'ın ve AK Parti'nin “vatandaş anlamadığını” iddia etti. Ancak yazıda dikkat çeken asıl nokta Erdoğan ve Saddam arasında kurulan benzerlikti. Thumann, AK Parti'nin Türkiye genelinde aldığı oya bakmamış olacak ki yerel seçimleri Erdoğan için bir başarısızlık olarak değerlendirdi ve seçim sonuçlarına işaret ederek “Erdoğan'ın anıtı sallanmaya başladı” sözleriyle Saddam'ın anıtının yıkılışını çağrıştıran bir ifade kullandı. Thumann için Türkiye'nin yüzde 50'sinden fazlasının oyunu kazanan bir lider olarak halkın Erdoğan'a karşı sevgisini ve güvenini yerel seçimler üzerinden okumak başarısız bir analiz olarak görünmektedir.

Görsel 1. *Zeit*, 1 Nisan 2019Görsel 2. *Guardian*, 1 Nisan 2019

2. Simon Tisdall, “Is Turkish Poll Shock the Beginning of the End for Erdoğan?”, *Guardian*, 1 Nisan 2019.

3. “Turkey Local Elections: Setback for Erdogan in Big Cities”, BBC, 1 Nisan 2019.

4. Michael Thuman, “Eine Niederlage mit Symbolkraft”, *Zeit*, 1 Nisan 2019.

Amerikan medyası da Avrupa basınıyla benzer iddiaları öne sürdü. Birçok Amerikan mecrasında seçim sonuçları AK Parti'den ziyade Erdoğan'ın gücünü kaybettiği iddiaları üzerinden değerlendirildi. Özellikle *New York Times* seçim sonuçlarını Erdoğan için "büyük bir gerileme" olarak gördüğünü okuyucusuna aktardı.⁵ Ekonomik durumu da bir sebep olarak sunan haberler özellikle Ankara ve İstanbul'u muhalefetin kazandığını belirterek "beka" söyleminin işe yaramadığını öne sürdü.⁶

Görsel 3. *New York Times*, 1 Nisan 2019

Görsel 4. *Financial Times*, 1 Nisan 2019

Erdoğan'a dair ilginç yorumlardan biri de Voice of America'dan geldi. Yeni Zelanda saldırısına değinen haberler Erdoğan'ın kendisini "Müslümanların koruyucusu" olarak lanse etmeye çalıştığını söyledi.⁷ Ancak ekonominin bozulması ve güvenlik endişelerinin artmasının seçim sonuçları üzerinde daha belirleyici bir etkiye sahip olduğu belirtildi. *Financial Times* da diğer tüm mecralar gibi ekonomiden dem vurarak doların "kaçınılmaz bir şekilde" yükseleceğini ve Erdoğan'ın gücünün söndüğünü ileri sürdü.

Batı medyasının önemli bir bölümü belirsiz bir seçim sonucu üzerinden açıkça CHP adayı Ekrem İmamoğlu'nu destekledi. Seçimin hemen ardından Ekrem İmamoğlu ile röportaj yapan BBC "Biz Kimin Kazandığını Biliyoruz: Türkiye'nin Adayı Ekrem İmamoğlu"⁸ başlığıyla YSK sonuçlarını beklemeden İmamoğlu'nu "kazanan" ilan etti. Bununla beraber yine İmamoğlu'nun açıklamalarını baz alarak "Seçimin Kazananı İmamoğlu AK Parti'li Yöneticilerin Seçimin Kaybedeni Olduğunu Söyledi"⁹ başlığıyla Mark Lowen imzalı bir haberi okuyucusuna aktardı. *Independent* aynı zamanda başka bir haberde "Türkiye Seçim So-

5. "Erdogan Pays Electoral Price for Turkey's Tumbling Economy", *New York Times*, 1 Nisan 2019.

6. Corlatta Gall, "Erdogan, Turkey's Leader, Staring at Major Electoral Defeat", *New York Times*, 31 Mart 2019.

7. Dorian Jones, "Erdogan Faces Toughest Challenge in Key Local Polls", Voice of America, 31 Mart 2019, <https://www.voanews.com/europe/erdogan-faces-toughest-challenge-key-local-polls>, (Erişim tarihi: 17 Ekim 2019).

8. "We Know Who's Winning - Turkey Candidate Ekrem Imamoğlu", BBC, 4 Nisan 2019.

9. Mark Lowen, "Turkey AK Party Rulers are Bad Losers, Says Election 'Winner' Imamoğlu", BBC, 4 Nisan 2019.

nuçları Gösteriyor ki Erdoğan'ın Gücü Sonunda Azalıyor ve İstanbul'da Yeni Bir Siyasi Star Doğuyor"¹⁰ başlığını kullanarak İmamoğlu'nun Türkiye'nin yeni siyasi lideri olabileceği mesajını ilettiler.

Görsel 5. BBC, 1 Nisan 2019

31 MART SEÇİMİNİN YENİLENMESİNE DAİR YSK KARARINA TEPKİLER

İstanbul yerel seçiminin yenilenme kararının ardından Batı basınının Erdoğan üzerinde kurmaya çalıştığı olumsuz algı kampanyası devam etti. AK Parti'nin seçimdeki usulsüzlükler nedeniyle YSK'ya başvurması ve geçerli sebeplerden ötürü YSK'nın seçimi iptal etmesi dünya basınının tepkisini çekti. Demokrasi için turnusol kağıdını her zaman anti-AK Parti söylem olarak belirleyen küresel medya YSK kararını da bu nedenle demokrasi karşıtı bir hamle olarak değerlendirdi.

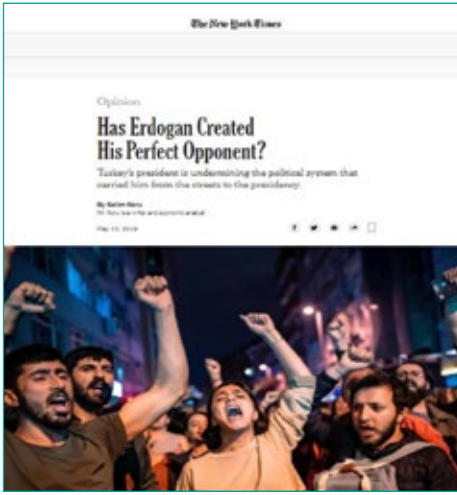
Süreçteki en dikkat çeken *New York Times* haberlerinden biri "Erdoğan Kendi Mükemmel Rakibini mi Yarattı?"¹¹ başlığıyla Selim Kuru'ya aitti. Kuru yazısında önce Erdoğan'ın siyasetteki yükseliş hikayesine yer vererek yaşadığı baskı ve mağduriyet sebebiyle popülaritesinin arttığını söyledi. Ardından CHP adayı İmamoğlu'nun yıldızının da Erdoğan'ın kendisini mağdur etmesi sebebiyle parladığını iddia etti.

Washington Post ise "İstanbul Tekrar Erdoğan'ın Otoriterliğini Reddedebilir"¹² diyerek seçimin yenilenmesi kararını yapılan usulsüzlükler yerine "Erdoğan otoriterizmi"ne bağladı. Yeni seçimlerde muhalif liderlerin İmamoğlu kanadında birleştiğini söyleyen haber halkın Erdoğan "otoriterliğini" sonlandırmak üzere CHP adayını destekleyeceğini ileri sürdü.

10. Borzou Daragahi, "Turkey's Elections Show Erdogan's Power is Finally Waning – and a New Political Star is Born in Istanbul", *Independent*, <https://www.independent.co.uk/voices/ekrem-imamoglu-election-istanbul-erdogan-turkey-ankara-a8849836.html>, (Erişim tarihi: 17 Ekim 2019).

11. Selim Kuru, "Has Erdoğan Created His Perfect Opponent", *New York Times*, 10 Mayıs 2019.

12. "İstanbul Might again Reject Erdogan's Authoritarianism", *Washington Post*, 8 Mayıs 2019.

Görsel 6. New York Times, 10 Mayıs 2019

Görsel 7. BBC, 24 Haziran 2019

BBC Türkçe muhabirlerinden Mark Lowen'in kaleme aldığı "İstanbul'da Yeniden Yapılacak Seçim Erdoğan için Riskli Bir Strateji"¹³ başlıklı yazı açıkça CHP adayı İmamoğlu'na destek niteliğindedir. Tekrarlanan seçimin ardından aynı mecrada yer alan başka bir haberin Erdoğan'ı "yenilmeye doymayan başkan"¹⁴ olarak tanımlaması 31 Mart seçiminin ardından İstanbul'da seçim sonucu belli olmamasına rağmen BBC'nin İmamoğlu perspektifinden haber servis ettiğini göstermektedir.

Tarafsız haber yaptığını ileri süren BBC için bu tür haberler yayın politikasıyla tezat içerisinde görünse de mecranın AK Parti ve Erdoğan karşıtı haber dili daha önce farklı olaylarda da kullanıldı.

23 HAZİRAN SEÇİM SONUCU

23 Haziran İstanbul seçim sonucu Batı medyasında geniş yer buldu. Amerikan basını seçim sonucunu "Erdoğan karşısında kazanılan bir zafer" olarak yorumladı. Bu bağlamda *Washington Post*, *New York Times* ve *Wall Street Journal* birçok haber yayımladı. *Washington Post* Erdoğan

'ın önceleri var olan güçlü kalesinin yıkıldığını iddia ederek 2002'den itibaren Erdoğan'ın ilk defa yenildiğini söyledi. Mecra "Erdoğan İstanbul'da Yeniden Seçime Gitmede Israr Ederek Kumar Oynadı ve Kaybetti" başlıklı haberinde Binali Yıldırım'ın İstanbul'da belediye başkanlığı seçimini kaybetmesini Türkiye'de siyasi bir deprem ve bir demokrasi zaferi olarak nitelendirdi. *New York Times* ise "İstanbul'un Yenilenen Seçimlerinde Türkiye'nin Başkanı Kırıncı Bir Yenilgiye Uğradı"¹⁵ başlıklı haberinde Erdoğan'ın "siyasi kariyerinin en büyük mağlubiyetini aldığını" söyledi. Dünya basınının yerel seçime dair haber başlıklarına hakim olan kelime tercihinin "darbe" (*blow*) olması ise oldukça dikkat çekicidir. CNN International da birçok

13. Mark Lowen, "İstanbul Re-Run is a Risky Strategy for Erdogan", BBC, 7 Mayıs 2019.

14. "Recep Tayyip Erdogan: Turkey's Pugnacious President", BBC, 24 Haziran 2019.

15. Carlotta Gall, "Turkey's President Suffers Stinging Defeat in Istanbul Election Redo", *New York Times*, 23 Haziran 2019.

başka mecra gibi yenilenen İstanbul seçimini muhalefetin kazanmasını “Erdoğan’a bir darbe” olarak yorumladı.¹⁶

Görsel 8. *New York Times*, 23 Haziran 2019

Görsel 9. CNN, 23 Haziran 2019

İngiltere'den *Independent* gazetesi de İstanbul yerel seçimine gündeminde yer ayırdı. İstanbul seçiminde muhalefetin “Erdoğan’ı ezici bir hezimete uğrattığını” söyledi. Mecranın en dikkat çeken haberlerinden biri İmamoğlu’nun seçimi kazanmasını Türkiye demokrasisi için iyi görürken bu sonucu “İmamoğlu’nun İstanbul Zaferi Erdoğan’ın Sonu mu?”¹⁷ başlığıyla sundu. Haber “AK Parti’nin kirli siyasetine rağmen” seçimi İmamoğlu’nun kazandığını öne sürdü. *Guardian* gazetesinin “Erdoğan’ın Partisi Çekişmeli Yenilenen Seçimlerde Yenilgiye Uğradı”¹⁸ başlıklı haberi ise Ekrem İmamoğlu’nun kazanmış olmasını dini, sınıfsal ve etnik bir ayırım yapmaksızın toplumun her kesimine hitap eden bir üslup kullanmasına bağladı ve seçmenin CHP’nin politikasını benimsediğini söyledi. İngiltere’nin *Telegraph* gazetesinde yer alan bir haber ise yenilenen seçimi CHP adayının kazanmasını Erdoğan’ın “yenilmezlik” imajına ciddi zarar verdiğini öne sürdü.¹⁹

TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ MÜLTECİLER

Türkiye şimdiye kadar hiçbir Batı ülkesinin kabul etmediği kadar çok Suriyeli mülteciye kapılarını açtı. Ancak Suriyeli mültecilerin belirli politikalar ekseninde nüfus yoğunluğunun fazla olduğu şehirlerden farklı yerlere kaydırılması, kayıtsız mültecilerin sınır dışı edilmesi gibi konular Batı medyasında olumsuz bir haber diliyle yer aldı. Batı medyası konuyu Avrupa ve ABD’de aşırı sağın yükselişe geçmesiyle artan ırkçı ve

16. Isıl Sariyüce ve Ivana Kottasova, “Istanbul Election Rerun Won by Opposition, in Blow to Erdogan”, CNN, 24 Haziran 2019.

17. Alpaslan Ozerdem, “Imamoglu’s Victory has Changed Turkish Politics for Good. But does this Mean the End of Erdogan?”, *Independent*, <https://www.independent.co.uk/voices/imamoglu-istanbul-election-turkey-erdogan-chp-akp-a8972716.html>, (Erişim tarihi: 14 Ekim 2019).

18. Bethan McKernan, “Erdoğan Party Defeated in Controversial Rerun of Istanbul Mayoral Poll”, *Guardian*, 23 Haziran 2019.

19. “Erdogan’s Party Loses Controversial Re-Run of Istanbul Election”, *Telegraph*, 23 Temmuz 2019.

dışlayıcı politik atmosferle benzeştirerek okudu. Türkiye ekonomisinin Suriyelilere yönelik olumsuz algıyı beslediği de haberlerin ortak argümanı oldu.

New York Times'in "Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Geleceği Ne?"²⁰ başlıklı haberi Türkiye'de göçmen karşıtı ve yabancı düşmanlığına dayalı dilin yaygınlaştığını ve devletin bu duruma karşı önlem alması gerektiğini söyledi. *Washington Post* gazetesinde yer alan bir haber ise Türkiye'den gönderilen Suriyeli bir gencin İstanbul'daki ailesinin yanına dönmek için kaçak olarak ülkeye girmeye çalışırken vurularak öldüğü iddiasıydı. Haber İstanbul'daki nüfus yoğunluğu, işsizlik ve kayıt dışı mülteci hareketini durdurmak adına düzenleme başlatan devleti adeta Suriyelilerin ölmesine neden olan bir fail olarak sundu.²¹ CNN International da Türkiye hükümetine karşı bir çizgide söylem üretti. "Milyonlarca Suriyeli Türkiye'ye Evim Dedi. Ama Bir Ekonomik Kriz Onları Günah Keçisine Çevirdi"²² başlıklı haber ise Türkiye'yi Suriyeli mültecileri savaşın göbeğine gönderen bir ülke olarak resmetti.

Görsel 10. CNN International, 8 Ağustos 2019

BBC'den Mark Lowen uzun bir süre çok fazla mülteciye ev sahipliği yaptığıyla övünen Türkiye'de Suriyelilere karşı gösterilen müsamahanın giderek azaldığını öne sürdü.²³ Benzer şekilde *Guardian* da Beyrut ve İstanbul'daki Suriyeli mültecilerin zorla sınır dışı edilerek savaş alanına gönderildiğini ve bu nedenle hayatlarının tehlikede olduğunu iddia etti.²⁴ Türkiye'de yapılan araştırmalarda kayıtsız göçmenlerin iş gücünü ele geçirdiği ve bu durumun Türk vatandaşını rahatsız ettiğini de belirtti. Euronews'te yer alan "İdlib'e Yollanan Genç Suriyeli Mültecinin Türkiye'ye Dönmesine İzin Verildi" başlıklı haber Suriyeli mültecilerin zorla ülkelerine geri gönderildiğini ileri

20. Afsin Yurdakul, "What is the Future of Syrian Refugees in Turkey", *New York Times*, 18 Haziran 2019.

21. Kareem Fahim ve Zakaria Zakaria, "Refugee Deported from Turkey was Shot and Killed in Syria, Family Says", *Washington Post*, 10 Ağustos 2019.

22. Gul Tuysuz, "Millions of Syrians Call Turkey Home. An Economic Crisis is Turning them into Scapegoats", CNN International, 8 Ağustos 2019.

23. "Syrian Migrants in Turkey Face Deadline to Leave Istanbul", BBC, 20 Ağustos 2019.

24. Martin Chulov, "Syrian Refugees in Beirut and Istanbul Detained and Deported", *Guardian*, 29 Temmuz 2019.

sürdü. Haber mültecilere gönüllü gittiklerine dair zorla kağıt imzalatıldığı ve İdlib gibi savaşın en yoğun olduğu bölgelere dahi geri gönderildiklerini iddia etti.²⁵

Görsel 11. Los Angeles Times, 25 Temmuz 2019

ABD'nin *Los Angeles Times* gazetesi Türkiye'de mülteci karşıtı tutumun yaygınlaştığını ve bu nedenle Suriyelilerin geri gönderildiğini öne sürdü.²⁶ *Wall Street Journal* ise Erdoğan'ın mülteci politikasını ekonomik sorunlardan sonra artık kendi popüleritesine zarar verdiği için değiştirme yoluna gittiğini iddia etti.²⁷

Türkiye hem kendi vatandaşının hem de Suriyeli mültecilerin daha iyi şartlarda yaşayabilmesi için 2019 içerisinde yeni düzenlemelere gitti. Batı medyası ise bu durumu Türkiye aleyhtar bir propaganda malzemesine dönüştürdü ve çeşitli iddialar üzerinden Türkiye'yi savaş mağduru Suriyelileri mağdur etmekle suçladı. Nihai kerte de Batılı basın yayın organları Türkiye'nin mülteci politikasını olumsuz yönleriyle ele alarak ve objektiflikten yoksun bir çizgi benimseyerek Türkiye'nin mülteci politikasındaki başarısını örtmeye yönelik bir yayın politikası takip etti.

BARIŞ PINARI HAREKATI

Türkiye güçlü bir aktör olarak bulunduğu bölgede barışı ve güvenliği tesis edebilmek için Suriye sınırında Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı ile başlattığı askeri harekatlara "Barış Pınarı" ile devam etti. Türkiye'nin güney sınırında oluşturulmaya çalışılan terör kori-

25. Rabia Çetin, "Young Syrian Refugee Who was Deported to Idlib is Allowed Back into Turkey", Euronews, 30 Temmuz 2019.

26. Umar Faruq ve Nabih Bulos, "Anti-Refugee Sentiment Grows in Turkey as Government Begins to Send Syrians Back", *Los Angeles Times*, 25 Temmuz 2019.

27. David Gauthier-Villars, "Turkey Aims to End a Backlash by Sending Syrian Refugees Home", *Wall Street Journal*, 9 Ağustos 2019.

dorunu yok etmek, bölgeye barış ve huzuru getirmek aynı zamanda Suriyelilerin evlerine ve topraklarına dönüşleri için uygun şartları sağlamak amacıyla yürütülen Barış Pınarı Harekatı (BPH) olumlu/olumsuz pencereden Batı basınında sıkça yer aldı.

BPH ile beraber Amerikan Başkanı Trump'ın Türkiye'ye karşı ekonomik yaptırım tehdidinde bulunduğu açıklamalar ve sonrasında Başkan Erdoğan'a yazdığı mektup gündeme geldi. *Washington Post*'un önemli yazarlarından David J. Lynch doğrudan Trump'ı hedef almasa da Türkiye'ye yönelik yaptırım tehdidine karşı çıktı.²⁸ Bu durumu köşesine taşıyan Lynch, Trump'ın gerçekten tehditlerini uygulayacak gücü olsa da bunu gerçekleştirmeyeceğini iddia ederek gündemi sarsan tweetini eleştirdi.

Görsel 12. *Washington Post*, 15 Ekim 2019

Washington Post'un birçok yazarı Türkiye'yi destekleyen yazılar kaleme alırken *New York Times* yazarları çoğunlukla ABD'nin Suriye'den çekilmesini eleştirdi, Türkiye'nin bölgede sivillere zarar verdiği ve evlerinden ettiğine dair iddiaları haberleştirdi. Zira Collier, Hlou ve Laffin tarafından yazılan bir köşe yazısı Türkiye bombardımanının ardından Suriyelilerin evlerinden kaçmak zorunda kaldığını iddia etti.²⁹

Görsel 13. *New York Times*, 17 Ekim 2019

New York Times'in Demokratlara yakın bir siyasi çizgiye sahip olduğu bilinmektedir. *Washington Post*'ta ise Cumhuriyetçi bir siyasi görüş hakimdir. Bu nedenle Cumhuriyetçilerden olan Trump'ın Suriye politikasının ve bununla bağlantılı şekil-

28. David J. Lynch, "Trump Talks Tough on Turkish Economy, but Actions so Far Fall Short", *Washington Post*, 16 Ekim 2019.

29. Neil Collier, Yousur Hlou ve Ben Laffin, "It's Not a Choice: Syrians Flee after Turkish Forces Bombard their Homes", *New York Times*, 17 Ekim 2019.

de Türkiye'nin gerçekleştirdiği BPH'nin *Washington Post* tarafından büyük ölçüde desteklenmesi ve *New York Times* tarafından da eleştirilmesi beklenen bir sonuçtur.

Muhafazakar bir ideolojik görüşe hizmet ettiği düşünülen *Wall Street Journal* gazetesi de BPH'yi bir "istila" olarak yorumlamıştır. Gauthier-Villars ve Abdulrahim tarafından kaleme alınan bir görüş yazısı "Türk istilasının giderek genişlediğini"³⁰ öne sürmüştür.

Görsel 14. *Washington Post*, 12 Ekim 2019

Wall Street Journal gazetesinin bu süreçte şüphesiz en ünlü Türk yazarı Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan oldu. BPH ile ilgili Türkiye ve hareket karşıtı birçok haberin yayımlanmasının ardından Erdoğan mesajlarını ilk ağızdan ve daha net iletebilmek amacıyla *Wall Street Journal*'da bir yazı yayımladı. "Diğerlerinin Harekete Geçmekte Başarısız Olduğu Yerde Türkiye Adım Attı"³¹ başlıklı yazısında Erdoğan Batı medyasının hareket sürecinde teröristler ile tüm Kürtleri aynı kefeye koymasına karşı çıktı. Erdoğan öncelikle PKK ve DEAŞ bağlantılı terör grupları ile bölgedeki Kürt halkının farklı değerlendirilmesi gerektiğinin altını çizdi. Türkiye'nin şimdiye kadar en çok Suriyeli mültecilere karşılıksız ev sahipliği yaptığına değinerek BPH'nin Kürt sivillere zarar verdiği yönündeki spekülasyon haberlerin asılsız olduğunu vurguladı.

BPH, Rusya ile imzalanmış mutabakatla başarılı bir şekilde sonlandı. Bu durum Amerikan medyası tarafından da kabullenildi. Türkiye ve Rusya'ya karşı ABD'nin başarısız bir politika sergilediği CNN International'da haberleştirildi. CNN International'dan Nathan

Görsel 15. *Wall Street Journal*, 14 Ekim 2019

30. David Gauthier-Villars ve Raja Abdulrahim, "Turkish Troops Appear to Seize Syrian Town in Fourth Day of Invasion", *Wall Street Journal*, 12 Ekim 2019.

31. Recep Tayyip Erdoğan, "Turkey is Stepping up Where Others Fail to Act", *Wall Street Journal*, 14 Ekim 2019.

Görsel 16. CNN, 23 Ekim 2019

Hodge'nin yazısına göre Türkiye ve Rusya'nın imzaladığı anlaşmanın en büyük kaybedeni ABD oldu.³² Avrupa medyası da BPH'nin Rusya ile yapılan anlaşmayla sonlanmasını Türkiye ve Rusya'nın ABD'ye karşı kazanmış olduğu bir başarı olarak yorumladı. Özellikle İngiltere merkezli *Economist* dergisi Türkiye'nin bir NATO üyesi olarak ABD ile anlaşamayarak Rusya üzerinden bölgedeki soruna dair bir çözüm bulmasını eleştirerek bu durumu Batı'nın başarısızlığı olarak okudu.³³ BBC, BPH öncesi Türkiye'yi yaptırımlarla tehdit eden Trump'ın Rusya ile olan anlaşma sonrası yaptırım kararlarını kaldırdığını haberleştirerek bir nevi Türkiye'nin sahada ve masada ABD'ye karşı kazanmış olduğu zaferi onayladı.³⁴

Batı medyası BPH'nin ilk günlerinde herhangi bir belge veya kanıt sunmadan çeşitli iddialar üzerinden Ankara'yı sıkça eleştirse de Moskova ile yapılan anlaşma sonrası istediği sonuca ulaşmasını görmezden gelmeyecek Türkiye'nin başarısına haberlerinde yer verdi. 2019 Türkiye'nin terörle mücadele başta olmak üzere birçok

Görsel 17. *Economist*, 24 Ekim 2019

Görsel 18. BBC, 23 Ekim 2019

32. Nathan Hodge, "Putin and Erdogan Just Did a Deal on Syria. The US is the Biggest Loser", CNN, 23 Ekim 2019.

33. "The West should Learn Some Lessons from Vladimir Putin's Success", *Economist*, 26 Ekim 2019.

34. "Turkey Syria Offensive: Trump Lifts Turkey Sanctions after Deal", BBC, 23 Ekim 2019.

alanda siyasi, askeri ve diplomatik kazanımlar elde ettiği bir sene oldu. Türkiye'nin elde ettiği başarılar ve yerel seçim süreci gündemi belirlemede oldukça etkili oldu ve ulusal-uluslararası medyanın da ilgisini çekti. Batı basını Türkiye için önemli olan bu konular üzerine 2019'da yoğun bir içerik üretti. Zaman zaman Türkiye'nin ortaya koyduğu başarıları göz ardı ettiği hatta manipülatif bir dille kamuoyunu yanlış yönlendirdiği görülen Batı medyası BPH gibi konularda kısmen de olsa Türkiye gerçeklerine yakın haberler de üretti.

YENİ MEDYA

2016 ABD başkanlık seçimlerinin bir dönüm noktası olduğu sosyal medya yalan haber ve kişisel veri skandalları üzerinden geçen dört yılın ardından farklı bir boyuta evrildi. Kullanım amacının ötesine geçen sosyal medya toplumsal hareketleri körüklemek için kullanılan bir araç haline geldi. Öyle ki sadece seçim zamanları ortaya çıkan yalan haberler ve bot hesaplar artık her an faaliyet göstermekte ve toplumdaki nefret söylemi siyasi kutuplaşmalar üzerinden daha da artırılmaktadır. Bunun yanı sıra milyarlarca insanın kişisel bilgilerini depolayan şirketlerin bu verileri yeterince koruyamaması veya farklı amaçlar için üçüncü şahıslarla paylaşması bu hususta birtakım tartışmaların doğmasına sebebiyet verdi. Bu bölümde büyük teknoloji şirketleri özelinde dünyadaki gelişmelere ve Türkiye üzerine yapılan değerlendirmelere yer verilmektedir.

YENİ MEDYAYA YÖNELİK YAPTIRIMLAR VE TEDBİRLER

Yılın ilk yarısında Christchurch'te yaşanan saldırının saldırgan tarafından Facebook üzerinden canlı yayımlanması sosyal medya denetimi/denetimsizliği tartışmalarını daha da alevlendirmiştir. Halihazırda kişisel veri ihlalleri, piyasa hakimiyetini kötüye kullanma ve yeterince şeffaf olmama gibi sebeplerle sık sık ülkeler tarafından para cezası ve yaptırımlara maruz kalan teknoloji şirketleri ülkelerin ulusal güvenliklerinin tehdit altında olduğu durumlarda müdahale etmekte yetersiz kalmaktadır. Bu durumun farkında olan ülkeler ise teknoloji şirketlerine para cezalarından yasal düzenlemelere varan çeşitli yaptırımlar uygulamaktadır. Tablo 1'de 2019'da Facebook, Apple, Google ve Twitter gibi teknoloji firmalarına kesilen cezalara, hangi ülkeler veya kurumlar tarafından kesildiğine ve gerekçelerine yer verilmiştir.

Türkiye tarafından kişisel veri ihlali gerekçe gösterilerek bu yıl Facebook'a iki kez para cezası kesildi. Kesilen 1 milyon 650 binlik cezayı ödeyen Facebook aynı zamanda cezaya itiraz sürecini de başlattı.³⁵ Bazı hatalar sebebiyle bazı uygulamaların kullanıcıların fotoğraflarına eriştiğinin tespit edilmesi üzerine kesilen cezada

35. "Facebook KVKK Cezasını Ödedi ama İtiraz da Edecek", NTV, 3 Haziran 2019.

veri ihlalinin oluşmasına yönelik gerekli tedbirler alınmadığı için 1 milyon 100 bin ve veri ihlali bildiriminde bulunulmadığı için de 550 bin lira idari para cezası verildi. Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) yaptığı açıklamada Türkiye'deki yaklaşık 300 bin kullanıcının bu ihlalden etkilenmiş olabileceğini ifade etti.³⁶ Türkiye tarafından 2019'da Facebook'a kesilen ikinci cezanın miktarı ise 1 milyon 600 bin liraydı. Cezanın gerekçesi olarak Facebook'a teknik ve idari tedbirlerde kusurlu olması sebebiyle 1 milyon 150 bin lira ve veri ihlali bildiriminde bulunulmadığı için de 450 bin lira para cezası verildi. KVKK tarafından yapılan yazılı açıklamada yaklaşık 280 bin kullanıcının bu durumdan etkilendiği, bir kısmının genel profil bilgileri ve telefon numaralarına ulaşılmış olabileceği ifade edildi.³⁷ Bunun yanı sıra 2019 içerisinde Facebook'a en yüksek ceza 5 milyar dolar ile ABD tarafından kesilirken en düşük ceza ise Rusya tarafından verildi.

TABLO 1. TEKNOLOJİ FİRMALARINA KESİLEN CEZA MİKTARLARI

CEZA KESİLEN KURUM	CEZA KESEN ÜLKE	GEREKÇE	CEZA MİKTARI
Apple	Fransa	Geçmişe yönelik vergi borcu	500 milyon avro
Twitter	Rusya	Kişisel verilerin bulunduğu sunucuların Rusya'da yer almaması. Bilgi paylaşım eksikliği	3 bin ruble (46 dolar)
Facebook	Rusya	Kişisel verilerin bulunduğu sunucuların Rusya'da yer almaması	3 bin ruble (46 dolar)
Facebook	Türkiye	Veri ihlali	1 milyon 650 bin lira
Google	AB	AdSense'de piyasa hakimiyetini kötüye kullanma	1,49 milyar avro
Facebook	Almanya	Ağ Uygulama Yasası'nın ihlali ve nefret paylaşımları bildiriminde şeffaf davranılmaması	2 milyon avro
Facebook	ABD	Kişisel bilgilerin izinsiz ve usulsüz kullanımı	5 milyar dolar
Google	Fransa	Vergi cezası	965 milyon avro
Facebook	Türkiye	Veri ihlali	1 milyon 600 bin lira

Para cezaları dışında kişisel verileri korumadığı gerekçesiyle Rusya tarafından Twitter ve Facebook'a soruşturma açıldı.³⁸ Bunun yanı sıra Almanya Facebook'un kullanıcı verilerini toplamasını yasakladı.³⁹ İngiltere ise sosyal medyanın denetlenmesi için yasal düzenleme yapılması gerektiğini belirtti.⁴⁰ Kimi zaman para cezası olarak kendini gösteren tedbirler son zamanlarda yerini teknoloji şirketlerinin vergilendirilmesi tartışmalarına bıraktı. Bu yıl içerisinde Fransa Apple'a 500

36. "Facebook Hakkında Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 11.04.2019 Tarih ve 2019/104 Sayılı Karar Özeti", Kişisel Verileri Koruma Kurumu, <https://www.kvkk.gov.tr/Icerik/5481/2019-104>, (Erişim tarihi: 30 Ekim 2019).

37. "Facebook Hakkında Kişisel Verileri Koruma Kurulunun 18.09.2019 Tarih ve 2019/269 Sayılı Karar Özeti", Kişisel Verileri Koruma Kurumu, <https://kvkk.gov.tr/Icerik/5534/2019-269>, (Erişim tarihi: 30 Ekim 2019).

38. "Rusya Twitter ve Facebook'a İdari İşlem Başlattı", Anadolu Ajansı, 21 Ocak 2019.

39. "Almanya, Facebook'un Kullanıcı Verilerini Toplamasını Yasakladı", Anadolu Ajansı, 7 Şubat 2019.

40. "İngiltere'de Sosyal Medyaya Yasal Düzenleme İstendi", Anadolu Ajansı, 18 Şubat 2019.

milyon avro vergi cezası keserken⁴¹ Yeni Zelanda bu konuyla ilgili düzenlemeler yapacağını duyurdu.⁴²

TEKNOLOJİ ŞİRKETLERİ TARAFINDAN ALINAN ÖNLEMLER

Ülkelerde seçim dönemleri öncesinde teknoloji firmaları tarafından alınan birtakım önlemler bulunmaktadır. Genel olarak bu önlemlerin ülkelerin yaptırım gücüne bağlı olarak alındığı görülmektedir. Facebook Avrupa Parlamentosu seçimleri öncesinde reklam verenlerin kendi ülkelerinde politik reklam vermeleri için yetkiye sahip olmaları ve reklamın finansmanına dair bütün detayları belirtmesini öngören yeni şeffaflık düzenlemelerini hayata geçirdi.⁴³ Ayrıca dezenformasyonla mücadele kapsamında İtalya'da 2,5 milyon takipçisi olan 23 hesap Facebook tarafından kapatıldı.⁴⁴ Benzer şekilde yine Facebook tarafından Endonezya'daki seçimler için yabancı kaynaklı siyasi reklamlara yasak getirildi.⁴⁵ Ayrıca bu yıl Kanada'da yapılacak seçimler öncesinde Facebook ve Microsoft seçimlere yönelik manipülasyonu önlemek adına taahhütte bulundu.⁴⁶

Sonuç olarak yeni medyanın bir aracı olan sosyal medyanın Türkiye'deki kullanımı oldukça yüksek düzeydedir. Türkiye Facebook kullanımında 46 milyon kullanıcıyla⁴⁷ dünyada ilk on ülke arasında, Twitter kullanımında 8,6 milyon kullanıcıyla⁴⁸ ilk beşte yer almaktadır. Buradan hareketle dünya genelinde artan usulsüz kişisel veri kullanımı önemli ölçüde Türkiye'yi de etkilemekte ve ileriki günlerde bu etki artarak devam edecektir. KVKK kurumu kapsamında Türkiye'de gerçekleşen ihlaller tespit edilmekte ve ilgili kurumlara cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Özellikle Avrupa ülkelerinde cezai yaptırımların dışında büyük teknoloji şirketlerinin vergilendirilmesi meselesi ilerleyen günlerde Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelerde de gündeme gelecektir. Sosyal medyanın düzenlenmesi, kullanım amacının dışına saptığı durumlarda uyarılması noktasında ise daha fazla gelişme sağlanması beklenmektedir.

41. Kerem Congar, "Fransa'dan Apple'a Ağır Fatura: Dev Şirket 500 Milyon Euro Vergi Ödeyecek", Euronews Türkçe, 5 Şubat 2019.

42. "Yeni Zelanda Dev Sosyal Medya Şirketleri için Yeni Vergi Planlıyor", *Sabah*, 18 Şubat 2019.

43. Deniz Kılıç, "Facebook'tan AP Seçimleri Öncesi Yeni Şeffaflık Uygulamaları", Demirören Haber Ajansı, 29 Mart 2019.

44. Övgü Pınar, "Avrupa Seçimleri Öncesi Dezenformasyonla Mücadele: Facebook İtalya'da 2.5 Milyon Takipçili 23 Hesabı Kapatıldı", BBC Türkçe, 14 Mayıs 2019.

45. "Facebook'tan Endonezya'daki Seçimde Yabancı Kaynaklı Reklamlara Yasak", TRT Haber, 5 Mart 2019.

46. "Facebook ve Microsoft'tan Kanada Seçimleri Öncesi Güvenlik Adımı", TRT Haber, 28 Mayıs 2019.

47. "Countries with the Most Facebook Users 2019", Statista, <https://www.statista.com/statistics/268136/top-15-countries-based-on-number-of-facebook-users>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2019).

48. "Countries with the Most Twitter Users 2019", Statista, <https://www.statista.com/statistics/242606/number-of-active-twitter-users-in-selected-countries>, (Erişim tarihi: 1 Kasım 2019).

KRONOLOJİ: 2019'DA YENİ MEDYA	
2 Ocak	İran yargısı Instagram'a erişim engeli getirme kararı aldı.
18 Ocak	Facebook, Doğu Avrupa ülkelerinde NATO karşıtlığını teşvik eden Sputnik bağlantılı çok sayıda hesabı sildiğini açıkladı.
21 Ocak	Rusya, Twitter ve Facebook'a kişisel verilere dair yasal yükümlülükleri yerine getirmediği gerekçesiyle idari işlem başlattı.
5 Şubat	Apple geçmişe yönelik vergi borcu için Fransa'ya 500 milyon avro ödemeyi kabul etti.
7 Şubat	Almanya, Facebook'un kullanıcı verilerini toplamasını yasakladı.
14 Şubat	Facebook, İsraili aşırı sağ partinin resmi sayfasını kapattı.
18 Şubat	İngiltere, sosyal medya için yasal düzenlemeye gidilmesi çağrısında bulundu. Yeni Zelanda sosyal medyaya yönelik vergi planlaması yaptığını duyurdu.
5 Mart	Facebook Endonezya'da yapılacak seçimlerde yabancı kaynaklı reklamlara yasak getirdi.
8 Mart	Facebook 2 yılda 15 milyon kullanıcı kaybetti.
10 Mart	1 Temmuz-31 Aralık 2018 arasında kapsayan ve bugün yayımlanan şeffaflık raporuna göre Türkiye, Twitter'dan içerik kaldırma talebinde bulunan birinci ülke oldu.
15 Mart	Yeni Zelanda'nın Christchurch şehrinde düzenlenen saldırı Facebook'ta canlı yayımlandı.
17 Mart	Facebook Yeni Zelanda'daki terör saldırısıyla ilgili ilk yirmi dört saatte 1,5 milyon videoyu sildi.
20 Mart	AB, Google'a 1,49 milyar avro para cezası kesti.
25 Mart	Fransa İslam Konseyi Christchurch terör saldırısının görüntülerini paylaştığı gerekçesi ile YouTube ve Facebook hakkında suç duyurusunda bulundu.
27 Mart	Facebook beyaz milliyetçiliği ve ırkçılığı vurgulayan içerikleri engelleyeceğini duyurdu. Facebook, Rusya ve İran bağlantılı 2 bin 420 hesabı kapattı.
29 Mart	Facebook Mayıs'ta yapılacak olan Avrupa Parlamentosu seçimleri için şeffaflık politikalarına güncellemeler getirileceğini duyurdu.
1 Nisan	Türkiye 1 Nisan'dan itibaren Facebook reklamlarından KDV almaya başladı.
3 Nisan	Facebook'taki 100 milyonlarca kaydın Amazon sunucuları üzerinden kamuya açık bir şekilde görüldüğü yeni bir güvenlik açığı tespit edildi.
4 Nisan	Avustralya'da Christchurch saldırı sonrası şiddet içerikli yayınları durdurmaya teknoloji şirketleri için para cezalarının artırılması ve yöneticilerin hapis cezası alması kararlaştırıldı.
12 Nisan	Rusya, Facebook ve Twitter'a yaklaşık 50'er dolar para cezası kesti.
16 Nisan	Instagram, İranlı üst düzey komutanların hesaplarını kapattı.
18 Nisan	Facebook 1,5 milyon kullanıcının e-posta şifrelerini kaydetti. Facebook İngiltere'deki aşırı sağcı kişiler ve örgütlerin hesaplarını kapattı.
19 Nisan	Google, İran devlet televizyonuna bağlı iki kuruluşun YouTube ve Gmail hesaplarına erişim engeli getirdi.
9 Mayıs	Singapur internette ve sosyal medyada yalan haber yaymayı suç haline getiren yasayı kabul etti.
10 Mayıs	Türkiye, Facebook'a 1 milyon 650 bin lira idari para cezası kesti.
14 Mayıs	Facebook Avrupa seçimleri öncesi İtalya'da 2,5 milyon takipçili 23 hesabı kapattı.
20 Mayıs	Facebook Afrika siyasetini manipüle eden İsraili hesapları kapattı.
28 Mayıs	Facebook ve Microsoft, Kanada seçimleri öncesi sahte hesapları kaldırıp botlara müdahale etmeyi kabul etti.
29 Mayıs	Facebook, Türkiye'nin kestiği 1 milyon 650 bin liralık cezayı ödedi.
1 Haziran	Facebook Türkiye'ye ödediği cezaya itiraz edecek.

2 Haziran	ABD vize başvurularında sosyal medya bilgilerini isteme kararı alındı.
7 Haziran	Facebook Huawei'ye yaptırım uygulama kararı aldı.
20 Haziran	Facebook kripto para basmak için FED ile görüştü.
2 Temmuz	Facebook Almanya'da 2 milyon avro para cezasına çarptırıldı.
13 Temmuz	ABD Facebook'a 5 milyar dolar para cezası kesti.
20 Temmuz	Twitter İran'a ait 3 ajansın hesabını askıya aldı.
1 Ağustos	Facebook Suudi hükümetiyle bağlantılı gizli hesapları kaldırdı.
19 Ağustos	Facebook ve Twitter Hong Kong'daki gösterilerde dezenformasyon yaptığı suçlamasıyla yüzlerce hesabı askıya aldı.
23 Ağustos	YouTube Hong Kong protestolarıyla ilgili 210 video kanalını engelledi.
29 Ağustos	Apple Siri konuşmalarını üçüncü kişilere dinlettiği için özür diledi. Facebook Japonya'da 4,7 milyon dolarlık reklam gelirini bildirmede.
4 Eylül	Facebook yabancıları takip etmek için sahte hesap kullanan ABD İç Güvenlik Bakanlığını hesap kullanım kuralları konusunda uyardı.
6 Eylül	Rusya Facebook ve Google'ı seçim öncesi siyasi reklam konusunda uyardı.
7 Eylül	ABD'de New York Başsavcılığı öncülüğünde 8 eyalet Facebook hakkında tekelcilik soruşturması başlattı.
8 Eylül	Türk girişimci ve mühendislerin geliştirdiği ve bir buçuk ayda 200 bin kullanıcıya ulaşan yerli sosyal medya platformu "Yazbee" global sosyal medya platformlarına rakip olmayı hedefliyor.
12 Eylül	Facebook üzerinden Arap azınlığına yönelik ırkçı paylaşımlar yapan İsrail Başbakanı Netanyahu'nun hesabının mesaj gönderme özelliği engellendi. Fransa Google'a 965 milyon avro vergi cezası kesti.
13 Eylül	Fransa ve Almanya Facebook'un Libra'sını engelleyecek.
29 Eylül	Huawei yeni modellerinde Google kullanamayacak.
3 Ekim	Türkiye Facebook'a 1 milyon 600 bin lira para cezası kesti.
9 Ekim	Twitter, kullanıcıların bilgilerinin reklam servislerinde yanlışlıkla kullanıldığını belirterek özür diledi.
14 Ekim	Twitter, TRT World'ün BPH ile ilgili paylaştığı haber tweetlerine "Bu tweet hassas içeriğe sahip olabilir" notu ile sansür uygulamaya başladı.
22 Ekim	TRT World Forum 2019'da BPH'yi değerlendiren Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar "Sosyal medyayı kullanarak hassas bireyleri kandırıyorlar" ifadesiyle terör örgütünün amacını dile getirdi.
27 Ekim	Irak, Suudi Arabistan'a ait iki televizyon kanalını kapattı.
30 Ekim	Twitter üst yöneticisi Jack Dorsey şirketin artık siyasi içerikli reklam almayacağını duyurdu.
7 Kasım	Suudi Arabistan hükümetinin muhaliflerin kişisel hesap bilgilerini edinmek için iki Twitter çalışanını gizlice işe aldığı belirtildi.

ULUSLARARASI RAPORLARDA BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ

Son dönemdeki basın özgürlüğü karnesi ile Türkiye'nin özellikle 2010'lardan itibaren uluslararası imajı doğru orantılı bir seyir izlemektedir. 2010'un başından itibaren sıklıkla tartışılan "ksen kayması" ve Batı'dan koptuğu tartışmaları Türkiye'nin basın özgürlüğü performansına doğrudan etki eden unsurlardır. Sadece dış politika değil iç politikada da yaşanan önemli gelişmeler basın özgürlüğüyle ilgili tartışmalara doğrudan etki etkilemektedir. Nitekim 2009 Davos krizi, 2010 BM İran ambargo görüşmeleri, 2013 Gezi Parkı Şiddet Eylemleri, 2014 yerel seçimleri ve Ağustos 2014 cumhurbaşkanı seçimi, 15 Temmuz 2016 FETÖ darbe girişimi 2017 Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi referandumu ve 2018 genel seçimleri hem müstakil hem de kümülatif anlamda basın özgürlüğü karnesine etkilerde bulunmuştur.

Raporlarda yer alan ayrıntılara geçmeden önce dikkat çeken en önemli vurgulardan biri AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesinin ardından önemli adımların atıldığı ve liberal reformlar aracılığıyla Türkiye'nin demokratik standartlarında iyileşmelerin olduğu fakat özellikle son yıllarda özgürlükler alanında ciddi gerilemeler yaşandığı iddiasıdır. Batı'da hem kurumsal hem de medya temsili anlamında Türkiye'ye yönelik negatif anlatı Türkiye'nin basın özgürlüğü tartışmalarındaki ana seyri belirlemektedir. Bu doğrultuda Freedom House (FH), Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü (Reporters Sans Frontieres, RSF) ve Gazetecileri Koruma Komitesi (Committee to Protect Journalism, CPJ) gibi kuruluşların raporlarına bakıldığında bahse konu hususların birer konu başlığı olarak yer aldığı ve basın özgürlüğü ile doğrudan ilişkili konular olarak değerlendirildiği görülmektedir.

FH'nin Türkiye'ye yönelik tutumunun peyderpey olumsuz bir tabloyla resmedildiği periyodik olarak görülmektedir. Nitekim Türkiye'nin 2017 içerisindeki konumuna bakıldığında 2016'ya göre negatif bir seyir izlediği, sivil ve politik özgürlüklerin yanı sıra medya konusunda da bazı problemlerin var olduğu iddia edilmektedir.

2018'de ise 2017'de olduğu gibi “özgür olmayan” (*not free*) kategorisinde ele alındığı görülmektedir. Sivil ve politik haklar konusunda da gerileme yaşandığı iddiasını dile getiren FH başta Selahattin Demirtaş ve Eren Erdem gibi isimlerin tutuklanmalarını bu haklarda yaşanan sorunlar olarak resmetmektedir. Söz konusu iki spesifik olay hükümetin muhalefete yönelik adımları olarak gösterilmektedir.

FH'nin Türkiye değerlendirmelerine daha yakından bakıldığında 2017'de yapılan Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi değişikliğinin ardından yaşanan değişimler, 24 Haziran 2018 seçimleri, 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında devletin FETÖ'den arınma girişimleri ve son yerel seçimler gibi konu başlıkları etrafından tartışmalar yapıldığı görülmektedir. En fazla dikkat çeken konu başlığı ise hükümet sistemi sonrasında yaşanan değişiklikte birlikte Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın aşırı oranda bir güç sahibi olduğu iddiasıdır. Sistem değişikliği sonrası 2018'de yapılan genel seçimler ise dikkat çekilen bir diğer konu başlığıdır. FH'nin buradaki eleştirileri AK Parti'nin muhalefet partilerini bastırdığı ve yargı gücünü kullanarak seçimlerde ön planda yer aldığıdır. Bu iddianın kaynağı ise HDP Genel Başkanı Selahattin Demirtaş ve CHP milletvekili Eren Erdem'in tutuklu olmalarıdır. Suçlamaların niteliğine ilişkin ayrıntılı ve izah edici bilgidен yoksun olan bu iddialar doğrudan AK Parti'nin muhalefeti bastırması olarak yorumlanmaktadır.

Bunun yanı sıra yerel seçimler sonrasında devletin PKK terörünü engelleme adına yaptığı kayyum atamaları da benzer bağlamlarda eleştirilmektedir. İçişleri Bakanlığının burada yaptığı idari tasarruflar HDP'ye yakın isimlerin siyaset sahnesinden uzaklaştırılması olarak yorumlanmaktadır. Raporda bu açıdan en dikkat çeken husus HDP'ye dolaylı ya da doğrudan geniş bir yer ayrılıyor olmasıdır. Eleştiri konusu olan diğer hususlar Türkiye'de hem cinsiyet hem de etnik ve dini anlamda ayrıştırıcı bir siyaset uygulandığı iddiasıdır. Bu iddiaya temel teşkil eden tez ise kadınların siyasi ve sektörel anlamda yeterince temsil edilmeyişleri ve Alevi olan vatandaşların politik olarak ayrımcılığa uğradıkları argümanıdır. Söz konusu iddiaları herhangi bir bağlam içerisinde somut olayla ele almayan FH bu anlamda da Batı'da var olan Türkiye karşıtı tezleri tekrarlamaktadır. 0'dan 100'e doğru iyileşme gösteren skorlarda Türkiye'nin 2018'deki puanı ise 31 olarak belirlenmiştir.

Uluslararası alanda spesifik olarak gazetecilerin yaşadığı sorunlarla ilgili çalışmalara imza atan bir diğer kuruluş RSF'dir. RSF'yi diğer kuruluşlardan ayıran en önemli nokta Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmesi ve bazı özel olaylara ilişkin anlık değerlendirmeler yapmasıdır. Yıl içerisinde yayımlanan rapor ve ara değerlendirmelerin yanı sıra güncel olaylara ilişkin yapılan haberler RSF'nin Türkiye'ye yönelik yoğun ilgisinin açık bir göstergesidir. Kısa ülke değerlendirilmelerinin yapıldığı RSF yorumlarında Türkiye'deki medyanın çoğulculuk açısından sorunlar yaşadığı iddiası ön plana çıkmaktadır. IPS Communication Foundation tarafından gerçekleştirilen “The Media Ownership Monitor Turkey 2018” isimli çalışmaya atıfla görüşlerini dile getiren RSF'nin temel argümanı ise bazı medya organlarının kapatıldığı iddiasıdır.

Hangi medya organlarının kapatıldığı ve ne amaçla bunun gerçekleştirildiği ise soru işaretidir. Türkiye'deki medyanın önemli bir bölümünün politik açıdan mevcut hükümete yakın olduğu ve bu açıdan medyanın çoğulcu bir yapı arz etmediği diğer bir eleştiri noktasıdır. 2017 basın özgürlüğü indeksine göre yapılan değerlendirmelerin ardından Türkiye'nin önceki yıla göre dört basamak gerilediği ve 155. sırada olduğu görülmekte iken 2018'deki sıralamada Türkiye'nin 180 ülke içerisinde 157. sırada olduğu kaydedilmektedir.

Basın özgürlüğü konusunu daha çok gazetecilerin tutuklanması, öldürülmesi veya adli süreçlere tabi tutulması gibi olaylarla daha genelde basına yönelik saldırılar üzerinden ele alan bir diğer örgüt CPJ'dir. Gazetecilerin tutukluluklarıyla ilgili iddialar üzerinden Türkiye'nin basın özgürlüğü performansını sorunlu bulan örgütün eleştirileri genelde gazeteciler ve basın yayın kuruluşlarının karşılaştığı iddia edilen problemlerle ilgilidir. Bu nedenle Türkiye'deki spesifik olaylar üzerinden güncel konularla ilgili değerlendirmeler periyodik olarak "Turkey Crackdown Chronicle" başlığı altında ele alınmakta, Türkiye yakından takip edilmekte ve tutukluluk konusu ön plana çıkarılmaktadır. Türkiye başlığına bakıldığında 2018 grafiğinde 68 gazetecinin hapiste olduğu gösterilmektedir. Değerlendirmenin içeriğine bakıldığında bu isimler ve çalıştıkları yerlere ilişkin bilgiler verilmektedir. Bunların yanı sıra hangi tarihte cezaevine konuldukları bilgisi verilmesine rağmen bu isimlerin hangi suç isnatlarından ötürü bu durumda olduklarına dair ise herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Bu da doğrudan gazetecilik mesleği içerisinde farklı faaliyetler icra eden kişilerin görmezden gelinmesine neden olmakta ve dünya kamuoyu bu konuda yanlış bilgilendirilmektedir.

Son yıllarda sıklıkla gündeme gelen basın özgürlüğü raporları Türkiye'nin hem iç hem de dış politikadaki gündeminin önemli bir parçası haline gelmiştir. Söz konusu raporlar ayrıntılı olarak incelendiğinde çeşitli kriterlere göre yapılan değerlendirmelerin farklılıklar arz ettiği ve kriterlerin uygulanışlarının ülkelere göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bunun yanında kuruluşların Türkiye'de hangi uzmanlarla çalıştıkları kısacası değerlendirmelerin kime ait olduğu da tartışmalı konudur. Geçtiğimiz yıllarda gerek seçimler gerek terör olaylarının haberleştirilme biçimleri gerekse basın özgürlüğü raporları aracılığıyla Türkiye'nin imajının uluslararası kamuoyunda negatif bir temsile sahip olduğu düşünüldüğünde bu konu bir derece daha önem arz etmektedir. Özellikle 2015'ten sonra uluslararası medyada Türkiye hakkında çıkan haber, yorum ve değerlendirmelere bakıldığında gerek haber ve yorumlar gerekse basın özgürlüğü raporlarının sistematik bazı hata ve perspektif bozukluklarına sahip olduğu açık biçimde görülmektedir.

RTÜK İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR VE YÖNETMELİK

Yeni internet teknolojileriyle birlikte konvansiyonel medya yapılarında bir dizi değişim söz konusu olmuştur. Örneğin yirmi yıl öncesinde bireylerin film izleme alışkanlıkları TV ve sinema üzerinden şekillenirken bugün internet üzerinden yayın yapan dijital platformların varlığı söz konusudur. Dolayısıyla aktif kullanıcı sayıları göz ardı edilemeyecek seviyelere ulaşan bu platformların fikir ve düşüncelerin yayılmasında önemli etkileri söz konusudur. Olumlu birtakım etkilerinin yanı sıra terör, nefret suçları, çocuk pornosu gibi uygun olmayan yayın ve içeriklerin internet ağları üzerinden yayılma alanı bulması da konunun farklı boyutları olduğunu göstermektedir. Bu nedenle söz konusu şirketlerin denetimi meselesi hayati bir konu olarak karşımızda durmaktadır. İnternet üzerinden yayın yapan şahıs ve şirketleri denetleyecek evrensel bir kurumun ve hukuki bir altyapının olmaması ülkeleri bu alanda tek başına mücadele etmeye mecbur bırakmaktadır. Başta sosyal ağlar olmak üzere Netflix gibi platformların küresel ölçekte evrensel değerler adı altında bir dizi içeriği izleyicilerine aktarması da bu bağlamlarda düşünülmelidir. Bunun yanı sıra söz konusu mecraların bazı kişisel verileri elde bulundurması, kullanıcılarını manipüle etmesi, etnik ve dini aşırılıkların yanı sıra marjinal fikirleri empoze etmesi önemli sorun alanlarını ortaya çıkartmaktadır.

RTÜK YÖNETMELİĞİ VE TARTIŞMALAR

Mart 2018’de Mecliste kabul edilen yasa doğrultusunda 4 Ağustos 2019 Perşembe *Resmi Gazete*’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Radyo, Televizyon ve İsteğe Bağlı Yayınların İnternet Ortamından Sunumu Hakkında Yönetmelik” kamuoyunda yoğun biçimde tartışılmıştır. Yönetmelikle Türkiye’de son dönemde yaygınlaşan internet üzerinden isteğe bağlı yayın yapan Netflix, Blu TV ve PuhuTV

gibi popüler platformlar ve bunun yanı sıra internet üzerinden yayın yapacak radyo ve TV'lere yönelik bir denetim mekanizmasının kurulması amaçlanmaktadır. "İnternet üzerinden yapılan istismar ve manipülasyonları önleme" amacıyla oluşturulduğu söylenen yönetmelik kimilerine göre bir sansür kimilerine göre de başboşluğu ortadan kaldıran ve lisanslama yoluyla izni mümkün kıldığı için Türkiye'nin ekonomik çıkarlarını gözeten bir düzenlemedir. Özellikle Netflix üzerinden uygun olmayan ve yönlendirici içeriklerin RTÜK bünyesinde teşkil edilecek bir altyapıyla içerik denetiminin yapılması ve Türkiye pazarını rekabet açısından koruyacak maddelerin varlığı yönetmeliğin ortaya çıkış sebebi olarak dile getirilmektedir.

YÖNETMELİĞE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Yönetmeliğe yönelik en büyük eleştiri Türkiye'deki basın yayın hayatına uygulanan denetimin internet ortamını da kapsayacak olması ve bu durumun özgürlüklerde bir sınırlandırma yaratacağı endişesidir. Bir diğer eleştiri internet üzerinden alternatif yayın yapan muhalif platformların bu durumdan etkileneceği ve yayın hayatlarını sürdürmelerinin zorlaşacağıdır. Netflix başta olmak üzere muadili platformların içerik denetimine tabi tutulması ve lisanslama yoluyla yayın yapmalarına izin verilecek olması da bir eleştiri konusu olarak dile getirilmektedir. Buradaki eleştiri söz konusu platformların Türkiye pazarını terk edeceği ve Türkiye'nin sansür uygulayan ülkeler kategorisinde değerlendirileceğidir. Eleştirilerin en önemli dayanak noktası internet üzerinden yayınların içerik denetimine tabi tutulmasının bir tür sansür olduğu ve özgürlüklerin bu yolla sınırlandırılacağı algısıdır.

Tüm bu eleştirilere rağmen yönetmeliğe muhatap olan Netflix yaptığı açıklamada "İnternet yayınlarına yönelik getirilen düzenlemeyi yakından takip ediyoruz. Türkiye bizim için çok önemli bir pazar. Bu nedenle Türk yetenekleriyle birlikte film ve dizi sektörüne yatırım yapmaya, üyelerimizin bu içeriklere keyifle ulaşmalarını sağlamaya devam etmek istiyoruz" diyerek aslında Türkiye pazarındaki varlığını sürdürme yönünde bir niyet gösterdi. Sonrasında yönetmeliğin içeriğine doğrudan muhatap olan bir ticari kuruluşun açıklamalarıyla kamuoyunda oluşturulmaya çalışılan algı birbirinden tamamen farklı oldu. Bir yanda yönetmeliğin gereğini yerine getirme ve Türkiye'de yayın hayatına devam etme isteği diğer tarafta yönetmelikten bağımsız sansür ve özgürlüklerin sınırlandırılması söylemi hakim oldu. Nihai kertede Netflix Eylül ayında bir açıklama yaparak yönetmeliğe uygun hareket edeceğini ifade etti ve RTÜK'e lisans başvurusu yaparak Türkiye pazarındaki varlığını sürdürme yönünde tavır takındı. Netflix tarafından yapılan açıklamada "Hedefimiz, üyelerimizin tercih ettikleri içeriklere keyifle ulaşmalarını sağlarken çocuklarımızı yaşlarına uygun olmayan içeriklerden etkin bir şekilde koruyabilmek" cümlesi de RTÜK'ün izlediği politika ile paralellikler arz etmektedir.

YÖNETMELİĞİN AMACI VE AVRUPA ÖRNEKLERİ

Yönetmelik, internet ortamında yayın yapan TV ve radyoların içerik denetimini yapma ve lisanslama yoluyla Türkiye'deki rekabet ortamını korumayı hedeflemektedir. Nitekim yönetmelikte “Radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerinin internet ortamında sunumu esnasında, çocukların ve gençlerin, fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişimine zarar verebilecek medya içeriklerine ilişkin ebeveyn kontrolü sağlanması gibi tedbirler alınacak” ifadeleri içerik denetiminin amaçlarını göstermektedir.

Karşılaştırmalı olarak bakıldığında RTÜK benzeri kurumların dünyanın hemen her yerinde varlık gösterdiği ve internet üzerinden yapılan yayınların içerik denetimini yaptığı görülmektedir. Örneğin sadece internet üzerinden yayın yapan Netflix gibi mecralarla kendisini sınırlamayan Avrupa Birliği (AB) video paylaşım olanağı sağlayan tüm internet mecralarının denetlenmesini önemli bir husus olarak görmektedir. Bu bağlamda AB “Avrupa Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi” (Audiovisual Media Services Directive) ile terör ve radikalleşme, çocuk pornografisi, şiddet, nefret söylemi ve *fake news* konularında sosyal medya şirketleri ve internet üzerinden yayın yapan platformlara yönelik yasal düzenlemelerin boyutlarını yeni gelişmeler ışığında genişletmektedir. Benzer biçimde Netflix'in Fransa'ya gelmesinin hemen ertesinde hükümet Netflix'in uyması gereken kurallar konusunda birtakım deklarasyonlar yayımladı. Örneğin Netflix Fransa'dan kazandığı gelirden vergi vermek durumundadır. Film sektörüne ve görsel-ışitsel sektöre yönelik oluşturulan destek fonuna katkı yapması istenmektedir.

Birleşik Krallık örneğinde ise internet endeksli paylaşılan “çocuk istismarı, terör propagandası” gibi “zararlı içerikler”in engellenmesi konusunda gerekli tavrı göstermeyen sitelere para ve engelleme cezası verilmesi için hazırlık yapılmıştır. Dijital, Kültür, Medya ve Spor Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı bağımsız bir denetleyici kurumun teknoloji şirketleri için bir kılavuz hazırlamasını önermiştir. İnternet üzerinden yayılan zararlı içerikler konusunda şirketlerin gerekli adımları atmadığını ifade eden hükümet yetkilileri “İnternet şirketlerinin kendi kendilerini düzenleme devri kapandı artık” diyerek denetim meselesinin Birleşik Krallık için ne denli önemli olduğunu ortaya koymuştur. Bu nedenle Birleşik Krallık yetkilileri tarafından terör, cinsel istismar, tehdit, nefret suçları, yasa dışı madde satışı gibi konuların yasa kapsamına girdiği belirtilmekte ve ayrıca düzenlemelerin Facebook, Twitter, Google, Snapchat gibi sosyal paylaşım sitelerine uygulanacağı da ifade edilmektedir.

Nihai kerte de RTÜK yönetmeliğiyle hayatımıza giren bu düzenleme öteden beri konuşulan denetim sorununu çözmeye dönük bir girişim olarak önemlidir. Bunun yanı sıra düzenleme Türkiye pazarını ilerleyen süreçte denetimsiz bir alan olmaktan kurtarmakta ve rekabet koşullarını buna göre düzenlemektedir. Kamuoyunda bu tür düzenlemelerin içeriğe yeterince aşına olunmaksızın kolaycı biçimde sansür olarak nitelendirilmesi dünyada yükselen korumacı ve denetimci trendin anlaşılmasını da zorlaştırmaktadır.

KRONOLOJİ: 2019'DA MEDYA	
8 Ocak	Film yapımcıları ile Mars Group arasında bilet fiyatlarına mısır ve içecek fiyatlarının eklenmesinden dolayı kriz ortaya çıktı. Bazı yapımcıların filmlerini yayımlatmama kararı aldığı kriz için Kültür Bakanlığı devreye girdi.
17 Ocak	International Transplant Network (ITN) Projesi kapsamında düzenlenen Medya Çalıştayı (Media Workshop on Organ Donation and Transplantation) için 35 ülkeden 74 gazeteci Türkiye'ye geldi.
29 Ocak	Cumhurbaşkanı Erdoğan sinema krizinin çözümüne yönelik sinema sektörü temsilcileriyle buluştu.
2 Şubat	RTÜK, Fox Ana Haber'e ve şiddet içerikli sahnelerinden dolayı Çukur ve Yasak Elma dizilerine yayın durdurma cezası verdi.
22 Şubat	Kültür-sanat kanalı TRT 2 yayın hayatına başladı.
1 Mart	Flash TV kapandı.
1 Nisan	Halk TV Lale Özcan Arslan, Semra Topçu, Rahmi Aygün, Barış Yarkadaş, Atakan Gültekin ve Gökhan Demirel ile yollarını ayırdı. Uğur Dündar bu gelişmeyi protesto etmek için istifa ettiğini duyurdu.
5 Nisan	13 dilde 93 ülkede yaklaşık 6 bin kullanıcıya hizmet veren AA, kuruluşunun 99. yıl dönümünü kutladı.
11 Nisan	Sabahattin Önkibar <i>Aydınlık</i> gazetesinden istifa etti.
16 Nisan	Suudi sermayeli Independent Türkçe yayın hayatına başladı. Sitenin genel yayın yönetmenliğini Nevzat Çiçek üstlendi.
18 Nisan	<i>Sözcü</i> gazetesi sahibi ve yazarları hakkındaki davaya sunulan savcılık mütalaasında sanık Burak Akbay yönünden dosyanın ayrılması, diğer 8 sanık hakkında ise beş yıldan onar yıla kadar hapis cezası istendi.
30 Nisan	DW, BBC, France24 ve VOA +90 isimli ortak YouTube kanalını açtı. Almanya, İngiltere, Fransa ve ABD destekli kanal Türkçe içerik üretmektedir.
4 Mayıs	İsrail ordusu Gazze'de AA ofisinin olduğu binayı vurdu.
5 Mayıs	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Sosyal Medya Çalışma Grubu tarafından son dokuz ayda çocukları etkileyebileceği belirlenen 128 içeriğe müdahalede bulunuldu, 2 kişi gözaltına alındı.
6 Mayıs	TV100 yayın hayatına başladı.
8 Mayıs	"tr alan adları yönetimi yetkileri", ODTÜ ve Bilgi Teknolojileri İletişim Kurumu arasında yapılan protokol ve IANA/ICANN'in onayıyla BTK'ye geçti.
9 Mayıs	Türkiye'de ".tr" uzantılı 402 bin 211 internet sitesi bulunuyor. ".tr"nin pazar büyüklüğü yıllık 9 milyon 81 bin 200 lira oldu.
9 Haziran	Binali Yıldırım'ın Ekrem İmamoğlu ile çıkacağı ortak yayın için moderatör tercihi olarak açıkladığı Uğur Dündar bu görevi yapamayacağını Twitter üzerinden duyurdu.
10 Haziran	Millet İttifakı İBB Başkan Adayı Ekrem İmamoğlu ve Cumhuriyet İttifakı İBB Adayı Binali Yıldırım'ın canlı yayında bir araya gelmesine karar verildi. Tarihi yayının moderatörü İsmail Küçükkaya oldu.
12 Haziran	Gazeteci Demet Bilge <i>Hürriyet</i> 'ten istifa etti.
13 Haziran	Twitter'da FETÖ propagandası yapan @kacsaatoldunet hesabının yöneticisi gözaltına alındı.
19 Haziran	Ekrem İmamoğlu ve Binali Yıldırım'ın canlı yayın tartışmasından önce tartışma moderatörü İsmail Küçükkaya ile Ekrem İmamoğlu'nun The Marmara otelinde 46 dakika görüştüğü ortaya çıktı.
5 Temmuz	SETA Vakfı <i>Uluslararası Medya Kuruluşlarının Türkiye Uzantıları</i> başlıklı raporu yayımladı.
8 Temmuz	15 Temmuz'un üçüncü yıl dönümü için yedi dilde video hazırlandı.

27 Temmuz	Diyarbakır'da İçişleri Bakanlığı ve Anadolu Ajansı iş birliğiyle "Yerel Medya Temsilcileri ve Güvenlik Bürokratları Çalıştayı" düzenlendi.
28 Ağustos	"Yasak Elma" dizisindeki kadına şiddet ve istismar içeren sahneleri gündemine alan RTÜK oy birliğiyle FOX TV'ye idari para cezası verdi.
3 Eylül	Netflix, Blu Tv, Puhu Tv, Turkcell, Vodafone, Digitürk, Tivibu gibi yayıncıların da aralarında bulunduğu 600'ün üzerinde kuruluş lisans ve izin için RTÜK'e başvurdu.
15 Eylül	TRT'nin "Gençler için Gazetecilik" kampanyası Hollanda'nın Amsterdam kentinde düzenlenen uluslararası IBC fuarında "Çeşitlilik ve Kapsayıcılık Odaklı Girişimleri Tanımak" ödülünü aldı.
27 Eylül	TRT Spor 2 yayın hayatına başladı.
11 Ekim	Van'da, İçişleri Bakanlığı ve Anadolu Ajansı iş birliğiyle "Yerel Medya Temsilcileri ve Güvenlik Bürokratları Bölgesel Çalıştayı" düzenlendi.
18 Ekim	Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından kuruluşu onaylanan Küresel Gazeteciler Konseyi (KGK) Mehmet Ali Dim başkanlığında çalışmalarına başladı.
22 Ekim	Gaziantep'te Bülbülzade Vakfı'nın desteğiyle Türkçe, Arapça, Kürtçe yayımlanan ve Suriyelilerin sorunlarının ele alındığı <i>İşrak</i> gazetesi yeni sayısında BPH'ye destek veren manşetle çıktı.
26 Ekim	Yabancı Medya Birliği kuruldu.
30 Ekim	Afrika Medya Temsilcileri Eğitim Programı kapsamında Türkiye'ye gelen Afrikalı gazeteciler TRT World ve TRT Arapça merkezlerini ziyaret etti.
31 Ekim	<i>Hürriyet</i> Genel Yayın Yönetmeni Vahap Munyar istifa etti. RTÜK, Üst Kurul Üyesi Faruk Bildirici'nin ortaya koyduğu eylemleri ve söylemleri nedeniyle yasa gereği üyeliğinden çekilmiş sayıldığına oy birliğiyle karar verdi.
4 Kasım	Gülse Birsnel, Ayşe Arman ve Jale Özgentürk <i>Hürriyet</i> 'ten istifa etti.
8 Kasım	TRT Çocuk on birinci yaşını kutladı.

Türkiye’de farklı alanlarda bir senenin değerlendirmesini içeren akademik yıllık sayısı yok denecek kadar azdır. Belli başlı konularda yayımlanan az sayıdaki yıllıklar ise genelde kronolojik olayların alt alta sıralanması ve fotoğraflardan ibarettir. Uzun süredir yayımlanan “SETA yıllıkları” bir yılın kronolojisini ortaya koymanın çok ötesinde analiz yoğunluklu bir formatta ve birçok farklı alanı kapsayacak şekilde yazılmaktadır. Artık gelenekselleşmiş olan SETA yıllığı “iç siyaset”, “dış politika”, “güvenlik ve savunma”, “ekonomi”, “enerji”, “eğitim ve sosyal politikalar”, “hukuk ve yargı” ve “medya” başlıklarında o yıl içindeki tüm gelişmeleri analiz eden bir içerikle konusunun uzmanları ve araştırmacılar tarafından titizlikle hazırlanmaktadır. Farklı başlıklarda kısaca özetlenen konular *2019’da Türkiye* başlığıyla SETA yıllığında analize tabi tutulmaktadır. Her konu başlığı kendi içinde bir bütünlük oluşturacak şekilde alt başlıklar üzerinden incelenmektedir.

2019’da Türkiye başlıklı SETA yıllığı hem geçmişin daha iyi anlaşılmasına katkı sunmakta hem de geleceğe yönelik bir perspektifin ortaya konulmasında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Daha önceki yıllarda olduğu gibi bu yılki SETA yıllığı da Türkiye ile ilgili birçok konuyu bir arada anlamak isteyenler için önemli bir referans kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir.